Nakladnici

Golden marketing
Šenoina 28, Zagreb

Narodne novine
Ratkajev prolaz 4, Zagreb

Za nakladnike

Franjo Maletić, dipl. prav.
Katarina Fuček, prof.

Biblioteka

POVIJEST HRVATSKIH POLITIČKIH IDEJA
Kolo 1., Knjiga 2.

Glavni urednik
dr. sc. Ivo Sanader

Urednik
dr. sc. Tihomir Cipek

Izvršni urednik
Marinko Šišak

Mavro Orbini

KRALJEVSTVO SLAVENA

Prevela
Snježana Husić

Priredio i napisao uvodnu studiju
Franjo Šanjek

POVIJEST HRVATSKIH POLITIČKIH IDEJA

Golden marketing, Zagreb
Narodne novine, Zagreb
1999.

Naslov izvornika

Il Regno de gli Slavi hoggi corrottamente detti Schiavoni
Historia di don Mavro Orbini Ravseo abbate melitense
In Pesaro, 1601.

Sadržaj

* Međunaslovi u uglatim zagradama nisu u izvorniku. Izabrao ih je priređivač, radi lakšeg snalaženja suvremenih čitatelja.

Franjo Šanjek

POVIJESNI POGLEDI MAVRA ORBINIJA

Mavro Orbini (Orbin), dubrovački benediktinac, povjesnik i prevoditelj, autor opširne povijesne rasprave objavljene 1601. u Pesaru pod naslovom *Il Regno de gli Slavi hoggi corrottamente detti Schiavoni – Kraljevstvo Slavena danas iskrivljeno nazivanih Skjavoni*.

Pisano u duhu i na način kasne renesanse i humanizma, Orbinijevo djelo podastire čitatelju egzaltiranu povijest Slavena kao jedinstvene, na trenutke odveć idealizirane, narodnosne cjeline s opisima hrabrosti, junaštva i podviga pojedinaca i istaknutih skupina, kao i njihove intelektualne, fizičke i moralne snage, od mitskog izlaska na povijesnu scenu do piščevu vremenu bliskih sukoba s Otomanskim Carstvom u XV. i XVI. stoljeću. Knjigu je tiskao poznati talijanski tiskar Girolamo Concordia iz Pesara. Naznaka u *impressumu* "con licenza de' Superiori" potvrđuje da su objavljivanje Orbinijeva djela odobrili cenzori Inkvizicije, pa je tim čudnije da pomno pregledani i odobreni rukopis samo dvije godine kasnije (1603.) dolazi na *Popis zabranjenih knjiga* rimskoga Svetog oficija, s primjedbom da se autor služio zabranjenim povjesničarima protestantske orijentacije, što ovaj i ne krije, stavljajući uz ime i prezime dotičnoga opasku *"dannato autore"*.[1]

---

1 Sadržaj dekreta Svetog oficija protiv Orbinijeva djela, koji je 7. kolovoza 1603. potpisao dominikanac Giovanni M. Ganganelli da Brisighella, vjerno prenosi Serafin M. Crijević: "Mauro Orbini Raguseo *Il Regno delli Slavi hoggi corrotamente detti Schiavoni,* stampato in Pesaro 1601, usquequo prodeat deletis haereticorum nominibus, qui passim citantur". S. M. CRIJEVIĆ-CERVA, *Bibliotheca Ragusina,* izd. S. KRASIĆ, sv. II-III, Zagreb 1977, str. 447. Traženo "čišćenje" proveo je dubrovački dominikanac Ambroz Gučetić (S. M. CRIJEVIĆ, *Bibliotheca Ragusina,* sv. I, Zagreb 1975, str. 67; sv. II-III, str. 448). O neprilikama s Orbinijevim djelom usp. *Index librorum prohibitorum Clementis X. Pontificis Maximi iussu editus,* Romae 1670, str. 213; L. RAVA, *Mauro Orbini primo storico degli Slavi,* Bologna 1913, str. 8 (32); G. BROGI BERCOFF, *Il 'Regno degli Slavi' di Mauro Orbini e la storiografia europea del cinquecento,* Ricerche slavistiche, XXIV-XXVI/1977-1979, str. 152-153.

Iščitavanjem Orbinijeva djela vidljivo je da je učeni dubrovački benediktinac marljivo proučavao svu onovremenu povijesnu literaturu i objavljenu građu, budući da mu je za višegodišnjeg boravka u Italiji bio dostupan pristup bogatoj knjižnici vojvoda od Urbina u Pesaru.

Mavro Orbini u svome djelu izrijekom navodi autore na kojima se nadahnjivao, čijim se spisima služio i od kojih je nerijetko preuzimao vrlo duge navode. Učeni Dubrovčanin, istina, nerijetko, svjesno ili nesvjesno, zaboravlja navesti pokojeg pisca čijim se djelom poslužio u svojoj redakciji ili argumentaciji, što je prije svega slučaj sa sugrađaninom Ludovikom Crijevićem Tuberonom ili, češće, s hvarskim dominikancem Vinkom Pribojevićem[2] i Talijanom Antonijem Bonfinijem, povjesnikom Ugarske,[3] čijim se djelima mnogo više koristi nego što priznaje u navodima.

Orbini nije pisac anala ili kroničar nego povjesnik koji svoju povijest Slavena piše u duhu vremena kojem je i sam pripadao, dakle u stilu renesansnih i humanističkih autora koji tijekom XVI. stoljeća potiču studij povijesti na temelju proučavanja arhivske izvorne građe. Naš benediktinac, čini se, manje vremena troši u istraživanju arhivske građe, a više u kombiniranju informacija koje s iznimnom marljivošću iščitava iz povijesnih prikaza svojih prethodnika ili suvremenika. Orbini piše imajući pred sobom povijesti različitih europskih naroda i država, prije svih *Povijest Europe* Pietra Francesca Giambullarija,[4] *Ugarsku povijest* Antonija Bonfinija,[5] *Kroniku sjevernih kraljevstava Danaca, Šveđana i Norvežana* Alberta Krantza,[6] Emilijevu knjigu *O djelima Franaka,*[7] *Bavarske anale* Johannesa Aventinusa Thürmayera,[8] ali i popularne povijesne spise Wolfganga Latza (Laziusa),[9] Flavija Bionda,[10] Matije Miechowite[11] i drugih.

Dubrovački benediktinac - ako je vjerovati mišljenju i izjavama ne malog broja historičara - nije kao povjesnik osobito kritičan, jer piše odveć "angažirano" u pohvalu slavenskog etnikuma, iako se pretežno usredotočuje na povijest južnih, tj. balkanskih Slavena, raspravljajući prije svega o prošlosti Hrvata (Dubrovnik, Ilirik), Srba i Bugara. Dubrovački će povjesnik u svoje djelo uključiti

---

2
V. PRIBOJEVIĆ, *O podrijetlu i slavi Slavena,* latinski izvornik i hrvatski prijevod V. Gortana i P. Knezovića s uvodnom raspravom M. Kurelca, Zagreb (Golden marketing) 1997, 211 str. Orbinijevo oslanjanje na Pribojevićev tekst pomno je proučila Giovanna BROGI BERCOFF, *Il Pribevo e 'Il Regno degli Slavi' di Mauro Orbini,* Ricerche slavistiche, 22-23/1975-1976, str. 127-154.

3
Antonio BONFINI (1427.-1502.), upravitelj dvora Matije Korvina i povjesnik Ugarske. Važnija djela: *Rerum Ungaricarum decades tres,* Basel 1543; *Rerum Ungaricarum decades quatuor cum dimidio,* Basel 1568, Frankfurt 1581; *Syndromus rerum Turcico-Pannonicarum,* Frankfurt 1527. Orbini se u *Kraljevstvu Slavena*, osim u rubrici "avtori citati nella presente opera", nijednom izravno ne poziva na mletačkog povjesnika Francesca Serdonatija, iako iz njegove knjige *Giunta al libro de' casi de gl'Huomini illustri di Giovanni Boccaccio* (Venezia 1598.) više puta doslovno preuzima cijele stranice, kao npr. u vezi s dubrovačkim knezom Damjanom Judom (Giuda, XII. st. - 1205?), diktatorom, ali odlučnim borcem za dubrovačku neovisnost u odnosu na Veneciju (*Giunta,* str. 645-650, *Il Regno,* str. 187-189). Usp. G. BROGI BERCOFF, *Il 'Regno degli Slavi' di Mauro Orbini e il 'Copioso ristretto degli Annali di Rausa' di Giacomo Luccari,* Studi Slavistici in ricordo di Carlo Verdiani, Pisa 1979, str. 41.
Ima i drugih primjera kada dubrovački povjesnik "zaboravlja" navesti podrijetlo svojih informacija. Znakovito je da na str. 105-120 *Kraljevstva Slavena* Mavro Orbini prepričava (plagira) dvadeset kratkih poglavlja *Germaniae exegesis* (Nürnberg 1518, 1, VI, c. 2-21) Nijemca Franza Fritza Irenicusa.

4
Pier Francesco GIAMBULLARI, *Istoria d'Europa (800-919),* Venezia 1566. Talijanska slavistica Jolanda Marchiori u zanimljivoj studiji *L'istoria d'Europa di Pier Francesco Giambullari e Il Regno degli Slavi di Mauro Orbini* (Il mondo slavo, X/1970, str. 135-156) podsjeća na Orbinijevu ovisnost o Giambullariju.

5
Dubrovački se povjesnik oslanja na Bonfinijevu *Ugarsku povijest* kada raspravlja o doseljenju južnih Slavena iz Skandinavije i kada govori o opsadi Beograda 1456.

6
Albert KRANTZ, njemački povjesnik XV/XVI. stoljeća, profesor filozofije i rektor sveučilišta u Rostocku. Važniji spisi: *Regnorum aquilonarium Daniae, Sueciae et Norvegiae Chronicon,* Strasburg 1546, Frankfurt 1575. i 1580; *Vandalia sive historia de Vandalorum vera origine, variis gentibus, regnis item ad annum 1500. deducta,* Köln 1519, Frankfurt 1575. i 1580.

7
Paolo EMILI, povjesnik, rođen u Veroni sredinom XV. stoljeća, umro 1529. u Parizu, pisac rasprave *De rebus gestis Francorum,* izvrsne i na dokumentima utemeljene povijesti Francuske.

8
Johannes AVENTINUS (THÜRMAYER), profesor i kroničar, sklon protestantskim idejama, pisac *Bavarskih anala – Annalium Boiorum libri VII* (izd. Jeronim Ziegler, Ingolstadt 1554.), klasičnog priručnika za povijest Bavarske u doba humanizma.

9
Wolfgang LATZ (LAZIUS), njemački filolog i erudit, autor povijesnih rasprava: *Vienna Austriae seu rerum Viennensium commentarii,* Basel 1546; *Reipublicae Romanae in exteris provinciis bello acquisitis constitutae,* Basel 1551; *De Gentium aliquot Migrationibus, reliquiis, linguarumque initiis et immutationibus,* Basel 1557. i 1572; *Rei contra Turcas gestae anno 1556. Descriptio* (Scriptores rerum Germanicarum 2). Laziusovi spisi obiluju povijesnim netočnostima i pogrešnim procjenama. Ipak treba podsjetiti da su zemljopisne karte Ugarske i Hrvatske u Ortellovu *Theatrum orbis terrarum* napravljene prema netočnim Laziusovim opisima.

10
Flavio BIONDO (1392.-1463.), talijanski humanist, arheolog i povjesnik, autor nekoliko značajnih knjiga dostupnih Mavru Orbiniju: *Italia illustrata per regiones seu provincias,* Rim 1474, Basel 1531. i 1559; *De origine ac gestis Venetorum,* Verona 1481; *Historiarum ab inclinato romano imperio et Roma per Alaricum, Gothorum regem, anno Christi 410 capta, usque ad annum 1440,* Venezia 1483. i 1484.

11
Matija MIECHOWITA (Maciej z Miechowa, 1457.-1523.), poljski liječnik i povjesnik, pisac rasprave *De duabus Sarmatiis, Asiana et Europiana, et de contentis in eis,* Augustae Vindelicorum 1518. Postoji i talijanski prijevod Annibalea Maggija *Historia delle due Sarmatie,* Venezia 1584..

i spis *Slavorum Regnum,* poznatiji u historiografiji kao *Ljetopis* Popa Dukljanina (Grgura Barskog?).[12] Ivan Lučić-Lucius, začetnik hrvatske znanstvene historiografije, koji iz rodnoga Trogira 3. studenoga 1651. izvješćuje zadarskog prijatelja i suradnika Valerija Pontea o redakciji svog djela *De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex,* naglašujući da je "usporedio povijest kraljeva dalmatinskih odštampanu na talijanskom jeziku u (Orbinijevu) djelu *Il Regno degli Slavi* s rukopisom Marka Marulića, odnosno s hrvatskom redakcijom *Ljetopisa* Popa Dukljanina, ali da se neće s tim djelom ni u čemu poslužiti".[13]

Nipošto ne stoje tvrdnje koje zastupaju Talijan Arturo Cronia,[14] odnosno po njemu srpski povjesnici Miroslav Pantić i Sima Ćirković,[15] prema kojima je Mavro Orbini zapravo "barokni pisac" koji svoje djelo piše u duhu katoličke obnove ili protureformacije. Dubrovački je povjesnik dijete humanizma, koji svoje djelo nastoji prilagoditi vremenu i prostoru u kojem živi i radi, prije svega, humanističkom poimanju povijesne znanosti kakvo nalazi u djelima svojih brojnih uzora.

12
Integralni tekst Dukljaninove kronike *Sclavorum Regnum* u Orbinijevu prijevodu s latinskog uključen je u *Il Regno de gli Slavi,* str. 205-239.

13
I. LUČIĆ, *Povijesna svjedočanstva o Trogiru,* sv. I, Split 1979, str. 26 (usp. uvodni tekst M. Kurelca "Ivan Lučić povjesničar"). Otac hrvatske historiografije navodi *Kraljevstvo Slavena* Popa Dukljanina prema Orbiniju. Usp. I. LUČIĆ, *O kraljevstvu Dalmacije i Hrvatske,* Zagreb 1986, I/VII, str. 268-269.

14
A. CRONIA, *Il 'Regno degli Slavi' di Mauro Orbini (1601.) et la 'Istorija slavenobolgarskaja' del monaco Paisi (1762.),* Edizione della rivista 'Bulgaria' 2, Roma 1940, str. 7; ISTI, *La conoscenza del mondo slavo in Italia <Slavismo e barocchismo nel 'Regno degli Slavi' di Mauro Orbini>*, Padova 1958, str. 228. Usp. G. BROGI BERCOFF, *Il 'Regno degli Slavi' di Mauro Orbini e la storiografia europea del cinquecento,* Ricerche slavistiche, XXIV-XXVI/1977-1979, str. 120-122.

15
M. PANTIĆ (*Mavro Orbin, život i rad,* uvodni tekst srpskom izdanju Orbinijeva *Kraljevstva Slovena,* Beograd 1968, str. LXXI-LXXII) pretjeruje kad piše da "nepomirljivi i uski katolicizam izbija in Orbinovih paragrafa i određuje njegove istorijske sudove". Isti mu autor prigovara na njegovoj "baroknoj filozofiji" i pisanju u duhu katoličke restauracije. Slično piše i S. ĆIRKOVIĆ u predgovoru münchenskom reprint izdanju (1985.) Orbinijeve rasprave (*Mauro Orbini: His life and work,* str. 7-23).Takve sudove pobija G. Brogi Bercoff (*Il Pribevo,* str. 149-150, bilj. 4) naglašujući da se mljetski opat rijetko upušta u vjerske analize, još je manje polemičan, a u vezi s neuspjehom Ivana Kapistrana da pokatoliči srpskog despota Đurđa Brankovića naš povjesnik doslovno prepisuje Piccolominija (*De Europa,* Venecija 1503, fol. xi; *Il Regno de gli Slavi,* str. 339).

Orbinijev životni put

Mavro Orbini ili Orbin[16] izdanak je kotorskog doseljenika, koji se sredinom XVI. stoljeća nastanio u gradu pod Srđem. Naime, dubrovački kancelarijski spisi iz 1555/56. spominju izvjesnog Vicka Orbinija, sina Nikolinog, iz čije je obitelji najvjerojatnije i pisac *Kraljevstva Slavena.*[17]

Dominikanac Serafin Marija Crijević-Cerva, pouzdani i općenito dobro obaviješteni autor *Dubrovačke biblioteke u kojoj se prikazuju dubrovački pisci, njihova djela i spisi,*[18] svjedoči da je naš povjesnik po ocu bio iz ugledne i časne obitelji Orbini, dok je po majci bio iz ne manje ugledne obitelji Florio, iz koje je bio i Šimun Florio, Mavrov ujak i čuveni ratnik, koji je svojim ratnim podvizima u Francuskoj stekao naslov "vojvode od Alençona".[19]

Mavro se u mladosti odlučuje za redovnički poziv. U opatiji Sv. Marije na Mljetu pristupio je benediktincima, o čemu i sam izvješćuje čitatelje *Kraljevstva Slavena:* "U jezerskom zatonu (u unutrašnjosti otoka Mljeta) nalazi se mali otočić na kojem su podignuti ugledna opatija i samostan crnih Otaca benediktinaca, glava Kongregacije istoimenog monaškog reda, znana kao Mljetska (kongregacija), u kojoj sam i ja postao redovnikom".[20]

Serafin Crijević ističe da su redovnici Mljetske kongregacije cijenili Mavrovu mudrost, blagost i ljubav prema radu i redu te su ga u više navrata birali za starješinu.[21]

Ime Mavra Orbinija u arhivskoj se građi pojavljuje tek krajem XVI. stoljeća. Tako se godine 1592. spominje kao prior samostana Sv. Andrije na istoimenom

---

16
U nizu *Diversa Cancellariae* i drugim spisima Povijesnog arhiva u Dubrovniku prezime Orbini pojavljuje se u različitim oblicima: Orbini, Orbin, de Orbino, de Urbinis, Urbinus itd. uz naznaku podrijetla: de Catharo. Usp. S. ANTOLJAK, *Hrvatska historiografija do 1918,* sv. I, Zagreb 1992, str. 81, bilj. 381.

17
Usp. M. PANTIĆ, *Mavro Orbin,* str. XVII-XVIII.

18
S. M. CRIJEVIĆ, *Bibliotheca Ragusina,* sv. II-III, str. 447.

19
S. M. CRIJEVIĆ, *Ibidem.* Šimunova junaštva opjevao je dubrovački liječnik i pjesnik portugalskog podrijetla Didak Pir (Izaija Cohen). Usp. M. PANTIĆ, *Mavro Orbin,* str. XXII-XXIII.

20
Il Regno de gli Slavi, str. 200.

21
S. M. CRIJEVIĆ, *Bibliotheca Ragusina,* sv. II-III, str. 447: "Sodalium porro sibi amorem ita conciliavit, ut eum, utpote prudentem virum, industrium, facilem disciplinae in primis patientem atque studiosum, non semel abbatem, religiosi nempe caetus antistitem, elegerint et regendi rationem omnes summopere probaverint".

otočiću zapadno od Dubrovnika, u kojem su prije njega samotnjački živjeli učeni dubrovački pisci i znanstvenici Ludovik Crijević Tuberon (1459.-1527.) i Mavro Vetranović Čavčić (1482.-1576.).

U izboru opata Sv. Mihovila arkanđela u Pakljenom na otoku Šipanu[22] u kolovozu 1593. redovnici svoje povjerenje poklanjaju Mavru Orbiniju,[23] što je dokaz njegove popularnosti i ugleda.

Nisu poznati razlozi nesuglasica iz 1596/97. između Mavra Orbinija i Ivana Orsata Đurđevića, opata samostana Sv. Jakova iz Višnjice i predstojnika Mljetske benediktinske kongregacije. Spor dolazi pred dubrovačkog nadbiskupa Aurelija Navarina, talijanskog franjevca-konventualca iz Cremone, koji Orbinija oslobađa krivnje odredivši mu domicilij u dominikanskom samostanu u Dubrovniku. Orbini je, razriješen od crkvenih kazni, ponovno uveden u službu opata Sv. Mihovila u Pakljenom.

Papa Klement VIII, posebnim *breveom* 2. siječnja 1597. godine, odrješuje Mavra Orbinija izopćenja i suspenzije, imenujući ga opatom benediktinske opatije Sv. Marije u Bačkom vojvodstvu (!).[24] Navedena opatija Sv. Marije "de Backa", na jurisdikcijskom području kaločkih nadbiskupa u Ugarskoj, bila je u spomenutom razdoblju pod otomanskom okupacijom, što znači da je novo Orbinijevo imenovanje zapravo naslov bez sadržaja, svojevrsna sinekura od koje njezin nositelj sasvim sigurno nije mogao imati nikakvih materijalnih probitaka. Osim toga, razložno je postaviti pitanje je li njezin titular ikad posjetio spornu opatiju. Ivan Ostojić, najbolji poznavatelj benediktinske povijesti u Hrvata, "samostan Sv. Marije u Bačkoj" navodi jedino u vezi s imenovanjem Mavra Orbinija njegovim opatom ne spominjući pritom značenje i ulogu navedenog samostana u povijesti hrvatskoga ili ugarskoga redovništva.[25]

Devedesetih godina XVI. stoljeća Mavro Orbini u više navrata boravi na Apeninskom poluotoku. U pripremanju povijesne rasprave *Kraljevstvo Slavena* dubrovački benediktinac marljivo proučava djela renesansnih i humanističkih povjesnika. Njegova povijesna istraživanja i teološki rad financijski podupiru

22 O benediktinskoj opatiji Sv. Mihovila na Šipanu pobliže u I. OSTOJIĆ, *Benediktinci u Hrvatskoj*, sv. II, Split 1964, str. 458.

23 M. PANTIĆ, *Mavro Orbin*, str. XXIX-XXX.

24 *Breve* Klementa VIII. upućen je "dilecto filio Mauro Orbino, ordinis sancti Benedicti, Congregationis Melitensis professo, Abbati monasterii sanctae Mariae in Ducatu Baat (!), dioecesis Colocensis, ordinis eiusdem sancti Benedicti". Usp. M. PANTIĆ, *Mavro Orbin*, str. XXXII, bilj. 53.

25 I. OSTOJIĆ, *Benediktinci u Hrvatskoj*, sv. III, Split 1965, str. 332.

dubrovački patricij Marin Bobaljević i trgovac Rado Sladoevich iz Čepikuća kod Dubrovnika. Povjesnik Orbini u *Il Regno de gli Slavi* prepričava događaje i susrete s putovanja u Italiju. Tako je ljeti 1599. u Pesaru prisustvovao javnoj predstavi i dresuri morskih medvjeda.[26] Sljedeće, tj. 1600. godine susreo se s krakovskim kanonikom Krzysztofom Warszewieckim, kojemu naš erudit duguje zanimljive podatke o povijesti slavenskih naroda.[27]

Mavro Orbini 1. ožujka 1601. potpisuje posvetu knjige *Il Regno de gli Slavi*, koju namjenjuje svom dubrovačkom meceni Marinu Bobaljeviću, bez čije novčane pomoći i prijateljske potpore teško da bi uspio ostvariti zamišljeni pothvat. Po izlasku knjige, na čijem je slaganju i korekturama i sam vrlo aktivno sudjelovao, učeni se benediktinac vraća u rodni Dubrovnik, gdje već 13. rujna 1601. kao opat Sv. Mihovila u Pakljenoj daje izjavu u vezi s nekim dužnikom spomenute opatije.[28] Sredinom godine 1603. našeg povjesnika na dužnosti opata Sv. Mihovila u Pakljenoj zamjenjuje izvjesni dom Pavao.[29]

Godinu dana kasnije, Orbini je u središtu novih nesporazuma unutar Mljetske benediktinske kongregacije. Naime, 14. prosinca 1604. dubrovački Senat inzistira kod nadbiskupa Fabija Tempestiva (1603.-1616.) da dom Mavra (Orbinija) i izvjesnog dom Teofila, redovnike benediktinskog samostana Sv. Jakova u Višnjici kod Dubrovnika, udalji iz Mljetske kongregacije kojoj u ono vrijeme pripadaju svi benediktinski samostani s područja Dubrovačke Republike.[30] Zahtjev Senata ponovljen je još jednom, 17. prosinca 1604. godine, s izričitom napomenom da se navedenu dvojicu premjesti i asignira u samostan Sv. Mihovila na otoku Šipanu.[31]

Za prinudnog boravka na Šipanu (1604.-1606.), a na inzistiranje uglednog dubrovačkog trgovca Rada Sladoevicha, Mavro Orbini prevodi *Lo specchio spirituale del principio e del fine della vita umana*, talijanskog franjevca Angela

26 M. ORBINI, *Il Regno de gli Slavi*, str. 200-201.

27 M. ORBINI, *Il Regno de gli Slavi*, str. 377-378.

28 Povijesni arhiv u Dubrovniku, *Vendite di Cancelleria* 85 (1597.-1602.), 184; M. PANTIĆ, *Mavro Orbin*, XLVI-XLVII.

29 M. PANTIĆ, *Mavro Orbin*, str. XLVII (bez izvorne referencije).

30 O benediktinskim samostanima na dubrovačkom području v. I. OSTOJIĆ, *Benediktinci u Hrvatskoj*, sv. II, str. 417-486.

31 Povijesni arhiv u Dubrovniku, *Diversa de foris* 9 (1601.-1602.), 182; *Consilium Rogatorum* 79 (1603.-1605.), 201-202; M. PANTIĆ, *Mavro Orbin*, str. XLVII.

Ellija "iz jezika talijanskoga u naš dubrovački".[32] U hrvatskoj redakciji djelo nosi naslov *Zarcalo duhovno od pocetka i sfarhe xivota coviecanskoga*. Prijevod je 20. travnja 1606. potpisao "Mavro Orbini, opat sv. Marije od Bačke".[33] Djelo je 1614. u Rimu tiskao Bartolomeo Zanetta. Drugo izdanje *Zarcala duhovnog* objavio je Marko Ginammi 1621. u Veneciji. Novo hrvatsko izdanje bosančicom priredio je bosanski franjevac Petar iz Jajca. Djelo je tiskano 1628. u Veneciji.[34]

Orbini sredinom 1606. godine putuje u Rim sa zadatkom da osujeti namjere dubrovačkog nadbiskupa Fabija Tempestiva, Talijana iz Montefalca, koji Mljetsku (Dubrovačku) benediktinsku kongregaciju nastoji podrediti svom nadleštvu ili jurisdikciji. Benediktinskog povjesnika na putu u Vječni grad prati Ivan Krizostom Antić.[35]

Mavro Orbini je potkraj 1607. godine uvučen u neke nejasne spletke, čiji je glavni protagonist fra Santo, franjevački brat-laik, osumnjičen da na teritoriju Dubrovačke Republike potiče narod na opći ustanak protiv otomanskih vlasti, za koji se odlučno zalagala savojska vladarska kuća, a koji nije odgovarao tadašnjoj pragmatičnoj vanjskoj politici Republike sv. Vlaha u odnosima s Turskom. Dubrovačke vlasti radi vlastite sigurnosti nastoje pod svaku cijenu spriječiti agitatora, kojega u predjelu Babinog Polja na otoku Mljetu presreću Mavro Orbini i njegov redovnički subrat Ivan (Antić?!), prijeteći mu otimaju pisma koja zatim predaju vlastima Republike, čime je cijela afera završena.[36]

---

32 S. M. CRIJEVIĆ, *Bibliotheca Ragusina*, II-III, str. 448-449: "Praeterea opus edidit Illyrica lingua inscriptum: *Speculum spirituale* typis vulgatum Romae a Bartholomaeo Zanetto anno MDCIV, dum Baciensis, uti dicebamus, in Hungaria abbas esset."

33 Usp. M. PANTIĆ, *Mavro Orbin*, str. XLVIII.

34 Izdanje iz 1628. tiskano je bosančicom s ponešto izmijenjenim naslovom: "Ogledalo duhovno od početka i svarhe života čovičanskoga". Godine 1703. objavljeno je i četvrto hrvatsko izdanje pod naslovom "Zarçalo duhovno / od pocetka i svarhe / xiuota couiecanskoga / Razdieglieno i razreyeno u Petnaest Razgouora a u / Stoo i pedeset dubbia, alliti Sumgna poglauitieh. / Ucignenih meyu Mesctrom i gnegouiem / Vcenijkom. / Istomaceno iz Yezikka Italianskoga u Dubrouacki po / D<om> Mauru Orbinu Dubroucaninu Opattu od / S<fete> Marie od Backe, od Reda Sfetoga Benedikta. /Dedicato All'illustrissimo et Reuerendissimo Monsignor / Nicolo' Biancovich / Vescouo di Macarska, etc. / V Bnecih M.DCC.III. / Pri Bartolu Occi Knigaru na Riui Schiauonskoi / Pod Slamenie S<fetoga> Dominica.

35 Usp. M. PANTIĆ, *Mavro Orbin*, str. XLIX, bilj. 85.

36 R. SAMARDŽIĆ, *Veliki vek Dubrovnika*, Beograd 1983, str. 47-49; M. PANTIĆ, *Mavro Orbin*, str. L-LII.

Naš povjesnik 1609. ponovno obavlja službu priora samostana Sv. Andrije na istoimenom otočiću na pučini zapadno od Dubrovnika.[37]

Mavro Orbini 1610. napušta matičnu Mljetsku kongregaciju. Malo vijeće je učenog benediktinca 22. travnja te godine imenovalo župnikom Sv. Antuna u Malom Stonu, ali mu već 6. rujna taj položaj osporavaju vlada Republike i dubrovački nadbiskup. Inzistiranju nadbiskupa Fabija Tempestiva pridružuje se i Malo vijeće, kojemu su "dobro poznati razlozi" zbog kojih Orbini treba napustiti ponuđeno mu župništvo. Orbiniju neće pomoći ni intervencija stonskog biskupa i Mavrova prijatelja Miha Rastića te će još iste godine definitivno napustiti župništvo i Mali Ston.[38]

Iz povijesnih vrela nije razvidno kamo je Orbini pošao iz Malog Stona i gdje je bio prihvaćen. Poznato je da njegovo najznačajnije djelo *Il Regno de gli Slavi* samo dvije godine nakon izlaska iz tiska dolazi na *Popis zabranjenih knjiga* (1603.) "dok se iz njega ne isključe imena krivovjernih pisaca koja se navode u tekstu".[39] Jedina pouzdana vijest jest da je tijekom svibnja/lipnja 1611. godine u Italiju stigla vijest o Orbinijevoj smrti.[40] Iz jedne rubne bilješke, koju navodi G. M. Mattei u *Povijesnim radovima o Dubrovniku – Memorie storiche su Ragusa*, proizlazi da je Mavro Orbini umro na dan sv. Andrije, tj. 30. studenoga 1610. godine![41] Navedena bilješka, međutim, ne naznačuje je li dubrovački benediktinac i povjesnik umro u Dubrovniku ili negdje drugdje.

---

37 Povijesni arhiv u Dubrovniku, *Diversa de foris*, 19 (1609.), 205; *Vendite di Cancellariae*, 87 (1609-1614), 3; M. PANTIĆ, *Mavro Orbin*, str. LII, bilj. 91-92.

38 Malo vijeće Dubrovačke Republike najprije 22. travnja 1610. postavlja Mavra Orbinija župnikom crkve Sv. Antuna u Malom Stonu ("electus fuit in Parochum Stagni parvi cum elemosijna, honore et onere consuetis", cfr. *Consilium Minus*, 69 (1610.-1612.), 28) a već 6. rujna iste godine oduzima župnički mandat ("Prima pars est de declarando quod Domnus Maurus Orbini non potuit creari a Magnifico Minori Consilio in Parochum Stagni parvi stante parte Consilij Rogatorum de 1480. die XII. decembris, f. 238. Per omnes contra VIII", cfr. *Consilium Rogatorum*, 82 (1609.-1611.), 179). Usp. M. PANTIĆ, *Mavro Orbin*, str. LIV, bilj. 95-96.

39 S. M. CRIJEVIĆ, *Bibliotheca Ragusina*, II-III, str. 447-448; L. RAVA, *Mauro Orbini primo storico dei popoli slavi*, Memorie della Reale Accademia delle Scienze dell'Istituto di Bologna, Classe di Scienze Morali, Sezione giuridica, I/VII, 1912-1913, Bologna 1913, str. 8 (32).

40 J. RADONIĆ, *Dubrovačka akta i povelje*, III/1, Beograd 1939, str. XII-XIII i 207; N. RADOJČIĆ, *Srpska istorija Mavra Orbinija*, Beograd 1950, str. 8; M. PANTIĆ, *Mavro Orbin*, str. LVII.

41 Dubrovnik, Knjižnica Male braće, Ms. 433, str. 51; usp. M. PANTIĆ, *Mavro Orbin*, str. LVII, bilj. 101.

Il Regno de gli Slavi hoggi corrottamente detti Schiavoni. Historia di don Mavro Orbini Rauseo abbate Melitense – (Kraljevstvo Slavena danas iskrivljeno nazivanih Skjavoni. Povijest don Mavra Orbinija Dubrovčanina, opata Mljetskog) egzaltirana je pohvala slavenstvu, s odveć idealiziranom slikom duhovnih, intelektualnih i junačkih podviga Slavena, prije svega južnih Slavena – Hrvata, Bugara i Srba, od njihovih pretpovijesnih ili mitskih početaka do krvavih stoljetnih okršaja s otomanskim osvajačima u vremenu bliskom samom autoru.

Da bi ostvario tako smiono zamišljeni plan, Mavro Orbini nastoji prikupiti što više povijesne građe. Za razliku od svojih suvremenika, dubrovački benediktinac i povjesnik neobjavljenom arhivskom materijalu pretpostavlja objavljena djela poznatijih povjesnika, pa čak i onih koji su bili pod prismotrom Inkvizicije, kao što su primjerice autori protestantske orijentacije Johannes Aventinus (Thürmayer), poljski kalvinist Stanislav Sarnicki,[42] Jakob Ziegler, Johann Lövenklau (Leonclavius), Sebastian Münster itd., ali i grčki "raskolnici" Laonicos Chalcocondylas i Nicetas Choniates (Acominatos).

Mavro Orbini je prije svega erudit, a njegov povijesni spis *Il Regno de gli Slavi (Kraljevstvo Slavena),* zapravo doslovni prijevod naslova djela *Sclavorum Regnum* Popa Dukljanina (Grgura Barskog?), predstavlja mozaik povijesnih činjenica, sastavljen na temelju velikog broja znanstvenih ili manje znanstvenih rasprava, objavljenih tijekom XVI. stoljeća, iz kojih dubrovački benediktinac i povjesnik odabire samo ono što drži prikladnim ugraditi u svoje djelo. Dok Šimun Kožičić Benja *(Od žitie rimskih arhiereov i cesarov,* Rijeka 1531.), Ivan Tomašić *(Chronicon breve regni Croatiae,* XVI. st.), Antun Vramec *(Kronika vezda znovich zpravliena,* Ljubljana 1578.) i drugi pišu u duhu srednjovjekovnih kroničara i ljetopisaca, Mavro Orbini sastavlja *Il Regno de gli Slavi* u stilu humanističkih erudita, promatrajući minula zbivanja kao jedinstveni povijesni govor u koji su ugrađeni općeljudski, kršćanski i nacionalni elementi.

42
J. AVENTINUS (THÜRMAYER), *Annalium Boiorum libri septem,* izd. J. Ziegler, 1554; S. SARNICIUS (SARNICKI), *Annales seu de Origine et rebus gestis Polonorum et Lituanorum libri octo. Descriptio veteris et novae Poloniae itemque Russiae et Livoniae,* Leipzig 1712, in folio. G. BROGI BERCOFF, *Il 'Regno degli Slavi' di Mauro Orbini et la storiografia europea,* str. 151, tvrdi da su Thürmayerove simpatije za protestantizam poznate Orbiniju, ali da se dubrovački benediktinac, unatoč tome, služi njegovim *Analima* baš kao i spisima Sarnickog koji je nastupao kao službenik kalvinističkog kulta. Lukarević je, za razliku od Orbinija, izbjegavao navoditi od Crkve osuđene ili zabranjene autore, poučen Orbinijevim iskustvom čije je djelo upravo zbog toga 1603. stavljeno na *Popis* zabranjenih knjiga. Usp. bilj. 1 i 48.

Hrvatski povjesnik u stilu Francuza Jeana Bodina[43] smatra da države tvore žive organizme u okviru kojih djeluju pojedinci. Povijest država i naroda odvija se ciklički u vremenu i prostoru. U povijesti civilizacija, naroda i država ponavlja se životni tijek pojedinca: rođenje, djetinjstvo, mladost, zrelost i starost, s tim da se u životu kolektivnih institucija taj postupak nerijetko ponavlja i više puta. Odatle i podjele sustavnih prikaza općih i nacionalnih povijesti na tri temeljna razdoblja: postanak, vrijeme sazrijevanja ili razvoja i autoru suvremeno doba.

Historičar Mavro Orbini, poput svojih suvremenika, s iznimnim zanimanjem proučava podrijetlo Slavena, organizaciju njihove političke i vojne moći, pobjedničke migracije i ustaljenje na području negdašnjeg rimskog Ilirika. Pozivajući se na povjesnike grčko-rimske kulturne sredine, Jordanesa i Pavla Warnefrida Đakona, učeni dubrovački benediktinac izjednačuje Slavene s Getima ili Gotima, koji će u svom pohodu prema jugu na Balkanu organizirati moćnu slavensku državu od koje će s vremenom nastati nacionalne zajednice Hrvata, Srba i Bugara. Misao da su Goti osvojili Dalmaciju, a Slaveni njome zavladali, Orbini iščitava iz kronike *Sclavorum Regnum* Popa Dukljanina[44] i povijesnog djela Tome Arhiđakona *Historia Salonitanorum pontificum atque Spalatensium.*[45]

Veličanje slavenstva i humanistička erudicija omogućit će Orbiniju da čitajući suvremena povijesna djela postavi osnove moderne periodizacije nacionalne povijesti na kojoj će se inspirirati hrvatska historiografija XVII. i XVIII. stoljeća. Zanimljivo je da dubrovački benediktinac nikad izričito ne spominje hvarskog dominikanca Vinka Pribojevića, autora pohvalnog govora *O podrijetlu i slavi Slavena* (1525.), na kojem temelji svoje ideje o slavenstvu kao jedinstvenoj i moćnoj nacionalnoj zajednici. Orbini obilno koristi *Komentare* sugrađanina Ludovika Crijevića Tuberona (1459.-1527.), laureata Pa-

43
J. BODIN, *Methodus ad facilem historiarum cognitionem,* Paris 1566.

44
Novija historiografija obiluje radovima o gotskoj komponenti doseljenika, koji su u ranom srednjem vijeku zauzeli područja rimske Dalmacije i Ilirika. Usp. prilog akad. Radoslava Katičića u zagrebačkom "Vjesniku" od 9. siječnja 1991, str. 5, pod naslovom "Goti Dalmaciju osvojiše, a Slaveni njome zavladaše". Navedenoj je problematici u zadnje vrijeme posvećeno više znanstvenih publikacija. Usp. R. KATIČIĆ, *O podrijetlu Hrvata.* Hrvatska i Europa: kultura, znanost i umjetnost I (Srednji vijek, VII-XII. stoljeće), Zagreb 1997, str. 149-165; *Etnogeneza Hrvata – Ethnogeny of the Croats,* zbornik, uredio N. BUDAK, Zagreb 1995; I. MUŽIĆ, *Slaveni, Goti i Hrvati na teritoriju rimske provincije Dalmacije,* Split 1997.

45
Usp. TOMA ARHIĐAKON, *Kronika,* gl. VII, pr. V. RISMONDO, Split (Čakavski sabor) 1977, str. 31-35.

riškog sveučilišta i subrata po redovničkoj pripadnosti Mljetskoj benediktinskoj kongregaciji, ali ih izravno navodi tek pet puta (str. 134, 304, 345, 380 i 387).

Na izmišljenoj slavi slavenstva i veličini rimske Dalmacije i Ilirika nadahnjuju se i drugi hrvatski pisci, polihistori i povjesnici: Juraj Šižgorić (*De situ Illyriae et civitate Sibenici,* 1487), Ludovik Crijević-Cerva Tuberon (1459.-1527., *Commentariorum de rebus quae temporibus eius in illa Europae parte, quam Pannonii et Turcae eorumque finitimi incolunt, gestae sunt*), Dinko Zavorović (1540.-1608., *De rebus Dalmaticis*), Faust Vrančić (1551.-1617., *De Slowinis seu Sarmatis*), Ivan Tomko Mrnavić, Franjo Glavinić itd. Njihov je cilj, kao i u povjesnika drugih europskih naroda onoga vremena, pokazati i dokazati povijesnu veličinu te kulturno i političko značenje hrvatskoga naroda na navedenim prostorima u njihovo doba, tj. u razdoblju kada je Hrvatska uistinu predziđe i dver cijelog kršćanskog Zapada.

Orbinijevo prvo izdanje izašlo je iz tiskare Girolama Concordije u Pesaru 1601. pod punim naslovom *Il Regno de gli Slavi hoggi corrottamente detti Schiavoni. Historia di don Mavro Orbini Ravseo abbate Melitense. Nella quale si vede l'Origine quasi di tutti i Popoli, che furono della Lingua slava, con molte, et varie guerre, che fecero in Europa, Asia, et Africa; il progesso dell'Imperio loro, l'antico culto, et il tempo della loro conuersione al Christianesimo. E in particolare veggonsi i successi de'Rè, che anticamente dominarono in Dalmatia, Croatia, Bosna, Servia, Rassia, et Bvlgaria.*

Naslovnu stranicu slijedi nepaginirana posveta na dva lista upućena "al molto illvstre signor mio osservandissimo, il signor Marino del signor Andrea Bobali",[46] zatim piščevo obraćanje čitateljima[47] te popis autora koji se navode u *Il Regno de gli Slavi.*[48]

46
S. ANTOLJAK, *Hrvatska historiografija do 1918,* sv. I, str. 82, tvrdi kako je "ovo Orbinijevo djelo krcato bogatim arhivskim materijalom, sabranim iz biblioteke knezova Urbini". Dubrovački benediktinac obilno koristi povijesni fond bogate knjižnice vojvoda od Urbina, ali se rijetko poziva na arhivski materijal.

47
D. Mavro Orbini a' Lettori, nepaginirano, str. VI-VIII.

48
U popisu autora, njih 289 (!), koje neposredno ili posredno navodi u *Il Regno de gli Slavi,* Orbini kratkom bilješkom upozorava čitatelja da je neke od njih Rimska crkva osudila. Uz 13 imena stoji njegova opaska: *dannato autore,* osuđeni autor. Dvanaestorica pripadaju protestantskom krugu, dok iz pravoslavne sredine spomenutu kvalifikaciju "osuđeni autor" stavlja uz ime Laonicosa Chalcocondylasa, bizantskog povjesnika iz XIV/XV. stoljeća, pisca *Apodeikseis istorikai* (Povijesne slike o podrijetlu i djelima Turaka, 1389.-1463.), koje je imao priliku čitati u dva francuska izdanja (Pariz, 1557. i 1584.). Dubrovački ih povjesnik navodi preko drugih autora, opravdavajući se na taj način za možebitne kritike ili intervent crkvenih vlasti koje će njegovo djelo već 1603. staviti na *Popis zabranjenih knjiga*. Usp. *gore,* bilj. 1 i 42.

Orbinijeva povijesna rasprava *Il Regno de gli Slavi* obuhvaća 473 stranice male četvrtine. Knjiga završava iscrpnim kazalom osobno-zemljopisnih imena i pojmova na dvadeset šest nepaginiranih stranica i na jednoj stranici korisnim popisom ispravaka.

Sadržaj knjige, isprepleten sigurnim činjenicama, ali i brojnim povijesnim netočnostima, doimlje se vrlo neujednačeno. Pažljivi će čitatelj uočiti piščevo nastojanje da svoje informacije, u kojima se **stvarno** susreće s **bajoslovnim**, stavi u povijesne okvire i prihvatljiv logički slijed. U tom smislu Orbini najprije predstavlja Skandinaviju, kolijevku mnogih europskih naroda i, po mišljenju mnogih, nekadašnju domovinu Slavena (str. 1-4 izvornika). Svoje mišljenje potkrepljuje pozivajući se na spise Plinija Starijeg, Prokopija, Ptolemeja, Tacita, Jordanesa, Pavla Warnefrida (Đakona), Saxa Grammaticusa, Adama Bremenskog, Helmolda iz Lübecka i druge, zatim na domaće pisce Popa Dukljanina (Grgura Barskog?) i Tomu Arhiđakona te na plejadu humanističkih autora kao što su Flavio Biondo, Albert Krantz, Antonio Bonfini, Johann Thürmayer, Pietro Francesco Giambullari i drugi, koji kao i Mavro Orbini zastupaju mišljenje o autohtonosti europskih naroda.

U najopširnijem dijelu svoje zanimljive knjige (str. 5-241) dubrovački povjesnik naširoko raspravlja o postanku Slavena, općenito o njihovim običajima i načinu života, njihovoj slavenskoj vjeri i prihvaćanju kršćanstva te vojnim i političkim uspjesima. U zadivljujućoj konfuziji pisac najviše pažnje posvećuje Slavenima koji su se nastanili u Dalmaciji i Iliriku, prije svega Hrvatima, koji, iako politički razjedinjeni, pokazuju iznimnu vitalnost na etničkom i kulturnom planu. Orbini prešutno od Pribojevića preuzima priču o snazi i veličini slavenske nacije kojoj su navodno pripadali Aristotel i Aleksandar Veliki. Ovaj posljednji, po rodu Slaven, podijelio je Slavenima povlasticu i pravo na zemlju u kojoj oni kao autohtoni narod obitavaju. Dubrovački povjesnik "in extenso" raspravlja o zemljama u kojima se odrazuje "slava" Slavena, a to su prije svih Dalmacija, Hrvatska, Slavonija, Bosna, Hum i Duklja.

Povjesnik Orbini relativno opširno riše prošlost srednjovjekovne Srbije ili Raške pod Nemanjićima, Altomanovićima, Balšama, knezom Lazarom (str. 243-342), zatim manje opširno raspravlja o povijesti Bosne i Huma (str. 343-393), potom vrlo sažeto piše o Hrvatskoj, zapravo samo o posjedima obitelji Šubić u dalmatinskom zaleđu (str. 394-397). *Il Regno de gli Slavi* završava relativno iscrpnim predstavljanjem povijesti Bugara i Bugarske (str. 398-473).

Iako je Orbinijevo *Kraljevstvo Slavena* tiskano "Con licenza de' Superiori", dakle s prethodnim pozitivnim mišljenjem crkvenih (Inkvizicija) i građanskih vlasti, spomenuto će djelo nepune dvije godine kasnije (1603.) rimski Sveti oficij Inkvizicije

staviti na popis zabranjenih knjiga dok se iz njega ne isključe imena heterodoksnih pisaca koji se u njemu navode.[49] Premda će sporna mjesta inkriminirane knjige pomno "pročistiti" dubrovački dominikanac Ambroz Gučetić (1561.-1632.), kako izjavljuje povjesnik Serafin Crijević, zabranu njezina čitanja i raspačavanja ponovit će i *Index librorum prohibitorum,* tiskan godine 1670![50]

Unatoč negativne ocjene Svetoga oficija, Orbinijevo *Kraljevstvo Slavena* s oduševljenjem prihvaćaju ugledni hrvatski pisci i povjesnici kao što su Jakov Lukarević, Ivan Gundulić, Andrija Zmajević, Jeronim Kavanjin, Andrija Kačić Miošić, Juraj Rattkay Velikotaborski, Pavao Ritter Vitezović i drugi.[51]

Stonjanin Martin Rosa-Rusić, profesor na franjevačkom bogoslovnom učilištu u Madridu, tridesetih godina XVII. stoljeća pretočit će Orbinijevo *Kraljevstvo Slavena* u latinske heksametre koje 1638. u španjolskoj prijestolnici objavljuje pod naslovom *Breve compendium Nationis gloriosae totius linguae illyricae; in quo breviter origo ipsius Nationis ostenditur, extensio eius copiosa; Reges fidei Catholicae totius Dalmatiae, Bosnae, Serviae atque Rassiae, quos habuit: in fine vero sub umbra Aquilae magnarum alarum Respublica Ragusina feliciter quomodo moratur. Ex quo delectationem, voluptatem atque vtilitatem maximam, de Antiquitate hujus Nationis Catholicus percipiet Lector.*[52]

Orbinijevo djelo s osobitim se zanimanjem prati i proučava u pravoslavnoj kulturnoj sredini. Bugarski, ruski i srpski povjesnici s pažnjom čitaju *Kraljevstvo Slavena,* imajući na umu da dubrovački povjesnik piše kao katolik i Latin, što neće spriječiti monaha Teofana Prokopoviča (1677.) i Savu Vladislavića (1714.) da knjigu hrvatskog benediktinca u skraćenom i interpoliranom obliku prevedu na ruski jezik. Redakcija "grofa raguziaskog" i ruskog diplomata Vladislavića tiskana je "vo vremja Petra Velikago, imperatora i samoderžca Vserossiiskago" 1728. u Sankt Peterburgu pod naslovom *Kniga storiografija počatija imene, slavlji, i razširenija naroda Slavjanskogo (...) Sobrana iz' mnogih' knig' Istoričeskih', črez' Gospodina Mavrourbina (!) Arhimandrita Ragužskogo.*[53]

49
Kao *gore,* bilj. 1, 42 i 48.

50
Usp. F. ŠIŠIĆ, *Priručnik izvora hrvatske historije,* sv. I/1, Zagreb 1914, str. 43; S. ANTOLJAK, *Hrvatska historiografija,* I, 84; kao *gore,* bilj. 1 i 42.

51
Usp. A. CRONIA, *Il 'Regno degli Slavi' di Mauro Orbini,* str. 11; G. BROGI BERCOFF, La storiografia umanistica di Dalmazia e Croazia: modelli italiani e miti nazionali, *Ricerche slavistiche,* 36/1989, str. 112; S. ANTOLJAK, *Hrvatska historiografija,* I, 84.

52
M. PANTIĆ, *Mavro Orbin,* str. LXXX, bilj. 129; S. ANTOLJAK, *Hrvatska historiografija,* I, 85.

53
M. PANTIĆ, *Mavro Orbin,* str. LXXXIII, bilj. 135.

Posredstvom Vladislavićeva skraćenoga ruskog prijevoda s Orbinijevim *Kraljevstvom Slavena* upoznat će se bugarski i srpski povjesnici XVIII. i XIX. stoljeća, prije svega bugarski monah Pajsije Hilandarski, koji Orbinijevo poglavlje o bugarskoj povijesti 1762. godine ugrađuje u svoju *Istoriju slavenobulgarskaju.*[54] Pajsije Hilandarski, koji se triput u svom predgovoru poziva na autora *Kraljevstva Slavena,* kojeg prema ruskom Vladislavićevu izdanju (Mavrourbin!) iskrivljuje u Mavrubir,[55] iskreno priznaje da dio prikupljene povijesne građe duguje marljivosti dubrovačkog benediktinca.[56]

Postoji, međutim, velika razlika u interpretaciji građe dvaju povjesnika. Hrvat Mavro Orbini izražava nepodijeljene simpatije prema slavenstvu kao takvom, a Bugarin Pajsije Hilandarski zanima se prije svega – može se reći i isključivo – za povijest svoga bugarskog naroda. Dubrovački benediktinac, odgojen u ozračju mediteranske otvorenosti i katoličkog univerzalizma, ima pred sobom viziju ujedinjenog i skladno organiziranog (južno)slavenskog svijeta, što nije slučaj s hilandarskim monahom koji svijet promatra s nacionalno-pravoslavnog rakursa. Orbini piše europski otvoreno i u duhu humanističkih zasada, dok se Pajsije Hilandarski ne može oteti uzoru starih srednjovjekovnih «*rodoslova*» u pravoslavno-slavenskih naroda na Balkanu.[57] Bugarski historičar zamjera hrvatskom povjesniku njegov latinski duh, pretjeranu sažetost i nedostatno naglašavanje svetosti, uz napomenu da pisac *Kraljevstva Slavena* "piše negativno o srpskim svecima a nimalo o bugarskim".[58] Treba podsjetiti da Orbini ne piše crkvenu nego opću povijest u duhu zapadnog humanizma koji se vraća grčko-rimskim izvorima, što hilandarski monah, odgojen u istočnopravoslavnoj tradiciji, smatra stranim i neprihvatljivim.

Isusovac Juraj Barjaktari/Barjactari, pučki misionar i narodni prosvjetitelj, kao profesor i ravnatelj Požeške gimnazije (1769.-1788.) preveo je s talijanskog

54
A. CRONIA, *Il 'Regno degli Slavi' di Mauro Orbini,* str. 5-31; M. PANTIĆ, *Mavro Orbin,* str. LXXXIV-LXXXV, bilj. 137

55
Usp. A. CRONIA, *Il 'Regno degli Slavi' di Mauro Orbini,* str. 13-14.

56
O Orbinijevu utjecaju na bugarskog povjesnika v. B. PENEV, *Istorija na novata balgarska literatura,* Sofia 1930, str. 254 i 331; ISTI, *Paisi Hilendarski,* Sofia 1918, str. 55-56; N. DONČEV, *L'Italia e le sue influenze nella litteratura bulgara,* Roma 1938, str. 12; I. DUJČEV, Pregled na balgarskata istoriografija, *Jugoslavenski istorijski časopis,* IV (1938.) 1-2, str. 40; A. CRONIA, *Il 'Regno degli Slavi' di Mauro Orbini,* str. 14.

57
A. CRONIA, *Il 'Regno degli Slavi' di Mauro Orbini,* str. 15-16.

58
Istorija slaveno-bolgarskaja, izd. J. IVANOV, Sofia 1914, str. 85; A. CRONIA, *Il 'Regno degli Slavi' di Mauro Orbini,* str. 17.

na latinski integralni tekst Orbinijeva djela. Od tri zagrebačka rukopisna primjerka najzanimljiviji je *R 3558* Nacionalne i sveučilišne knjižnice koji nosi naslov *Regni Slavorum, qui hodie corrupta voce dicti sunt Sclavi, historia. Authore D(omno) Mauro Orbini, Abbate Melitense.*[59] Navedeni je rukopis najvjerojatnije autograf samog prevoditelja, što dokazuju brojni zahvati izvedeni istom rukom unutar teksta ili u obliku rubnih bilježaka.[60] Nažalost, Barjaktarijev prijevod integralnog teksta *Kraljevstva Slavena* ostao je do danas u rukopisu.

U izdanju "Srpske književne zadruge" 1968. u Beogradu izlazi ćirilicom tiskan drugi dio Orbinijeva djela u prijevodu Zdravka Šundrice. Urednici izdanja, Franjo Barišić, Radovan Samardžić i Sima Ćirković, koje je tiskano pod naslovom «Mavro Orbin. *Kraljevstvo Slovena*», u predgovoru ističu da navedeni srpski prijevod "počinje od strane 242. Orbinova originala, odnosno od poglavlja koje podrobnije izlaže istoriju južnoslovenskih zemalja Raške i Srbije, Bosne, Huma, Hrvatske i Bugarske". Naglašujući da su "prvo poglavlje pod naslovom *Poreklo Slovena i razvoj njihova carstva* (str. 5-203) i prvi deo drugog poglavlja pod naslovom *Istorija kraljeva Dalmacije i ostalih susednih zemalja Ilirika od 495. do 1161. godine* (str. 205-239)" svjesno izostavljeni, jer je "*Istorija Dalmacije (...)* zapravo Orbinov prevod sa latinskog Dukljaninove *Istorije (...)* Što se tiče prvog poglavlja Orbinova dela, stvar je takođe po sebi jasna. Taj odeljak, posvećen pretežno vanbalkanskom Slavenstvu, pisan je na osnovu prednaučne, panslavistički usmerene i potpuno nekritičke literature, kao i piščevih naivnih etimoloških domišljanja u istome smislu. Rezultat je jedna sasvim netačna, upravo fantastična i nerazmrsivo zbrkana slika o *Carstvu Slovena*". Čitateljstvu se predlaže sažetak Franje Barišića, jednog od urednika, koji je na 13 stranica (str. CXXXIX-CLII) prepričao 241 stranicu izvornog teksta.

Beogradsko izdanje iz 1968, u odnosu na izvornik iz 1601, sadrži naslovnu stranicu, Orbinijev predgovor čitateljima (str. 3-6), autorovu posvetu Marinu Bobaljeviću (str. 7-11) i srpski prijevod prvog izdanja *Il Regno de gli Slavi* od str. 242. do kraja (str. 12-290). Slijede Komentari (str. 293-377) i Izvori Mavra Orbina (str. 379-428) iz pera uglednog srpskog povjesnika Sime Ćirkovića. Neizostavni su i predgovori Miroslava Pantića (Mavro Orbin – život i rad, str. XI-CVIII), Radovana Samardžića (Kraljevstvo Slovena u razvitku srpske istoriografije, str. CIX-CXXXVI) i Franje Barišića (već spominjani Kratak sadržaj prvog i drugog poglavlja Orbinova djela, str. CXXXIX-CLII).

Autori *Predgovora* i *Komentara* uložili su izniman trud da čitatelju predstave pisca, njegov život i intelektualno pregalaštvo, društveno, kulturno i političko ozračje humanizma i baroka te autore i izvore kojima se služio. Određenu pomutnju izaziva srbiziranje zapadnog nazivlja, osobnih i zemljopisnih imena. Osjeća se nesnalaženje u prevođenju imena, primjerice, na str. 425, gdje je Orbinijev *Vincenzo di Belloua* postao *Vensan od Beloa*, a radi se zapravo o *Vinku iz Beauvaisa (!)*, francuskom dominikancu i piscu opširne enciklopedije pod naslovom *Speculum doctrinale, historiale et naturale.* Sima Ćirković, autor *Komentara*, otkrio je mnoge od Orbinijevih izvora i uzora. Pozivajući se na popis Orbinijevih "izvora", Ćirković na str. 389 ističe da je "Annonio Monaco autor o kome je već bilo reči kod Aimone Monaco" te da je "preko Anonija Orbin upoznao izvore za najranije odnose Slovena i Franaka". Očito da nije riječ o povjesniku i teologu poznatom pod imenom Giovanni Annius (Nanni) iz Viterba (1432.-1502.), autoru spisa *De futuris Christianorum triumphis in Saracenos* (1480.) i *Chronologia nova,* nego o Aimonu, redovniku opatije Fleury (†1008.), autoru zanimljive kronike *Historia Francorum seu Libri V de gestis Francorum.* Za žaljenje je, također, da nisu navedena izdanja povijesnih djela, koja je dubrovački povjesnik našao u bogatoj knjižnici vojvoda od Urbina u Pesaru, kojima se služio pri sastavljanju *Kraljevstva Slavena,* a koja i sam s puno intelektualnog poštenja navodi u svom djelu.

U skraćenom beogradskom izdanju *Kraljevstva Slavena* ima i pogrešno prevedenih izraza, koji se mogu okarakterizirati pojmom "interpolacija". Tako, primjerice, riječi kneza Lazara upućene ratnicima pred odlučni boj na Kosovu (1389.), koje u Orbinijevu izvorniku glase "virtù (...) le quali sino al giorno presente con somma gloria *di tutta Slavonia*" (str. 315), prevoditelj izriče u "vrline koje su vas danas, na *ogromnu slavu Srbije,* uzdigle iznad zvezda" (str. 98).

Godine 1983. u Sofiji je objavljena skraćena verzija Orbinijeva teksta pod naslovom *Carstvoto na Slavjanite*. Djelo je u redakciji N. Dragove tiskano kao prva knjiga u nizu *Bl'garija v tvorčestvota na čuždestrani istorici 17-19 vek*.

Izdavačka kuća "Verlag Otto Sagner" iz Münchena objavila je 1985. preslik integralnog izvornog teksta Orbinijeva djela. Anastatičkom izdanju njemačkog izdavača prethodi uvodna rasprava Sime Ćirkovića u engleskom prijevodu Marka R. Stefanovicha: *Mauro Orbini. His life and work* (str. 7-23). U navedenoj uvodnoj raspravi, pozivajući se na radove J. Marchiori i G. Brogi Bercoff, autor spominje Orbinijev običaj prešutnog prepričavanja i doslovnog prepisivanja tuđih tekstova te primjera radi izričito navodi imena Vinka Pribojevića, Piera

---

59 Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu posjeduje dva primjerka Barjaktarijeva prijevoda. Osim *R 3558* ima i prijepis *R 3048,* koji je 1831.-1833. "ex originali manuscripto" prepisao Stjepan Ivan Jelačić Bužimski, asesor sudac Varaždinske županije. I Arhiv HAZU u Zagrebu posjeduje jedan prijepis pod kataloškom naznakom III d 28. Usp. T. MATIĆ, Barjaktarijev latinski prijevod Orbinijeva 'Il Regno degli Slavi', *Historijski zbornik*, III (1950) 1-4, str. 193; S. ANTOLJAK, *Hrvatska historiografija do 1918,* I, str. 85, bilj. 396.

60 Usp. T. MATIĆ, Barjaktarijev latinski prijevod, str. 193.

Francesca Giambullarija, Alberta Krantza, Franza Fritza Irenicusa i Francesca Serdonatija (str. 21, bilj. 43).

Orbinijevi povijesni pogledi

Nijedno ime u hrvatskoj historiografiji nije dosad izazvalo toliko oprečnih sudova i ocjena kao ime dubrovačkog benediktinca i povjesnika Mavra Orbinija. Rijetki su sljedbenici besmrtne Klio koji vjeruju u utemeljenost Mavrovih povijesnih zamisli, objektivnost njegovih prosudbi, a mnogi s razlogom sumnjaju u rezultate njegova dugogodišnjeg i mukotrpnog pregalaštva.

U ostvarenju svog ambiciozno zamišljenog plana, tj. izradi sustavne povijesti naroda koji je u vrijeme seobi u VI. i VII. stoljeću zauzeo područja rimskih provincija Dalmacije i Ilirika, i susjednih mu slavenskih Bugara i Srba, dubrovački benediktinac nastoji prikupiti što više povijesne građe, mahom knjiških izvora, "udružujući ono što se nalazi razasuto u spisima mnogih autora", kako ističe u predstavljanju svoje knjige čitateljima.[61] Pritom se ne ustručava upotrijebiti djela onih pisaca koji su bili pod strogom prismotrom crkvenih vlasti ili su pripadali krivovjernoj i raskolničkoj sredini, zbog čega će se *Il Regno de gli Slavi* nepune dvije godine po izlasku iz tiskarske radionice Girolama Concordije naći na **popisu zabranjenih knjiga** rimskoga Svetog oficija Inkvizicije, uz napomenu da spomenuta zabrana vrijedi "dok se ne pročisti od sumnjivih autora kojima je djelo protkano".[62]

Kompilacijski pristup dostupnoj historijskoj građi pobliže određuje Orbinijevo poimanje i interpretaciju povijesti. Tako, primjerice, u pogledu podrijetla i jezičnog jedinstva slavenskih naroda dubrovački se povjesnik nadahnjuje na općim prikazima europskih autora, preuzimajući nerijetko oprečne postavke prije svega hrvatskih, talijanskih, njemačkih i poljskih historičara.

U *Kraljevstvu Slavena* Mavra Orbinija iščitavaju se nordijska, sarmatska, autohtona i biblijska teorija o podrijetlu i jedinstvu slavenskog nacionalnog korpusa. Ideju o Skandinaviji kao pradomovini Slavena nalazi u Schedela, Irenicusa, Krantza i Aventinusa (Thürmayera), njihovo naseljavanje Sarmatije preuzima od Kromera i Dubravskog, a dolazak na Balkanski poluotok i stapanje s Ilirima prepisuje od Popa Dukljanina, Tome Arhiđakona i Ludovika Crijevića Tuberona.

Oslanjajući se na Eneju Silvija Piccolominija, Matiju (Maciej) Miechowitu, Aleksandra Gwagnina (Guagnini) i Vinka Pribojevića, dubrovački povjesnik prihvaća misao o biblijskom podrijetlu Slavena, potomaka Noina sina Jafeta (usp. Post 10, 2-5), kojemu je otac namijenio ulogu da "kao kralj vlada i brani zemlju a kao vojnik bude vičan oružju".[63]

Židovska kronika *Sefer Jossipon*, sastavljena sredinom X. stoljeća na Apeninskom poluotoku, razrađujući genealogiju i geografsku raspodjelu najznačajnijih ranosrednjovjekovnih naroda koji su, poslije općeg potopa, potekli od Noinih sinova Sema, Hama i Jafeta (Post 10, 1), navodi da su "Moravljani, Hrvati (Chrwt) i Lužani (...) potomci Dodanima; stanuju na obali Velikoga mora od granice Bugara sve do Veneta na moru i odatle se prostiru sve do granice Saksonaca. Zovu ih "Sqlabim" (tj. Slavenima) te kažu za njih da su sinovi Kanaana, no oni sebe smatraju potomcima Dodanima".[64] Hrvati su, prema spomenutoj kronici, Slaveni. Neki drže da su potomci Hama, preko njegova sina Kanaana, dok oni sami sebe ubrajaju među potomke Jafeta, preko njegova sina Javana i unuka Dodanima.[65]

Orbinijevo mjesto u hrvatskoj humanističkoj historiografiji

Znanstvena historiografija u Hrvata odraz je mukotrpnog pregalaštva i nasljedovanja europskih uzora na čijim se djelima nadahnjuju gotovo svi hrvatski povjesnici humanističke orijentacije i opredjeljenja.

Jedan od prvih, Nikola Modruški, učeni biskup i diplomat, u raspravi *O gotskim ratovima* (*De bellis Gothorum,* 1473), zanimljivim stilom i humanističkom otvorenošću niže podatke iz rane srednjovjekovne europske prošlosti, po uzoru na pisca i povjesnika alanske narodnosti Jordanesa ili Jornandesa (VI. st.). Spis Nikole Modruškog posebno je zanimljiv zbog iscrpnih prikaza ljudi, krajeva i događaja iz diplomatskih misija u kojima je sudjelovao. Podsjetimo da

---

61
M. ORBINI, *Il Regno de gli Slavi,* str. VII (nepaginirano): "Et per condurre à maggior perfectione la presente opera, non hò perdonato à fatica di forte alcuna: più volte andando intorno per l'Italia à rivedere le librarie, per trovare i libri, che facevano dibisogno; de' quali maggior parte hò trovato à Pesaro nella libraria del Serenissimo Signor Duca d'Urbino, chè, credo, la più copiosa, et più ornata di tutte l'altre".

62
Orbini se nipošto ne ustručava uz neka imena iz "popisa navedenih autora" dodati opasku *"dannato autore"* (usp. *Il Regno de gli Slavi,* naslov "Autori citati nella presente opera", str. IX-X, nepaginirano; kao *gore,* bilj. 1, 42 i 48).

63
V. PRIBOJEVIĆ, *O podrijetlu i slavi Slavena,* Zagreb 1997, str. 57 (latinski izvornik) i 137 (hrvatski prijevod); M. ORBINI, *Il Regno de gli Slavi,* str. 6.

64
Ms. Jerusalem 8 31280, fol. 1; D. FLUSSER, *The Jossipon,* Jerusalem 1978, str. 3; D. M. GRMEK, Dva filozofa, Gottschalk i Hasdai ibn Šaprut, o Hrvatima u vrijeme narodnih vladara, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine,* XX (1994.) 39-40, str. 447.

65
Usp. D. GRMEK, *Dva filozofa,* str. 446-447. Genealoško vezivanje Hrvata uz Jafeta značilo bi da su oni u srodstvu s Grcima, potomcima Javana, i još uže s Dancima, potomcima Dodanima.

je sposobni diplomat, između ostalog, bio papin opunomoćeni legat na dvoru bosanskih kraljeva Stjepana Tomaša (1443.-1461.) i njegova nasljednika Stjepana Tomaševića (1461.-1463.). U raspravi *Defensio ecclesiasticae libertatis* (1479.) Nikola Modruški analizira stanje hrvatskoga naroda (*Natio illirica*!) kojemu prijeti uništenje i propast od otomanske vojne sile, ali i zbog unutarnjih suprotnosti koje u ono prijelomno doba prate razvoj hrvatskoga društva.[66]

Šibenčanin Juraj Šižgorić, humanist i latinski pjesnik, svojom povijesnom raspravom *De situ Illyriae et civitate Sibenici*, pisanom po uzoru na Plinija Starijeg, Strabona i Apijana Aleksandrijskog, potaknut će povijesna istraživanja u Hrvata.[67] U njegovu djelu nadahnuće će potražiti i učeni hvarski dominikanac Vinko Pribojević, autor zanimljive rasprave *De origine successibusque Slavorum (O podrijetlu i uspjesima Slavena)*. Šižgorićevim će se idejama posredstvom Pribojevića obilno koristiti Dubrovčanin Mavro Orbini.

Šižgorić u *De situ Illyriae* ponajprije raspravlja o povijesnom smještaju Ilirika (pogl. 1-5), nadalje govori o svojoj užoj domovini Dalmaciji i Dalmatincima (pogl. 6-8), naposljetku i najopširnije o gradu Šibeniku i njegovu okružju (pogl. 9-17). Posebnu povijesnu vrijednost i zanimljivost čine Šižgorićevi opisi ljudi, običaja, kulturnih znamenitosti i literarnog naslijeđa.[68]

De situ Illyriae sadrži prije svega povijest šire autorove domovine, Ilirika (Hrvatske!), zatim njegove uže domovine Dalmacije i rodnog mu grada Šibenika. Sukladno sa svojim uzorom, i hvarski dominikanac Vinko Pribojević u *De origine successibusque Slavorum* (1525.) podastire najprije općenitu povijest Slavena, potom raspravlja o užoj domovini Dalmaciji, a na kraju s puno ljubavi opisuje rodni grad i otok Hvar. Sličnu metodu primjenjuje i Mavro Orbini, čija knjiga *Il Regno de gli Slavi* počinje iscrpnom općom raspravom o Slavenima, njihovoj pradomovini, vojničkim uspjesima, državnoj organizaciji, vjeri, običajima i vrlinama (str. 1-204), dalje slijedi opis Dalmacije u koji dubrovački

---

66 U *De bellis Gothorum* slijedi Jordanesa, povjesnika gotske narodnosti, tajnika alanskog kralja i od 552. ravenskog biskupa. Jordanesovu raspravu *De Getharum sive Gothorum origine et rebus gesta*, tiskanu 1515. u Augsburgu i 1597. u Leidenu imao je u rukama Mavro Orbini. Razložno se pretpostavlja da se dubrovački benediktinac koristio i djelom Nikole Modruškog. O ovome v. S. HRKAĆ, Nikola Modruški, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, II (1976.) 3-4, str. 145-156; S. ANTOLJAK, *Hrvatska historiografija do 1918.*, I, 27-28.

67 V. GORTAN, Šižgorić i Pribojević, *Filologija*, 2/1959, str. 150.

68 U pogl. 17 Juraj Šižgorić upoznaje čitatelja s hrvatskim narodnim pjesmama i poslovicama. Usp. M. ŠREPEL, Humanist Šižgorić, R*ad JAZU*, 138/1899, str. 267-269; V. GORTAN, Šižgorić i Pribojević, str. 149-150; M. FRANIČEVIĆ, Razdoblje renesansne književnosti, *Povijest hrvatske književnosti 3*, Zagreb 1974, str. 41-42.

benediktinac uključuje integralni tekst *Sclavorum Regnum* Popa Dukljanina, za koji je saznao čitajući govor/raspravu Vinka Pribojevića, s iscrpnim informacijama o gradu i Republici sv. Vlaha (str. 205-241), dok u zadnjoj trećini svog pozamašnog djela iznosi povijest slavenskih područja na prostoru današnje Crne Gore, Albanije i Srbije (str. 280-342), Bosne i Huma (343-393), Hrvatske (394-396)) i Bugarske (str. 397-473).[69]

Sva trojica – Šižgorić, Pribojević i Orbini – u prvome dijelu svojih rasprava govore o podrijetlu i podvizima Slavena, koji početkom VII. stoljeća zauzimaju prostor negdašnjih rimskih pokrajina Dalmacije i Ilirika, na kojem će s vremenom Hrvati uspostaviti svoju državu. Korijeni Pribojevićeve ljubavi naspram slavenstva datiraju najvjerojatnije iz razdoblja kad je hvarski dominikanac putovao po slavenskim zemljama, proboravivši, prema osobnom priznanju, tri godine u Poljskoj[70] gdje se upoznao s idejama panslavizma. Pribojevićevo naglašeno isticanje slavenstva, kao i slavenofilstvo Mavra Orbinija, razumljivi su iz rakursa hrvatskog humanizma koji svoje etničko i nacionalno ime poistovjećuje s Ilirikom. Hrvatski humanisti u naglašenom isticanju slavenstva otkrivaju slavu i veličinu vlastitog naroda.

Orbinijevi izvori i uzori

U koncepciji djela *Il Regno de gli Slavi* (1601.) Orbini neposredno koristi *Commentaria suorum temporum* (1522.) Ludovika Crijevića Tuberona i *De origine successibusque Slavorum* (1525.) Vinka Pribojevića, iako ih ne navodi ni u "popisu autora" (str. IX-XI) ni tijekom izlaganja (str. 1-473), osim u pet prilika - str.134, 304, 345, 380 i 387 izjavljuje "come vuole Lodovico Tuberone". Istraživanju talijanske slavistice Giovanne Brogi Bercoff dugujemo brojne navode iz Crijevićeva i Pribojevićeva djela, pojedine i od nekoliko stranica, koje dubrovački benediktinac bez ikakva sustezanja unosi u svoju knjigu *Il Regno de gli Slavi*.[71]

---

69 U podjeli Orbinijeva *Kraljevstva Slavena* najgore je prošla Hrvatska kojoj autor posvećuje nepune tri stranice (394-396), a zapravo govori o ulozi hrvatskih velikaških obitelji Šubića, Nelipića i Kurjakovića i politici Ludovika I. Anžuvinca (1342.-1382.) prema Hrvatskoj. Autor naglašava da je o Hrvatskoj i njezinim vladarima prethodno već raspravljao (*Il Regno*, str. 394). Valja podsjetiti da su Orbinijeve informacije gledom na slijed hrvatskih vladara povijesno sumnjive ili posve netočne.

70 V. PRIBOJEVIĆ, *O podrijetlu i zgodama Slavena*, Hrvatski latinisti I, Zagreb 1951, str. 73; Golden marketing / Narodne novine, Zagreb 1997, str. 69-70: "Hospitibus enim (...) et ego ipse expertus sum (nam triennium apud <Polonos> exegi), ualde sunt affabiles magnaque eos benignitate prosequuntur".

71 G. BROGI BERCOFF, *Il Pribevo e Il Regno degli Slavi di Mauro Orbini*, Ricerche slavistiche,

a) Hrvatski uzori: Ludovik Crijević Tuberon i Vinko Pribojević

Ludovik Crijević Tuberon (1459.-1527.), odvjetak ugledne dubrovačke plemićke obitelji, prema pouzdanom izvješću dominikanskog povjesnika Serafina Crijevića, još kao adolescent poslan je na Pariško sveučilište gdje je s velikim uspjehom završio studij filozofije, teologije i matematike.[72] Po povratku u domovinu i kraćeg oklijevanja između braka i redovničkog poziva, pariški se laureat odlučuje za benediktinski red. U osami otočića Sv. Andrije punih dvadeset godina čita i proučava povijesna djela. Senat ga 1502. postavlja za opata samostana Sv. Jakova u Višnjici.

Crijevićevi *Komentari* zanimljiv su i odmjeren prikaz događaja i ljudi na području srednje i jugoistočne Europe u razdoblju između smrti Matije Korvina (1490.) i pape Lava X. (1522.). Tuberon oštroumno prosuđuje svoje suvremenike, nesmiljeno kritizira sebičnost, neznanje i raspuštenost onih koji bi trebali biti uzor kreposti i altruizma. Tolerantan je prema nekatolicima i zgraža se nad pojavom vjerske nesnošljivosti. Neshvatljiv mu je neprijateljski stav katolika i pravoslavnih, koji se "zbog ne znam kakvih ludosti (...) međusobno nazivaju bezbožnicima, zločincima i raskolnicima, iako među njima nema većih teoloških razlika osim prijepornog tumačenja riječi."[73] Razotkrivanje zloupotreba u Crkvi, neprimjereno bogaćenje, odveć pomirljivi stav prema nekatoličkim zajednicama, izmišljeni govori protagonista značajnijih povijesnih zbivanja,[74] Tuberonova

22-23/1975-1976, str. 137-154. Uspoređujući *«Il Regno de gli Slavi»* s Crijevićevim *«Komentarima»* talijanska slavistica otkriva da se Orbini oslanja na navedeno Crijevićevo djelo iz kojeg, bez navoda, prepisuje po nekoliko stranica, npr. u vezi s dubrovačkom poviješću za tiranije Damjana Jude (*Il Regno,* str. 187-190, prema *Komentarima,* str. 104-107) i izvješće o Kosovskom boju (*Il Regno,* str. 312 i dalje, prema *De Turcarum origine,* str. 6-8; G. BROGI BERCOFF, *Il Pribevo,* str. 153, bilj. 1 i 2).

72 F. ŠANJEK, Hrvati i Pariško sveučilište (XIII.-XV. st.), *Rad HAZU,* 476/1998, str. 146. Crijevićevi *Komentari* podijeljeni su u 11 knjiga. Prve četiri knjige sadrže opis borbe za hrvatsko-ugarsko prijestolje nakon Korvinove smrti, peta prikazuje povijest Dubrovnika od njegovih početaka, od šeste do devete autor sažimlje povijest Otomanskog carstva i krvave ratove s kršćanstvom (Cambraiska liga, 1508.-1510.), deseta opisuje seljačku bunu György Dózse, dok je u jedanaestoj prikazan pad Beograda (1521.) koji je - ističe autor - važniji u strategiji obrane Zapada od pada Carigrada (1453.). Usp. S. ANTOLJAK, Crijević Ludovik Tuberon, *Hrvatski biografski leksikon,* sv. II, Zagreb 1989, str. 719; ISTI, *Hrvatska historiografija do 1918,* sv. I, Zagreb 1992, str. 33-34.

73 M. FRANIČEVIĆ, Razdoblje renesansne književnosti, *Povijest hrvatske književnosti 3,* Zagreb (Liber-Mladost) 1974, str. 62; S. ANTOLJAK, Crijević Ludovik Tuberon, str. 719. S odveć pomirljivim stavom prema inovjercima neće se složiti rimski Sveti oficij Inkvizicije pa će 1704. Tuberonovi *Komentari* biti stavljeni na *Index librorum prohibitorum* (S. ANTOLJAK, *ibidem*).

74 Od izmišljenih govora najzanimljivi je onaj György Dózse pobunjenim kmetovima (S. ANTOLJAK,

osobna zapažanja o podrijetlu, karakteru i mentalitetu različitih europskih naroda itd., nadahnut će povijesno-istraživački rad njegova sugrađanina Mavra Orbinija, koji će se osamdesetak godina kasnije okoristiti iskustvima svog redovničkog subrata.

Ludovik Crijević Tuberon, koji u znanstvenom pristupu povijesnoj znanosti u Hrvata nije imao prethodnika, prvi je hrvatski povjesnik koji se izravno poziva na *Sclavorum Regnum* Popa Dukljanina. Na djelu našeg "Salustija" nadahnut će se Orbini, koji će, kao i njegov uzor, svoje znanstveno pregalaštvo započeti proučavanjem povijesne literature u samostanskoj knjižnici na otočiću Sv. Andrije i u opatiji Sv. Jakova u Višnjici. Nemiran Orbinijev duh otkrit će u Tuberonovim raspravama strast za istraživanjem, ljubav prema rodnom gradu[75] i široj domovini, dokaze da su Dalmatinci najvećim dijelom Hrvati i da ovi u uniju s Ugarskom nisu natjerani silom ni oružjem, nego po nasljednom rodbinskom pravu.[76] Mavro Orbini će u *Komentarima* Ludovika Crijevića Tuberona otkriti tolerantan stav prema ideološkim i vjerskim neistomišljenicima i naklonost spram jednostavnih ljudi, naročito prema ovisnim seljacima-težacima s kojima su plemići-posjednici postupali kao s robljem.[77]

Povijesni stavovi Mavra Orbinija izravno se nadovezuju na povijesna razmišljanja hvarskog dominikanca Vinka Pribojevića. Orbini u svojoj povijesnoj raspravi *Il Regno de gli Slavi* nesumnjivo mnogo koristi Pribojevićev govor *De origine successibusque Slavorum,* izrečen 1525. godine pred kultiviranim auditorijem građana Hvara.[78] Začudo, kao i u vezi s korištenjem rukopisa *Commen-*

Crijević Ludovik Tuberon, str. 719).

75 Dubrovnik je u Tuberonovim *Komentarima* "caput Illyrici" odnosno "caput Illyriae in sinu adriatico". Usp. S. ANTOLJAK, Crijević Ludovik Tuberon, str. 720.

76 M. FRANIČEVIĆ, Razdoblje renesansne književnosti, str. 62; S. ANTOLJAK, Crijević Ludovik Tuberon, str. 719; ISTI, *Hrvatska historiografija do 1918,* sv. I, str. 33-34; S. P. NOVAK, Povijest hrvatske književnosti, sv. II, Zagreb 1997, str. 646-649.

77 S. ANTOLJAK, Crijević Ludovik Tuberon, str. 719. O Ludoviću Crijeviću i izdanjima njegovih *Komentara* v. S. ANTOLJAK, *Hrvatska historiografija,* sv. I, str. 33-35; M. FRANIČEVIĆ, *Povijest hrvatske renesansne književnosti,* Zagreb 1983, str. 305-310.

78 Naslov djela u prvom mletačkom izdanju (Venetiis MDXXXII) *Oratio fratris Vincentii Priboevii Sacrae Theologiae professoris Ordinis Praedicatorum De origine successibusque Slavorum* razlikuje se od naslova govora kojim se autor predstavio Hvaranima 1525. godine a koji glasi *Oratio fratris Vincentii Priboeui Pharensis Dalmatae Ordinis praedicatorum, Sacrae Theologiae professoris, de origine successibusque Slauorum Phari habita MDXXV.* Prvo izdanje tiskano je "Con licentia delli Illustriss(imi) Signori Capi di X". U Veneciji 1595. objavljeno je talijansko izdanje Pribojevićeva *Govora,* u prijevodu pomorskog kapetana Belizara Malaspallija iz Splita, a na temelju primjerka

taria suorum temporum Ludovika Crijevića Tuberona, dubrovački benediktinac u svojoj knjizi ni jednom riječju ne spominje Vinka Pribojevića kao vrelo svojih povijesnih informacija.

Hvarski dominikanac predstavlja se javnosti kao Dalmatinac, Ilir i Slaven.[79] A jer se gledom na Ilirik oslanja na Apijana, Plinija, Strabona i Tacita, koji pod tim podrazumijevaju rimske pokrajine Reciju, Norik, Dalmaciju, Panoniju i Miziju, može se pretpostaviti da Vinko Pribojević pod zajedničkim imenom Ilirika misli zapravo na hrvatski etnički i geopolitički prostor. Učeni dominikanac u *De origine successibusque Slavorum* Hrvatsku spominje tek jednom, u podužem popisu slavenskih zemalja,[80] iako mu je dobro poznato da je spomenuti naziv u poimanju humanista sinonim za Ilirik te da ovaj drugi, u nešto manjem opsegu, odgovara Hrvatskoj Pribojevićeva vremena.[81]

Govor Vinka Pribojevića sastavljen je na temelju izvorne građe i impozantne povijesne literature: antičke grčko-rimske (Apijan Aleksandrijski, Strabon, Plinije Stariji, Pomponije Mela, Ptolemej), rano i kasno srednjovjekovne (Jeronim, Izidor Seviljski, Jordanes, Pavao Đakon, Vinko iz Beauvaisa, Toma Arhiđakon) i renesansno-humanističke (Enea Silvio Piccolomini, Flavio Biondo, Marco

koji mu je 1594. poklonio dubrovački pjesnik Dominko Zlatarić. G. Novak 1924. u Beogradu tiska *De origine successibusque Slavorum* prema primjerku koji je dvije godine ranije pronašao u Veneciji. Prvo hrvatsko dvojezično izdanje Pribojevićeva *Govora* objavljeno je u Zagrebu 1951. u suradnji G. Novaka (uvodni tekst) i V. Gortana (prijevod), čiji je pretisak 1991. objavio Splitski književni krug. Izdavačke kuće Golden marketing i Narodne novine iz Zagreba 1997. objavljuju kritičko izdanje Pribojevićeva teksta s uvodnom raspravom M. Kurelca i Knezovićevim prijevodima *Pohvala* Tome Nigera u čast Vinka Pribojevića i pisama hvarskog dominikanca prijateljima Petru Vitaljiću i Filipu Trivulziju. Knjiga je objavljena u biblioteci "Povijest hrvatskih političkih ideja".

79 V. PRIBOJEVIĆ, *O podrijetlu i slavi Slavena,* Zagreb 1997, str. 136: "Ali, jer sam kao Dalmatinac i prema tome kao Ilir i konačno kao Slaven odlučio održati govor pred Slavenima o sudbini Slavena". U Pribojevićevu stilu piše i Orbini. Spomenuti se povjesnici obilno koriste rezultatima grčko-rimske i srednjovjekovne povijesne znanosti (Strabon, Plinije, Apijan, Jordanes, Izidor Seviljski, Pavao Đakon, Adam Bremenski, Helmold iz Lübecka, Vinko iz Beauvaisa, Antonin Firentinski, Enea Silvio Piccolomini i dr.). Orbini je u prednosti jer se, za razliku od Pribojevića, mogao koristiti najboljim izdanjima europske historiografije XVI. stoljeća (Giambullari, Löwenklau, Krantz, Thürmayer, Latz, Aventinus, Bonfini, Dubravski, Gwagnin, Miechowita i dr.).

80 V. PRIBOJEVIĆ, *O podrijetlu i slavi Slavena,* str. 60 (izvornik) i 140 (hrvatski prijevod).

81 Rimska "Rota", vrhovni sud Papinske države za pontifikata Inocenta X. (1654.) i Aleksandra VII. (1656.) izjavljuje da se pod Ilirikom podrazumijevaju "Dalmacija, Hrvatska, Bosna i Slavonija, zemlje u kojima se govori ilirskim (tj. hrvatskim) jezikom". Usp. I. GOLUB, Jeronim Paštrić o svetojeronimskom sporu oko ilirske zemlje, *Croatica christiana periodica*, VI (1982.) 9, str. 112-119; F. ŠANJEK, Ilirske (Hrvatske) zemlje u izjavi rimske "Rote" 1654/56, *Hrvatski povijesni zemljovidi*, Zagreb 1993, str. 74.

Antonio Cocci "Sabellicus", Marko Marulić, Bartolomeo Sacchi "Platina" i drugi).[82]

Vinko Pribojević, koji ljubav prema slavenstvu duguje višegodišnjem boravku u Poljskoj, podrijetlo Slavena dovodi u vezu s biblijskim opisom razvoja ljudskoga roda nakon općeg potopa.[83] Pozivajući se na *Povijest židovskih starina* Josipa Flavija,[84] učeni hvarski dominikanac tumači da su od Jafetova sina Tirasa proizašli Tirani, koje Grci zovu Tračanima, a od ovih su Geti/Goti, Iliri i Slaveni.[85]

U suprotnosti s tradicijom, zastupljenom u *Ljetopisu* Popa Dukljanina (XII. st.), *Kronici* Tome Arhiđakona (XIII. st.) i *Komentarima* Ludovika Crijevića Tuberona, pobornika srednjovjekovnog mišljenja prema kojem su Slaveni sa sjevera početkom VII. stoljeća naselili Dalmaciju i Ilirik, Vinko Pribojević, čiji stav prihvaća a nerijetko i doslovno prepisuje Mavro Orbini, poistovjećuje južne Slavene sa starim narodima Ilirika i Tracije, podržavajući njihovu autohtonost i zajedničko podrijetlo. Giovanna Brogi Bercoff u izvrsnom članku *Il Pribevo e Il Regno degli Slavi di Mauro Orbini* jasno pokazuje da je ovaj u svoje djelo inkorporirao odlomke od po nekoliko stranica iz Pribojevićeva govora *De origine successibusque Slavorum*.[86] Nije sigurno da je Pribojević pri sastavljanju svog govora/rasprave koristio djelo njemačkog povjesnika Alberta Krantza *Vandalia sive historia de Vandalorum vera origine,* koje je objavljeno u Kölnu 1519. godine.

Učeni Hvaranin, što je i razumljivo, ističe sposobnosti, vrline i ugled svojih Dalmatinaca u ozračju velike južnoslavenske obitelji. Pribojevićeva Dalmacija ima Istru na zapadu, Albaniju na istoku, Hrvatska i Bosna su joj na sjeveru, a s juga je oplakuje Jadransko more.[87]

U djelu Vinka Pribojevića povjesnik će naći brojne nedostatke i propuste, faktografske i metodološke netočnosti, ali i posve nov pristup povijesnim zbiva-

82 U *Govoru o podrijetlu i slavi Slavena* Pribojević svoja razlaganja temelji na solidnoj povijesnoj literaturi. Dojam je da autor odveć često isprepleće legendarno i stvarno. Prvi od hrvatskih povjesnika prepričava legendu o Čehu, Lehu i Rusu, koju preuzima od Piccolominija (*Povijest Čehâ*). U kompoziciji *Govora* zastupljeni su i domaći autori, od kojih su najčešće citirani Pop Dukljanin, Toma Arhiđakon, Marko Marulić.

83 Kao *gore,* bilj. 64 i 65.

84 *Antiquitatum Judaicarum, I, 2,* Berlin 1887, str. 30.

85 V. PRIBOJEVIĆ, *O podrijetlu i slavi Slavena,* str. 57-58 i 137-138.

86 G. BROGI BERCOFF, *Il Pribevo,* str. 143-144.

87 V. PRIBOJEVIĆ, *O podrijetlu i slavi Slavena,* str. 75-76 i 155.

njima koja pisac smješta u europski kontekst. Spis *De origine successibusque Slavorum* značajan je prinos povijesti hrvatske političke misli ali i smjerokaz hrvatskim povjesnicima humanističke orijentacije da razmišljaju panslavenski i europski.

Na Pribojevićevu se djelu nadahnjuje prije svih autor povijesnog spisa *Il Regno de gli Slavi* koji hvarskog dominikanca, istina, nigdje i nikad ne spominje, ali u *De origine successibusque Slavorum* otkriva i u svoju knjigu uključuje ne samo mnoge njemu nepoznate povijesne činjenice nego i legende i mitove. Dubrovački benediktinac u spisu hvarskog dominikanca otkriva izmišljeni *Privilegium Alexandri Magni donatum Populis Slavis,*[88] argumente o identitetu Ilira i Slavena,[89] legendu o Čehu, Lehu i Rusu koji su, došavši iz Dalmacije, postali utemeljiteljima moćnih slavenskih naroda Čeha, Poljaka i Rusa.[90]

88 Oba hrvatska povjesnika veliku važnost daju izmišljenoj povlastici Aleksandra Velikog Slavenima. *Privilegium Alexandri Magni donatum Populis Slavis* Pribojević objavljuje prema prijepisu iz dubrovačkog arhiva (*De origine,* str. 13), dok Orbini decidirano izjavljuje da spomenuti tekst "fù ritrouato in vna Libraria à Constantinopoli (...) dopò tanti secoli da vn certo Giulio Baldasar Secretario Imperiale"(*Il Regno,* str. 168-169). Franjo Glavinić (*Cvit Szvetih,* Mleci 1628, str. 4) od Orbinija preuzima tekst naslovljujući ga "Milost – ssloboschina – Priuilegij – Alexandra Kralya – narodu hrvatskomu" (M. KURELAC, Vinko Pribojević i njegovo djelo, u V. PRIBOJEVIĆ, *O podrijetlu i slavi Slavena,* str. 14).

89 Pribojević podrijetlo Slavena dovodi u vezu s legendarnom Trojom i Tračanima (*O podrijetlu,* str. 55-59), dok Orbinijeva rasprava počinje opisom Skandinavije "che fu l'antica patria de gli Slavi" (*Il Regno,* str. 1-4).

90 V. Pribojević (*O podrijetlu,* str. 64 i 144) legendu o Čehu, Lehu i Rusu preuzima iz Piccolominijeve *Povijesti Čehâ* (*De Bohemorum et ex his imperatorum aliquot origine ac gestis (...) historia,* Basel 1575, str. 5-7; Frankfurt 1687, str. 12-13): "Zechius Croatinus haud obscuris parentibus ortus, gentem Bohemicam condidit, qui homicidio domi perpetrato iuditium ultionemque fugiens, in regionem eam venit, cui nunc Bohemia nomen est (...) ex Dalmatia venientem Zechio frater fuit nomine Leches (...) ad Orientem profectus in magna camporum planitie sedem colocauit, Poloniamque nomen ex loco dedit; nam planities Sclauonica lingua Pole nominatur, cuius heredes in numerosam multitudinem breui coaluerunt, ac Russiam, Pomeraniam, Casubianque sui generis hominibus impleuerunt".
Vinko Pribojević (*O podrijetlu,* str. 109), pozivajući se na *Povijest Čehâ* E. S. Piccolominija, *Tractatus de duabus Sarmatiis* M. Miechowite i neodređene *Poljske anale*, izvješćuje da "braća Čeh, Leh i Rus (!), protjerani iz Dalmacije zbog unutrašnjih ratova, bijahu praoci Čeha, Poljaka i Rusa ili, točnije, ta tri brata dokopaše se vlasti nad tim narodima i nazvaše ih svojim imenom. Tako su po Čehu nazvani njihovim jezikom Česi, koje zovemo *Bohemi,* po Lehu Lesi, koji su sada Poljaci, a po Rusu Rusi, koji se zovu i Moskoviti". Legendu o Čehu, Lehu i Mehu (!) popularizirat će u XIX. stoljeću hrvatski 'ilirci', u prvom redu Ljudevit Gaj. Netočna je i Šišićeva tvrdnja da "tu bajku od kraja XVI. vijeka dalje (proširiše) neki dalmatinski i hrvatski pisci" (F. ŠIŠIĆ, *Povijest Hrvata u doba narodnih vladara,* Zagreb 1925, str. 183) niti papa Pio II. i Vinko Pribojević spominju "legendu o hrvatskoj braći Čehu, Lehu i Mehu" (S. KRASIĆ, Papinski dekreti iz godina 1622. i 1623. o

Orbini je preko Ludovika Crijevića ali i posredstvom Pribojevića upoznao *Sclavorum Regnum*, povijesni spis u znanosti poznatiji pod naslovom *Ljetopis* Popa Dukljanina, koji će učeni dubrovački benediktinac ugraditi u svoje djelo preuzevši i sam naslov *Il Regno de gli Slavi (Sclavorum Regnum).*[91]

Učeni Dubrovčanin prihvaća Pribojevićevu ideju o istovjetnosti Slavena i Ilira i njihovu razlikovanju od Grka. Postavke hvarskog dominikanca o etnogenezi Slavena, dijelom utemeljene na povijesnim spisima Popa Dukljanina, Tome Arhiđakona i Ludovika Crijevića Tuberona, Orbini nadopunjuje novim razmišljanjima preuzetim od drugih povjesnika. *Povijest propadanja Rimskog Carstva* Flavija Bionda[92] otkrit će mu da u panonskom bazenu treba tražiti prvotnu domovinu Slavena, iz koje su se zatim u VI. i VII. stoljeću uputili prema jugu, zaposjeli Istru i Dalmaciju, odakle su se prostorno širili prema sjeveru. Sabellico[93] će ga poučiti da je civilizirani svijet upoznao Slavene za Justinijanova vladanja (527.-565.), kad su ovi, prešavši Dunav, prodrli u Traciju i Makedoniju. Orbini se pri opisu slavenske etnogeneze nadahnjuje i na njemačkim humanistima koji tvrde da su Slaveni germanskog ili skandinavskog podrijetla a na jug su u VII. stoljeću došli zajedno s Gotima i Vandalima.[94] Pribojevićevoj ideji da su stari Slaveni na jug doselili iz Ptolemejeve Sarmatije, koju hrvatski dominikanac preuzima od Poljaka Martina Kromera i Čeha Jana Dubraviusa/Dubravskog,[95] Orbini dodaje osobno tumačenje: Slaveni su se,

osnivanju katedri za hrvatski jezik na europskim visokim školama i sveučilištima, *Povijesni prilozi,* 16/1997, str. 72). Iscrpnu bilješku o različitim verzijama legende o Čehu, Lehu i Rusu čitatelj će naći u P. RITTER VITEZOVIĆ, *Oživjela Hrvatska,* izd. Golden marketing i Narodne novine, Zagreb 1997, str. 169, bilj. 60.

91 M. ORBINI, *Il Regno de gli Slavi,* str. 205-239. Orbini umetnuti tekst naslovljuje "La storia de' Re di Dalmatia, et altri luoghi vicini dell'Illirico. Dall'Anno del Signore 495 fina 1161."

92 F. BIONDO, *Historia ab inclinatione Imperii Romani decades tres,* dec. I, 1, 8; Basel 1531, str. 115-116.

93 M. A. COCCIO (SABELLICO), *Enneades,* VIII, 1, 4; Lyon 1535, str. 259; G. BROGI BERCOFF, *Il Pribevo,* str. 146.

94 Usp. H. SCHEDEL, *Chronica chronicarum,* Nürnberg 1493, fol. clxxi; F. IRENICUS (FRITZ), *Germaniae exegesis,* Nürnberg 1518, 1, I, c. 35 i 40; 1, VI, c. 29; A. KRANTZ, *Wandalia,* Frankfurt 1580, str. 2; S. MÜNSTER, *Cosmographia universalis,* Basel 1550, 1, IV, str. 914; J. THÜRMAYER (AVENTINUS), *Annalium Boiorum libri VII,* 1, I, Ingolstadt 1554, str. 49; L. NIEDERLE, *Puvod a počatky naroda slovanského,* Prag 1906, str. 35-65; G. BROGI BERCOFF, *Il Pribevo,* str. 146.

95 M. KROMER, *De origine et rebus gestis Polonorum,* Basel 1555; J. DUBRAVIUS, *Historia Bohemica,* Basel 1575; usp. T. ULEWICZ, *Sarmacja,* Kraków 1950, str. 65-66; G. BROGI

napustivši Skandinaviju zajedno s Gotima, neko vrijeme zadržali u Sarmatiji, a zatim su u VII. stoljeću nastavili prema sadašnjem obitavalištu na Balkanu,[96] gdje susreću ilirsko pučanstvo slavenskog podrijetla, potomke Jafetova sina Tirasa, koji su – prema *Govoru o podrijetlu Slavena* hvarskog dominikanca – na Balkanu još od vremena općeg potopa.[97] Orbini uvjerava da je ovo pučanstvo bilo slavensko još prije doseljenja Slavena iz Skandinavije,[98] potvrđujući time istovjetnost Slavena i Ilira.[99]

Upirući se na izjavu Flavija Bionda o "pismu, različitom od latinskog i grčkog, koje je poslije nazvano slavonskim",[100] i Vinko Pribojević i Mavro Orbini zastupaju slavenstvo Ilirika i samog sv. Jeronima koji bi, prema njima, dva stoljeća prije dolaska Gota/Slavena na Jadran ustrojio slavensko pismo i jezik.[101]

BERCOFF, *Il Pribevo*, str. 147.

96 M. ORBINI, *Il Regno de gli Slavi*, str. 6, 9-10 i 15-16; G. BROGI BERCOFF, *Il Pribevo*, str. 147.

97 V. PRIBOJEVIĆ, *O podrijetlu i zgodama Slavena*, Zagreb 1951, str. 59-61 i 163-164; ISTI, *O podrijetlu i slavi Slavena*, str. 57-58 i 137-138; M. ORBINI, *Il Regno*, str. 146 i 170-174.

98 M. ORBINI, *Il Regno*, str. 145-146.

99 M. ORBINI, *Il Regno*, str. 146 i 173.

100 F. BIONDO, *Italia illustrata*, Basel 1531, str. 388: "Litteras (...) a latinis graecisque diversas quae sint postea appellatae sclavonicae".

101 O slavenstvu Ilirika i sv. Jeronima usp. V. PRIBOJEVIĆ, *O podrijetlu i slavi Slavena*, str. 80-81 i 160-161; M. ORBINI, *Il Regno*, str. 173-174. Hrvatski intelektualci srednjega vijeka živjeli su u uvjerenju da je sv. Jeronim njihov sunarodnjak i "Dalmatiae gloria prima" tvorac glagoljice. Papa Inocent IV. na molbu senjskog biskupa Filipa 29. ožujka 1248. potvrđuje uporabu glagoljice i hrvatskog jezika u bogoslužju u "onim (hrvatskim) krajevima u kojima se već upotrebljavaju", jer je obaviješten da u "Slavoniji (tj. u Hrvatskoj) postoji osobito pismo za koje svećenstvo dotične zemlje tvrdi da ga ima još od sv. Jeronima" (M. BOGOVIĆ, Put glagoljice, *Croatica christiana periodica*, XXII (1998.) 41, str. 62). Juraj iz Slavonije, student Sorbone i profesor Pariškog sveučilišta, koji uz izjavu sv. Jeronima prijatelju Sofoniju da je "ljudima svog jezika podario prijevod Psalama" (olim mee lingue hominibus dederim) dopisuje na margini da je riječ o prijevodu Psalama na slavonski (hrvatski) jezik (in linguam sclauonicam), izjavljuje 1390. da je "*hrvatski biskup* bio prvi koji je, poznavajući oba jezika, latinski i hrvatski, misnu žrtvu slavio čas na jednom a čas na drugom jeziku" istaknuvši da se glagoljsko pismo i narodni jezik u liturgiji ustalio na istarskom poluotoku i na području biskupija Krbava, Knin, Krk, Split, Trogir, Šibenik, Zadar, Nin, Rab, Osor i Senj (F. ŠANJEK – J. TANDARIĆ, Juraj iz Slavonije (1355/60.-1416.), profesor Sorbonne i pisac, kanonik i penitencijar stolne crkve u Toursu, *Croatica christiana periodica*, VIII (1984.) 13, str. 7).

Uz mišljenje o istovjetnosti Gota i Slavena,[102] Orbini od Pribojevića preuzima tvrdnju da su Amazonke, žene Gota, bile slavenskog roda.[103] Dubrovački povjesnik prisvaja Pribojevićevo izvješće o pobjedi Žigmunda Jagelovića nad Tatarima i Moskovljana nad Vlasima[104] kao i vijest o iznimnom ugledu i utjecaju slavenskih dužnosnika u službi turskih sultana.[105]

Slavistica Giovanna Brogi Bercoff s pravom ističe da je Orbini naslijedio od Pribojevića ideološke i čuvstvene poticaje, koji se jasno iščitavaju u *Kraljevstvu Slavena*. Na Pribojevićevu *Govoru o podrijetlu Slavena*, koji se nadahnjuje na djelu Jurja Šižgorića, Mavro Orbini gradi okosnicu svoje knjige u tri etape: opis najstarije mitološke povijesti Slavena, povijest ilirske zemlje i Dalmacije, povijest rodnoga grada i vlastite sredine.[106]

Povjesnik Orbini nipošto nije običan oponašatelj Pribojevića, čije djelo vješto koristi i upotpunjuje suvremenijim povijesnim raspravama humanističke historiografije, a upušta se i u filološke raščlambe (str. 81-82). Pribojević glorificiranjem slavenstva nastoji istaknuti povijesnu dimenziju i veličinu rodnoga Hvara, Dalmacije i Ilirika, dakle svoje šire domovine Hrvatske, čije ime jedan jedini put spominje u svom djelu, što je posve razumljivo kad se zna da je u zapadnim izvorima onoga vremena Ilirik zapravo "terminus technicus" za hrvatske zemlje.

Dubrovački povjesnik u *Il Regno de gli Slavi* uključuje i druge južnoslavenske zemlje, prije svih Slavene s područja današnje Crne Gore i Albanije u vrijeme Balšića (str. 286-309), Srbe (str. 310-342) i Bugare (str. 397-473).

---

102 M. ORBINI, *Il Regno*, str. 105-120. Na istovjetnost Gota i Slavena podsjećaju Pop Dukljanin, Toma Arhiđakon i Ludovik Crijević Tuberon. Usp. G. BROGI BERCOFF, *Il Pribevo*, str. 148, bilj. 2.

103 Misao da su Amazonke "žene Gota" Pribojević (*O podrijetlu i slavi Slavena*, str. 60 i 140) nalazi u Nijemca Hartmanna Schedela (*Chronica chronicarum*, fol.XIX i LXXXV) i kod Mateja Miechowite (*De duabus Sarmatiis*, str. 131). Usp. G. BROGI BERCOFF, *Il Pribevo*, str. 148, bilj. 3. Orbini (*Il Regno*, str. 143) piše da su Amazonke, žene Sarmata odnosno Gota, slavenskog roda. G. BROGI BERCOFF, Il 'Regno degli Slavi' di Mauro Orbini e la storiografia europea del Cinquecento, *Ricerche slavistiche*, vol. XXIV-XXVI/1977-1979, str. 144.

104 V. PRIBOJEVIĆ, *O podrijetlu i slavi Slavena*, str. 72 i 152; M. ORBINI, *Il Regno*, str. 52.

105 V. PRIBOJEVIĆ, *O podrijetlu i slavi Slavena*, str. 73 i 153; M. ORBINI, *Il Regno*, str. 172.

106 Pribojević je mnogo pomniji i raznovrsniji u povijesnom prikazu Dalmacije i rodnoga Hvara uzimajući u obzir i ranokršćanske elemente u svojoj domovini (*Oratio de origine et successibusque Slavorum*, Venetiis 1532, str. 4, 44-47, 56 i 63-64). Dubrovački povjesnik, koji prisvaja slavensku koncepciju hvarskog dominikanca, ne poklanja dovoljno važnosti povijesti kršćanstva u Dalmaciji i Iliriku niti ga odveć zanima kulturno bogatstvo njegova podneblja.

Pribojević se ograničio podastrijeti javnosti stariju povijest Dalmacije i Ilirika, uz poneku digresiju na njemu suvremene događaje, dok Orbini predstavljanjem najstarije povijesti slavenstva želi istaknuti povijesnu ulogu i veličinu južnoslavenskih naroda svoga vremena, prije svih povijest Hrvata, Srba i Bugara.

Hvarski dominikanac, za razliku od dubrovačkog benediktinca, ne raspravlja o Hrvatima, Srbima i Bugarima, nego o Dalmatincima, Ilirima i Tračanima,[107] dok Orbini, sukladno rezultatima europske humanističke historiografije, stavlja u isti plan povijest Slavena i ostalih naroda sa srednjovjekovnom poviješću Hrvata, Bosanaca i Humljana, Srba i Bugara. I jedan i drugi misle na oslobođenje južnoslavenskih naroda i njihovih zemalja od otomanskih osvajača, ali ne daju konkretnih prijedloga niti izglednih rješenja.[108]

I Pribojević i Orbini svjesni su sve većeg utjecaja Moskovske Rusije.[109] Hvarski dominikanac naglašava da su Rusi dio velike slavenske obitelji, dok se dubrovački povjesnik zaustavlja na izvješću o njihovu pokrštenju. Valja podsjetiti da je Moskovska Rusija kulturno i zemljopisno na periferiji Pribojevićeva i Orbinijeva svijeta. Učeni Hvaranin, osim toga, u pravoslavnoj Rusiji vidi suparnicu katoličke Poljske,[110] a nipošto moćnu zaštitnicu slavenskih naroda, o kojoj će kasnije konkretnije pisati drugi Hrvati, isusovac Bartol Kašić (1575.-1650.) i zagrebački svećenik Juraj Augustin Križanić (1617/18.-1683.).[111]

Il Regno de gli Slavi idejno i koncepcijski slijedi *De origine successibusque Slavorum* Vinka Pribojevića i *Commentariorum de rebus (...) gestae* Ludovika

107
Usp. A. SCHMAUS, Vincentius Priboevius, ein Vorläufer des Panslavismus, *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas,* Neue Folge, I/1953, str. 249; G. BROGI BERCOFF, *Il Pribevo,* str. 150.

108
Splićanin Toma Niger, Pribojevićev prijatelj, diplomatski se zalaže za efikasnu antitursku ligu i opći rat u vidu oslobodenja kršćanskih zemalja od otomanskih osvajača. Kršćanska tragedija na Kosovu polju 1389. opisana je s puno osjećaja u *Il Regno de gli Slavi* (str. 318-319).

109
Orbinija (*Il Regno,* str. 88-94) o Rusiji i Rusima informiraju Sigismund HERBERSTEIN (*Rerum Moscovitarum Commentarii,* Basel 1551, str. 67169 i 89) i Pier Francesco GIAMBULLARI (*Istoria d'Europa,* Venezia 1566, str. I, 5). Usp. J. MARCHIORI, *L'Istoria d'Europa di Pier Francesco Giambullari et Il Regno degli Slavi di Mauro Orbini,* Il mondo slavo, Padova 1970, str. 135-156; G. BROGI BERCOFF, *Il Pribevo,* str. 151.

110
V. PRIBOJEVIĆ, *O podrijetlu i slavi Slavena,* str. 64 i 144; M. ORBINI, *Il Regno,* str. 52-55. G. Brogi Bercoff (*Il Pribevo,* str. 152, bilj. 1) konstatira da Pribojević s osjećajem piše o Poljskoj, u kojoj je proveo tri godine, dok u isto vrijeme tek površno informira o Rusiji. Orbini podatke o poljskoj povijesti preuzima od Pribojevića, uz poneku dodatnu informaciju iz poganskog razdoblja i kristijanizacije poljskog naroda. Kao *gore,* str. 29, bilj. 70.

111
G. BROGI BERCOFF, *Il Pribevo,* str. 151.

Crijevića Tuberona, iako dubrovački benediktinac i povjesnik, začudo, osim u pet navrata, ne spominje svoje uzore preko kojih je upoznao metode istraživanja i dosege povijesne znanosti u doba humanizma.

Unatoč izjavi Ivana Lučića-Luciusa, "oca hrvatske historiografije", da se Orbinijevim djelom "neće ni u čemu poslužiti", hrvatski povjesnici Jakov Lukarević, Juraj Rattkay, Pavao Ritter Vitezović, Junije Rastić-Resti i drugi,[112] *Il Regno de gli Slavi* čitaju ili se na nj pozivaju kao i ugledni literarni djelatnici Ivan Gundulić, Andrija Kačić Miošić itd.

b) Europski uzori: Giambullari, Aventinus, Krantz i drugi

Moderna historiografija, koja Orbinijevo djelo u XIX. stoljeću smatra tek "zbrkanim mnoštvom pretjeranih i tendencioznih vijesti",[113] poslije ozbiljnih literarno-povijesnih istraživanja provedenih u zadnjih četvrt stoljeća, ističe da *Il Regno de gli Slavi* treba vrednovati u odnosu na renesansno-humanističko poimanje povijesne znanosti, razdoblja kojem je dubrovački benediktinac pripadao i u kojem je znanstveno djelovao.

Prve nacionalne povijesti europskih naroda i zemalja nastaju u vrijeme renesanse. Svjesno oponašajući *Rimsku povijest* Tita Livija, Leonardo Bruni sastavlja *Povijest Firenze*, Marco Antonio Sabellico *Mletačku povijest,* Enea Silvio Piccolomini *Povijest Češke*, Antonio Bonfini *Ugarsku povijest*, Alessandro Guagnini (Gwagnin), *Povijest Poljske*, Lucio Marineo Siculo *Povijest Španjolske*, Polidoro Vigilio *Povijest Engleske*, Paolo Emili (Paul Emili) *Povijest Francuske* itd. Navedena će djela potaknuti Nijemca Jacoba Wimphelinga, koji "videći povjesti Rimljana, Mlečana, Engleza, Panonaca, Čeha i Francuza" požuruje jednoga svog prijatelja da "napiše kratku povijest Nijemaca na vječnu slavu Njemačke i njemačkog naroda".[114]

Orbinijevo *Kraljevstvo Slavena,* zaključuje Giovanna Brogi Bercoff, posljednji je izdanak u nizu djela sastavljenih u duhu talijanske humanističke historiograf-

112
J. LUKAREVIĆ-LUCCARI, *Copioso ristretto degli annali di Rausa,* Venetia 1605, str. 2, 24, 41, passim; J. RATTKAY, *Memoria regum et banorum regnorum Croatiae, Dalmatiae et Sclavoniae,* Beč 1652, passim; P. RITTER VITEZOVIĆ, *Oživjela Hrvatska,* str. 83, 95, 99, 101, 105, 153, 164-165, 169, 172, 179, 182 i 184; S. NODILO, *Chronica Ragusina Junii Restii ab origine Urbis usque ad annum 1451,* Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium, sv. XXI, Zagreb 1893, str. 5, passim. Lučićev sud o Orbinijevu djelu v. *gore,* bilj. 13.

113
G. BROGI BERCOFF, *Il Regno degli Slavi (...) e la storiografia europea,* str. 120 i 155.

114
A. MOMIGLIANO, *Les fondations du savoir historique*, Paris 1992, str. 94-95.

ske tradicije. Od eminentnih predstavnika navedenog razdoblja dubrovački povjesnik najviše se oslanja na djela Eneje Silvija Piccolominija (1405.-1464.), Flavija Bionda (1392.-1463.) i Marka Antuna Sabellika (Sabellicus, 1436.-1508.), koji su pobudili interes za istraživanje prošlosti pojedinih europskih naroda.[115]

Učeni benediktinac u *Il Regno de gli Slavi* često navodi mišljenja grčko-rimskih historičara i geografa Apijana, Plinija, Tacita, Pomponija Mele, Ptolemeja, Diona Cassiusa i drugih, najčešće posredstvom Piccolominija, Bionda, Pribojevića, Sabellica, Miechowite i ostalih autora renesansno-humanističkog opredjeljenja, s čijim se djelima upoznao za boravka u Italiji i proučavanja dostupne mu povijesne literature iz bogate knjižnice vojvodâ od Urbina. Slično je i sa srednjovjekovnim povjesnicima, koje redovito navodi prema autorima XV. i XVI. stoljeća. Od ovih najčešće se poziva na djela Jordanesa, Prokopija Cezarejskog, Pavla Đakona, Izidora Seviljskog, Eginharda, Witikinda, Saxa Grammaticusa, Helmolda i Arnolda iz Lübecka, Sigeberta iz Gembloersa, Vinka iz Beauvaisa itd.[116]

Dubrovački benediktinac nalazi istinske uzore u piscima humanističke epohe, koji prošle događaje više ne prikazuju u obliku anala i kronika nego ih proučavaju "globalno", kao dio opće europske povijesti ili u kontekstu društvenog, kulturnog i političkog razvoja pojedinih naroda i nacionalnih skupina. Uz

115 E. S. PICCOLOMINI, *Historia Bohemica,* Venezia 1503; *De Bohemorum,* Basel 1575; ISTI, *De Europa,* Venezia 1503; Basel 1571; ISTI, *De ritu, situ, moribus et conditione Germaniae descriptio,* Opera omnia, Basel 1571; M. A. SABELLICO, *Historia rerum Venetarum ab urbe condita ad obitum ducis Marci Barbadici,* Venezia 1487 (tal. pr. 1507. i 1534.); ISTI, *Rhapsodiae historiarum, Enneades,* Venezia 1498. i 1504; F. BIONDO, kao *gore,* bilj. 10.

116 JORNANDES (JORDANES), *De Getharum sive Gothorum origine et rebus gesta,* Augsburg 1515; Leiden 1597; PROCOPIUS, *De bello italico adversùs Gothos* (u latinskom prijevodu Leonarda Bruni), Foligno 1470; PAVAO (WARNEFRID), ĐAKON *De gestis Langobardorum,* Leiden 1595; EGINHARD, *Annales regum Francorum,* Paris 1588; WITIKIND, *Annales Saxorum,* Basel 1532; Frankfurt 1575; SAXO GRAMMATICUS, *Danorum regum eorumque historia,* Paris 1514; Basel 1534; Frankfurt 1576; HELMOLD i ARNOLD IZ LÜBECKA, *Chronica Slavorum,* Frankfurt 1556; Frankfurt 1573; ADAM BREMENSIS, *Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum,* izd. A. Vedel, 1579; SIGEBERT DE GEMBLOERS, *Chronicon,* Paris 1513; Basel 1556 (*Germanicarum rerum quatuor vetustiores chronographi*); VINCENT DE BEAUVAIS, *Speculum maius naturale, morale, doctrinale et historiale,* Strasbourg 1473; Venezia 1494; Paris 1495.-1496. Od grčkih autora Orbini citira sljedeće pisce: Laonicos CHALCOCONDYLAS (*Apodeixeis historikai,* na francuskom pod naslovom *Illustrations historiques,* Paris 1557.-1584.), Niceforos GREGORAS (*Romaikes historias aogoi,* Basel 1562, s latinskim prijevodom Jeronima Wolfa); Nicetas CHONIATES (*Povijest,* Basel 1557, J. WOLF; Genève 1593); Joan ZONARA (*Annales,* Venezia 1564; Venezia 1570.) i Georgius CEDRENUS (*Sinopsis historion,* izd. G. Xylander u grčkoj i latinskoj verziji, Heidelberg 1566.).

već spominjane predstavnike renesanse i ranog humanizma, u europskom (Piccolomini, Biondo, Krantz, Wimpheling, Nauclerus) i hrvatskom (Šižgorić, Tuberon, Pribojević) ozračju, Orbini se najčešće poziva na djela povjesnika humanističkog opredjeljenja, na Talijane Giambullarija, Sabellica, Doglionija i Sansovina, Nijemce Aventinusa (Thürmayer), Irenicusa (Fritz), Leunclaviusa (Löwenklau), Laziusa, Herbersteina i Althamera, Poljake Kromera, Bielskog, Sarnickog, Miechowite i Warszewickog,[117] Čehe Vaclava Hajeka i Jana Dubravskog i druge. Služi se također Bonfinijevom *Poviješću Ugarske*[118] i Gwagninovom *Poviješću Poljske.*[119]

Pier Francesco Giambullari (1495.-1564.) svojim djelom *L'Istoria d'Europa*[120] snažno utječe na dubrovačkog povjesnika. Orbini ga često citira, katkad i po više stranica u slijedu, s bibliografskom referencijom ili pod općenitom naznakom – "sono d'opinione alcuni autori".[121] Dva se autora razlikuju po koncepciji i stilu. Giambullari piše pregledno i jasnim stilom, dok se Orbini ponavlja a stil mu je zbrkan i na trenutke nejasan.[122]

Bavarski povjesnik Johann Aventinus Thürmayer (1466.-1534.) često se spominje na stranicama Orbinijeva *Kraljevstva Slavena.* Hrvatski povjesnik,

117 M. KROMER, *De origine et rebus gestis Polonorum,* Basel 1555; M. BIELSKI, *Kronika wzystkiego swyata,* Krakov 1551; S. SARNICKI, *Annales seu de Origine et rebus gestis Polonorum et Lituanorum libri VIII,* Krakov 1582; M. MIECHOWITA, *Tractatus de duabus Sarmatiis, Asiana et Europiana, et de contentis in eis,* Augustae Vindelicorum 1518. Sam Orbini izjavljuje da je krakovskog kanonika Krysztofa Warszewickog (*Turcicae,* Krakov 1595; *Paradoxa,* Rim 1600.) upoznao kad mu je knjiga već dobrim dijelom bila tiskana (*Il Regno,* str. 377-378). Usp. G. BROGI BERCOFF, *Il Regno degli Slavi e la storiografia europea,* str. 121.

118 V. HAJEK, *Annales Bohemorum,* Prag 1541; J. DUBRAVIUS, *Historia Bohemica,* Basel 1575; A. BONFINI, *Rerum Ungaricarum,* Basel 1543; kao *gore,* bilj. 3.

119 A. GWAGNIN (GUAGNINI), *Sarmatiae Europae descriptio, quae Regnum Poloniae, Lituaniam (...) complectitur,* Krakov 1578; Frankfurt 1581; Basel 1582; Frankfurt 1584.

120 P. F. GIAMBULLARI, *Istoria delle cose accadute in Europa anno 800 sino al 1200 dopo la nascita di Christo,* Venezia 1560.

121 M. Orbini (*Il Regno,* str. 136-137) preuzima Giambullarijevo izvješće o pljačkaškim pohodima Normana uz sjeverozapadnu obalu Francuske. Nekad se služi njegovim tekstovima ili ih prepričava, ali ga ne navodi (npr. o Bugarima, *Il Regno,* str. 407, prema *Istoria d'Europa,* str. 97, odnosno *Il Regno,* str. 422-424, prema *Istoria d'Europa,* str. 157-160).

122 Usp. J. MARCHIORI, *Il Regno degli Slavi di Mauro Orbini e il Copioso ristretto degli annali di Rausa di Giacomo Luccari,* str. 156.

naime, u *Bavarskim analima,*[123] koji veličaju snagu i vrline Germana, otkriva uzorak svojih pohvala slavenstvu.

U djelima Alberta Krantza,[124] Jakoba Wimphelinga[125] i Johannesa Nauclerusa[126] Orbini otkriva povijesne veze Germana (Gota, Vandala) i Slavena, dok poljski i češki historičari podgrijavaju u njemu osjećaj ljubavi prema vlastitom narodu i njegovu slavenskom podrijetlu, nekom vrsti "uzvrata" dojučerašnjih "barbara" ustrojenih prema modelu modernih "nacija" i svjesnih sve značajnije uloge u razvoju Europe u odnosu na latinski i germanski svijet.[127]

Glasonoša slobode

Učeni dubrovački benediktinac okrenut je povijesti slavenskih naroda, čija je slavna prošlost zalog izglednije budućnosti. Orbini poput Križanića ne "piše vizionarski o velikoj slavenskoj budućnosti",[128] ali je upravo zato što poznaje prošlost i živi založeno u sadašnjosti, okrenut prema budućnosti koju vidi u većem zajedništvu i snazi slavenskih naroda pod ozračjem rimskog katolicizma.

Orbinijevo *Kraljevstvo Slavena* treba promatrati kao literarno-historijski esej, pisan u duhu humanističke historiografije, u kojem se mitsko isprepleće sa stvarnim, legende s povijesno utvrđenom građom. Skromno izjavljuje da njegova rasprava nije izvorno historijsko djelo, nego slijed najznačajnijih povijesnih

123
J. AVENTINUS (THÜRMAYER), *Annalium Boiorum libri VII,* Ingolstadt 1554.

124
A. KRANTZ, *Vandalia, sive historia de Vandalorum vera origine, variis gentibus, regnis item ad annum 1500 deducta,* Köln 1519; Frankfurt 1575. i 1580; ISTI, *Saxonia, sive de Saxoniae gentis vetusta origine, longinquis expeditionibus et bellis historia ad annum 1501 deducta,* Köln 1520. i 1574; Frankfurt 1575. i 1580; ISTI, *Regnorum aquilonarium, Daniae, Sueciae et Norvegiae Chronicon,* Strasbourg 1546; Frankfurt 1575. i 1580.

125
J. WIMPHELING, *Epitome rerum germanicarum,* Strasbourg 1505; Marpourg 1562; Hanau 1594; ISTI, *De germanicae nationis et imperii gravaminibus contra sedem et curiam romanam; Contra Aeneae Sylvii tractatum de iisdem replicae* (osvrt na Piccolominijevu knjigu o Njemačkoj i Nijemcima), Strasbourg 1515.

126
J. Nauclerus Vergen (1430-1510), njemački povjesnik i prvi rektor sveučilišta u Tübingenu, autor *Kronike* na latinskom u rasponu od stvaranja svijeta do XV. stoljeća, izd. Tübingen 1501. i 1516; Köln 1564.

127
G. BROGI BERCOFF, *Il Regno (...) e la storiografia europea,* str. 135-136.

128
G. BROGI BERCOFF, *Il Regno (...) e la storiografia europea,* str. 149; I. GOLUB, *Križanić,* Zagreb 1987, str. 180-182.

činjenica o Slavenima.[129] Dubrovački povjesnik, kao i njegovi suvremenici, opravdava se manjkom izvorne građe o najstarijem razdoblju povijesti Slavena. Nažalost, Orbini i ne pokazuje veće zanimanje za istraživanje arhivske građe s kojom se susretao u samostanskim pismohranama. Suvremenik je Matije Vlačića Ilirika, koji je na europskoj razini pokrenuo istraživanje arhivske i druge izvorne građe. Povlasticu Aleksandra Velikog Slavenima Orbini navodi prema prijepisu iz jedne carigradske knjižnice (str. 168), čime neupitno dokazuje da mu arhivska građa nije nepoznata. Osim toga, dobro poznaje *Carigradska izvješća* (1437) Ivana Stojkovića o kojem piše da je "huomo in tutte le scienze dottissimo" (*Il Regno*, str. 320 i 197).

Orbinijevo djelo obiluje povijesnim mistifikacijama i netočnostima. Svoje povijesne postavke nerijetko temelji na neprovjerenim vrelima, katkad i na legendama. Netočnostima obiluje i Orbinijeva kronotaksa hrvatskih kraljeva i bosanskih vladara. Iz legende o Čehu, kojeg su Hrvati iz Dalmacije i Hrvatske zbog krvnog zločina kaznili ostracizmom, dubrovački povjesnik dokazuje da su Hrvati, gospodari Ilirika, utemeljili dvije naseobine (i države!) na sjeveru Europe, Češku i Poljsku (str. 47). Mnogo je zanimljiviji u tumačenju nastanka slavenskog pisma. Sv. Ćiril je autor *ćirilice,* dok je sv. Jeronim izmislio *bukvicu*, tj. glagoljicu, kojom se ponajviše koriste Slaveni (Hrvati!) iz Liburnije (str. 46). U Orbinijevoj talijanskoj redakciji *Kronike* Popa Dukljanina, uključenoj u *Il Regno de gli Slavi* čitamo che l'Autore di questa *Storia de' Rè di Dalmatia,* habbia havuto origine dalla città di Dioclea che fù *la Metropoli della Croatia Rubea!* (str. 204-239).

Orbini solidno poznaje relativno uski krug povjesnika XV/XVI. stoljeća. Povijesni spisi autora rimsko-klasične i ranosrednjovjekovne epohe poznati su mu iz djela povjesnika kao što su Jakob Ziegler, Albert Krantz, Pier Francesco Giambullari, Johannes Thürmayer (Aventinus), Flavio Biondo, Jan Dubravski, Wolfgang Lazius, Sebastian Münster, Sabellico, Aleksandar Gwagnin, Leunclavius, Miechowita, Francescus Irenicus, Antonio Bonfini, Martin Kromer i nekolicina drugih.

U poruci čitateljima Orbini se tuži da je "malo pisaca ostavilo spomen na Slavene, a i ono što su ostavili odnosi se uglavnom na ratovanja s različitim narodima".[130] U nastojanju da popuni tu prazninu nije žalio truda te je, po vlastitom priznanju, više puta proputovao Italiju da pregleda knjižnice u potrazi

129
Usp. I. GOLUB, *Križanić,* str. 180.

130
J. MARCHIORI, *L'istoria d'Europa di P. F. Giambullari,* str. 136, bilj. 7. citira Orbinijevu izjavu da njegova namjera "non è di tessere Historie o Annali, ma solamente far breve mentione delle più notabili cose della natione slava".

za potrebnim knjigama. Najviše se okoristio knjižnicom vojvoda od Urbina u Pesaru, najvjerojatnije zaslugom uglednoga dubrovačkog patricija i osobnog prijatelja Marina Bobaljevića.

Orbini izjavljuje da se u pisanju služio građom koja se "nalazila razasuta u mnogim knjigama", a cilj mu je bio "objelodaniti je na diku sveg naroda slavenskog". Čitateljima se ispričava zbog manjkavosti te se nada da će ovi "oprostiti piscu koji se prvi latio" pisanja povijesti Slavena uvjeren da će se naći "možda drugi koji će obilnije i rječitije pisati o istom predmetu".[131] Ivan Lučić Lucius, otac hrvatske historiografije, sumnja u Orbinijevu kritičnost i ispravnost njegovih povijesnih sudova, ali ga ponekad, istina rijetko, navodi. *Kraljevstvu Slavena* dubrovačkog benediktinca više povjerenja poklanjaju, vidjeli smo, Dubrovčani Jakov Lukarević i Junije Rastić Resti, Juraj Rattkay Velikotaborski, Pavao Ritter Vitezović i drugi.

Učeni dubrovački benediktinac u svom djelu često podsjeća na svijest obveze prema vlastitom narodu i široj slavenskoj obitelji, pribjegavajući i interpolacijama ako idu u prilog isticanju Slavena.[132] U pretjerivanjima najneuvjerljiviji je kad čitateljima predstavlja ratne uspjehe Slavena koji su zadali "mnogo muke gotovo svim narodima ovoga svijeta: napali su Perziju, zavladali Azijom i Afrikom, zaratili s Egipćanima i Aleksandrom Velikim, pokorili (europske zemlje) od Baltika do Jadrana, nakon iscrpljujućih borbi osvojili Rimsko Carstvo, zavladali Francuskom, učvrstili se u Španjolskoj".[133] Orbinijevi Slaveni su prije svega ratnici, neukrotivi borci za slobodu i nezavisnost, pretpostavljajući slobodi sve ostalo, "spremni i umrijeti nego robovati".[134] Na današnjem čitatelju nerazumljiv način dubrovački se povjesnik odveć zadržava na opisima okrutnosti slavenskih ratnika prema pobijeđenima; tako se stječe dojam da je okrutnost, ako su je počinili Slaveni, sinonim hrabrosti. Mavro Orbini glasonoša je dubrovačke slobode, branitelj republikanskih tradicija, zastupnik politike ekvidistance u odnosu na moćnije susjede Mlečane i Otomansko carstvo, što se odražava i u aferi s franjevcem fra Santom, koji je na dubrovačkom teritoriju pozivao na opći ustanak i rat za oslobođenje kršćanskih zemalja od turske dominacije.[135]

Povjesnik Orbini literarno je aktivan na prijelazu iz XVI. u XVII. stoljeće. Piše, vidjeli smo, u duhu humanističke historiografije, čije apstraktne koncepcije i krute retoričke sheme ustupaju mjesto novom poimanju povijesne znanosti u otvorenijem i tolerantnijem društvu, glasniku modernog vremena.[136]

131
M. ORBINI, *Il Regno de gli Slavi,* Pesaro 1601, "a' Lettori", str. VIII (nepaginirano).

132
Citirajući *Germaniae exegesis* F. Irenicusa (1, VI, c. 9-18), M. Orbini (*Il Regno,* str. 110-115) prevodi Germane i Gote u Slavene. Tako se gotskom kralju Odoakaru došao pokloniti cijeli Rim "facendo à *huomo Slavo* maggior honore di ciò che convenisse à huomo mortale".

133
M. ORBINI, *Il Regno,* str. VII (nepaginirano). Usp. G. BROGI BERCOFF, *Il Regno (...) e la storiografia europea,* str. 139, bilj. 1; S. P. NOVAK, *Povijest,* II/649-651.

134
Usp. M. ORBINI, *Il Regno,* str. 8; M. BROGI BERCOFF, *Il Regno (...) e la storiografia europea,* str. 142.

135
U aferi s fra Santom na Mljetu 1607. Orbini je u službi Dubrovačke Republike koja iz sigurnosnih razloga nastoji osujetiti organiziranje antiturske lige pod vodstvom Savojske kuće. Kao *gore,* bilj. 36.

136
Orbini sa zanimanjem prati pojavu i razvoj heterodoksne Crkve bosanske i njezinih krstjana koje naziva patarenima, sljedbenicima manihejske i pavlićanske hereze. Podatke o nauku i ustroju krstjanskih zajednica crpi iz izvora - izvješća koje Dubrovčani 1433. šalju svom sugrađaninu Ivanu Stojkoviću, animatoru Baselskog koncila, i podataka iz Piccolominijeve *Povijesti Europe* te njegovih *Komentara*. Najnovija kritička izdanja djela Eneja Silvija Piccolominija uvjeravaju nas da se dubrovački povjesnik pozivao na izvornu građu ako mu je bila dostupna (usp. *Il Regno de gli Slavi,* str. 352-355 i 369). Povjesničar i pisac Pietro Livio iz Verone kao izvor Orbinijevih informacija o počecima patarenskog krivovjerja ostaje nerazjašnjen. Usp. J. Matasović, *Tri humanista o patarenima*, Godišnjak Skopskog filozofskog fakulteta, 1/1930, str. 235-251.
U iščitavanju i tumačenju dostupnih mu vrela dubrovački je povjesnik određene datosti neispravno protumačio. Ispravljeni Orbinijev "lapsus calami" čitatelj hrvatskog izdanja naći će otisnut između uglatih zagrada, kao npr. na str. 115 = Radicofano Castel Sanese <Bandeno di Roncone>; str. 130 = Stolni Biograd se odnosi na Beograd, nipošto na Székesfehérvar, grad jugoistočno od Budimpešte, koji Hrvati nazivaju Stolnim Biogradom; str. 419 = Mileševo <Mile kod Visokog> itd. Orbinijev "(metropolit) samostana u Mileševu" - "Metropolitano del Monasterio di Milesceuo" odnosi se na franjevački samostan Sv. Nikole u Milima kod Visokog. O povijesnom tumačenju Tvrtkova proglašenja kraljem "Srbljem, Bosne i Primorja" i njegovu krunjenju 1377. usp. M. ANČIĆ, *Putanja klatna. Ugarsko-hrvatsko kraljevstvo i Bosna u XIV. stoljeću,* Zadar-Mostar 1997, str. 192-201.

LITERATURA O M. ORBINIJU

Ančić, M., *Putanja klatna, Ugarsko-hrvatsko kraljevstvo i Bosna u XIV. stoljeću*, Zadar-Mostar 1997, str. 18, 91-92, 98, 156-159, 171-172, 187-188, 192-199.

Antoljak, S., *Hrvatska historiografija do 1918., knj. I, Zagreb (NZ MH) 1992, str. 80-87, passim.*

Antoljak, S., *Izvori za historiografiju naroda Jugoslavije. Srednji vijek*, Zadar 1978, 20, 25-26 i 139.

Appendini, F. M., *Notizie istorico-critiche sulle antichità, storia e letteratura de' Ragusei,* sv. II, Ragusa (Dubrovnik) 1802, str. 12-13.

Aranza, J., Jerolim Kavanin (Cavagnini), *Stari pisci hrvatski*, sv. 22/1913, str. XVI.

Banac, I., 'Uskrsnula Hrvatska' Pavla Rittera Vitezovića, *Kolo*, 2/1996, str. 10-13.

Banašević, N., *Letopis papa Dukljanina i narodna predaja*, Beograd 1971, str. 14-267, passim.

Barišić, F., Vizantijski izvori u dalmatinskoj istoriografiji 16. i 17. veka, *Zbornik radova Vizantološkog instituta u Beogradu*, sv. 7/1961, str. 229-238.

Bazala, V., *Pregled hrvatske znanstvene baštine*, Zagreb 1978, str. 128-129.

Benić, fra Bono, *Ljetopis sutješkog samostana,* (priredio I. Gavran), Sarajevo 1979, str. 52.

Berić, D., Jedna malo poznata pjesma Mavra Orbina, *Mogućnosti*, 9, 1962, br. 3, str. 299-300.

Bidlo, J., *Dejinu slovanstva*, Prag 1927.

Blažević, Z., *P. Ritter Vitezović, Oživljena Hrvatska*, Zagreb 1997, str. 24, 79, 88-97, 133 (bilj. 12).

Bogišić, R., *Hrvatski barokni slavizam*, Zrcalo duhovno (književne studije), Zagreb 1997, str. 138-164, passim.

Bogišić, R., *Hrvatski književni bardi*, Zagreb 1991, str. 18-19, 24 i 32.

Bratulić, J. - Pleše, *P. Ritter Vitezović, Oživjela Hrvatska*, Zagreb, 1997, str. 83, 95, 99-105, 153, 164-165, 169, 172, 197, 182, 184, 221.

Bratulić, J., *Tomo Matić – proučavatelj hrvatske književnosti u Slavoniji*, Zbornik o Tomi Matiću, Zagreb 1998, str. 77.

Brogi, Bercoff G., Il Pribevo et il "Regno degli Slavi" di M. Orbini, *Ricerche slavistiche*, sv. 22-23/1975-1976, str. 137-154.

Brogi, Bercoff G., Il "Regno degli Slavi" di Mauro Orbini e il "Copioso ristretto degli Annali di Rausa" di Giacomo Luccari, *Studi Slavistici in ricordo di Carlo Verdiani* (priredio A. M. Raffo), Pisa 1979, str. 41-54.

Brogi, Bercoff G., Il Regno degli Slavi di Mauro Orbini e la storiografia europea del Cinquecento, *Ricerche slavistiche*, sv. 24-26/1977-1979, str. 119-156.

Brogi, Bercoff G., L'historiographie croate du XVIIe siècle: de l'*opus oratorium* à la recherche documentaire, *Barocco in Italia e nei paesi slavi del Sud*, Firenze 1980, str. 93-105.

Brogi, Bercoff G., La storiografia umanistica di Dalmazia e Croazia: modelli italiani e miti nazionali, *Ricerche slavistiche*, sv. 36/1989, str. 101-119.

Cerva (Crijević), S. M., *Bibliotheca Ragusina in qua Ragusini scriptores eorumque gesta et scripta recensentur* (priredio S. Krasić), izd. JAZU, sv. I, Zagreb 1975. str. 67, 264-269; sv. II-III, Zagreb 1977, str. 98, 169, 262, 348-349, 377, 393, 418, 447-449 (Orbini), 454, 545, 556-557 i 563.

Cioffari, G., *Gli zar di Serbia, la Puglia e S. Nicola. Una storia di santita e di violanza*, Bari 1989, passim, sv. II/1927, str. 202.

Cronia, A., *Atti e Memorie della Società dalmata di Storia patria*, sv. II/1927, str. 202.

Cronia, A., *Il "Regno degli Slavi" di Mauro Orbini (1601.) e la "Istorija Slavenobolgarskaja" del Monaco Paisi (1762.),* Edizione della rivista "Bulgaria" n. 2, Roma 1940.

Cronia, A., *Storia della letteratura serbo-croata*, Milano 1956, str. 66.

Cronia, A., *La conoscenza del mondo slavo in Italia,* Padova 1958, passim.

Ćirković, S., Komentari (i) izvori Mavra Orbina, u: Mavro Orbin, *Kraljevstvo Slovena*, Beograd 1968, str. 293-428.

Ćirković, S., Mauro Orbini: His Life and Work, u: Mauro Orbini, *Il Regno degli Slavi, München (Verlag Otto Sagner) 1985, str. 7-23.*

Ćorović, V., *Historija Bosne*, sv. I, Beograd 1940, str. 13, 118, 175, 246, 271, 290, 302, 355-356, 360, 540, 562, 611-612.

Dabinović, A., *Hrvatska državna i pravna povijest*, Zagreb 1990, str. 23-25.

Dell'Agata, G., *La traduzione russa del Regno degli Slavi di M. Orbini,* u: *Filologia e letteratura nei paesi slavi,* (ur. G. Brogi Bercoff, M. Capaldo, J. Jerkov-Capaldo, E. Sgambati), Roma 1990.

Dinić, M., *Vesti Eberharda Vindekea o Bosni*, Jugoslavenski istoriski časopis, I (1935.) 1-4, str. 362.

Dinić, M., *Dubrovački tributi - Mogoriš, Svetodmitarski i Konavoski dohodak, Provižjun braće Vlatkovića*, Glas Srpske kraljevske akademije, 168/1935, str. 203-257.
Dolci, S., *De illyricae linguae vetustata et amplitudine dissertatio historico-chronologico-critica*, Venezia 1754.
Dolci, S., *Fasti litterario-Ragusini sive virorum litteratorum, qui usque ad annum MDCCLXVI in Ragusina claruerunt ditione, prospectus alphabetico ordine exhibitus, et notis illustratus,* Venetiis 1767, str. 44.
Dončev, N., *L'Italia e le sue influenze nella letteratura bulgara*, Roma 1938, str. 12.
Dragojlović, D., *Krstjani i jeretička crkva bosanska* (ćirilicom), Beograd 1987, str. 46, 52, 154, 160-162, 173, 179 i 211.
Dragova, N., Raič, Jovan, *Istorija na vsički slavjanski narodi i naipače na Bolgari, Horvati i Serbi*, u Bl'garia v tvorčestvoto na čuždestranni istorici 17-19 vek, knjiga 3, Sofia 1993, str. 1-189.
Du Fresne du Cange, Ch., *Historia byzantina duplici commentario illustrata*, Paris 1680, str. 3, 269, 284, 286-294, 299, 326-329, 333-341, 343-349.
Džaja, M. S., *Konfessionalität und Nationalität Bosniens und der Herzegowina* 1463-1804, München 1984, str. 26, 85 i 227.
Džambo, J., *Die Franziskaner im mittelalterlichen Bosnien*, Werl 1991, str. 23, 69, 137, 151-152, 154, 192.
Engel, I. Kr., *Povijest Dubrovačke Republike* (s njem. pr. I. Stojanović), Dubrovnik 1903, str. XVI-XVII, 35, passim.
Fancev, F., Isusovci i slavonska knjiga 18. stoljeća, *Jugoslavenska njiva*, knj. I, Zagreb 1922, str. 380.
Fermendžin, E., Izprave 1579-1671. tičuće se Crne Gore i stare Srbije, *Starine JAZU*, 25, Zagreb 1892, str. 187.
Foretić, V., Jakov Lukarević, dubrovački povjesničar, *Dubrovački vjesnik*, br. 66/1951.
Foretić, V., *Povijest Dubrovnika do 1808. Prvi dio: Od osnutka do 1526, Zagreb 1980, passim.*
Franičević, M., *Povijest hrvatske renesansne književnosti*, Zagreb 1983, str. 696-697.
Goldstein, I. (uredio), *Hrvatska – Europa – Svijet. Kronologija*, Zagreb, 1996. pod godinom 1601.
Goleniščev-Kutuzov, I. N., *Il Rinascimento italiano e letterature slave dei secoli XV e XVI,* sv. I-II, Milano 1973, passim.
Goldberg, A. L., Ideja 'slavjanskogo edinstva' v sočinenijah Jurija Križanića, *Trudy otdela drevne-russkoj literatury*, 19/1963, str. 378-379.

Golub, I., *Križanić*, Zagreb (KS) 1987, str. 180.
Graciotti, S., Il Rinascimento italiano e le letterature slave, *Lettere italiane*, 3/1987, str. 309-328.
Grégoire, H., The bulgarian originis of "The Tempest" of Shakespeare, *Studies in Philology*, sv. 37/1940, str. 236-256.
Hrvatska i Europa. Rano doba hrvatske kulture, izd. HAZU, sv. 1. Zagreb 1997, str. 327.
Imamović, M., *Historija Bošnjaka*, Sarajevo 1997, str. 88, 139, 171.
Jagić, V., *Istoriia slavianskoi filologii*, St. Petersburg 1910, str. 9.
Jireček, K., *Istorija Srba*, sv. I, Beograd 1952 (priredio J. Radonić), str. 66-321, passim; sv. II, Beograd 1952, str. 110-397, passim.
Jovanović, Lj., *Ratovanje hercega Stjepana s Dubrovnikom godine 1451-1454*, Godišnjica Nikole Čupića, 10/1888, str. 88, 103, 130-131, 136-137, 147-150, 156, 182, 186 i 195.
Katičić, R., *Litterarum studia. Književnost i naobrazba samoga hrvatskog srednjovjekovlja*, Zagreb 1998, str. 307 i 706.
Klaić, N., *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, Zagreb 1971, str. 17.
Kolendić, P., Sofijski nadbiskup Petar Bogdan Bakšić, *Glasnik skopskog naučnog društva*, II (1926.) 1-2.
Kombol, M., *Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda,* Zagreb 1961, str. 79, 219, 244, 292, 333 i 363.
Križanić, J., *Politika,* priredili M. Malinar, R. Venturin i A. Pažanin, Zagreb (Golden marketing i Narodne novine) 1997, str. 54.
Kuntić-Makvić, B., Tradicija o našim krajevima u antičkom razdoblju kod dalmatinskih pisaca 16. i 17. stoljeća, *Živa antika*, sv. 34/1984, str. 155-164.
Kurelac, M., Lučićev autograf djela "De regno Dalmatiae et Croatiae" u Vatikanskoj biblioteci i drugi novootkriveni Lučićevi spisi, *Zbornik Historijskog instituta JAZU*, Zagreb 1969, str. 163.
(Kurelac, M.), Orbin Mavro, *Enciklopedija hrvatske povijesti i kulture*, Zagreb (ŠK) 1980, str. 437-438.
Kurelac, M., Historiografske koncepcije Franje Glavinića, *Zbornik radova o Franji Glaviniću*, Zagreb (JAZU) 1989, str. 245.
Kurelac, M., Ivan Lucić povjesničar, uvodni tekst u raspravu I. Lucića *Povijesna svjedočanstva o Trogiru*, sv. I, Split 1979, str. 23-26.
Kurelac, M., *Ivan Lučić Lucius, otac hrvatske historiografije*, Zagreb (Školska knjiga) 1994, str. 71, 75-76, 86, 103, 126-127 i 138-141.
Lisičar, V., *Tri dubrovačka otočića*, Dubrovnik 1935, str. 112.
Lučić, I., Memorie istoriche di Tragurio ora detto Traù, Venezia 1673, str. 445; *Povijesna svjedočanstva o Trogiru*, sv. II, Split 1979, str. 970.

Lučić, I., *O Kraljevstvu Dalmacije i Hrvatske*, Zagreb 1986, str. 268-269, 362-363, 411 i 428.

Lučić, J., Povijest Dubrovnika u djelima Ivana Luciusa, *Zbornik Historijskog instituta JAZU*, Zagreb 1969, str. 123-124.

Lučić, J., *Povijest Dubrovnika od VII. st. do god. 1205., Zagreb 1973, str. 16, 23, 33, 46 i 92.*

Lučić, J., Podaci o doseljenju Slavena u starijoj dubrovačkoj historiografiji, *Etnogeneza Hrvata* (zbornik), Zagreb 1995, str. 80-81.

Lukarević (Luccari), J., *Copioso ristretto degli annali di Rausa*, Venetia 1605, str. 2, 24, 41, 83, 117 i 147.

Ljubić, Š., *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske*, sv. II, Rieka 1869, str. 442.

Makušev, V., Izsljedovanija ob istoričeskih pamjatnikah i bitopisateljah Dubrovnika, *Priloženije k XI-mu tomu zapisok Imperijalne akademije nauk*, sv. V, Sanktpetersburg 1867, str. 90-100.

Makvić-Kuntić, B., Podrijetlo Hrvata prema Matiji Petru Katančiću u njegovu opisu Podunavlja (Budim 1798.), *Etnogeneza Hrvata* (zbornik), Zagreb 1995, str. 62.

Mandić, D., *Bosna i Hercegovina. Povijesno-kritička istraživanja,* Chicago 1960, str. 47, passim.

Mandić, D., *Bogomilska crkva bosanskih krstjana*, Chicago 1962, str. 188-191 i 421.

Mandić, D., *Etnička povijest Bosne i Hercegovine*, Rim 1967, str. 74, 216, 244, 317, 330, 385, 509 i 532-534.

Mandić, D., *Rasprave i prilozi iz stare hrvatske povijesti*, Rim 1963, str. 175, 246, 325-326, 415, 419, 445-446, 468-469 i 574.

Marchiori, J., La "Istoria d'Europa" di P. F. Giambullari e il "Regno degli Slavi" di M. Orbini, *Il mondo slavo,* sv. X/1970, str. 135-156.

Matasović, J., *Tri humanista o patarenima*, Godišnjak Skopskog filozofskog fakulteta, 1/1930, str. 236-254.

Matić, T., Barjaktarijev latinski prijevod Orbinijeva "Il Regno degli Slavi", *Historijski zbornik*, III (1950.) 1-4, str. 193-197.

Mavro Orbini, *Pet stoljeća hrvatske književnosti, knjiga 11: Zbornik proze XVI. i XVII. stoljeća*, Zagreb 1972, str. 129-136.

Mavro Orbini, *Enciklopedija hrvatske povijesti i kulture*, Zagreb 1980, str. 437-438 (v. Kurelac, M.).

Mavro Orbini, *Hrvatski leksikon*, sv. II, Zagreb 1997, str. 207.

Mavro Orbini, *Opća enciklopedija JLZ*, sv. VI, Zagreb 1980, str. 203.

Mažuranić, V., Izvori dubrovačkoga historika Jakova Lukarevića, *Narodna starina*, III (1924.) 8, str. 122-151.

Medini, M., *Starine dubrovačke*, Dubrovnik 1935, str. 272. passim (o bilješkama).

Mijatović, A., *Iz riznice hrvatske povijesti i kulture*, Zagreb 1996, str. 226-227.

Mijuzović, S., *Letopis popa Dukljanina*, Titograd 1967, str. 39-41.

Mikhailovich Soloviev S., *Istoriia Rossii s drevnieishikh vremen*, XVIII, St. Petersburg, str. 802.

Mužić, I., *Podrijetlo i pravjera Hrvata*, Split 1991, str. 145 i 200.

Mužić, I., *Autoctonia e prereligione sul suolo della provincia romana di Dalmazia,* Roma 1994, str. 175 i 239.

Nagy, D. J., *Nekoliko pisama B. Kopitara F. M. Appendiniju 1811-1827*, Građa za poviest književnosti Hrvatske, 9/1920, str. 93-124 (107).

Nedeljković, B. M., Prepiska Stojana Novakovića i Valtazara Bogišića, *Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda*, sv. XXVIII/1968, str. 159.

Nikčević, V. P., Porijeklo i značenje imena Hrvat i Srbin, *Dubrovnik*, XXX (1987.) 6, str. 13-15.

Nodilo, N., *Stara vjera Srba i Hrvata*, Split 1981, str. 77, 84, 219, 245, passim.

Novak, G., Dalmacija i Hvar u Pribojevićevo doba, u V. PRIBOJEVIĆ, *O podrijetlu i zgodama Slavena*, prir. G. Novak i V. Gortan, Zagreb 1951, str. 41.

Novak, S. P., *Povijest hrvatske književnosti*, sv. II, Zagreb 1997, str 470, 614 i 646-653.

Novak, V., *Antologija jugoslovenske misli i narodnog jedinstva* (1390.-1930.), Beograd 1930, str. XVIII-XIX i 10.

Novaković, S., *Heraldički običaji u Srba u primeni i književnosti*, Godišnjica N. Čupića, 6/1884, str. 112-122, 124, 127-129, 134, 138 i 140 (Heraldičke fikcije i Mavro Orbini).

Orbini, Mavro, *v.* Mavro Orbini

Ostojić, I., *Benediktinci u Hrvatskoj*, sv. I, Split 1963, str. 166 i 170; sv. II, Split 1964, str. 430, 441-442, 451, 453 i 541; sv. III, Split 1965, str. 271, 309-311 i 332.

Paisi Hilendarski, *Istorija slaveno-bolgarskaja* (priredio J. Ivanov), Sofia 1914, str. 8,19,26 i 85.

Pantić, M., Mavro Orbin, život i rad, u: Mavro Orbin: *Kraljevstvo Slovena*, Beograd 1968, str. XI-CVIII.

Penev, B., *Paisi Hilendarski*, Sofia 1918, str. 55-56.

Penev, B., *Istorija na novata blgarskata literatura*, Sofia 1930, str. 254 i 331; Sofia 1933 (B. Iotsov, *Blgarskata literatura prez XVII i XVIII viek*, sv. II, str. 269-270 i 277).

Peričić, E., *"Sclavorum Regnum" Grgura Barskog, Ljetopis popa Dukljanina*, Zagreb 1991, str. 59, passim.

Pertusi, A., Gli inizi della storiografia umanistica nel Quattrocento, *La storiografia veneziana fino al XVI secolo*, Firenze 1970, str. 317-318,

Petravić, A., Jedna talijanska studija o M. Orbiniju, *Obzor*, LXXVIII (1938.) 87.

Petrović, L., *Kršćani bosanske crkve*, Sarajevo-Mostar 1999, str. 11, 81-83, 114, 139-140, 149-150, 160, 182, 185, 191, 216, 243 i 253.

Petrovich, M., Dalmatian Historiography in the Age of Humanism, *Medievalia et humanistica*, 12/1958, str. 93-99.

Petrović, V., *Istorija o Črnoi Gori*, Moskva 1754; Beograd 1951. (fototipsko izdanje, str. 1-43).

Povijest hrvatske književnosti, izd. Liber/Mladost (Zagreb); sv. I/1978, str. 120-121, 199, 205-208, 344; sv. III/1974, str. 162, 179-181, 186, 191-195, 211, 224-225, 229, 240, 312, 321; sv. IV/1975, str. 7-8 i 64.

Povijest hrvatskih zemalja Bosne i Hercegovine, izd. HKD "Napredak", Sarajevo 1942; anast. izd. 1991. i 1998. bez "hrvatskih zemalja", str. 75, 236-237, 245, 281, 284, 293, 303, 314-316, 350, 373-374, 413-415, 553, 571-572, 583-584, 752.

Puljić, I., *Neum, povijesna domovina Hrvata*, Neum - zemlja i zavičaj Hrvata (zbornik), Neum 1995, str. 41-42 i 48.

Puljić, I., *Tisuću godina trebinjske biskupije*, Sarajevo 1988, str. 56, 60-62, 77.

Pypin, N. A., *Istorija slavjanskih literatur*, Sankt Petersburg 1879, str. 278.

Radojčić, N., *Rajićeva "Bugarska istorija"*, Sbornik v chest na Vasil N. Zlatarski, Sofia 1925, str. 353.

Radojčić, N., Odakle je preuzeo Mavro Orbini svoj grb Bosne?, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini*, XLI (1929) 2, str. 103-108; Narodna starina, 22/1930, str. 227-233.

Radojčić, N., *Srpska istorija Mavra Orbinija,* Posebna izdanja SANU, knjiga CLII, Odeljenje društvenih nauka, nova serija, knjiga 2, Beograd 1950, str. 1-83.

Radojčić, N., Oblik prvih modernih srpskih istorija, *Zbornik matice srpske*, serija društvenih nauka 2, Novi Sad 1951, str. 5-56.

Radojčić, N., *Iz prošlosti Vojvodine*, Posebna izdanja državnog arhiva A.P. Vojvodine, sv. I, Novi sad 1956, str. 7-17 (Da li se Ban Tvrtko venčao 8.12.1374. u Ilijincima u Sremu?) i 24-31 (Slovenski prevod Orbinija u Vojvodini).

Radonić, J., *Herceg Stjepan Vukčić Kosača i porodica mu u istoriji i narodnoj tradiciji*, Zbornik u slavu V. Jagića, Zagreb 1908, str. 410-411.

Radonić, J., *Dubrovačka akta i povelje*, sv. III/2, Beograd 1934, str. XII-XIII i 190-192.

Raič, J., Istorija raznih' slovenskih' narodov' naipače bolgarov', horvatov' i serbov, III/3: O dalmatinskih slavjaneh', Budim 1823, str. 9 i 364-365.

Rattkay pl. Velikotaborski, J., *Memoria regum et banorum regnorum Dalmatiae, Croaticae et Sclavoniae,* Beč 1652, str. 23, passim.

Rava, L., *Mauro Orbini, primo storico dei popoli Slavi*, Memorie della Reale Accademia delle Scienze dell' Istituto di Bologna, Classe di Scienze morali – Sezione giuridica, serie I, vol. VII, 1912-1913, Bologna 1913, str. 3-19 (27-43).

Rešetar, M., Orbini Mavar, *Narodna enciklopedija*, sv. III, Zagreb 1928, str. 260-261.

Ritter Vitezović, P., *Oživjela Hrvatska* (preveo Z. Pleše), Zagreb (Golden marketing) 1997, str. 83, 153-154, passim.

Roić, J., Prof. Luigi Rava: Mauro Orbini, primo storico dei popoli slavi, *Nastavni vjesnik*, XXIX (1913.-1914.) 4, str. 207-209.

Rosa, M., *Breve compendium nationis gloriosae totius linguae illiricae*, Madrid 1638.

Ruvarac, I., *O knezu Lazaru*, Novi Sad 1887, str. 254.

Ruvarac, I., *Dvije bosanske kraljice*, Zbornik I. Ruvarca, 1/1934, str. 452-461.

Samardžić, R., *Kraljevstvo Slovena u razvitku srpske istoriografije,* u: Mavro Orbin, *Kraljevstvo Slovena*, Beograd 1968, str. CIX-CXXXVI.

Samardžić, R., *Pisci srpske istorije,* Beograd 1976, str. 18-23.

Samardžić, R., *Pisci srpske istorije*, sv. III, Beograd 1986, str. 20, 213-216.

Samardžić, R., *Veliki vek Dubrovnika*, Beograd 1983, str. 47-49, 431 i 434.

Schmaus, A., Vincentius Priboevius. Ein Vorläufer des Panslavismus, *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, Neue Folge, 1/1953, str. 246, passim.

Skerlić, J., *Srpska književnost u XVIII. veku*, Beograd 1909, str. 166, 244, 249, 258, 322.

Smičiklas, T., *O postanku Gundulićeva "Osmana"*, Zagreb 1887, str. 10-12.

Solovjev, A., Prinosi za bosansku i ilirsku heraldiku, *Glasnik zemaljskog muzeja BiH*, br. 9/1954, str. 87-135.

Solovjev, A., Postanak ilirske heraldike i porodica Ohmučević, *Glasnik Skopskog naučnog društva*, br. 12/1933, str. 79-125 (posebno str. 92).

Stančić, N., Jugoslavenska i južnoslavenska ideja, *Enciklopedija Jugoslavije*, sv. VI, Zagreb 1990, str. 129.

Stipišić, J., Lucić Ivan. *Povijesna svjedočanstva o Trogiru*, sv. II, Split 1979, str. 863 i 980.

Szaszky, J., *Illyricum vetus et novum sive Historia regnorum Dalmatiae, Croatiae, Bosniae, Serviae atque Bulgariae*, Posonii 1746.

Šanjek, F., *Bosansko-humski krstjani*, Zagreb 1975, str. 91-92, 95, 120 i 142.
Šanjek, F., *Les chrétiens bosniaques et le mouvement cathare aux XIIIe-XVe siècles*, Paris – Louvain 1976, str. 92-93, 97, 127, 164 i 236.
Šidak, J., Orbini Mavro, *Enciklopedija Jugoslavije*, sv. VI, Zagreb 1965, str. 387.
Šidak, J., Studije o *"Crkvi bosanskoj" i bogumilstvu*, Zagreb 1975, str. 25, 46, 75, 81, 119-120, 232, 257, 259, 267, 270, 303, 332 i 352.
Šišić, F., *Priručnik izvora hrvatske historije*, Zagreb 1914, str. 42-43.
Šišić, F., *Letopis popa Dukljanina*, Beograd-Zagreb 1928, str. 106-121 i 293-297.
Šišić, F., Hrvatska historiografija od XVI. do XX. stoljeća, *Jugoslovenski istoriski časopis*, I (1935.) 1-4, str. 40-48.
Šurmin, Đ., *Povjest književnosti hrvatske i srpske*, Zagreb 1898, str. 163.
Švelec, F., Hrvatska književnost sedamnaestog stoljeća, *Povijest hrvatske književnosti 2*, Zagreb 1974, str. 179-192, 195, 211, 224-225, 229 i 240.
Tatiščev, V. N., *Istorija Rossiiskaja*, sv. I/1, Moskva 1768, str. 468-469.
Urlić, Š., *Kačićevi izvori za povijest slovinsku*, Srđ, 6/1907, str. 1014-1019.
Vidović, M., *Povijest Crkve u Hrvata,* Split 1996, str. 78 i 313.
Vitezović, v. Ritter Vitezović P.
Vladislavić, S., *Kniga istoriografia počatije imene slavy i razširenija naroda slavjanskogo* (...) črez Gospodina Mavrourbina Arximandrita Ragužskogo, Sanktpetersburg 1722.
Vodnik, B., *Povijest hrvatske književnosti 1*, Zagreb 1913, str. 328.
Wollman, F., Slovanství v jazykove literarním obrození u Slovanu, *Opera Universitatis Brunensis – Facultas philosophica* 52, Brno 1958, str. 27-28.
Zbornik o Tomi Matiću, Zagreb 1998, str. 77, 306, 350 i 385.
Zirdum, A., *Filip Lastrić Oćevac (1700.-1783.)*, Zagreb 1982, str. 122 i 158.
Zlatarski, V. N., Otziv' ...za istorijata na Mavro Orbini, *Vjera i sila*, I (1917.) 3, str. 10-11.
Živančević, M., Ilirizam, *Povijest hrvatske književnosti*, sv. IV, Zagreb 1975, str. 7-8 i 64.

Mavro Orbini

KRALJEVSTVO SLAVENA

I

Kraljevstvo Slavena

danas iskvareno zvanih Skjavoni.

Povijest

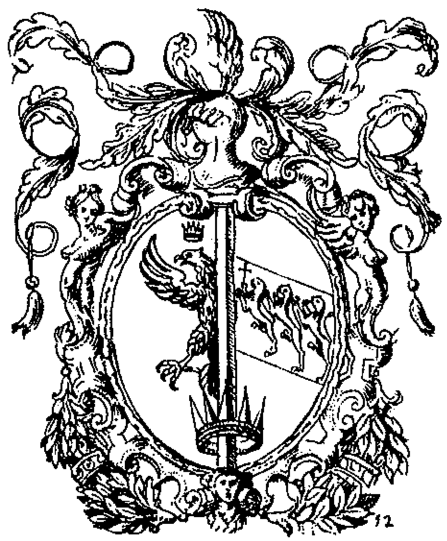
dom Mavra Orbinija Dubrovčanina,

opata mljetskog,

iz koje se vidi podrijetlo gotovo svih onih naroda koji bjehu jezika slavenskoga, uz mnoga i različna njihova ratovanja u Europi, Aziji i Africi, te razvoj njihova carstva, starodrevna vjerovanja i razdoblje njihova preobraćenja na kršćanstvo,

a napose su predočeni uspjesi kraljeva koji negda vladahu u

Dalmaciji, Hrvatskoj, Bosni, Srbiji, Raškoj i Bugarskoj.

IN PESARO,

Appresso Girolamo Concordia. Con licenza de' Superiori.
M. DCI

Sa smjernošću mnogo poštovanom gospodaru mojemu II

gosparu Marinu

gospara Andrije Bobaljevića

Napisavši ovu povijest Slavena po nalogu Vašega Gospodstva i s mnogim udobnostima, budući da ste mi Vi široke ruke pružili sve svrsishodno ne bih li ju priveo kraju, čini mi se dužnošću mojom, sada kad pod mojim imenom treba biti objavljena, Vama je posvetiti, kako bi se Vašom mogla zvati i kako bi pronašla oslonac u osobi koja će joj podariti ugled svojim odličnim rodom i drugim osobnim vrlinama, kao i onih Vaših Vam pređa. Jer želimo li razmotriti podrijetlo i uspjehe obitelji Bobaljević, otkrit ćemo da je ona u vrijeme kad Goti razoriše Epidaur, iz kojega bje izgrađen grad Dubrovnik, došla s prvim njegovim začetnicima ljeta Gospodnjeg 260. postaviti mu temelje, te od tog vremena naovamo neprestance uživala najviše položaje, obilovala nasljedstvom i muževima upravljenim općoj blagodati, začetima i rođenima u zakonitom braku, plemenitima i s očeve i s majčine strane, u skladu sa starodrevnim domovinskim zakonima koji proglašavaju doživotno nepodobnim za poglavarstva, zajedno sa svim njegovim potomcima, III bilo kojega od plemića koji se orodi s drugim nego s plemstvom vlastitoga grada. Pa budući dakle da Vaše Gospodstvo unatrag više od tisuću tristo godina vuče podrijetlo od takvih pradjedova, može se sa sigurnošću ustvrditi da je neiskvarena i osobita plemenitost Vašega roda i starina obitelji. Premda su neki pisali da Vaša obitelj vuče podrijetlo od Fabijevaca, svojedobno u Rimu tako uglednih i na glasu, te ostavivši to po strani kao stvar koje davnina ne jamči neprijepornost, recimo da bez svake sumnje potječe iz Epidaura, naseobine Rimljana u Iliriku, grada u to doba izrazito plemenitog i drevnog, te je (poput plodne biljke presađene pod okrilje naklonjenijeg joj neba) dala mnoge odlične muževe koji su na razne načine bili domovini od koristi i na slavu: sad pomažući joj u ratovima na kopnu i na moru, sad pružajući pomoć njezinim prijateljima i saveznicima koji su više puta slavili pobjedu, te utvrdili posjede i vladavinu zahvaljujući uspjesima vojske od sreće blagoslovljene i s razboritošću i hrabrošću od vojskovođa Bobaljevića vođene, koji su, gotovo kao novi Fabijevci, ujedno sačuvali posjede svoje domovine i odbili i raspršili ohole neprijateljske snage i kad su se one činile strašnima i nesavladivima. A zbog mudrosti i spretnosti njihove, kad se domovina okoristila njima u svojim poslanstvima i pregovorima, tim su pouzdanicima podijeljene kraljevske časti. I sami su kraljevi njihovoj uvijek spremnoj i pouzdanoj službi dugovali žiće i kraljevstvo. Muževi te srčane i srećom blagoslovljene obitelji bili su djelom svojim i savjetom na korist Republici, kako u domovini tako i u tuđini, a posebice onda kad je, natječući se možda sa slavom Brutovom ili Dionovom, oslobodiše strahovlade i povratiše joj drevno dostojanstvo i slobodu. Drugi pak otišavši još dalje, gotovo kao da bi vrlini njihovoj bilo skučeno polje vojnog i građanskog djelovanja, postali su primjerom svojom pobožnošću i svetošću življenja. Među njima, tko se posvetio razmatranju i proučavanju svetih spisa, preveo nam je s grčkoga na latinski djela svetog Bazilija, jednoga od prvaka Katoličke crkve; tko je pak napustio udobnost i blagostanje svoga doma i posvetio se redovničkom životu, uznapredova toliko i bje uzdignut u takve visine duha da primi (kao što više puta izađe na vidjelo) proročki dar. No previše bih odužio kada bih o tom tako opširnom predmetu htio ovdje dozvati u sjećanje sve ono što bi se moglo o njemu reći, te bih mogao kojim slučajem gdjegdje isuviše opteretiti djelo, budući da sam o tome razlagao u ovoj povijesti na prikladnim mjestima. Dometnut ću radije kako Vaše Gospodstvo nije htjelo iznevjeriti kreposti svojih pređa. Budući da ste u cvijetu mladosti postali IV nasljednikom najvećih bogatstava koja se pamte u jednoga dubrovačkoga gospara, pružili ste jedinstven primjer, jer uz tolike blagodati, mladić od šesnaest godina, ljupkog i ugodnog izgleda, usred naslada Firence, Napulja i Venecije, koje običavaju biti snažnom pobudom i poticajem da se skrene s pravoga puta, ponijeli ste se uvijek i u svemu skromno, razborito i umjereno. Stoga spomen na Vaša prošla djela i bjelodanost sadašnjih navode one sklone Vam, a prisiljava, ako ih ima, zlonamjerne, da hvale i odaju počast kreposti Vašoj, koja se u zrelijoj dobi još više iskazuje u djelima dostojanstvenim, mudrim i velikodušnim, te u dobročinstvima prema ljubiteljima plemenitih studija. Obilno svjedoče o tome sve one silne knjige posvećene Vašem imenu koje su u prije spomenutim gradovima, te u Pesaru i Dubrovniku, ugledale svjetlo dana. No ono koje nadmašuje sva druga Vaša djela i koje zaslužuje, ne znam bih li da rekao hvalu ili divljenje, velikodušna je potvrda ljubavi i milosrđa prema domovini koje ste pokazali 1588. godine. Naime, teško bolestan, primivši

s nježnošću čovječnoga srca i staloženošću muževnog i kršćanskog duha vijest o smrti gospara Junija, brata Vašega (pokoj mu duši) kojega postadoste nasljednikom, te glas što se pronije da se isto bijaše dogodilo u Firenci s drugim bratom, gosparom Mihom, i uvjeren da nećete uspjeti othrvati se tegobnoj boljci (a istoga su mišljenja bili i liječnici), oporučno odrediste Dubrovačku Republiku nasljednicom Vaših dobara. Povrh nebrojenih dobrotvornih zaklada, odrediste da se izgradi i Isusovački zavod, znajući od kakve će blagodati biti mladeži i cijelome gradu. Objaviste potom da želite da se podignu domovi i samostani za plemkinje i za siromašne djevojke, te za žene koje bi poželjele povući se i ostaviti se nečasnoga života, dodijelivši domovima izvanredne i izdašne prihode dostatne da se prehrani iznimno velik broj štićenica. Svake godine pribaviste također doličan miraz mnogima od njih kako bi se mogle udati. Ne zaboraviste k tome priskrbiti svake godine sredstva za studije prava, filozofije, medicine i bogoslovlja mnogim mladim plemićima koji sami ne bi imali te mogućnosti, te mnogima koji već bijahu svršili studije kako bi zadržali stečeni naslov. Izraziste potom želju da uz pomoć posebne potpore mnogi drugi uzmognu posvetiti se slikarstvu, kiparstvu i arhitekturi. Dodaste tome druge odredbe što se pristoje milosrđu i veličini Vašega duha. Nešto kasnije, godine 1594., kada se u Dubrovniku pribojavalo Cicalina vojnog pohoda, pokazaste kako nije oslabjelo Vaše domoljublje; štoviše, velikodušno se ponudiste domovini na službu sa svim svojim imutkom, što Senat, plemstvo, grad i čitava država primiše s onakvom ljubavlju i zahvalnošću kakve i zaslužuje duh tako dobronamjeran, odvažan i odan općoj dobrobiti. Ja bih dio toga strpljivo prešutio, kao što prešućujem mnogo drugoga, da se iz vrlo razumljivih i bjelodanih razloga nije glas o tome tako pronio; stoga, kao što skromnosti Vašoj možda neće biti po volji dozvati to u sjećanje, tako bih ja prešutjevši to mogao biti obilježen kao zloban ili u najmanju ruku slabo upućen i ravnodušan prema općoj dobrobiti. Može se dakle učiniti sasvim očitim da iz svih navedenih razloga i mnogih drugih koje naumice izostavljam, ovo djelo nije imalo naći utočišta drugdje no pod okriljem Vašega gospodstva kojem se, kako se uzdam, ima svidjeti zbog onoga što je u njem sadržano i zato što je nastalo pod utjecajem koji ćete na mene svagda vršiti; nadam se stoga da ćete s uobičajenom blagošću oprostiti bezbrojne mane stila i vještine kojima je napisano. Jedno međutim znam da mogu sa sigurnošću i odvažnošću tvrditi, a to je da sam u onome što se tiče istinitosti bio savjestan i brižljiv najviše što sam mogao. Izvolite stoga primiti iskrene izraze moje naklonosti, kao što Vas živo molim svim srcem. Ujedno pokorno molim Boga Svevišnjega da Vam svakim danom podari sreću i boljitak, a meni milost da Vam mogu iskazati što jasnije znakove štovanja koje za Vas gajim. Ljubim Vam ruke. U Pesaru, prvi ožujka 1601. godine.

Presvijetloga gospodstva Vašega

sluga odan i zahvalan

dom Mavro Orbini

Dom Mavro Orbini čitateljima

VI

Nije nikakvo čudo, milostivi čitatelji, što slava naroda slavenskoga, danas iskvareno zvanog skjavonskim, nije danas na takvu glasu među piscima kao što bi s punim pravom morala biti, te što su časna djela njegova i slavni pothvati, pomračeni gustom magluštinom, gotovo pokopani u vječnoj noći zaborava, budući da taj puk ne imade muževa učenih i izobraženih u istoj mjeri u kojoj obilova ratobornima i vještima na oružju, a koji bi svojim spisima podarili besmrtnost imenu slavenskom. Drugi narodi, koji zaostajahu daleko za ovim, nisu danas ni zbog čega drugog toliko slavljeni no stoga što ih zapadoše učeni muževi koji ih svojim spisima proslaviše.

Hebrejski pisci.

Hebreji (kako bismo dakle započeli) imađahu Filona, Hegesipa i Josipa, pisce iznimne slave koji ovjekovječiše taj narod u svojim djelima. Bili bi to učinili i mnogi drugi vrlo učeni grčki muževi, da im je bilo dopušteno odavati strancima i obznanjivati tajne Istine, kao što piše Laktancije u IV. knjizi, poglavlju 11. Institucija. *Teopomp, naime, hoteći uvrstiti hebrejske tajne u svoje* Povijesti, *oslijepi i (prema drugima) bje mučen groznicom punih četrdeset dana, te opomenut u snu odusta od tog poduzeća, kao što Demetrije svjedoči Ptolemeju. Teodat, tragički pjesnik, spominjući Hebreje oslijepi, no spoznavši pogrešku ozdravi, kao što piše Euzebije u raspri o vremenu.*

Grčki pisci.

Djela Grka jednako tako proslaviše mnogi i nebrojeni pisci, među kojima bjehu Anaksimandar iz Mileta, Hekatej iz Mileta, Demokrit, Eudokso, Dikearh, Efor, Erastoten, Polibije i Posejdonije.

Rimljani.

Zbivanja glede Rimljana i čitave Italije opisaše Aristid iz Mileta, Teotim, Klitonim, Nearh, Teofil, Dorotej, Aristoklo i Krizip.

Tebanci.

Tebance proslavi Ktesifont, a Epirce Kritolaj.

Peloponeski pisci.

Zbivanja na Peloponezu opisahu Krisermo, Dositej i Teofil.

O Tuskulanima.

O Tuskulanima pisa Sozistrat,

O Arkadiji.

o Arkadiji Demorat, a

O Beociji.

o Beociji Meril. Sve njih Plutarh navodi u svojim Usporednim životopisima.

O Indiji, Perziji i Egiptu.

Helarik, Ktesija iz Knida, Megasten, Artemidor, Efezije, Kalisten, koji se proslavi u Teopompovo doba, te mnogi drugi, koje navode Strabon, Polibije, Solin i drugi, opisaše zbivanja u Indiji, Perziji, Egiptu i mnogim drugim krajevima.

O Galiji, Traciji i Libiji.

Jednako tako ni Galiji ne uzmanjka njezin pisac Diafor, Traciji Sokrat, a Libiji Hezionah. Teokal Hunibald s više od trideset svojih knjiga, Vastald, Heligasto, Arebald, Rithimer, Vetan, Dorah, Karadah i Rutvik pronijeęe glas o Francima, danas zvanim Francuzima. Svi su ti narodi, dakle, koje smo naveli, na glasu u čitavu svijetu jer su se, kao što rekosmo, namjerili na učene

VII *ljude koji mnogo znoja proliše ne bi li ih svojim spisima proslavili.*

Narod slavenski ne imade svojih pisaca.

Narod slavenski, međutim, bje u tome jedini loše sreće. Od samoga se početka, naime, lati stalnih ratovanja i djela dostojnih vječnog spomena, nimalo ne mareći za to da ih netko zabilježi u knjigama. Malo je pisaca ostavilo spomen na Slavene, a i ono što su ostavili tiče se uglavnom ratovanja s raznim narodima, a nije svrha da bi se podarila slava tom puku koji svojom vojskom zada mnogo muke gotovo svim narodima ovoga svijeta. Nasrnu na Perziju; zavlada Azijom i Afrikom; povede borbu s Egipćanima i Aleksandrom Velikim; pokori Grčku, Makedoniju i Ilirik; zauze Moravsku, Šlesku, Češku, Poljsku i obale Baltičkog mora; prijeđe u Italiju, gdje povede dugu borbu s Rimljanima, ostavši koji put poraženim, drugi put osvetivši se i pobivši mnogo Rimljana, a drugom prilikom ratujući osta u okršaju jednakim njima, te pokorivši na koncu Rimsko Carstvo zauze mnoge njegove pokrajine, razori grad Rim i obveže rimske careve na danak, što ne uspije nijednom drugom narodu na svijetu. Zavlada Francuskom; učvrsti vladavinu u Španjolskoj i od te se krvi porodiše obitelji visokoga plemstva, a zna se da rimski pisci nisu darežljivi pohvalama prema barbarima (kako ih oni zovu) kao prema svojima. Zbog čega sam se ja, iz osjećaja dužnosti koji me veže za moj slavenski narod, drage volje namučio kako bih razjasnio podrijetlo i napredovanje njegova carstva, prikupivši sve ono što se razasuto nalazilo zapisano u raznih autora, ne bi li tako bilo lakše doznati kako slavna i dična bje svagda ta nacija. Iz njezina krila izađoše u prošlim vremenima mnogi i vrlo moćni narodi, naime Slaveni Vandali, Burgundi, Goti, Ostrogoti, Vizigoti, Gepidi, Geti, Alani, Verli ili Heruli, Avari, Skiri, Hiri, Melankleni, Bastarni, Pečenezi, Dačani, Šveđani, Normani, Feni ili Finci, Ukri ili Unkrani, Markomani, Kvadi, Tračani i Iliri. Bjehu zatim Venedi, odnosno Heneti, ti koji zauzeše obale Baltičkog mora, a bjehu podijeljeni na mnoge ogranke: Pomeranci, Vilci, Rujanci, Varnavi, Obodriti, Polabljani, Vagiri, Lingoni, Tolenci, Redari ili Riaduri, Circipani, Kizini, Heruli odnosno Heveldi, Leubuci, Vilini, Stoderani i Brizani, uz mnoge druge koje navodi svećenik Helmold, a koji svi bjehu jedan i isti slavenski narod, kao što će se ovdje dalje vidjeti. Ne bi li se ovo djelo što više približilo savršenstvu, nisam žalio truda: više sam puta proputovao Italiju da pregledam knjižnice u potrazi za potrebnim knjigama, a najveći sam dio pronašao u Pesaru u knjižnici presvijetloga gospara vojvode od Urbina, koja je, vjerujem, najbogatija i najotmjenija, a onaj je knez održava i čuva vrlo brižljivo i pomno. Svojim izvanrednim poznavanjem različitih znanosti i svo-

jom vještinom u vojnim pitanjima, razboritošću, pravednošću, pobožnošću i nebrojenim drugim vrlinama kojima se ističe, taj knez po svim zaslugama nadmašuje i samo obilje svoga imutka. Prikupivši na koncu najznamenitiju građu što se nalazi razasuta u mnogim knjigama, htio sam je objelodaniti na diku sveg slavenskog naroda, kojeg molim da dobrohotno primi taj moj trud kao uspomenu i dokaz veličine svojih predа, kao jasan znak njihovoga junaštva i konačno kao nešto što mu pripada. A ako se nađe tkogod, tko bi moj trud pakosno i nezahvalno htio pokuditi, dužnost će slavenskoga puka biti svojom ga razboritošću obraniti, očuvati i održati mu ugled. Onaj pak kojem će se možda pričiniti da ovo djelo nije u potpunosti dovršeno, prisjetit će se kako su se razboriti ljudi uvijek znali smilovati i oprostiti piscu koji se prvi latio kojega god gradiva ili predmeta. Naći će se možda drugi (budući da je lako dodavati već gotovim stvarima) koji će i obilnije i rječitije pisati o istom predmetu. Dotad vas, milostivi čitatelji, molim da primite s blagonaklonošću što vam zasad imamo podariti. VIII

IX

Autori citirani u ovom djelu

Primijetit će čitatelj da se među ovim autorima nalazi nekoliko onih koje je Sveta Rimska Crkva osudila, a koje smo posebno označili, i nismo ih zbog drugog citirali nego jednostavno kao povijesni izvor o stvarima o kojima drugi izvješćuju.

A

Abbate Tritemio
Abbate Urspargense
Ablabio
Abraam Ortelio
Adameo Sassone
M. Adamo
Agathia Smyrneo
Agostino Dottore
Agostino Moravo
Aimone Monaco
Alberto Crantio
Alberto Stadense
Alesandro Guaino
Alessandro Sculteto
Altamero
Ammiano Monaco
Andrea Angelo Durazzino
Andrea Cornelio
Andulfo Sagaco
Annali di Frisia
Annali di Olanda
Annali di Rausa
Annali di Russia
Annali de'Turchi
Annal di Venetia
Annonio Monaco
Antonio Bofinio
Antonio Geufreo
M. Antonio Sabellico
Antonio Sconcovio
Antonio Viperano
Appiano Alessandrino
Arnoldo Abbate
Arpontaco Burdegalense
Arriano di Nicomedia
M. Aurelio Cassiodoro
S. Aurelio Vittore

B

Baldasar Spalatino
Beato Renano
Beroso Caldeo
Bernardo Giustiniano
Bilibaldo Pirckiameno
Bonifacio Simoneta
Bulla d'oro
Busbequio

C

Calfurino Sura
Callimaco appreso Plinio
Carlo Sigonio
Carlo Vagriese
Celio Donato
Cerilliano
Cesare Baronio
M. Cicerone
Cornelio Tacito
Costantino Porfirogenito
Costantino Spandugino
Corrado Brugense
Corrado Peutingero
Crisippo
Cronica dei Frati Minoriti
Q. Curtio
Christofano Varseuiccio

D

David Chitreo dannato autore
Descritione del mondo
Diodoro Siculo
Diogene Laertio
Dione Niceo
Dionisio Punico
Dithmaro Mersapurgese
Domenico Mario Nigro

E

Egesippo
Egidio Tschudio
Eginharto Monaco
Elio Cordo
Elio Spartiano
Emanuelo Manasse
Epitome di Strabone
Erasmo Stella
Eudocio Panegirista
Eugippo Monaco
Eusebio
Eustachio
Eutropio

F

Fabio Celeriano
Farasmanno Greco
Fascicolo dei tempi
Filippo Callimaco
Filippo Lonicero, dann. autore
Flavio Vopisco
L. Floro
Francesco Bisio
Francesco Baldilo
Francesco Irenico
Francesco Serdonati

G

Gasparo Hedione, dannato autore
Casparo Peucero
Gasparo Tigurino, dann. aut.
Geremia Russo
Gerrardo Rudingero
Gioanni Aubano
Gioanni Aventino, dannato aut.
Gioanni Battista
Gioanni Botero
Gioanni Cocleo
Gioanni Curopalato
Gioanni Dubravio
Gioanni di Essendia
Gioanni Herburto
Gioanni Laziardo
Gioanni Magno Gotho
Gioanni Leunclavio, dannaro aut.
Gioanni Nauclero
Gioanni Villano
Gioanni Stadio
Gioanni Goroppeio
Gioanni Gobellino
Gioanni Monaco
Gioanni di Thvuocz
Gioanni Tigurino
Gioanni Pineto
Giacomo Castaldo
Giacomo Meiero
Giacomo Viselingio
Giacomo Spigelio
Giacomo Zieglero, dannato autore
Giorgio Cedreno
Giorgio Fabritio, danatto aut.
Giorgio Pachimero
Giorgio Tirio
Giorgio Vverenhero
Giornando Alano
Girolamo Dottore
Girolamo Bardi
Girolamo Ruscelli
Giulio Faroldo
Giustino
Giunio Cordo
Godifredo Monaco
Gothfrido Viterbiense
Gregorio Dottore
Gulielmo Cantero
Gulielmo Frisio
Gunthero Poeta

H

Hartmanno Schedel
Helmoldo Prete
Henrico di Eruordia
Hermanno Contratto
Hermanno Hamelmanno
Hermanno Schodel
Herodiano
Herodoto Halicernaseo
Huldrico Mutio, dannato autore
Hunibaldo

I

Ioachimo Cureo
Isacio Tzetze
Isidoro Hispalense
Isigonio appresso Plinio

K

Kiriaco Spangerbergio

L

Lamberto Schaffnaburgenie
Laonico Calcondila, dannato aut.
Laurentio Suro
Leonardo Aretino
Libro delle cognitioni
Libro delle parti di Pregadi di Rausa
Lodovico Cervino
Lucano
Lucio Fauno
Lucio Floro
Luigi Contarino
Lupoldo Bambergio
Luitprando Ticiniense

M

Marcelino Conte
Mariano Scoto
Marino Barletio
Marino Benchemio
F. Martino
Martino Abbate
Martino Cromero
Martino Vescouo Cossentino
Martino Segonio
Martino Vagneto
Marziano Capella
Matthia Meccouita
Mazochio
Metello Tigurino
Metodio Historico
Michel Riccio
Michel Salonitano
Modesto

N

Nazario Mamertino
Niceforo Gregora
Niceto Coniato
G. Nicolo Doglioni
Nicolo Marscalco
Nicolo Stobeo

O

Olao Magno
Onesimo
Origine de'Gothi
Ottone Frigigense
P. Ovidio Nasone

P

Paolo Barnefrido
Paolo Diacono
Paolo Emilio
Paolo Niuemontano

X

XI Paolo Giovio
Paolo Langio
Paolo Orosio
Paolo Paruta
Paolo Scaligero
Petancio
Pier Francesco Giambullari
Pietro Artopeo, danatto autore
Pietro Belonio
Pietro Bizaro
Pietro de Castro Pere
Pietro Crusber
Pietro Eschilino
Pietro Giustiniano
Pietro Livio
P. Piteo
Pio Secondo
Plinio
Plutarco
Polibio
Porfirio
Pomponio Letto
Privilegi di Cataro
Procopio di Cesarea
Prospero Aquitano

R

Rafaelo Volaterano
Reginone Abbate
Registro delle Croniche
Reinnero Reinecio, dannato aut.
Ricardo Bartolino
Rinaldo Britanno
Roberto Gaguino
Roberto Valtutio

S

Sassone Grammatico
Sebastian Munstero, dannato aut.
Scolastico Smirneo
Scipione Ammitato
Servio
Sidonio Apollinaro
Sigiberto Gemblacense
Sigismondo Herbersteino
Silberto Genebrando
Socrate Historico
Solino
Sozimeno
Specchio de'Sassoni
C. Stantio Poeta
Stefano Bizantino
Strabone
Suffrido Pietro Misnense
Suida
Soplimento di Eutropio
Suetonio Tranquillo
Suffrido Misnense
Symmaco

T

Teoderico
Teodoro Spandugino
Teopompo Chio
Teodolo
Tito Livio
Tolomeo Alessandrino
Toma Ebendorfio
Trebellio Polione
Trogo Pompeo
Tugenone Patavino

V

Valerio Massimo
M. Varone
F. Vegetio
C. Velleio Pateruelo
Venceslauo Boemo
Vernero Rolenuick
Vetorre Uticense
Ugo Fulvonio
Vitichindo Olandese
Vitichindo Sassone
Vitichindo Vagriese
Vnefrido Inglese
Vuolgfango Lazzio
Vuolgfango Olandese

Z

Zaccaria Lilio
Zonara
Zosino

XII

Slaven s Germanskog mora

XIII

Slaven iz Ilirije

1 **Opis**

SKANDINAVIJE

drevne domovine Slavena

S obzirom da gotovo svi pisci koji vješti peru ostaviše svjedočanstva o slavenskome narodu za buduća pokoljenja, tvrde i zaključuju da oni potekoše iz Skandinavije, htio sam na početku ovoga djela ukratko reći nešto o njezinu položaju, kako bi oni koji danas pripadaju tom narodu, ponajviše stanovnici Dalmacije i Ilirije, znali s koje su strane svijeta došli njihovi predi.

Skandinavija nosi razna imena.

2 Skandinavija dakle, koju mnogi zovu Skancija, drugi pak Skondanija, a neki Skandija, Skondija i Skandizona, smještena je u sjevernim predjelima. Stari Latini i Grci gotovo da je nisu poznavali, a opće je mišljenje bilo da se tamo nalazi ledeni pojas Zemlje, osuđen na vječni snijeg i nenaseljen životinjama; malo njih je spominje, a neki smjestiše u te prostore sretne zemlje i ljude dugovječne i vrlo pravedne među svim smrtnicima, dok drugi pak povjerovaše da se radi o velikom otoku. No Plinije, međutim, kad u IV. knjizi spominje otoke Baltičkog mora, ovako o njoj govori: »Među tim je otocima Skandinavija iznimno plemenita i neusporedive veličine.« A Solin u poglavlju 32. o čudima ovoga svijeta kaže: »Skandinavija je otok veći od svih ostalih otoka Germanije, niti ima tamo ičega drugog čudesnog doli samog otoka.« No zatim se bjelodano pokazalo da Skandinavija nije otok nego vrlo velik poluotok, tako velik da ga Jordanes Alan smatra posebnim svijetom, kovačnicom naroda i kolijevkom nacija. Dužina mu je od juga na sjever oko 1.800 milja, a

Kovačnica naroda.

Razna imena Baltičkog mora.

širina ne mnogo manje od polovice toga. Okružen je sa
svih strana Baltičkim morem, koje drugi nazivaju, kako
piše Althamer u komentarima Tacitu, raznim imenima,
naime Germansko, Svevsko, Britansko, Baltičko, Barbar-
sko, Pomeransko, Arktičko, Borealno, Sjeverno, Ledeno, 3
Kodansko, Venedsko, osim što se s istočne strane, gotovo
na krajnjem sjeveru, nalaze Skrifinci i Karelijci na granici
s Moskovljanima, kako pokazuje Olaus Magnus na svom
zemljovidu. Mišljenje je k tome učenih ljudi da je to slav-
na Tula, a razlozi koje navode temelje se na ovome: Pom-

Skandinavija je slavna Tula.

ponije Mela smješta Tulu nasuprot donje Germanije;
Ptolemej joj određuje položaj na sedamdeset i tri stupnja
širine i dvadeset i šest dužine; Prokopije piše da je nasta-
njuje trinaest raznih naroda i da njome vlada isto toliko
kraljeva, te da je deset puta veća od Britanije. Stjepan Bi-
zantinac naziva ju velikom i smješta tamo narode Skrifi-
tanaca, koji se danas zovu Skrifincima. Joannes Tzetzes,
tumač Likofrona, kaže da se Tula nalazi istočno od Brita-
nije. Sve su to stvari koje pristaju Skandiji i nijednoj dru-
goj. Dodaj k tome da se jedan dio Skandije i dandanas zo-
ve Tulska marka. Baltičko more koje ju oplakuje nije pod-
ložno plimi i oseci, ali je uzburkano i vrlo opasno. Kada
struja gonjena vjetrom dolazi sa sjevera, voda je tako slat-
ka da je mornari koriste za kuhanje, a uzrok je tome
mnoštvo rijeka i jezera koji tamo utječu. Suprotno se to-
me događa kada struja dolazi sa zapada. Zimi se zaledi
preko svake mjere, tako da se površinom kreće nekom
vrstom kolica, koja tamošnji ljudi zovu *Sleiten*,[1] a katkad 4
čitave vojske prelaze pješice sa skandinavskog kontinenta
na otoke. Jakob Ziegler, odbacivši sve druge nazive, zadr-
ža onaj Skondije što, kako on kaže, znači ljupkost, to jest
ljepota. To je stoga što blagošću podneblja, plodnošću

Skandinavija prebogata svime nužnim čovjeku za život.

tla, dobrim položajem luka i trgovišta, pomorskim bogat-
stvom, obiljem riba svojih jezera i rijeka, lovištima pleme-
nite divljači, neiscrpnim nalazištima zlata, srebra, bakra i
olova, mnoštvom gradova i građanskih ustanova ne za-
ostaje ni za jednom bogatom pokrajinom. Iz Skandinavi-

1 Orbini vjerojatno misli na saonice, iako ne navodi talijanski izraz *slitta*, od langobardskog *slita*, koji je korijen prepoznatljiv i u *Sleiten* (*nap. prev.*).

je su često po provjerenim djevicama odašiljani (kako iz-
vješćuje Solin u 25. poglavlju o Sjevernjacima) prvi plo-
dovi žetve kao zavjet Apolonu Delskom. No kako se one,
zbog zlobe neprijatelja, nisu vraćale netaknute, odustalo
se od zavjetnih putovanja i bogoštovanje je bilo ograniče-
no unutar granica Skandinavije. Danas ona obuhvaća tri

Skandinavske djevice idu na zavjetni put Apolonu Delskom.

kraljevstva, naime Norvešku, Švedsku i Gotsku s dijelom
kraljevine Danske, te mnoge druge pokrajine, kao što su
Botnija, Finnmark, Laponija i Finska koja je, kako piše
Münster u IV. knjizi *Kozmografije*, u prošlim vremenima
bila nastanjena slavenskim pukom, govorilo se njegovim
jezikom, a u vrijeme vladavine Moskovljana bio je na sna-

Finska nastanjena Slavenima.

zi grčki obred. Još je mnogo drugih pokrajina u Skandi-
naviji iz koje su, kako će se poslije pokazati, potekli Slave-
ni s mnogim drugim moćnim narodima koji pokoriše i
zavladaše zatim Azijom, Afrikom i Europom.

5

Podrijetlo Slavena

i napredak njihova carstva

Podrijetlo i uspjehe mnogih naroda katkad je lako doznati, ili stoga što su ostavili trag u književnim djelima i kulturi ili stoga što su, premda sami po sebi neizobraženi i barbari, imali za susjede narode posvećene znanosti, kojima nije nedostajalo ni dokolice ni revnosti da istraže i zapišu podrijetlo i djela ne samo svojih susjednih, već i najudaljenijih naroda. No nije tako lako doznati štogod o podrijetlu i napretku slavenskoga carstva, pošto su Slaveni, osim što su oduvijek malo držali do znanosti i do učenjaka, ne ostajući im nikada vremena da se posvete studijima i znanosti, sami po prirodi barbari, živjeli među narodima jednako tako okrutnim i barbarskim, s kojima su neprestance ratovali. Pa budući da od samoga početka življahu sasvim nepoznati u prostranoj osami barbarskih naroda, pojaviše se prvi put u vrijeme kada Grci i Rimljani, u kojih su ponajviše cvali studiji i znanosti, izgubiše ujedno i književnost i vještinu govorništva, nakon što ih bjehu napale, izmučile i gotovo pa uništile vojske Parta, Gota, Vandala, Alana, Langobarda, Saracena, Huna i na koncu Slavena. Našavši se

Kada se prvi put javljuju Slaveni.

6 pritisnuti vlastitim nevoljama i nedaćama, ne posvetiše se, niti im osta vremena da istraže i zabilježe u knjigama podrijetlo i pothvate tuđinaca, poglavito onih koje s razlogom zamrziše. Budući da moram ukratko ispripovijediti podrijetlo i uspjehe toga vrlo plemenitoga slavenskog naroda, poduhvatit ću se tako teško dokučive građe iznoseći prije tuđe no svoje vlastito mišljenje, jer kako mi se čini, neće biti lako meni neukom otkriti ono što je ostalo skriveno najmarljivijima među istražiteljima istine.

Prema Svetom pismu Staroga zavjeta i općem sudu pisaca, jasno je da se Jafet, stariji sin Noin od kojega poteče slavenski narod, kako izvješćuju Nizozemac

Slaveni potomci Jafetovi.

Petar Crusber u trećoj knjizi o Sjevernjacima, Witikind iz Wagriena u prvoj knjizi o Germaniji, te Aleksandar Gwagnin u svojoj *Sarmatiji*, nakon onoga općeg potopa skloni prvo u Aziju, te zatim njegovi potomci odoše u Europu na sjever, prodrijevši u zemlju danas zvanu Skandinavija. Tamo se razmnožiše u velikom broju, kao što svjedoči sveti Augustin u 6. knjizi *O Božjoj državi*,

Krajevi zaposjednuti od Jafetovih potomaka.

gdje kaže da sinovi i potomci Jafetovi imadoše dvije stotine domaja i naseliše krajeve koji se pružaju od planine Taur u Ciliciji na sjeveru, preko Sjevernoga mora, polovice Azije i čitave Europe, sve do Britanskoga mora. Bješe to dokazom kako onoga tumačenja po kojem ime Ja-

Podrijetlo imena Jafet.

fetovo znači širenje, tako i one Noine kletve sretnoga ishoda; otac Jafetov, naime, znajući da nužno moraju postojati tri stanja ljudskoga življenja i dodjeljujući svakome od svojih sinova zvanje koje bi priličilo unaprijed utvrđenim sklonostima svakoga od njih, priopći im ovu svoju odluku: »Ti ćeš, Seme, kao svećenik obnašati Božju službu. Ti ćeš, Hame, obrađivati zemlju i posvetiti se zanatima. Ti, Jafete, vladaj i brani zemlju kao kralj i budi vičan oružju kao vojnik«. Tu zapovijed ili zavjet Noin, kako se poslije uvidjelo, potomci njegovih sinova nikada ne prekršiše. Stoga Slaveni, potekli od Jafeta, bjehu

Slaveni oduvijek odvažni na oružju.

oduvijek odvažni na oružju i pokoriše mnoge narode.
Budući, dakle, da je broj Jafetovih potomaka narastao i 7
da su se namnožili u toj mjeri da ih ni velika Skandinavi-

Napuste Skandinaviju.

ja nije više mogla sve primiti, otputiše se iz te zemlje (kako izvješćuju Metod Mučenik, opat Prüma u svojem *Ljetopisu*, Jordanes Alan u I. knjizi o Getima, Pavao Đakon, te Franciscus Irenicus u I. knjizi, poglavlju 46.), te napustivši u velikom broju očinska gnijezda, pokoriše čitavu europsku Sarmatiju koja je (prema Ptolemeju) s isto-

Pokore europsku Sarmatiju.

ka omeđena močvarom Meotidom i Tanaisom [rijeka Don], na zapadu joj je granica Visla, na sjeveru Sarmatsko more, a na jugu Karpati. Prvo iseljavanje Slavena iz

Kada Slaveni napustiše Skandinaviju.

Skandinavije zbi se, kako piše Albert Krantz u 2. poglavlju o Švedskoj, za vladavine Otonijela, suca hebrejskog, prije vremena Kraljeva. On, naime, bješe neposredno

naslijedio Jošuu, nasljednika Mojsijevoga, godine 3790. od postanka svijeta i 1460 godina prije dolaska Krista, a u to vrijeme napustiše Skandinaviju Goti, te pod njiho-

Slaveni odlaze iz Skandinavije pod imenom gotskim.

vim imenom također i Slaveni jer, kako čitamo u Witikinda iz Wagriena u I. knjizi o Germaniji i u Irenicusa u I. knjizi, poglavlju 8., bjehu tada Slaveni (kako ćemo poslije i ovdje pokazati) jedan te isti narod u zajednici s Gotima. Nakon što puk slavenski bješe pokorio i pod vlast svoga carstva priveo čitavu Sarmatiju, razdijeli se potom na više ogranaka pod raznim imenima.

Dijele se na mnoge ogranke pod raznim imenima.

Kako piše Jan Dubravski u I. knjizi o Češkoj, dadoše si imena Venedi, Slaveni, Anti, Verli ili Heruli, Alani ili Masageti, Hiri, Skiri, Sirbi, Eminkleni, Dačani, Švedani, Feni ili Finci, Prusi, Vandali, Burgundi, Goti, Ostrogoti, Vizigoti, Geti, Gepidi, Markomani, Kvadi, Avari, Pečenezi, Bastarni, Roksolani, to jest Rusi i Moskovljani, Poljaci, Česi, Šlezi i Bugari, a svi oni bjehu od istoga slavenskoga naroda. Taj je puk još i dandanas (prema tvrdnjama koje David Hitreus iznosi u III. knjizi o Saskoj, Paolo Giovio u *Moskovskom zakoniku*, te Johannes Werner i Laurentius Su-

Slavenski je najveći među narodima.

rius) najveći od sviju naroda. Narodnosti i jezika slavenskoga nisu, naime, samo oni koji nastanjuju Dalmaciju, Iliriju, Istru i Karpate, već i mnogi drugi znameniti i

Krajevi trenutno nastanjeni Slavenima.

moćni narodi, kao što su Bugari, Rasi, to jest Rašani,
8 Srbi, Bosanci, Hrvati, Petogorci, to jest stanovnici obližnjih pet planina, Rusi, Podoljani, Moskovljani i Čerkezi, te isto tako i Pomeranci i oni nastanjeni u Venedskom zaljevu, sve do rijeke Labe. One koji su preostali od njih, Germani i danas zovu Slavenima i Vendima ili Vindima; na koncu, tu su Lužičani, Kašubi, Moravci, Poljaci, Litvanci, Šlezi i Česi. Ukratko, područje se slavenskoga jezika proteže od Kaspijskog mora sve do Saske, te od Jadranskog do Germanskog mora, gdje posvuda nalazimo puk slavenski. U vrijeme kad nastavaše Sarmatiju, taj se puk pokaza srčanim, ratobornim i svagda željnim slave.

Drevna navada Sarmata.

Piše Pomponije Mela da im bješe drevni običaj nigda se ne zaustavljati na jednome mjestu, nego kako bi ih mamili bolji pašnjaci ili kako bi gonili neprijatelja u bijegu ili bi ih pak neprijateljske snage pritisnule, tako bi se oni selili na nova boravišta noseći sa sobom sva svoja dobra i stanujući svagda pod šatorima kao slobodni i neukrotivi

ratnici. Nije stoga čudo što još u vrijeme Cezara Augusta, kako piše Strabon, življahu izmiješani među Tračanima, te zatim oružjem osvojiše gotovo cijelu Europu i velik dio Azije i Afrike. Naime (kako piše Aleksandar Gwagnin u svojoj *Sarmatiji*), tko bude htio pomno proučiti puk slavenski, neće naći ni u jednom prošlom vremenu ratobornijega naroda. Jer Slaveni s lakoćom podnašahu studen, led, vrućinu i sve ostale ratne tegobe, a da bi stekli slavno i besmrtno ime, ne držahu mnogo do vlastitoga života koji, u svojoj neustrašivosti, izlagahu bezbrojnim pogiblima. Pravo je čudo što je o toj izvanrednoj snazi, srčanosti i gorljivosti nepobjedivoga duha sarmatskog, Ovidije Nazon, kojeg su Rimljani prognali u Taurik, izvijestio rimske senatore u svojim spisima. Među ostalima, ovako piše Maksimu u I. knjizi, II. elegiji:

Ovidije opisuje Sarmate.

Usred neprijatelja i pogibli,
Ja sam: k'o da mi je s domajom
I sam mir oduzet. Ne bi li
Udvostručili uzroke smrti moje
Ranama svojim, šiljak svaki
Gujinim je otrovom natopljen.
Oko zidina ovih sred pustoši
Odredi su konjanika k'o vukovi
Kad oko zatvorenog tora kruže.
S utvrde vidiš uokolo kao pokrov
Od kopalja uperenih, a od vrata 9
Silovito se oružje ne odmiče.

Istome. Elegija III.

Što Sarmati čine, i smioni
Jazon i zemlja Taurik, odana
Božici Oresteji, što drugi
Narodi čine gdje Istar se ledi,
Rijeka kojoj na tvrdom hrptu
Konje svoje hitro gone: a taj
Najveći dio ljudskoga roda, Rime,
Ne haje za te i tvoju ljepotu i oružja
Auzonijevih odreda se ne boji.
Hrabrost mu ulijevaju luk i pun

Tobolac, i konj sviknut dugom trku.
Jer naučiše se izdržati dugo
Žeđ, i sa žeđu veliku glad
S kojom neprijatelja gone
Neće naći nikad rijeke, ni izvora

Vestalinki. Elegija VII, knjiga IV.

I sâm dobro vidiš kako strašni
Volar Jazon natovarena kola vozi
Ponad voda Istra, i vidiš pod
Svinutim mačem otrov, i dva
Uzroka smrti, a jedno oružje.

Iz ovih se Ovidijevih riječi može dakle i predobro pojmiti koliko bjehu oduvijek ratoborni Sarmati, te kako nikada ne podlegnuše Rimskome Carstvu, kada kaže: »Ne haje, Rime, za te i tvoju ljepotu.« Štoviše, za vladavi-
10 ne cara Maksimina Sarmati pregaziše rijeku Istar te uđoše u Ilirik, u Panoniju i Meziju, opljačkavši sve što im se nađe na putu. Ne ostavivši ni kamen na kamenu (kako piše Aventinus u II. knjizi), nasrnuše i na rimske kohorte kojima višekrat zadaše velike muke. Rimsko Carstvo se svagda klonilo ratovanja sa Sarmatima, smatrajući uspjehom već i samo opiranje njihovoj srčanosti i odbijanje njihovih napada. Witikind iz Wagriena, među ostalima, opisa ratovanja drevnih Sarmata i primjerno izloži sve što ih se tiče, te mi to stoga prešućujemo da bismo se posvetili Slavenima koji si, još u vrijeme kada nastavahu Sarmatiju, nadjenuše to uistinu osobito ime Slaveni, to jest slavni. Potekoše oni od Vinda ili Veneda, sarmatskog naroda bogatog plemenima, kako svjedoči Jordanes Alan u svom djelu o Getima, gdje kaže: »Unutrašnjost Dacije je utvrđena i opasana kao krunom velikim Alpama, s čije se lijeve strane, koja gleda na sjever, te od izvora Visle preko nepreglednih prostranstava nastaniše Vindi, narod bogat plemenima. Njihova imena, premda izmijenjena od obitelji do obitelji i od mjesta do mjesta, ipak odgovaraju poglavito imenima Slavena i Anta. Slaveni žive na prostoru od Novgoroda i jezera zvanog Musijan sve do rijeke Dnjestra i na sjever do Visle. Prebiva-

Uđu u Ilirik i u Panoniju.

Rimljani se svagda uzdržavaše od ratovanja sa Sarmatima.

Slaveni potječu od Veneda.

Slaveni Anti i njihovo prebivalište.

lište Anta, najsnažnijih među narodima oko Crnoga mora, proteže se od Dnjestra sve do Dunava, a od jedne do druge rijeke dug je višednevan put.« Ne kaže zatim mnogo više od toga. Venedi, potekavši od istoga roda, danas su poznati pod tri imena: Venedi, Anti i Slaveni, a posvuda, s Božjim dopuštenjem zbog naših grijeha, pokazuju neizmjernu surovost. Witikind Nizozemac u II. knjizi o Venedima i Jeremija Rus u *Moskovskom ljetopisu* pišu da Slaveni, još dok življahu u Sarmatiji, uvidjevši da iz stalnoga ratovanja s raznim narodima uvijek izlaze kao slavodobitnici, nadjenuše si uprav to ime Slaveni, pod kojim (kako izvješćuje Rinald Britanski u I. knjizi *Kronika*) okupiše na Venedskom moru moćnu mornaricu kojom potom napadoše Englesku, gdje ih zbog njihova visoka stasa držahu divovima.

Kada si Slaveni nadjenuše to ime.

Slaveni napadnu i osvoje kraljevinu Englesku.

Potvrđujući rečeno, Petri 11
Suffridi iz Leeowardena u 1. knjizi *O podrijetlu Frižana* kaže: Svi pisci koji zabilježiše zbivanja u Britaniji, dijele mišljenje da Brut, koji po sebi nazva Britanijom zemlju što se prije zvaše Albion, protjera s Otoka Divove zvane Slavenima, koji, kako se čita u *Nizozemskim kronikama*, budući protjerani iz onih krajeva i u potrazi za novom nastambom, prispješe na žale donje Saske, današnje Frizije, te se ne zatekavši nikoga iskrcaše; no ubrzo ih stanovnici onoga kraja prisiliše iznenadnim napadom da se povuku natrag na svoje lađe. Otploviše potom prema unutrašnjosti, u smjeru zapada, sve dok ne dođoše do ušća rijeke Meuse. Zaustavivši se tamo, nedugo potom i nedaleko od onoga mjesta, u blizini drevne Ulardinge, sagradiše moćnu utvrdu koju po sebi nazvaše Slavenburg, u doba Samuela, kralja izraelskog, 900 godina prije Krista. Na tu se *Povijest Nizozemske* još i danas pozivaju svi susjedni narodi. Nešto dalje Suffridi dodaje: Ti koji otjeraše Slavene, bjehu Svevi, koji prije toga otjeraše također i Alane, te nastavahu čitav kraj na potezu od rijeke Flevo do rijeke Svevo. Johannes Nauclerus u 31. poglavlju spominje vladavinu Slavena nad Engleskom, te kaže da Brut, koji protjera Slavene iz Engleske, bi sin Silvijev i potomak Enejin. Ostali Slaveni, koji za to vrijeme bjehu ostali u Sarmatiji, hrabro se i srčano odupriješe Aleksandru, koji se zbog silnih svojih djela nazva Velikim. Aleksandar Veliki uznastoja iz svih snaga lišiti Sla-

Slavene smatraju Divovima.

Slaveni utemeljitelji Slavenburga.

Slaveni odolijevaju Aleksandru Velikom.

vene prirođene im slobode, no oni, zametnuvši borbu, ubiše Menedema zapovjednika Aleksandrove vojske i sasjekoše na komade dvije tisuće pješaka i tri stotine konjanika makedonskih. Taj pothvat Kvint Kurcije pripisuje Skitima, slijedeći u tome navadu i zabludu drugih talijanskih pisaca koji, kad ne poznaju ime nekoga naroda, istoga trena, kako kaže Albert Krantz, pribjegavaju ime-
12 nu skitskom. No Johannes Aventinus u I. knjizi *O Bavarcima* jasno pokazuje kako se radilo o Slavenima, te ovako kaže. Dođoše Aleksandru Velikom u pohode također i izaslanici istočnih Germana, koje ondašnji pisci nazivaju Sarmatima i Skitima, a mi Venedima, dok se oni sami zovu Slavenima; porazivši tijekom dana Aleksandrove ljude, poslaše k njemu dvadeset izaslanika, koji Aleksandru ovako zboriše. Kvint Kurcije u sedmoj knjizi pripovijeda: Sve potrebno za smotru bješe već pripravljeno, kada dvadeset izaslanika Skita na konjima prođe taborištem i najavi svoje poslanstvo kralju. Uvedoše ih u šator i ponudiše im da sjednu, a oni ne odvajahu pogleda od kraljeva lica. Vjerujem da je to stoga što im se, procjenjujući duh prema stasu, taj činjaše sitnim i nerazmjernim tolikoj slavi. Skiti nisu priproste pameti i sasvim neuki poput drugih barbara, a kaže se da neki od njih prikupe mudrosti koliko je već može prigrliti puk vičan oružju. To što rekoše tada Aleksandru, znatno se razlikuje od običaja naših i onih ljudi plemenitijega duha i naobrazbe. Pa iako bi se moglo raspravljati o njihovim riječima, usprkos tome moramo sačuvati vjeru u to, te što oni izrekoše, mi ćemo ovdje točno prenijeti. Jedan od njih, najstariji, po pričanju ovako zboraše. Da su bogovi htjeli da ti obujam tijela bude razmjeran pohlepi duše, zapremnina svijeta ne bi ti dostajala, jednom bi rukom dodirivao istok, a drugom zapad; a to kad bi postigao, prohtjelo bi ti se otkriti gdje se toliki sjaj božanski krije, jer tolika je tvoja želja za stvarima koje ne možeš postići. Ti iz Europe ideš u Aziju i iz Azije prelaziš u Europu. I kad budeš pobijedio čitav ljudski rod, sa šumama i sa zvijerima, sa
13 snijegom i s rijekama, ti ćeš ratovati. No zar ne znaš da velika stabla dugo rastu, da bi zatim u tren bila iščupana? Lud je tko samo njihov plod motri, a ne mjeri im visinu. Pazi da, želeći do vrha stići, ne padneš zajedno s gra-

Nanose poraz zapovjedniku Aleksandrove vojske Menedemu.

Razna imena Slavena.

Dvadeset slavenskih izaslanika dolazi k Aleksandru.

Besjeda Slavena Aleksandru.

nama za koje ćeš se držati. Lav je znao koji put skončati kao hrana malih ptica, željezo hrđa izjeda. Nema stvari tako postojane, da joj ne bi prijetila pogibao od neke druge slabe. Što mi imamo s tobom? Mi ne stupismo nikada na tlo tvoje zemlje. Kako znaš kamo si došao? Zar nam nije dopušteno ostati nepoznatima, živeći sred ovih velikih šuma? Mi se ne smijemo nikome pokoriti i ne želimo nikome gospodariti.

Slaveni ne mogu nikome robovati.

Šalju darove Aleksandru.

Predajemo vam ovdje svoje darove, kako biste mogli upoznati narod skitski: par volova, plug, strijele, koplja i pehar. Stvari su to kojima se običavamo služiti, s prijateljima, a protiv neprijatelja. Ljetinu stečenu trudom volova darujemo prijateljima i s njima u peharima vino kao žrtvu bogovima prinosimo, a neprijatelje izdaleka strijelama, izbliza kopljem udaramo.

Valja zamijetiti da izaslanici nisu Skiti.

Tako smo pobijedili kralja Skitije, kralja Medije i isto tako kralja Perzije. Put nam se sve do u Egipat otvorio. No ti koji se toliko dičiš da si došao razbojnike svih narodnosti progoniti gdjegod si stigao, ti sam nisi drugo doli razbojnik. Zauzeo si Lidiju i zaposjeo Soriju; držiš u svojoj moći Perziju, pod tvojom su vlašću Baktrijci, u Indiju želiš otići, a već pružaš ruke svoje lakome i nezasitne prema našim stadima.

Slaveni svladaju kraljeve Medije i Perzije i stižu do Egipta.

Čemu sva ta bogatstva, kad izazivaju u tebi sve veću glad? Ti si taj kojem je više nego ikom drugom preobilje donijelo glad, te što više imaš, to željnije žudiš za onim što nemaš. Zar se ne spominješ koliko je već vremena prošlo otkako opsjedaš Bastane želeći silom odnijeti pobjedu? Sogdanci su nanovo zaratili. Tebi rat iz pobjede izniče. Premda te drže većim i snažnijim od drugih, svejedno nitko ne trpi tuđinca za gospodara. 14

Prijeći ćeš Tanu [tj. Don], pa ćeš spoznati širinu prostora kojim se proteže. Skite ti nikad nećeš pokoriti. Naše će uboštvo biti brže od tvoje vojske koja sa sobom nosi plijen mnogih naroda, a kad budeš vjerovao da smo daleko, ugledat ćeš nas u svom taboru. Istom brzinom progonimo i bježimo. Čujemo da je u Grka osama skitska poslovično izvrgnuta ruglu, no nama su draže nenastanjene i neobrađene šume negoli gradovi i bogati posjedi. Drži stoga čvrsto u rukama svoju sreću, jer je prolazna i ne može ju se protiv njezine volje zadržati.

Sreća je prolazna.

Budeš li slijedio taj korisni savjet, te onaj što ti ga vrijeme sadašnje pruža, bolje ćeš svoju sreću zauzdati i lakše ćeš njome upravljati. U nas se kaže da sreća nema nogu, nego samo ruke pernate, te kad pruža ruke, ne da perje dotaći.

Što Slaveni misle o sreći.

Na koncu, ako si ti Bog, ljudima moraš podijeliti blagodati, a ne oduzimati im one koje već imaju. No ako si čovjek, drži uvijek na umu to što jesi. Glupo je držati uvijek na umu stvari zbog kojih sebe samoga zaboravljaš. S kim ne budeš zaratio, taj će ti biti prijatelj, jer čvrsto je prijateljstvo samo među jednakima, a kako se čini jednaki su međusobno oni koji nisu okušali svoje snage.

Čvrsto prijateljstvo među jednakima.

Ne vjeruj da su ti prijatelji oni koje si pokorio, jer ne može biti prijateljstva između gospodara i sluge.

Između gospodara i sluge nema prijateljstva.

I u miru nam je običaj na rat misliti. Nemoj misliti da Skiti prisegom milost potvrđuju, oni poštujući vjeru prisežu.

Slaveni prisežu poštujući vjeru.

Grcima je običaj biti na oprezu, te sve bilježe i zazivaju bogove. Tko ne poštuje ljude, obmanjuje bogove, a ni ti ne trebaš prijatelja u čiju dobrohotnost sumnjaš. U nama ćeš sigurno pronaći čuvare
15 Azije i Europe. Dotičemo Baktriju tamo gdje je Tanais dijeli, a onkraj Tanaisa, pa sve do Tracije, glas se pronosi da se Makedonija s tračanskim brežuljcima i brdima spaja. Ti razmisli želiš li nas na granicama oba svoja carstva za prijatelje ili neprijatelje. Te riječi izgovori Barbarin. Kralj im onaj naprotiv odgovori da se želi poslužiti srećom u koju se neizmjerno uzda, a tek onda savjetom onih koji ga nukaju da ne učini ništa nepromišljeno.

Slaveni se potuku s Aleksandrom Velikim.

Uhvativši se potom u koštac s tim Slavenima, zajedno s čitavom svojom vojskom, Aleksandar izgubi mnogo svojih ljudi, dok neprijateljima nanese tek malo štete. Uvidjevši naime da ih Aleksandrova vojska, naoružana svakovrsnim oružjem, pritišće sa svih strana, Slaveni se po svom običaju povukoše u unutrašnjost Sarmatije. Da je netko poželio zabilježiti od početka sva njihova djela u Sarmatiji, plemenite i slavne pothvate koje poduzeše i koje potom sretno i uspješno privedoše kraju, vjerujem da mu ne bi bio dovoljan čitav život. Ratoborni taj slavenski puk ne mirovaše ni trenutka, već, stremeći uvijek prema najboljem, odluči napustiti sarmatske pustare.

Slaveni odlaze iz Sarmatije: razdijelivši se na dva dijela, dio njih zaposjedne obale Baltičkog mora.

Zaputivši se dakle razdijeliše se na dva dijela. Jedni odoše na sjever i zaposjednuše obale Baltičkog mora, kako izvješćuje David Hitreus u 3. knjizi *O Saskoj*, gdje ovako piše: Baltičko more započinje od luke Lübeck, kod ušća rijeke Drave [Labe], te se proteže dužinom od dvije stotine pedeset

Germani zovu Slavene Vünden.

germanskih milja između Njemačke, Pruske, Livonije, Rusije i obale nasuprot Danskoj, Gotske i Finske, sve do Vuiburga. Heneti, odnosno Venedi, koje Germani zovu Vünden, a Talijani Slavi, dok se u nas nazivaju također Vandalima, zaposjednuše čitav taj dio Baltičkog primorja. Johannes Aventinus u 4. knjizi kaže: Krajevi u blizini Venedijskog mora naseljeni su ljudima velike surovosti, odnosno Estijcima i drugim slavenskim narodima na jugu.

Slaveni narod iznimne surovosti i veličine.

Venedi narod iznimne veličine.

Ptolemej pak u 3. knjizi, 5. poglavlju, kaže: Venedi, narod iznimne veličine, drže velik dio Sarmatije duž cijeloga Venedijskog zaljeva. No o tim ćemo Slavenima Venedima govoriti kasnije, kad za to dođe vrijeme.

[Slaveni i Rimsko carstvo]

Drugi dio Slavena zaposjedne obale Dunava i pokuša osvojiti Grčko Carstvo.

Prokopije iz Cezareje prvi je pisao o djelima i ratovima Slavena.

Drugi 16
dio Slavena, koji se bijahu zaputili na jug, zaposjedne obale Dunava. Pokušaše potom osvojiti također i Rimsko Carstvo, te neprestance pustošeći njegove zemlje i pokrajine, na koncu mnoge od njih i pokoriše, kako izvješćuje Prokopije iz Cezareje, prvi koji je, koliko ja znam, pisao o tim Slavenima i o ratovima koje su vodili s Rimljanima. U prvoj knjizi o Gotima, naime, ovako piše o Slavenima: U međuvremenu Martin i Valerijan dođoše Belizaru vodeći sa sobom tisuću šesto vojnika, među kojima većina bijahu Huni, Slaveni i Anti, koji žive s onu stranu Dunava, nedaleko od riječne obale. Silno se obradovavši njihovu dolasku, Belizar odluči potući se s neprijateljem.

Slaveni se pod zapovjedništvom Belizara bore u Italiji protiv Gota. Belizar iskazuje veliku radost zbog dolaska Slavena u Italiju.

Slaveni vrlo vješti u postavljanju zasjeda.

U drugoj pak knjizi: Belizar nastojaše (kaže se dalje) na svaki način zarobiti kojega od neprijateljskih odličnika, kako bi mu taj posvjedočio u što se to Barbari uzdaju kad podnose tako teške nevolje. Dok se Belizar bavljaše tom mišlju, Valerijan mu obeća da će se pobrinuti za to, budući da u njegovoj četi ima Slavena vičnih prikrivanju iza kakvog kamena ili stabalca, da bi tako iz zasjede zarobili koga god žele iz neprijateljskih redova, u čemu bijahu stekli iskustvo i na Dunavu, gdje su im boravišta, i u Rimu protiv drugih Barbara. Belizar, dakle, budući da mu se ta besjeda bješe silno svidjela, smjesta zapovijedi Valerijanu da se pobrine ne bi li se to privelo u djelo. Ovaj tada izabra jednoga Slavena koji stasom i snagom nadmašivaše mnoge, a bješe k tome izrazito hrabar i vrlo vješt u toj stvari, te ga posla ne bi li uhvatio kojeg neprijatelja i doveo mu ga, a zauzvrat mu obeća brda i doline, samo da uspješno izvrši zadaću. Onaj

Slaven, dakle, krenuvši još prije svitanja, uspe se na brijeg gdje su se svakodnevno vodiše borbe kako bi se pokosila trava za hranu konjima, te legavši na zemlju i zastri-
17 jevši se trnjem, osta tako skriven. Kad već bješe svanulo, jedan Got dođe prikupiti trave i, ne sluteći opasnosti iz šikarja gdje se Slaven skrivaše, pogledavaše često dolje prema polju da ga koji neprijatelj ne bi došao ugrabiti.

Junaštvo jednog Slavena.

Tada Slaven, izašavši iz zasjede, umah zaskoči Gota straga, obgrli ga po sredini, podigne na ruke, te ga smjesta odnese u rimski tabor i preda Valerijanu. A u trećoj knjizi: Bješe, kaže, na Justinijanovu dvoru čovjek iz njegove obitelji imenom Kildibije, muž uistinu iskusan i vješt u ratnim pitanjima, koji preziraše novac do te mjere da smatraše samoga sebe prebogatim svakim imutkom, dok međutim ne imaše nigdje ničega. Četvrte godine svoje vladavine car ga učini načelnikom čitave Tracije za nadzor Dunava, kako bi ga štitio tako da ga Barbari ubuduće ne mogu prijeći. Prije toga, naime, kako Huni, tako i Anti i Slaveni, pregazivši rijeku bijahu nanijeli Rimljanima nepopravljive štete.

Slaveni nanose velike štete Rimskom Carstvu.

Od tog doba, međutim, Kildibije zada Barbarima toliko straha da tijekom tri godine njegove uprave nijedan Barbarin ne uzmogne prijeći rijeku i napasti Rimljane; štoviše, Kildibije sa svojim Rimljanima, pregazivši rijeku mnogo puta, bijaše rasjekao na komade bezbroj Barbara, a mnoge bješe zarobio i odveo u roblje. Pa ipak, nakon tri godine provedene s onu stranu Dunava sa šačicom ljudi, nasrnu na njega čitav puk slavenski.

Kildibije, carev zapovjednik, potučen i ubijen od Slavena. Slaveni svladaju Ante.

Slaveni življahu u svenarodnoj slobodi.

U što vjeruju Slaveni.

Zametnuvši boj, Kildibije pade mrtav zajedno s mnogim Rimljanima. Nakon toga zavadiše se Anti i Slaveni, te se na koncu i potukoše, pri čemu Anti biše svladani. Dodaje potom i kaže: Narodom antskim i slavenskim ne upravlja međutim jedan jedini čovjek, već od davnine puk taj živi u svenarodnoj i sveopćoj slobodi, te o svemu, bilo da se radi o čemu korisnom ili kojim slučajem tegotnom, vije-
18 ćaju svi zajedno. Sve ostalo je jednako i sasvim slično u oba naroda. Osim toga, zakon tih Barbara nalaže, a pređi njihovi ih uče da među svim bogovima vjeruju u gromovnika kao jedinoga gospodara svih stvari, te da mu žrtvuju goveda i druge životinje, a da se ni na koji način ne uzdaju u sudbinu, te ispovijedaju kako ona nema nikakve moći nad ljudima.

Slaveni se ne uzdaju u sudbinu.

No budući da im od bolesti u

kući ili pak u ratu prijeti smrt, dužni su po zakonu, ako kojim slučajem ozdrave, čim izbjegnu smrtnoj opasnosti, ispuniti zavjet i obećanja i prinijeti žrtvu, te čvrsto vjeruju da su zahvaljujući žrtvama ozdravili.

Slavensko bogoštovlje.

Štuju k tome Šume i Vile s drugim demonima kojima prinose žrtve i za žrtvovanja izriču proročanstva. Žive u loše sagrađenim i jadnim kolibama razmještenim na velikoj udaljenosti jedne od druge, a često mijenjaju prebivalište kako je običaj.

Slaveni idu u rat uglavnom kao pješaci.

U ratu većinom pješaci idu na neprijatelja, naoružani štitom i kopljima u rukama; ne nose oklop, a neki čak ni halje, bilo nove ili pohabane, nego plašteve što im sežu do bedara: takvi stoje sučelice neprijatelju.

Oružje Slavena.

Jezik im je barbarski, a stasom se međusobno ne razlikuju, jer svi su vrlo visoka rasta i velike tjelesne snage.

Slaveni su visoka rasta i velike tjelesne snage.

Što se puti i boje kose tiče, nisu ni pretjerano ni sasvim riđi, dok nipošto nisu crnomanjasti, nego ipak naginju riđem.

Život im je težak.

Život je njihov vrlo težak i divlji i, kao u Masageta, na maloj je cijeni; hrane se jestvinama neukusnim i nečistim.

Nisu opaki.

Pa ipak, nisu himbeni niti opaki. Kad nanose štete, haraju i pljačkaju, čine to poput Huna.

Drevno ime Slavena na grčkom.

U davnini su Slaveni i Anti nosili sličan nadimak, jer stari ih prozvaše **Spori**, što znači razasuti, stoga što, kako mislim, življahu odvojeno svaki za sebe u svojoj kolibi. Imaju mnogo zemlje, poput
19 onih koji nastavahu krajeve s onu stranu Dunava. Iako silno ponosni i okrutni, ipak štovahu uvelike svoje svećenike.

Slaveni duboko štuju svoje svećenike.

O vjeri ovih Anta piše Jeremija Rus u *Moskovskom ljetopisu* te kaže da, između ostalih bogova, štovahu idola pod čijim nogama ležahu jedna ljudska i jedna lavlja glava, u desnici držaše strijelu, a u ljevici srebrnu kuglu.

Jakobog idol Anta.

Zvahu ga **Jakobog**, odnosno jaki Bog. Valja ga lučiti od idola koje štovahu Slaveni. O ovima posljednjim Prokopije u 3. knjizi u nastavku kaže:

Slavini nanose štete čitavom Iliriku.

U to doba slavinska vojska, prešavši Dunav, nanese velike štete i teške nevolje svekolikim Ilirima sve do Drača. Dio njih sasjekoše na komade, a druge, koje su mogli, ne obazirući se na spol ni na dob, učiniše svojim sužnjima te se, odnoseći im sav imutak, posvuda pokazahu neizmjerno okrutnima.

Zauzimaju mnoga uporišta.

Zauzeše potom u onim krajevima mnoga snažna uporišta te harajući uokolo, kako im je već bilo po volji, sve popljačkaše. Ilirski kneževi, premda skupiše mnoštvo od petnaest tisuća boraca i premda krenuše smjesta slijediti

trag neprijateljev, ne mogahu se nikako odvažiti da mu se i približe. A drugdje kaže: U to vrijeme slavenska vojska s ne više od tri tisuće ratnika, prešavši Dunav s lakoćom i ne naišavši ni na kakav otpor, razdijeli se na dva dijela, svaki s tisuću petsto boraca. Zapovjednici rimske vojske, uhvativši se s njima u koštac, koji u Iliriku koji u Traciji, budu u bici potučeni i poubijani s mnogo svojih ljudi. Preživjeli se spasiše bijegom.

Slavini potuku rimske vojske.

Budući da ti zapovjednici padoše u bici od ruke Barbara, brojno znatno slabijih, Asbad se, bivši carev oružar, a tada zapovjednik jedne konjičke čete, potuče s jednom barbarskom četom.

Asbad potučen od Slavena i spaljen.

Pošto njegovi ljudi bjehu natjerani u bijeg i ubijeni, on živ pade u ruke neprijateljima. Slaveni mu s leđa odrezaše kože u
20 vrpcama te ga, bacivši živoga u vatru, spališe. Nakon toga Slaveni opljačkaše sve što im dođe pod ruku sve do primorja i zauzeše također i pomorski grad, unatoč njegovoj snažnoj vojnoj posadi i usprkos tome što bješe prijestolnica svih gradova na moru, udaljena od Konstantinopola dvanaest dana puta; a osvojiše grad lukavstvom.

Slaveni zauzmu pomorski grad Rimskog Carstva.

Mnogi se Barbari, naime, bjehu sakrili oko gradskih zidina i na teško dostupnim mjestima, dok nekolicina njih, probivši se do istočnih gradskih vrata, zadavaše teške muke Rimljanima razmještenim na obrani zidina. Stoga vojnici iz posade smještene u gradu, ne pomislivši da bi Barbara moglo biti više no što ih se vidi, latiše se odmah oružja te, nahrupivši silovito iz grada, nasrnuše na njih.

Ratno lukavstvo Slavena.

Budući da se Barbari pričiniše kao da bježe, Rimljani se tim više osmjeliše krenuti u potjeru za njima, ne hajući što se udaljuju od grada. Tada Barbari koji čekahu u zasjedama iskoče iznenada pred Rimljane u potjeri za njihovim drugovima presjekavši im put, te ih mačevima sve do jednoga sasjekoše. U jurišu nasrnuše zatim na grad. No građani, uvidjevši da su ih vojnici napustili i ne znajući što drugo da čine, uzmu velike količine smole, pomiješaju je s uljem i puste da zakipi na vatri, te je bace na neprijatelje koji su se upinjali ne bi li se uspeli uz zidine. Zasipahu ih uz to takvom kišom kamenja, da na taj način gotovo izbjegoše pogibli. No Slaveni ih potom natjeraju da se povuku s bedema, neprestance odapinjući na njih strijele, te prislonivši ljestve o zidine, pri prvom naletu zauzmu grad i pobiju petnaest tisuća ljudi, opljačkaju sve živo, a djecu i

Slaveni pobiju petnaest tisuća ljudi.

žene odvedu u sužanjstvo. Osim toga, još od samoga početka kad uzeše jurišati na rimske zemlje, ne šteđahu nikoga, bez obzira na dob, ubijajući na koga bi se god namjerili, u tolikom broju da zemlja Ilira i Tračana bijaše prekrivena nesahranjenim tijelima. Na koga bi naišli, ne bi ga mačem, kopljem ili kojom drugom od uobičajenih vrsta oružja usmrtili, nego zabijajući u zemlju zašiljene kolce, na njih bi naboli bijedne

Ilirik i Tracija prekriveni mrtvim tijelima žrtava Slavena.

Okrutnost Slavena.

smrtnike provlačeći vrh oštrog i preoštrog kolca 21
odozdo kroz stidne dijelove tijela i gurajući ga sve do u utrobu, te bi ih tako stavljali na velike muke. Bjehu oni iznašli još jednu vrst mučenja. Na četiri velike motke dobro zabijene u zemlju privezali bi noge i ruke robova koje bi zatim batinom udarali po glavi kao da se radi o psu ili zmiji, sve dok oni ne bi u velikim mukama umrli. Druge bi pak, koje zbog starosti ili kakve druge smetnje ne bi mogli sa sobom povesti, zatvorili u kakav skučen prostor zajedno s govedima i ovcama, te bi ih tamo spalili bez trunke samilosti. Poubijavši tako sve na koje bi naišli, Slaveni se na koncu međusobno zavadiše, te se opijeni morem prolivene krvi vratiše svojim domovima krcati svakovrsnim plijenom. Nešto dalje dodaje: U međuvremenu, dok German bijaše zaokupljen prikupljanjem boraca i pripremama ne bi li sve potrebno bilo na najbolji mogući način spremno za buduće ratovanje, Slaveni u broju većem nego ikad prije prijeđoše Dunav i dođoše do Naisusa [Niš]. Nekolicina njih, koji se bjehu odvojili od ostalih i lutahu onim krajevima, padoše u ruke Rimljanima. Ovi ih podvrgoše mučenjima i ispitivanjima ne bi li doznali razlog zbog kojeg bjehu prešli Dunav. Slaveni ustrajahu tvrdeći da ni zbog čega drugog ne bjehu došli u te krajeve, nego iz želje da zauzmu grad Solun i obližnja mjesta. Doznavši to, car u velikom strahu pred strašnom opasnošću posla Germanu pismo u kojem ga traži da odgodi put u Italiju i dođe u pomoć Solunu i drugim gradovima te pokrajine, te da svim snagama uznastoji suzbiti slavinske napade. German se tada, odgodivši sve ostalo, zaustavi tamo gdje ga zatekoše careva pisma. Slaveni, opomenuti od robova kako se German nalazi u Sardijci silno se prepadoše, jer

Način mučenja koji su iznašli Slaveni.

Slaveni prelaze Dunav i napadaju Rimljane.

Nastoje zauzeti Solun.

22 Germanovo ime bijaše u njih već na glasu. Naime početkom vladavine Justinijana, strica njegova, Anti, koji su bliski Slavenima, pregaziše Dunav u velikom broju te napadoše rimske zemlje, a German, koji nedugo prije toga bijaše imenovan prefektom Tracije, uhvativši se s njima u koštac i potukavši ih do konačnog poraza, gotovo ih sve poubija. Zahvaljujući toj pobjedi steče veliku slavu i ime se njegovo proču među svim smrtnicima, a posebice među barbarima. Oni, dakle, uzdrmani silnim strahom od Germana i vjerujući da vodi sa sobom veliku vojsku, poput one koju car bijaše odaslao u Italiju protiv Totile i drugih Gota, onim putem koji vodi ravno u Solun, smjesta zakrenuše na drugu stranu, te budući da se nigda ne bjehu odvažili sići u ravnicu, prodriješe u Dalmaciju prešavši Ilirsko gorje. Oni pak Slaveni koji u prošlosti bjehu napali careve zemlje, a za njima i drugi iste narodnosti, pregaziše Dunav i smjesta se pridružiše onima koji nedugo prije toga bjehu u silnoj razuzdanosti prokrstarili Dalmacijom harajući i pljačkajući. Mišljenje je mnogih da je Totila te Barbare podmitio velikom količinom novca i odaslao ih u tu rimsku pokrajinu s ciljem da onemogući cara da ubuduće tako lako zarati protiv Gota, budući prisiljen podijeliti svoje snage i oduprijeti se Slavenima. Jesu li oni došli na Totilinu molbu, ili pak svojevoljno, ne znam o tome ništa što bih sa sigurnošću mogao tvrditi. Slavenska vojska, dakle, podijeljena na tri dijela, od kojih svaki krenu na drugu stranu, počini u Europi nenadoknadive štete. Ne pljačkahu, naime, kako je običaj, upadajući u naselja i odnoseći plijen, nego se zaustaviše prezimiti kao da su kod svoje kuće, nimalo ne strepeći pred neprijateljem. Car stoga posla na njih biranu vojsku pod zapovjedništvom, između ostalih, Konstantina,
23 Aracija i Nazara, te isto tako svojih namjesnika Justina i Ivana. Svima njima postavi na čelo generala, nekog Skolastika Eunuha. Tako uređena vojska odmah sustignu dio Slavena kod Hadrianopolisa, grada smještenog u unutrašnjosti Tracije na pet dana puta od Konstantinopola. Ne mogavši krenuti naprijed, niti zaokrenuti u drugom smjeru, te noseći sa sobom velik plijen robova, ovaca i mnogih drugih stvari velike vrijednosti, zaustaviše se na tom mjestu i ukonačiše se na jednom brijegu, dok se

German potuče Ante.

Slaveni prodiru u Dalmaciju i sve popljačkaju.

Totila podmićuje Slavene.

Razaraju širom Europe.

Rimljani utaboriše u ravnici u blizini neprijatelja. Zauzevši taj položaj, Slaveni nastojahu iznaći načina da iznenada napadnu Rimljane. Dok tako i jedna i druga strana čeka povukavši se i ukopavši se, prođe mnogo vremena. Rimskim vojnicima bješe to već dosadilo te ozlojeđeni pokazivahu veliko nestrpljenje. Optuživahu stoga žestoko svoje načelnike, jer da neprijatelji obiluju zalihama, dok zapovjednici rimske vojske uopće ne skrbe za svoje vojnike koji trpe u nedostatku svega nužnoga. Iz istoga razloga često govorahu da bi i protiv volje zapovjednika zametnuli boj s neprijateljem. Suočivši se s uzjogunjenim vojnicima, zapovjednici se protiv svoje volje potuku

Rimljani potučeni od Slavena.

sa Slavenima. Srčano se bojevalo, no Rimljani na koncu bjehu nadjačani i natjerani u bijeg, a mnogi hrabri muževi padoše u bici. I samim zapovjednicima zaprijeti opasnost da padnu u ruke neprijatelju, no spasiše se bijegom.

Slaveni se dočepaju Konstantinova znamenja.

U toj se bitci Slaveni dočepaše Konstantinova znamenja, te slobodno idući uokolo kako im bješe po volji, poharaše Asting, koji sve dotad bješe ostao netaknutim.

Opljačkaju Asting.

Poharavši dakle i opljačkavši sve rimsko, stigoše i do mjesta Longemura, udaljenog od Konstantinopola dan puta ili

Stižu sve do Longemura.

čak nešto manje. No nedugo pošto se rimska vojska bješe oporavila nakon bijega i ponovno se okupila, krenu za Slavenima, te nasrnuvši iznenada na dio njih, nagna ih u 24
bijeg, nemalo ih poubijavši i oslobodivši ropstva mnogo Rimljana. Rimljani potom povratiše i Konstantinova

Rimljani povrate izgubljena znamenja.

znamenja izgubljena u bitci. Slaveni koji uzmogoše uteći zajedno s drugima svoga puka, povukoše se smjesta u

Slaveni nanose velike štete Ilirima.

svoje domove. Nanovo krenuvši otamo u velikom broju, nasrnuše na Ilire i naniješe im takve štete da se to riječima ne da opisati. Car posla na njih vojsku koja, međutim, budući brojno znatno slabija, ne uzmogne zametnuti bitku istoga dana, nego krenu slijediti neprijatelja odostrag, ranivši i usmrtivši mnoge Slavene iz zaštitnice. Nekolicinu ih zarobiše žive i poslaše caru u Konstantinopol. No usprkos tome, Barbari ne biše sasvim spriječeni da nanesu velike štete.

Slaveni, nesavladivi, ispune zemlju mrtvim tijelima.

Provevši mnogo vremena u pljački, posvud ispuniše putove mrtvim tijelima, a s obzirom da se ne nađe nitko tko bi im se suprotstavio, na koncu se vratiše kući zdravi i čitavi sa svim svojim plijenom. Pri prelasku Dunava Rimljani im, naime, ne moga-

hu postaviti zasjede niti otvoreno ih napasti, jer bi Gepidi pritekli u pomoć i u obranu svojih slavenskih saveznika.

Gepidi saveznici Slavena.

Car bijaše silno nestrpljiv, a najveća mu muka bješe nemoć da spriječi Slavene da prelaze Dunav, kojeg ionako nisu ni zbog čega drugog prelazili nego da pljačkaju Rimsko Carstvo. Dotud govori Prokopije o slavenskim upadima u rimske zemlje i napadima na Rimljane. Spominje to također i Biondo, noviji autor, ali savjestan istraživač davnine. On, naime, napisavši nekoliko riječi u I. *Dekadi* knjizi 8. domeće zatim i kaže: Iako Grgur Veliki

Slaveni haraju Istrom.

ne piše više ništa o toj provali i slavenskim upadima u Istru, znamo zasigurno da puk taj koji, kako smo pokazali,
25 prebivaše s onu stranu Dunava i kojem se tast i sin cara Mauricija bjehu suprotstavili, zauze tada prvi put desne obale Jadranskoga mora i tamo se nastani, tako da sve ono što se ranije zvaše Istrom i Dalmacijom, sada nazivamo Slavonijom.

Istra i Dalmacija nazvane su zatim Slavonijom.

U sljedećoj knjizi, gdje obrađuje događaje iz vremena cara Foke, nasljednika Mauricijeva, o-

[Slaveni zaposjedaju Istru, Dalmaciju i Ilirik]

vako piše: U to vrijeme, našavši se Rimsko Carstvo u nevoljama zbog buna u Aziji i Africi, Slaveni, za koje smo već rekli da se bjehu zaustavili na obalama Istre i Dalmacije, provališe u obližnje pokrajine i razoriše sve rimsko

Slaveni poubijaju rimske vojnike i zaposjednu Dalmaciju i Ilirik.

što tamo zatekoše. U jednom nenadanom jurišu poubijaše sve vojnike iz posada što ih Foka bješe razmjestio za zaštitu, te pokoriše sve dalmatinske i ilirske pokrajine uz Jadransko more. Za razliku od navedenih autora, Girolamo Bardi je zabilježio vrijeme i godinu slavenskih pothvata u Traciji i Iliriku.

Vrijeme slavenskih nasrtaja na Dalmaciju. Poharaju Traciju. Nadjačaju carevu vojsku. Osvoje Makedoniju. Opljene Siciliju.

U drugom dijelu naime piše da Slaveni godine 548. napadnu Dalmaciju i prodru sve do Drača. Godine 549. poharaju Traciju, a 550., prešavši grčke granice, potuku tamo carevu vojsku. Godine 552., napustivši ponovno svoje zemlje i ušavši u Makedoniju, nanesu tamo neizmjerne štete, te zaustavivši se na koncu nazovu po sebi te krajeve Slavonijom. Godine 554. nadjačaju zapovjednike i ostatke Gota i oplijene Siciliju, odakle ih istjera German, zapovjednik vojske cara Justinijana. Godine 585. prokrstare zemlje sve do Konstantinopola i opljačkaju čitavu Traciju. Piše Grgur Veliki Joviju, namjesniku cara Mauricija u Iliriku, da 591., odnosno sedme godine Mauricijeve vladavine, Slaveni prelaze Dunav i opustoše Ilirik. Kako izvješćuje rečeni papa, lju-

di se tada, ne bi li izbjegli njihovoj okrutnosti, sklone na otoke. Iste godine car Mauricije digne vojsku na Hune, koji još od vremena preokrutnog kralja Atile nastavahu Panoniju onkraj Dunava. Posla s vojskom tasta i sina
koji tako namučiše Hune da se oni već bavljahu mišlju da 26
se vrate na svoja prvotna boravišta. Na koncu odlučiše pozvati u pomoć susjedne Slavene, koji udruženi s Hunima nagrnuše na Rimljane i zadaše im takve muke da se ovi i te kako čuvahu izravnog okršaja. Sljedeće godine Slaveni udariše na Rimsko Carstvo i nanesoše mu silne štete, te (kako izvješćuje Alessandro Sculteto u svom *Ljetopisu*) prokrstarivši pljačkajući zemlje sve do Tračkog Bospora, tamo se konačno zaustaviše. Mauricije 594. posla na njih jaku vojsku, no (kako izvješćuju Pavao Đakon u 18. knjizi i Zonara kad govori o Mauriciju) bî poražen. Ojačavši svoju vojsku, zapodjene boj s neprijateljem, nad kojim odnese krvavu pobjedu. Četiri godine poslije, udruženi s Hunima i Avarima, napadoše zemlje Rimskoga Carstva. Mauricije dignu na njih vojsku pod zapovjedništvom Galinicusa, kojeg odasla na mjesto rimske sramote, no ni od toga ne bje nikakve pomoći. Štoviše, Slaveni time još više rasrđeni ponovno upadoše u rimske pokrajine i tek Prisco, koji bješe krenuo na njih, odnese pobjedu. No Slaveni, ipak ponovno okupivši vojsku, pritisnuše Mauricija tako da ga (kako pišu Đakon u knjizi 18., Zonara i Biondo u I. *Dekadi* knjizi osmoj) držahu stalno pod oružjem. Zatim godine 600., dok harahu zemljama Carstva, rimski im zapovjednici naniješe teške poraze. No usprkos tome bi nužno (prema izvješćima Đakonovim i Zonarinim na rečenom mjestu) da se car zadovolji time da im ustupi samo Ilirik, koji oni potom nazvaše Slavonijom. Dio ih zauze krajeve uz more, drugi ih se dio zaputi u smjeru gornje Panonije, dok ostali pod vodstvom Čeha i Leha prodriješe također i u Moravsku, Češku i Poljsku. Oni koji zauzeše dalmatinske obale, ne odustajahu međutim od toga da prošire svoju vlast, te njihova vojska zada silne muke ne samo susjedima, nego čak i najudaljenijim narodima. Tako za vladavine Arioalda, kralja langobardskog (kako piše Pavao Đakon u trećoj knjizi, poglavlju 46. *Povijesti Langobarda*), Slaveni okupiše silnu vojsku, uđoše u Apuliju i

Iliri se u bijegu pred Slavenima povuku na otoke.

Slaveni priskaču u pomoć Hunima.

Haraju zemljama sve do Tračkog Bospora.

Vojska cara Mauricija poražena od Slavena.

Slaveni potučeni od Prisca.

Zbog Slavena je car uvijek pod oružjem.

Car bi prisiljen ustupiti Slavenima Ilirik, koji zatim bje nazvan Slavonijom.

27 utaboriše se kod grada Manfredonije. Nasrnu tamo na njih Rione, vojvoda od Beneventa, no bî poražen i u bitci izgubi život. Dočuvši to njegov brat Radoald ode k Slavenima, prijateljski im se obrati na njihovu jeziku i donekle ih umiri, te oni obustaviše borbe. Vidjevši to, Radoald smjesta navali na njih i zatekavši ih nespremne, poubija ih u velikom broju. Preživjeli bjehu prisiljeni napustiti te krajeve, no na povratku u Dalmaciju zatekoše gdje se gotovo cijela Dalmacija bješe ujedinila protiv njih i okupila silnu vojsku na ušću Neretve ne bi li im zapriječili pristup rijeci. Slaveni se tada pričiniše kao da se hoće vratiti nazad, a Dalmatinci krenuše za njima, no kad se spusti noć, izgubiše ih iz vida. Slaveni, sklonivši se za Korčulom, ostaše tamo pritajeni čitavog sljedećeg dana, da bi uvečer isplovili iz luke i krenuli prema dalmatinskom brodovlju. Nakon nenadanog slavenskog napada, bî zapodjenuta duga bitka, a Slaveni si na koncu oružjem prokrčiše put te prodriješe Neretvom sve do mjesta koja već prije bjehu zauzeli. Zavladavši dakle neretvanskim krajem, kojega stari zvahu Narona, postaše velikom silom na moru i dugo zadavahu muke Mlečanima, koji zajedno s Dalmatincima plaćahu danak ovim neretvanskim Slavenima, kako u knjizi drugoj navodi Sabellico, mletački pisac, gdje kaže: Mlečani zajedno s drugim Dalmatincima plaćahu danak Neretvanima, koji se tijekom sto sedamdeset godina bjehu s promjenljivom srećom borili s Mlečanima za prevlast na moru. A Pietro Giustiniani, povjesničar mletački, u 1. knjizi kaže: Neretvani, vječni, oholi i mrski neprijatelji imena mletačkog, dugo vodiše borbe u raznim i često krvavim bitkama s Mlečanima. Potvrđuje to i Giulio Faroldo u *Mletačkom ljetopisu*, kad kaže: Neretvani zadavaše Mlečanima ne-
28 volje gotovo neprestance tijekom sto sedamdeset godina. Bjehu to Slavonci, negda zvani Slavini, koji (kako se čita u *Konstantinopolskim komentarima*) namučiše tijekom dugih godina Istočno Carstvo i oružjem osvojiše one njegove pokrajine koje Rimljani nazivahu Ilirikom i koji potom po njima dobi ime Slavonija. Rat između neretvanskih Slavena i Mlečana započe (kako se zaključuje iz Faroldova djela) za vladavine Ivana Participatusa, dužda mletačkog, što po Niccolòu Doglioniju bje godine

Slaveni s vojskom ulaze u Apuliju.

Poraze Rionea vojvodu od Beneventa.

Radoald iznenada navali na njih.

Mlečani plaćaju danak neretvanskim Slavenima.

Slaveni se sto sedamdeset godina bore s Mlečanima za prevlast na moru.

Osvajaju Ilirik oružjem.

Kada započe rat između Neretvana i Mlečana.

Muijs, knez neretvanski.

829. Nasljednik njegov Petar Gradenico sklopi mir s neretvanskim knezom Muijsom. Nedugo nakon toga Neretvani raskinuše mir i u vojnom pohodu poharaše zemlje sve do Caorla, te dužd posla na njih silnu flotu pod zapovjedništvom svog sina Ivana, s kojim bijaše podijelio duždevsku čast, no ne poduze ništa drugo. Sljedeće godine, krenuvši na Muijsa s novom flotom, bi od njega poražen u pomorskoj bici uz strašne gubitke brodovlja, te se vrati u Veneciju raspustiti posade. Nije poznato mjesto gdje se to zbilo, nego samo to da dužd bî poražen. Ne izgubiše Mlečani samo u tom sukobu, već (kako kaže Faroldo) i u mnogim drugima koje povedoše tijekom sljedećih godina. Pošto u Veneciji bî promaknut na duždevsku čast Petar I. Candiano, i on gotovo odmah bî prisiljen pograbiti oružje protiv Neretvana. No ishod ne bje povoljan po njega, kako piše Miho Solinjanin u raspravi o Dalmaciji, gdje o ratu Neretvana s Mlečanima govori na sljedeći način: Neretvani (kaže on), puk slavenski, bjehu strah i trepet kako mjesta u unutrašnjosti, tako i svih dalmatinskih pomorskih gradova, a ponajviše Mlečana, budući da tijekom dvije stotine godina nastaviše nasmrt ih proganjati, premda im Mlečani za sve to vrijeme plaćahu danak kako bi mogli slobodno ploviti Jadranskim morem, na koje Neretvani polagahu pravo i nad kojim imahu potpunu vlast. Tko god onuda plovljaše, zahtijevahu da plati carinu, odnosno prolaz, što i bî razlog učestalim okršajima. Neretvani, naime, zadržavahu često mletačke lađe kako bi naplatili danak neisplaćen na vrijeme, kao i robnu pristojbu 29 koju iziskivahu u slučaju prekršaja ili kašnjenja u isplati. No proganjahu Mlečane poglavito stoga što oni svakim danom postajahu sve snažnijima na moru u težnji da prisvoje Dalmaciju, koja pak sa svoje strane, kako joj dozlogrdiše silne bezočnosti Neretvana, priželjkivaše čini se njihovu propast. Mlečani naumice poticahu to njihovo potajno neprijateljstvo, ne bi li lakše ugrabili priliku da između dviju zavađenih strana porade za svoju korist. Uvidjevši tu mletačku podmuklost, Neretvani ih zamrziše, te ih surovo proganjahu, tako i toliko da više no jednom dovedoše grad Veneciju do krajnje bijede i očaja. Uhvativši se više puta u koštac, mletačke flote gotovo svagda izgubiše bitke i pretrpješe velike štete, a posebice za vladavine dužda Petra Candiana. On (poput drugih duždeva), osobno se pridruživši floti u drugom pohodu, te zametnuvši bitku kod Cavo Miculo u Dalmaciji, u početku pokazivaše premoć, te neretvanski knez Muijs već bijaše spreman na bijeg. No pritekne mu tada u pomoć ostatak neretvanskog brodovlja pod vodstvom Vita Bobaljevića Dubrovčanina, koji u to doba sudjelovaše često u vojnim pohodima rečenog neretvanskog kneza, kao vojskovođa proslavljen i iskusan u zapovijedanju slavenskim vojskama na kopnu i na moru. Knez se tada ponovno suoči s neprijateljem koji, nakon hrabre obrane, izgubi bitku, a dužd život. Mlečanima to zada mnogo straha, pa u sumnji da će neprijatelj, htijući upotpuniti pobjedu, doći napasti ih i u njihovoj vlastitoj kući, zatvoriše golemim lancima ulaze u luke kojima se pristupa gradu i, štoviše, postaviše mnoštvo ljudi na stražu. Gotovo to isto pripovijedaju Sabellico u prvoj knjizi devete *Eneade* i Gi-
30 ambullari u prvoj knjizi, te kažu da Petar Candiano, pošto bî promaknut na duždevsku čast i s obzirom na to da Jadranom harahu Neretvani, odasla na njih flotu koja se vrati kući ništa ne postigavši. On osobno stoga krenu s dvanaest brodova i zatekne Neretvane kod Cavo Miculo u Dalmaciji, gdje zametnuše boj uz početnu premoć duždevu. No budući da Neretvana bijaše tamo veliko mnoštvo, uništiše mletačku flotu, a dužd, petog mjeseca svoje vladavine, pade u bici hrabro se boreći. Njegovo tijelo skloniše Istrani, te ga odnesoše u Grado i tamo ga sahraniše. Uz sliku njegovu u mletačkom Senatu bi postavljen natpis:

Dužd Petar Gradenico nadjačan od Neretvana.

Bje to 838.

Neretvanski Slaveni strah su i trepet Dalmatinaca.

Držahu Jadran pod svojom vlašću.

Zašto nasrtahu na mletačko brodovlje.

U ratovima s Mlečanima Slaveni uvijek odnose pobjedu.

Vito Bobaljević, proslavljeni vojskovođa.

Mlečani zatvaraju pred Slavenima ulaze u luku lancima.

Dužd Petar Candiano gubi život od slavenske ruke.

Dok sam protiv Neretvana ratovao
Hrabro zametnuo boj, sred
Svijetlog oružja zbog pobožnosti muževno padoh.

Ljudi koji se uspješe spasiti bijegom kući, unesoše u grad takvu pometnju da bi Venecija, uznemirena novostima, zapala u nerede da Ivan Participatus ne preuze ponovno, za dobro Republike, napušteni položaj i da ne zadrži dostojanstvo usred tolikog straha građana. Pošto, dakle, uzbuna bješe stišana na taj način i strah rastjeran, gradski oci izabraše za novog dužda Petra Tribuna, koji

Venecija je uznemirena porazom svojih.

Mlečani golemim lancem osiguravaju grad.

utvrdi grad na više mjesta i golemim ga lancem osigura od nenadanih napada onih koji bi mu htjeli naškoditi. Bje to u vrijeme pape Ivana [VIII.], oko godine osamsto osamdesete. No Neretvani svejedno ne odustajahu od pljačke i pustošenja, te za vladavine Petra Sannuta, devetnaestoga mletačkog dužda, gotovo opkoliše grad Veneciju. Giambullari, naime, ovako piše u sedmoj knjizi:

Venecija pod slavenskom opsadom.

Za vladavine tog dužda pučanstvo Dalmacije, a posebice neretvanskog kraja, kojeg stari nazivahu Erona [Narona], prešavši Jadransko more gotovo u potpunosti 31
opkoli Veneciju, zapriječivši joj opskrbu morskim putem, bilo živežom ili kojom god drugom robom, koja ne mogaše proći a da, izdaleka ili izbliza na oči gradu, ne bi bila zaplijenjena i oduzeta uz velike gubitke i štete ne samo za prijevoznike, nego možda još i veće za mnoštvo što ih iščekivaše u gradlu. Pretrpje Venecija to više puta, prema izvješćima Sabellicovim u knjizi prvoj, gdje kaže da godine 976. Neretvani zadavahu takve muke mjestima na moru, da Venecija gotovo ne bijaše u položaju boljem od onoga gradova pod opsadom, te sramota i srdžba poticahu svačiji duh na osvetu. Građani stoga govorahu da se to ne može trpjeti, da Mlečani, koji dotad bijahu svagda slavodobitnici na moru, moraju podnositi drskost šačice razbojnika. Čemu se ja ne mogu dovoljno načuditi, gdje je Sabellico našao hrabrosti i obraza napisati da Neretvani u to vrijeme bijahu tek šačica razbojnika, kad je predobro poznavao ono što piše u Marka Varona (kao što se vidi u Plinija u knjizi 3., poglavlju 20.), a to je da naseobina Narona, koja bje prijestolnica neretvanska, bijaše tako velika i znamenita da na njezin savjet bijaše upućeno drugih osamdeset devet gradova, te da kasnije prvi kraljevi i carevi nastojahu pridobiti neretvansko prijateljstvo. Među njima bje i car Oton III. koji, spoznavši da bjehu istupili iz njegova saveza, godine 980. povede protiv njih vojsku i (kako kaže Bardi u 2. dijelu) zada im mnogo muke. Sabellico je k tome znao, a i sam tako piše, da Neretvani tijekom sto sedamdeset godina vođahu s Mlečanima borbe za prevlast na moru i ni zbog čega drugog. Također ne može reći da Mlečani u to vrijeme imahu tako malo snaga da ne bi mogli (da se radilo o šačici razbojnika) odoljeti Neretvanima, jer on sam tvrdi da dotad

bijahu svagda slavodobitnici na moru. Ne valja stoga reći, niti u potpunosti povjerovati, da Neretvani bijahu tada šačica razbojnika (kako bi to htio Sabellico), već bijahu puk silan i iznimno plemenit. Kad im Mlečani uskrati-
32 še danak, koji im tako dugo bijahu plaćali, naoružaše se protiv njih.

Slaveni se ponovno naoružaju protiv Mlečana kad im ovi uskrate danak.

Sabellico u drugoj knjizi, spominjući to, kaže: Dužd Petar Orseolo steče naklonost vladara Egipta i Sirije zahvaljujući svojim poklisarima, kao i potpuno prijateljstvo svih talijanskih sila zahvaljujući uslugama i darovima, te kad mu se učini da je pravi trenutak da se Mleci lasno osvete Neretvanima za sve stare i nove uvrede, uskrati im danak isplaćivan toliko godina za sigurnu plovidbu Dalmacijom.

Neretvani pustoše okolicu Zadra.

Neretvanski barbari, srditi na Mlečane, smjesta uzeše zlostavljati primorska mjesta te, ne zadovoljivši se time, na kopnu uništiše okolicu Zadra, kojega stanovnici bijahu tada jedini Dalmatinci podčinjeni Mlecima. Bje to oko godine 996., i dotud govori Sabellico.

Ćiril ih preobrati na Kristovu vjeru.

Upravo u tom razdoblju (kaže *Mletački ljetopis*) Mleci uvelike obuzdaše oholost Neretvana. Ovi, naime, preuzeše kršćanstvo za vladavine Svetopeleka [Svatopluka] ili (kako ga nazivaju latinski pisci) Sferopila kralja njihova, kojega na vjeru u Krista bijaše preobratio Metod Filozof, kasnije nazvan Ćiril (prema izvješćima Popa Dukljanina, Bionda, Sabellika i Johannesa Aventinusa u 4. knjizi). Postavši kršćanima, bijahu od velike pomoći Italiji, koju u vrijeme cara Bazilija Makedonca zauzeše Saraceni kod planine Gargano u Apuliji.

Dubrovčani udruženi s drugim Slavenima prelaze s flotom u Italiju protiv Saracena.

Neretvani, dakle, združeni s Dubrovčanima i drugim susjednim Slavenima (kako pripovijedaju Ludovik Tuberon u *Podrijetlu Dubrovnika* i Georgija Cedrena u životopisu cara Bazilija), prijeđoše s velikom flotom u Abruzzo, koji tada nazivahu Thieti. Pokazaše tamo svoju hrabrost odvajkada, istjeravši Saracene iz Italije i pobivši ih u velikom broju, na vječnu slavu slavensku. O tim ćemo Slavenima govoriti kasnije, a sada ćemo se vratiti onima za koje smo rekli da bjehu prodrli u gornju Panoniju i u donju Bavarsku.

Slaveni zauzimaju Panoniju, Bavarsku, Štajersku, Korušku i Kranjsku.

Osvojiše oni također Štajersku, Korušku, Kranjsku i mnoge druge obližnje krajeve, te uvelike proslaviše svoje
33 ime.

Gizalon vojvoda slavenski.

Naime Slaveni (prema izvješćima Aventinusa u trećoj knjizi) u vrijeme cara Anastazija Dikorosa, oko godine petsto osamdesete, uđoše s vojvodom Gizalonom u

donju Bavarsku, gdje se nalaze mjesto i planine nazvani

Slaveni osvajaju gradove Pozoniju, Augsburg i mnoge druge.

Venedi po upravi venedskih Slavena. Pregazivši Istar kod ušća rijeke Isare, osvojiše gradove Pizon, danas (prema Wolfgangu Latzu) Pozoniju, Augsburg, Aciliju, Maceliju, danas zvan (kako je po volji Abrahamu Ortellu) Montzing, u blizini obale Dunava s desne strane. Zauzeše također i Stare Dvore, što je mjesto udaljeno od Regensburga 15 milja na istok, a danas ga zovu Pfer; a

Poraze Rimljane i osvoje Regensburg.

na koncu i Ljetne Dvore. Udruženi s Bojima razbiše obalne straže rimske vojske na Dunavu. Krenuvši osvajati Regensburg, ubrzo postadoše gospodarima i toga

Slaveni vrlo vješti u odapinjanju strijela.

grada. Slaveni, naime, koji bijahu vrlo vješti u napinjanju luka i bacanju koplja, preplaviše zidine takvom količinom strelica da poskidaše s njih branitelje sve do jed-

Rimljani se često bez uspjeha bore sa Slavenima.

noga. Isti taj Johannes Aventinus zatim nastavlja i kaže: Rimljani se bjehu bez uspjeha sukobili s bavarskim kraljem Teodonom i sa Slavenima toliko puta da na koncu izgubiše svaku nadu da bi mogli zadržati Meziju, Panoniju i ostatak Norika, te ih napustiše i pobje-

Kad Slaveni zauzimaju Norik.

goše u Italiju, otprilike godine petsto petnaeste. Upravo u to vrijeme Slaveni, danas točnije zvani Kranjci, osvojiše onaj dio Norika koji je smješten kod planine Taur i gleda na istok, a obuhvaćen je prostorom između rijeka Mure, ili Murave, Drave i Save, sve do područja Akvileje, koju još uvijek posjeduju, pod imenom Karantanci ili

Agilulf kralj langobardski uz pomoć Slavena zauze Padovu i Rim.

Korušani, prema imenu zauzetog mjesta. S obzirom na njihovu slavu, stečenu mnogobrojnim pobjedama nad raznim narodima, otprilike godine petsto devedeset i treće, Agilulf kralj langobardski, koji tada ratovaše u Italiji i držaše pod opsadom Padovu, ne mogavši ju nikako zauzeti, pozva u pomoć (kako piše Lucio Fauno u knjizi 6.) Slavene, te ju zahvaljujući njima konačno osvoji. Krenuvši zatim sa Slavenima u osvajanje Rima, posta gospodarom grada u roku od godinu dana. Deset
godina potom, isti se taj kralj Agilulf zavadi s Rimljani- 34
ma, jer jedna njegova kći bijaše zarobljena, te napustivši Milano, zatraži pomoć od avarskog kralja Kakana, koji mu posla Slavena u velikom broju (kako piše Pavao

Slaveni razore Cremonu.

Đakon u trećoj knjizi, poglavlju 29., *Povijesti Langobarda*). Agilulf krenu s njima u pohod na Cremonu i razruši je do temelja dana 21. kolovoza godine 603. Na povratku

[Slaveni ratuju s Francima]

Slaveni haraju franačkim kraljevstvom.

kući, Slaveni harahu zemljama Kildeberta, kralja franačkog i germanskog, koji posla na njih snažnu vojsku pod zapovjedništvom Tasila, kneza bavarskog, čije zem-

Poraženi su od Tasila.

lje na istoku graničahu sa Slavenima. Zametnuvši boj s njima, Tasilo ih nadjača i podčini Kildebertu, no tek što

Slaveni raskomadaju dvije tisuće Bavaraca.

se bješe vratio kući, Slaveni se pobune. Stoga dvije tisuće Bavaraca uđe u neprijateljstvu u slavenske zemlje, a ovi, u družbi s kraljem svojim Kakanom, razbivši bavarske redove, sve ih do jednoga posjekoše, ne ostavivši na životu niti jednog jedinog (kako piše Johannes Aventinus u

Opljačkaju Bavarsku i potuku Gerolda.

trećoj knjizi) koji bi o tome izvijestio u domovini. Ušavši zatim u Bavarsku, opljačkaše ju i potukoše do nogu sina Tasilova Gerolda, koji im se bijaše suprotstavio s voj-

Osvajaju Istru.

skom. Poubijavši rimske vojnike, zauzmu Istru koju već prije (kaže Fauno u osmoj knjizi), u vrijeme cara Teodozija, bjehu više no jednom opljačkali. Godine 617., ne

Slaveni nadjačaju Avare.

mogavši više trpjeti bezočnost avarsku, Slaveni se naoružaju protiv njih, te iz bitke izađoše kao pobjednici (kako čitamo u monaha Aimona, u 4. knjizi, poglavlju 9., o

Samo kralj slavenski.

franačkim zgodama). U toj bici, između ostalih muž imenom Samo pokaza veliko junaštvo, u toj mjeri da ga Slaveni proglase kraljem. Zadrža on to dostojanstvo trideset šest godina, iskazavši veliku mudrost i srčanost u svim svojim nebrojenim ratnim pohodima i pothvatima protiv Avara, iz kojih svagda (kako kaže Aimon) izađe slavodobitno. Uze dvanaest slavenskih žena i s njima izrodi isto toliko sinova, te petnaest kćeri. U nekoliko okr-

Bori se često s franačkim kraljem Dagobertom.

šaja žalobnih za Dagoberta kralja franačkog, Samo ga
35 više no jednom potuče do nogu, pobivši (prema onome što piše Karlo iz Wagriena u sedmoj knjizi *O Venedima*) mnogo odličnih vojskovođa i nekoliko tisuća Franaka. Skupini Franaka, koji putovahu iz Novog Rima sa svojom robom, bî putem oduzet sav njihov imutak, a onima

Dagobert šalje izaslanika kralju Samu.

koji se odupriješe, Slaveni oduzeše i život. Doznavši to, Dagobert odasla kralju Samu jednoga svog izaslanika po imenu Sikhar, zatraživši od njega da ishodi pravdu. Izaslanik, uvidjevši da ga kralj Samo ne želi primiti, zaogrnu se slavenskim haljama kako ga ovaj ne bi prepoznao, te tako prerušen jednoga dana istupi pred njega i izloži što mu gospodar njegov bijaše naložio, dodavši kako Samo ne smije podcjenjivati narod franački, kad zna da

je zajedno s tim istim narodom podložan Kraljevstvu Franačkom. Samo bje silno ogorčen tim riječima te odgovori kako bi on, zajedno sa svojim pukom, bio odan Francima kad bi Dagobert i njegovi htjeli održati prijateljstvo sa Slavenima. Sikhar mu odgovori kako je nemoguće da Kristove sluge sklope savez ili ikakvo prijateljstvo s psetima, na što Samo pridodajući reče: Vi sasvim sigurno ispovijedate vjeru Kristovih slugu, a mi smo njegova pseta. Stoga ono što vi protiv njegove volje grešnoga činite, nama je dopušteno ugrizima zuba osvetiti, te to izrekavši, smjesta ga otjera.

Dagobert povede na Slavene biranu vojsku i bude poražen.

Dagobert se na to strašno uvrijedi. Okupi tada biranu vojsku i potuče se sa Slavenima. A oni (kako kaže Aimon u četvrtoj knjizi, poglavlju 23.) razbiše cvijet franačke vojske i odvedoše mnogo roblja. Odmah potom pojuriše u pomoć svojoj slavenskoj braći koja bijahu pod opsadom franačkom u kaštelu Vogastru, te nasrnuvši na neprijatelje, natjeraše ih u bijeg i nekolicinu pobiše, otevši im svu opremu i šatore.

Slaveni haraju Tiringijom.

Dervan Slaven.

Još više osokoljeni tom pobjedom, Slaveni u velikom broju nahrupiše u neprijateljskom pohodu u Tiringiju i u druga mjesta u franačkom susjedstvu. Na to vojvoda Dervan, pod čijom upravom bijahu oni sla- 36
venski gradovi koji dotad bjehu održali prijateljstvo s Francima, vidjevši plodne i velike uspjehe slavenske, te da su Franci svejednako nadjačani, pobuni se i pristupi Slavenima.

Slaveni ušavši u Italiju nanose velike štete.

Oni se neko vrijeme zadržahu u pustošenju Kraljevstva Franačkog, no zatim se okrenuše protiv Italije, te ušavši u zemlju godine 640. ili pak 650., kako tvrdi Bardi, počiniše velike štete, potom se, nadvladani od Grimoalda, povukoše svojim kućama.

Amor, knez dunavskih Slavena, ratuje s kraljem Dagobertom

No ne ostaše tamo zadugo mirni, kad ponovno zaratiše s Dagobertom. Sukobivši se s Amorom, koji nakon Kubokara posta vladarom dunavskih Slavena, Dagobert izađe iz prvog okršaja kao slavodobitnik, no ponovno se potukavši sa Slavenima, bî nadjačan (kako piše Karlo iz Wagriena u sedmoj knjizi).

Slaveni pustoše franačke zemlje.

Vidjevši to, Slaveni koji bijahu pod Samom nasrnuše na Franke i okrutno opustošiše njihove zemlje. Dagobert tada odluči osvetiti se Slavenima za sva nanesena mu zla, te izabravši najvrsnije borce kraljevstva, krenu na njih. Putem mu izađu u susret saski glasnici, uz obećanje i

ponudu da će oni nad Slavenima izvršiti dužnu osvetu, uz pogodbu i uvjet, međutim, da ih Dagobert oslobodi godišnjeg danka od pet stotina krava koji bijahu plaćali franačkim kraljevima još od vremena Klotara, prvoga franačkog kralja tog imena. Dagobert prihvati i oslobodi ih danka; no, usprkos svemu tome, ne bje pomoći.

Pustoše Tiringiju.

Naime Slaveni (prema izvješćima Aimonovim u četvrtoj knjizi, poglavlju 26.), nahrupivši u Tiringiju sljedeće godine, a bijaše to jedanaesta godina Dagobertove vladavine, opustošiše čitav kraj. Dagobert bi stoga prisiljen postaviti na vlast u Austriji sina svoga Sigberta s kraljevskim naslovom, kako bi čuvao te granice od Slavena. Pa i uza sve to, oni i dalje nanašahu štete franačkim zemljama, tako da Dagobert, doveden gotovo do očaja, skupi tri
37 vojske, svaku od pedeset tisuća boraca, te ih posla na Slavene kralja Sama.

Nadjačani su od Franaka.

Sukobivši se s neprijateljem u Aguntu, kralj Samo bî nadjačan zahvaljujući ne toliko hrabrosti neprijateljevoj koliko velikom njegovu broju. U tom se razdoblju ti Slaveni preobratiše na Kristovu vjeru, kad sveti Kolumban dođe među njih propovijedati Evanđelje.

Borut nasljednik kralja Sama.

Nakon smrti Samove, naslijedi ga Borut ili, kako ga zove Wolfgang Latz u 6. knjizi, Boruh koji, kaže Latz, bje prvi pokršteni kralj karantanskih Slavena. Primi on krštenje od blaženog Doninga, učenika uzvišenog Ruperta, biskupa juvanskog i vjerovjesnika kranjskog. Kao jamce vjernosti svoje dade kralju Dagobertu za taoce sina svog Karasta i unuka Kotemira.

Slaveni poraze Hune.

Potukavši se zatim s Hunima, koji harahu Borutovim zemljama, skrši ih, porazi i sasiječe.

Kotemir knez karantanskih Slavena.

Nakon smrti Borutove, zavlada Slavenima Norika ili Karantanije spomenuti Kotemir, a prema Latzu, međutim, Karast. Za vladavine njegove Majoran, muž učen, propovijedaše puku onom vjeru Kristovu, te ih njoj pouči.

Slavenski se plemići pobune protiv Kotemira.

Slavenski se plemići tada pobuniše protiv Kotemira, jer da bijaše odbacio drevnu vjeru svojih pređa i prigrlio novu. Na to Tasilo Drugi, knez bavarski, dođe u pomoć Kotemiru i prisili podanike njegove na poslušnost svom vladaru.

Istjeraju kršćanske svećenike i odbace vjeru.

Nakon njegove smrti, međutim, slavenski plemići napustiše kršćanstvo i otjeraše svećenike u Bavarsku. Ušavši u Furlaniju, sukobiše se tamo s vojvodom Ferdulfom te, usmrtivši ga u boju, izvršiše strašan pokolj njegovih ljudi, kako piše Pavao Đakon (u

Sukobivši se s Ferdulfom vojvodom furlanskim, Slaveni ga potuku do nogu.

trećoj knjizi, poglavlju 23.), koji kaže da život izgubiše vojvoda Ferdulf i Argait, namjesnik njegov koji ga bješe potakao na taj okršaj. Krivnjom spora i nerazboritosti Ferdulfovih i Argaitovih, pade na koncu toliko snažnih i hrabrih muževa koliko bi ih bilo dostajalo, samo da bijahu vođeni savjetom mudrim i razboritim, da svladaju tisuće i tisuće protivnika. Kad vojvodom u spomenutoj pokrajini Furlaniji posta Penmon, otac Rachisa i Rache,

Račo vojvoda furlanski.

Slaveni ga bez imalo poštovanja prisiliše na sklapanje 38
mira. Kad Rachis naslijedi vojvodsku čast, nepromišljeno razvrgnu taj mir i upade u Kranjsku, domaju slavensku, pustošeći čitavu zemlju. No za to primi zasluženu kaznu, budući da Slaveni naoružani nahrupiše u njegove zemlje i naniješe im velike štete, kako isti taj Pavao Đakon kaže u poglavlju 52. Taj se autor, gdje god da govori o Slavenima, očituje ne osobito naklonjenim tom narodu, te umanjuje što god više može snage njihove i srčanost. Razlog je tome što Slaveni (kako piše Biondo u I. *Dekadi*, knjizi 10.) zaratiše mnogo puta s Langobardima, čijem rodu Đakon pripada.

Slaveni haraju zemljama Rachisa, vojvode furlanskog.

Pavao Đakon neprijatelj imena slavenskog.

Budući da Slaveni, dakle, kako je rečeno, bjehu odbacili kršćanstvo, Tasilo, ojačavši svoju vojsku, ponovno upade u njihovu zemlju i nakon nekoliko okršaja ih porazi, te im dodijeli vojvodu jednoga, a to bje Valdung. Svećenici Hemon i Reginald, te s njima Majoran, Gotar, Erchanbert, Reginard, Augustin i Günther propovijedahu Slavenima riječ Božju, od koje velikaši, a bjehu oni vitezovi, u potpunosti zazirahu. No Ingon ih, nasljednik Valdungov, preobrati na kršćanstvo iznašašćem za pripremu gozbe, na nagovor Arna, biskupa salzburškog.

Propovjednici karantanskih Slavena.

Kako se karantanski Slaveni vratiše kršćanstvu.

Budući da Valdung, kojeg Sigebert iz Gembloersa zove Ingon, ne mogaše preobratiti na kršćanstvo velikaše onako kako bješe učinio sa seljacima, pozva jednoga dana na gozbu sve svoje podanike da blaguju s njim, te plemiće odvoji od pučana. Ove posljednje posjednu za svoj stol te ih dade uz počasti poslužiti jelima u srebrnim i zlatnim posudama, dok plemići, udaljeni iz njegove nazočnosti, bijahu posluženi u zemljanim posudama. Upitan za razlog, Valdung odgovori kako bješe odredio da stolovi budu posluženi prema vrsnoći uzvanika, jer seljacima je, budući kršćanima i pročišćenima prečistom krvlju Isusovom, duša čista i neokaljana, dok je plemićima, budući idolopoklonicima, duša okaljana i grešna. Bje time postignut takav učinak u slavenskih plemića da svi postaše kršćanima.

Svečani obred izbora vojvode karantanskog.

Otud potječe i onaj svečani obred koji se rabi pri izboru voj-
39 vode u Karantaniji. Budući da vojvoda prima znamenje svoga dostojanstva na način poprilično čudan i različit od svih drugih, obred zaslužuje (barem za zabavu onome tko čita) da bude opisan najkraće što se može, zanemarujući pojedinosti. Dakle, nedaleko kaštela Svetog Vida, u jednoj dolini, još se danas nalaze ruševine drevnoga grada, tako starog, da mu je i drevno ime izgubljeno. Pokraj ruševina, na velikoj livadi, leži golema i visoka mramorna ploča. Na tom mramoru, pri krunidbi novoga kneza, sjedi seljak kojem položaj taj pripada prema starodrevnom pravu prvenstva roda njegova. S desne svoje strane drži crnu kravu, a s lijeve silno mršavu i ružnu kobilu. Oko velikog kamena stoji mnoštvo puka, a ponajviše seljaka, u iščekivanju novog vladara. Kad se taj pojavi u dnu livade, pristupi u raskošnoj pratnji prebogato odjevenih plemića i velikaša. Pred svima stupa grof gorički, meštar kneževa dvora, noseći između dvanaest manjih znamenja veliki stijeg nadvojvodin. Iza vladara slijede velikodostojnici i državni dužnosnici, i oni, poput čitave družbe, odjeveni u najodličnije halje što se mogu naći. Među svima njima, samo je knez odjeven poput seljaka, zaogrnut grubim seljačkim haljama, te tako pristupa onom mramoru. No pučanin koji na njemu sjedi, ugledavši vojvodu, pita na jeziku slavenskom iz sveg glasa: Tko je taj, koji dolazi u tako velikoj raskoši? A puk koji stoji uokolo odgovara mu: Naš je to novi vladar, koji dolazi preuzeti državu. Pučanin tada ponovno zapita: Je li on pravedan sudac? Teži li on dobrobiti domovine? Je li on slobodan i srčan čovjek, dostojan i častan, pravi kršćanin, branitelj i širitelj svete vjere? A na svako od tih pitanja puk odgovara: Da, da, on to jest i tako će činiti. Na koncu pučanin dometne: Iz kojeg me on to razloga želi ukloniti s ovog sjedala? Na to mu grof gorički ovako odgovara: Za sedamdeset de-
40 nara će otkupiti od tebe to mjesto, a životinje će ove, kobila i krava, biti tvoje. Dobit ćeš halje koje knez na sebi nosi i bit ćeš slobodan ti i dom tvoj, bez plaćanja ikakva

danka. Pučanin tada kaže knezu, lagano mu lupivši rukom lice, neka bude pravedan sudac, odnosno neka po pravu sudi. Siđe tada s onog mramora i hitro napusti to mjesto s kravom i kobilom. Na to se knez uspne na veliki kamen te izvukavši mač iz korica, stroga izraza, zamahne njime i okrene se učiniti to isto sa svake strane kamena, ne bi li na taj način, kako se čini, obećao pravedan sud. Naloživši da mu se donese vode, javno pije iz seljačkog klobuka, valjda u znak trezvenosti, te da se neće dati podmititi varljivim udobnostima tolikih dragocjenosti. Sišavši potom s kamena, s čitavom se družbom zaputi u obližnju crkvu, te odslušavši tamo najsvečaniju pjevanu misu što se zamisliti može, skine seljačke halje, preda ih pučaninu s mramora, te se presvuče u vladarsku odoru. Sjednuvši zatim za stol sa svim plemićima i velikašima, časno blaguje i vrati se na livadu, gdje na sudištu za to pripravljenom dijeli pravdu onome tko je zatraži ili pak, u skladu s običajima te zemlje, daruje posjede i lena, kako mu je već zgodnije. Opširnije o tome u svojoj *Europi* pripovijeda Enea Silvio, kasnije [papa] Pio II., koji bijaše nazočan tom obredu u Karantaniji. Učvrstivši dakle svoje kraljevstvo, Slaveni se sukobljavahu često s Francima.

Franci su poraženi od Slavena, a Anhiz izgubi život u bici.

Ovi okupiše veliko mnoštvo ljudi pod vodstvom Anhiza, oca Pipina najmlađeg, koji bje dvorski upravitelj franačkog kralja Teodorika, te godine 667. zametnuše sa Slavenima boj iz kojeg izađoše poraženi, a Anhiz (kako izvješćuje Johannes Aventinus u četvrtoj knjizi) izgubi život u bici. Nakon nekog vremena, zavadiše se Slaveni s Kakanom, kraljem Avara, iako i ovi bjehu puk slavenski koji u svojoj vlasti držaše Bavarsku, pa harahu pustošeći njihovu zemlju tako da Kakan na koncu bje prisiljen napustiti je. 41 Stoga godine 805. (kako tvrde Petri Suffridi i opat Reginon u drugoj knjizi svog ljetopisa) Kakan dođe caru Karlu Velikom, tražeći od njega mjesto između Sabarije i Karantanije gdje bi se nastanio, jer da, prema njegovim tvrdnjama, ne može više prebivati na prvotnom svom boravištu zbog stalnih neprijateljskih upada u njegovu zemlju, iz koje ga Slaveni na koncu bjehu istjerali zajedno s Hunima.

Slaveni istjeraju Hune iz njihove zemlje.

Slaveni se, naime, tada pod vodstvom Primislava, Cemicasa, Stomira i Otogera, nastaniše oko rijeke Drave, od bavarskih granica dalje. Nedugo nakon toga oni Slaveni koji nastavahu krajeve oko Dunava i u Noriku, udruživši se s Bavarcima, nasrnuše na gornju Panoniju koja, prema rimskim opisima, obuhvaća prostor između Dunava, Save i Drave.

Slaveni napadaju gornju Panoniju.

Sasijeku ostatke Avara.

Slavenske naseobine u Daciji.

Krenuše zatim oružjem na Daciju s druge strane Dunava, gdje razbiše, potukoše i sasjekoše ostatke Avara i Huna. Pokorivši zemlje sve do ušća Save, prema pričanju Johannesa Aventinusa u četvrtoj knjizi, utemeljiše tamo naseobine Bavaraca i Slavena. Isti autor zatim kaže kako gotovo istodobno konstantinopolski car Nicefor posla Karlu Velikom izaslanike, Petra biskupa i Kalista.

Ilirik je podijeljen između dva cara.

Dvojica vladara sklopiše tako mir [812.] te bi zaključeno kako Karlu pripadaju Panonija, Dacija, Istra, Liburnija i Dalmacija, izuzev svega nekoliko primorskih gradova prepuštenih Niceforu. Nedugo nakon toga, budući da Dalmatincima bijaše već mrska malovrijednost Grka, poslaše Karlu Velikom svoje izaslanike u nazočnosti Pavla, namjesnika zadarskog, i Donata, biskupa istoga grada, s porukom da se pokoravaju kruni franačkoj.

Dalmatinci šalju izaslanike Karlu i bune se protiv Grka.

Doznavši za dalmatinsku pobunu, Nicefor razvrgnu mir s Karlom i posla s vojskom u Dalmaciju Niceta Patricija koji, ubrzo nakon svog dolaska, ne samo da povrati ono što u Dalmaciji bijaše grčko nego i mnogo više od toga.

Podjela Dalmacije između careva Ludovika i Leona.

No nakon smrti Karlove i Niceforove, a bje to godine osamsto osamnaeste, Ludovik Pobožni, sin Karlov, podijeli Dalmaciju s konstantinopolskim carem Leonom.

[Ratni podvizi Ljudevita Posavskog]

U to se vrijeme Ljudevit Slaven, gospodar donje Panonije, koja se danas zo-
42 ve Požega, pobuni protiv cara Ludovika budući da mu taj bijaše zanijekao berivo. Izazva strašnu razjarenost u istočnoj Bavarskoj, pridobivši za sebe Bugare, Karantance i dio Kranjaca, te zauze velik dio gornje Panonije. Sve to nagna Ludovika da sazove u Aachenu zemaljski sabor, gdje između ostalog bî određeno da vojska iz Italije krene u Panoniju protiv Ljudevita. A Ljudevit, izašavši iz okršaja s neprijateljem kao pobjednik, posta (kako piše Aimon u knjizi 2., poglavlju 106.) još oholiji nego prije. Usprkos tome, po svojim poklisarima zatraži od cara mir uz određene uvjete, uz obećanje da će, ako oni budu ispunjeni, učiniti sve što mu bude naloženo. Car pak, ne prihvativši pogodbu koju mu Ljudevit nuđaše, odasla svoje poklisare nudeći drukčiju pogodbu uz druge uvjete.

Ljudevit ih odbi i odluči ustrajati u svom ratovanju, te naloži da se ode pridobiti susjedne narode i podići ih na noge. Tunučani, narod nastanjen u blizini Bugarske (prema tvrdnjama Abrahama Ortella), pobuni se protiv Bugara u želji da pristane uz cara, no Ljudevit ih svojom vještinom nagovori da napuste cara i da se priklone njemu. Na povratku careve vojske iz Panonije, furlanskog vojvodu Kadaloha spopade vrućica i on preminu, a na njegovo mjesto dođe Balderik. Njemu se pak na ulasku u pokrajinu Karantanaca, koji potpadahu pod njegovu upravu, suprotstavi vojska Ljudevitova, no Balderik ga, jurišajući na njega duž rijeke Drave, natjera u bijeg. Dalmatinski vojvoda Borna skupi silnu vojsku i nasrnu na Ljudevita kod rijeke Kolapije koju Slaveni (kako kaže Latz) zovu Kupa. Na samom početku bitke Bornu napustiše Gudušćani, narod također nastanjen u blizini Bugarske, no usprkos tome, uz pomoć tjelesnih stražara iz svoje garde, vojvoda se spasi toga da padne u ruke neprijatelju. U toj bici pade Ljudevitov tast Dragomus, koji u početku Ljudevitove pobune bijaše napustio zeta i 43
pristupio Borni. Dok se Gudušćani vraćahu kući, Borna ih ponovno potčini. No Ljudevit se okoristi tom prilikom i uđe u Dalmaciju sa snažnom vojskom, žareći i paleći sve pred sobom. Borna, uvidjevši da mu se ne može ravnopravno izravno suprotstaviti, skloni na sigurno u utvrde sva svoja dobra, te s nekolicinom najhrabrijih svojih ljudi stade mučiti Ljudevitovu vojsku, sad s boka, sad straga. Pobivši na taj način tri tisuće neprijateljskih vojnika i oduzevši im tri stotine deva, primora ih da izađu iz njegove zemlje. U mjesecu siječnju Ludovik sazva još jedan zemaljski sabor u Aachenu, gdje bi odlučeno da se skupe tri vojske na tri različita mjesta, te da ih se istodobno pošalje pustošiti Ljudevitove zemlje i tako obuzdati njegovu smjelost. Prva vojska uđe u Ljudevitove zemlje prešavši Alpe u Noriku, druga iz Karantanije, a treća preko Bavarske i gornje Panonije. Dvije od te tri vojske, odnosno ona zdesna i ona slijeva, pristigoše s priličnim zakašnjenjem, jer bjehu napadnute pri prelasku Alpa. No ona u sredini, koja prolažaše kroz Karantaniju, bje bolje sreće, budući da triput svladavši neprijatelja i pregazivši rijeku Dravu, konačno stiže na odredište. Usprkos svemu tome, Ljudevit ne poduzimaše nikakvih priprema, niti pokuša sklopiti mir s protivnikom. Tri se vojske spojiše i stadoše žariti i paliti Ljudevitovom zemljom. No vojska koja se bješe probila kroz gornju Panoniju, pri prelasku se rijeke Drave razboli od kužnoga zraka te mnogi borci poumiraše. Te tri bjehu združene vojske Saske, istočne Francuske, Njemačke, Bavarske i Italije. A nakon što se vojske bjehu vratile kući, Karmolanci, nastanjeni u okolici rijeke Save gotovo uz furlanske granice, predaše se Balderiku, što učini i onaj dio Karantanaca koji bješe pristao uz Ljudevita. On pak, vidjevši da iz Italije dolazi u Panoniju snažna vojska, napusti grad Sisciju i ode dalmatinskim Sorabima. Prebivajući tamo, dokuči da ga jedan od tamošnjih kneževa želi izdati, te ga stoga jednoga dana usmrti i zagospodari njegovim gradom. Poruči potom caru da želi razgovarati s njime na
44 nekom sigurnom mjestu. Budući da mu to bijaše zanijekano, preseli se k Ladi Slavenu, ujaku Borninom kojeg nakon Bornine smrti car Ludovik bijaše postavio za namjesnika u Dalmaciji. Boraveći tamo neko vrijeme, Ljudevit na koncu pade žrtvom Ladine izdaje. Tako napusti ovaj svijet slavni Ljudevit. Njegova su ratovanja protiv raznih naroda i mnogi njegovi pothvati zabilježeni (kako kaže Johannes Aventinus) u pergamentskom svesku koji se čuva u redovničkom samostanu na Ilmu, gdje se također nalaze podaci o mnogim drugim slavenskim ratnim pohodima.

Slaveni ulaze u franačke zemlje, gdje nanose velike štete.

Upravo ti Slaveni, dakle, za vladavine franačkog kralja Arnulfa, uđoše u to kraljevstvo, te zbog nekih nanešenih im nepravda počiniše takve silne štete u nekolikim pokrajinama da Arnulf osobno krenu na njih. No njegova vojska bi razbijena otrpjevši silna zlostavljanja, kako se čita u Reginona u 2. knjizi.

[Slaveni zauzimaju Moravsku]

Poraze i sasijeku vojsku franačkog kralja Arnulfa.

Autor taj pripovijeda kako Arnulfu, caru i kralju franačkom, kad se godine 891. zateknu unutar bavarskih granica ne bi li suzbio slavenske napade, bi dojavljeno da neprijatelji bijahu izvršili strašan pokolj njegovih ljudi i odnijeli pobjedu. Gubitak vjernih ljudi ga silno rastuži, a zatim uzdišući zače tužaljku svoju, nadugo nižući franačke pobjede, zahvaljujući kojima do tog vremena bijahu gotovo nepobjedivima, da bi tada prvi put bili natjerani u bijeg pred slavenskim protivnicima.

Slaveni zauzimaju Moravsku.

Slaveni pak, krenuvši dalje u svojim pohodi-

ma, zauzeše zemlju koja po rijeci Marahavi, odnosno Moravi, bijaše prozvana Maravanija, a zatim Moravska (kako piše Beatus Rhenanus u prvoj knjizi svoje *Germanije*).

Istjeraju ostatke Markomana.

Istjeravši ostatke Markomana, nastaniše se u tim krajevima proširujući uvelike svoje carstvo. Naime (kako piše Franciscus Irenicus u 12. knjizi), kraljevstvo moravskih Slavena obuhvaćaše također Ugarsku, Češku i Rusiju i osta takvim sve dok vladaše Svatopluk, pretposljednji moravski kralj.

Koliko se proteže Moravsko Kraljevstvo.

O njemu Pier Francesco Giambullari ovako piše u 1. knjizi: Držaše on ne samo mirnima, nego i miroljubivima, Rusiju, Poljsku, Moravsku i Češku, pokrajine prirodno privržene oružju i bogate ljudstvom kojim bi se mogle smjelo poslužiti i u najvećim pothvatima.

Narav Rusa, Poljaka, Moravaca i Čeha sklona oružju.

Ti moravski Slaveni (prema izvješćima Wolfganga Latza u knjizi 9.) povedoše mnoge ratove s Francima, Germanima i Sasima. Zadaše također velike muke Polovcima,
danas Tatarima (kako piše Reginon u 2. knjizi). Martin 45
Kromer i Jan Dubravski opširno pisahu o tom kraljevstvu, koje potraja do godine 991., kada ga, nakon smrti kralja Svevlada, zaposjednuše Ugri, Poljaci i velikim dijelom Česi.

Moravski Slaveni dugo ratovahu s Francima, Germanima i Sasima.

Dokad potraja Moravsko Kraljevstvo.

Tko zaposjednu Moravsko Kraljevstvo.

Moravska posta kršćanskom zemljom, kako tvrdi Vjenceslav Čeh, za vladavine moravskog kralja Svatopluka, s prijestolnicom u Velegradu, koji sa svojim pukom primi kršćanstvo od filozofa Ćirila, prije zvanog Konstantin.

Moravska postaje kršćanskom zemljom.

Budući da on bijaše vjerovjesnikom u Bugara, Rašana i ostalih Slavena iz Dalmacije i Moravske, pomislio sam kako je nužno ukratko ispripovjediti njegov život na temelju tvrdnji Popa Dukljanina, Jana Dubravskog, te Augustina Moravskog u životopisima nadbiskupa iz Olomouca. Ćiril bijaše rodom Grk, a rodi se u Tesaloniki, danas Solunu, od oca Leona iz plemićke obitelji. Isprva se zvaše Konstantin Filozof. Godine 887. posta poglavarom velegradske crkve odlukom Hadrijana, trećega rimskog pape tog imena.

Život Ćirila, vjerovjesnika u Slavena.

Bijaše također prvi nadbiskup moravski, poučivši prije toga kršćanskoj vjeri Bugare, Srbe i dalmatinskog kralja Svetopeleka, te nakon njih moravskog kralja Svatopluka, zajedno s čitavim njegovim pukom, kojem se granice protezahu tijekom rijeka Visle, Dunava i Vaga. Nakon petogodišnjeg upravljanja Moravskom crkvom, Ćiril se odreknu tog dostojanstva te uz privolu pape Stjepana, nasljednika Hadrijanova, postavi na taj položaj svog brata Metoda, prema kojem se kralj Svatopluk Mlađi vrlo loše ponije.

Metod, brat Ćirilov i nadbiskup moravski.

Naime, otišavši jednom u lov, naloži nadbiskupu Metodu da ne služi misu prije njegova povratka. Metod pričeka do podneva, no nagrizen sumnjom kako bi Božja služba mogla time biti omalovažena, te vidjevši da puk, koji se bješe okupio u velikom broju, počinje napuštati crkvu, ne htje duže čekati niti poštovati nalog kraljev, te stade služiti misu. Kad on već bijaše za oltarom, eto ti stiže kralj okružen mnoštvom lovaca i čoporom pasa, te smjesta uđe u crkvu uz topot i lavež pasa i maši se oružja. Jedva se suzdrži od
46 toga da rani i samoga nadbiskupa, ali zato pobaca na zemlju sve što bijaše na oltaru.

Kralj Svatopluk obruži Metoda.

Metod otputova bez odlaganja i prijeđe u Češku, te izopći kralja i zabrani bogoslužje u čitavu kraljevstvu. Zadrži se nakratko u Češkoj i ode u Rim, gdje zateknu svog brata Ćirila.

Metod bježi u Češku i zabranjuje bogoslužje u Moravskoj.

Nedugo ga potom ponovno pozovu u Moravsku, no vidjevši kako je kralj, čovjek ohol i opak, silno okrutan prema svećenstvu i ne mogavši podnijeti toliki gubitak i propast svoga stada, vrati se u Rim, gdje preminu godine 907.

Vraća se u Moravsku.

Nanovo bježi u Rim, gdje umire.

Sahraniše ga tamo u crkvi Svetog Klementa, čije tijelo brat Metodov, sveti Ćiril, bijaše prenio s Krimskog poluotoka, danas zvanog donja Tatarska. Pričaju Jan Dubravski i Enea Silvio kako Slaveni, koje Ćiril bijaše preobratio na vjeru Kristovu i kojima bijaše preveo na njihov slavenski jezik Stari i Novi zavjet, htjedoše da se misa i bogoslužja drže i služe na njihovu jeziku.

Ćiril prevodi Sveto pismo na slavenski jezik.

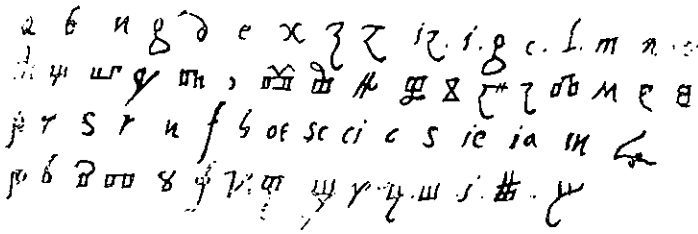
Primivši tu slavensku zamolbu, rimski je papa iznese pred zbor kardinala, gdje u početku bijaše prigovora, no odmah se potom začuo glas koji reče: Sve duše nek' slave Gospoda i svi jezici nek' ispovijedaju vjeru u njega. Tada smjesta bi udovoljeno slavenskoj zamolbi upućenoj papi, te njihovi svećenici, a poglavito oni liburnskih Slavena, koji su podložni noričkom nadvojvodi, i dan danas služe misu i druga bogoslužja na svom materinjem jeziku, budući da ne znaju ni riječi latinskog.

Slaveni služe misu na svom materinjem jeziku.

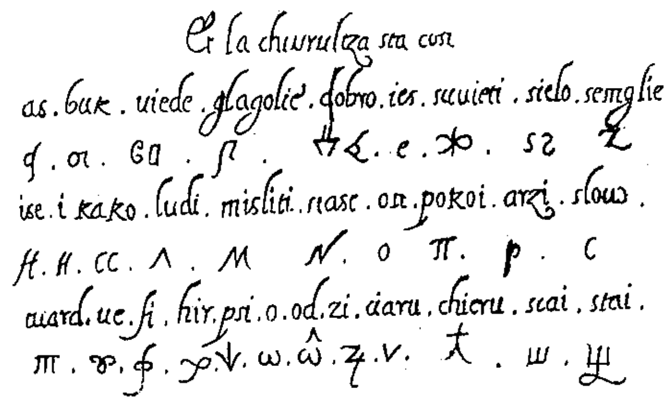
Štoviše, i sami kneževi Norika (kako piše Johannes Aventinus u 4. knjizi) usvojiše slavensko pismo u javnim spisima, kao što se može vidjeti u crkvi Svetog Stjepana u Beču. Slavenski puk rabi dvije vrste pisma, a što ne čine ni Grci ni Latini. Jedno je pismo iznašašće Ćirilovo i zove se ćirilica; dru-

Slaveni rabe dvije vrste pisma.

go je smislio sveti Jeronim, zove se bukvica,* a izgleda ovako: 47

Ćirilica se pak piše ovako:

Slavenske naseobine u Češkoj i Poljskoj.

Te dvije vrste pisma osmisliše (kako je rečeno) sveti Jeronim i Ćiril, na koje vječni spomen čuvaju Slaveni, a poglavito Česi i Poljaci. Ta dva kraljevstva potekoše od dičnoga slavenskog puka koji, zagospodarivši Ilirikom, krenu osnivati svoje naseobine i na sjeveru, odnosno u današnjoj Češkoj i Poljskoj. Zbi se to (prema zapisima Jana Dubravskog u 1. knjizi) na sljedeći način. Čeh Hrvat bijaše muž plemenit i među svojima uvelike štovan. Nehotice ili pak hotimice, ubije jednoga od svojih, čovjeka velika ugleda. Kad ga zbog toga optužiše i htjedoše mu suditi, on se nipošto ne htje pojaviti na sudu, dok njegovi protivnici svejednako ne odustajahu od sva-

[Hrvati, Česi, Poljaci]

---

* Iako Orbini piše *Buchviza*, jasno je da se radi o glagoljici (nap. prev.).

kodnevnih proganjanja. Stoga najveći dio Hrvatske usta na oružje u obranu i zaštitu svojih zakona protiv ogluhe Čehove. Spoznavši kolika je pučka srdžba, Čeh ne počeka više ni trenutka, nego da bi izbjegao pogibli, na savjet prijatelja otputuje na vrijeme, odlučivši potražiti novo prebivalište namjesto prvobitne svoje domovine. Krenu tako u potragu za sigurnim utočištem i udobnim boravištem gdje bi se nastanio, a pridruži mu se brat njegov Leh s rodbinom, prijateljima, slugama i s mnogo drugih ljudi. Zaputiše se onim putem koji ih preko Valerije, smještene između Dunava i Save i tada pod vlašću Hrvata, vođaše u gornju Panoniju, u blizini Moravske. Skrenuvši dakle u Moravsku i otkrivši da se ona, kao i velik
48 dio Saske, nalazi u posjedu Slavena, neko se vrijeme tamo zadržaše. Moravci ih, doznavši povod njihova putovanja, poučiše što im je činiti te im objasniše kako se nedaleko nalazi zemlja što je Germani zovu Bohemija i koju oni nekoć nastavahu, a trenutno da je pusta i u potpunoj osami, izuzev šačice Vandala, također roda slavenskoga, koji razasuti prebivaju na nekoliko mjesta u jadnim nastambama, te kako se to čini prikladnim mjestom za novi stan Čehove družbe. Čeh to prihvati tim radije što mu bijaše jasno da se nalazi u takvu položaju da nema nikakve koristi raspravljati o ponuđenim mu prijedlozima. Krenuvši dakle ponovno na put i zaputivši se ravno prijevojem Hercinskog gorja, idući posvuda miroljubivo i ne dirajući ni u koga, spusti se Čeh u Bohemiju. Kudgod krenuo, mogaše vidjeti svojim očima ono što mu bijaše ispripovijedano, odnosno da je Bohemija neobrađena, pusta i nastanjena stadima ovaca i krdima goveda više nego ljudima, kojih bijaše vrlo malo, dok životinja bijaše bezbroj. Ljudi koje tamo zatekoše ne bijahu nimalo uljuđeni, nego duge kose i odreda pastiri. U početku, kad ugledaše Čehove ljude, nikad prije viđene, prestrašiše se; no shvativši da su oni njihove narodnosti i prijatelji, smjesta razmijeniše pozdrave grleći se, te donoseći poklone kojima običavahu darivati prijatelje i goste, a to su mlijeko, sir i meso. Dadoše potom Čehovoj družbi vodiča da ih odvede u donju Bohemiju. Stigoše tako do planine što se uzdiže između rijeka Labe i Vltave, a tamošnji je ljudi zovu Rzip, što znači vidik, jer se odonud

Čeh susreće Slavene u Moravskoj i Saskoj.

Vandali Slaveni.

Planina Rzip.

vide okolna velika i prostrana polja. Čeh se pope na planinu te gledajući svud oko sebe, promatraše zadivljen sad nebo i čist zrak, sad plodno tlo, šume i gajeve pogodne za ispašu, pa bacaše pogled na bistre vode i rijeke bogate ribom. Ne uzmogne više kriti radost u duši, pa ruku uzdignutih prema nebu stade zahvaljivati bogovima na

Čeh prinosi žrtvu bogovima.

tolikim blagodatima. Ubi tada žrtve koje bijaše ponio sa sobom, te prinese žrtvu bogovima, kako bijaše običaj 49
onoga puka. Vrativši se svojima dolje u ravnici, unese u

Zaustavlja se u Bohemiji.

sve novo veselje objavivši im da je došlo vrijeme da se skonča i to njihovo dugo i besciljno lutanje, te potičući ih da na tom mjestu sagrade kuće i poglavito obrađuju zemlju, kako ne bi bili prisiljeni živjeti samo od lova i na mesu poput zvijeri. Hrvati bijahu vješti kako gradnji, tako i ratarstvu, te stoga svak od njih radosno i spremno obeća tako učiniti. No Čeh svejednako nastavljaše sokoliti ih i poticati na taj pothvat. Pučanstvo se tog kraja po-

Dalmatinci pristižu u Bohemiju.

veća i silno umnoži dolaskom kako Vandala, tako i Dalmatinaca, koji se stjecahu u Bohemiju kao mjesto spokojno i daleko od svih buna i stalnih ratovanja. Leh tada, poželjevši i on postati začetnikom jednog naroda i kraljevstva, pristupi svom bratu Čehu s molbom da ga pusti u potragu za novim boravištima i novima krajevima, zajedno sa svima onima koji ga žele slijediti. Obeća bratu da će se, ne pronađe li slučajno to što traži, vratiti k nje-

Leh napušta brata.

mu. Lasno ishodivši to od brata, prijeđe planine na sjeveru te stiže u krajeve koji se trenutno nalaze djelomice u posjedu šleskom, a djelomice poljskom. Leh, upravo poput svog brata Čeha, bje u svom pothvatu sretne ruke i naseli te krajeve novim pukom, pokazujući se svagda krajnje skromnim prema svekolikoj svojoj čeljadi, a nigda častohlepnim ili oholim, upravo onako kako to činja-

Česi potječu od Čeha, a Poljaci od Leha.

še i njegov brat Čeh. Stoga puk njihov sačuva vječni spomen na obojicu te se, prepoznajući u njima svoje začetnike, prozvahu po njima tako da se sve do danas Bohemi

Češki i poljski pisci.

po Čehu zovu Česi, a Poljaci po Lehu Lesi. Ta dva naroda zapadoše pisci slavni i ljudi učeni, među kojima Vjenceslav Čeh, Matija Miechowita, Jan Dubravski i Martin Kromer, te mnogi drugi, koji su opširno pisali o češkim i poljskim ratovanjima i pobjedama. Tko želi upoznati razvoj tih dvaju kraljevstava, može se uteći navedenim

piscima, jer ja ću se zadovoljiti time ako kažem, slijedeći učenog Giambullarija, da Češka i Poljska bijahu svagda
50 prirodno privržene oružju i bogate ljudstvom kojim bi se mogle smjelo poslužiti i u najvećim pothvatima. Česi pružiše često dokaze tome u prilog, te zadaše muke ne samo susjedima nego i najudaljenijim i najmoćnijim vladarima, kako izvješćuje Paolo Emili. On u 3. knjizi, pričajući o ratovanjima cara Karla Debelog, ovako govori: Karlo sin upusti se u taj pothvat u korist Huna s istim pregnućem s kojim se prije toga bijaše protiv njih borio, no njegove ga nade iznevjeriše. Otkri naime da su Česi

Česi prehrabri.

ljudi silno hrabri, duha nipošto lupeškog, nego tvrdokorna poput istinskih protivnika, a sukob između Čeha i Franaka, koji bijahu ukrotili hunsku oholost, bje pothvat nesigurniji i opasniji od prethodnog sukoba između Huna i Franaka. Najpoznatiji i najslavniji češki kralj bje

Kralj Otokar, 1278. godine.

Otokar V. Prema pričanju Jakoba Wimphellinga u *Germanskim izvacima*, bijaše on po naravi predan stalnom vojevanju, te muž srčan i željan teških i slavnih pothvata.

Kolikim područjem vladaše kralj Otokar.

Proširi svoje carstvo od Baltičkog mora sve do Dunava i Jadrana. Piše Nazarije Mamertinski da Česi bijahu oduvijek odlični strijelci, a svećenik Helmold ih u 5. poglavlju

Česi ratoborni.

Slavenskog ljetopisa naziva ratobornim pukom. No što

Češke žene po naravi sklone oružju.

to govorim o muškarcima, kad i žene i djevojke iz onih krajeva bijahu jednako tako ratoborne po naravi, a običavahu (kako piše [papa] Pio Drugi u svojoj *Češkoj povijesti)* jahati konja i uvježbavati ga za trk, zaokrenuti na konju, boriti se kopljem, nositi oklop i luk, odapinjati strijele i bacati koplje, ići u lov, ne zanemarujući niti jed-

Žene zavladaju češkim kraljevstvom.

nu od stvari uobičajenih za dobrog vojnika ili viteza. Upravo to bje uzrokom što žene svojedobno zavladaše tim

Djevojka Valaska vladaše Češkom sedam godina.

kraljevstvom (prema izvješćima opata Reginona u 2. knjizi, Pija Drugog i Jana Dubravskog). Naime Valaska, pratilja Libuše, žene Primislava kralja češkog, gotovo poput nove Pantasileje Amazonke, kloneći se zajedno s družicama muškoga društva, na koncu poubija muškarce u zemlji i osta na vlasti u Češkoj sedam godina, a u jednom danu ubi sedam protivnika. Bijaše žena vrlo mudra i domišljata, koja tamo gdje od sile ne bijaše po-

Sarka, žena lukava.

moći pribjegavaše varkama. Pouči toj vještini i druge žene iz družbe, a posebice Sarku, ženu iznimne ljepote, a

još veće lukavosti i okrutnosti. Da bi usmrtila Stirada, 51
mladića snažnog i najvećeg progonitelja tih Čehinja, o-koristi se ovim lukavstvom i varkom. Dade se svezati za ruke i noge o jedno stablo, te postaviti pokraj lovački rog i posudu sa začaranim napitkom od kojeg bi onaj tko bi ga ispio izgubio pamet. Naloži potom drûgama da se sakriju nedaleko u šumi. Tek što bjehu otišle žene, kad eto ti Stirada koji idući u lov prispje na mjesto gdje bijaše svezana lukava Sarka. Vidjevši je onako svezanu, smilova se i upita je zašto je osuđena na takve muke. Domišljata djevojka mu odgovori: Valaska je tako naredila, jer pokajavši se za zlodjela što bjeh zajedno s njom protiv muškaraca počinila, odlučih prekinuti s takvim životom i otići od nje. Doznavši to, dade me svezati kako bih umrla u tisuću muka. No začuvši lavež tvojih pasa i njisak konja, utekla je spasiti se, s nakanom da se vrati vidjeti moju smrt. Molim te i zaklinjem u ime plemenitosti tvoje, da me oslobodiš ili da me svojim rukama usmrtiš, samo da ne padnem ponovno njoj u ruke. Stirad je, obuzet koliko samilošću, toliko i ljepotom njezinom, odveza. Priupitavši je za svrhu posude i roga, ona mu odgovori: Napitak je bio pripremljen da duže poživim i da moje muke tako duže potraju, a rog su mi htjele objesiti oko vrata u znak da sam bila lovica. Izrekavši to, otpi iz posude dio napitka koji njoj ne mogaše naškoditi, a ostatak dade Stiradu koji od toga izgubi pamet. Zatim prinese rog usnama, uz riječi: Želim zasvirati njima u inat, a zvuk se razlegnu zrakom i šumom. Čuvši zvuk roga, Valaska izađe s drûgama iz zasjede te uhvatiše i svezaše nesretnog mladića. Odvedoše ga u višegradsku utvrdu te ga pogubiše u nazočnosti kralja Primislava i čitavoga puka. O tom ustanku čeških žena Pio Drugi pripovijeda u svojoj *Češkoj povijesti*, kao i Jan Dubravski, koji u drugoj knjizi kaže: Kako netko ne bi pomislio da je rat žena protiv muškaraca u Češkoj puka izmišljotina, valja znati da u Sarmatiji bijaše drevni običaj da se žene bore protiv muškaraca, kako izvješćuje Pomponije Mela, kada kaže da dužnosti sarmatskih djevojaka bijahu gađanje lukom
i strijelom, jahanje i lov, a odraslih žena ranjavanje nep- 52
rijatelja, te kad god to ne bi učinile, kazna bi im bila gubitak djevičanstva. Takvu srčanost pokaza također Matil-

Valaska uhvati i pogubi Stirada.

Drevni običaj sarmatskih žena.

Dužnost djevojaka i odraslih žena u Sarmatiji.

Matilda, češkog roda, žena velike hrabrosti.

da koja, kako kaže [papa] Pio Drugi, bijaše češkog roda. Ona darova rimskoj Crkvi čitavu zemlju koja se prostire od mjesta Radicofano Castel Sanese [Bandeno di Roncone] do Ceparana i koja se danas zove baština svetog Petra. Žena plemenitog jednog kneza, rodi mu sina koji kratko poživi, a zbog strašnih bolova pri porođaju odluči ne leći više s mužem. Uzdrman time, muž krenu oružjem na ženu, koja mu se hrabro suprotstavi i uz pomoć dobre vojske otjera ga od sebe, te mu kao pobijeđenom dade odrubiti glavu, I nehtjedne se nikad više udati. Alessandro Durante, opravdavajući Matildin postupak, u drugoj knjizi kaže: Dvije stvari opravdavaju Matildin okrutni čin; jedna je velika drskost njezina muža i nerazboritost njegova, dok je druga podrijetlo nje koja potječe od ratoborna i ponosita puka češkog. Ne zaostaje nimalo za njim, ni po slavi, niti po srčanosti, puk poljski. Prešućujući bezbrojne njihove pobjede, spomenut ću samo Žigmunda, kralja poljskog koji više puta potuče do istrebljenja snažne vojske pod vodstvom Tamerlana i Batu-kana, kako izvješćuju Vinko iz Beauvaisa, Tomo arhiđakon splitski i Miechowita. Bijaše puk taj propast ljudskoga roda, te natjera u bijeg također i silnu vojsku vojvode moskovskog, sasjekavši osamdeset tisuća ljudi. Izašavši iz rata s gospodarima Livonije i Pomeranije kao pobjednici, silno se uzoholivši, prisiliše ih sljedećih godina na plaćanje danka. Uza sve to se Turci, uz pomoć saveznika svojih Vlaha, bijahu osmjelili izazvati rat s Poljacima, no oni ih ne samo prisiliše da napuste granice Poljske uz gubitak najvećeg dijela svojih ljudi nego štoviše upadoše u vlaške zemlje žareći i paleći sve oko sebe. Tolikoj snazi velikog kneza kakav bijaše Žigmund, valja pridodati iznimnu srčanost Poljaka u ratu, budući da im je, slijedeći u tome drevni primjer vrlih svojih pradjedova Slavena, pogibija krvava draža od sramotna bijega. Zbog stalnih ratovanja postavši oholi i okrutni, vrlo kasno prihvatiše kršćanstvo. Bijahu preko sva-
[Vjera starih Slavena] 53 ke mjere predani idolopoklonstvu i štovanju nekolikih svojih osobitih kumira, a bjehu to: Jupiter, Mars, Pluton, Cerera, Venera i Dijana. Jupitera prozvaše na svom slavenskom jeziku **Jez** i smatrahu ga svemoćnim. Marsu nadjenuše ime **Leda**, a bijaše bog rata i prinosnik pobjede. Plutonu ime bijaše **Nija**, a moljahu za najbolje mjes-

Daruje Crkvi baštinu sv. Petra.

Matilda dade odrubiti mužu glavu.

Tamerlan skršen i poražen od Poljaka.

Livonija i Pomeranija svladane od Poljaka.

Poljaci žare i pale Vlaškom.

Kasno Poljska primi Kristovu vjeru.

Kumiri Poljaka.

Jez.

Leda.

Nija.

Piše Dlugosz da se u Gnieznu nalazio hram posvećen Niji.
Cicilija.
Zjevana.
Marcana.
Pogoda.
Lada.
Ileli.
Poleli.
Marcana.
Kip Marcane i Zjevonije u svečanoj povorci.
Stado.
Češka prelazi na kršćanstvo godine 900.
Poljska prihvaća kršćanstvo godine 965.

to u njegovu kraljevstvu nakon smrti. Veneru prozvaše **Cicilija**, a od nje moljahu plodnost, naslade i obilje djece. Dijani dadoše ime **Zjevana ili Zjevonija**, a nju zaklinjahu da im podari umjerenost i dobru lovinu. Cereru prozvaše **Marcana**, tražeći od nje plodnost njiva i nasada. Obožavahu vjetar što fijuče iznad klasja žita i krošanja stabala, a zvahu ga **Dogoda** ili **Pokvist**. Martin Kromer tumači Pogodu kao vedro, dok Pokvist, ili Pokvišel, kako kaže Miechowita, u Masovaca znači nevrijeme. Jednako tako obožavahu **Ladu**, majku Kastora i Poluksa. Spomen se na to zadrža sve do Miechowitova vremena, jer on kaže da oni što pjevahu drevne stihove, ponavljahu riječi **lada lada, ileli ileli, poleli poleli**. Kastora, naime, zvahu Ileli, a Poluksa Poleli. Piše Jan Dlugosz da u njegovo vrijeme u Češkoj i Poljskoj kićahu pleternim vijencima kipove Marcane i Zjevonije, te ih nošahu u svečanoj povorci uz žaloban pjev, da bi ih potom bacili u močvaru ili u rijeku. Upriličavahu to četvrte korizmene nedjelje u spomen na sedmi dan mjeseca ožujka, kada kralj Mjecislav javnim proglasom naredi da se razbiju svi kumiri. Njima Poljaci posvećivahu hramove i posebna mjesta, zatim kipove, svećenike također, u njihovu čast određivahu praznične dane uz ples, slavlje, pjesmu i razne igre. Takav se obred u praznične dane, priča Dlugosz, postojano održao u Poljskoj sve do njegovih dana, nekoliko stoljeća nakon prihvaćanja kršćanstva. Naime, svi zajedno, muškarci i žene, stari i mladi, običavahu okupiti se u dane koje mi zovemo Duhovima, te slaviti uz igre i ples. To svoje okupljanje zvahu **stado**, uz isto značenje koje ta riječ i danas ima u nas. Rusi i Litvanci, poglavito na selu, i dan danas ima- 54
ju običaj, dok plešu i plješću rukama, ponavljati pjevajući ime Ladone. Grijeha se idolopoklonstva Česi ostaviše (mišljenje je Vjenceslava Čeha i Jana Dubravskog) i primiše kršćansku vjeru zahvaljujući moravskom kralju Svatopluku, za vladavine češkog kralja Borivoja i žene mu Ljudmile oko godine 900. Poljaci, međutim, ustrajahu u svom neznaboštvu, te ga se odrekoše tek 965. zaslugom njihova kralja Mjecislava. On pak na preobraćenje bijaše potaknut povodom koji ćemo sada razložiti. Preuzevši nakon očeve smrti vlast u Poljskoj, uze

Povod preobraćenju poljskog kralja Mjecislava.
Dambrovka žena kralja Mjecislava.
U Poljskoj razbijaju kumire.
Litvanci ustraju u neznaboštvu.
Vjera Litvanaca.
Znicz.
Perkuni.

on, kako to već običavahu neznabošci, sedam žena, no usprkos tome ne dobi niti jednog jedinog nasljednika kojem bi ostavio kraljevstvo. U isto doba mnogi Poljaci na povratku kući iz Češke i Moravske donašahu sa sobom kršćansku vjeru, a bijaše kršćana i u Poljskoj, od kojih neki u službi vladara, dok se drugi bavljahu trgovinom. Bijahu tu i oni koji, kako bi se mogli spokojno posvetiti duhovnim stvarima, življahu povučeno na osamljenim mjestima. Oni svjetovaše i potaknuše Mjecislava da se ostavi zabluda neznabožaca i primi Krista, koji je prinosnik potomstva i tješitelj svih duša. Skloniše ga da se združi s jednom jedinom ženom kršćankom u pravom i zakonitom braku, na što on posla u Češku isprositi kćer vojvode Boleslava, a to je onaj koji bješe ubio svog brata, kasnije proglašenog svecem. Boleslav mu ne uskrati ruku svoje kćeri, uz uvjet da se prosac ostavi neznaboštva i postane kršćaninom. Mjecislav sa zadovoljstvom prista učiniti to. U jednom jedinom danu, a bje to godine 965., Mjecislav primi u Gnieznom sveto krštenje i oženi djevicu Dambrovku. Izda potom proglas kojim naloži da u svim gradovima i drugim mjestima u njegovu kraljevstvu budu razbijeni kumiri i da svak bude kršten. Tako dugo dok osta na životu, nastojaše svim silama uvesti, a potom održati kršćansku vjeru u čitavom svom kraljevstvu. Litvanci, iako slavenskoga roda i istodobno ujedinjeni s poljskim kraljevstvom, bijahu vrlo ustrajni te zadržaše pusto svoje praznovjerje u lažne bogove duže čak i od sa-
55 mih Poljaka. Obožavahu boga vatre, kojeg na svom jeziku zvahu **Znicz**, te na nekim mjestima i u najvećim gradovima održavahu stalan i vječan plamen, nikada ga ne gaseći. Odavahu počasti gromovima, koje zvahu **perkuni**, kao božanstvima. Sveti plamen, predmet njihova obožavanja, svećenici iz hrama neprestance održavahu, kako se ni na trenutak ne bi ugasio. Prijatelji bolesnih dolažahu k svećenicima po savjet, a ovi noću prilažahu svetom plamenu i jutrom davahu odgovor, kazujući da u vatri bjehu vidjeli sjenu bolesnikovu. K tome, bijahu tamo dubrave i birana stabla u šumama posvećeni njihovim bogovima, te nikome ne bijaše dopušteno dotaknuti ih se mačem, a ako bi slučajno tkogod to i učinio, ne bi prošao nekažnjeno. Naime, izazvavši time srdžbu zlodu-

Prinošenje žrtve u Litvanaca.

ha ili bi na mjestu pao mrtav ili bi pak ostao osakaćen iz-
gubivši koju okrajinu. Vjerovahu k tome da otrovnice i
druge zmije nose u sebi dio božanske prirode, te ih hra-
njahu po kućama i u obiteljima kao kućna božanstva,
prinoseći im žrtvu u mlijeku i kokošima. Bijaše stvar
opasna i pogubna za čitavu obitelj ubiti neku od tih
zmija ili joj nanijeti kakvo zlo. Svake godine prvog dana
listopada, nakon žetve i berbe, prinašahu svečane žrtve,
u čemu sudjelovahu mnogi sa ženama i djecom, te se tri
dana uzastopce gošćahu onime što bijahu ubili i ponu-
dili bogovima kao žrtvu. Po povratku iz rata, spaljivahu
umjesto žrtvene životinje dio ratnog plijena i ponekog
ratnog zarobljenika. Budući dakle da Litvanci življahu

Litvanski vojvoda Jagelon prosi ruku poljske kraljice Hedvige.

Obeća postati kršćaninom.

u takvu grijehu, veliki vojvoda litvanski Jagelon, znajući
da Poljskom vlada djevica Hedviga, godine 1385. posla
dva svoja brata isprositi njezinu ruku. Dovedeni pred
kraljicu, ovako joj se obratiše: Ako se vi, mudra djevice
dostojna tako uzvišena položaja, udostojite uzeti za
muža gospodara našega Jagelona, on obećaje da će
postati kršćaninom zajedno s čitavom Litvom, da će os-
loboditi sve Poljake koje drži u zarobljeništvu i da će
zasvagda ujediniti svoje zemlje s kraljevstvom poljskim;
nuđa se također povratiti zemlje Pomeraniju, Kulmek,
Šlesku i svaku drugu koja bijaše otrgnuta od kraljevstva 56
poljskog. Poruka ta ne bijaše po volji kraljici, ali se svidi
biskupima i plemićima jer uvidješe da bi na taj način
poljsko kraljevstvo bilo sigurnije od upada tuđinaca, a k
tome bi veliko mnoštvo ljudi bilo oslobođeno iz Sotoni-
nih ruku i privedeno Kristu. Stvar ipak bje prepuštena
volji ugarske kraljice, majke Hedvigine. Ona odgovori da
bi joj zadovoljstvo bilo kad bi velikaši poljski prihvatili
ono što je na korist kršćanskom svijetu i poljskom kra-
ljevstvu. Stoga Jagelon dođe u Krakov s braćom svojom i
u pratnji brojne družbe litvanskih plemića, te stupivši

Jagelon se krsti i mijenja ime u Vladislav, godine 1386.

pred kraljicu, preda joj kraljevske darove, a bje to godine
1386. Nedugo potom, poučen člancima vjere kršćanske,
bje kršten novim imenom Vladislav. Također i imena
braće njegove biše krštenjem izmijenjena, jer Vigont bje
prozvan Aleksandar, Korigalon posta Kazimir, a Svitri-

Ženi se Hedvigom.

galon Boleslav. Istoga dana njihova krštenja, održi se
vjenčanje kraljičino, a poljskom kraljevstvu biše zasvag-

Okrunjen je kraljem Poljske.

da pripojene Litva, Samojeda i Rusija. Nakon toga Vla-
dislav bje pomazan i okrunjen kraljem Poljske, godine
1387. Hoteći preobratiti na kršćanstvo litvanski puk,
povede sa sobom ženu svoju kraljicu, vojvodu od Ma-

Vraća se u Litvu i satire idolopoklonstvo.

zovije, te mnoge biskupe i drugo svećenstvo. Stigavši u
Litvu, odvrati puk od idolopoklonstva, ugasi sveti pla-
men, sravni sa zemljom hramove i oltare posvećene
kumirima, posiječe u korijenu šume i pobi zmije što ih
Litvanci obožavahu. No kad pozva puk u sječu njego-
vih svetih šuma i stabala, nitko se ne odvaži željeznom
oštricom dotaknuti sveto drvo, sve dok ih propovjed-
nik ne ohrabri pruživši im i sam primjer svojih riječi.
Zatrvši u potpunosti neznaboštvo, poučavaše puk

Vladislavov dar novim kršćanima.

člancima vjere i riječi Gospodnjoj, da bi ga zatim i pok-
rstio. Pobožni kralj svakog pučanina koji bješe pristu-
pio krštenju, darivaše novim odijelom izrađenim od
tkanine donešene iz Poljske, a tom svojom brižnom
ljubaznošću postiže to da puk onaj, jednako velikaši i
sirotinja, koji se dotad bijaše zadovoljio platnenim ha-
57 ljama, kad se pronije glas o tom darivanju pohita jato-
mice sa svih strana primiti krštenje, ne bi li dobio vune-
no odijelo. No oni iz Samojede, premda po Litvi bija-
hu pripojeni kraljevini Poljskoj, ne pokoriše se Kristu,

Obgorjanci i Samojedi, Slaveni ratoborni i srčani.

nego zajedno s Obgorjancima ostadoše ogrezli u nez-
naboštvu. Te su dvije pokrajine (po svjedočenju Petra
Crusbera u 2. knjizi i Karla iz Wagriena u 7. *O Venedi-
ma*) nastanjene slavenskim pukom, ratobornim i pre-
ko svake mjere smionim, o čemu često bijahu pružili
dokaze u okršajima sa svojim susjedima, koje nepres-
tance držahu pod oružjem. U pustošenjima i pljačkanji-
ma, naime (kaže Crusber), nadmašivahu sve ostale.

Samojedi vjeruju u predznake.

Vjerovanja Samojeda.

Samojedi također, povodeći se za ostalim Slave-
nima, štovahu kumire, a vjera njihova bijaše vrlo slična
onoj Litvanaca. Bijahu, naime, privrženi predznacima i
proricanjima. Iznad svega, ipak, obožavahu vatru koju
smatrahu presvetom i vječnom, te je držahu zatvorenu
u kuli na vrh brda, a svećenici je neprestance podržava-
hu dodavanjem drva. Imahu također i svoje posvećene
šume, koje obožavahu poput svetinja i prebivališta svojih
bogova. A bijahu obuzeti takvim duhovnim sljepilom,
da vjerovahu kako se imaju smatrati svetima ne samo te

šume nego i ptice i zvijeri koje u njima prebivaju, i sve ono što zađe u šumu. U tim svetim šumama održavahu plamen na ognjištima podijeljenim prema kućama i obiteljima, gdje spaljivahu tijela svojih dragih i rodbine, zajedno s konjima, sedlima i najskupocjenijim haljama. Pokraj tih ognjišta postavljahu stoliće od hrasta plutnjaka, a na njima jela pripremljena od krupnika u obliku sira, dok nad plamenom sipahu slad, obmanuti u svojoj lakovjernosti da će duše pokojnika, čija tijela bijahu tamo spaljena, doći noću i okrijepiti se jelom.

Živoytii, kućna božanstva u Samojeda.

Seljaci iz Samojede (prema izvješćima Aleksandra Gwagnina u njegovoj *Sarmatiji*) prehranjivahu po kućama nekakve zmije s četiri nožice poput guštera, crne i krupna tijela, koje na svom materinjem jeziku zvahu **živoytii**, a držahu iz za kućna božanstva. Za pročišćavanja domova te bi zmije izlazile jesti pripremljenu hranu, a dok bi one jele, čitava bi se obitelj okupila oko njih s velikim strahopoštovanjem i čekala da se site vrate na svoje mjesto. Ako bi slučajno kakva nesreća zadesila obitelj, vjerovahu da je to 58
stoga što sa zmijolikim svojim kućnim božanstvom ne bjehu dobro postupali i što se ne bješe do sita najelo.

Gozbe njihove.

Svake godine krajem listopada, nakon žetve i berbe, priređivahu na sljedeći način javnu svečanu gozbu. Svi se sa ženama svojim, djecom i poslugom stjecahu na mjesto određeno za gozbu i postavljahu stol na sijenu, a posred stola kruh i uz njega par vrčeva sladovine.

Žrtvovanja.

Dovođahu zatim tele, krmka i krmaču, kokota i kokoš i druge domaće životinje u parovima mužjaka i ženke. Prije no što bi ih ubili za žrtvu, došao bi gatalac te bi, izgovorivši nekoliko riječi, započeo tući životinju batinom, čemu bi potom prionuli i svi nazočni, tukući je po glavi, nogama i trbuhu, govoreći: Ovo su ti darovi, bože Zjemeniče (jer oni seljaci tako zvahu demona), zahvaljujemo ti što si nas ove godine održao u zdravlju i što si nam dao obilje svega; a sad te molimo, da htjedneš i sljedeće nas godine potpomagati i zaštiti od vatre, mača, kuge i od svih neprijatelja.

Kumir Zjemenik.

Zatim bi jeli meso žrtvovanih životinja, a prije no što bi počeli jesti, od svakog bi jela odrezali komad i pobacali ih na zemlju u svaki kut kuće, govoreći: Ovo je tebi žrtva, o Zjemeniče, primi ju i pojedi u slast. Tada bi svi prionuli jelu u veselju. Ta praznovjerja Samojeda

Samojeda postaje kršćanskom godine 1413.

potrajaše do godine 1413., kad poljski kralj Vladislav, Bogom nadahnut, krenu na njih i savlada ih. Spali tad kulu svetog plamena, ugasi onaj plamen, posiječe šume u korijenu, ne bez velika čuđenja tamošnjega puka koji ne mogaše vjerovati svojim očima da poljski vojnici, koji bijahu posjekli šume, nisu nimalo ozlijeđeni, kako se naprotiv njima samima bijaše više no jednom dogodilo.

Uništeno je idolopoklonstvo u Samojedi.

Zapovijedi potom kralj Vladislav da svi postanu kršćanima i pristupe krštenju, te podiže prekrasnu crkvu u Miednichu.

Podižu se crkve u Miednichu.

Kumiri i vjerovanja Obgorjanaca.

Obgorjanci obožavahu kumira imenom **Zlatababa**, odnosno Zlatna baka, čiji kip stajaše uz rijeku Obyo, držeći u krilu djetešce za koje se govorilo da
59 joj je unuk. Kumir taj bijaše opremljen kao glazbalima, koja poput trublji ispuštahu snažan zvuk. Kada bi štogod htio učiniti ili krenuti na put, svećenik bi tražio savjet od tog kumira. Pravo je to čudo jer (kako kaže Abraham Ortell u svom *Teatru*) kumir davaše točne i sigurne odgovore o onome što im je činiti. Nitko se ne bi usudio proći pokraj a da ne ostavi kakav dar, pa kad ništa drugo ne bi imao, svukao bi sa sebe kožuh, pao ničice na zemlju i (kako kaže Johannes Aubanus) ponudio mu kožuh na dar.

Ne zna se vrijeme preobraćenja Obgorjanaca.

Nisam našao zapisa o vremenu preobraćenja Obgorjanaca ni u jednog autora, pa ću prijeći na druge Slavene, točnije, one koji zauzeše čitavo primorje što se proteže od Olzacije do Livonije.

Venedi su roda slavenskog.

U tim krajevima (po svjedočenju Petera Artopaeusa) življaše slavenski puk imenom Venedi ili Veneti. Slaže se s time i Johannes Magnus Got u 6. knjizi, poglavlju 21., gdje ovako govori: Tko bijahu Veneti, Jordanes je izložio povodeći se za autoritetom Ablabijevim i tvrdeći da se radi o puku slavenskoga roda. Naime, podijeljeni kako već bijahu na razne narode (a tako je i danas), Slaveni dobiše različita imena.

Vandali i Slaveni razlikuju se samo imenom.

I uistinu, puk se slavenski ne razlikuje od Vandala ni po čemu drugom doli po imenu. Johannes Aventinus pak u 2. knjizi kaže: Za vladavine cara Marcijana, oko 453. godine, narod Veneda, koji sebe same nazivaju Slavenima, a koji su drevni puk iz Germanije (kako piše Tacit), prodrijevši u svojim upadima u šume i planine smještene između područja Peučana i Fena, zbog grijeha naših (kako kaže Jordanes) postadoše okrutnima, brojnijima i snažnijima, u tolikoj mjeri

Slaveni, drevni puk iz Germanije.

Postaju brojniji i snažniji.

Slaveni prodiru sve do krajnjih obala Zapadnog oceana.

Avarski kralj Kakan šalje Slavenima glasnike i traži pomoć.

Slavenski poglavari.

Valja zamijetiti veliku udaljenost domovine Slavena.

Slaveni u svojoj zemlji ne poznaju željezo.

Venedsko more dobiva ime po Slavenima Venedima.

Mnogi snažni narodi pretrpe poraz od Slavena.

Sasi zovu Slavene Vandalima.

U koje doba zauzeše baltičke obale.

Slaveni silno proširе svoje kraljevstvo.

Bore se protiv Henrika Aukupa i silnog Otona.

da malo pomalo preplaviše i zauzeše čitav kraj smješten između rijeka Labe i Tane, te cijelom dužinom i širinom između Kodanskog i Jadranskog mora. Prodriješe zatim sve do krajnjih obala Zapadnog oceana, kao što se vidi u Pavla Đakona u 17. knjizi, gdje ovako kaže: No sljedećega dana Rimljani uhvatiše tri slavenska muža, koji ne nošahu sa sobom ništa željeznoga osim štitova u rukama. Car Mauricije ih upita otkud dolaze i gdje su im boravišta. Oni mu odgovoriše da su roda slavenskoga i da žive kraj obala Zapadnog oceana, te da avarski kralj Kakan bijaše poslao njihovim kneževima glasnike s darovima, tražeći pomoć protiv Rimljana. Stoga ih pogla- 60
vari njihovi bijahu poslali Kakanu da mu objasne kako je to zbog udaljenosti zemalja nemoguće, budući da oni sami bijahu proveli na putu osamnaest mjeseci. Štitove nošahu, kako objasniše, budući da nitko od njih ne bijaše vidio oklopa, pošto zemlja njihova ne poznavaše željezo. Car, dakle, začuđen njihovim životom i ujedno zadivljen krupnim njihovim stasom, posla ih u Herakleju. Po tim je Slavenima Venedima more Venedsko dobilo ime, budući da oni, pregazivši prvo rijeku Vislu i stigavši u svom pohodu sve do Labe, napadoše one koji nastavahu obale Kodanskog mora. U to doba bijahu ti krajevi nastanjeni snažnim i vrlo moćnim narodima, kao što su Svevi, Langobardi, Rujanci i Svitonci koji, nakon poraza od Slavena, krenuše u smjeru Dunava. David Hitreus u 3. knjizi, gdje govori o toj provali Slavena, kaže: Narod Heneti ili Venedi, koje Nijemci zovu Wenden, Talijani Slavi, a u nas im je ime Vandali, zauzeše, nakon kobnih tih seoba naroda, čitavu obalu Baltičkog mora, oko ljeta Gospodnjeg 500. Od Baltičkog mora pa sve do Labe, od izvora, odnosno jedanaest potoka koji se u nju slijevaju prije no što se spusti niz češke planine, gotovo sve do riječnog ušća, življahu oni nekoliko stoljeća. Proširiše silno kraljevstvo svoje, dok ih Henrik Aukup i silni Oton ne potukoše prvi put na rijekama Labi i Havelu. Nakon njih i Henrik Lav, šesto godina nakon njihova dolaska u te krajeve, dijelom ih u stalnim ratovanjima poubija, a dijelom porazi i podjarmi. Uz uvođenje kršćanske vjere, izniknuše u tim krajevima i naseobine Nijemaca. No usprkos tome, i dan da-

Razna imena Slavena s Baltičkog mora.

Pomerie u Slavena znači zemlja na moru.

Pomeranci i Kašubi nastavahu Pomeraniju u razdoblju prije Krista.

nas se ostaci Slavena nalaze uz obale Labe, te u Lužici i drugdje. Premda u početku, u vrijeme kad zauzeše baltičke obale, imahu jedinstveno ime Slaveni, bijahu im potom nadjenuta razna imena, te se neki od njih ovako zvahu:

Pomeranci, Vilci i Ruganci.

Otočani njima nasuprot.

Varnavi, Obódriti, Polapski Slaveni, Vagiri, Lin-
61 goni.

Pomeranci, još uvijek poznati pod drevnim imenom, tumače se kao primorci, jer *pomerie* na slavenskom jeziku ne znači ništa drugo doli zemlju uz more, pomorje ili primorje. U prošlosti Pomeranija imaše granice mnogo šire no što su to danas. Pomeranci (kako piše Albert Krantz u 1. knjizi, poglavlju 16.) zajedno s Kašubima nastavahu te obale već u razdoblju prije Krista.

Vilci i Lužici, odnosno Lužičani, bijaše ime koje obuhvaćaše ova četiri naroda: Tolenci, Redri ili Riaduri, Circipani, Kicini.

Vilci dobiše to ime (kako piše Helmold u 3. poglavlju) zbog velike svoje snage.

Tolenci i Redari su po Helmoldu jedan te isti narod, a čini se da su to ime dobili po gradu Retri, dok oni prvi po rijeci Tolens, uz koju se nalaziše njihova boravišta. Redari življahu u granicama Stetinjana između rijeke Pan i Vjadra.

Circipani duguju ime rijeci Pan, a njihova boravišta bijahu smještena u kraju oko Gripsaldije, Wolgasta i Sondija.

Kicini prebivahu u blizini grada Gučegovija, a možda mu po njima i osta ime.

Rujanci, odnosno Rani, zovu se tako po otoku Rujani, jednako kao što se Česi iz Bohemije po njoj zovu Bohemi.

Varnavi bijahu tako nazvani po rijeci Varnavi na području Rostocka.

Obodriti držahu u svom posjedu zemlje Mecklenburžana.

Polapski Slaveni, vjerujem, uzeše to ime po tamošnjoj ravnici. Glavni grad njihov bijaše Ratzeburg, poznat prvo po kneževini, a zatim po biskupiji.

Vagiri nastavahu kraj kod Oldenburga, grada svojedobno slavnog po biskupiji. Naime, potom biskupu Geroldu uspije da biskupija bude premještena u Lübeck. Između Lingona i Lina ne pravim razlike. Njih spominje Helmold u 1. knjizi, jedne u 1. poglavlju, a druge u 38.
poglavlju. Lune i Luneburg čuvaju još uvijek spomen na 62
njih, jer kaže se da im tamo bijahu prebivališta.

Imena drugih slavenskih naroda koji se zaustaviše (kako kaže Helmold) u Istočnoj Slaviji, što znači između rijeke Labe i Vjadra, odnosno u Brandenburškoj krajini, jesu sljedeća: Leubusi, Vilini, Studerani, Brizani.

Grad Verl nazvan po Verlima.

Verli ili Eruli, te mnogi drugi, koji se nalaze u Helmolda. Verli ili [H]eruli nastavahu krajeve uz rijeku Halvel, a ime njihovo osta sve do dana današnjega gradu Verlu, smještenom u granicama Obodrita. Kneževi koji vladahu Verlima tu su niže zapisani.

POPIS KNEŽEVA I VOJVODA
Slavena Verla ili [H]erula.

Kneževi Slavena Verla.

Aripert vladaše u vrijeme cara Karla Velikog Slavenima Verlima i Rujancima s Baltičkog mora. Svast njegova, odnosno sestra njegove žene, imenom Hildegarda, združi se u braku sa Svenonom, kraljem Švedske i Gotske.

Billung proširi uvelike svoje kraljevstvo.

Billung, sin Aripertov, pokori susjedne narode i proširi svoju vlast od Visle do Vezere i od Danske do Olzacije. Življaše on u Mecklenburgu, sjedištu i prijestolnici svojih pređa. Bijaše gospodar nekoliko pomorskih gradova velikoga ugleda zbog pomorske trgovine i prometa, odnosno Ivlina, Vinete, Retre, Stargarda ili Starigrada, Wolgasta, Gistina, Kisina, Demmina i Melkovra.

Mecklenburg sjedište verleskih kneževa.

Mislav ili **Mizislav** i **Mistivoj**, braća i sinovi Billungovi, vladahu Slavenima Verlima, a bijahu žestoki neprijatelji i progonitelji imena kršćanskog. Od njih dvojice, Mistivoj uze za ženu Margaritu, kćer cara Henrika I. Aukupa, i s njom dobi tri sina, Udona, Anadraga i Gneja. U starosti, zaslugom svoje žene, prigrli vjeru Kristovu i
63 ode izvršiti pokoru u Bardowiek.

Gottschalk oko godine 1040. podignu posjed u ribarskom naselju, tamo gdje se danas uzdiže Lübeck, veliki grad na tamošnjoj obali, a koji se u prošlosti zvaše Bute ili Wagrien. Tog kneza preobrati na kršćanstvo Markon, biskup Oldenburga.

Udon, sin Mistivoja, prvog kršćanina u onim krajevima, izmučen stalnim ratovanjima od Teodorika Brandenburškog i od nekog Bernarda, markiza od Saske, napusti kršćansku vjeru. Sveti Ortolf mu više no jednom posla mnoge svete ljude ne bi li ga odvratio od rata koji bijaše potrajao neprestance dvanaest godina, no sve bje uzalud. Udon ne samo da ne učini kako ga nukahu nego štoviše neke od onih svetih ljudi, koji dolažahu k njemu, stavi na muke, a među njima bijaše i biskup Bremena, Hamburga i Mecklenburga.

Apribicno se povede za očevim primjerom u progonima kršćana.

Gottschalk, sin Udonov, vrativši se vjeri Kristovoj, ne samo slijeđaše vjerno nauk kršćanski nego i sam često propovijedaše i utvrđivaše vjeru u tamošnjeg puka. Zbog toga ga njegovi ubiše, ljeta Gospodnjeg 1060. Bijaše ostavio iza sebe dva sina, imenom Henrik i Butue, koji proširiše grad Lübeck. No Henrika potom svrgnu s vlasti Kriton, kralj Rujanaca, a Butuea ubiše nevjernici u Olzaciji.

Henrik, sin Gottschalkov i brat Butueov, istjeran iz očinskog kraljevstva od Rujanca Kritona, na koncu usmrti neprijatelja zahvaljujući svojoj ženi Slavenki. Imade s njom tri sina, Kanuta, Sandopolka i Suvina, no sva trojica umriješe bez potomaka, te se s njima skonča rod kneževa Slavena Verla. Kanuta, naime, ubi njegov brat Sandopolk, a njega pak jedan danski plemić godine 1100. Za vladavine Henrika Rujanci se i Verli vratiše neznaboštvu, usprkos naporima kneza nji-

hova koji ih na sve moguće načine nastojaše odvratiti 64
od toga.

Kanut, sin Henrika, kralja Danske, budući da bijaše usahlo koljeno kneževa verlaskih, primi potvrdu vlasti nad Verlima i Mecklenburgom od cara Lotara, koji u Schleswigu držaše u zarobljeništvu prave i zakonite nasljednike, potomke kneza Udona, a bijahu to Nikleta, kojeg drugi zovu Niklet, te Pribislav. Bijaše to otprilike ljeta Gospodnjega 1130.

Pribislav, pušten na slobodu, zagospodari kraljevstvom svojih pređa, kad se njegovi podanici vratiše ponovno neznaboštvu. Uzalud se saski vojvoda Henrik Lav pomuči ne bi li ih sklonio od toga stalnim ratovanjem, kao i biskup Bamberga Oton, koji ode među njih propovijedati, a oni ga staviše na muke.

Pribislav i Vratislav, sinovi Nikletini s neograničenom vlašću nad Verlima, nakon mnogih i stalnih okršaja s vojvodom saskim Henrikom Lavom ostaše poraženima. Taj vojvoda prizva Verle natrag vjeri Kristovoj, a Vratislava dade raspeti na križu, jer odbijaše prihvatiti kršćanstvo, ljeta Gospodnjega 1170. Pribislava pak povede sa sobom u Afriku hodočastiti na grob Gospodina našega. Vrativši se 1179. godine, Pribislav izgubi život u Luneburgu tijekom viteškog turnira, kad konj pade pod njim. Sahraniše ga u Dubinu uz ovaj natpis: *Pribislav Božjom milošću kralj Verla, Vagra, Circipana, Polapskih Slavena, Obodrita, Kisinara i Vandala.**

To su, dakle, kneževi što u prošlim vremenima vladahu Slavenima Verlima u pokrajini zvanoj Verlija, a danas je to vojvodstvo ili kneževina Mecklenburg. U toj kneževini bijaše u prošlosti nekoliko gradova slavnih po trgovini sa sjevernim krajevima, poimence Vinava, Ivlin i Verlija, prozvana tako po puku verleskom. Sebastijan
Münster u 3. knjizi *Kozmografije*, govoreći o pučanstvu 65
tih krajeva, ovako piše: Prvi se tamošnji stanovnici zvahu Heruli i Obodriti, a zajedničkim imenom Vandali. Dodaje zatim i kaže: Puk bijaše slobodan i hrabar, nikad podčinjen Rimljanima, a sviknut ratovanju. Među Gotima bijaše to onaj puk koji poglavito uznemiravaše ratnim pohodima Rim, Italiju, Francusku, Španjolsku, Afriku, Europu i Aziju. Karlo Veliki, boreći se sa Sasima, ne dirnu u Herule. To je ono što piše Münster.

---

* Pribislaus Dei Gratia Verlorum, Vagriorum, Circipanorum, Polaborum, Obroditorum, Kyssinorum, et Vandalorum Rex

Leubusi dadoše ime gradu Leubuziji, poznatom po biskupiji.

Vilini i Studerani (prema mišljenju nekih novijih autora) nastavahu krajeve kod Berlina i Brandenburga.

Studerane i Brizane Helmold smješta na područje Havelberga. Gradovi Britzen i Briz do danas su zadržali ime brizansko. Drugi slavenski narodi, to jest Predecenti, Sorabi, Tetmazi, Olzaci, Stermari i Nordalbingi, nastavahu obale Venedskog mora i bijahu strah i trepet ne samo susjedima nego i najudaljenijim narodima. Namučiše u oružanim pohodima kraljevstvo Danaca, s kojima se (kaže Helmold) hvatahu u koštac iz zabave, a nikada (prema izvješćima Saxa Grammaticusa i Petrija Suffridija u 2. knjizi) ne uđoše u borbu s Dancima za Hersonez, već bijahu svagda u zavadi i ratovahu za krunu i za kraljevstvo. Opustošiše jednako tako i Sasku, Tiringiju, Francusku i Germaniju. Nasrnuše također na Akvitaniju, Britaniju, Umbriju, Salandiju i Nizozemsku. Johannes Aventinus piše u 3. knjizi da Slaveni počeše jačati u unutrašnjosti Germanije godine 480. i ne prestajahu vrlo okrutno postupati sa susjedima. Alarik, tadašnji kralj Sveva, ne mogaše to više trpjeti, te sa svim svojim Bavarcima ode na zapad, napustivši Šlesku, Lužicu i obližnje krajeve na istoku i sjeveroistoku, te se potom udalji prema krajevima oko Dunava, Rajne, Crne Rijeke i Majne. Slavenski kraljevi Čeh i Leh zauzeše potom krajeve napuštene od Sveva i Bavaraca, a drže ih u svom posjedu i danas. Ušavši zatim u Sasku, silno je uništiše, te zagospodarivši nekima od tamošnjih mjesta, još uvijek žive tamo, kako piše Beatus Rhenanus u 1. knjizi *O Germaniji*. Monah Aimon u 4. knjizi, poglavlju 23., kaže da Slaveni prijeđoše u Tiringiju i da nastavahu Merovesburg, gradeći brojne nastambe i iz-
66 van grada, to jest u šumi zvanoj Hirsbrulis, zatim Tunechdorff, Tugebrachtestet, Nevuchenrodt, Hochdorff,

Slaveni ratovahu s kraljem Danske iz zabave.

Slaveni haraju Saskom, Tiringijom, Francuskom i Germanijom.

Napadaju Akvitaniju, Britaniju, Umbriju, Salandiju i Nizozemsku.

Slaveni počinju jačati u unutrašnjosti Germanije.

Otjeraju svevskog kralja Alarika i zauzmu Šlesku, Lužicu i obližnje krajeve.

Uništavaju Sasku.

Slaveni nastavaju Tiringiju.

Običaj Slavena iz Tiringije pri sahrani pokojnika.

te na mnogim drugim mjestima. Običaj im bijaše (kako u *Epistoli engleskom princu Eduardu* piše Winfred Englez, kasnije nazvan Bonifacije i postavljen za nadbiskupa u Mainzu) da se po muževljevoj smrti žena baci na lomaču na kojoj tijelo njezina muža bijaše izgorjelo.

Saski se vojvoda nastoji oduprijeti Slavenima.

Godine 590. saski vojvoda uznastoja svim se snagama oduprijeti Slavenima, te okupi vojsku od pedeset tri tisuće boraca.

Potuče se s njima i bude poražen.

Uhvativši se u koštac s neprijateljem, kod grada Luchte u Saskoj, pretpje poraz (prema izvješćima Karla iz Wagriena u 3. knjizi). Ta slavenska pobjeda uli takav strah svim Sasima da njihov vojvoda bje prisiljen obratiti se kralju Danske zaklinjući ga za pomoć u tim zlokobnim vremenima, te da udruži svoje snage sa Sasima. Uspje mu s lakoćom to postići, budući da danski kralj bijaše u strahu da bi Slaveni nakon pobjede nad Sasima mogli okrenuti vojsku i na njega. Poredaše stoga svoje ljude, kojih (prema Karlu iz Wagriena) bijaše oko osamdeset sedam tisuća boraca.

Sasi i Danci pretrpe poraz od Slavena.

Zvjezdodrag slavenski vojskovođa.

Danski kralj pogine u boju od slavenske ruke.

Uhvatiše se u koštac s neprijateljem u okolici Laupena, te zametnuše smion i krvav boj koji potraja od jutra pa sve do dvadeset i drugog sata u danu. Pobjeda se na koncu prikloni Slavenima, kojima tada zapovijedaše vojskovođa Zvjezdodrag. Danski kralj izgubi u toj bici život, a vojvoda od Saske, našavši se u nevolji, baci s konjem u rijeku i tako spasi.

Slaveni se okreću protiv Franaka.

Beloslav knez slavenski.

Slaveni se potom okrenuše protiv Franaka, te harajući njihovim kraljevstvom pokazaše svu svoju okrutnost. Tadašnji franački kralj Kildebert posla Adulfa, jednoga od ponajboljih svojih vojskovođa, da se suprotstavi Beloslavu (jer tako se zvaše knez slavenski) koji se, zatekavši se u neprijateljskoj zemlji i uvidjevši kako malo ima Slavena u usporedbi s brojnim franačkim snagama, pokoleba u svom naumu. Opazivši to, Adulf mu zapriječi put i zatvori sve prolaze. Beloslav se na to povuče sa svojima u podnožje jednog brda, te se ovakvom besjedom obrati svojim ljudima:

Beloslavova besjeda vojnicima.

Slavenima bijeg u ratu nije dopušten.

Vidite, borci i sudruzi moji vjerni, da nas je neprijatelj tako opkolio da se ne možemo drukčije nego snagom svojih ruku spasiti. Pobjeći se ne može; pa sve i kad bi se moglo, zakoni nam predа naših ne do-
puštaju to. Budući, dakle, da spas i svu nadu svoju po- 67
lažemo u snagu ruku naših, krenimo dakle dragovoljno u borbu za spas i čast sebe samih. Ne treba nas uplašiti

brojnost neprijatelja, kad znamo da smo više no jednom nadjačali najsilnije saske, danske i franačke vojske. Ako nam je sada u borbi s Francima poginuti, poginimo slavno, da se neprijatelj ima malo čemu radovati, a da sinovima i potomcima svojim, štoviše čitavome svijetu, pružimo rijedak primjer snage i srčanosti.

Andulf se, vojskovođa kralja Kildeberta, potuče sa Slavenima.

Izgovorivši to, naloži da se svi postroje u borbene redove. Adulf pak ne počeka dugo, nego odmah dade znak za početak bitke u koju se Franci, pouzdajući se u svoju brojnost, rado upustiše. Slaveni im, nastojeći se okoristiti svojim položajem, s jednakom hrabrošću odolijevahu; štoviše, gotovo bez nade u spas, jedan drugoga poticahu na osvetu.

Pogine s mnogo svojih ljudi.

Na koncu se tako razjariše u svom bijesu, da se Franci počeše povlačiti i ginuti jedan za drugim. Vidjevši što se događa, Adulf se pokaja što se uopće bijaše upustio u bitku, no ni za kajanje mu ne osta mnogo vremena, jer pade i on s velikim dijelom svoje vojske.

Umire Beloslav.

Nasljeđuje ga brat njegov Dervan.

Poginuše također i mnogi Slaveni, a vojskovođa njihov Beloslav bje smrtno ranjen te nedugo zatim na povratku kući napusti ovaj svijet.

Slaveni potuku franačkog kralja Dagoberta.

Ulaze u Tiringiu i nanose velike štete.

Dervan, knez slavenski i brat Boleslavov, u želji da osveti bratovu smrt krenu na kralja Dagoberta, koji bijaše naslijedio Kildeberta na franačkom prijestolju; potukavši se s Dagobertom i s njegovom biranom vojskom Franaka i Austrijanaca, potuče ih do nogu. Ušavši potom u Tiringiju i u krajeve uz franačke granice (kako izvješćuje monah Aimon u 4. knjizi, poglavlju 23.), nanese velike štete i odnese sa sobom neizmjeran plijen.

Slaveni Sorabi pustoše Tiringijom i Saskom.

Krajevi prvotno nastanjeni Sorabima.

Zauzmu velik dio Dalmacije.

Slaveni Sorabi, osokoljeni tom pobjedom, upadoše također u neprijateljskom pohodu u Tiringiju i Sasku, te opljačkavši te dvije zemlje, na koncu sve uništiše i spališe. Ti Sorabi pripadaju onima koje Laonik Halkokondil smješta u drevnu pokrajinu Tribala u sjevernoj Meziji. Prema tome, došavši sa sjevera, zauzeše velik dio Dalmacije (kako izvješćuje Aimon u 4. knjizi, poglavlju 1.). Za vladavine cara Konstantina, dakle u IV. stoljeću, nastavahu donju Panoniju, gdje se pobuniše protiv cara. No on im se (kako kaže Aventinus u 2. knjizi) obrati besjedom s propovje-
68 daonice, te ih skloni na mir i na koncu ih umiri.

Drevno prebivalište Soraba.

Drevno prebivalište Soraba (prema Pliniju) bijaše kraj oko močvare Meotid. Jedan ih se dio zaputi otamo u smjeru

Dunava i gornje Mezije, dok drugi dio krenu na put preko nepreglednih prostranstava Sarmatije, to jest Poljske, da bi na koncu prodrli u germanske zemlje nedaleko Poljske, koje se danas zovu Lužica. Raspršivši se okolnim krajevima, zaustaviše se između rijeka Saal i Labe.

Krajevi koje zauzimaju Sorabi.

Stoga Jan Dubravski s razlogom smješta tamo Sirbe, po kojima su nazvani gradovi Serbek i Serbest. Nek' nas ne zabrinjava što je slovo O zamijenjeno slovima I i E, jer to se u dotičnom imenu ili riječi (kako smo opazili) često događa.

Serbek i Serbest, gradovi Soraba.

Austrijski ljetopis Tome Ebendorfa naziva ih Sirvijancima, a u tom ljetopisu Ebendorf kaže: Svojedobno Izabela, kći rimskog cara Fridrika Austrijskog, bijaše udana za češkog kralja Jana Luksemburgovca, koji ju ostavi pod izlikom da je nemoćan. Kad je potom zatražiše da uzme za muža kralja Sirvije, ona to odbi, jer da joj se ne sviđa što je raskolnik koji je prigrlio grčki obred. U *Povijesti Saske* zovu se Sorabima, što je u Laonika iskrivljeno u Sorabri. U spisima Carigradskog koncila naziva ih se Sirfima, što je ime kojim ih dandanas nazivaju susjedni Korušani, Kranjci, Štajerci i Ugri, dok oni sami sebe zovu Sarblji ili Serblji.

Sorabi, Sirbi, Sirvijanci i Srbijanci jedan su te isti narod.

Njihove se zemlje u Iliriji prostiru od Smedereva, grada na Dunavu, sve do Niša, gdje počinje Bugarska. Najpoznatija su mjesta u Srbiji prijestolnica Stolni Biograd [Beograd], zatim Prizren, rodni grad cara Justinijana, pa neosvojiva utvrda Novagora i Crnagora, gdje se nalaze prebogati turski rudnici zlata i srebra.

Zemlje Srbijanaca u Iliriji.

Prizren, zavičaj cara Justinijana.

[Slaveni ratuju s Karlom Velikim i Franačkim carstvom]

Dakle, s tim Lužičkim Sorabima car Karlo Veliki bijaše gotovo neprestance u ratu, te i on osobno krenu mnogo puta u borbene pohode na njih. Naime, prvi put, ne bi li ih pokorio, posla on (kako piše [Karlo] Wagrienski u 2. knjizi) snažnu vojsku pod zapovjedništvom ponajboljih svojih vojskovođa, no ne uspje u svom naumu, jer Sorabi izađoše iz zemlje i krenuše ususret neprijateljskoj vojsci, hrabro nasrnuvši na njih, te se zametnu žestoka i okrutna bitka u kojoj pade mnogo plemenitih i slavnih franačkih muževa. Poginu tamo i knez Slavena Soraba Lubidrag, odnosno Ljubidrag, s mnoštvom svojih ljudi. 69 Kaže Wagrienski da za franačko kraljevstvo to bje najpogubnija bitka, pošto u njoj izgubi život trideset dvije tisuće Franaka i oko četrnaest tisuća Slavena. Bješnji no ikad, svi se Slaveni (kako piše Jo-

Karlo Veliki bijaše često u ratu sa Slavenima.

Slaveni potuku Karlovu vojsku.

Pogiba slavenski knez Ljubidrag.

Trideset dvije tisuće Franaka pogiba u bici sa Slavenima.

hannes Aventinus u 4. knjizi) ujediniše protiv Franaka, te ušavši u zemlje Obodrita, danas vojvodstvo Mecklenburg, i u Sasku, poharaše i spališe sve pred sobom.

Ušavši u vojvodstvo Mecklenburg i u Sasku, Slaveni pale sve pred sobom.

To nagna Karla [Velikog] da ponovno okupi vojsku, mnogo veću od prethodne, te predavši zapovjedništvo svom vojskovođi Liutprandu, upadne u zemlju Soraba. No Liutprand ne uznapredova mnogo u svom pohodu, kad bje prisiljen vratiti se natrag. Naime, uhode mu dojaviše da mu neprijatelji ujedinjeni sa Slavenima Vilcima dolaze ususret s velikom vojskom, te se on zaustavi i ne htje krenuti dalje.

Karlo ponovno ustane na oružje protiv Slavena.

Na to Slaveni opkoliše Franke sa svih strana i u napadu kod rijeke Labe izvršiše strašan pokolj, da bi zatim upali u Sasku i Tiringiju i tamo uništili i spalili nekoliko mjesta.

Slaveni iznova potuku Karlovu vojsku.

Primivši glase o tome, Karlo pozva k sebi trojicu svojih vojskovođa, Adelgiza posteljnika, Geilona i Vorada nadvornika. Naredi im da okupe istočne Franke i Sase i da što prije krenu na Slavene Sorabe. Dok oni izvršavahu careve naloge, primiše vijest (kako piše Aimon u 4. knjizi, poglavlju 74.) da se Sasi bijahu pobunili i ustali na oružje protiv Karlovih ljudi. To prisili Franke da odustanu od pohoda protiv Slavena, a ovi se još više osokoliše i već slobodno harahu carevim zemljama. Car, uvidjevši da mu u takvim prilikama nema druge no uhvatiti se u koštac s njima, i to osobno, umjesto da šalje na njih svoje vojskovođe, naredi da se u čitavom carstvu okupe novi ljudi ne bi li konačno pokorili Slavene.

Karlo oprema novu i veću vojsku protiv Slavena.

Doznavši za to, Slaveni se ujediniše kako bi im se oduprli. Monah Aimon, pripovijedajući o tom carevom ratu sa Slavenima, u 4. knjizi, poglavlju 81., kaže: U Germaniji živi jedan ratoborni slavenski narod, nastanjen na obalama oceana, koji se na vlastitom jeziku naziva Veletabi, a na franačkom Vilci ili Vulci. Narod taj bijaše Francima vječni neprijatelj, te nikako ne prestajaše u oružanim
70 pohodima mučiti svoje susjede podložne franačkom kraljevstvu ili u savezu s njim. Ne mogavši više otrpjeti njihovu bezočnost, Karlo Veliki okupi vojsku i osobno krenu na njih. Dade sagraditi dva mosta na rijeci Labi i tako prijeđe u zemlju neprijateljsku. Slaveni na to, kako se ne bi izložili pogibli, sklopiše s ca-

Ratoborni Slaveni.

Vječni neprijatelji imena franačkog.

Karlo Veliki osobno kreće na Slavene.

Sklapa mir s njihovim knezom Dragovidom.

Slaveni ponovno ulaze u rat s Karlom.

Dragovidov nasljednik Miledoh pogine u boju.

Slaveni neprestance drže cara pod oružjem.

Karlo Veliki se grdno namuči ne bi li pokorio Slavene.

Sklopivši mir s Karlom, Slaveni okreću oružje na Dance.

Draško knez slavenski.

Slaveni ubiju Reginolda i mnoge dične Dance.

rem mir. Ovdje Wagrienski dodaje da Karlo držaše toliko do tog mira, da slavenskom knezu Dragovidu preda mnoštvo kraljevskih darova. Drugi dio Slavena, pri čemu mislim na Sorabe, upadne u Karlovo carstvo (kako pripovijeda Wagrienski), te bez imalo poštovanja žariše i pališe njegovim zemljama. Car posla na njih iz Aachena svog sina Karla s vojskom. Carev sin se potuče s neprijateljima i odnese pobjedu, a (kako piše Aimon u 4. knjizi, poglavlju 92.) Miledoh, vladar Soraba, pade u boju. No usprkos svemu tome nikad ne bijaše moguće obuzdati Slavene, te oni nastavljahu pustošiti franačkim kraljevstvom, držeći cara gotovo neprestance pod oružjem, što se vidi i iz njegova životopisa iz pera redovnika Einharda, koji kaže da se car taj osobno dugo boraše s Veletabima, najodličnijima među Slavenima. Potvrđuje to i opat Reginon u 2. knjizi, te također Petri Suffridi kada kaže: Slaveni se često hvatahu u koštac s Karlom Velikim, koji se grdno namuči ne bi li neke od njih pokorio, a kad konačno sklopiše mir s carem, okrenuše se, po svom drevnom običaju, protiv Danske. Naime, u 3. knjizi o Venedima Nizozemac Petar Crusber piše da Slaveni ne bijahu nikada na miru, te kad ne bijahu u ratu s germanskim carevima, okretahu oružje na Dance. Stoga, sklopivši oko godine 804. mir s Karlom Velikim, stupiše u rat s danskim kraljem Godifridom. Ušavši sa snažnom vojskom u zemlju Slavena Obodrita, Godifrid zauze nekoliko utvrda, no usprkos tome, vrati se iz tog pohoda (kako piše Aimon u 94. poglavlju 49. knjige) uz velike gubitke u ljudstvu. Naime, premda natjera u bijeg kneza Draška, koji bijaše utekao sa svog položaja ne pouzdajući se u pomoć svojih, i premda potom usmrti i vojvodu Godelaiba, ipak u tom pothvatu izgubi ponajbolje svoje borce i nećaka Reginolda, bratova sina, koji bijaše izgubio život zajedno s mnogim dičnim Dancima u napadu na jednu utvrdu. Da mu u tom ratu ne bijahu pritekli u pomoć Sla-
veni Vilci, možda bi čak i on sam s čitavom svojom voj- 71
skom našao tamo smrt. Samo zato što Vilci (kako kaže Aimon), zbog drevnih svojih zavada s Obodritima, pritekoše svojevoljno da bi se združili s danskom vojskom, Godifrid odnese pobjedu. No nedugo potom, Draško se pomiri s Godifridom, te skupi vojsku s kojom nasrnu na

Slaveni osvajaju grad Smelding.

Draško mučki ubijen.

Slaveni sravne sa zemljom utvrdu Hocbuch.

Potuku kralja Danske i osvoje Juciju.

Car Ludovik Pobožni poražen od Slavena.

Dvije godine se osobno bori protiv njih i pretrpi velike štete.

svoje slavenske susjede žareći i paleći sve oko sebe. Poredavši ponovno svoje borce i nekolicinu Sasa, osvoji veliki grad Smelding. Plodnim tim svojim uspjesima postignu da svi oni koji se bijahu pobunili protiv njega ponovno sklope s njim savez. Nedugo nakon toga, zatekavši se u trgovištu Rerik, bje mučki ubijen od izdajničke ruke Godifridovih ljudi. Nakon njegove smrti Obodriti napadoše utvrdu Hochbuch na rijeci Labi, u kojoj tada prebivaše poklisar cara Karla i istočnih Sasa. Kad je konačno i osvojiše, potpuno je uništiše. U prošlosti se uhvatiše u koštac i s danskim kraljem Sirardom. Zametnuvši boj s njim, potukoše ga kod Fionije. No on se, okupivši ponovno vojsku, sukobi s neprijateljima u pokrajini Juciji, no i tamo osta poraženim i natjeran u bijeg. Zagospodarivši Jucijom, Slaveni proširiše svoje carstvo. U tom ratu (kako izvješćuje Albert Krantz u 1. knjizi, poglavlju 13. o Vandaliji) zarobiše Jarmerika, sina Sirardova, zajedno s dvije njegove sestre; jednu od njih prodaše norveškom kralju, a drugu dadoše Germanima s kojima nakon Karlove smrti Slaveni mnogo puta ratovahu. Naslijedivši oko godine 818. oca na prijestolju, Ludovik Pobožni se naime sukobi sa Slavenima, te (kako čitamo u Karla iz Wagriena u 6. knjizi) bje u boju poražen, a mnogo njegovih ljudi poginu. Aimon, pričajući o tim događajima u 5. knjizi, poglavlju 11., kaže da Slaveni nakon prelaska rijeke Labe harahu Saskom, te da Ludovik odasla na njih dostatan broj ratnika i natjera ih da odustanu od tog pothvata. No oni potom godine 839. ustaše na oružje protiv dotičnog cara, koji bje prisiljen neprekidno tijekom dviju godina osobno se boriti protiv njih, da bi na koncu u tom ratu pretrpio velike štete od Sla-
vena. Ratovahu oni također i s njegovim sinom
72 Ludovikom, drugim carem tog imena. Naime godine
869. Slaveni, što nastavahu krajeve nasuprot Sasima, upadoše u Sasku i nanije(e velike štete. Udruživši se dakle sa Sasima, Ludovik osobno krenu na njih, te zametnuvši boj odnese tek uvjetnu pobjedu, utoliko što bitka (kaže Aimon u 5. knjizi, poglavlju 23.) bješe krvava i s obje strane pade velik broj boraca. Slaveni ipak ne odustajahu od stalnih napada na njegovo car-

stvo. U sukobu s njima 874. godine Ludovikov se sin Karlo zateknu u takvoj nevolji da njegovu ocu poruči-

Šalje Slavenima poklisare i traži mir.

še kako bi, ne pritekne li što prije u pomoć sinu, mogao i ne vidjeti ga više. Ludovik osobno krenu na put i, oslobodivši sina, posla izaslanike Slavenima koji bijahu

Dugo ratuje sa Slavenom Radikom.

podložni raznim kneževima, te (kaže Aimon u petoj knjizi, poglavlju 31.) sklopi s njima mir kako najbolje mogaše. Strašan i dug bijaše međutim Ludovikov rat s Radikom ili (kako ga zove opat Reginon u 2. knjizi) Rastitom, knezom slavenskim. Ne mogavši ga nikako drukčije svladati, stupi u tajne pregovore s njegovim nećakom ne bi li ga se dočepao. Kad zahvaljujući izdaji to i ostvari, dade mu iskopati oči i zatvoriti ga u samostan. Nakon tog se uspjeha silno uzoholi, htijući da ga štuju još više nego prije. Pa iako mu uspje svladati Slavena Radika, svejedno nikad ne uzmognu spriječiti puk slavenski da hara njegovim kraljevstvom naneseći velike štete. Piše Karlo iz Wagriena u 4. knjizi *O Venedima* da se taj car i brat njegov Karlman često sukobljavahu sa Slavenima, a da među svim njihovim okršajima

Pedeset tisuća Franaka pogine od slavenske ruke.

tri bijahu najveća: onaj kod Goringena u Tiringiji, drugi u Rodvichu u Saskoj, a treći između rijeka Fulde i Weser. U tim bitkama Franci izgubiše mnoge svoje vojskovođe i

Slaveni napadaju Englesku.

više od pedeset tisuća boraca, uz zanemarive gubitke protivnika svojih Slavena. Za vladavine te dvojice careva (prema tvrdnjama nekih autora) dio Slavena, odnosno

Račo kralj Slavena.

oni što nastavahu baltičke obale, skupiše snažnu flotu i krenuše u napad na Englesku, zadavši strašne muke tamošnjem kralju Heresperu. No Heresper na koncu izađe

Slaveni napadaju otok Fioniju.

iz jednog okršaja kao pobjednik i zarobi Rača ili (kako ga zove Alessandro Sculteto) Rasta, kralja Slavena, te ga oslijepi. Preostali se Račovi ljudi tada vratiše kući. Opre- 73
mivši ponovno flotu, napadoše Fioniju, najvažniji otok u Baltičkom moru. Nanesoše tamo takve štete i izvršiše takav pokolj tamošnjeg pučanstva, da bi otok, da se to još

Slaveni drže cara neprestance pod oružjem.

jednom dogodilo, bio ostao potpuno pust i bez ijednog jedinog stanovnika, kako izvješćuje Saxo Grammaticus u 14. knjizi. Isto to pripovijeda i Wagrienski u 4. knjizi,

Slaveni zarate s carevima Henrikom I. i Otonom I.

no glede vremena zbivanja ne slaže se u potpunosti sa Saxom. Slaveni ratovahu zatim i držahu dugo pod oružjem i Henrika Saksonca, koji (prema tvrdnjama Pi-

[Slaveni u ratu s Njemačkim carstvom]

era Francesca Giambullarija) bijaše prvi germanski vojvoda s potpunom vlašću nad zemljom. Zaratiše zatim

Pustoše Germanijom.

Car Oton pretrpi poraz od Slavena.

(kako priča Girolamo Bardi u 2. dijelu) s carem Henrikom, godine 934., a 957. sukobiše se s carem Otonom Prvim. Upadoše tada u Germaniju (kako pišu Wagrienski i Huldericus Mutius u svojim *Kronikama*), te je opustošiše nanoseći velike štete. Žudeći za osvetom, Oton skupi

Slaveni idu Talijanima u pomoć protiv cara.

odličnu vojsku pješaka i konjanika, no zametnuvši boj u Turingu, bje poražen i jedva se spasi s nekolicinom svojih. Nedugo nakon toga, Slaveni na poziv Talijana ustaše na

Ratuju s Otonom II.

oružje protiv istoga cara. Kad ga naslijedi Oton II., ratoborni ga taj puk slavenski natjera da se maši oružja i zada mu velike muke. No na koncu, nakon što bijahu zaratili s

Ovaj ih nadjača.

njim, Oton II. ih u dva okršaja (kako izvješćuju Bernardo Giustiniani u prvoj i Sabellico u trećoj knjizi 3. dijela) tako

Slaveni pomažu caru.

premoćno pobijedi, da se povukoše svojim kućama. Nakon što bijahu sklopili mir s carem, pritekoše mu više no

Slavenski knez Misah ubije Vikimana.

jednom u pomoć protiv neprijatelja i pobunjenika. Tako i Vikiman, nakon dugogodišnje pobune protiv Otona, nađe smrt od ruke Misaha, kneza slavenskog i prijatelja careva. Marianus Scotus u 3. knjizi pripovijeda to isto, no

Slaveni ratuju s Otonom III. i ubiju mnogo njegovih ljudi.

ne slaže se u potpunosti s Wagrienskim, jer tvrdi da se to zbilo za vladavine Otona I., kojem Slaveni služahu u ratovima. No zato zadaše silne muke Otonu III., s kojim ratovahu godine 989. i zatim 999. Prije no što odnese konačnu pobjedu nad njima, izgubi tisuće i tisuće svojih ljudi na rijeci Labi. Petar Crusber, govoreći u 3. knjizi o posljednjem okršaju Otona III. sa Slavenima, piše ovako: Oton ne mogaše trpjeti (kaže on) da Slaveni toliko puta ustanu oružjem na njega i da ih on ne uspijeva svla-
74 dati. Stoga zametnuvši ponovno boj, započe bitka krvava i još oštrija i žešća od prve. Iako Slaveni padoše u velikom broju, Oton ipak izgubi ponajbolje svoje borce. Uistinu, nikad nikome ne uspje u potpunosti pokoriti taj narod, kako uostalom izvješćuje i Pier Francesco Giambul-

Slaveni se rađaju slobodni i ne mogu nikome služiti.

lari u 3. knjizi, kada kaže: Ušavši u Sasku i ustavši protiv Slavena, Oton namuči, opljačka i spali njihovu zemlju. No ni to ne bijaše dostatno da bi ih podvrgao svojoj volji, jer Slaveni pretpostavljaju slobodu svemu drugome do čega drže, te će radije izabrati smrt nego da služe caru ili ikome drugome. Nakon što se na prijestolje bijaše popeo

Car Konrad II. pretrpi poraz od Slavena.

Konrad II., Slaveni nasrnuše na njega četvrte godine njegove vladavine, odnosno ljeta Gospodnjega 1029., kako tvrdi Sigebert iz Gembloersa koji, međutim, prešućuje štete koje puk taj nanese Konradu. Wagrienski, naprotiv, odlično to opisuje u 4. knjizi kada govori o porazu što car taj pretrpje u jednom okršaju sa Slavenima.

Potukavši se s vojskom cara Fridrika, Slaveni izvrše strašan pokolj.

Uhvativši se godine 1055. u koštac s vojskom cara Fridrika, Slaveni (prema pričanju Sigeberta iz Gembloersa) izađoše iz okršaja kao slavodobitnici te izvršiše strašan pokolj nad protivnicima.

Slavenski kneževi Duk i Dal pomažu danskom kralju Haraldu.

Budući da se slava njihova bijaše tad već pronijela čitavim svijetom, Harald, kralj Danske i Norveške, zaratívši s raznim narodima, prihvati za sudruge u tom pothvatu (kako piše Saxo Grammaticus u 3. knjizi o Danskoj) slavenske kneževe Duka i Dala u pratnji velikog broja svojih ljudi. Zahvaljujući njihovoj srčanosti, Harald pokori Akvitaniju, te prešavši u Britaniju usmrti tamo kralja Humbra.

Slavenska flota napada Salandiju.

Vode mnoge okršaje s kraljem Roschildije.

Nakon toga Slaveni sastaviše flotu od mnogih, da ne kažem baš bezbrojnih, lađa te napadoše istočne krajeve Salandije, gdje zametnuše mnoge i žestoke okršaje s kraljem Rochildije i odnesoše ogroman plijen.

Slavenska flota bijaše sastavljena od 1500 brodova.

Iznova skupivši još jednu flotu od 1500 brodova, napadoše Halandiju, no zbog oluje (kaže isti taj Saxo u 14. knjizi) što se podignu jedne noći, najveći ih se dio potopi.

Danski kralj Sven poražen pada Slavenima u ropstvo.

Nakon toga, u rat protiv Slavena krenu danski kralj Sven, no pretrpje poraz i (kako piše Grammaticus u 15. knjizi) posta njihovim robom.

Saski vojvoda Ordulf bori se sa Slavenima 12 godina.

Pripovijeda Helmold (u 1. knjizi, poglavlju 24.) kako saski vojvoda Ordulf ratovaše sa Slavenima neprekidno tijekom dvanaest godina, a da pritom nijednom ne izađe iz boja kao pobjednik, nego osta svagda pobijeđenim, sve do konačnog poraza godine 1066., odnosno osme godine vladavine cara Henrika IV.

Velik ugled Slavena.

Nikoga to ne bi smjelo začuditi jer (kako piše Johannes Aventinus u 4. knjizi) velik bijaše ugled tako slavnog slavenskog puka, štovanog i zbog svoje brojnosti. Isti autor u 1. knjizi kaže: 75

Podijeljeni na mnogo ogranaka.

Puk kojeg Nijemci zovu Venedima, a na njihovu vlastitom jeziku ime im je Slaveni, podijeljen je na mnogo ogranaka, budući da za vladavine cara Justinijana I. pregaziše Dunav i zauzeše Dalmaciju, Liburniju, Ilirik, Panoniju i dio Norika, koji se i dandanas po njima zove Slavonija.

Silna nacija.

Dovoljno će biti reći o njima da su nacija silna i snažna. Dotud Johannes Aventinus govori o slavenskom puku. A da

je puk taj imao istinoljubive svoje pisce koji bi zabilježili sve njegove drevne pothvate, kudikamo bi slavnije sad bilo njegovo ime. O, kolika mu je slava vjerojatno uskraćena, samo zato što mu tijekom dugih ljeta uzmanjkaše muževi koji bi budućim pokoljenjima podastrli na čitanje bezbrojna dična djela slavenska!

Što je pomračilo slavu puka slavenskog.

Ako je gdjegdje i zapisano nešto o njima, izašlo je to gotovo nehotice iz pera autora što pripadahu suparničkoj strani, dok mišljahu kako bi uzveličali djela vlastita roda. Stoga su djela slavenska tako škrto ili čak netočno opisana da, budući da većina povijesti neznabožaca vuče svu lasku na svoju stranu, nećeš ni na tren dovesti u sumnju da govoreći o Slavenima govore o neprijateljima, sviknutim na borbu izbliza mačem, ali ne i riječima. Još nešto, međutim, pomrači i uvelike oslabi snage i carstvo Slavena, a bijahu to nesloga njihova i međusobni ratovi. Da nije toga bilo, nema dvojbe da bi postali gospodarima (kako kažu Petar Crusber i [Karlo] Wagrienski) ne samo obala Baltičkog mora nego također i čitave Germanije i Francuske. Pa kad se dakle i dogodi da se u kojeg autora čita kako je taj i taj kralj ili car svladao Slavene, ne valja to shvatiti, niti vjerovati, kao da je svladao čitav slavenski puk uz Baltičko more, nego samo jedan njegov dio, budući da su Slaveni bili podijeljeni na mnoge snažne narode pod vlašću različitih kneževa.

Slaveni se nikad ne ujediniše među sobom u borbi protiv neprijatelja.

Istina je da nećemo nigda naići na tvrdnje kako se čitav taj puk ikad ujedinio, niti da je ikada ikoji kralj ili car ratovao sa svima njima odjednom. Da nisu bili tako razjedinjeni, bilo bi ih svih zajedno dovoljno da se odupru ne samo jednom franačkom kralju ili caru, nego i mnogima udruženima međusobno. Shvatiše to i kneževi susjednih zemalja, pa svim silama uznastojaše ne bi li ih oslabili njihovim vlastitim snagama. Neće se stoga nikad naći da je ikoji kralj ili car ratovao s pu-
76 kom slavenskim, a da mu na pomoć nije bio velik broj upravo Slavena. Služili su u ratu različite kneževe i borili se protiv vlastitog naroda, jednako kao što su to u prošlosti činili i još i sad čine Švicarci ili stanovnici Grisonsa. Tko se želi savršeno upoznati s tom građom, nek' čita svećenika Helmolda, Saxa Grammaticusa, Alberta Krantza i Aimona redovnika, a meni će biti dovoljno navesti ovdje kao primjer Rujance, najmoćnije od svih Slavena.

Rujanci uživaju velik ugled u ostalih Slavena.

Kraljevstvo njihovo ne pade nikad, osim kad kre-

nuše oružjem jedan na drugoga. Bijahu oni najmoćniji te (kako kaže Helmold) uživahu najveći ugled među svim Slavenima. Nastavahu ne samo obale Venedskog mora, nego i usred samog mora.

Imaju vlastitog kralja.

Imahu vlastitoga kralja, a hram njihov bijaše posvuda na glasu, te i stoga polagahu pravo na prvenstvo u krilu čitave slavenske nacije.

Opis otoka Rujane.

U njihovu posjedu bijaše otok Rujana u Venedskom moru, dug sedam njemačkih milja i jednako tako širok, plodna tla, te je danas žitnica Seduneza, kao što je Sicilija žitnica Rimljana. Glavni grad Rujanaca, imenom Arkona, kojega se danas ni ruševine ne vide, bijaše smješten (po mišljenju nekolicine) na visokom rtu čije obale s istoka i s juga oplakuje more, opasanom tako visokim zidinama da bi strijela odapeta iz luka jedva dosegla vrh njihov. Sa zapada grad bijaše zaštićen velikom i snažnom utvrdom. Saxo Grammaticus međutim smješta Arkonu na drugi jedan otok, zvan Vitora, udaljen od Rujane za širinu rijeke, a kojeg uništiše Harald, kralj Gota, i Heming, kralj Danaca.

Vineta, slavni grad Slavena.

Abraham Ortell tvrdi da na mjestu Arkone u davnini bijaše smješten slavenski grad Vineta, a bijaše to grad (kako piše Helmold) najveći od svih europskih gradova i najpoznatiji po trgovini između raznih naroda. Bijaše nastanjen Slavenima koji primahu i druge narode, kojima međutim, za njihova boravka u gradu, ne dopuštahu živjeti prema kršćanskim zakonima. Sve do konačnoga svog uništenja, taj grad dakle ustraja u neznaboštvu. No ne bje ljudi čestitijih običaja ni veće gostoljubivosti i dobroćudnosti od Slavena što nastavahu Vinetu. Helmold smješta drugdje taj grad, naime između ušća rijeke Odre i grada Kammina, gdje se još i dandanas vide njegovi ostaci.

Uzrok propasti Vinete.

Uzrokom propasti Vinete ne bje ništa drugo doli nesloga među njezinim građanima, čime potaknut kralj danski, u želji da oplijeni tako bogat 77
grad, sastavi veliku flotu s kojom nasrnu na grad, zauze ga, opljačka i sravni sa zemljom.

Slaveni često napadaju Dansku.

Rujanci, stanovnici otoka Rujane, imahu brodovlja u velikom broju, te krstareći onim obalama pričinjahu velike štete, a ponajviše danskim kraljevima s kojima se često sukobljavahu.

Slavenska flota bijaše sastavljena od 830 lađa.

Witikind Nizozemac u 3. knjizi piše da Rujanci ljeta Gospodnjega 809., sastavivši flotu od 830 lađa, napadoše kraljevinu Dansku i istočnu Friziju, a uz ostala zla koja tamo počiniše,

Slaveni spale Oldenburg i Niessen i haraju Danskom i istočnom Frizijom.

zauzeše i spališe gradove Oldenburg i Niessen, te odnesoše ogroman plijen u domovinu svoju Rujanu.

Karlo Veliki ratuje s Rujancima.

Bje to razlog s kojeg se Karlo Veliki oko godine 810. maši oružja protiv njih, te ih u dva žestoka i krvava okršaja nadjača i privede Kristu.

Pobijedi ih i privede Kristu.

Pokorivši ih (kako piše Witikind) zahvaljujući njihovoj razjedinjenosti više no vojsci franačkoj, naredi da svi postanu kršćanima i sljedbenicima rimskog obreda, te da zajedno sa Sasima, koje nešto prije toga bijaše preobratio na vjeru Kristovu, plaćaju danak i iskazuju posebno štovanje svetom Vidu, koji u to doba bijaše među onim pukom nadasve štovan.

[Poganski obredi baltičkih Slavena]

Nakon Karlove smrti Slaveni se pobune i napuste kršćansku vjeru.

Rujanci plaćahu danak sve dok poživje Karlo Veliki, no nakon njegove smrti odbiše plaćati danak i pridržavati se vjere kršćanske.

Podižu hram kipu idola Svatovita.

Sagradiše u svom gradu Arkoni hram u koji postaviše kip Svatovita ili (kako ga naziva Krantz) Zvantovika, koji nije drugo doli sveti Vid, te svake godine muškarci i žene donašahu u taj hram danak od jednog dinara po glavi.

Plaćaju danak Svatovitu.

Kad bi ih susjedi pitali za danak, odgovarahu da im u domu njihovu dostaju Vid i danak njegov.

Opis kumira Svatovita.

Vrativši se tako neznaboštvu, obožavahu kumira tog Svatovita, koji bijaše izrađen od drva i velik poput diva, a imaše, kao i Jan u nekih drugih naroda, četiri glave, kako bi ulazeći s bilo koje strane hrama čovjek mogao vidjeti i uživati u pogledu na kumirov obraz.

Baltički Slaveni ne nošahu bradu.

Idol taj bijaše golobrad, a duga mu kosa bijaše sa svih strana dobro podrezana, te se činjaše (kako kaže Saxo Grammaticus) kao da oponaša slavenske navike u podrezivanju kose. Bijaše zaodjeven u halje dugačke sve do poda, u desnici držaše
78 kovani rog, a u taj rog svećenik, jedini koji među Slavenima nošaše bradu, uz brojne svečane obrede ulijevaše vino. Vino bi ostalo u rogu do sljedećeg dana, te prema tome da li bi ostalo na istoj razini ili pak opalo, svećenici bi prosudili kakva će biti sljedeća godina, tumačeći opadanje razine kao oskudicu, a njezinu postojanost kao obilje. Ljevicu držaše Svatovit oslonjenu o bok, a nedaleko se od njega mogahu vidjeti uzde i sedlo njegova konja, te velik i bogato ukrašen mač. Taj se i takav kumir nalažaše u kapeli s četiri luka smještenoj u velikom hramu, premda bez ikakva oslonca o zidove hrama, a sa svih strana kapela bijaše okružena zavjesama od bogato ukrašene grimizne tkanine. U kapelu bijaše zabranjen pris-

tup svima osim svećeniku, a ni njemu uvijek i kad god mu se prohtije, nego samo u predblagdanske dane kako bi sve počistio i ulaštio. Pa ni samom svećeniku ne bijaše dopušteno disati unutar zatvorenih zavjesa, nego kad bi htio uzeti dah, potrčao bi na vrata i promolio glavu kako dah smrtnika ne bi ni na koji način dodirnuo božanstvo, jer smatrahu to prevelikim grijehom.

Dio plijena daruju Svatovitu.

Svom idolu davahu uvijek trećinu ratnog i svakoga drugog plijena, a imaše Svatovit i svojih 300 konja i osobnu stražu od 300 ljudi koji iđahu u rat za njega i svu dobit predavahu svećeniku, da bi zatim bila pohranjena u riznicu iz koje ju nije bilo dopušteno iznijeti ni na koji način i ni iz kojeg razloga.

Danski kralj Samo šalje darove Svatovitu.

Piše Saxo Grammaticus da istog tog idola obožavahu ne samo Slaveni, nego da ga darivahu također stranci i kraljevi susjednih zemalja. Među ovima posljednjima bijaše i danski kralj Samo, koji mu posla na dar zlatni pehar vrhunske izradbe, za što primi i nagradu. Ne prođe, naime, mnogo vremena, a kralj Samo umre bijednom i okrutnom smrću i Svatovit mu ne bje ni od kakve pomoći. Idolu bijaše posvećen i jedan bijeli konj krupna stasa, kojem nitko osim svećenika ne smje čupati dlaku iz repa ili grive, niti jahati ga ili kititi, jer Slaveni bijahu čvrsto uvjereni kako ga Svatovit jaše u svojim pohodima na neprijatelje kadgod mu se prohtije. Vjerovahu kako je dokaz tome što, ostavivši navečer konja u uobičajenom njegovu
stanu, istimarenoga, čistog i vezanog, često ga sljedećeg 79
jutra nalažahu blatnjavog i potnog, kao da te noći bijaše prevalio dug put. Po hodu tog konja proricahu uspjeh ili neuspjeh započetih ratova, a želeći doznati to prije no što se ostvari, pribjegavahu sljedećem postupku: U zemlju pred hramom zabijahu uspravno šest motki u parovima jedna pred drugom i na jednakom razmaku. Zatim bi preko tih parova privezali poprijeko još jednu motku, tako blizu tlu da konj može sasvim lako prijeći prijeko, a da ne skoči. Na dan uglavljen za taj događaj, svećenik bi nakon dugih i veličanstvenih molitava poveo svečanim korakom konja za uzde, sve do one tri prepone od motki; ako bi konj uredno, jednu za drugom, prekoračio sve tri prepone, uvijek desnim kopitom i ne zamijenivši nijednom desnu s lijevom stranom, Slaveni bi bili sigurni u pobjedu, a ako bi konj učinio suprotno od toga, oduzeo

Pri žrtvovanju smaknu jednog kršćanina.

bi im vjeru u pobjedu. Svake godine nakon žetve žrtvovahu svom idolu velik broj životinja, a kadikad bi svećenik uzeo i kojeg kršćanina i smaknuo ga za žrtvu, tvrdeći da je krv kršćanska bogovima i te kako ugodna.

Pogača od komine.

Nakon toga bi pred vratima hrama upriličili svečanu gozbu i donijeli na stol okruglu pogaču pripremljenu od komine a tako veliku, da bi se iza nje mogao sakriti odrastao čovjek. Svećenik bi uistinu stao iza pogače, te se sakrio pokrivajući se njome, pa upitao mogu li ga vidjeti. Kad bi mu svi uglas niječno odgovorili, stao bi moliti svog idola da im dade da ga se sljedeće godine još manje vidi.

Rujanci ustraju u idolopoklonstvu tijekom 350 godina.

Rujanci ustrajahu u tim svojim zabludama gotovo punih tristo pedeset godina, a za to vrijeme (prema izvješćima Witikinda Nizozemca u trećoj knjizi i Petra Crusbera u šestoj) povedoše bezbroj ratova s mnogim narodima, harajući ne samo primorjem i priobalnim gradovima, nego prodirući sve do u unutrašnjost Germanije i zadajući velike muke ondašnjim kraljevima i carevima.

Danski kralj Valdemar udružen s mnogim slavenskim kneževima nadjača Rujance.

No Bog, čije su nam namjere skrivene, ne htje da puk taj ratoborni ostane u mraku neznaboštva, te osokoli kralja danskog Valdemara da ustane oružjem na njih. Valdemar skupi snažnu vojsku u nakani da ih pokori, no uvidjevši kako same njegove snage nisu dostatne, udruži se s pomeranskim kneževima Kazimirom i Boguslavom, te s Pribislavom,
80 vladarom Slavena Obodrita.

Srušen Svatovitov kip.

Krenuvši zajedno s njima u pohod, Valdemar godine 1167. nadjača srčane Rujance. Nakon pobjede, dade Svatovitovu kipu svezati omču oko vrata, te ga vojnici potezahu tlom u nazočnosti Slavena. Na koncu raspiliše kip na komade i javno ga spališe, da bi potom uništili hram i sve u njemu i opljačkali riznicu. Po Valdemarovoj zapovijedi svi se morahu odreći idolopoklonstva i prigrliti vjeru u jedinoga i istinskoga Boga, a danski kralj ih nastavi neprekidno potpomagati u tome, te o svom trošku sagradi dvanaest crkava u zemlji nekad Rujanaca, a sad njegovoj.

Spomen na Svatovita održa se dugo među Slavenima.

Usprkos svemu tome, praznovjerje u Svatovita ruganskog osta na snazi i dugo se održa među Česima, sve dok blaženi Vjenceslav, knez češki, ne preda svom narodu moći svetog Vida koje bijaše dobio od cara Otona, kako bi im javno iskazivali štovanje. Istinu govoreći, ni na taj način ne izbrisa Česima sasvim iz sjećanja spomen na Svatovita, jer naime i

dandanas nema u Češkoj svečanijeg ni rasprostranjenijeg pozdrava od onoga koji priziva njegovo ime. Kad primaju kakvoga gosta ili prijatelja koji im dolazi iz dalekih zemalja, ponavljajući kažu *vitei, vitei*, u znak radosti zbog sačuvana zdravlja, kao da je to zasluga Svatovitova. Janimar, muž plemenit i brat Tetislavov, uloži sve svoje snage ne bi li iskorijenio praznovjerni kult Svatovita. Kralj Tetislav, koji vladaše Rujancima u vrijeme njihova poraza, tek što bijaše podučen vjeri katoličkoj s velikom živošću i spremnošću pristupi svetom krštenju, te naloži i svima svojima da potraže duhovnu svoju obnovu u toj svetoj krstionici. Ni nakon toga ne presta nigda propovijedima jačati njihovu vjeru u Krista, te se činjaše gotovo novim svetim Pavlom Apostolom poslanim od Krista. Obnašajući dakle službu vjerovjesničku, djelomice lijepim riječima i nagovorima, a djelomice prijetnjama, pokrštavaše puk suroviji i okrutniji od ikoje zvijeri i k tome u pokušaju preobraćenja tvrdokorniji od svih drugih baltičkih Slavena. Kako se mijenjahu vremena, tako se izmjenjivahu i kneževi puka ruganskog, a koji se nalaze niže popisani.

Krštenje Tetislava, kralja slavenskog.

Propovijeda svojim podanicima riječ Božju.

POPIS SLAVENSKIH KNEŽEVA
koji u davnini vladahu otokom Rujanom

Vitislav vladaše Rujanom ljeta Gospodnjega 938., a
nakon svoje smrti ostavi dva sina, Tetislava i Jaromira. 81
Od njih dvojice, Jaromir stupi na prijestolje kraljevine Danske i prigrli kršćanski nauk, te utemelji biskupije Sundi, Eldenami, Kaschildi.

Slaven Jaromir kralj Danske.

Krin bijaše gospodarom Rujane u vrijeme cara Konrada II., oca Henrika III. Krin imaše dva sina, Lubemira ili Ljubimira, te Kritona. Njegovu sinu Ljubimiru grad Lübeck duguje ime.

Lübeck nazvan po Slavenu Ljubimiru.

Kriton pobijedi u boju Gottschalka, kneza Verla, te zarobi njegove sinove Henrika i Butuea, za vladavine cara Henrika IV.

Svantopolk, sin Jaromira, kralja Danske koji (kako je rečeno) kao knez ruganski bijaše stupio na dansko prijestolje, naslijedi od oca vlast nad Rujancima ljeta Gospodnjega 1217.

Vitislav, brat Svantopolkov, naslijedi kneževsku čast na Rujani, budući da brat njegov bijaše umro bez nasljednika. On pak ostavi iza sebe tri sina, Vitislava III., Jaromira II. i Borislava.

Borislav nakon očeve smrti zavlada Rujanom oko godine 1250. Preminu bez nasljednika.

Barnim, treći sin Jaromira I., nakon smrti sve svoje braće i nećaka, preuze vlast na Rujani. Nakon smrti ostavi iza sebe dva sina, Ivana i Djebislava. Ovaj posljednji godine 1260. utemelji samostan u Kampu.

Jaromir, drugi vladar tog imena i sin kneza Vitislava, dugo vremena življaše daleko od vladarskog položaja. No budući da bijahu izumrli svi njegova roda, naslijedi on vlast nad Rujanom oko godine 1300. Nakon smrti ostavi iza sebe dva sina, Jaromira III. i Vitislava III., a ovaj posljednji proširi kršćanstvo sve do Livonije.

Vitislav, treći knez tog imena, koji (kako je rečeno) proširi kršćanstvo sve do Livonije, naslijedi oca na prijestolju Rujane. Imaše tri sina, Jaromira IV., Vitislava IV., kojeg
82 ubiše Sudenesi, te Sambora, a k tome i kćer Anu, koja
posta ženom Bogoslava, vojvode od Stetina.

Jaromir IV., budući da braća njegova bijahu umrla bez nasljednika, sam vladaše Rujanom. No i on umre bez muške djece, te Vratislav, vojvoda od Stetina i Pomeranije, sin Ane, sestre Vitislava i Jaromira IV., naslijedi rugansko prijestolje po zakonu krvnoga srodstva. Stoga i dandanas pomeranski kneževi nose također i naslov vladara Rujane. A otok taj Rujana bijaše gotovo pravi rasadnik idolopoklonstva među slavenskim pukom uz Baltičko more.

No Slaveni ne imahu idole jedinstvenoga obličja, već međusobno različite, kao što različita bijahu i njihova vjerovanja. Uz bezbroj drugih kumira što se nalažahu na poljima i po kućama, bijahu tu i oni smješteni u hramovima, ljudskoga obličja, poput **Podage**. Taj Podaga (kako izvješćuje Helmold u 1. knjizi, poglavlju 84.) bijaše bog Slavena. Drugi pak bijahu smješteni u posvećenim šumama, a među njima bijaše **Prove**, bog onih iz Oldenburga, bez lika, niti na ikoji drugi način izražena obličja. Polapski Slaveni i Laboni obožavahu **Teutona**, koji bijaše njihov Merkur i kojemu prinašahu ljudske žrtve. Jed-

Podaga, bog Slavena.

Prove, u Oldenburgu.

Teuton u Polapskih Slavena.

Božica Siva.

nako tako obožavahu i jednu božicu koju na svom jeziku zvahu **Siva**. Ona imaše obličje krepke i stasite djevojke što u desnici držaše luk i strijelu povezane velikim vijencem. Bijaše to onom puku znak da će onaj, tko bude vješto i hrabro rukovao tim oružjem, biti ovjenčan rukom božice Sive, koja nije drugo doli njihova Junona.

Radigast, bog Obodrita.

Idol **Radigast** ili **Radigost** bijaše predmetom obožavanja u Obodrita nastanjenih u gradu Retri, a prikazivahu ga u liku hrabrog ratnika s velikim mačem u ruci, dok kraj njega stajaše čovjek odjeven kao tuđinac. Bijaše to izraz običaja po kojem se Slavenu koji ne primi pod svoj krov gosta ili stranca, ima mačem odrubiti glava, dok se, prema mišljenju nekih drugih, time davalo Slavenima dopuštenje da mačem pribave živež ne samo za sebe nego i za gosta. Slaveni štovahu također dvoglave kumire, pa zatim one s tri ili čak četiri glave. No usprkos tome, ipak ispovijedahu vjeru u jednoga jedinog boga na nebu moćnijeg od svih drugih i kojem se ostali bogovi pokoravaju. Budući da vlast na nebu bijaše u njegovim rukama,
drugi, njegove krvi, obnašahu službe za koje bijahu za- 83
duženi, pri čemu najsavršeniji među njima bijaše onaj najbliži bogu bogova. Svojim bogovima Slaveni žrtvovahu ne samo životinje nego im gdjekad prinašahu i ljudske žrtve, a posvećivahu im hramove i oltare zajedno sa svećenicima, koje štovahu čak i više negoli kraljeve.

Slaveni ispovijedahu vjeru u jednog jedinog boga moćnijeg od svih drugih.

Na slavenskim se gozbama nosilo ukrug pehar pun vina, nad kojim uzvanici izgovarahu kletve.

U čast bogova određivahu posebne dane blagdana, za kojih upriličavahu javne gozbe. Na tim gozbama nošahu ukrug pehar pun vina, nad kojim uzvanici izgovarahu proklinjanja i kletve, u ime dobrih i u ime zlih božanstava. Vjerovahu oni, naime, da dobra sreća dolazi od dobrog božanstva, a zlaa sreća od zlog, te ih stoga na svom jeziku nazivahu (kako kaže Helmold) Diabol ili **Črnibog** odnosno crni bog, te **Belbog**, bijeli bog.

Črnibog.

Belbog.

Hvalevrijedni slavenski zakoni.

Bijaše u njih dobrih zakona i običaja dostojnih odobravanja. Držahu mnogo do toga da potomci štuju svoje stare i pokoravaju im se. Ne bijaše u njih siromaha ni prosjaka, jer kad bi tkogod onemoćao zbog bolesti ili oronuo od starosti, davali bi ga na skrb nasljednicima, kako bi ga oni milosrdno njegovali i hranili.

Slavenska gostoljubivost.

Bijahu uvijek više nego spremni ugostiti namjernika (prema svjedočenjima Helmoldovim, te Ivana iz Züricha u 1. knjizi o drevnim gozbama), tako da tko god bi se zatekao u njihovoj zemlji, ne bi uopće morao tražiti utočište, budući da bi mu svi odmah potekli u susret, natječući se tko će mu pružiti gostoprimstvo. Sve što bi puk taj priskrbio trudom svojim na njivi, lovom i ribolovom, trošio bi na svoje goste i na darove, slaveći kao najsnažnijeg i najmoćnijeg onoga tko bijaše u tome velikodušniji, da ne kažemo baš rasipniji. Upravo to bijaše često razlogom njihovim pljačkanjima i gusarenju morem.

Razlog koji više puta potaknu Slavene na gusarenje.

Smatrahu to oprostivim porokom, navodeći kao ispriku gostoljubivost na koju bijahu na svaki način obvezni. Slavenski zakoni, naime, nalagahu da sve što je oteto noću, ujutro bude razdijeljeno gostima.

Kazna onome tko ne bi primio tuđinca na stan.

Ako bi kojim slučajem (što se zbi tek vrlo rijetko) netko uskratio strancu gostoprimstvo u svojoj kući, svakom bijaše dopušteno spaliti mu dom sa svime što je u njemu, a svi bi ustali na njega i proglasili ga nedostojnim i podlim, te zabranili da se primi u družbu onoga tko bijaše zanijekao kruh i gostoljubivost tuđincu. Prisega im bijaše u potpu-
84 nosti zabranjena i smatrahu da je prisežući, jednako kao i krivo prisežući, moguće navući na sebe osvetnički bijes bogova.

U Slavena je zabranjeno prisezati.

Slaveni ne priznavahu svetost križa.

Počinitelje teških zločina razapinjahu na križu, tvrdeći kako križ i ne služi ničemu drugom doli udaranju na muke zlotvora i ne želeći poslušati propovijedanje svetosti križa. Mnogi sveti ljudi i kršćanski knezevi muku namučiše ne bi li ih preobratili na vjeru u Krista, jer u Magnopolu, Brandenburgu, na Rujani, u Pomeraniji, Pruskoj i Livoniji vladahu razni gospodari koji nastojahu uništiti kršćansku vjeru. Pa i kad bijahu prisiljeni prihvatiti je, svejednako se često vraćahu neznaboštvu.

Vraćahu se često neznaboštvu.

Car Henrik I. naumi privući vjeri susjedne narode, a zatim sin njegov Oton I. prisili neke od njih na plaćanje danka i na prihvaćanje vjere, te mnogo puka bje kršteno, posebice u Brandenburškoj krajini i na području Mecklenburga. Tako se za vladavine triju careva, svih istoga imena Oton, i zahvaljujući njihovoj podršci, ti krajevi u općem procvatu ispuniše crkvama, svećenicima i redovnicima. No stanovnici primorskih krajeva, najsuroviji od sviju, ne prihvatiše kršćansku vjeru. U Pomeraniji Giuliensi zabraniše strancima da propovijedaju novu vjeru. Bijahu stoga među posljednjima koji pristupiše kršćanstvu, iako ni stanovnici Sredozemlja ne bijahu postojani u vjeri. Na isto-

Giuliensi iz Pomeranije zadnji prihvatiše kršćanstvo.

ku, za vladavine Otona III., poljski vojvoda Boleslav, koji bijaše pristupio Otonovu carstvu i priznao njegovu premoć, potčini Slaviju sve do Odre i pokrsti tamošnji puk, te tako i na istoku poče prodirati svjetlo Evanđelja. Billung ili Billing, prvi kršćanski kralj u Slavena, preminu godine 980., a sin njegov javno ispovijedaše vjeru u Krista, dok je potajice proganjaše.

Billung, prvi kršćanski slavenski kralj

Billung taj vladaše u vrijeme Otona I. u primorskoj Slaviji od rijeke Visle sve do Kimbrije; na tom području doživješe procvat prijestolnica Vineta, te Retra, Gioclino, Starigrad, Wolgast, Demmin, Kustin, Melchin i Kyssin. Nakon njegove smrti, sinovi mu razdijeliše među sobom posjede. Za njihove vladavine Bernard, vojvoda od Saske, potaknu plemstvo na bunu protiv cara Henrika i tako postupaše sa Slavenima da se oni gotovo vratiše neznaboštvu. Isto to činjaše i markiz od Brandenburga, postupajući s novim kršćanima tako oštro da oni bijahu prisiljeni oružjem braniti svoju slobodu.

Vojvoda od Saske i markiz od Brandenburga izazovu pobunu Slavena protiv kršćana

Ti plemići, dakle, u svom preziru prema kršćanskoj vjeri, bijahu okrutni prema kršćanima do te mjere da spališe njihove crkve i poubijaše njihove svećenike. Tako se Slaveni nastanjeni između Labe i Odre, koji bijahu proveli sedamdeset godina živeći kao kršćani, 85 vratiše neznaboštvu, za što vojvoda od Saske malo hajaše, brinući se samo o tom da dobije dužni danak. Ne dostajaše, uostalom (kako kaže Peter Artopaeus), ratovati s tako moćnim narodom.

Ne dostaje ratovati sa Slavenima.

Henrik Lav ipak postignu određeni uspjeh u toj buni. Slavenski kneževi bijahu, po Mistivoju, njegovi sinovi Anadrag, Gnej i Udon, strašno loš čovjek kojega zbog okrutnosti i ubiše. Sin njegov Gottschalk nadmaši u okrutnosti čak i oca, no kasnije se pokaja i ostavi se opačina. Po povratku s dvora danskoga kralja u domovinu, uznastoja na svaki način povratiti tamo kršćanstvo, te često i osobno poticaše puk da pohodi crkvu; uspje mu prizvati kršćanstvu gotovo trećinu tamošnjeg puka koji se za Mistivoja bijaše vratio neznaboštvu, no na koncu ga vlastiti njegovi ljudi ubiše, a za njim osta sin Henrik.

Danski se kralj upinje prizvati Slavene kršćanstvu.

Slaveni se vratiše neznaboštvu, a one koji ustrajahu u vjeri, ubijahu. Vrijeme tih općih nemira bijaše 1066., osma godina vladavine cara Henrika IV. U strahu da bi im se Gottschalkovi sinovi mogli osvetiti za očevu smrt, Slaveni izabrahu za svog kneza Kritona, velikog neprijatelja kršćana, koji se kao gospodar Obodrita uz silne napore obrani od saskog vojvode Magna samo da ne bi postao kršćaninom. Naime, iz mržnje prema plaćanju danka, Slavenima bijaše mrsko i kršćanstvo. Bijahu im od pomoći Henrik IV. i sin njegov Henrik V., koji namučiše Sase upletene u crkvene poslove. No Boleslav, praćen poljskim kneževima, nagna susjedne pomeranske Slavene da prihvate kršćanstvo, te stoga istočni Slaveni postahu kršćanima prije od zapadnih. Kritona, uz pomoć njegove žene Slavine, pijana ubi Gottschalkov sin Henrik, koji potom uze istu tu Slavinu za ženu i zadobi očinsku kneževinu. Slaveni, uvidjevši da ih knez njihov želi privesti kršćanskoj vjeri, naoružaše se protiv njega, no Henrik ih, uz pomoć saskoga vojvode Magnusa, podčini i ne spominjući im vjeru, jer znaše koliko im mrsko bijaše kršćanstvo. Pobijedi zatim (kako je rečeno) Rujance u ljutom boju, te podčini i njih zajedno s Vagrima, Polapskim Slavenima, Obodritima, Kicinima, Circipanima, Pomerancima i svim ostalim Slavenima sve do Poljske. Stekne tako naslov kralja Slavena, no ne
86 htje ga primiti iz skromnosti. Preminu godine 1126. Danski kralj Kanut preuze tada vlast nad državom za račun Henrikovih sinova. Henriku pripadaše također pokrajina s ovu stranu rijeke Pana, gdje knez istočne Slavonije Vertislav dopusti sv. Otonu, biskupu Bamberga, da propovijeda kršćanstvo, te i sam, zajedno sa svojim plemstvom i svim svojim gradovima, prihvati vjeru u Krista.

Knez istočnih Slavena Vertislav dopušta sv. Otonu da propovijeda među njegovim pukom.

Evanđelje se održa tamo sve do Henrika Lava, vojvode od Saske, koji na hodočašću na grob Gospodina Našega u Jeruzalem povede kao suputnika Pribislava, kneza naroda slavenskog. Isti taj narod u prošlosti držaše u svom posjedu također i Prusku, te ih zvahu Prusima.

Pruska u posjedu Slavena.

Ne znam kada se naseliše u tim krajevima gonjeni nuždom i bijedom svoga zavičaja, koji se nalazi sjevernije, prema istoku, mnogo više od izvora rijeke Tanais, koju suvremenici naši zovu Tana. Oni, dakle (kako izvješćuje Giambullari u 4. knjizi), bježeći od snijega i leda zavičaja, pristigoše u tu zemlju, te zatekavši ju nenaseljenom, nakon što ju bijahu napustili Goti (kako se vidi iz *Povijesti*), bijahu vrlo zadovoljni, toliko da se tamo zaustaviše i naseliše. Ne prijeđoše, međutim, Vislu, gdje bija-

Prije nastanjena Gotima.

še Nijemaca, nego se raširiše od rijeke Kron, koju neki danas zovu Pergul, a nalazi se istočno od Pruske, pa sve do Visle, koja razdvaja Sarmatiju od Germanije. Premda zauzeše čitavu zemlju, u dužini od oko dvjesto pedeset milja i u širini od stotinu četrdeset milja, uopće ne pristupiše obrađivanju zemlje, nego ostaviše sve pod pašnjacima, možda zato da se ne bi morali boriti za nju s drugim narodima, kada bi se pročula njezina plodnost, ili možda zato jer ne bijahu sviknuti poljodjelstvu, s obzirom da se prehranjivahu isključivo mesom, i to najčešće sirovim, a žeđ gasiše mlijekom, čistim ili katkad pomiješanim s

Pruski Slaveni vode težak život.

konjskom krvlju, kako to često i danas čine Tatari. Ne podizahu zidane kuće, već stanovahu u špiljama i šupljinama ili dupljama stabala, štiteći svoju djecu i sebe od hladnoće i od oborina samo njihovom korom. Kako se

Smioni su ljudi.

može zaključiti iz povijesnih djela, bijahu ljudi poznati po smjelosti više nego po ratobornosti. Tijekom mnogih stoljeća nemahu svoga bogoštovlja niti poznavahu vjere, da bi ih na koncu obuzelo takvo ludilo da za svoja božanstva priznaše zvijeri, zmije i drveće (kako kaže papa Pio II.), slijedeći u tome zabludu ostalih Slavena. Bijaše u njih jedan hrast podijeljen na tri dijela, u kojemu

Petun, bog Prusa, i njegovo bogoštovlje.

držahu svoja božanstva. S jedne strane stajaše kumir **Petun** ili (prema drugima) **Perkun**, što znači munja. U 87
njegovu čast hrastovinom potpaljivahu i održavahu vatru danju i noću, a ako bi se se koji put zbog nemara poslužiteljeva ugasila, krivca bi snašla smrtna kazna. S druge strane bijaše kumir **Patrimpo**. Štovanje se tog idola

Kumir Patrimpo.

sastojaše u tome što držahu živu zmiju koju, kako bi joj život bio što ugodniji, hranjahu mlijekom. S treće strane bijaše smješten kumir kojega zvahu **Patel**, a njemu u čast

Kumir Patel.

čuvahu glavu kojega preminulog. Imahu k tome i mnoga druga božanstva kojima odavahu štovanje i počasti, a uz to im svagda prinašahu žrtve u hrastovim šumama. Koliko stvari imahu, toliko bijaše njihovih zaštitnika i božanstava. No vrhovno božanstvo bijaše ono koje nazivahu **Vurhajt** i kojemu se ponajviše klanjahu, a bijaše u-

Vurhajt, vrhovno božanstvo pruskih Slavena.

jedno kućno božanstvo i zaštitnik ukupne njihove pokretnine i stoke, odnosno konja, goveda, ovaca, koza i svinja. Drugo jedno božanstvo, imenom **Sneibrat**, bijaše

Kumir Sneibrat.

pretpostavljeno guskama, kokošima, patkama, golubi-

cama i paunovima. Treće kućno božanstvo bijaše **Gurko**, kojemu pripadaše skrb za svu hranu što se jede u kući. Osim toga, budući da ne poznavahu i nemahu nikakva pisma niti slova, ne vjerovahu kada bi im tkogod rekao kako čovjek rabeći slova može drugome otvoriti dušu i iskazati svoju volju. Iz svih tih razloga oko

Kumir Gurko.

godine 1000. praški biskup Adalbert bje poslan u Prusku propovijedati vjeru. No kako ne imaše čime platiti prijelaz rijeke Ose, udariše ga veslom, što on strpljivo otrpi. Ušavši u zemlju, poče propovijedati vjeru u Krista, obećavati besmrtnost i dokazivati kako Sunce, Mjesec, vatra, voda i šume, koje tamošnji ljudi štovahu, nisu sami po sebi nikakva božanstva, nego su tek stvorenja. Piše Jan Dubravski u 6. knjizi da se taj sveti čovjek,

Praški biskup Adalbert propovijeda među Prusima.

kad uvidje da oni nevjernici ne žele čuti ni riječi od njegovih propovijedi, okrenu stadu ovaca i poče njima propovijedati riječ Božju, a one se (zasigurno čudom od Boga) zaustaviše, te ga naćuljenih ušiju stadoše slušati,

Nerazumne životinje na Adalbertovu besjedu pognu glavu.

88 neprestance držeći pognutu glavu pred njim. Svećenici idolopoklonici shvatiše da im Adalbertova propovijed kvari posao, te ga spališe u blizini mora, nedaleko kraja poznatog pod imenom Fischausen. Sedam ga puta probodoše mačem, a zatim mu odrubiše glavu i objesiše trup o stablo. No njegov domaćin skupi sve dijelove tijela i sahrani ih. Godine 1226. veliki meštar njemačkih (tetonskih) vitezova nasrnu na pruske Slavene i pobijedi ih u boju, nakon čega u pokrajinu Prusku bje prvi put uvedeno kršćanstvo, a isto tako i njemački jezik, dok go-

Adalbert pogine od ruke svećenika idolopoklonika.

[Rusi]

tovo potpuno odumre jezik pruskih Slavena. Budući da se ovdje nema što drugo reći o njima, prijeći ćemo na Slavene iz Rusije, koji se danas obično nazivaju Moskovljanima. U doba kad drugi Slaveni krenuše iz Sarmatije, da bi otišli tko prema Germanskom moru, a tko putem Dunava, ruski Slaveni ostaše u svojim prvobitnim boravištima, a u starijih autora ih nalazimo pod raznim imenima. Elije Spartijan i Kapitolijski u Pijovu životopisu, te Flavije Vopisco u Aurelijana, zovu ih Roksolani; Plinije ih u 4. knjizi, poglavlju 12., zove Tosolani; Ptolemej pak Trosolani; Strabon im u 7. knjizi daje ime Rasnali i Rosani; Rafael Volaterano, kao i mnogi drugi, zove ih Rutenima. Danas ih se pak obično

Pruska postaje kršćanskom i uvodi se njemački jezik.

Pisci zovu Slavene iz Rusije raznim imenima.

Etimologija imena Rusa. naziva Rusima, odnosno Razasuti, jer na ruskom ili sla-
venskom jeziku *rosseia* i ne znači ništa drugo doli razasi-
panje, a ime im Rusi ili razasuti ne bje nadjenuto bez raz-
loga. Naime, kad slavenski puk zauze čitavu europsku
Sarmatiju i dio azijske, slavenske se naseobine proširiše i
razasuše od Ledenoga mora do Sredozemlja i Jadrana,
te od Velikoga mora do Baltika. Štoviše (kako izvješćuje
Ruske naseobine u Flandriji. Jakob Meyer u 1. knjizi), ruski Slaveni poslaše svoje lju-
de da utemelje naseobine i u Flandriji, gdje ih danas zo-
vu Rutenima. Grci ih pak bijahu nazvali (kako tvrdi
Prokopije iz Cezareje) **Sporri**, to jest razasut narod.
Nastavahu oduvijek europsku Sarmatiju, onaj njezin
dio koji i danas zauzimaju, nakon što ratovanjem bija-
hu uvelike proširili svoje carstvo. Njihovo carstvo do-
segnu toliku veličinu (kako piše Sigismund Herberste-
in) stoga što sve druge tamošnje narode ili protjeraše ili
Koliko je veliko rusko kraljevstvo. ih nagnaše da žive na njihov način i prema njihovim o-
bičajima. Rusko kraljevstvo se, zahvaljujući tome, da-
nas prostire od istočnih granica na rijeci Tani i močvari
Chainscha semla. Meotid i od sjevernih granica u Litvi i na rijeci Peuce, 89
dok je druga rijeka, imenom Polma, razdvaja od Finske,
koju (kaže Herberstein) Rusi na svom jeziku zovu
Chainscha semla, pa sve do Livonije, Pruske i Poljske
na zapadu, te na jugu do Sarmatskoga gorja i do rijeke
Tire, kojoj je danas ime Dnjestar. Ti krajevi obuhvaćaju
također pokrajinu Jugariju ili (kako je zovu Rusi) Juh-
Atilini Huni bijahu podanici Slavena. ru, iz koje u prošlosti potekoše Huni, da bi zatim osvoji-
li Panoniju i pod Atilinim vodstvom pokorili mnoge eu-
ropske zemlje. Stoga se Rusi diče da su podanici njihovi
Rusi po prirodi ratoborni. u prošlosti podjarmili velike europske države. Rusi, sta-
novnici Sarmatije, bijahu poznati (kako pišu Giambul-
Pomažu Pompeju Velikom protiv Mitridata. lari i Günther u 4. knjizi) kao muževi po prirodi rato-
borni i neukrotivi. U prošlim vremenima pružiše pomoć
također i Rimskom Carstvu, kad Pompej Veliki bijaše u
rratu s crnomorskim kraljem Mitridatom, s kojim Rusi
Ruski knez Tasovac. nastaviše još dugo ratovati. U to doba zapovjednik nji-
hov bijaše knez Tasovac, kojega Strabon i Biondo zovu
Oružje Rusa. Tasije. Rusi se služahu sljedećim oružjima (prema
Strabonu, knjiga 7.): mačem, lukom, kopljem, oklopom
Rusi sasijeku rimske čete i i štitom od goveđe kože. Poslužiše se tim oružjem ne
samo protiv susjeda nego i protiv najudaljenijih naro-

da, kraljevstava i carstava. Tako za vladavine cara Viteli- *ubiju konzula Agripu.*
ja (kako izvješćuje Johannes Aventinus u 2. knjizi) prega-
ziše Dunav i sasijekoše dvije čete rimskih vojnika, a zatim *Kada se Rusi zaustaviše u Iliriku.*
provališe u Meziju i ubiše konzula i upravitelja Agripu. U
to vrijeme (kaže Miho Solinjanin) nastaniše se u ilirskoj
Meziji i dobiše ime Rašani. Bijahu udruženi s Gotima *Rusi udruženi s Gotima razore Europu.*
kad u vojnom pohodu razoriše Europu i druge zemlje,
no (kaže Herberstein) pod zajedničkim imenom Goti,
budući da oni upravljahu tim pothvatima. Počiniše veli- *Napadnu carstvo Grka s 15 tisuća lađa.*
ke štete i u grčkom carstvu. Za vladavine cara Leona La-
kapena okupiše na Velikomu moru flotu od petnaest ti-
suća jedrenjaka s posadama sastavljenim od toliko ljudi
da im je broj (kako kaže Zonara u 3. svesku) teško i za-
misliti, te nasrnuše na Konstantinopol, a ponoviše na- *Poznata je snaga slavenskog puka.*
pad i za vladavine cara Konstantina Monomaha. Vrlo je
90 dobro poznata veličina i snaga slavenskoga puka, koji u
kratko vrijeme opremi silno brodovlje, što dosad nije za-
bilježeno niti u jednomu drugomu carstvu. Usprkos to-
me što grčki autori, u nastojanju da uzvise pothvate vlas-
titoga naroda, pišu da se Rusi vratiše kući nezadovoljni,
Ljetopis Jeremije Rusa govori upravo suprotno, naime
da se Rusi nakon velikog pokolja Grka vratiše kući krcati
plijenom. Godine 6886. od postanka svijeta (prema rus-
kom kalendaru ili 1378. po Kr.) veliki vojvoda od Rusije, *Rusi izvrše strašan pokolj nad Tatarima.*
Demetrije, pobijedi u boju moćnoga tatarskog kralja
zvanog Mamaij. Tri godine kasnije, ponovno se pogra-
bivši s tim Tatarom, tako razbi, porazi i sasiječe njegovu
vojsku (prema Herbersteinu) da zemlja uokrug više od
trinaest milja bijaše prekrivena leševima ljudi poginulih u
bici. Prešućujem tu druge dične i slavne pothvate toga
moćnog naroda, jer mi nije cilj ni nakana ispredati povi- *Zapisi o Rusiji.*
jesti ili ljetopise, nego tek ukratko spomenuti najzname-
nitije stvari koje se tiču slavenskog naroda. Ako ih tko-
god kojim slučajem želi u potpunosti upoznati, pronaći
će sve što želi doznati u Jeremije Rusa, Sigismunda Her-
bersteina i Franceska Bisia iz Bergama, koji je neko vrije-
me proboravio u Rusiji i ostavio zabilješke o tom kraljev-
stvu. Sabellico također u 3. knjizi spominje Ruse. Naj-
poslije, i jedan je pisac iz Krakova ostavio vrlo točna svje-
dočenja o obje Sarmatije. U te knjige dakle neka zaviri
znatiželjni čitatelj, jer na taj će način biti u potpunosti

Idoli Rusa: Pior, Korso, Mokoslo.

obaviješten o svemu što se tiče Rusa ili Moskovljana, danas poznatih podjednako pod oba imena. Dok još bijahu neznabošci, Rusi imahu i obožavahu posebne svoje kumire kojima nadjenuše (kako kaže Miechowita) sljedeća imena: **Pior**, odnosno munja, te **Strib**, **Korso** i **Mokoslo** Tko ih prvi izvede iz te zablude i preobrati na kršćanstvo, ne zna se sa sigurnošću i glede toga mišljenja su različita.

Sv. Andrija vjerovjesnik propovijeda među Rusima.

Rusi se u svojim ljetopisima hvale i otvoreno kažu da Rusija primi blagoslov i prihvati kršćanstvo po svetom Andriji, Kristovu učeniku, koji, kako se kaže, dođe u Rusiju iz Grčke. Uplovivši u ušće Boristena, krenu uzvodno rijekom sve do planina gdje se danas nalazi Kijev, te tamo podijeli svoj blagoslov, pokrsti čitav kraj i postavi svoj križ propovijedajući da se tamo uz milost Božju imaju sagraditi crkve u velikom broju. Napustivši taj kraj, stiže
do izvora Boristena na velikom jezeru Voloh, te se zatim 91
rijekom Lovat spusti do jezera Ilmen. Zaputivši se rijekom Volhov, koja izvire iz navedenog jezera, stiže do Novgoroda, a zatim istom rijekom ode do jezera Ladoga

Germansko more Rusi na svom jeziku zovu Varetzchoie.

i rijeke Neve. Otplovi sve do mora koje Rusi zovu *Varetzchoie*, dok je u drugih poznato pod imenom Germansko more, između Vuilanda i Livonije, da bi na koncu stigao u Rim.

Sv. Tadej vjerovjesnik propovijeda među Rusima.

Vjeruju isto tako Rusi da među njima boravljaše sveti Tadej vjerovjesnik, koji im propovijedaše i koji ih na koncu preobrati na vjeru Kristovu, te je stoga (kako piše Giambullari) od svih svetih na nebu onaj kojega najviše štuju. Čini se međutim da neki grčki autori to niječu i hoće da je Rusija tek mnogo stoljeća nakon toga prosvijetljena Kristovom vjerom. No sve i da jest točno to što o sebi kažu sami Rusi, ne može se ipak zanijekati da nisu ponovno zapali u neznaboštvo.

Čudo knjige evanđelja.

Naime, car Bazilije Makedonac (kako piše Zonara u 3. svesku) posla Rusima biskupa Teofila od kojega primiše kršćanstvo, kad rečeni biskup u njihovoj nazočnosti baci u vatru knjigu evanđelja, a ona osta neoštećenom.

Rusi se vraćaju kršćanstvu zahvaljujući kraljici Olgi.

U ljetopisima tog naroda nalazimo zatim zapise po kojima ruska kraljica ili vojvotkinja Olga bijaše ta koja uvede u kraljevstvo kršćansku vjeru. Kako se to zbilo, ovdje ćemo ukratko iznijeti.

Ruski knez Igor uze za ženu rečenu Olgu iz Pleškova, te zatim sa silnom vojskom ode od kuće u daleke

Ruski knez Igor pogine od ruke drevljanskog kneza Maldita.

zemlje i stigavši sve do Herakleje i Nikomedije, bje poražen u boju. Na povratku kući, poginu od ruke Maldita, kneza drevljanskih Slavena, u mjestu zvanom Korest, gdje i danas leži sahranjen.

Tako i oni Slaveni, koje Kvint Kurcije zove Skiti, poslaše dvadeset izaslanika Aleksandru Velikom.

Nakon očeve smrti, njegov sin Vratoslav, budući još uvijek dijete u kolijevci, ne bijaše u stanju vladati kraljevstvom, te majka Olga upravljaše zemljom umjesto njega. Drevljani poslaše k njoj dvadeset izaslanika, tražeći od nje da uzme za muža njihovog kneza Maldita. Olga dade zarobiti izaslanike i pokopati ih žive te, prije no što se pročuje glas o tome, posla odmah svoje poklisare Drevljanima, s porukom da im, žele li je za svoju kneginju, nije oklijevati, nego poslati još
92 izaslanika i plemenitijega roda. Drevljani joj smjesta poslaše još pedeset ljudi izabranih među najslavnijima i najplemenitijima njihova naroda. Kad pristigoše k Olgi, ona ih dade zatvoriti u tamnicu i tamo ih žive spali. Smjesta posla Drevljanima svoje poklisare da ih izvijeste o njezinu dolasku i da narede da se pripremi medovina i sve drugo nužno (prema njihovim običajima) za pogrebnu svečanost njezinom mrtvom mužu. Stigavši u Drevljansku, odjene se u crninu i upriliči za svoga muža svečane zadušnice za kojih opi Drevljane i pobi ih pet tisuća.

Olga obilno osveti smrt svoga muža Igora.

Nakon toga se smjesta vrati u Kijev i postroji svoje ljude, da bi ih zatim povela u pohod protiv Drevljana. Zapodjenuvši boj s njima, pobijedi ih, a oni koji se uspješe spasiti bijegom uđoše u grad i tamo se zatvoriše. Olga ih drža pod opsadom čitavih godinu dana, no na koncu postigoše sporazum po kojem oni iz grada obećaše Olgi umjesto danka dati tri golubice i isto toliko vrabaca za svaku kuću u gradu. Tek što joj bje predan rečeni danak, Olga dade pod krila golubica i vrabaca privezati žiške za vatromet i zatim pusti ptice na slobodu. One se vratiše svojim domovima, a nedugo potom oni žišci izazvaše vatru u kojoj izgorješe gotovo sve kuće. Ljudima u gradu ne preosta drugo nego izaći iz grada, te tako padoše u zarobljeništvo, a Olga ih dade dio ubiti, a dio ih zadrža kao roblje.

Olga osvoji zemlju Drevljana.

Osvojivši na taj način sve zemlje što bijahu u posjedu Drevljana i obilno im se osvetivši za muževu smrt, vrati se u Kijev.

Krsti se i promijeni ime.

Nakon nekog vremena ode u Konstantinopol, za vladavine cara Ivana Cimiska, te se tamo krsti i promijeni ime Olga u Helena. Car je obdari kraljevskim da-

rovima, nakon čega se vrati kući. Rusi je uspoređuju sa Suncem, jer tako kako Sunce svojim zrakama obasjava svijet, tako mudra i razborita Olga kršćanskom vjerom prosvijetli kraljevinu Rusiju. Nakon Olgine smrti, zavlada njezin sin Svatoslav, koji na majčinom tragu ustraja u kršćanskom milosrđu i bogoštovanju. Kad i on umre, naslijedi ga sin njegov Vladimir koji odstupi od zapovijedi Božjih i ponovno uvede idolopoklonstvo podižući mnoštvo idola u kijevskom kraju. Prvi se od tih kumira zvaše **Pero** i imaše srebrnu glavu, dok drugi bijahu načinjeni od drva, a imena im bijahu **Uslad, Korsa, Dasva, Strib, Simergl, Makoš i Kumer**. Vladimir 93
postaje gospodarem čitave Rusije. Vladimir dade pogubiti svoja dva brata, Jeropolka i Olega, te posta tako neograničenim gospodarem čitave Rusije. Dođoše tada k njemu izaslanici raznih narodnosti i svaki ga od njih poticaše ne bi li pristupio njegovoj vjeri. Spoznavši raznolikost vjera, i on posla svoje izaslanike da vide i upoznaju svojstva i običaje svake pojedine sljedbe ili vjere. Odabravši na koncu između svih vjera kršćanstvo po grčkom obredu i odlučan u nakani da ga prihvati, posla svoje poklisare u Konstantinopol carevima Baziliju i Konstantinu, s obećanjem da će zajedno sa svim svojim pukom prihvatiti kršćanstvo, te vratiti Korsun i sve grčko što držaše u svom posjedu, u zamjenu za carevo obećanje da će mu dati svoju sestru Anu za ženu. Postigavši što bijaše tražio, bje određeno vrijeme i mjesto gdje će biti sklopljen ugovor, te se obje strane sastaše u Korsunu, gdje se Vladimir pokrsti i dobi ime Bazilije. Nakon vjenčanja vrati Grcima Korsun i druga mjesta, kako bijaše obećao, te odredi Kijev za prvostolnicu, u Novgorodu postavi nadbiskupa, a drugim gradovima dade njihove biskupe, koje bijaše posvetio konstantinopolski patrijarh. Od tog se vremena Rusi postojano pridržavaju grčkog obreda. Piše Lambertus Hersfeldenisis, koji pred 500 godina sastavi povijest Germanije, da prvi put 960. godine dođoše caru Otonu poklisari ruskoga naroda s molbom da im pošalje kojega biskupa koji će naukom svojim i propovijedima raširiti među njima kršćansku vjeru, te im car posla Adalberta, koji zatim jedva uteknu od njih spašavajući goli život. No tu

Vladimir uvodi idolopoklonstvo u Rusiju.

Ruski kumiri.

Ljudi im prinašahu žrtve.

Želi upoznati razne vjere i stoga šalje izaslanike.

Krsti se i promijeni ime.

Zabluda Lambertusa Hersfeldensisa.

se Lambertus vara, osim ako ne treba čitati Rügen ili Rujana umjesto Rusija. Naime, Adalbert ne bijaše Čeh, nego German, prvi biskup Madeburga, kojega Oton zajedno s drugih pet biskupa bijaše odredio Slavenima nastanjenim u to vrijeme u Saskoj i na Rujani, kako izvješćuje svećenik Helmold. Da je među Rusima propovijedao Adalbert, bili bi oni prihvatili rimski obred, a ne grčki. Ovog posljednjeg se, međutim (kako rekosmo), Rusi još i dandanas pridržavaju. Njihov knez danas nosi (kako piše Herberstein) sljedeći naslov: Veliki Gospodar Naš Milošću Božjom Veliki Kralj i Gospodar či-
94 tave Rusije, Veliki Vojvoda od Vladimirije, Moskovije, Novgoroda, Pskova, Smolenska, Tvera, Jugarije, Permije, Vjatke i Bugarske itd., te Gospodar i Veliki Vojvoda Nižnijeg Novgoroda, Černigova, Rjazana, Volohije, Ruskova, Belaje, Rostova, Jaroslava, Bjelozore, Vodarije, Obdorije, Kodinije itd.

Rusi iz Kromere (kako pripovijeda Wagrienski u 2. knjizi), ploveći Sjevernim morem, prije otprilike 107 godina nađoše u onim morima otok dotad nepoznat, a nastanjen slavenskim pukom. Taj je otok (kako izlaže Filip Kalimah svetom papi Inocentu VIII.) podložan i osuđen na vječnu hladnoću i vječni led. Zovu ga Filopodija, a veličinom nadmašuje Cipar. Na novijim zemljovidima označuju ga imenom Novaja Zemlja. Nakon spomena ovog otoka, ne preostaje nam (koliko ja znam) više niti jedna zemlja nastanjena Slavenima, a koju nismo već spomenuli, ako ne potanko, a ono barem općenito. No prije no što prijeđemo na druge narode, koji svejednako pripadahu istoj slavenskoj naciji, premda su izumrli, čini mi se nužnim pozabaviti se podrijetlom i tumačenjem imena Slaveni ili Slovini, a koje nije baš tako staro. Prvi koji ga spominje (kako zabilježiše razni autori) jest Prokopije iz Cezareje, koji prije 1070. godine opisa rat cara Justinijana s Gotima. Isto tako Jordanes Alan, gotovo Prokopijev suvremenik, zapisa ime Slaveni, jasno pokazujući kako u njegovo doba to ime biše novo, usprkos tome što Biondo stotinu godina prije propasti Rimskoga Carstva napisa svoju *Povijest* u kojoj se bavi zbivanjima koja se smještaju u vrijeme stotinu godina prije vladavine Honorija i Arkadija i

Naslov ruskih kneževa.

Rusi su otkrili Novaju Zemlju.

Ptolemej iz Aleksandrije prvi zapisa ime slavensko.

u kojoj spominje Slavene. No ja vjerujem da je prvi koji je
zapisao ime Slaveni bio Ptolemej iz Aleksandrije, koji u
svoj osmi pregledni popis uvrštava Slavene, iskvareno ih
nazivajući Sulani, a smješt ih u europsku Sarmatiju pok-
raj Finaca, koji također bijahu slavenskoga roda, kako
tvrde Melanchthon prema Tacitu i Abraham Ortell u

Ime slavensko iskvareno u nekih autora.

svojoj *Sinonimiji*. Pietro Marcello u *Podrijetlu Barbara*
naziva ih Silani i kaže da se radi o narodima koje suvre-
menici zovu Skjavonima. U prošlosti to ime bje zasigur- 95
no silno iskvareno i na različite načine pisano. Naime
Grci, ne mogavši dokučiti značenje imena Slaveni ili Sla-
vini, iskriviše to u Sklavini, a Talijani u Sklavi. Ta se pog-
reška potajice uvukla i u neke primjerke Prokopija iz Ce-
zareje, Jordanesa i Bionda. Vjerujem da je potekla, ako
se ne varam, od Talijana koji (kako piše Martin Kro-
mer), dok nastoje što milozvučnije govoriti i gnušaju se
grubog izgovora, često izgovaraju I umjesto L, te kažu *fi-
ato* umjesto *flatum* i *piacere* umjesto *placere*. Tako se do-
godilo i sa *Slavo*, što je postalo *Siavo*. K tome, budući da
u njih gotovo i nema razlike ako tkogod izgovori *Siavo* ili
Sciavo, ubacujući slovo Ć i izgovarajući Šćavo, možda
se dogodilo da su nevješti jeziku, htijući govoriti ili pisati
latinski, umjesto da upotrijebe i prevedu to sa *Slavo*, u-
potrijebili *Sclavo*. Nije mi k tome teško povjerovati da se
to dogodilo zbog nenaklonosti Talijana, nadasve onih

Mišljenje Jana Dubravskog o imenu Slaveni.

koji nastanjuju obale Jadranskog mora, budući da ih
Slaveni u prošlosti silno namučiše i gotovo uništiše. Jan
Dubravski smatra da bijahu prozvani Slaveni ili Slovini
prema *slovo*, što u Sarmata znači riječ, a razlog je tome
što sarmatski narodi bijahu raspršeni i razasuti širokim
prostranstvima, a govorahu svi istim jezikom i izgovara-

Kromerovo mišljenje.

hu gotovo iste riječi, te stoga nadjenuše svima to ime
Slovini. Potvrđuje to i Martin Kromer kada kaže da su
Slovini prozvani tako prema *slovo*, kao da ime njihovo
želi reći da su istinoljubivi, postojani i nepokolebljivi u
održavanju zadane riječi i obećanja. Uistinu, i dandanas

Poljaci i drugi Slaveni održavaju svoja obećanja.

je u Poljaka i Čeha za svaku osudu ne ispuniti obećanje
zadano (kako oni kažu) poštenom riječju, tako da će lju-
di dobroga roda radije otrpjeti sve moguće nevolje, pa
čak i samu smrt, nego pogaziti riječ, tim više što osveta
za tu nepravdu predviđa ne samo udarce rukom nego i

Ime Slaveni potječe od riječi slava.

uporabu oružja. No, ostavljajući po strani navedena tu-
mačenja imena Slaveni, kažem da ono nije poteklo ni od
jedne druge riječi no od riječi *slava*, te Slaven ili Slavonac
ne znači drugo doli slavan. Zasluživši štovanje čestim svo-
jim slavodobitnim pobjedama nad neprijateljem (o čemu
svjedoči množina osvojenih kraljevstava i pokrajina), taj si
srčani puk pripisa slavno ime nastavkom koji potječe od
96 *slava*, kojim završavaju imena plemića i velikaša, kao što
su Stanislav, Vjenceslav, Ladislav, Dobroslav, Radoslav,

Mišljenje Reinera Reinecka o slavenskom imenu.

Boleslav i druga imena iste tvorbe. Potvrđuju to mnogi oz-
biljni autori, među kojima i Reiner Reineck u svom djelu o
Henetima, gdje kaže da su Slaveni prozvani tako prema
slava, htijući se uprav slavom istaknuti između ostalih na-

Mišljenje Jeremije Rusa.

roda. Reinera slijedi Jeremija Rus, koji godine 1227. napi-
sa *Ruski ljetopis*, te opisujući jedan okršaj na ruskim gra-
nicama 1118., ovim ga riječima kazuje: U doba kad Rusija

Rusi ubiju Krunoslava.

(kaže on) bijaše izmučena unutrašnjim razdorima, dođe
na naše granice Krunoslav sa silnom vojskom Slavena.
Uhvatiše se oni u koštac s našima i izađoše iz boja kao
pobjednici, no usprkos tome Krunoslav i jedan njegov sin
izgubiše tamo život, te ih sahraniše kod utvrde zvane Voj-
ha. Taj puk više puta opustoši naše granice i pokaza veliku
okrutnost, premda smo zapravo mi i oni jedan te isti na-
rod. Nose ime Slaveni (kako vjerujem i kako crpim iz drev-
nih predaja naših predа) zbog mnoštva pobjeda i slavnih
svojih pothvata. Monah Aimon i Johannes Aventinus di-
jele to Jeremijino mišljenje, jer ne samo da ih nazivaju
slavnima nego, štoviše, vrlo štovanima i najmoćnijim me-

Slaveni oružjem zaslužiše to ime.

đu narodima iz Germanije. Između ostalih i mletački pi-
sac Bernardo Giustiniani otvoreno priznaje da Slaveni
zaslužiše to svoje slavno ime oružjem. Naime, u 3. knjizi
svoje *Povijesti Venecije* ovako piše: Srčani slavenski puk
prodre tada prvi put u Istru i sve do vrata Venecije. Taj
puk skitskoga podrijetla, u doba navale toga i drugih na-
roda na Rimsko Carstvo, oružjem steče slavno ime.
Hrabri taj narod, dakle, ima se zvati slavenskim imenom
i nijednim drugim, kao što su to učinili i dokazali da se
ima tako činiti mnogi učeni ljudi, među kojima svećenik
Helmold, opat Arnold, Johannes Werner, Sigismund
Herberstein, Georgij Cedren, Jan Herburt, Aleksandar
Gwagnin, Roberto Guaino, Johannes Leunclavius, Gil-

bert Genebrande, David Hitreus i Ugo Fulvonio. Svi oni ih u svojim djelima ne zovu drugim imenom doli rečenim imenom Slaveni. Iako se to čini novinom, slava zaslužena oružjem i u krvi naravna je i nasljedna stvar u Slave-

Slavodobitnici su u Europi, Aziji i Africi.

97 na. Uostalom, biše oni slavodobitnicima u Aziji, Europi i Africi, a bijahu to Vandali, Burgundi, Goti, Ostrogoti, Vizigoti, Gepidi, Geti, Alani, Verli ili Heruli, Avari, Skiri, Hiri, Melankleni, Bastarni, Peuci, Dačani, Šveđani, Normani, Feni ili Finci, Ukri ili Unkrani, Markomani, Kvadi, Tračani i Iliri, koji svi pripadahu istom slavenskom narodu i govorahu istim jezikom.

Razne narodnosti slavenskoga roda.

Slaveni napuštaju Skandinaviju pod imenom Goti.

Kada u početku izađoše iz zajedničke im domovine Skandinavije, imahu svi (izuzev Ilira i Tračana) jedinstveno ime Goti, kao što izvješćuje Franciscus Irenicus u 3. knjizi, poglavlju 10., gdje kaže da su Anti, za koje smo prije pokazali da su prema Prokopijevu svjedočenju pravi Slaveni, zapravo Goti, pri čemu navodi kao svjedoke Ablabija i Jordanesa.

Goti pravi Slaveni.

Slaveni potječu od Gota.

U 1. knjizi, poglavlju 42., isti taj Irenicus piše da od Gota potekoše Slaveni, Anti, Avari, Skiri, Alani i drugi, što potvrđuju također i Ablabio, Jordanes Alan i Pavao Warnefrid. Prokopije u 1. knjizi o Vandalima, pišući o Barbarima (kako ih on zove) koji u vrijeme Honorija nasrnuše na Rimsko Carstvo, kaže: Goti bijahu podijeljeni na mnogo naroda, od kojih su neki iščezli. No najveći su i najmoćniji od svih Goti, Vandali, Vizigoti i Gepidi, u prošlosti poznati pod imenom Sarmati i Melankleni.

Goti, Vandali, Vizigoti i Gepidi negda se zvahu Sarmati.

Ne nedostaje ni onih koji ih zovu Getima, jer različita su im imena, dok se u svemu drugom podudaraju. Svijetle su puti, duge plave kose, krupne građe i ugodna izgleda. Štuju iste zakone i svi pripadaju Arijevoj sljedbi, govore istim jezikom, koji se zove gotski, a (kako mi se čini) potekoše svi od jednoga jedinog naroda, samo što potom stekoše različita imena prema pojedinim svojim vojskovođama.

Štuju iste zakone.

Potekoše svi od istog naroda.

Nicefor Kalist u četvrtoj knjizi, poglavlju 56., zatim F. Martin, autor sažetka *Rimske povijesti*, te na koncu Lucio Fauno u 8. knjizi, slijede u tome Prokopijevo mišljenje.

[Vandali – Goti – Slaveni]

Budući dakle da su Vandali pravi Goti, ne može se zanijekati da Slaveni nisu također jedan te isti narod s Gotima, kad svi proslavljeni pisci kažu da Vandali i Slaveni bijahu isti narod. Među tim je piscima i Biondo, koji u 1. knjizi I. *Dekade* kaže: Vandali, kojih ime

Vandali su Slaveni.

potječe od rijeke Vandal, bijahu zatim prozvani Slaveni. Johannes Magnus u 1. knjizi piše da Vandali i Slaveni bijahu isti narod, te da se ne razlikuju ni po čemu drugom

Vandali se od Slavena razlikuju samo imenom.

98 no imenom. Adam Bremenski u 2. knjizi *Crkvene povijesti* kaže da su Slaveni oni koji prije bijahu Vandali. Pier Francesco Giambullari u 1. knjizi piše: Warnefrid, Jordanes, Metod i Irenicus na raznim mjestima tvrde da Vandali vuku iz davnih vremena podrijetlo od Gota, iako zatim, kako se može zaključiti iz povijesnih knjiga, postaše veliki neprijatelji Gota. Nastavlja zatim i kaže: Tvrde također da Vandali nastavahu onaj dio Germanije gdje se danas nalaze Moravska, Šleska, Češka, Poljska i Rusija, te sjeverne obale Germanije i južno sve do Istre i Slavonije, a kao bjelodan dokaz tim svojim tvrdnjama navode da se u svim spomenutim pokrajinama govori jedan te isti jezik.

Prvotna boravišta Vandala.

Potvrđuju to i Albert Krantz u predgovoru svojoj *Saskoj* i Petri Suffridi koji u 2. knjizi ovako piše: Drevne Bavarce istjeraše s njihove zemlje Markomani, odnosno Vandali, koji i dandanas drže u svojoj vlasti Češku.

Vandali otjeraju Markomane.

Česi su Vandali.

Česi su, naime, Vandali, a zbog drevnog imena pokrajine nazivaju se Bavarcima oni koji prije bijahu Markomani i općenito Vandali. Jedinstven im jezik dokazuje da se radi o jednom jedinom narodu. Nešto dalje u istoj knjizi nastavlja i kaže: Vestfalci i Ostfalci bijahu Vandali, poznati i pod imenom Vali, jer Vandali nemahu jedno jedino posebno ime, već ih zvahu raznim imenima, to jest Vandali, Venedi, Vendi, Heneti, Veneti, Viniti, Slaveni i konačno Vali, prema Saxu Grammaticusu, Helmoldu, Eneji Silviju, Krantzu, Irenicusu, Reinecku, Latzu i mnogima drugima. Posebna njihova imena, s obzirom na njihovu brojnost i raznolikost, nije nužno ovdje navoditi, kad ih se može pronaći u spomenutih autora. K tome, nijedan od naroda nastanjenih u Germaniji ne bje tako velik poput vandalskoga, koji širokim prostranstvima Azije, Afrike i Europe razasu svoje naseobine.

Vandalski je narod najveći u Germaniji.

Zemlje zauzete od Vandala.

U Europi Vandali zauzeše od sjevera prema jugu čitav kraj što se proteže između Germanskog mora i Sredozemlja. Stoga Moskovljani, Rusi, Poljaci, Česi, Čerkezi, Dalmatinci, Istrani, Hrvati, Bosanci, Bugari, Rašani i mnogi drugi, usprkos razlikama u imenu, svi zapravo pripadaju istom vandalskom narodu. Dokaz je tome i njihov jezik, koji im

je svima zajednički. Tu se zaustavlja Suffridijeva priča. Albert Krantz, ne bi li pokazao kako su Slaveni i Vandali 99
isti narod, ne zove ih drugim imenom nego Vandali, što se vidi u njegovoj *Vandaliji* i *Saskoj*. Bjelodan dokaz toga pruža također Sigismund Herberstein u svojoj *Moskoviji*, kada pripovijeda sljedeću zgodu koja se nalazi i u *Ruskom ljetopisu*. Ne mogavši se nikako složiti oko izbora novog kneza, Rusi poslaše po namjesnike u Vagriju, vandalski grad i pripadajuću mu pokrajinu u prošlosti na velikom glasu, a koji su smješteni u blizini Lübecka i holzaškog vojvodstva. Vandali, u to vrijeme vrlo moćni, a k tome istoga jezika, običaja i vjere kao Rusi, poslaše ovima posljednjima tri brata, odabrana između ponajboljih i najmoćnijih vandalskih muževa. Bijahu to Rurik, Sinav i Truvor; Rurik dobi u posjed Novgorod, Sinav se ustoliči na Bijelom jezeru, a Truvoru pripade kneževina Pleskovija sa sjedištem u gradu Svortcehu. Ni Peter Artopaeus Pomeranac ne luči ni na koji način Vandale od Slavena, te ovako piše Münsteru: Kako rekosmo, u kraju Mecklenburgu, duž obale na potezu od Holzacije do Livonije, življaše jedan jedini vandalski ili slavenski narod. Ugled tako ozbiljnih i glasovitih pisaca dopušta nam da slobodno zaključimo kako Goti, Vizigoti, Gepidi, Vandali i Geti pripadahu jedinstvenomu slavenskom narodu. U svrhu daljnje potkrepe toga, navest ću ovdje neke od riječi koje se nalaze u 2. knjizi Karla iz Wagriena i u 11. knjizi Latzovoj, a koje (kako izvješćuju rečeni autori) bijahu u uporabi u drevnih Vandala.

Rusi zbog međusobnih razilaženja prizivaju vlast Vandala.

RIJEČI*

Vandalske	Slavenske	Talijanske	Prijevod
ruzie	*ruse*	*rose*	ruže
stal	*stol*	*sede*	sjedište
vuich	*vik*	*perpetuo*	vječan
pechar	*pehar*	*bicchiero*	čaša
cachel	*cotol*	*caldara*	kotao
culich	*kulich*	*calice*	kalež
kamora	*camara*	*camera*	soba
klach	*klak*	*calcina*	vapno
baba	*baba*	*ava*	baka
ptach	*ptich*	*ucello*	ptica
kobyla	*kobyla*	*cavalla*	kobila
krug	*krug*	*cerchio*	krug
lisy	*plisy*	*calvo*	ćelav
golubo	*golub*	*colombo*	golub
klicz	*kgliuc*	*chiave*	ključ
zumby	*zuby*	*denti*	zubi
potokh	*potok*	*torrente*	potok
kastan	*costagn*	*castagno*	kesten
czysti	*cisti*	*casto*	neporočan
100 *koczka*	*macka*	*gato*	mačka
czetron	*cetrun*	*cedro*	četrun
klynoti	*klonuti*	*chinare*	pognuti
kuchas	*kuhac*	*cucinaro*	kuhar
safran	*ciafran*	*ciafrano*	šafran
scarlet	*scarlat*	*scarlato*	grimiz
scoda	*scoda*	*danno*	šteta
plamen	*plamen*	*fuoco*	vatra
dvuaziuo	*duoiestuo*	*duoi*	dvoje
pflaster	*implastar*	*impiastaro*	melem
pust	*pusto*	*eremo*	pustoš
brat	*brat*	*fratello*	brat
rabota	*rabota*	*fatica*	trud
milikno	*mlieko*	*latte*	mlijeko
okruzij	*kruzy*	*interiori*	iznutrice

* U prijepisu talijanskih riječi, jednako kao i "vandalskih" i "slavenskih", zadržan je oblik u kojem ih piše Orbini, iako ne odgovara uvijek suvremenom jeziku (npr. arhaizmi *bicchiero* i *caldara* danas su *bicchiere* i *caldaia*, Orbinijevi *hernia* i *gato* pišu se *ernia* i *gatto*, itd.). Talijanske su riječi "osuvremenjene" samo utoliko što su ondašnja tipografska rješenja zamijenjena današnjima (*s* namjesto *ſ*, *n* ili *m* namjesto tilde nad prethodnim samoglasnikom), pri čemu je uklonjena i onodobna alternacija slova *u* i *v* (*ava* umjesto Orbinijeva *aua*, *ucello* - a zapravo bi trebalo pisati *uccello* - umjesto *vcello*, itd.), dok je kod "vandalskih" i "slavenskih" riječi i za ta slova zadržano pravilo doslovnog prijepisa.
Hrvatski prijevod odnosi se isključivo na talijanski stupac i prevodi, koliko je to moguće, značenje koje pojedinim riječima pripisuje Orbini. Možda je nepotrebno posebno napominjati kako je nezahvalno prevoditi takve popise riječi izvan konteksta; uostalom, kako se čini, i sam se Autor suočio s istim teškoćama (*nap. prev.*).

mlady	mlad	giovane	mlad
volk	vuk	lupo	vuk
teta	teta	zia	teta
kurvua	kurva	meretrice	bludnica
strach	strah	paura	strah
pero	pero	penna	pero
dynia	digna	anguria	lubenica
plyge	pluchia	pulmone	pluća
pakole	pachole	putto	dječak
czerzi	cetiri	quattro	četiri
piet	pet	cinque	pet
korzen	korien	radice	korijen
razlog	raslog	ragione	razlog
kolo	kolo	rota	kotač
lopata	lopata	pala	lopata
tma	tma	tenebre	tmina
tepli	toplo	tepido	mlak
boty	biecve	calzette	čarape
grom	grom	tuoni	grmljavina
prosach	prosiak	mendico	prosjak
brod	brod	barca	brod
tuti	tucchi	pestare	tući
chtiti	htiti	volere	htjeti
vule	voglia	volontà	volja
hora	gora	monte	gora
vuasate	vesati	ligare	vezati
svuager	suak	cognato	šogor
loter	lotar	codardo	kukavica
gladkhi	gladki	liscio	gladak
lechchy	lachscij	leggiero	lagan
levu	lav	leone	lav
libo	gliubau	amore	ljubav
buchvuize	buchviza	libro	knjiga
vvedro	vedro	sereno	vedro
ssilhan	lihan	sguercio	razrok
mez	mac	spada	mač
mistr	mestar	maestro	majstor
mule	mlin	molino	mlin
sestra	sestra	sorella	sestra
maluasy	maluasia	malvasia	malvazija
dyl	dil	parte	dio

	perla	perla	perla	biser
	pavu	paun	pavone	paun
	med	med	mele	med
	stati	stati	stare	stajati
	mogu	mogu	posso	mogu
	stuol	stuol	mensa	stol
	suuynie	suigna	porco	svinja
	tele	tele	vitello	tele
	ziena	zena	moglie	supruga
	chvaly	huala	gloria	slava
	kila	kila	hernia	kila
	zima	zima	freddo	studen
	sledovuaty	sliedouati	imitare	oponašati
	pitati	pitati	domandare	pitati
101	chizipati	chihati	sternutare	kihati
	matiti	mlatiti	battere	udarati
	strossati	strossati	far al torno	izraditi na strugu
	mayti	myti	lavare	prati
	klatiti	klatiti	crollare	tresti
	dropati	darpati	radere	strugati
	pithi	piti	bevere	piti
	lagithi	laiati	latrare	lajati
	kriti	kriti	nascondere	kriti
	schergiti	siati	seminare	sijati
	zalogi	zaloghi	insidie	zamke
	kost	kost	osso	kost
	tobole	tobolaz	borsa	torba
	masdra	mesgra	intestini	utroba
	boy	boy	pugna	bitka
	koblanch	klobuch	capello	šešir
	hruscha	kruscha	pero	kruška
	plin	pun	pieno	pun
	olobo	olouo	piombo	olovo
	lepsi	liepsci	più bello	ljepši
	prut	prut	verga	prut
	muy	moi	mio	moj
	tisytz	tissuchia	mille	tisuća
	dyeliti	dieliti	dividere	dijeliti
	vuoliti	volieti	eleggere	izabrati
	zvuati	zvati	chiamare	zvati

tenczouuati	*tanczouati*	*guidare il ballo*	voditi ples
zhuchar	*zuchar*	*zuccaro*	šećer
mincze	*minza*	*moneta*	kovanica
myss	*mysc*	*giro*	puh
mucha	*muha*	*mosca*	muha
tanecz	*tanaz*	*ballo*	ples
truhy	*truhauo*	*malinconico*	sjetan
saumar	*kramar*	*mulatiero*	mazgar
lost	*suietlost*	*luce*	svjetlost
grob	*grob*	*sepoltura*	grob
smitti	*smiati*	*ridere*	smijati se
vunach	*vnuch*	*nipote*	unuk
gnysti	*gnyesdo*	*nido*	gnijezdo
snych	*snig*	*neve*	snijeg
novuy	*nouy*	*novo*	nov
nagy	*nago*	*nudo*	gol
vuoda	*voda*	*acqua*	voda
ztrevuicz	*zrevic*	*scarpe*	cipele
dar	*dar*	*dono*	dar
klap	*hlap*	*famiglio*	sluga
plavuiti	*plauiti*	*navigare*	ploviti
praczovuati	*prazouati*	*attendere alla prole*	odgajati djecu
plesati	*plesati*	*calcare*	gaziti
tlaiziti	*tlaciti*	*conculcare*	tlačiti
plachta	*plato*	*lenzuolo*	plahta
postdye	*poslye*	*poi*	potom
prositi	*prositi*	*dimandare*	tražiti
miziati	*misciati*	*orinare*	mokriti
kada	*kuda*	*coda*	rep
boditi	*bosti*	*ficcare*	zabiti
schornia	*scorgne*	*stivali*	čizme
vualiti	*vuagliati*	*voltare*	okrenuti
sedil	*sedlo*	*sedia*	stolac
siti	*siati*	*seminare*	sijati
vuiter	*vietar*	*vento*	vjetar
dol	*dol*	*valle*	dolina
bieda	*bieda*	*infortunio*	nesreća
placz	*plaza*	*piazza*	trg
kuchinie	*kuhinia*	*cucina*	kuhinja

lyd	*gliudi*	*popoli*	narodi
mus	*musc*	*marito*	muž
poczvuati	*pociuati*	*pausare*	napraviti stanku
svuanti	*sveti*	*santo*	svetac
pasti	*pasti*	*pascere*	pásti
tribuch	*tarbuh*	*ventre*	trbuh
sobota	*subota*	*sabato*	subota
102 *opuchh*	*opach*	*obliquo*	kos
rozum	*razum*	*ragion*	razum
sechyra	*sechyra*	*manarra*	bradva
sediate	*sedieti*	*sedere*	sjediti
teneta	*tonoti*	*aguati*	zasjede
tenchhy	*tanchy*	*sottile*	tanak
truba	*trubgna*	*tromba*	truba
vuidieti	*vidieti*	*vedere*	vidjeti
vudovuecz	*vdovaz*	*vedovo*	udovac
vuyno	*vyno*	*vino*	vino
vncza	*vncia*	*onza*	unca
desna	*desna*	*destra*	desno
dum	*dom*	*casa*	kuća
lug	*lug*	*bosco*	šuma
pochoy	*pochoy*	*riposo*	odmor
navuchyer	*nauchyer*	*nocchiero*	kormilar
navavu	*navò*	*nolo*	najam
nevuiesta	*neviesta*	*sposa*	nevjesta
pogiti	*poyti*	*abbeverare*	napojiti
pisati	*pisati*	*scriver*	pisati
nass	*nasc*	*nostro*	naš

To su dakle riječi drevnih Vandala, a sve su ujedno i slavenske, kao što to i predobro shvaćaju oni koji poznaju jezik. Stoga se slobodno može reći i neprijeporno zaključiti kako Goti, Ostrogoti, Vizigoti, Gepidi, Geti i Vandali bijahu roda i jezika slavenskoga. K tome i Prokopije iz Cezareje, koji je sudjelovao u Belizarovim pohodima protiv Gota i imao prilike općiti sa svim tim narodima, priznaje da su svi istoga roda i istoga jezika koji se, kako on kaže, zove gotski. O podrijetlu Alana pisao je Petar Crusber u svom djelu o Sjevernjacima; kaže tamo da bijahu narod venedski ili slavenski. Isto tvrdi i Matija

Alani su Slaveni.

Miechowita u 1. knjizi, poglavlju 13., kada kaže da Alani, Vandali, Svevi i Burgundi bijahu narodi iz Poljske i da govorahu istim poljskim ili slavenskim jezikom. Potvrđuje to također i Jeremija Rus u svom *Ljetopisu*. Prema Pieru Francesku Giambullariju i Franciscusu Irenicusu, Česi potekoše upravo od Alana, koje Karlo iz Wagriena u 2. knjizi naziva slavenskim pukom.

Verli su Slaveni.

Među Slavene se ubrajaju (kako izvješćuju Crusber u 1. knjizi i Albert Krantz u 1. knjizi, poglavlju 22.) također i Verli. U 3. knjizi Wagrienski piše da je u Frankfurtu pronašao rukopis autora koji pišući o Germaniji jasno pokazuje da su Verli Slaveni, a radi se o tako starom autoru, kao što se može zaključiti iz njegova djela, da 103
je svojim očima vidio potomke Verla. Albert Krantz u 1. knjizi o Vandaliji dokazuje množinom razloga kako Heruli ili Verli bijahu slavenski puk. Svećenik Helmold otklanja svaku sumnju o tome, jer među Slavene s Venedskog mora uvrštava također i Verle koji, prema

Podrijetlo imena verlskog.

Reineru Reinecku nastavahu krajeve uz rijeku Halvel. Neki ih pisci zovu Herulima, no pritom griješe, jer pravo njihovo ime bijaše Verli, što na slavenskom jeziku označava ljude smione, okrutne i ponosite, a to su svojstva koja povjesničari pripisuju napose Verlima, kao što će još biti rečeno.

Avari su Slaveni.

Avari, Bastarni, Peučani i Finci (kako kažu Zacharia Lilio i Irenicus u 2. knjizi, poglavlju 39., Abraham Ortell u svojoj *Sinonimiji* i Melanchthon prema Tacitu) bijahu slavenski narodi. Autor životopisa francuskih kraljeva, odnosno Pipina, Karla Velikog i Ludovika, otvoreno kaže da Avari i Slaveni bijahu jedan te isti narod, a tom autoru, redovniku benediktincu (prema Ortell) koji življaše u vrijeme kralja Ludovika i bijaše mu prisan prijatelj, valja vjerovati, budući da u njegovo doba bijaše još uvijek Avara.

Avari i Bugari zvahu svoga kralja Kogan.

Svoga kralja oni zvahu Kakan ili Kogan, baš kao i Bugari Slaveni.

Skiri i Hiri su Slaveni.

Jan Dubravski ubraja Skire i Hire također među Slavene, te ovako piše o njima u 1. knjizi: Sarmatija, koja (prema Ptolemeju) na istoku graniči s močvarom Meotid i s Tanom, na zapadu s Vislom, na sjeveru sa Sarmatskim morem, a na jugu s Karpatskim gorjem, bijaše nekoć zajednička domovina svih naroda koje se danas naziva Slavenima, a kojima bija-

hu dodijeljena različita imena. Neke od njih nazvaše Hirima, druge Skirima, Sirbima i Venedima.

Drevna prebivališta Skira i Hira.

Potvrđuje to i Wagrienski u 1. knjizi, gdje kaže da Skiri i Hiri bijahu Venedi ili Slaveni. Pisci općenito dijele mišljenje da ovi narodi u prošlosti nastavahu Daciju pod imenom Dačani, te da prije provale Huna (kako piše Bonfini u I. *Dekadi*, knjizi prvoj) življahu u tim krajevima zajedno s Rimljanima, a spomen na to sačuvao se u Daciji sve do danas.

U Moldaviji i Vlaškoj danas se u službenim spisima rabi slavenski jezik.

Naime u Moldaviji i u Vlaškoj, čiji prostori čine drevnu Daciju, u službenim se spisima i u službi Božjoj ne rabi drugi jezik ni drugo pismo osim slavenskoga.
104 Moldavci su po svojstvima svoga govora bliži Rusima ili Moskovljanima, dok se Vlasi više povode za Rašanima.

Šveđani, Normani i Bugari su Slaveni.

Bugari i Normani potječu od Šveđana.

Šveđani ili Svevi, što je isto, te Normani i Bugari (kako izvješćuju Giambullari, Petar Crusber i Franciscus Irenicus u 1. knjizi) slavenski su narodi, a Giambullari u 1. knjizi ovako govori o njima: Granice širokih prostranstava Skandinavije više su no jednom prešle neizmjerne vojske i bezbrojna mnoštva Alana, Slavena, kojima pripadaju Česi i Poljaci, te Šveđana, koji su nam dali Normane i Bugare.

Normani su potomci Markomana.

Wolfgang Latz piše da su Normani potomci Markomana, dok normanskim imenom Sigebert iz Gembloersa, Einhard i drugi onodobni pisci nazivaju, među ostalima, također i Ruse, kao što, nakon Latza, kaže Abraham Ortell u svojoj *Danskoj*:

Unkrani ili Ukri Slaveni.

Unkrane spominje redovnik Einhard u životopisu Karla Velikog i uvrštava ih među slavenske narode. Opisujući razne te narode, redovnik Vitikind (kao što se vidi u Ortellovoj *Sinonimiji*) naziva neke od njih Ukrima ili Unkranima.

Markomani i Kvadi slavenski puk.

Na koncu i Markomani i Kvadi, proslavljeni drevnim povijesnim zapisima, potekoše (prema Albertu Krantzu u 1. knjizi, poglavlju 14. *Vandalije*, i prema Korneliju Tacitu) od nepobjediva roda slavenskoga, budući da ih navedeni autori u svakom slučaju nazivaju Vandalima. Čini to također i Jeremija Rus u *Moskovskom ljetopisu*, gdje tvrdi da su Markomani pravi Slaveni. U potvrdu toga svog uvjerenja uvršćuje u svoj ljetopis ulomak za koji kaže da ga je pronašao uklesanog u kamenu u zemlji Markomana, u vrijeme kada je bio u pratnji jednog poklisara kneza Moskovije odaslanog bečkom caru. Taj ulomak glasi ovako:

STYN OVVY VKLOPYEN BYLIE JESTI MERA SGODE, KRVKOVVYE NASS MARKOMAN. I BRETE SLAVNOV, LYTOV BOYA NASGA .·. MARKOMAN PROYDE. NI SLAVNOV .·. STYN .·. POKOY .·. LYTH VVIKA.

Nitko ne može reći da riječi iz ulomka nisu sve do jedne slavenske, budući da Slaveni gotovo na isti način izgovaraju navedene riječi, kao što se vidi ovdje:

STINA OVVA VKLOPIENA BILIEG IEST MIRA 105
SGODE KRVKOVYE, NAS MARKOMAN I BRATIE SLAVNOVIEH, LITA BOYA NASCEGA .·. MARKOMAN PROYDE, NI SLAVNI .·. STINA .·. POKOI .·. LITH VVIKA.

U prijevodu to zvuči ovako: Ovaj je kamen postavljen u znak mira iz Krakova nas Markomana i braće Slavena, nakon godina ratovanja našega .·. Nek' Markoman prođe, ni Slaven .·. Kamen .·. Pokoj .·. U vijeke vjekova. Može se stoga čvrsto vjerovati i s pravom ustvrditi da Markomani bijahu Slaveni, jer se drevnim jedinstvom jezika obilno dokazuje jedinstvo nacije, a ljudima iste narodnosti smatramo one kojima je od samoga početka zajedno s majčinim mlijekom dodijeljen dar međusobnoga jezičnog općenja. Osim uglednim navodima tolikih učenih ljudi i proslavljenih pisaca, kojima smo pokazali da su svi spomenuti narodi pripadali slavenskoj naciji, isto se to može dokazati i proučavanjem imena istih tih ljudi, a koja se čitaju u autora djela o Gotima i o drugim sjevernim narodima. Mislimo na imena kao što su Vujdimir, Valamir, Sižimir, Teodomir, Frigimir, Svevlad ili, kako drugi iskrivljeno kažu, Sisvald, zatim Selimir, Gelmir, Radagast ili Radagazije, Rahimir, Rajmir i Sanko, od kojih jedan (prema Doglioniju) vladaše u Španjolskoj oko 823., a drugi oko 1064. godine. Tu su potom Sižismir, Vujsumar, Vitiša, Mizislav ili Mislav, Otokar, Vižislav, Sindžiban, Predimir i Obrad. Sva su ta imena nepobitno slavenska. U slavu i diku njihovu valja još k tome pridodati da ne samo muškarci nego i žene njihove stekoše oružjem besmrtno ime, upravo poput Amazonki.

Osobna imena u navedenih naroda bjelodano su slavenska.

Ove posljednje (kako izvješćuju Petar Crusber u 1. knjizi i Ivan Goropius u 8. knjizi *O Amazonkama*) bijahu žene sarmatskih Slavena. Nakon što smo upoznali razne slavenske narode, sad ćemo se pozabaviti podrijetlom i uspjesima njihovim, počevši od Slavena Gota. U drevnoj prošlosti, čak i prije no što se pronio glas o slavi i imenu rimskom, Goti u nedostatku drugih neprijatelja stupiše u međusobne okršaje. Po izlasku iz Skandinavije, prvotne njihove domovine, najprije zaratiše s Ulmerugima, te nakon što ih protjeraše iz njihovih prebivališta, zauzeše tu zemlju za vladavine kralja Beriha. Potom se s kraljem Fi-
106 limirom zaputiše u Skitsku zvanu Ovin, kako izvješćuje Jordanes. Zaustaviše se zatim u zemljama naroda Spalli, te se nakon pobjede nad njima, prema Ablabijevim navodima, međusobno razdijeliše. Dio njih podjarmi Egipat, što spominje i Herodot iz Halikarnasa; drugi ih se dio zaputi u smjeru istoka pod vodstvom Amala, dok neki krenuše na zapad vođeni Valthom. Oni koji krenuše na istok protjeraše Skite i dadoše im nove kraljeve. Kralj njihov Vesos, od drugih zvan Vesor, objavi rat egipatskom kralju Betoriksu i pobijedi ga, kao što se čita u Jordanesa, Justina, Troga, Bonifacija Simonettija i drugih. Naslijedi ga kraljica Tomira koja ratovanjima izmuči perzijskoga kralja Kserksa. Nakon toga se makedonski kralj Filip združi brakom s Gotilom, kćeri skitskoga kralja, a njegov sin Aleksandar im zadavaše velike muke, no međusobno odmjerivši snage, sklopiše mir, kao što se vidi u Strabona u 7. knjizi, u Arijana Nikomedijskog u 4. knjizi i u Otona Frižanina, premda se Kvint Kurcije donekle razilazi u mišljenju s ostalima. Postavši perzijskim kraljem, Darije uze za ženu kći skitskog kralja Antriregira. Do tog vremena Gote nazivahu Skitima, kao što jasno pokazuju Dion, Skolastik iz Smirne, Agatija, Jordanes i drugi. Ne bijaše im to ime nadjenuto zato što bi vukli podrijetlo od Skita, kako vjeruju neki Talijani, već stoga što bijahu protjerali Skite i zaposjeli njihovo carstvo. Trebelije Polion naime reče da Skiti bijahu dio naroda gotskog. Onaj dio tog naroda koji krenu u pohod na zapad, opljačka Grčku, preseli se u Aziju i priteknu u pomoć Trojancima. Kako piše Dion Grk, imena su njihovih kraljeva Euripil i Telef, ubojica Kasandrin kojem Ahil oduze oružje. Poslije, za vla-

Pothvati Slavena Gota.

Goti se razdvajaju međusobno.

Podjarme Egipat.

Osvoje Skitiju.

Slavenska kraljica Tomira.

Dokad se Goti zvahu Skitima.

Goti pristižu u pomoć Trojancima.

davine Cezara Augusta, uzdignu se među Getima kralj Burebista. U isto to vrijeme Elije Katon povede s onu stranu Dunava pedeset tisuća Geta, kako bi se nastanili u Traciji. No kralj njihov, sad primjenom sile, sad trezvenošću i zakonodavstvom, zadobi vlast nad prostranim carstvom i pokori mnoge susjedne narode.

Pljačkaju Traciju, Makedoniju i Ilirik.

S velikom smjelošću pregazi Istar i opljačka Traciju, Makedoniju i Ilirik. Bijaše strah i trepet Rimljana i odnese neizmjeran plijen otet susjednim Galima, Tračanima i Ilirima. Prouzroči također potpunu propast Bavaraca podložnih Kritaziju, te Teuriska. August stoga bje prisiljen poslati na njega vojsku od pedeset tisuća boraca, kako pripovijeda Strabon u 7. knjizi svoje *Geografije*. Gotovo istodob- 107
no vladaše gotski kralj Dromahet koji se na Istru uhvati u koštac s kraljem Lizimahom i zarobi ga živa, kao što se čita u Campane u *Regensburškoj pripovijesti*, u Strabona u 7. knjizi i u Plutarha u njegovim *Izrekama* i u životopisu njegovom. Ovim riječima pripovijeda to Plutarh: Okrutni barbarski vojvoda Dromahet, nedugo pošto bijaše zarobio Lizimaha, velikodušno ga pusti na slobodu. Pavao Orozije u 3. knjizi naziva Dromaheta kraljem Tracije i pripovijeda tamo njegovu povijest, što čine također i Tit Livije, Eutropije, Euzebije i drugi. Strabon i Jordanes kažu međutim da bijaše Get [Got], što je vjerojatnije. Oni pak koji mu pripisuju vlast nad Tracijom žele izvesti zaključak da je Tracija bila svagda podložna Getima, te kažu da se u Traciji još uvijek nalazi mjesto zvano Lizimahija, koje dobi to ime po spomenutoj bici, a govore o tome i Plinije u 4. knjizi, Stjepan Bizantinac te Ptolemej. Goti ratovahu često i s Makedoncima.

Sasijeku Aleksandrova namjesnika Sopiriona.

Sasjekoše tako Sopiriona, namjesnika Aleksandra Velikog, s trideset tisuća boraca, a nešto prije toga bijahu svladali i kralja Filipa, kako kaže Justin u 27. knjizi, gdje ih naziva Skitima, iako Jordanes i drugi pripisuju taj pothvat Gotima, koje u davnini uvrštavahu među Skite. Aleksandar Veliki ne prezre mir s Getima, niti ga oni odbiše sklopiti s Aleksandrom, kako izvješćuju Strabon, Arijan, Ptolemej de Lago i Campana. Usprkos tome Justin piše da Geti bijahu uspješno svladani od Aleksandra, premda to ne potvrđuje niti jedan drugi pisac povijesti Gota. Bijahu međutim svla-

dani (kako pripovijeda Biondo u 1. knjizi o propasti Rimskog Carstva) od Lukula, što ne spominju ni Metod ni Jordanes. Kad Goti kasnije pokušaše prijeći Istar, spriječi ih u tome Agripa, kao što se vidi u Agatije i u Metoda. Za vladavine Augusta Goti uništiše sve pokrajine podložne Rimskom Carstvu, na što u 1. knjizi *Ex Ponto* smjera Ovidije Nazon, koji u to doba življaše u zemlji Geta, kada kaže:

Najveći dio ljudskoga roda, Rime,
Ne haje za te i tvoju ljepotu, a oružja
108 *Auzonijevih odreda se ne boji.*
Hrabrost mu ulijevaju luk i pun
Tobolac.

Te u *Elegiji IX.* posvećenoj Severiju:

Na zemlji ogrijanoj suncem nema naroda
Okrutnijeg od Gota: strijele su njihove
Smrtonosnim otrovom natopljene.

U istom razdoblju Geti osvojiše mnoge rimske gradove i naselja, o čemu Ovidije na istom mjestu govori u sljedećim stihovima:

Stoji drevni grad uz rijeku Istar
Što dva imena nosi; položaj i zidine
Gradske jedva da daju pristupa.
Kaspije Egejski (ako je vjerovati
onome tko o sebi tvrdi) izgradi ga,
i dade svoga imena djelu ime.
U boju nenadanom okrutni ga Get
Zauze, pobijedi Odrisi i na kralja
U ratu podignu grozovito oružje.

U Domicijanovo doba čine strašne pokolje. Carevi Basijan i Karakala pretrpe velike štete od Gota.

I u Domicijanovo doba Goti u čitavom Rimskom Carstvu činjahu strašne pokolje. Biondo kaže da Kornelije Tacit ne napisa svoju *Povijest* samo da ne bi morao priznati koliko je Rimljana poginulo od gotske ruke. Nakon toga Basijan i Karakala (kako se čita u Flavija i u Metoda) pretrpješe velike štete u ratu s Gotima. Treći

gotski ogranak, koji dotad bijaše ostao na otoku Ulmeruga, pridruži se ostalim Gotima, te zauzeše (kaže Metod) i Panoniju.

Napad Gota na Atenu.

Tada knez njihov Sitalk u pratnji sto pedeset tisuća ljudi krenu u ratni pohod na Atenu, no spoznavši u boju kolika je snaga Rimljana, sklopi s njima mir. Ostaše u miru sve do vremena Domicijana, koji prvi okrenu drugo Janusovo lice.

Goti ubiju Pompeja.

Tada Goti, kaže Jordanes, potukoše rimsku vojsku pod vodstvom Pompeja Sabina Agripe, ubiše samoga Pompeja i odrubiše mu glavu. Goti se nakon toga podijeliše na dva dijela, od kojih jedni zauzeše Meziju i Traciju, a iz njihova se roda s očinske strane rodi car Maksimin, kao što svjedoče grčki pisac Simah, te Julije Kapitolijski i Jordanes.

Car Maksimin bijaše Got, pa dakle Slaven.

Drugi dio Gota usta na oružje protiv rimskog cara Filipa, koji sam bijaše 109
krivac tome. Naime, uskrati im plaću koju im bijaše davao, te ih tako izazva protiv sebe i uđe s njima u rat.

Goti ubiju senatora Decija.

Posla u boj senatora Decija koji tamo izgubi život zajedno sa svojim sinom i s trideset tisuća boraca, nakon čega Goti zauzeše Meziju. Svjedok je toga Decijeva poraza i njegove smrti oltar posvećen mu u Meziji. Taj rat spominju Sabellico, Biondo, Jordanes, Orozije, Gottfried i drugi, no Pomponije vrlo opširno prepričava događaje i pokazuje kako otac i sin hotimice bezglavo jurnuše u želji da se poput svojih predа žrtvuju bogovima za buduću pobjedu. Euzebije i Sabellico u 7. knjizi kažu da ta dvojica poginuše zajedno u ratu protiv Gota.

Goti pljačkaju Aziju, Crnomorje, Makedoniju i Grčku.

A ti Goti za vladavine rimskoga cara Gordijana opljačkaše Aziju, Crnomorje, Makedoniju i Grčku, kako pokazuju Biondo, Euzebije, Eutropije i Sabellico. Trebelije Polion opširno pripovijeda o tadašnjim zbivanjima i protivi se Euzebijevu mišljenju, jer kaže da tada poginu carev sin Macrin. Od Galijena vlast nad carstvom naslijedi Postum, a Goti zagospodariš Tracijom, poharaše Makedoniju i naniješe štete i u Tesaliji. Nakon toga prokrstariše Azijom i zatim, kako kaže Trebelije, povedoše boj za efeški hram božice Dijane. U to doba bizantska se prijestolnica (prema izvješćima Trebelijevim, Sabellicovim i Biondovim) silno napati. Preplovivši zatim potajice brodovljem veliko more, Goti uđoše u ušće Istara, gdje iznenada navališe na tamošnje pučanstvo i počiniše mnoge pokolje. Bizantski vrhovnici Kleokan i Atenej donekle ih

Osvajaju mnoga mjesta.

obuzdaše, no svejedno pade u boju namjesnik Venerijan. Uzoholivši se, Goti nasrnuše na Kizik, te osvojiše Aziju s čitavom Grčkom. Opširno pisa o tome onodobni grčki autor Deksip, koji kaže da Goti poharaše također i Epir, Hemoniju i Beociju. Neprijatelji cara Dioklecijana bijahu gotski kraljevi Gunterik i Argaik, kako izvješćuje Jordanes. Ti kraljevi, naime, potukavši Rimljane i otevši im šatore, osvojiše grad Marcijanopol u Meziji, kako nalazimo u Bionda i u Pomponija Leta. Volusijan nakon toga sklopi mir s gotskim kraljevima, a naslijedi ga Ga-
110 lijen, za čije se vladavine rimska republika silno napati, budući da Goti pod vodstvom triju vojskovođa, Vendikona, Turona i Varona, harajući Azijom, Helespontom, Efezom, Bitinijom i Kalcedonijom, uništiše grad Anhijal na gori Hemos, a spominju to Sabellico, Biondo i drugi.

Goti unište Anhijal.

U istom se razdoblju Goti (prema svjedočenju Pomponija Leta) svi zajedno urotiše protiv Rimskog Carstva. Pripovijedaju to također i Giovanni Calfurnio, Elije Kord, Deksip i Arijan s drugima, no poglavito Trebelije Polion u *Marianu*, gdje kaže da Ahaja, Tracija, Makedonija i Tesalija bjehu uništene, a da u Bizantu bješe ubijeno toliko ljudi da se ne može naći nikoga drevnoga roda, budući da nitko ne iznije živu glavu, osim onih koji se slučajno ne zatekoše kod kuće.

Veliki pokolj u Bizantu.

Maksimijan bje prvi car koji zavrbova Gote.

Vidjevši to, Maksimijan se odluči za mir, radije nego za rat s njima, te bje prvi koji zavrbova Gote. U to vrijeme kralj Gota bijaše Giberik, koji (kako tvrdi Jordanes) podjarmi Skite, Tuide, Bubengete, Vasmabronte i Kade. Za vladavine rimskoga cara Klaudija pade u boju tristo dvadeset tisuća Gota, a dvije tisuće brodova bje potopljeno, kao što se vidi u Trebelija i u Pomponija Leta iz Klaudijevih poslanica Senatu, te kao što je bjelodano također iz poslanice namjesniku Ilirika Juniju Bocusu, po kojoj se zaključuje da se Klaudije bješe sukobio s Gotima u Tesaliji i Daciji, u Meziji kraj Marcijanopola i u okolici Bizanta, te da Goti ognjem i mačem bjehu uništili otoke Kandiju [Kretu] i Cipar, da bi ih Klaudije na koncu svladao.

Goti spale otoke Kandiju i Cipar.

Kao spomen na tako znamenitu pobjedu, Senat naloži da se u Klaudijevu čast u Senatu postavi zlatni štit, a pred hramom na Kapitolu zlatna statua. Čitatelj po tome može vidjeti kolika je čast ukazana i kakva je nagrada dodijeljena onome tko bješe svla-

Trebelije naveden kao udvorica.

dao slavenski puk. Trebelije, međutim (kako svjedoči Sabellico), napisa te laskave riječi ne bi li se dodvorio Klaudiju, koji rođenjem pripadaše Konstantinovoj obitelji. Eutropije piše da tom prilikom pade dvjesto tisuća Gota, no osim njega, kako kaže Sabellico, nijedan drugi autor nigda ne ostavi zapisa o tome. Meni je pak teško povjerovati što neki autori pišu o pobjedi Klaudijeva nasljednika Aurelijana nad Gotima, kada kažu da ih on svlada kod
Nikopolja, jer nije poznat broj poginulih. Koliko u to doba 111
Goti namučiše Rimsko Carstvo i koliko zahvaljujući njihovim pobjedama naraste slava puka slavenskog, vidi se iz tada iskovanih zlatnika i može se doznati (kao što se vidi u Flavija Vopiska) iz poslanica Senata upućenih spomenutom Aurelijanu, koji zbog pobjede nad Gotima od Senata primi takvu zahvalnost i nagrade poput nijednoga drugog rimskog vojskovođe ili cara. Piše Sabellico da u jednom okršaju s Aurelijanom poginu svega pet tisuća Gota. Ugledajući se u grčkog autora Teoklita, Flavije Vopisco također kaže da ih toliko pade u boju protiv Aurelijana, te da poginu ne više od 300 posadnih vojnika. Dalje kaže da Sarmati bjehu poraženi u Iliriku i da pet tisuća Gota, zajedno sa svojim vođom Kanabadom ili Kanabaudom, pade s onu stranu Dunava, te da mnogi bjehu provedeni u trijumfalnoj povorci, čime Aurelijan steče naziv povratitelja Galije i osloboditelja Ilirika. No tko god je pročitao Jordanesa, zna da je to više nego netočno. Vidi se

Flavije hoće uzvisiti Aurelijanove pothvate.

da se Flavije dodvorava Aurelijanu, nastojeći uzdignuti njegovu slavu tako što navodi isključivo broj poginulih Gota. Sâm Vopisco na početku, kad govori o piscima, priznaje da je to mana onih autora koji pišu o pothvatima careva i nastoje podariti veći sjaj njihovoj slavi umnožavajući broj mrtvih, da bi zatim upravo to učinio opisujući rat protiv Gota. Njih porazi također car Konstantin, prema tvrdnjama Sabellicovim i Biondovim, dok Jordanes to otvoreno niječe. Pa ipak, sasvim je sigurno da se Goti, sklopivši mir s Rimljanima, primiriše u razdoblju od gotovo

Goti nastanjuju Traciju.

sedamdeset godina, sve do vremena Valensova. On im, stekavši njihovo prijateljstvo i savezništvo, dopusti da žive u Traciji i, štoviše, da drže vlastito oružje. Goti se tada

Goti se dijele na Vizigote i Ostrogote.

podijeliše na Vizigote i Ostrogote, odnosno na gornje i donje Gote. Naime u Slavena, koji govore istim jezikom

kao i Goti, *visij* znači gornji, a *ostoch* ili *istoch* znači istok, te stoga oni smješteni istočnije dobiše ime Ostrogoti, a oni na zapadu Vizigoti. Ablabio tvrdi da se nazvaše tako prema svojoj domovini, no Pavao Đakon, opat Burchard iz Uersperga i Albert Krantz kažu da sljedbenici Fridiger-
112 na bjehu prozvani Vizigoti, a privrženici Atalovi Ostrogoti, budući da bijahu u neslozi. Fridigern se obrati na cara Valensa protiv Atalarika, te (kako piše Sokrat u 8. knjizi, poglavlju 14.) nadjača svog protivnika. Valens razbi njihove redove u Traciji i zato Goti, zbog nastranosti Valensove, postaše arijancima. U to ih vrijeme gotski svećenik Ulfila poučavaše (kako kaže Teodoret) nastranom nauku Arijevu. Pisci se glede tih zbivanja uvelike razilaze u mišljenjima. Sabellico u 9. knjizi 7. *Eneade* piše da Goti, protjerani od Huna, dođoše Valensu moliti ga da im dopusti nastaniti se u Traciji, a potvrđuje to također i Orozije. Međutim, Burchard iz Uersperga i Jordanes kažu da od Valensa zatražiše Meziju i Daciju, no kad im ponudi Traciju, tamo se zaustaviše, što potvrđuje i Sokrat Skolastik. Metod ipak kaže da Goti borbom postaše gospodarima Tracije, te da im car, u strahu da bi u budućnosti mogli napasti Rimsko Carstvo, protiv volje ponudi Traciju. Štoviše, dodijeli im dvojicu svojih vojskovođa, Lupicina i Maksima, kako bi pod njihovim vodstvom osvojili i druge i bolje zemlje. Pisci se ne slažu ni oko izvora i uzroka razdora između cara Valensa i Vizigota. Burchard iz Uersperga i Sabellico kažu da do toga dođe zbog nerazboritosti Maksimove i Lupicinove (koga Jordanes zove Lupicije), koji ugnjetavahu Vizigote tako da ih više no jednom izmučiše glađu. Drugi pak tvrde da Lupicin bijaše postavio zasjedu kralju Vizigota Fridigernu, u nastojanju da ga otruje i tako ga se riješi. Prema drugima, Vizigoti se prisiljeni nuždom dignuše na oružje protiv Valensa, te se pod vodstvom Fridigerna uhvatiše u koštac s Rimljanima, poraziše ih i izvršiše strašan pokolj. U toj bici car Valens bje ranjen strijelom; kad osjeti da sve više gubi snagu, njegovi ga ljudi odnesoše u jednu kolibu, gdje ga neprijatelji spališe, potpalivši ono mjesto i ne znajući, kako piše Jordanes, da je car tamo. Biskup Teodoret piše da Vizigoti najprije povedoše boj s Valensom na Bosporu, te da nakon pobjede (kako kaže

Postaju arijanci.

Vizigoti ubiju cara Valensa.

Sokrat u 8. knjizi, poglavlju 33.) u mjesecu svibnju stigo-
še sve do Konstantinopola iz kojeg protjeraše Rimljane
sve do Hadrianopolisa, gdje ih poubijaše u velikom bro- 113
ju i spališe cara. Bje to ljeta Gospodnjega 382., godine
1033. od osnutka Rima i četvrte godine Valensove vlada-
vine. No Teodoret tvrdi da car napusti ovaj svijet 9. kolo-

Valentovom krivnjom Goti postaše arijancima.

voza. Ne dogodi se to Valensu (kako kaže Sozomen) bez
razloga, budući da upravo njegovom krivnjom Goti, puk
koji mogaše biti od velike koristi Svetoj Majci Crkvi, pos-
taše redom arijanci. Kaže također da mu smrt bješe navi-
ještena od jednoga katolika, koji mu reče da će, ne sklopi li
mir s Vizigotima, od njihove ruke poginuti. Nakon pogibi-
je cara Valensa, Vizigoti krenuše na Konstantinopol i
držahu ga pod teškom opsadom. Tada Dominika, žena
pokojnog Valensa, pokaza veliku ljubaznost prema tom
srčanom narodu, te im posla svakovrsnog živeža u izobi-
lju, kako izvješćuju Sabellico, Biondo i drugi autori. Sok-

Konstantinopol pod opsadom Vizigota.

rat pak kaže da Vizigoti držahu Konstantinopol pod op-
sadom još za života cara Valensa. Druge pothvate koje
Goti poduzeše u istom razdoblju u Meziji i Traciji opširno
obradiše Platina u *Siriciju*, Jeronim u *Euzebiju* i Prosper u
svojim osvrtima, no mišljenja im se razilaze. Ipak, kao
najpouzdanijem valja prije svega vjerovati Jeronimu suv-
remeniku svih tih zbivanja. Nakon Valensa, vlast nad car-
stvom preuze Valentinijan, koji zajedno s Teodozijem
branijaše rimska dobra. Zbog velikih svojih djela bijaše
tada na glasu gotski kralj Atalarik koji, sklopivši mir s
Grcima, ode u Konstantinopol. Ne bje to toliko dobro
koliko nužno, jer da su se tada Goti pokrenuli protiv Rim-
ljana, nanijelo bi to velike štete njihovu carstvu. Iz velikog
divljenja i uljudnosti prema caru Atalarik govoraše za nje-
ga da je bez dvojbe bog na zemlji, te da se, tko god bi mu
kojim slučajem namještao zamke, ima svakako i smjesta
pokajati za svoju pogrešku. Kad Atalarik preminu, Teo-
dozije mu priredi kraljevski pogreb, čime zadobi naklo-

Vizigoti su 25 godina bez kralja.

nost svih Gota. Oni pak nakon Atalarikove smrti ostaše
25 godina a da ne izabraše novoga kralja, zadovoljni kako
bijahu rimskim carem, čiji bijahu plaćenici. Napustivši na
koncu Traciju, proglasiše kraljem Alarika iz obitelji Bal-

Radagas, najstrašniji kralj.

ta. Alariku se pridruži kralj Radagas, od kojega, prema 114
svjedočenju Klaudijana, Eutropija, Orozija i Bionda, ne

bijaše strašnija čovjeka. Piše Ablabio da se on iznenada
pojavi s dvjesto tisuća ratnika, te kad im Alarik dade svo-

Radagasov zavjet.

je povjerenje, krenuše pljačkati i paliti Traciju, Panoniju,
Ilirik i Norik. Uzoholivši se zbog svojih uspjeha, Radagas
se zavjetova svojim bogovima da će im, nastavi li pobje-
đivati, žrtvovati svu talijansku krv, uz prijetnju da će zat-
rti rimsko ime i od Italije učiniti Gotsku i uz želju da se
carevi, tako kako se prema Augustu i Cezaru nazivahu
Augustima i Cezarima, po njemu zovu Radagasima. No

Radagas poražen u Fiesolu.

Bog ne otrpi toliku oholost i obijest, te ga preda u ruke
kršćanima. Oni ga poraziše u brdima kod Fiesola, gdje
ga dočeka jadna smrt. Alarik bijaše prešao u Španjolsku,

Španjolska 13 godina u posjedu Vizigota.

koja osta u njegovu posjedu trinaest godina, nakon čega
se gotski kralj vrati u Italiju. Sva tamošnja njegova djela
mogu se pronaći u pisaca koji se pozabaviše Gotima, od-
nosno u Bionda, Sabellika i Otona Frižanina u 4. knjizi.
Goti dugo ratovahu i s franačkim kraljevima, no bjehu is-
tjerani iz njihova kraljevstva, te se vratiše nanovo u Špa-

Provaljuju u Francusku.

njolsku. Za vladavine Marcela [Marcijana] napadoše
Francusku pod vodstvom Meroveja ili Maravija i zauze-
še tamo mnoge gradove. Marcel posla na njih svoga voj-
skovođu Liutpranda koji povede borbu s njima. Istodob-
no i franački kralj Abdiram zarati s Gotima, kao što se vi-
di u Gwagnina u 3. knjizi, a bje to prije Atilina dolaska u
Italiju, jer nakon njegova dolaska Goti ostaše svagda u
miru s Francima, kako se čita u Prokopija i u Ablabija.

Pothvati Ostrogota.

Nakon što smo ukratko izložili zbivanja vezana uz Vizi-
gote, osvrnimo se sada na Ostrogote. Oni se hrabro ob-

Ostrogoti istjeraju Hune iz Panonije i Mezije.

raniše od nasrtaja Huna, te kad sreća okrenu leđa Atili-
nim sinovima, Ostrogoti ih istjeraše iz Panonije i Mezije,
nanoseći štete također i u Iliriku. Od cara Leona pogod-
bom ishodiše zemlje koje bijahu oružjem osvojili, dajući
mu za taoca Teodorika, koji zatim posta kraljem Italije.
U to doba grad Rim bijaše u kratkom vremenu potlačen
od mnogih gospodara i careva; pristigoše Ricimer, Bazi-
lisk, Antenije, Zenon, Marko, Leon, Olimbrije, Glicerije,
te Orest i sin njegov Augustul, koji zavladaše carstvom.
115 Kako to postigoše, točno su opisali Biondo, Sabellico u
2. knjizi 8. *Eneade*, Pomponije Leto i Ivan Redovnik. Ja,
budući da se bavim onime što se tiče slavenskoga naroda
i tražim ono što je nužno ovom djelu, okanit ću se ispiti-

Slaveni zagospodare Rimskim Carstvom.

vanja drugih stvari koje nisu u izravnoj svezi s tom temom. U vrijeme, dakle, kad Rimskim Carstvom vladaše Augustul, kralj Slavena Rujanaca Otokar zagospodari Italijom i opljačka Treviso, Vicenzu i Bresciu, te zauze grad Paviu. Piše Sabellico da na onom mjestu bješe tada proliveno rimske krvi kao nijednom drugom prilikom od početka propasti Rimskog Carstva. O drugim pothvatima može se vidjeti u Otona Frižanina u 4. knjizi, poglavlju 31. Orest i Augustul jadno izgubiše život, za primjer drugima da si nitko ne može olako prisvojiti carski naslov. Tako Rim u gotovo dvije godine izgubi dvanaest careva, od kojih najveći dio bje ubijen, a ni od jednoga drugog naroda ne primi teže udarce no od naroda slavenskog. Nakon što bjehu zatrli Rimsko Carstvo u Italiji, Slaveni postaše prvi tuđinski narod koji zagospodari tom zemljom, a ako u Italiji ne osta ništa od slave Rimskog Carstva, to je stoga što sve to odnese sa sobom puk slavenski. Pa ako se Kira uvelike uznosi jer je pokorio Kaldejce, Aleksandra Velikog jer je podčinio perzijsko carstvo, a Rimljane se veličalo jer su zatrli grčku državu, onda nadasve treba veličati i slaviti Slavene, jer su stali na kraj oholosti Rimljana. Otokar, kojeg drugi zovu Odoakar, bijaše Slaven Rujanac, kao što piše Wolfgang Latz na nekoliko mjesta u svojim *Seobama naroda*, te Albert Krantz u 1. knjizi, poglavlju 35. o Vandaliji, a bijaše muž visoka rasta i zadrža vlast u Italiji petnaest godina. Prestravljen njegovom grozotom, čitav grad Rim mu izađe u susret, odajući tom slavenskom mužu veće počasti no što se pristoji smrtniku, a zatim ga pozdravi kralj Rimljana. Tolike počasti, te veličina Otokarova carstva izazvaše zavist u Ostrogota i u cara Zenona, te oni potakoše kralja Ostrogota Teodorika da ustane na Otokara. Uhvatiše se u koštac na rijeci

Za kralja Otokara Slaveni vladahu u Italiji15 godina.

Pad, gdje Otokar bje svladan uz velike teškoće. Zamet- 116
nuše boj triput, no na koncu kao pobjednik izađe Teodorik, a Otokar pobježe u Ravennu. Nakon trogodišnje opsade Ravenne, uz pravednu se pogodbu i uvjete preda, no zbog Teodorikove prevare na koncu izgubi život. Teodorik, dakle, posta gospodarom čitave Italije, te tako Italija još jednom potpade pod vlast Slavena. Taj Teodorik (kako napisa Prokopije Grk) podiže i popravi

Italija ponovo potpadne pod vlast slavenskog naroda.

mnoge ruševine u Italiji, a kako bi ju bolje držao u podložnosti, potrudi se steći veliku naklonost. Umre nakon trideset sedam godina vladavine, a njegovom smrću bje narušen mir u Italiji. Naime, pošto zagospodari zemljom, svim svojim snagama uznastoja priskrbiti Italiji, a poglavito gradu Rimu, mir i svakovrsni ures. Tko želi biti savršeno upućen u tom pitanju, neka čita poslanice pouzdana svjedoka Kasiodora, iz kojih će vidjeti kako knez onaj za svo vrijeme svoje vladavine, izuzev posljednjih godina, bijaše predan veličanju i urešavanju Italije, tako da ni Rim ni Italija ne požališe doba Oktavijana Augusta, Trajana, Hadrijana ili kojega god drugoga od ponajboljih vladara. Nakon Teodorikove smrti, dakle, car Justinijan, smjerajući na povrat Italije i oslanjajući se na hrabrost i vjernost Belizara koji bješe istjerao Vandale iz Afrike, zarati s Ostrogotima, a učini to tim više drage volje kad uvidje da Italijom vlada i da je brani kralj strašljiv i malodušan, kao što pokazuju Prokopije, Oton Frižanin u 5. knjizi, Leonardo Aretino i mnogi drugi, a poglavito papa Pio II. u komentarima Biondu. Pisci za kojima se imam povoditi u pripovijesti toga Justinijanova rata protiv Gota, jesu Prokopije Grk, koji u četiri knjige vrlo dobro opisa taj rat, zatim Guidon iz Ravenne, Leonardo Aretino, Biondo i Sabellico u 8. *Eneadi*. Nakon Prokopija, Skolastik iz Smirne najiscrpnije se od svih pozabavio Belizarovim i Narsesovim ratom protiv Gota, vođenim za konzulata Silencijana i Makedonija. Belizar bje, dakle, prvi koji istjera Ostrogote iz Sicilije, natjera u bijeg njihova kralja Teodata i ponovno osvoji grad Napulj. Uhvativši se u koštac s Ostrogotima u blizini Rima, po izbor rimski vojnici izgubiše tamo život, a drugi se spasiše bijegom. No Goti krenuše za njima sve do vrata Pincia i zametnuše tamo cjelodnevnu borbu, u ko-
117 joj se hrabrošću i snagom istaknu iznad svih drugih Ursida Got. Rimljani, uvidjevši da gube bitku, povukoše se u grad koji se nađe pod teškom opsadom. Po drugi put pade oko dvjesto tisuća Rimljana. Ponovno se sukobiše, a u toj bici poginuše svi srčani rimski vojnici. Na koncu grad Rim bje opkoljen i pritisnut glađu tako da žene, djecu, starce i druge odvedoše u Napulj. Pišu to

Italija duguje svoje urese kralju Ostrogota Teodoriku.

Belizar istjera Ostrogote sa Sicilije.

Rimljani potučeni od Ostrogota.

Ponovno padne dvjesto tisuća Rimljana.

Prokopije i Aretino u 1. knjizi. Nakon toga Goti spališe

Ostrogoti unište Milano.

gradove Como i Rimini. Zauzeše Milano i potpuno ga uništiše, a bješe ubijeno mnogo stanovnika oba spola. Razrušivši grad gotovo do temelja, posuše ga solju, kako piše Prokopije. Biskup Dacije i Warnefrid, premda opisaše nevolje i jade što ih Milano pretrpi, ipak ovu posljednju ne spomenuše. Nakon toga kralj Atalarik sruši

Totila osvaja mnoga talijanska mjesta.

vrata grada Rima zvana Salina. Pod kraljem Totilom Goti pokoriše Benevent, Como, Luccu, Kalabriju i Apuliju. Zarobiše također brodovlje kojim Demetrije prevažaše živež u Rim, a prisvojiše i Maksiminove lađe s

Zauzme Napulj.

posadama sastavljenim od Huna. Zauzeše zatim Napulj i razoriše Ausim, danas Osim, te Rimini, pa ponovno osvojiše Spoleto i Ascoli. Oton Frižanin u 4. knjizi obrađuje sva ta zbivanja. No Suida ih, vrlo pouzdan autor povijesnih djela, prešuti, premda bijaše spomenuo Belizara, Narsesa, Justinijana, Atalarika, Teodorika i ostale, a učini to kako ne bi umanjio slavu i dostojanstvo Grka. Tako zbog mana pisaca pothvati slavenskog naroda padaju u

Postaje gospodarom gotovo čitave Italije.

zaborav. Osvojivši Ravennu, Cesenu i grad zvan Pietra, te postavši gospodarom gotovo čitave Italije, Totila nametnu Rimu takvu opsadu da stanovnici bijahu prisiljeni jesti korijenje, miševe i trave umjesto ukusnih jela. Tada papa Vigilije, smilovavši se njihovu velikom jadu, naloži da im se odveze žito, koje mu Totila zatim oduze. Rimljani, dakle, uvidjevši u kakvoj su nevolji, poslaše Totili

Rimljani šalju Totili izaslanika Pelagija.

svog izaslanika Pelagija, u nastojanju da ga na neki način umire. No ništa ne postigavši, mnogi Rimljani umriješe od gladi. U međuvremenu Totila, pronašavši put,
uđe noću u Rim, te ujutro prokrstari gradom isukanih i 118
okrvavljenih mačeva, ubijajući svakoga na koga bi se

Totila usmrti dvadeset dvije tisuće Grka.

namjerio. Totila sasiječe dvadeset dvije tisuće Grka iz obrambenih posada smještenih u Italiji, a koji bijahu ostali opkoljeni u Rimu. Trećina gradskih zidina bje porušena, Kapitol spaljen, ognjem i mačem uništene divote

Rimski brežuljci Kvirinal i Aventin sravnjeni sa zemljom.

predgrađa. Kvirinal i Aventinski brijeg biše sravnjeni sa zemljom i spaljeni. Tako grad Rim bje sasvim opljačkan i uništen. Na izlasku, Totila ga ostavi praznim. O Rime, gospodaru naroda, tko bje onaj što te toliko puta liši svih tvojih građana otevši ih od tebe? Ne bje to u prošlosti dopušteno ni Partima, ni Hanibalu Hamilkarovu, štoviše

nikada nikome, izuzev nepobjedivu narodu slavenskom. Ti što običavaše donositi spas i biti čuvarom drugih gradova, ne mogaše spasiti ni obraniti sebe sama od Slavena. Vratimo se sad našem predmetu. Nakon uništenja Rima, Totila ponovno svlada stanovnike Luccae, Abruzza i Kalabrije i usmrti više od dvjesto vojnika grčkog vojskovođe Ivana, a tek ih se nekolicina spasi bijegom u

Totila osvaja Cipar i Akarnaniju.

kaštel u Rusticanu. Nakon zauzeća Rusticana i Perugie, Totila oduze Rimljanima Cipar i Akarnaniju. U međuvremenu Belizar prionu radovima na utvrđivanju Rima najbolje što mogaše. No sve bje uzalud, jer se Totila vrati i ponovno zauze grad. Tako Totila i Ostrogoti još jednom prouzročiše propast Rima. Budući da zagospodariše Sicilijom i čitavom Italijom, osim Ravennom, Anconom i Otrantom, car Justinijan ne uzmognu više trpjeti propadanje Carstva. Posla stoga uškopljenika Narzesa sa svim njegovim ljudima, a taj, povevši sa sobom pet tisuća Langobarda, tri tisuće Verla ili Herula i četiri tisuće Gepida, nasrnu na Ostrogote i zametnuše dvodnevni boj. No kad Ostrogoti uvidješe da na koncu ne postižu drugo osim neprestanog ratovanja s Rimljanima, odrekoše se posjeda nad Italijom, uz uvjet, međutim, da im bude dopušteno iznijeti iz Italije sva svoja dobra i odnijeti ih kamo je njih volja. Budući da im to bješe zanijekano, zaprijetiše da će se boriti do posljednjeg čovjeka. Dobivši napokon traženo, napustiše Italiju. No tko bje onaj tko ih prisili da zatraže navedene uvjete? Biše to možda Grci, ili Rimljani? To se sasvim sigurno ne može tvrditi, jer koli-
119 ko god bijaše potpomognut od Grka i Rimljana, Belizar

Ostrogoti ne mogoše biti nadjačani bez pomoći drugih Slavena.

nigda ne odnese pobjedu nad Gotima bez pomoći Huna i Verla. Isto ih tako ni Narses ne bi mogao nadjačati bez oružane pomoći Slavena, odnosno Verla i Gepida, od istoga roda kao i Goti. Zapise o tome ostavi grčki autor

Leonardo Aretino prešuti mnoge slavne pothvate Gota.

Prokopije. Leonardo Aretino, naprotiv, prešuti mnogo toga što bi podarilo sjaj pothvatima Gota, pišući isključivo o njihovoj propasti i prikrivajući mnoge nesreće Italije. Bez svake dvojbe i sam Prokopije, nazočan spomenutom ratu s Justinijanove strane, ostavi nedorečenim mnogo toga što bi potamnilo vrline i snagu Grka, a proslavilo naprotiv one Gota. Da pisci nisu svojim izmišljotinama i laskama iskrivili povijest, jasno je da bismo sada

čitali i o slavenskim pothvatima kudikamo dostojnijim štovanja, premda su dostatni već i oni koji su ostali zabilježenima. Autori zapisahu samo ono što ne mogoše prešutjeti a da ne navuku na sebe grdne prijekore, budući da bijaše poznato već u cijelom svijetu; jer sve i da Prokopije zajedno sa svim Grcima i Talijanima htjede to prešutjeti, ipak bi grad Rim s čitavom Italijom posvjedočio istinu, niti bi dopustio da igda tama prekrije što za sobom ostavi preplemeniti narod slavenski, koji proli toliko rimske krvi. Taj se Justinijanov rat s Gotima otegnu sve do posljednjih godina njegova života, pa i nakon toga, budući da se Goti podijeliše, te se jedan dio pridruži Burgundima i Francima, koji zatim ponovno ustaše na Rimljane. Drugi dio se pripoji drugim narodima u njihovim boravištima, a treći dio, odnosno Ostrogoti što bijahu preostali nakon tolikih ratova, osta tamo pod talijanskim imenom, kako izvješćuje Sabellico u 5. knjizi 8. *Eneade*. Stoga proizlazi da Talijani, koji svagda običavahu nazivati Gote i druge slavenske narode Barbarima, nisu drugo doli ostaci Barbara, odnosno Gota, Vandala, Verla i ostalih Slavena. Rekavši dakle i pokazavši pod kojim se imenom i kojemu narodu priključiše Ostrogoti, pozabavimo se sada ostalima, to jest Vizigotima, koji bijahu drugi dio Gota. Oni pak odoše u Španjolsku i preuzeše ime Španjolaca, kao što piše Irenicus u 6. knjizi. Protjeravši Vandale iz toga kraljevstva, zadržaše ga u svom posjedu tijekom dugih godina, kao što otvoreno pokazuje Michael Ritius. Kraljevi i potomci roda njihova gotovo sve do vremena naših predaka vladahu Španjol- 120
skom hrabrošću svojom i vojnom snagom. Ostavivši Galiju Francima, više puta zagospodariše Španjolskom; tri ili četiri puta osvojiše Galiju, dvaput Panoniju, triput Meziju, sedam puta Traciju, te na koncu zavladaše čitavim Istokom. Razborit čitatelj nek' vidi učiniše li to ikada Aleksandar Veliki, Kir ili Hanibal. Na koji način Goti postigoše toliko toga, odlično pokazuje pjesnik Klaudijan koji, premda veliki neprijatelj Gota, ostavi brojne zapise o njihovoj vojnoj snazi, a ponajviše o Vandalima, narodu (kako smo pokazali) slavenskom. Napustivši Skandinaviju, Vandali provedoše na putu cijelu godinu, prije no što stigoše do rijeke Visle, kako izvješćuje Jordanes Alan ugledajući se na Deksipa Grka. Ta rijeka bje zatim prozvana Vandal, po imenu kraljice njihove Vandale koja zbog pobjede neprijatelja (kako piše Miechowita u 1. knjizi, poglavlju 12.) jurnu u tu rijeku, a Vandalima dade ime. No Johannes Aventinus tvrdi u 1. knjizi da biše prozvani tako po kralju Vandalu, koji u doba Ivana Patrijarha osta na prijestolju punih četrdeset godina, te ime Vandali i Venedi potječe još od tog vremena. Spomenuti narodi bijahu oduvijek na glasu po ratnoj vještini, a slavno im ime bijaše i u vrijeme Aleksandra Velikog, u čijim pothvatima svagda sudjelovahu, kako izvješćuje Petri Suffridi u 3. knjizi, gdje ovako kaže: Vandali se boriše pod zapovjedništvom Aleksandra Velikog, a nakon njegove smrti vratiše se u svoj zavičaj koji zatim zauzeše Sasi. Zapisano je to (kaže sam Suffridi) i u *Frizijskom ljetopisu*, u Alberta Krantza, u *Saskom pregledu*, u Alberta iz Stadea, Witikinda Saksonca, Wernera Rolenwicka, u djelima Johanna iz Essena i Henrika iz Herforda, te također i francuskih pisaca i u Sigeberta iz Gembloersa. Piše Biondo u 1. knjizi I. *Dekade* da osamdeset tisuća Vandala u vrijeme Cezara Augusta zauze istočnu obalu rijeke Rajne, odakle ih Druz i Tiberije natjeraše na povlačenje u prvotni zavičaj njihov, pod kojim se, vjerujem, podrazumijeva onaj koji im Plinije dodjeljuje kod Karpatskog gorja na granicama sa Sarmatijom, odnosno Poljskom. Upravo otamo mnogo prije toga krenuše naseljavati obale Baltičkog mora, te u početku ratovahu
121 često s Dancima i Sasima. Ratovahu protiv cara Marka Antonija u družbi s Markomanima, kako pišu Eutropije i Pavao Orozije. Namučiše stalnim vojevanjem čitavu Germaniju, o čemu Petri Suffridi u spomenutoj knjizi ovim riječima izvješćuje: Nalazim u našim pismohranama da devet godina nakon tog rata s Markomanima, to jest ljeta Gospodnjeg 183., čitava Germanija bje pritisnuta velikim strahom pred Vandalima i Polonima, koji nasrnuvši na nju prisiliše mnoge ljude da se povuku u vrlo male i skučene prostore, dok druge posvema protjeraše iz njihovih prebivališta, a oni sami se zaustaviše na drugoj obali rijeke Weser. Napustivši te krajeve godine 500. rijekom Weser odoše sve do Frizije, te se zaustaviše na istočnoj obali rijeke Amizije, kako čitamo u Andriesa

Gdje završiše ostaci Gota.

Pothvati Vizigota.

Vizigoti više puta zavladaše Šanjolskom.

Četiri puta osvojiše Galiju, triput Meziju, sedam puta Traciju.

Vandali napuštaju Skandinaviju i putuju godinu dana do rijeke Visle.

Po kome rijeka Vandal dobi to ime.

Vandali poznati i u vrijeme Aleksandra Velikog.

Napadnu ih Druz i Tiberije.

Naseljavaju obale Baltičkog mora.

Udruženi s Markomanima ratuju s Rimljanima.

Vandali su strah i trepet čitave Germanije.

Cornelisza. No kad ih napadnu Tit Bojokal, brat vojvode od Frizije Adebalda, pretrpješe poraz i biše otjerani s rijeke Amizije. Dotud Suffridi govori o Vandalima. Sukobiše se oni također s Vizigotima, pa kad izgubiše bitku i biše protjerani s Dunava,

Nastavaju Panoniju 40 godina.

prodriješe u Panoniju nad kojom zadržaše posjed tijekom četrdeset godina. Godine 382.

Prelaze u Italiju.

prijeđoše u Italiju pod vodstvom kralja Mnogasile, kojeg drugi, ne poznajući vandalski ili slavenski jezik, pogrešno

Mnogasila kralj Vandala.

zovu Modigisil i Modidisk. Godine 415. prodriješe u

Vandali napadaju Francusku.

Francusku sa svojim vojskovođom Kroskom, te prokrstariše čitavom zemljom žareći i paleći. Otamo ih istjeraše od njih moćniji Vizigoti, te se preko Pireneja spustiše u Španjolsku koju, zagospodarivši zemljom, po sebi prozvaše

Prelaze u Španjolsku.

Vandaluzija prozvana po Vandalima.

Vandaluzijom, što je zatim zbog krnjenja prvog slova postalo Andaluzija. Carevi Bazilisk i Ricimer potukoše ih do nogu, nakon što bjehu napali Veneciju i Istru. Na koncu

Vandali 30 godina drže Bitiniju u svom posjedu.

zavladaše Bitinijom, nad kojom zadržaše posjed punih trideset godina. Na poziv da dođu u Afriku, uz obećanje velikih nagrada, prijeđoše Gibraltarski tjesnac, no zatim ne održaše obećanje grofu Bonifaciju koji ih bješe pozvao, nego osvojiše Bonalica, Sala, Tamanasida, Banasu i Tingendi, sve redom važna mjesta.

Sklope mir s carem Valensom.

Car Valentinijan na koncu uz neke nužne uvjete sklopi s njima mir, no nakon njegove smrti ponovno ustaše na oružje i pod vodstvom svoga

Osvoje Kartagu.

kralja Genzerika osvojiše Kartagu, koja dotad bijaše pod rimskom vlašću tijekom punih 535 godina; nakon toga je taj grad tako glasovit i slavan, koji jedino Rimljani i to
jedva bjehu prisilili na predaju, potpao pod vlast slaven- 122

Postanu gospodarima Sicilije.

skog naroda. Genzerik nakon toga, skupivši brodovlje, napadnu i osvoji otoke Sardiniju, Siciliju, Korziku i Ebuzu, koju Tit Livije i Plinije zovu Pituza, a Kluzije Ibiza. Zauze također Majorku i Minorku, kako piše Vitensis, biskup Utice [Uzès, Južna Francuska]. Siciliju prepusti kralju Italije Otokaru [Odoakaru], koji se obveza na go-

Odu u Škotsku i Britaniju.

dišnje plaćanje danka Genzeriku. Otišavši u Škotsku i Britaniju, drža te zemlje sve dok ne slomi moć preokrutnog Atile. Kad Maksim nasilno preuze vlast nad Rimskim Carstvom, uze za ženu caricu Eudoksiju, udovicu Valentijanovu. Žena uzvišena duha, carica, u srdžbi što je prisiljena uzeti muža tako podla i nemajući drugog načina da se osveti, ne bi li ponovno stekla slobodu,

pozva po tajnim glasnicima spomenutoga kralja Vandala Genzerika, slavnog po brojnim pobjedama, da dođe zauzeti Rim, a nju osloboditi tako odvratna braka.

Postanu gospodarima Rima.

Nato Genzerik skupi veliku i moćnu flotu s kojom zauze Rim, gdje postupi s najvećom okrutnošću, a i više bi zla počinio da papa Lav ublaži oholost i žestinu njegovu svojom poniznošću i krotkošću. Tako nakon što četrnaest dana bijaše zlostavljao Rim, napusti grad ljeta Gospodnjeg 457., odvodeći sa sobom Eudoksiju i Placidiju s mnogo

Gelimer bje posljednji vandalski kralj.

drugih zarobljenika. Gelimer bje posljednji kralj Vandala. Kad ga Belizar zateče u Africi gotovo nespremna, Gelimer tako žestoko navali na neprijatelja da bi, da bijaše nastavio putem pobjede, nedvojbeno istjerao Grke iz Af-

Vandali poraženi od Grka.

rike jednom za svagda. No propustivši tu priliku, dade Belizaru vremena da prikupi nove snage. Sukobiše se još dvaput na bojnom polju i Gelimer se boraše vješto i srčano, no sreća, kojoj je običaj mrkim pogledom odjednom pogledati onoga kojem se prije smiješila, bijaše tako nesklona Vandalima da Grci sasjekoše Gelimerova brata Zangona i velik dio brojne one vojske vandalske, a sam

Besjeda Gelimerova caru Justinijanu.

Gelimer pade živ u ruke neprijatelju. Kad ga izvedoše pred cara Justinijana i kad uvidje kako nakon dugih godina bijaše s velikih visina pao u najgoru bijedu i sužanjstvo, kroz smijeh reče: »Taština nad taštinama i sve je taština« (Prop 1,2). Budući da bijaše učen čovjek i poznavatelj klasičnih i filozofskih djela, odmah potom do-
123 metnu: Ja se ne čudim, dični care, što sam odjednom iz sreće zapao u nesreću, jer poznata mi je nestalna priroda sreće kojoj je navada u šali uzdizati i rušiti smrtnike, no i te kako se čudim kako mi je dosad bilo moguće odolijevati njezinoj prevrtljivosti. Ne bi to bilo tako da nisam um svoj snažnim zaklonima opasao i da nisam uzeo u obzir da je svatko kog majka rodi podložan prezirnim porugama sudbine, a tim više oni koji se nalaze na čelu država i carstava, jer što se više ističu, to su lakša meta njezinih udaraca. Stoga sada, kada sam i sâm to iskusio, držim da se oni niska položaja imaju smatrati sretnijima od kraljeva, jer osim što uživaju odriješeni briga koje povlače sa sobom visočanstvo i vlast, u dubini duše, uz druge udobnosti koje im donosi skroman položaj, znaju jamačno da će, ako im je sreća protivna, malo izgubiti,

jer mnogo i nemaju. Kraljevima se, naprotiv, koji toliko
toga posjeduju, čini mučnim s visoka položaja pasti u
najgoru bijedu, kao što mogu za sebe reći ja koji sam pri-
je zapovijedao vojskama, gradovima, pokrajinama, us-
red tolikih naslada, užitaka i zadovoljstava, živeći u izo-
bilju i ulijevajući strahopoštovanje svojim ljudima, da bi
mi nedugo potom uzmanjkao čak i komad kruha kojim
bih utažio glad, spužva kojom bih obrisao suze i citra ko-
ja bi me utješila u mom bolu. Stoga će, care, tko bude
razmatrao tvoju i moju pobjedu, mene smatrati dostoj-
nijim slavodobitnikom od tebe, jer ti si odnio pobjedu
nad jednim kraljem, što svakodnevno i toliki drugi čine, a
ja sam odnio pobjedu nad nikad ni od koga pobijeđe-
nom srećom; ti si skršio onog koji je od nje skršen, a ja
sam oborio na tlo nju koja, premda me skršila, nije me
ipak pobijedila; ti si se borio protiv čovjeka koji se borio s
glađu, a ja protiv one koja se nije mogla zasititi mojih ja-
da; ti protiv jednoga zemaljskog kneza, a ja protiv carice i
kraljice svih država i carstava. A da je istina da sam ju
pobijedio, pogledaj i uvjeri se da sam još uvijek živ i da
me nijedan njezin udarac nije srušio na zemlju, već jade
svoje podnašam neustrašiva duha. Po mojemu je sudu
to veća pobjeda od one koju si ti nada mnom odnio po-
korivši me, jer svojstveno je oružju da pobjeđuje, no nije
čovjeku svojstveno, ako nije više od čovjeka, sreću nadja- 124
čati. Tebi će dakle pripasti slava što si sebi podčinio van-
dalsko kraljevstvo, a meni što sam se sreći pokorio, pro-
tiv koje ću se ubuduće moći srčanije boriti, jer mi nema
više što oduzeti, osim ovoga života. Znam ja, care, da ti
taj moj život ne želiš, jer knez velik poput tebe ne mora
biti samo moćan i nepobjediv na oružju, nego ništa ma-
nje od toga i milostiv. Pa čak i kad bi ga želio, ni tada sre-
ća ne bi mogla reći da me pobijedila ubivši tijelo, ali ne i
duh, koji je sam po sebi besmrtan i za kojeg znamo da u
njem počivaju bit i svojstvo čovjekovi, budući da je ova
vanjština naša, na koju se prstom ukazuje, tek sjena, a ne
prava slika naša. No nije mi se bojati premilostivoga vla-
dara, koji vrline svoje većma pokazuje nakon što je svla-
dao neprijatelja, nego boreći se protiv njega. Ovom kne-
zu, dakle, pobijeđenu poput mene i pobjedniku nad sre-
ćom, od nje potlačenu i tlačitelju njezinu, predajem se i

već od ovoga trenutka priznajem da su me dobrota i vrli-
na njegova pobijedile više no oružje, jer ono je svladalo
moje tijelo, a one duh, zahvaljujući odanosti mojoj Grci-
ma kojih sam sužanj. Te Gelimerove riječi izgovorene iz
dubine duše ganuše cara tako da mu, promislivši o nes-
talnosti sreće, vrlo čovječno odgovori da može biti mi-
ran, jer da on običava više držati do ljudi velika i pleme-
nita duha negoli do ikojeg carstva ili kraljevstva, te da bi-
jaše zaratio s njime ne iz državničkog slavohleplja, već da
bi očuvao ugled Rimskog Carstva i potvrdio njegove
posjede. Naime, nakon pobjede nad Kartažanima, nad
kraljevima Sifaksom i Jubom, Afrika bijaše ostala pod
vlašću Rimskog Carstva, te je hotijaše potvrditi rimskom
pokrajinom. Što se pak njega tiče, žali nesreće njegove, a
k tome Rimljani ne bijahu krenuli oružjem na njega o-
sobno, nego na čitav narod vandalski, koji u prošlosti bi-
jaše opljačkao Siciliju i druge pokrajine Rimskog Car-
stva, pa i sâm Rim; stoga će učiniti tako da će, iako neće
zapovijedati vojskama i kraljevstvima, ipak ostati vlada-
rom i sačuvati kraljevski položaj, jer da mu je dužnost,
baš kao i njegovim pređima, opraštati podčinjenima, a
pokoravati ohole. Nakana mu je tako i s njime postupiti,
budući da ga je upoznao kao muža po sebi dostojna vi-

Gelimer bje junak velike hrabrosti.

125 sokog položaja, hrabra, srčana i velikih vrlina, a što mu
se nadasve sviđa, kao čovjeka izvanredne postojanosti i
snage. Utješivši ga tako, car mu podari posjede u Fran-
cuskoj, a Gelimer ode preuzeti posjed nad njima, te tamo
provede ostatak života. Ne osta druge uspomene na
Vandale osim u španjolskom kraljevstvu, gdje uspostavi-
še svoju državu i kojem ostaviše po sebi, kako prije spo-
menusmo, ime Vandaluzija ili Andaluzija. Vandali vla-
dahu u Africi dvjesto godina, a na koncu izumriješe na o-
pisani način. Nema, naime, tako moćne države ili carstva

Vandali vladaju u Africi 200 godina.

tako postojanog i sigurnog na ovome svijetu, da ne bi bi-
lo podložno tisućama nevolja ili nesreća. Kir, koji negda
vladaše Perzijancima, Međanima i Kaldejcima, nakon
što bijaše prokrstario velikim dijelom Azije, opljačkao je i
osvojio negdašnji ures Azije grad Babilon, na koncu se
sukobi u boju s Tomiri, ženom masagetskog roda, pa
dakle slavenskog, u čemu ga uz veliku sramotu napusti
sreća. Hanibal Kartažanin, osvajač čitave Afrike, nakon

tolikih pobjeda nad Iberima i Keltima, nakon prebrođenih teškoća na Apeninima i nakon čudesnih pobjeda nad Rimljanima, nedugo potom ne odolje navali jednoga rimskog vojskovođe, i to u vlastitoj domovini; potpuno poražen, lutaše iz progonstva u progonstvo ili, drugim riječima, sreća se okrutno poigra s njime. Veliki konzul i car rimski Pompej, prokrstarivši u pobjedonosnu oružanom pohodu čitavu Aziju sve do kavkaskih litica i do Kaspijskog mora, pokorivši mnoge narode i uvelike obogativši grad Rim, na koncu pretrpi poraz od nevelike vojske i izgubi svu svoju slavu. Tako i taj Gelimer o kojem govorimo, osvjetlavši nedugo prije toga svoje ime mnogim, štoviše bezbrojnim pothvatima, sad pritisnut hudom srećom bez slave počiva. Iz toga se može izvući uistinu rijedak primjer za opomenu čovjeku da se ne pouzdaje u svoju dobru sreću, jer vidimo kako propadaju i izumiru tako uzvišena carstva kad se sreća prestane smiješiti, kao što običava u samo jednom danu, za sat vremena ili u trenu okrenuti leđa smrtnicima.

Rimska crkva moli Boga za spas od okrutnosti Vandala.

Ti Vandali, dakako, bijahu tako okrutni i žestoki, da rimska Crkva (kako piše Aleksandar Gwagnin u svojoj *Sarmatiji*) bijaše uvela u litanije stih: "Od Vandala oslobodi nas Gospodine". Bijahu k tome preko Gota zatrovani arijanskim krivovjerjem, zbog čega svagda s neumoljivošću proganjahu katolike, a s kakvom okrutnošću postupahu 126
s njima odlično je opisao Victor Vitensis, biskup Utice. Piše Karlo iz Wagriena u 3. knjizi da Vandali u svom neznaboštvu obožavahu iste one idole koje štovahu i drugi venedski ili slavenski narodi.

Vandalski obredi pri sklapanju mira.

Bijaše im tako običaj pri sklapanju primirja ili mira s neprijateljem odaslati svoga izaslanika, koji bi uzeo kamen u ruku i bacio ga u vodu, govoreći da neka tako pogine utopivši se onaj koji iznevjeri zadanu riječ, koju Vandali poštovahu bez odstupanja. Kada i u kojim sve pokrajinama utemeljiše svoje naseobine, nije mi nakana ovdje navoditi, jer revan čitatelj može sve to pronaći u Wolfganga Latza u njegovu djelu o seobama naroda, te u Miechowitovoj *Sarmatiji* i u *Češkoj povijesti* Eneje Silvija; zatim u Biondovoj 8. knjizi *I. Dekade*, u Orozijevu 38. i 41. poglavlju 7. knjige, u 13. i 14. knjizi Pavla Đakona, u *Vandaliji* i *Saskoj* Krantzovoj, u 1. i 3. knjizi raspre *O Germaniji* Beatusa

Rhenanusa, te u 25. poglavlju 6. knjige *Egzegeze o Germaniji* Franciscusa Irenicusa.

Vandal Stilikon zet carev.

Svi oni opširno pisahu o Vandalima, od kojih poteče i onaj veliki Stilikon kojem zbog srčanosti njegove car Teodozije dade za ženu jednu svoju kćer, a nakon smrti ostavi Zapadno Carstvo na skrb njemu i sinu svome Honoriju, od čije ruke Stilikona zatim zbog lažnih optužaba sustignu nepravedna smrt na nagovor njegovih neprijatelja. Svjedoči o tome i grčki autor Zosim u 5. knjizi, gdje ovim riječima pripovijeda o tome: Olimpije podrijetlom s Crnog mora, čovjek opak, u svojoj pohlepi za visokim položajem i u mržnji prema Vandalu Stilikonu nepravedno ga optuži i okleveta u Honorija.

Bje nepravedno osuđen na smrt.

No ni to mu ne bje dosta, te nastavi spletkariti kod cara protiv Stilikona. Kad se taj posljednji zateče u Ravenni, dade ga pogubiti Honorije, a zapravo Olimpije, koji u carevo ime pismeno naloži vojnicima u Ravenni da ga ubiju. Kad vojnici pristupiše izvršenju naloga, usta na njih veliko mnoštvo Vandala i Stilikonove rodbine hoteći ih sve pobiti, no Stilikon ih zaustavi zaprijetivši im u Honorijevo ime. Znajući da ne bijaše ničim uvrijedio ni cara ni njegovu vojsku, svojevoljno stavi vrat pod mač. Taj čovjek, uistinu najčestitiji i najskromniji od svih dostojanstvenika onog vremena, bje ubijen 22. rujna od ruke Heraklijanove, ko-
127 jem za nagradu bje dan položaj koji pripadaše Batanaru, mužu Stilikonove sestre i zapovjedniku vojnih jedinica u Libiji. Nakon Stilikonove smrti, Olimpije i Honorije staviše na muke mnoge njegove prijatelje i rođake ne bi li doznali bijaše li on spletkario ili snovao urote protiv careve osobe, no nikada nitko od njih, premda izmučen do smrti, ne reče ni riječi protiv Stilikona. Tako pripovijeda Zosim. No Stilikonova nevinost i vrline njegove izađoše na vidjelo tek nakon smrti, jer tek što napusti ovaj svijet, sve krenu loše po Rimsko Carstvo, kao što se može vidjeti u autora koji obradiše onodobna zbivanja.

Burgundi Slaveni.

Od Vandala potekoše također i Burgundi, kao što općenito tvrde autori, među kojima i Miechowita, kad u 1. knjizi, poglavlju 12. kaže: Slaveni koji bijahu otišli na sjever ojačaše i namnožiše se tako da preplaviše gornju Poljsku, Šlesku i Vandaliju, odnosno dio Poljske na rijeci Vandal, danas Visli. Ispuniše također Pomeraniju, Kašubiju i dio obale Germanskog mora danas obuhvaćen posjedima markiza od Lübecka i

Rostocka, pa sve do Vestfalije. Uzeše različita imena, već
prema mjestima u kojima se nastaniše. Oni koji se zaus-
Burgundi, danas Borgonjci, prozvani tako prema 'brogi'.
taviše na rijeci Svevo nazvaše se Svevima, dok se drugi
prozvaše Burgundima prema riječi koja na njihovu polj-
skom ili slavenskom jeziku označava kuće, a zvuči *brogi*.
Došavši sa sjevera njih osamdeset tisuća (kako izvješćuje
Filip iz Bergama u *Dopunama*), zauzeše obale Rajne, no
Oktavijanovi nećaci Druz i Tiberije prisiliše ih, kako piše
Orozije, da se vrate u prvobitna boravišta. Kad Druz na
koncu prijeđe rijeku Labu i potuče se sa Svevima i Bur-
gundima, odnese nad njima krvavu pobjedu. Nešto kas-
nije, za vladavine cara Valentinijana (kao što se vidi u O-
rozija i Filipa iz Bergama), Burgundi ponovno krenuše
sa sjevera izašavši iz zemlje Vindelika, zatim prijeđoše ri-
jeku Rhonu i našavši u onim krajevima mirna prebiva-
lišta, zaustaviše se tamo i čitavu kraju dadoše po sebi
ime Burgundija.

Verle, kako rekosmo, drugi iskrivljeno zovu He-
rulima ili Herkulima. Taj slavenski narod, krenuvši iz
Slaveni Verli stižu do močvare Zabacca.
Skandinavije, stigne sve do močvare Zabacca, gdje
prisvoji sve lađe koje zatekne na tamošnjim obalama, te
sastavivši od njih veliku flotu prijeđe Veliko more i zau-
ze grad Bizant, potom nazvan Konstantinopol. Prešav- 128
Zauzmu grad Bizant.
ši u Aziju (kako piše Pietro Marcello), žareći i paleći
opustošiše nekoliko rimskih pokrajina, a posebice Fri-
Pustoše Aziju.
giju, gdje uništiše Ilij, negda trojansku utvrdu koja sve
Unište utvrdu Ilij.
dotad bijaše ostala uspravno stajati. Sve se to dogodi
za vladavine cara Valerijana, kad Verli krcati plijenom i
dragocjenostima ponovno preploviše Veliko more i ute-
Zaustave se na Dunavu.
meljiše svoje nastambe na Dunavu. Kako izvješćuju
Prokopije, Pavao Đakon u 20. poglavlju 1. knjige, te
Herodijan u 3. knjizi, bijahu oni vrlo izvježbani u rat-
nim vještinama, a postavši poznatima po velikim i krva-
vim pokoljima nad raznim narodima i želeći pokazati
koliko omalovažavaju protivnike, borahu se goli pokri-
vajući samo stidna mjesta. Bijahu također vrlo oholi i
Bore se goli.
smioni, uvjereni kako im nitko drugi nije ravan u vojnoj
vještini i snazi. Zauzevši prvo Liburniju, a zatim i Dal-
Zauzmu Liburniju i Dalmaciju.
maciju u doba cara Anastazija, više se puta uhvatiše s
njim u koštac i zadaše velike muke Rimljanima nasta-
njenim u Panoniji. Svladaše isto tako i Langobarde i sve

druge svoje ratoborne susjede. Ne naišavši ni na koga
Nadjačaju Langobarde.
(kako piše Prokopije u 2. knjizi o Gotima) tko bi im se
mogao oduprijeti, odložiše oružje i otpočinuše tri godi-
ne, što i bje uzrokom njihove propasti. Naime, onako
dokoni gotovo sasvim izgubiše vojnu stegu, a po svom
običaju podcjenjujući neprijatelja, pretrpješe poraz u
Kralj Verla Vidomir stavi na muke sv. Maksima.
borbi s Langobardima. Vidomar ili Vidimir, drugi kralj
Verla, vladajući na granicama Dalmacije, stavi na muke
sv. Maksima s još 40 kršćana. Svevlad, od drugih zvan
Sinduvald, treći njihov kralj, priskoči u pomoć Narsesu u
Verleske žene bjehu hrabri ratnici.
borbi protiv Gota i proslavi se junačkim djelima. Ver-
leske su žene također slavljene kao vične oružju. Zajedno
s muževima iđahu na neprijatelja, a kad jednom pretrpje-
še poraz od Rimljana, prekoravahu muževe pokazujući
im prstom na Rimljane i govoreći kako su se dali pobije-
Drevna vjera Verla.
diti od ljudi nižih od sebe. Prije no što pristupiše Kristu,
vjerovahu da je bogova mnogo, te imahu svećenike i
mnoge zakone i obrede posve različite od drugih naroda.
Između ostalih poznatih njihovih običaja, bijaše tu i onaj
kad bi tkogod od njih bio na samrti u dubokoj starosti ili
pogođen bolešću; ako bi učeni ljudi koji se razumiju u li-
129 ječničku vještinu rekli da će ubrzo od te bolesti umrijeti,
položili bi ga na kup drva i poslali jednog Verla da ga us-
mrti. Odmah bi nakon toga rodbina pokojnikova potpa-
lila drva i spalila leš, a udovica bi se u slavu i čast mužu
objesila za vrata pokraj njegova pepela. Ako kojim sluča-
Verli prigrle kršćansku vjeru.
jem neka žena ne bi tako učinila, pala bi ljaga na nju.
Prigrliše kršćansku vjeru za vladavine kralja njihova Gra-
ta, koji u pohodu caru Justinijanu u Konstantinopolu pri-
mi sveto krštenje zajedno sa svojim ljudima. Kako ne bija-
hu još uvijek sasvim vični nauku nove vjere, miješahu
mnoge poganske običaje s kršćanskima. Želi li se slučajno
tkogod podrobnije upoznati s poviješću tog puka, nek'
vidi u Prokopija iz Cezareje u 2. knjizi o Gotima, a mi će-
mo, uputivši revnog čitatelja na tog autora, prijeći na po-
Avari vuku podrijetlo od Gepida.
vijest Avara, za koje smo prije pokazali da bijahu puk sla-
venski, a koji, kako izvješćuje Oton Frižanin u 11. knjizi,
poglavlju 21., potekoše od Gepida. Često se oni uhvatiše
Obvezuju rimskog cara na plaćanje danka.
u koštac s rimskim carevima, a poglavito s Mauricijem,
koji im, da bi ostao u miru s njima, plaćaše godišnji da-
nak, kao što se vidi u Pavla Đakona u 17. knjizi, gdje iz-

lažući Mauricijev životopis taj autor ovako piše: Ljeta Gospodnjega 577. za vladavine Mauricija i nedugo pošto bijahu pokorili plemeniti europski grad Sirmium, Avari poslaše caru svoje izaslanike sa zahtjevom za uobičajenih godišnjih osamdeset tisuća zlatnika i za dodatnih dvadeset tisuća. U želji da zadrži mir, car prista udovoljiti njihovu zahtjevu. No ne prođe mnogo vremena, a avarski kralj Kakan ponovno posla zahtjev da mu se pridoda još sto tisuća zlatnika. Kad mu ih car odbi isplatiti, Kakan razori

Napadnu Ilirik.

grad Singidunum i zauze mnoge druge ilirske gradove, nakon čega car preko Elpidija plemića i Komenciola sklopi mir s avarskim kraljem. No ne potraja to dugo, kad Kakan ponovno raskinu mir s Mauricijem i naoruža slavenske narode protiv Tracije, da bi zatim prodrli sve do Longemure nanoseći velike štete. Car za to vrijeme posla svoje ratnike s dvora i puk iz grada u obranu Longemura, a za vojskovođu postavi Komenciola, te ga naoruža i posla protiv Barbara. Uhvativši se u koštac s neprijateljima, Komenciol ih protivno očekivanjima razbi, pobivši ih mnogo, a druge natjeravši u bijeg. No sedamnaeste godine vladavine Mauricijeve, Kakan okupi svoje ljude i u silnoj ja-

Uništi četrdeset gradova.

rosti napadnu Dalmaciju, te prispjevši u Balca razori četrdeset okolnih gradova. Ti Avari nastavahu donju Panoniju, odakle se premjestiše u Bavarsku. Bijahu veliki prijatelji Dalmatinaca kojima priskočiše u pomoć protiv Sasa. 130

Prebivalište Avara i prijateljstvo s Dalmatincima.

Opat Burchard iz Uersperga piše u *Podrijetlu Sasa* o tome kako Henrik, sin saskog vojvode Otona, okupivši veliku vojsku povede dugu borbu s Dalmatincima koji, ne mogavši mu se dalje odupirati, navedoše protiv njega Avare koji mu se hrabro suprotstaviše. No drugom prilikom, kad Avari htjedoše prodrijeti u Sasku s velikim snagama, njihovi prijatelji Dalmatinci loše postupiše s njima. Naime, prolazeći kroz Dalmaciju, avarska vojska zamoli Dalmatince kao stare prijatelje za pomoć, no oni im, znajući da idu u Sasku i da su Sasi pripravni na borbu s njima, umjesto darova baciše tusta psa. Avari, uvidjevši da nije vrijeme za osvetu, kao odgovor na uvredu ne učiniše ništa drugo osim što uz smijeh podigoše glas protiv dalmatinskih prijatelja. Petar Crusber u 5. knjizi, te Witikind Nizozemac obradiše vrlo opširno povijest i uspjehe Avara, spominjući također i Alane. Ovi posljednji, napustivši Skan-

Saski vojvoda ratuje s Dalmatincima.

Slaveni Alani se podijele.

dinaviju, zajedničku domovinu svih Slavena, podijeliše se na dva dijela; jedan dio ode u Aziju, a Ptolemej ih smješta kod Hiperborejskoga gorja, danas zvanog Tatarskim, kako piše Enea Silvio; drugi udruženi s Vandalima i Burgundima protjeraše Franke. Ptolemej ih u III. knjizi naziva Skitima, gdje kaže da se oni koji se nalaze dublje u unutrašnjosti zovu Skitima Amasobima i Alanima. Julije Kapitolijski ih u životopisu Antonina Pija ubraja među Dačane. Prema Jordanesu i Prokopiju, međutim, prije bi ih trebalo zvati Gotima, jer Prokopije u 1. knjizi o Vandalima i na drugim mjestima kaže da oni i Goti imahu zajednički jezik. Amijan Marcelin u 3. knjizi gdje spominje Alane i njihova prebivališta, ovako piše: Na drugoj strani (kaže on) u blizini zemlje amazonske nalaze se istočni Alani, podijeljeni na mnoge narode, a zemlje im se na azijsku stranu protežu sve do rijeke Gangesa koja dijeli Indiju i ulijeva se u Južno more. Podijeljeni su dakle ti Alani s jednoga na drugi kraj svijeta, a razni narodi koji im pripadaju i koje je suvišno nabrajati prostiru se golemim područjima (poput Nomada), no svi se zovu Alanima i običaji i način života su im svima zajednički. Nemaju, naime, ni koliba ni kuća i ne obrađuju

Protjeraju Franke.

Alani govore istim jezikom kao i Goti.

Gdje im bijaše stan.

131 zemlju, već žive od mesa i obilja mlijeka, a stan su im kola koja pokrivaju izdubljenim korama stabala i koja voze nepreglednim pustopoljinama. Kada dođu do pašnjaka, rasporede se u krug i jedu na tim svojim kolima poput životinja, pa kad su pojeli svu hranu, krenu ponovno na put, kao da su im gradovi na kolima. Na njima se muškarci združuju sa ženama, na kolima žene rađaju i othranjuju se djeca, a kamo god da krenu smatraju se u svojoj zemlji. Imaju obilje krda i stada za pašu, koja idu pred njima kamo god da krenu. Obiluju konjima, jer drže do njih više no do bilo koje druge životinje. U tim su krajevima polja uvijek travnata i plodna, te kudgod pošli ne oskudijevaju ni travom ni plodovima za hranu. Razlog je tome plodno tlo i obilje rijeka koje ga natapaju. Mnoštvo neuposlenih stoji uokolo onih kola, obavljaju neznatne poslove i povjerene su im male i lake zadaće. Mladež vježba jahanje, jer preziru pješačenje. Svi su podjednako odlični ratnici, a gotovo svi su krupna stasa, lijepih crta lica, prosječno plavokosi i prodorna pogleda; k tome su

Život Alana.

vrlo brzi, a po svemu su jednaki Hunima, osim što su krotkiji i uljuđeniji što se tiče prehrane i odjeće. U lovu dolaze sve do močvare Meotid, do tjesnaca Bospora Tračkog, do Armenije i Medije. Tako kako su mirnim ljudima iznad svega dragi odmor i dokolica, tako njih

Alani ljubitelji ratovanja.

privlače opasnosti i ratovanje, a sretnim smatraju onoga tko pogine u boju, dok one koji umru od starosti ili kakve druge nevolje kude da su kukavice i lijenčine, te nema toga što hvale više od poginula čovjeka. Umjesto bogatog plijena, odrubljuju glave mrtvim neprijateljima i odiru im kožu koju zatim stavljaju na svoje konje za borbu i s njima odlaze u boj. Nema u njih ni crkve, ni hrama, ni kolibe, niti ikakve najjadnije

Obožavaju mač.

građevine, nego izvukavši mačeve iz korica i pozabijavši ih onako gole u zemlju, njih obožavaju kao boga Marsa za kojeg vjeruju da je vladar krajeva kojima se kreću. Čudesno je njihovo poznavanje budućnosti; skupljaju naime neke ravne prutiće i u određenom ih
trenutku odriješivši uz čaranja, sasvim jasno doznaju 132
što će se zbiti. Ne znaju što je ropstvo, s obzirom da

Ne znaju što je ropstvo.

su svi slavnoga roda. Još i danas biraju svoje starješine i suce među muževima iskusnim i ostarjelima u ratu. Dotud govori Amijan Marcelin o Alanima. U davna vremena (prema izvješćima Josipovim u 7. knjizi

Alani napadnu Palestinu, Egipat i Judeju.

O judejskim ratovima) Alani, napustivši zavičaj, napadnuše Palestinu, Egipat i Judeju i okrutno ih uništiše. Zatim u doba cara Vespazijana (kako se čita u Botterija u 1. knjizi *O Europi*), kad im hirkanski kralj otvori prolaz kroz Kaspijska vrata, poharaše Mediju i

U rimskoj vojsci steknu slavu svojom srčanošću.

Armeniju. Nešto kasnije postaše plaćenicima u službi Rimljana i stekoše tako ugled i slavu kao srčani ratnici. Bijahu oni (kaže Amijan u 31. knjizi) junaci od-

Goti, zahvaljujući Alanima, uđu u Traciju.

važni na oružju i snažni, koji bi starost dočekali ratujući. Kad Goti uvidješe da ne mogu ući u Traciju usprkos mnogobrojnim pokušajima, na koncu bjehu prisiljeni pozvati u pomoć Alane koji, nadajući se plijenu, pristaše i uspješe u pothvatu. Carevi Domicijan

Alani često ratuju s rimskim carevima i osvoje Konstantinopol.

i Trajan vodiše mnoge ratove s Alanima, a ovi za vladavine cara Decija osvojiše Konstantinopol. Ne mogavši nikako nadjačati taj puk, car Hadrijan (kako piše opat iz Prüma u 5. knjizi, poglavlju 9.) smognu po-

bijediti ih darovima, a isto to učini i car Gracijan, kao što se vidi u Pavla Đakona u 11. knjizi. No u nastojanju da ih pobijedi na oružju, car Gordijan osta poraženim.

Alani pobijede cara Gordijana.

Car Valentinijan, pak, ne mogavši ih pobijediti, izda proglas (kako piše Petri Suffridi) kojim onima koji bi pobijedili Alane obeća desetogodišnje oslobađanje od plaćanja danka.

Valentijanov carski proglas protiv Alana.

Tada Nijemci željni slave dobro se i hrabro boreći protiv tog naroda odniješe pobjedu, nakon čega biše prozvani Franci ili Franki.

Teutoni, prozvani zatim Francima.

No zaratívši ponovno s Alanima, Valentinijan izgubi rat, te (kako piše Irenicus u 6. knjizi) također i život budući da ga alanski kralj Barbogast zadavi.

Alani ubiju cara Valentijana.

Alani se nakon toga pridružiše drugim slavenskim narodima, odnosno Vandalima, Burgundima i Švеđanima, te pod zapovjedništvom vođe Sangibana zauzeše Galiju. Prodriješe zatim u Španjolsku, gdje zavladaše jednim dijelom toga kraljevstva koje zatim dobi ime Goti Alanija, a danas se iskvareno zove (kako tvrdi Irenicus) Katalonija ili Katalunja.

Katalonija nazvana po Gotima Alanima.

Ne zadovoljivši se time, nasrnuše na Portugal gdje zauzeše grad Augustu Emeritu i cijelu Galiciju, kao što se čita u *Pregledu* Konrada Peutingera. U tim krajevima uspostaviše na neko vrijeme svoje kraljevstvo.

Alani napadnu kraljevinu Portugal.

Radomir, kralj Galicije i pobožni

Radomir kralj Galicije.

133 kršćanin (kako piše Liutprand iz Pavije u 5. knjizi), potuče Abdara kralja Pavije oko ljeta Gospodnjega 823. Susjedi onih Alana koji ostaše u svom zavičaju u Sarmatiji, dovedoše ih do tako potpune propasti da je danas nemoguće naći ikoga tko nastanjuje te predjele, osim što povremeno prođu onuda Kozaci, kaže Miechowita, po svom običaju u potrazi za mogućim žrtvama. Slaveni Bastarni i Peučani nastavahu zemlju (kako izvješćuje Biondo u 1. knjizi I. *Dekade*) koja se proteže počevši od gorja Peucini i Karpata, te između ušća Istra i Boristena dopire sve do Velikog mora.

Bastarni, Peučani i Feni, te prebivalište njihovo.

Dionizije Grk, Strabon i Ptolemej, govoreći o Bastarnima i Peučanima kažu da bijahu jedinstven narod nastanjen oko čitave močvare Meotid. U prvi vojni pohod (prema Justinu) krenuše protiv Dačana i uspješno ga okončaše.

Zarate s Dačanima i Rimljanima.

Nasrnuše zatim na Pavla Emilija koji, kako piše Plutarh u njegovu životopisu, usmrti u boju deset tisuća njihovih konjanika, no usprkos tome kasnije ih

uze u službu kao plaćenike. Za vladavine konzula Lepida (prema Persi) smioni puk Bastarna u novom napadu na Rimsko Carstvo napusti rijeku Istar, kao što piše Orozije u 4. knjizi, te Eutropije i drugi. Trebelije Polion piše da car Klaudije zarati s Bastarnima, koji prije toga izađoše iz boja s Pompejem i s Cezarom kao gubitnici. Pobuniše se potom protiv cara Augusta, kako piše Flor.

Bastarni obrane Rimsko Carstvo od Mitridata.

No Plutarh jasno pokazuje kako Rimljani u borbi s Mitridatom bijahu na rubu najgore pogibli, kad im slavenski narod, odnosno Bastarni i Sarmati priskočiše u pomoć ustavši na oružje protiv Mitridata, kao što podrobnije pripovijeda Plutarh u djelu o sudbini Rimskog Carstva.

Prelaze u Ugarsku i postaju kršćanima.

Kad na koncu snage Bastarna oslabiše neprestanim ratovanjem, bjehu protjerani iz svojih boravišta te se (kako izvješćuje Bonfini u 1. knjizi I. *Dekade*) nastaniše u Ugarskoj, izmolivši od plemenitog Matije [Korvina] Dunavski otok, gdje nedugo potom prigrliše svojevoljno katoličku vjeru.

Ukri napadnu rimske vojnike.

Slaveni Ukri ili, kako ih naziva Reginon, Unkrani, te Melankleni ili Eminkleni, prešavši Istar (prema pripovijedanju Wagrienskog u 4. knjizi) navališe više puta na rimske jedinice koje čuvahu tamošnje riječne obale. Prvotni zavičaj Unkrana nisam uspio pronaći ni u jednog autora.

Melankleni i njihova prebivališta.

Ptolemej u 2. pregledu Azije smješta Melanklene blizu Alana, rijeke Volge i Amazonki, slavnih žena ratnica. Sretno napus- 134
tivši te krajeve nastaniše se (kako izvješćuje Ivan Goropius u 7. knjizi *Gotodanske*) na granicama Podolije na prostranim poljanama s mnoštvom odličnih pašnjaka.

Ukri rušitelji Salone.

Ludovik Crijević piše da upravo ti Slaveni Ukri uništiše i potpuno razoriše grad Salonu,

Salona prijestolnica dalmatinskih kraljeva.

nekad prijestolnicu dalmatinskih kraljeva i arsenal dalmatinske flote, kao što piše Strabon.

Bijaše rimska naseobina imena Martia.

Salona bijaše također rimska naseobina i tada se zvaše Martia Giulia, kao što nalazimo u jednom starom epigramu u Mazochija na listu 28. Grad taj (prema nekim tvrdnjama) bijaše opsega od oko petnaest milja, a bijaše poznat po mnogim ratovima s raznim narodima i carstvima. Smješten bijaše (kako piše Plinije u 3. knjizi, poglavlju 20.) na udaljenosti od dvjesto dvadeset i dvije milje od Zadra, a bijaše upravno i sudsko središte nadređeno mnogobrojnom pučanstvu podijeljenom na 744 dekurije. Iako se vrlo često

opiraše i hrabro odolijevaše vojskama rimskim, kao i onima drugih srčanih naroda, usprkos tome na koncu ga osvoji i sravni sa zemljom nepobjediv slavenski narod, odnosno Ukri, koji (kaže Karlo iz Wagriena) više no jednom okrutno uništiše gotovo cijelu Dalmaciju.

Hiri i Skiri i prebivališta njihova.

Slaveni Hiri i Skiri nastavahu (kako pripovijeda Jan Dubravski u 1. knjizi *O Češkoj povijesti*) predjele oko rijeke Visle. Kad Hiri napustiše te krajeve, kao plaćenici služahu raznim kneževima u ratovima. Katkad, udruženi s Alanima i Gotima, ratovahu s Rimljanima, sve dok se s drugim Sarmatima (kaže Dubravski) ne nastaniše u Iliriku i u Istri.

Zaustave se u Iliriku i u Istri.

Skiri u vrijeme pobjede nad Atilinim sinovima zauzeše gornju Meziju (kako piše Johannes Nauclerus u *Kronici*), te tamo ostaše i u kasnijim razdobljima.

Gdje življahu Slaveni Finci.

Slaveni Finci ili Feni bijahu posljednji sjeverni narodi, budući da njihova prebivališta zauzimahu jedva nastanjiva područja svijeta. Bijahu dobri strijelci, a ne bijaše naroda tako vješta u bacanju koplja velikom brzinom. Borahu se velikim i širokim strijelama. Posvećivahu se čaranjima, a dika njihova bijaše lovačka vještina. Ne zaustavljahu se na jednom mjestu, nego stan njihov bijaše nestalan. Prelažahu planinske prijevoje prekrivene snijegom na nekakvim savijenim i iskrenutim trupcima, a kad bi trebalo pobjeći od neprijatelja ili dostignuti ga, bijahu okretniji od ikojega drugog smrtnika.

Ratovahu s Arngrimom Svevom.

Nasrnu na njih Arngrim Svev, koji zatim posta zetom danskog kralja Frotona, pa kad Finci uvidješe da gube, dadoše se u bijeg bacajući neprijatelju u lice tri kamenčića
135 kojima podariše izgled i oblik tolikih planina. Kad Arngrimova vojska to vidje, presta ih progoniti vjerujući da od tih planina ne može dalje.

U borbi se služahu čarobnjaštvom.

Uhvativši se u koštac s neprijateljem i sljedećega dana, Finci poraženi pobjegoše bacajući na zemlju šaku snijega koja se učini velikom i širokom rijekom, te tako iščeznuše neprijatelju pred očima. Kad i treći put zametnuše bitku i ostaše potučenima, a ne bijaše im nikakve pomoći od čarobnjaštva, predaše se i postaše gotovo podanicima kraljevine Danske, našavši se tako u ono vrijeme pod vlašću kralja Tengila.

Tengil kralj Slavena Finaca.

Dogodi se to (kako piše Saxo Grammaticus u 5. knjizi) malo prije dolaska Kristova na zemlju.

Dačani.

Dačani, koji podrijetlom bijahu istinski Slaveni, potekoše također iz Skandinavije (prema izvješćima Jordanesovim, Pavla Warnefrida i Jeronima

Otjeraju Verle s Dunava.

prema Euzebiju), te odvojivši se od ostalih otjeraše Verle koji nastavahu obale Dunava i tamo se, prema općem mišljenju pisaca, zauvijek nastaniše. Tako se još i za vladavine cara Vitelija (kako piše pjesnik Stacije) nalažahu na istim tim obalama. Prema onome što pripovijeda

Sasijeku rimsku vojsku.

Eutropije u 7. knjizi *Rimske povijesti*, sasijekoše konzula Apija Sabina i pretorskog namjesnika Kornelija Fuska zajedno s velikom rimskom vojskom. Zemlja Dačana prostiraše se u opsegu od tisuću milja. Zaratiše i s carem Trajanom koji dade izgraditi most na Dunavu, čiji se ostaci još uvijek vide. Car osobno stupi u borbu i pobijedi

Decebal kralj Dacije.

kralja njihova Decebala. Ratovaše s Dačanima također i car Domicijan, koji se nezasluženo smatraše slavodobitnikom, budući da u boju osta prije pobijeđenim negoli pobjednikom. Car Trajan nakon pobjede nad Dačani-

Trajan dovede nove naseobine u Daciju.

ma, vidjevši da je zemlja njihova stalnim ratovanjima uništena i opustjela bez stanovnika, iz čitavoga svoga carstva (kako izvješćuje Eutropije u 7. knjizi) dovede u te krajeve nove naseobine. To je razlogom što se danas u Daciji govori jezikom koji se čini sastavljenim od mnogih

Kada je u Daciju uveden njemački jezik.

drugih jezika. Njemački jezik bje uveden u Daciju prvi put u vrijeme Karla Velikog koji (kako svjedoči Johanes Aubanus u 5. poglavlju 3. knjige) posla u te krajeve nove naseobine Nijemaca; oni naseljavaju sedam Kaštela kojima dadoše ime Seinbenburg. Usprkos tome, vidljivo je i danas da jezik kojim se govori u Daciji sadrži mnogo slavenskih riječi. Slavi i diki slavenskoj pridoniješe u velikoj

Normani i njihovi uspjesi.

mjeri i Normani koji (kako smo pokazali) bijahu narod slavenski. O podrijetlu njihovu pisci, a poglavito Pier 136
Francesco Giambullari u 1. knjizi na sljedeći način govori: Napustiše (kaže on) Skandinaviju otprilike u vrijeme smrti cara Ludovika I., ili kako bi se reklo ljeta Gospodnjega osamsto četrdesete, gusarske družine naroda koj

Svladaju Frižane.

eg Francuzi zovu Normanima, što znači sjevernjaci, te harajući i pljačkajući franačkim i germanskim primorjem i prodrijevši u kopnene krajeve tijekovima nabujalih rijeka svladaše ne samo Frižane, već spališe također Hamburg i držahu pod opsadom Köln u Njemačkoj, dok

Zauzmu Neustriju

u Francuskoj zauzeše Neustriju, koja se danas zove Normandija. Ustrajaše u tim svojim napadima i pljački sve do 887. godine, kad Rolon, kasnije nazvan Rubert, s

Prijeđu u Englesku.

novom normanskom vojskom prijeđe u Englesku i odbijen od Engleza skloni se s vojskom u obližnji dio Francuske, gdje se već otprije mnogo godina bijahu nastanili njegovi Normani. Ujedinivši se ubrzo s njima i zauzevši gotovo svaki kutak od zaljeva Saint Malò do Seine, rijeke drevnoga imena Sequana, obalom dospije sve do Rouena. Stigavši do toga grada, tamo se utabori, te zadržavši se neko vrijeme i budući da gradu nitko ne priteknu u pomoć, na koncu ishodi njegovu predaju. Zagospodarivši dakle tako velikim i bogatim gradom, ostavi se gusarenja primorjem. Nakani međutim uzveličati se pouzdajući se kako vrlo lako može zauzeti Franačko kraljevstvo, s obzirom na prednost koju za takav pothvat predstavljahu tri plovne rijeke Seine, Loire i Garonne, te posla u zavičaj po nove ljude. Kad ovi dođoše, odvažno posla uzvodno Loireom veliku flotu, a priobalnim riječnim područjem brojnu vojsku. Krenu pustošiti sve oko sebe velikim pokoljima i pljačkama, bezobzirno paleći i rušeći sve što bi njegovim protivnicima moglo na bilo koji način koristiti. Tadašnji

Sklope primirje s franačkim kraljem Karlom.

franački kralj Karlo posla mu svoje poklisare da zatraže tromjesečno primirje, što lasno postiže, budući da normanskoj vojsci bijaše nužan odmor i pojačanja novim ljudima. No prije no što se okonča primirje, Rolon ponovno krenu u

Drže pod opsadom Pariz.

pohod i opkoli Pariz. Možda bi ga i zaposjeo, da građani obaviješteni da im pristižu u pomoć vojvoda Rikard od
137 Burgundije i Ebal grof od Poitiersa ne priđoše s leđa Normanima, koji se bijahu okrenuli protiv novopristiglih protivnika, te ih potukoše i nagnaše u bijeg uz velike štete i gubitke Rolonovih ljudi. Razbiješnjen porazom, tek što uzmognu okupiti svoje snage, Rolon zapovijedi svim vojnicima da se ne obaziru ni na dob, ni na spol, na svete ili svjetovne građevine, nego da pobiju sve živo, opljačkaju sve redom, spale i unište sve što im dođu pod ruku. Izvršavajući ne samo zapovijeđeno im nego i više od toga, razoriše i sravniše sa zemljom sve oko sebe. Karlo potaknut od svoga plemstva da se suprotstavi tolikim uništavanjima i ne vjerujući da bi se mogao oduprijeti silom, pokuša postići sporazum sa svojim slavodobitnim protivnicima. Nagodivši se

Postaju kršćanima.

na koncu da Rolon prihvati kršćanstvo i da ženidbom s Karlovom kćeri Cilom dobije u miraz Bretanju i Normandiju, uz obvezu nevelikoga godišnjeg poreza plativog ubu-

duće franačkoj kruni u znak i potvrdu gospoštine stečene ne oružjem, već ljubavlju, postigoše sporazum o miru i o srodstvu. Rolon, dakle, primivši krštenje, prihvati otad pa nadalje ime Robert po svom krsnom kumu Robertu grofu od Poitiersa, te promijeni također i ime zemlje prozvavši Normandijom kraj koji se dotad bijaše zvao Neustrija. Tko se želi upoznati s drugim ratovima i pothvatima Normana protiv rimskih careva, nek' vidi Reginona, opata iz Prüma, koji vrlo točno i podrobno zapisa povijest Normana. Ispustit ćemo ovdje sve što bi se još moglo reći o njima, te ćemo prijeći na Markomane i Kvade, narode slavne na oružju, a o Bugarima ćemo na kraju djela posebno raspravljati.

Markomani i njihovi uspjesi.

Kvadi bijahu markomansko pleme.

Prognaju Bavarce.

Markomani bijahu dakle Vandali ili Slaveni (kako izvješćuju Albert Krantz u predgovoru svoje *Saske* i Petri Suffridi u 2. knjizi). Jedno od njihovih plemena (prema tvrdnjama Wolfganga Latza u 9. knjizi) bijahu i Kvadi. Odvojivši se od ostalih Vandala, Markomani nasrnuše na drevni i srčani narod Bavaraca, te prognavši ih iz njihova zavičaja oni zagospodariše njime, kako piše Suffridi na navedenom mjestu, gdje kaže da drevni Bavarci bjehu prognani od Markomana, to jest Vandala, koji

Markomani su Vandali ili Slaveni.

još i dandanas drže u svojoj vlasti Češku ili Bohemiju, jer Česi ili Bohemi su Vandali, premda je zadržano drevno ime Bohemija, te se danas Bavarcima zovu oni koji negda bijahu Markomani i općenitije Vandali, budući da im zajednički jezik dokazuje da se radi o jednom te istom narodu.

Prva prebivališta Markomana.

U njihovoj vlasti bijaše čitava zemlja koja je danas podijeljena na Moravsku, Češku i donju Austriju. U tim se krajevima nalažahu prva prebivališta Markomana, kao što pokazuje 138
Kornelije Tacit kada kaže: Markomani prvi put stekoše slavu, snagu i svoja prebivališta otjeravši u prošlosti Bavarce zahvaljujući svojoj srčanosti.

Drugo prebivalište.

Drugo njihovo prebivalište bijaše kod Triera. Ta se njihova seoba odigra u dva navrata: u vrijeme Julija Cezara pod vodstvom Ariovista, kralja Markomana i Sveva, te drugi put za vladavine Tiberija koji (prema Svetoniju) premjesti brojno germansko pučanstvo.

Treće prebivalište.

Treće prebivalište Markomana bijaše u priobalnom dijelu Dacije, na granici s Ugarskom i Transilvanijom, što spominje Kornelije Tacit u 2. knjizi.

Četvrto prebivalište.

Kao četvrto, nastaniše se u gornjoj Panoniji, gdje se danas nalaze Austrija i dio štajerskoga vojvodstva. Kako nalazim, Markomani četiri puta utvrdiše svoje nastambe u tom kraju. Prvi ih puta (kako izvješćuje Tacit u 2. knjizi) naseli tamo car Klaudije; drugi put oni sami oružjem (prema tvrdnjama Julija Kapitolijskog) zauzeše gornju Panoniju i Valeriju; treći put kad car Galijen podari gornju Panoniju i Valeriju svom tastu markomanskom kralju, što nalazimo u zapisima Seksta Aurelija.

Markomani zarate s carem Valentinijanom.

Markomani na koncu zadaše velike muke caru Valentinijanu u Panoniji i Valeriji, kako svjedoči Marcelin na više mjesta. Nalazim potom da i u vrijeme careva Julija i Oktavijana Markomani i Kvadi nastavahu dijelove Panonije, koje im zatim oduzeše Oktavijan i Tiberije, da bi ih ponovno osvojili za Hadrijanove vladavine. Car Marko Aurelije ih ponovno prisili napustiti te krajeve sve do vremena Komodova i Basijanova. Najzad ih istjera otamo car Aleksandar, kako piše Sekst Ruf.

Peto prebivalište Markomana.

Peto prebivalište Markomana i Kvada bijaše u Šleskoj i u Brandenburškoj krajini na rijeci Odri.

Šesto prebivalište.

Kako izvješćuje Witikind u životopisu Henrika i Otona, šesto im prebivalište bijaše u kraju kod Triera.

Sedmo prebivalište.

Sedmo im boravište bijaše dio Belgije u blizini mora,

Osmo prebivalište.

a osmo i pretposljednje na obalama Germanskog mora između Danske i Flandrije. U svim navedenim zemljama Markomani proslaviše svoje ime zahvaljujući ratnoj vještini, kao što se vidi u raznih autora.

Markomani zauzmu Panoniju.

Zarate s carem Markom Antonijem.

Često ratovahu s Rimljanima i katkad im bijahu pravi strah i trepet. Prije vremena cara Marka Aurelija udruženi sa Sarmatima, Vandalima, Kvadima i drugim Slavenima, pregazivši Dunav, zauzeše Panoniju i pobiše dvadeset tisuća Rimljana, koji za vlada-
139 vine Marka Aurelija bijahu prisiljeni ratovati s tim pukom, kao što svjedoči Lucijan u jednom od svojih *Dijaloga*, naslovljenom Aleksandar, gdje kaže da Marko Aurelije oslobodi ropstva Panoniju porazivši Markomane, Kvade i Sarmate. No uz kakve napore i uz koliko prolivene krvi zadobi tu pobjedu, odlično pokazuje Julije Kapitolijski u carevu životopisu, gdje pripovijeda kako Marko Aurelije, potrošivši u ratu svo svoje blago iz riznica i ne želeći ni na koji način opteretiti rimske podanike više od uobičajenog, na Trajanskom trgu proda na dražbi carske urese, kaleže od zlata, kristala i poludragog kamenja, srebrne posude, ženine svilene haljine istkane zlatom i posute biserjem i draguljima, lišivši se također i kipova ponajboljih umjetnika. Domeće zatim i kaže: Naoruža k tome i gladijatore prozvavši ih poslušnicima i zavrbova Dalmatince, Dardane, Diocinite i Germane. Uloži potom sve moguće napore u taj rat,

koji spominje također i Suida, kao i Lucijan u dijalogu *Aleksandar*. No (kako kaže Orozije u 7. knjizi, poglavlju 9.) nad Markomanima odnese pobjedu prije Božja providnost nego carevo oružje. Naime, kad bezbrojan puk barbarski, odnosno Markomani, Kvadi, Vandali, Sarmati i Svevi ustaše na Rimljane i kad rimska vojska prodre u zemlje Kvada, bje tamo opkoljena tako da joj ne bijaše spasa; ako ni od čega drugog, pomrli bi svi redom od strašne nestašice vode. Nato vojnici kršćani, kojih bijaše u rimskom taboru, uvidjevši da im prijeti istrebljenje, utekoše se Božjoj pomoći zazivajući ime Isusa Krista koji im usliši molitve i posla obilnu kišu, te se Rimljani okrijepiše do mile volje, dok Barbari, vidjevši koliko ih pada ustrijeljeno s neba, utekoše sa svojih položaja. Rimljani ih tada opkoliše i gotovo ih sve pobiše odnijevši nad njima najslavniju od svih pobjeda s malo ljudi, ali uz svemoćnu pomoć Kristovu. Priča se stoga da se još i dandanas mogu naći brojna pisma rečenog cara u kojima svjedoči da zahvaljujući molitvama vojnika kršćana upućenim Isusu, bijaše dobio vodu s neba i pobjedu nad neprijateljem. Lucijan, međutim, koji bijaše neznabožac i veliki neprijatelj imena kršćanskog, piše u navedenom dijalogu da Marko Aurelije postiže pobjedu posredovanjem Apolonova proročišta. Taj rat između Markomana 140
i Marka Aurelija (kako izvješćuju Svetonije Mirni u carevu životopisu i Eutropije u 8. knjizi) bijaše najveći i najvažniji od svih, u tolikoj mjeri da ga se izjednačuje s ratovima protiv Kartažana. Marko k tome bijaše uvjeren kako nema naroda koji bi više od Markomana mogao naškoditi Rimskom Carstvu i zadati mu veće brige. No prolazeći zatim Palestinom na putu za Egipat (kako pripovijeda Marcelin u 22. knjizi), ozlovoljen bunama Judejaca reče: O Markomani, o Kvadi, o Sarmati, ipak sam pronašao ljude nemirnije i nesnosnije od vas. Premda Markomani bijahu pretrpjeli poraz od Rimljana kako smo opisali, svejednako ne prestajahu harati rimskim pokrajinama. Tako u vrijeme cara Komoda poduzeše takav pohod na Rimsko Carstvo da (kako piše Sekst Ruf) Komod bje prisiljen sklopiti mir s njima i plaćati im godišnji danak ustupivši im također dio Panonije kod Dunava. Zaratiše potom i s carevima Severom i Aleksan-

Rimljani pobijede zahvaljujući molitvama vojnika kršćana.

Rat s Markomanima nanese velike štete Rimljanima.

Markomani obvežu Rimsko Carstvo na danak.

drom. Ovaj posljednji (prema pričanju Herodijanovu u 6. knjizi) posla zatražiti mir od Markomana, obećajući im sve što im je nužno uz veliku svotu novca. Kad Aleksandra u carskoj časti naslijedi Maksimin, dođe do dugog i vrlo okrutnog rata s tim pukom s kojim se car (kao što se vidi u istog tog Herodijana u 7. knjizi, te u Julija Kapitolijskog) često upusti u borbu uz promjenljiv uspjeh, imajući na svojoj strani biranu vojsku sastavljenu od Maura, Osrohema i Parta. Uspostavivši dakle svoju vlast u Panoniji, Markomani se digniše na oružje protiv cara Aurelijana koji im se (kako piše Vopisco u njegovu životopisu) pokuša oduprijeti bez uspjeha. Oni nato prodriješe u Italiju i uništiše čitav kraj oko Milana. No pretrpješe zatim poraz od Valentinijana, kad (kaže Giambullari u 2. knjizi) zauzeše Reciju s Norikom. Za vladavine careva Gala i Konstantina (kako piše Zonara u 3. i 4. svesku) Kvadi udruženi sa Sarmatima, harajući neobuzdano, opljačkaše Panoniju i gornju Meziju, a nastaviše često to činiti i kasnije, s čega Rimljani bijahu prisiljeni (kako pripovijeda Giambullari u 2. knjizi) povjeriti obranu tih krajeva posebnom vojvodi. Zavičaj Kvada (prema tvrdnjama Cochlaeusa i Botterija) bijaše kraj smješten između Češke i Poljske, nazvan zatim Šleska, a koje mu ime dadoše Česi. Naime Česi (kaže Jan Dubravski u 8. knjizi *O Češkoj povijesti*), vid-
141 jevši kako u domaju Kvada pristižu razni narodi želeći se tamo naseliti, to jest Misni, Pomeranci i oni iz Marke uz mnoge druge, prozvaše ih *Sleziti*, odnosno ljudi koji poput zmija bijahu ušli u ta područja plazeći. No prije toga (kao što se vidi u Ricarda Bartolina u 8. knjizi) zvahu se Ližani, a potom Šležani. Među markomanskim kraljevima što vladahu na rijeci Labi, u Češkoj, Moravskoj i Austriji još od početaka rimske države, prvi bijaše Morobudvo koji dovede Markomane u Češku (kao što piše Strabon u 7. knjizi svoje *Geografije*). Na njega nasrnu Tiberije, a u to doba (kaže Velej Paterkul u 2. knjizi) Markomani bijahu užas i samoga Rimskog Carstva. Nakon što Marobudvo bijaše protjeran i dugo življaše u progonstvu u Ravenni, kraljem Markomana posta Katvald, što spominje Kornelije Tacit u 2. knjizi svoje *Povijesti*. Nakon Katvalda zavlada Jubil, koji iz kraljevstva progna Katvalda i prisili ga da dočeka kraj života kod Frejusa u okolici Narbonnea. Kad Jubil izdahnu, milošću cara Tiberija kraljem Markomana i Sveva posta Vanio koji osta na

Povedu oštar i žestok rat protiv cara Maksimina.

Haraju Italijom.

Kvadi napadnu Panoniju i Meziju.

Zavičaj Kvada.

Otkud potječe ime Šleske.

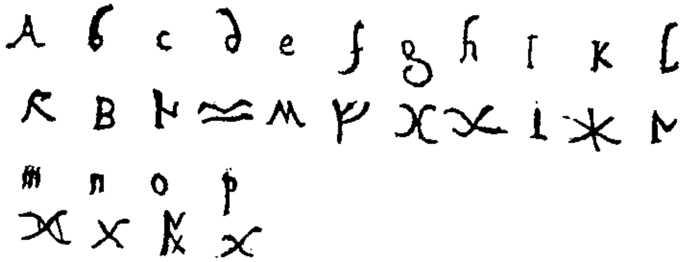
Markomanski kraljevi.

Markomani su užas Rimljana.

vlasti četrdeset godina, kad ga otjeraše s prijestolja ujaci Vandon i Sidon. Pretrpjevši poraz od njih u boju (kao što pišu Tacit u 2. knjizi i Plinije u 12. poglavlju 3. knjige), dobi od Rimljana nešto zemlje u Panoniji, gdje provede ostatak života. Sid i Ital (prema Tacitu u 19. knjizi) zavladahu zatim Markomanima i Svevima sve do vremena cara Vespazijana. Šesti markomanski kralj Varabert vladaše u doba Marka Antonija protiv kojeg (kako pripovijedaju Lucijan i Kapitolijski) povede trogodišnji rat. Nakon Varaberta kraljevaše Markomanima Brando koji (po mišljenju nekih autora) izgradi grad Brandenburg, kojeg Witikind naziva Brennabor. U vrijeme cara Dioklecijana, kako piše Jordanes, Markomanima i Svevima vladahu Gunterik i Arderik. Naslijedi ih Salonin, čija kći Pipa posta ženom cara Galijana, što spomenu Seksto Aurelije. Nakon smrti Saloninove, zavladahu Hartamund i Kariovist, koji pritekoše u pomoć caru Aurelijanu protiv Gota kad ovaj ratovaše s njima u Iliriku. U to vrijeme Markomani napustiše zavičaj, te ih se jedan dio smjesti u Reciji, a drugi dio u Valeriji i u Posavskoj Panoniji. Prvi kralj onih koji zauzeše Valeriju i Posavinu bijaše Gabin, kojeg 142 spominje Marcelin. Nakon Gabina vladaše Kunimund, pobijeđen od Teodomira, kralja Ostrogota i oca Teodorika Bernskog. Naslijediše ga Akiulf i Ronismund, koje spomenuše Jordanes i Prokopije. Druge se pojedinosti o Markomanima i o njihovim vojevanjima mogu naći u Diona i Wolfganga Latza. Mi ćemo ovdje dodati slova koja Markomani rabiše pri pisanju, pronađena u drevnom *Franačkom ljetopisu* koji sadrži također rodoslovlje Karla Velikog.

Pomažu caru Aurelijanu protiv Gota

Pismo Markomana.

Ostala slova nije bilo moguće pročitati (kako kaže Latz) zbog velike starosti knjige u kojoj su ona otkrivena. Jeremija Rus, međutim, govoreći o Markomanima, kaže da između njihova pisma i onoga Slavena ne bijaše veli-

ke razlike. Upravo ti posljednji, Slaveni, jedini ostaše slavodobitnicima. Naime, nakon što Goti, Vandali, Markomani i drugi narodi o kojima smo prije pripovijedali, a koji bijahu zajedničkog jezika sa Slavenima, bjehu porazili i pokorili carstva i kraljevstva gotovo čitavoga svijeta, zavadivši se sa Slavenima ostaše pobijeđenima, te izgubiše osvojene zemlje zajedno s vlastitim imenom, kao što je opširnije već rečeno. Jedini su Slaveni zadržali i drže još i danas države i kraljevstva osvojena u prošlosti i preoteta kako od navedenih, tako i od drugih naroda, te tamo čuvaju spomen, ime i jezik svoj. Sjaju i slavi toga naroda valja još pridodati da ne samo muškarci, već i žene njihove bijahu vrlo ratoborne, kako su to bile i Amazonke, žene glasovite i vične oružju. Upravo one (prema izvješćima Karla iz Wagriena i Ivana Goropiusa u 8. knjizi *O Amazonkama*) bijahu oduvijek žene sarmatskih Slavena, što dokazuje i njihovo prebivalište na rijeci Volgi 143 između Melanklena i Sirba koji (kako smo pokazali) bijahu slavenski narodi. Jordanes, te Hartmann Schedel u svom ilustriranom ljetopisu, tvrde da Amazonke bijahu žene Gota, te da zajedno s muževima ratovahu poput muškaraca protiv cara Aurelijana. Gotkinje ili žene Sarmata, kako god bilo ne može se nijekati da nisu bile slavenskoga roda. Kad im muževi bijahu mučki ubijeni, naoružavši se i jurnuvši s muževnom srčanošću na neprijatelje, osvetiše smrt svojih supružnika kako to zaslužuje. Nakon toga, još se više odvaživši, pod vodstvom kraljice Marpezije stigoše sve do Azije u tako veličanstvenu vojnom pohodu da ne bez razloga Marpeziju valja pretpostaviti, odnosno smatrati ravnom prvacima među vojskovođama i carevima. Pokorivši razne narode i pridobivši druge na svoju stranu, kraljica povede pobjedonosnu vojsku sve do Kavkaza, te zadržavši se tamo neko vrijeme dade povod izvrsnim pjesnicima da nadjenu ime Marpezija jednoj tamošnjoj litici. Preplavivši zatim poput silne rijeke čitavu Malu Aziju, Amazonke premoćno pokoriše Armeniju, Galaciju, Siriju, Ciliciju, Perziju, te mnoge druge moćne azijske države. Nastanivši se tamo, izgradiše brojne veličanstvene gradove, podigoše nekoliko snažnih utvrda i dvoraca, a između ostalih njihovih izvanrednih tvorevina tu su dva glasovita grada, Smirna i

Amazonke bijahu žene Slavena.

Marpezija, amazonska kraljica.

Amazonke prelaze Kavkasko gorje.

Pokore Armeniju i druga kraljevstva.

Podignu hram Dijani Efeškoj.

Efez. Upravo u ovom posljednjem podigoše u čast božice Dijane, kojoj u trajnoj svojoj lovačkoj i streličarskoj revnosti odavahu duboko štovanje, onaj hram koji izazva čuđenje cijeloga svijeta i kojeg potom u nakani da ovjekovječi svoje ime spali određeni Herostrat. Osim toga, grčki kraljevi strahovahu od snage Amazonki tako da poslaše na njih svog najodličnijeg ratnika Herkula. Priskočiše zatim pod vodstvom Pantasileje u pomoć Trojancima protiv Grka.

Kraljica Kalestra dođe k Aleksandru Velikom s 300 tisuća Amazonki.

Amazonke se održaše sve do vremena Aleksandra Velikog, a kad do njihove kraljice Kalestre ili Minucije prispje glas o Aleksandrovoj nepobjedivosti, ne mogaše ona naći mira sve dok (kako izvješćuje Justin) u pratnji tristo tisuća žena i nakon trideset dana puta ne dođe do njega, držeći kakva bi to za nju bila sreća kad bi imala djecu s tako moćnim vladarem i gospodarom cijeloga svijeta i kad bi djeca naslijedila očevu srčanost i snagu. Ostavši u Aleksandrovu zagrljaju neprekidno tijekom četrnaest dana i spoznavši da je već začela u utrobi svo- 144
joj, pohita natrag u svoje kraljevstvo, gdje nedugo potom pade, a s njom izumriješe gotovo sve Amazonke i zatre se njihovo ime.

Kir poražen od Slavenke Tamire.

Masageti bijahu Slaveni Alani.

No što bismo tek trebali reći o Tamiri, koja se s tolikom srčanošću suprotstavi perzijskom kralju Kiru da mu na koncu oduze život? Tamira bijaše kraljica Masageta, koji su zapravo Alani prema Amijanu Marcelinu, a on u tome slijedi mišljenje grčkog autora Farasmana koje se nalazi u Dionovu životopisu cara Hadrijana. Ako bi se tkogod htio usprotiviti tome i reći da je Tamira bila kraljica Skita, odgovaram mu da Josip u 11. poglavlju 11. knjige o drevnoj povijesti Judejaca potvrđuje da Kir bijaše poveo vojsku protiv Masageta koji mu, kaže on, oduzeše život.

Slavna žena Alkida.

Alkida Gotkinja, pa dakle Slavenka, bijaše vrlo znamenita žena, a (tvrdi Olaus Magnus u 5. knjizi, poglavlju 23.) bijaše prva koja se oda gusarenju, imajući uz sebe mnoštvo djevojaka istih sklonosti. Namjerivši se jednom prilikom na flotu s muškom posadom kojoj bijaše ubijen kapetan, kad oni muškarci spoznaše njezine vrline, ljepotu i srčanost, postaviše je na položaj zapovjednice flote namjesto poginula kapetana.

Slavenske žene pomažu švedskom kralju protiv Danaca.

U doba rata između švedskog kralja Ringona i danskog kralja Haralda, slavenske žene (kako pišu Albert Krantz u 12. poglavlju 1. knjige o Vandaliji i Olaus Mag-

nus u 5. knjizi, poglavlju 8.) podupirući Haralda, ne služahu u njegovim jedinicama samo kao vojnici već, priteknuvši u velikom broju, obnašahu u tom pothvatu također i dužnosti vojskovođa.

Slavenke Tekta i Visna hrabre ratnice.

Istakoše se tada poglavito Slavenke Tekta i Visna, koje kako po naravi tako i po vještini bijahu iskusne ratnice muževne srčanosti. Tekta bijaše vođa velikog dijela vojske, a Visna bijaše glavni stjegonoša, da bi je potom u sukobu vojskovođa svevske vojske div Starkater lišio stijega zajedno s čitavom desnom rukom. Za Amazonkama ne zaostajahu po hrabrosti ni češke djevice koje (kako je prije rečeno) pograbiše oružje i protjeravši muškarce zadržaše sedam godina vlast nad kraljevstvom.

Makedonka Sinana predvodnica vojski.

Sinana Makedonka, pa dakle Slavenka (kako ćemo kasnije pokazati), sestra Aleksandra Velikog, poput neke nove Marpezije stade na čelo vojski, uhvati se u koštac s neprijateljima i svojim rukama usmrti ilirsku kraljicu Kariju.

Teuta, kraljica Dalmacije.

Teuta, žena ilirskog kralja Agrona, nakon muževe smrti vladaše dugo Dalmatincima, muževima velike hrabrosti sviknulima na ratne pobjede nad Rimljanima, protiv kojih Teuta često povede borbu i to nipošto malodušno, kako svjedoči Polibije u 3. knjizi.

Salona oslobođena zahvaljujući ženama.

Ni dalmatinski grad Salona ne bi se mogao druk-
145 čije osloboditi dugotrajne opsade cara Oktavijana, negoli zahvaljujući tamošnjim ženama, kako izvješćuje Dion u 42. knjizi ovako govoreći: Salonitanci na koncu izađoše razjareni iz grada zajedno sa svojim ženama, te jurnuše na njih i zametnuše veleban i častan boj. Žene se raspuštene kose zaodjenuše u crne halje, uzeše u ruke zublje i, ukratko, poprimiše koliko bje moguće uistinu zastrašujuć izgled, te tako oko ponoći upadoše u neprijateljski logor pokraj stražara zgranutih od silnoga straha kojima se, istinu govoreći, pričiniše poput samih vragova. U tren podmetnuše vatru sa svih strana tabora, a muževi njihovi, koji iđahu za njima, sasjekoše velik dio vojnika probuđenih metežom i velik dio onih koji još spavahu. Na taj način zaposjednuše tabor i čitavo to mjesto gdje se bijaše zaustavila Oktavijanova vojska.

Velika hrabrost žena iz Ardube.

Jednako tako osvjetlaše slavensko ime žene iz dalmatinskog grada Ardube. Te žene (prema istom tom Dionu u 56. knjizi), uvidjevši da njihovi muževi žele sklopiti mir s Rimljanima i postati njihovim podanicima, prikloniše se najprije rimskim

prebjezima sklonjenim u Ardubi, koji se bijahu naoružali protiv građana; no kad ovi ostaše poraženima i kad one spoznaše da im se muževi žele doista podčiniti Rimljanima, željne slobode čvrsto odlučiše da će radije podnijeti bilo što, samo ne podčinjenost. Stoga uzeše svoju djecu,

Žene iz Dardanije smatrahu ropstvo velikom sramotom.

pa ih baciše koja u vatru, koja u rijeku, oponašajući u tome plemenitost dardanskih žena iz Ilirika koje (kaže Dion) vjerovahu kako je ropstvo velika sramota. No zatekavši se katkad u takvu položaju da im ne bijaše moguće izbjeći ropstvu, uzimahu svoju djecu na ruke i bacahu ih u riječni vrtlog vičući na sav glas: Vi zasigurno nećete nikome robovati, jer prije no što kročite putem tako jadna života, dok ste još slobodni, skončat će se ovaj vaš kratak život. Gotovo isto to učiniše i dalmatinske žene (kao što pripovijeda Arpontah iz Bordeauxa u *Raspravi o mijenama država*) kad uvidješe da im muževima manjkaju strijele i koplja, pa uzeše djecu i potrčavši s njima na rukama baciše ih u lice neprijateljima. O tome piše i Flor i kaže da to bijahu ilirske žene. Druge mnogobrojne primjere vrlina, snage i srčanosti slavenskih žena, koje bih mogao ovdje navesti, sad ću naumice prešutjeti i prionuti pripo-
vijesti o drugim narodima koji, premda ne potekoše iz 146
Skandinavije, ipak pripadahu jedinstvenoj slavenskoj naciji. Radi se o Tračanima i o Ilirima, koji govorahu je-

Tračani, Iliri i Goti govorahu istim jezikom.

zikom zajedničkim Dačanima i Gotima, kako tvrdi Strabon u 7. knjizi. Prema onome što izlaže sv. Jeronim u svom komentaru na *Knjigu Postanka*, Tračani su potekli od Tira, sedmog Jafetova sina, po kojem dobi ime Tracija, jedna od ponajboljih europskih nacija. Dijeli se na pedeset pokrajina, a unutar njezinih granica, prema Saloni, proteže se rijeka Istar; na istoku Crnomorje i Propontide, na jugu Egejsko more, a na zapadu Makedonija (kako izvješćuju Izidor i Orozije) potpadaju pod Traciju, zemlju veliku i moćnu, podijeljenu na velike i sretne narode. U svom slijedu kraljevstava i zbivanja Jordanes piše da Rimljani ne napadoše Tračane nego prilikom makedonskog rata. Naime, oduvijek su bili (kako izvješćuju Modest i Robert Valturio) takvi ratnici da prema predaji i sam Mars bijaše tračkoga roda. Godine 639. od osnutka Rima, harajući Tesalijom i Dalmacijom, stigoše do obala Jadranskog mora, pa kad uvidješe da ne

mogu dalje, krenuše (kaže Lucije Flor u 4. poglavlju 3. knjige) odapinjati strijele u more, kao da time žele reći da im ono priječi da steknu slavu i nove pobjede. Kad Pizon zarobi nekolicinu njih, zubima dograbiše lance kojima bijahu vezani, te ih stadoše gristi u velikom bijesu. Zbog njihove okrutnosti i žestine, a poglavito onih s gore Hemos i iz Astigisa, Rimljani pretrpješe velike i teške štete, a u čestim bitkama rimska vojska osta sasječenom. No na koncu nad Tračanima odnese pobjedu Marko Klaudije ili Marko Didion, a zemlje tračke spadoše na položaj pokrajine. One s gore Hemos zateče propast od ruke Marka Druza gotovo i na samoj njihovoj planini. Minucije zatre mnoge od njih u rijeci Hebar i pobijedi ih. Rodopi pretrpješe poraz od Marka Klaudija. Tracija imaše

Dokad Tracija zadrža vlastita kralja.

svoga kralja do ljeta Gospodnjega 48., kad bje u potpunosti podčinjena Rimljanima i svedena na pokrajinu. Iliri

Iliri prozvani po Iliru.

dobiše to ime po Iliru, sinu Istra (prema Berosu Kaldejskom), ili Kadma (kako tvrdi Eustahije), ili pak Polifema (po Apijanu iz Aleksandrije) i Galateje. No bez obzira na to je li bio sin Istra, Kadma ili Polifema, bjelodano je da su svi Iliri potekli od njega. Naime, Ilir bijaše otac, kako
147 izvješćuje isti taj Apijan, Ahila, Autarija, Dardana, Meda, Taulancija i Pereba, od kojih potekoše Panon, Skordisk i Tribal, a kćeri mu bijahu Parta, Daorta i Dasera. Od njih vuku podrijetlo veliki i strašni ilirski narodi, to jest Ahilejci, Autarijati, Dardani, Medi, Taulanci, Perebiji, Panonci, Skordisci, Tribali, Parteni, Daorsi i Dasareti. Od njih potekoše zatim drugi narodi, nastanjeni u zemlji danas zvanoj Ilirija, koji se također istakoše ratničkom vještinom. Ratovahu naime dugo s Rimljanima, a prvi rat između Ilira i Rimljana vođaše se (prema tvrdnjama Apijana iz Aleksandrije u njegovu *Iliriku*) za

Agron, kralj Ilirika i Dalmacije.

vladavine kralja Agrona. Otac mu bijaše Pleurat, a kraljevaše on onim dijelom Ilirika koji se proteže oko zaljeva Jonskog mora i kojim negda bijahu gospodarili epirski kralj Pir i njegovi nasljednici. Agron držaše također dobar dio Epira, Krf, Drač i Faros, a njegova vojska, kako

Pomaže Midioncima protiv Etoljana.

pješačka, tako i konjica, bijaše najveća od svih vojski koje ikada bijaše imao ikoji od prethodnih ilirskih kraljeva. Na zamolbu Demetrija, oca makedonskog kralja Filipa, priteknu u pomoć Midioncima protiv Etoljana. Ovi se

posljednji bijahu utaborili na nekoliko mjesta oko grada Midiona, te ga opkoliše nastojeći svim snagama i na svaki način postati njegovim gospodarima. Među njima bijaše i Hazdrubal Afrikanac, zet Hamilkarov i vojskovođa kartažanske vojske. Našavši se, dakle, pod opsadom, Midionci prevezoše noću u Midion i obližnja mjesta oko stotinu lađa. Na tim lađama bijaše deset tisuća Ilira koji, pristavši u luci kad se već bijaše počelo daniti, krišom se i hitrim korakom iskrcaše s brodova, te prema svojoj navadi povedoše jedinice protiv etolske vojske. Kad Etoljani doznaše za njihov dolazak, premda ta novost i glasovita odvažnost Ilira tištahu etolska srca i duhove, ipak se ubrzo osokoliše pouzdajući se u svoje snage, te postaviše najveći dio konja i naoružanih ljudi na zaravan pred taborom, dok drugi dio konja s prethodnicom poslaše da zauzmu nekoliko vrlo pogodnih mjesta nedaleko tabora. Iliri odmah razjareno navališe na prethodnicu, te što zbog množine vojnika, što stoga jer jedinice bijahu zbijene u sredini, u trenu ih nagnaše da uzmaknu, a njihove 148
konje natjeraše u sramotan bijeg natrag k ostatku vojske.

Iliri potuku Etoljane.

Potaknuvši zatim jedinice na prikladnim položajima, u jurišu na one na zaravni sve ih učas natjeraše u bijeg. Midionci izašavši iz grada krenuše za njima, te pobiše velik dio Etoljana, a drugi ih dio zarobiše i bez otpora prisvojiše etolsko oružje i ostalu opremu. Izvršivši kraljevu zapovijed i ukrcavši na brodove opremu i plijen, Iliri se odmah vratiše kući. Kralj Agron, kad stigoše pobjednički brodovi, uzoholivši se od nevjerojatne radosti i doznavši za pothvate svojih ljudi koji bijahu pobijedili Etoljane tako sigurne u vlastite snage, oda se u nevrijeme slavlju i gozbama. Pijući u slast i preko svake mjere i probdjevši mnoge noći, obolje i iscrpljen bolešću u roku od nekoliko dana preminu.

Umre kralj Agron i zavlada njegova žena Teuka.

Za vladavine toga kralja (kako smo rekli slijedeći u tome Apijana) Rimljani povedoše prve ratove i sklopiše prve sporazume s Ilirima, budući da Agron bijaše dao pogubiti njihove poklisare. No izuzev Apijana, nijedan drugi autor ne piše o tome. Polibije i Tit Livije kažu da njegova žena Teuka, koju Lucije Flor zove Teuza, a sv. Jeronim Teuta, bijaše ta koja izazva sva ta previranja.

Pinej, sin kralja Argona.

Naime, nakon smrti ostavi njezin muž za sobom sina Pineja, dok ženi

Teuti ostavi vlast nad kraljevstvom i jednako tako skrb nad njegovim sinom, kojem Teuta ne bijaše majka.

Teuta bijaše maćeha Pinejeva.

Stupivši, dakle, na prijestolje, najprije dade dopuštenje svojim ljudima da svi oni koji žele ploviti za vlastiti račun mogu nekažnjeno plijeniti sve što im dođe pod ruku.

Teukina naredba kapetanima njezine flote.

Nakon toga okupi veliku flotu i posla je na more, proglasivši krajeve na suprotnoj obali neprijateljskim zemljama. Kapetani s flotom u prvoj navali nasrnuše na Elizijce i Mesence, budući da Iliri običavahu često harati tim krajevima. Naime, s obzirom na dužinu obale i na to da najvažniji tamošnji gradovi bijahu smješteni u unutrašnjosti, ne bijaše lako obraniti se od ilirskih upada, te Iliri stoga bez straha harahu čitavom pokrajinom uništavajući i razarajući sve pred sobom. U to doba, želeći se opskrbiti živežom, slučaj ih nanese u Albaniju i dospješe u Feniku. U tom gradu boravljaše tada posada od osamsto galskih vojnika koje Albanci plaćahu za obranu grada. Dogovorivši se s tim plaćenicima o izdaji grada, čemu se Gali ni-
149 malo ne opirahu, iskrcaše se na kopno.

Iliri zauzmu grad Feniku u Albaniji.

Uz pomoć Gala zagospodariše gradom i svime što bijaše u njemu. Kad Albanci doznaše za to, smjesta s čitavim pukom krenuše u pomoć gradu, nedaleko kojega se utaboriše na obalama obližnje rijeke, a kako bi se osigurali od osvajača iz grada, ukloniše s mosta daske. U međuvremenu dopre do njih vijest da se kopnom preko uskih prijelaza Antigonije približava Skerdelaid s pet tisuća Ilira. Podijeliše stoga vojsku: jedan dio poslaše u Antigoniju da čuvaju tamošnje prijelaze, dok drugi ostaše na svom mjestu sigurni, gotovo kao da se nimalo ne boje ilirske prijetnje. Iliri, koji kako smo rekli bijahu u gradu, doznavši za tu podjelu vojske i za nesmotrenost neprijatelja, usred noći izađoše iz grada, postaviše daske na most i prijeđoše rijeku, te pronašavši prirodno utvrđeno mjesto provedoše tamo kriomice i u potpunoj tišini ostatak noći. Tek što svanu okupiše se jedinice s jedne i s druge strane i zametnu se boj, a pobjeda ode Ilirima. Tek se nekolicina protivnika spasi bijegom, a drugi ili poginuše ili padoše u zarobljeništvo. Albanci pritisnuti tako velikim nevoljama i izgubivši svaku nadu u spas, poslaše Etoljanima i Ahajcima svoje poklisare da zatraže pomoć. Oni se smilovaše albanskim gubicima i želeći im pomoći odoše u Helikran.

Iliri o kojima smo gore govorili bijahu se kod Fenike
pridružili Skerdelaidovim snagama, te zajedno pristigli
na isto to mjesto. Utaborivši se nedaleko Etoljana i Aha-
jaca, nastojaše zametnuti bitku, no sprečavaše ih u tome
nepogodnost krajolika. U međuvremenu, štoviše, primi-
še od kraljice poruke u kojima im ona naređuje da se svi
neodložno vrate, jer nekoliko gradova bijaše palo u ruke
Dardanima, te da ih vrate pod njezinu vlast. Stoga, po-
haravši čitavu pokrajinu, dadoše Albancima primirje os-
tavivši im grad i slobodu, no povedoše sa sobom na lađe
mnoštvo robova i drugoga plijena. Tako ih se jedan dio
morem, a drugi dio kopnom preko Antigonije vrati kući,
izazvavši veliki strah u grčkim primorskim gradovima.

Grčka u strahu zbog zauzeća Fenike.

Naime vidjevši opljačkan mimo svakog očekivanja
snažan i moćan albanski grad, ne bojahu se toliko za
svoje zemlje (kao negda), već za sebe same i za svoje gra-
dove. Nakon što Iliri bijahu na taj način osvojili grad Fe-
niku, nekolicina ih se odvoji od flote i opljačka talijanske 150
trgovce koji bijahu na putu u taj grad ili se pak vraćahu u
Italiju; naime, mnogo ih življaše u Feniki nakon što je bi-
jahu osvojili Iliri. Rimljani ih već prije toga bijahu više no
jednom upozorili na to, no ovi to ne bijahu shvatili oz-
biljno. Sad ih se međutim poprilično dođe žaliti u Senat
zbog šteta pretrpljenih od Ilira, te bjehu poslani u Ilirik
izaslanici P. Junije i T. Lucije Corucan. Kad se ilirsko
brodovlje sretno vrati, Teuta, diveći se kakvoći i količini
plijena (jer Fenika bijaše najbogatiji albanski grad), os-
mjeli se protiv Grka i još više usplamtje od želje da zarati
s njima, no unutrašnji je razdori u zemlji spriječiše u to-
me ne dopuštajući joj nove pothvate. Izgladivši međutim
sporove u Iliriku i držeći pod opsadom Issu, jedini grad
koji sve dotad bijaše uporno odolijevao, dođoše k Teuti

Rimljani šalju Teuti svoje poklisare.

rimski poklisari. Kraljica im dade vremena da iznesu što
žele, te joj oni ispripovjediše o nanijetim im štetama.
Kraljica ih oholo i drsko saslušа, te kad oni završiše od-
govori im da će urediti da nikakva uvreda ni šteta ne bu-
de nanesena Rimljanima javno, no da istodobno nije
običaj kraljeva braniti Ilirima da pojedinačno i za vlastiti
račun izvlače korist od plovidbe. Na te kraljičine riječi
najmlađi od poklisara dade odgovor dostojan plemenita
duha, ali ne bijaše to odgovor u pravi čas. Znaj, Teuta

(reče), da Rimljani imaju odličan običaj, a taj je da se pri-
vatno osvećuju za javno primljene uvrede i da potpo-
mažu one koji su primili uvredu, te ćemo stoga (dopusti
li Bog) poduzeti sve što je u našoj moći, te ćeš ubrzo biti

Teuta dade ubiti rimske izaslanike.

prisiljena izmijeniti te kraljevske običaje. Te riječi tako
rasrdiše kraljicu da ona, ne obazirući se na to što će reći
ljudi, posla za izaslanicima ljude koji ih, zabivši im brad-
ve u glavu, ubiše, a zapovjednike brodova spališe. Kad
vijest o tome dopre do grada, Rimljani smjesta pristupiše
pripremama za rat, vojačenju i opremanju brodovlja, te
na koncu ne propustiše poduzeti ništa od onoga što se
pristoji osveti takve surovosti. No s dolaskom proljeća

Teuta ponovno pošalje brodovlje protiv Grka.

kraljica posla u Grčku mnogo više lađa no prvi put. Je-
151 dan ih dio otplovi na Krf; drugi odoše u luku grada Dra-
ča, te pričinjajući se kao da su tamo da bi se opskrbili vo-
dom i živežom, odlučiše zauzeti grad. Dračani sigurni i
ništa ne sumnjajući, dopustiše im da nenaoružani uđu u
grad, vjerujući kako su tamo zbog vode i živeža. No kad
Teutini ljudi vidješe da im je dopušteno ući u grad, izvu-
koše mačeve skrivene u posudama za vodu, te sasjekoše
stražare na gradskim vratima i zagospodariše ulazom u
grad. Drugi ih dio, prema danoj im zapovijedi, priđe
gradu s obale i zauze velik dio zidina. Premda popri-
lično prestrašeni takvim iznenadnim razvojem događa-
ja, građani se ipak u hrabroj i srčanoj obrani oduprije še,
te Iliri na koncu bjehu prisiljeni povući se sa zidina. Oni,
dakle, kojima zbog nesmotrenosti njihove bijaše zapri-
jetila pogibao da izgube život i domove, zahvaljujući
svojoj snazi ne bijahu otrpjeli nikakva zla, te ih to nauči
da ubuduće budu mudriji i oprezniji. Ilirski zapovjedni-
ci odmah dadoše odvezati lađe i otploviše na pučinu,
gdje sustigoše one, koji kako smo rekli, bijahu na putu
za Krf. Ubrzaše zatim zajedno plovidbu i opkoliše grad.
Pučanstvo Krfa, zatečeno nenadanim zlom i oslanjaju-
ći se na njihove snage, posla poklisare Ahajcima i Eto-
ljanima. Zatražiše k tome pomoć i od gradova Apoloni-
je i Drača, moleći ih da ne dopuste da zbog zlobe budu
istjerani od barbara iz zavičaja. Smilovavši se nevolja-
ma Krfljana, dobaviše deset ahejskih oklopljenih lađa i
nakon svega nekoliko dana plovidbe stigoše na Krf, na-
dajući se isprva da će ih osloboditi barbarske opsade.

No sklopivši savez s Akarnancima, Iliri bijahu dobili od njih sedam oklopljenih lađa kojima nasrnuše na Ahajce. Zatekavši ih nedaleko otočja zvanog Paxi, Akarnanci zametnuše bitku. Ahajske lađe bijahu u borbi ravnopravne onima Akarnanaca i neoštećene odolijevahu napadima, no ljudi iz njihovih posada bijahu zadobili mnogo rana. Iliri, povezavši četiri svoje lađe, zapriječiše put neprijateljskim brodovima i okružiše ih sa svih strana.

Iliri potuku flotu Ahajaca i Etoljana.

Zatim ih u mahnitoj navali lako nadjačaše zahvaljujući svojoj brojčanoj nadmoći. Na taj način Iliri zarobiše četiri ahejske četveroveslarke, a jedna petoveslarka bje potopljena s čitavom posadom, u kojoj bijaše i
Marko Karinko, muž velika ugleda među Ahajcima koji 152
za života svagda ispunjavaše svoju dužnost prema domovini. Oni što se borahu protiv Akarnanaca, čim doznaše za pobjedu Ilira, oslanjajući se na brzinu svojih brodova pobjegoše napustivši bitku, te se vratiše kući na sigurno. Ilirsko mnoštvo, uzoholivši se zbog te pobjede, s još većom lakoćom i srčanošću od uobičajene opsjedaše grad. Krfljani, izgubivši sad već svaku nadu i

Demetrije Hvaranin zauzme Krf.

odoljevši na neko vrijeme opsadi, na koncu se predaše Ilirima i pustiše u grad njihove straže i zapovjednika straže Demetrija Hvaranina. Nakon te pobjede ilirski vojskovođe ponovno opkoliše Drač. Istodobno za konzulata Kvinta Fabija Maksima i P. Karvalija Maksima po drugi put bje potvrđen zapovjednički položaj Gneju Fulviju i L. Postumu Centomalu.

Pripreme rimskog ljudstva i brodovlja protiv Ilira i Dalmatinaca.

Jedan s flotom od dvije stotine brodova, a drugi s kopnenom vojskom krenuše iz Rima. Fulvije se uputi na Krf misleći da tamo još uvijek traje opsada, no spoznavši da je prekasno, budući da Iliri bijahu već zauzeli grad, odluči ipak otploviti na otok djelomice da bi doznao što se bijaše dogodilo, a djelomice da bi se uvjerio u ono što bijaše čuo o Demetriju.

Zašto se Demetrije pobuni protiv Teute i prikloni se Rimljanima.

Naime Demetrije, naslutivši da ga zavidnici bijahu oklevetali kod kraljice i strahujući od njezina gnjeva, bijaše poslao u Rim svoje poklisare da obećaju Rimljanima grad i sve drugo što bijaše u njegovoj vlasti. Krfljani, dakle, obradovavši se dolasku Rimljana, uz Demetrijevo im dopuštenje predaše ilirske straže smještene u gradu i sam grad, te im na koncu preporučiše i sebe same, misleći da će tako biti zaštićeni od ilir-

ske bezočnosti. Sklopivši prijateljstvo s Krfljanima i služeći se Demetrijem kao vođom puta, Rimljani otploviše u Apoloniju. Istodobno Aulo Postumije prevažaše kopnene snage iz Brindisija, a bijaše ih oko dvadeset tisuća pješaka i dvije tisuće konjanika. Svi oni zajedno stigoše u Apoloniju, te stekavši odmah povjerenje toga grada, otploviše u Drač, budući da bijahu doznali za ilirsku opsadu. Kad Iliri doznahu za dolazak Rimljana, od straha prekinuše opsadu i pobjegoše obuzeti malodušnošću. Stekavši također i prijateljstvo Drača, Rimljani otploviše u druga ilirska mjesta, osvajajući u tom pohodu mnoge krajeve. Uto dođoše Rimljanima glasnici iz Patermija,
153 predajući im se zajedno s čitavim gradom. Kad ih obvezaše na odanost, kao i izaslanike Atintanaca, uputiše se prema Issi [Visu]; doznavši da je grad još uvijek pod ilirskom opsadom, zagospodariše gradom, a u isto vrijeme zauzeše silom priličan broj gradova u Iliriku.

Issa, danas otok Vis.

Zarobiše tamo ne samo velik broj vojnika, već i nekoliko vojničkih tribuna, te tamošnjeg kvestora; zarobiše također i dvadeset ilirskih lađa koje prevažahu živež za borce. Nekolicina Hvarana, što držahu pod opsadom Issu, spasi se zahvaljujući Demetrijevu zalaganju, dok se svi ostali, natjerani u bijeg, skloniše u Naronu.

Teuta se povuče u Risan.

Kraljica Teuta se s malom družbom povuče u Risan, dobro utvrđen kraj udaljen od mora i smješten na obali rijeke Risan. Rimljani dodijeliše Demetriju nekoliko ilirskih gradova te se nakon toga vratiše s flotom i s čitavom pješačkom vojskom u Drač, odakle G. Fulvije isplovi za Rim s velikim dijelom pomorskih i kopnenih snaga. Postum se zadrža u Draču opremivši četrdeset lađa, te u odabranim obližnjim gradovima postavi vojne posade, imajući uz sebe Arkijance i druge koji bijahu prisegli vjernost Rimljanima.

Pošalje svoje izaslanike i sklopi mir s Rimljanima.

U proljeće Teuta posla Rimljanima svoje izaslanike na pregovore o nagodbi. Rimljani odgovoriše da Krf, Hvar, Vis, Drač i na koncu Atintanci bijahu potpali pod njihovu vlast, te da će im biti zadovoljstvo zadrži li Agronov sin Pinej druge zemlje svoje očevine i postane li prijateljem i saveznikom rimskoga naroda, uz uvjet da ne dira u druga navedena mjesta i da Iliri ne plove na Vis osim s dva mala i nenaoružana čamca. Teutini izaslanici sve to prihvatiše i obećaše. Bijahu to dakle prvi sukobi i prvi sporazumi iz-

Demetrije Hvaranin postavljen za kralja Ilirika.

među Rimljana i Ilira. Kad Rimljani sklopiše mir s Teutom i dadoše mnoge ilirske gradove Demetriju Hvaraninu, konzuli izraziše želju da isti taj Demetrije, u nagradu za usluge pružene rimskoj republici postane kraljem Ilirika. Demetrije međutim nasluti da mu Rimljani žele oduzeti stečeno, ili možda (kako drugi tvrde) bijaše muž nestrpljiva i nemirna duha i nenaviknut na mirovanje, obzirom da (kako izvješćuje Polibije u 3. knjizi) bijaše žestoke naravi i od djetinjstva sviknut ratovanju, te bez imalo obzira prema Rimljanima ili njihovim saveznicima stade svojim vojnim pohodima zadavati muke mnogima.
Pod njegovim zapovjedništvom vojevahu Iliri, tako 154
surovi da bijahu strah i trepet svih svojih protivnika. Naime (pripovijeda Polibije u 2. knjizi), kudgod bi prošao Demetrije, poput oluje bi porušio sve pred sobom. No i prije toga Demetrije se svojim pothvatima bijaše dokazao kao smion i srčan čovjek, stekavši tako velik ugled.

Steknu slavu u borbi.

Kad makedonski kralj Antigon vođaše uz veliku pogibao onaj znameniti rat u kojem se između Eve i Olimpa sukobi s kraljem Lakedemonjana Kleomenom, takozvani rat saveznika ili, kako ga naziva Plutarh, Kleomenov rat, Demetrije sa svojim Ilirima zauze u boju najopasniji položaj, te u nevjerojatno odvažnom jurišu uz težak uspon svlada neprijatelja i pribavi Antigonu pobjedu.

Skerdelaid, nasljednik Demetrijev.

Zadobivši vlast nad Ilirikom, Demetrije podijeli svoju flotu (kako pripovijeda Polibije na kraju 2. knjige) sa Skerdelaidom, koji ga zatim naslijedi na prijestolju. Dok Skerdelaid na njegovu zapovijed harašе s pedeset brodova Naupaktom i Ahajom, on s isto toliko lađa žestoko nasrnu na Kikladske otoke.

Kikladski otoci se nalaze u arhipelagu.

No dok Demetrije tako (kao što smo rekli) poput vihora uništavaše sve pred sobom, Rimljani poslaše na njega konzule Pavla Emilija i Marka Lelija s brojnim ljudstvom (kako se čita u 2. knjizi III. *Dekade* Tita Livija), premda Polibije u 3. knjizi uopće ne spominje Marka, već kaže samo to da Pavao Emilije bje poslan protiv Demetrija. Ovaj posljednji u sedam dana zauze Dimalu, grad kojeg Strabon u 7. knjizi zove Dalmij i od kojeg potječe ime Dalmatinaca.

Dalmatinci nazvani po gradu Dalmiju.

Nakon toga napadnu otok Faros [Hvar], gdje s velikim brojem svojih Ilira pretrpje poraz zahvaljujući ratnom lukavstvu, a ne hrabrosti neprijatelja, nakon čega se povuče u Makedoniju.

Demetrije bježi u Makedoniju.

Bijaše tamo od velike pomoći makedonskom kralju Filipu, kako savjetom, tako i ratnom vještinom, te stupivši više puta u okršaj poglavito s Etoljanima, upravo njemu (kako kaže Polibije u 5. knjizi) pripade velik dio tako zaslužene slave zajedno s ahajskim vojskovođom Stratom.

Pogine od ruke Mesena.

Bje zatim ubijen dok na zapovijed kralja Filipa jurišahu na grad Mesena, iako Apijan piše da Demetrije poginu od rimske ruke na otoku Hvaru.

Rimljani napadnu i zauzmu Hvar.

Naime (kao što izvješćuju Polibije u 3. knjizi, Tit Livije u 2. knjizi III. *Dekade* i Sabellico u 1. knjizi 5. *Eneade*), kad Demetrije pretrpje poraz od Rimljana na Hvaru, pronađe spas na lađama koje upravo u tu svrhu bijaše pripremio na tri različita mjesta na otoku, te tako pobježe natrag k makedonskom kralju Filipu. De-
155 metrije ga k tome nagovori (kako piše Justin u 29. knjizi o
slavnim muževima) da zarati s Rimljanima.

Skadar bijaše prijestolnica ilirskog kralja Gencija.

Oni pod vodstvom pretora L. Anicija Gala krenuše s vojskom u istom tom ratu i protiv Gencija, koji kraljevaše drugim dijelom Ilirika s prijestolnicom u Skadru, a bijaše pristupio makedonskim snagama poslavši (kaže Tit Livije u 4. knjizi V. *Dekade*) osamdeset naoružanih lakih brodica da haraju područjima pod upravom Drača i Apolonije. Nakon nekoliko okršaja, Rimljani odnesoše konačnu pobjedu.

Rimljani zarobe Gencija i prognaju ga u Spoleto.

Gencije, zajedno sa svojim sinovima i s bratom Karavancijem, bje odveden u Rim, a zatim prema naredbi Senata prognan u Spoleto. Nedugo nakon toga Pavao Emilije opljačka u jednom danu sedamdeset ilirskih gradova, koje ne bijaše svladao u borbi, nego lukavstvom i prevarom. Dogodi se to kako slijedi. On potajice ode u Rim (kako pripovijeda Apijan u svom *Iliriku*), te žurno se vrativši obeća tamošnjem pučanstvu da će na zapovijed rimskog senata svakom od njih oprostiti sve počinjene grijehe, uz uvjet da mu predaju svo svoje zlato i srebro. Oni bijahu time zadovoljni, te on postavi svoje ljude u sva tamošnja mjesta, a zatim naredi zapovjednicima da u osvit određenog dana pošalju trubače da kruže gradskim ulicama oglašavajući naredbu da u roku od tri sata svi imaju predati svo svoje zlato i srebro. Građani tako i učiniše, a vojnici odmah potom opljačkaše sve ostalo.

Rimljani u jednom danu opljačkaju 70 ilirskih gradova.

Tako u jednom danu uistinu opljačka sedamdeset gradova. Iliri se ipak ubrzo osvetiše za tu nepravdu. Kad između ostalih i Ardijejci i Pilari ustaše na Rimljane, napa-

Ardijejci i Pilari ratuju s Rimljanima.

doše onaj dio Ilirika koji bijaše u savezu s Rimom. Iliri
najprije poslaše svoje poklisare ne bi li Ardijejci i Pilari
odustali od tog pohoda, no budući da ovi ne htjedoše ni
čuti za to, poslaše na njih vojsku od deset tisuća pješaka i
šesto konjanika. No Ardijejci i Pilari se svejednako ne
htjedoše pokoriti, te na njih krenu Fulvije Flak (Flaccus)
s velikom vojskom. No taj rat (kako piše Apijan u *Iliriku*)
završi s tek nekoliko čarki, budući da Rimljani ne uspješe
u potpunosti ga privesti kraju. Isto tako i Autarijati, najveća
i ponajbolja nacija u čitavom Iliriku (kao što izvješćuje
Strabon u 7. knjizi), bijahu u stalnom sukobu s

Proizvodnja soli u Ardijejaca.

Ardijejcima zbog soli. Ardijejci, naime, dobivahu sol
unutar svojih granica njezinim zgrušnjavanjem iz vode
što u proljeće izvire iz jedne žile; prikupivši vodu i pustiv- 156
ši je da počiva pet dana, ostao bi talog soli. Bjehu se dogovorili
da se uzajamno služe tom vještinom proizvodnje soli, no kad bi prekršili
dogovorene uvjete, zaratili bi s Ardijejcima. Plinije ih međutim u 3. knjizi, poglavlju
21., kao i Strabon u 7. knjizi, naziva Vardejcima, dok se u
Diona Bizantinca nalaze pod imenom Artejci ili Aritejci.

Ardijejci pljačkaši Italije.

Kako god bilo, više ih autora, među kojima i Plinije, naziva
pljačkašima Italije. Nastavahu oni obale Dalmacije,
kako piše Strabon, koji u 7. knjizi ovako govori o njima:

Korkira je Korčula.

Tu je zatim rijeka Neretva, oko koje žive Daorsi, Ardijejci
i Plereji. U blizini ovih posljednjih nalazi se otok zvan

Grad Korčulu podigoše Gnidi, azijski narod.

Korkira, a na otoku grad koji utemeljiše Gnidi, dok se u
blizini Ardijejaca nalazi Faros. Ardijejce otjeraše u unutrašnjost
Rimljani, daleko od mora kojim ovi harahu u
svom gusarenju. Surovi su to predjeli i neplodni i nisu za
ljude koji žive od poljodjelstva, te je kraj uistinu gotovo

Pilari su danas Pelješčani.

sasvim zapušten. Tim riječima govori Strabon. Stoga
vjerujem da su ti Pleari ili (kako ih naziva Apijan iz Aleksandrije)
Pilari, oni koje Dubrovčani u današnje vrijeme
zovu Pelješčanima, a žive na dubrovačkom području, jer
nema naime drugih naselja koja bi se nalazila u tako velikoj
blizini Korčule osim onih na Pelješcu. K tome, to je
neplodan kraj, iako se po nekim ostacima dobro vidi da
u prošlosti bijaše tamo i nešto bolje zemlje. Vardejci ili
Artejci nastavahu obalu uz samo more koje Dubrovčani
zovu malim morem. U tom se kraju duž obale još uvijek
vide ruševine nekoliko gradova, a njima nasuprot u veli-

koj se blizini nalazi otok Faros. Te krajeve trenutno nastanjuju
Artani ili Arkijanci, dok su im za leđima drevni

Artejci, danas Arkijanci.

Pilari, s kojima udruženi (kako je rečeno) harahu morem
pustošeći talijanske obale. U napadima na Autarijate
duž obale (prema izvješćima Apijanovim u njegovu
Iliriku) istjeraše ih iz tih krajeva. Ne mogavši otrpjeti tu
njihovu preveliku smjelost, Rimljani više puta poslaše na
njih velike vojske, te ih na koncu potukoše i prisiliše da se
povuku u unutrašnjost. Kako pokazuju Ptolemejevi zemljovidi,
nastavahu predjele oko rijeke Drine. Rimljani prvi
put zaratiše s njima godine 618. od osnutka Rima, pod
vodstvom pretora M. Koskonija. Dvadeset i devet godina
poslije, kad se konzul C. Porcije Katon potuče s njima
u boju, osta poraženim (kako izvješćuje Eutropije u 4.
knjizi) uz veliku sramotu. Rimljani svejedno ne odustajahu

Rimski vojskovođe koji ratovahu sa Skordiscima.

od učestalih napada na njih pod vodstvom L. Didiona,
Lentula, Pizona, Kornelija, prokonzula M. Minucija
157 Rufa, Mesale, Lucija Scipiona i konzula M. Livija Druza.
Svi se oni borahu protiv okrutnog puka Skordiska, a
ovi, premda dugo bijahu vrlo moćni (kako piše Strabon u
7. knjizi), ipak čestim i stalnim ratovanjem s Rimljanima
i sa susjedima gotovo u potpunosti izgubiše snagu. Bijahu
tako okrutni (kao što piše Pavao Orozije u 23. poglavlju
5. knjige) da među drugim grozotama, koje počiniše i
o kojima je strašno i čuti, bijaše tu i ova: kad bi im uzmanjkao
pehar za piće, smjesta bi uzeli jednog roba i odrubili
mu glavu, te bi se, nakon što su izvadili mozak,

Velika okrutnost Skordiska.

služili tom lubanjom još krvavom i prekrivenom vlasima.
Tom svojom okrutnošću (kako pripovijeda Marcelin u
27. knjizi) često zadavahu muke Rimskoj republici, koja

Dvije grane Skordiska.

nakon mnogo bitaka i poraza na koncu izgubi čitavu vojsku
zajedno s njezinim zapovjednikom. Skordisci se dijeljahu

Njihova prebivališta.

na dvije grane (prema Strabonovim tvrdnjama u 7.
knjizi), na gornje i donje Skordiske. Gornji Skordisci

Noar, danas Sava.

nastavahu krajeve između dviju rijeka što utječu u Dunav,
odnosno između Noara ili Save i Berga, danas Drave.

Bergo, danas rijeka Drava.

Donji Skordisci življahu s onu stranu Dunava. Giacomo
Castaldi tvrdi da Skordisci nastavahu zemlju koja

Iliri iz Segeste ratuju s Rimljanima.

danas nosi ime Raška, dok Domenicio Mario Negro
kaže da njihova zemlja bijaše ona koju danas nastanjuju
Bosanci. Iliri iz Segeste odupriješe se Luciju Kotu,

Metelu i Cezaru Augustu. Ovaj posljednji, u napadu na njihov grad Setoviju bje teško ranjen kamenom koji ga pogodi u koljeno, te osta prikovan bolovima više dana. Isto mu se to dogodi i u borbi za Metul, grad Japoda.

Japodi teško rane Cezara.

Kad Rimljani napadoše rečeni grad Metul (kako pripovijeda Dion u 49. knjizi), Japodi odbiše neprijatelje, spališe mnoge njihove ratne strojeve i teško raniše Cezara dok ovaj nastojaše popeti se na zidine s jednoga drvenog tornja.

Prebivalište Japoda.

Japodi bijahu smješteni (prema Strabonu u 7. knjizi) na gori Albi, koja je posljednja u alpskom planinskom lancu i vrlo visoka; s jedne strane graničiše s Panonijom i Dunavom, s druge s Jadranom. Premda bijahu ratoborni, ipak ih česti ratovi s rimskim vojskovođama, a posebice sa Sempronijem Tuditanom, Tiberijem Spandusijem i Cezarom Augustom, izmučiše do krajnosti. Gradovi njihovi bijahu Metul, Arupium, Monecium i Vendo. Predjeli koje nastavahu bijahu neplodni, te življahu ponajviše od raži i prosa. Oružje im bijaše izrađeno
po ugledu na franačko, a odore poput onih drugih Ilira i 158
Tračana. Pripovijeda Plinije u 2. knjizi, poglavlju 21., da bijahu ovisni o sudištu u Skradinu. Danas se zovu (prema tvrdnjama Wolfganga Latza i Ortella) Kranjci, a podanici su austrijskih kneževa. Hans Staden u svojim komentarima Lucija Flora kaže međutim da Japodi nastavahu zemlje koje su danas u posjedu Štajeraca.

Peoni, žestoki neprijatelji imena rimskog.

Peoni ili Panonci jednako se tako pokazaše žestokim neprijateljima imena rimskog. Življahu u blizini Dunava, kako izvješćuje Dion u 49. knjizi, gdje ovako govori o njima: Panonci (kaže on) žive u blizini rijeke Istra u Noriku, pa sve do europske Mezije, nedaleko naroda Dalmacije. Sviknuli su trpjeti najteži i najgrublji život koji se može zamisliti, jer loši su u njihovoj zemlji i tlo i zrak, nema ni ulja ni vina, osim u sasvim neznatnim količinama, a nije im ni običaj uzgajati uljarice ili grožđe, jer najveći dio godine vlada u njih oštra i vrlo hladna zima, te se hrane ječmom i prosom od kojih proizvode i piće. Istinu govoreći, ljudi su to koji k tome snagom i stasom nadmašuju sve druge muževe bilo kojeg od poznatih naroda.

Tjelesnom snagom nadmašuju sve ostale.

S obzirom da u životu njihovu nema toga što bi bilo dostojno zvati se dostojnim i časnim, po naravi su skloni srdžbi i ubojstvu. To što pišem o ovom narodu, ne pišem samo

zato što sam tako čuo ili pročitao, već stoga što sam se vlastitim očima uvjerio da je istina i to u vrijeme moje uprave nad tim pukom. Toliko kaže Dion o Peonima [Panonicma]. Piše o njima i Apijan iz Aleksandrije u svom *Iliriku*, i to na sljedeći način:

Bijahu vrlo poznati.

Ti Peoni bijahu (kaže on) vrlo poznati zahvaljujući Agrijancima iz Makedonije koji u mnogim ratovima služahu poglavito Filipa i Aleksandra, budući da su i sami Agrijanci zapravo Peoni iz najjužnijeg ogranka, a potekli su od Ilira.

Potuku rimskog vojskovođu Kornelija.

Kad Kornelije zarati protiv Peona i kad oni na njegovu veliku sramotu odbiše sve napade i na koncu ga poraziše, njihova slava poraste tako i pronije se glas o njima ispunivši strahom čitavu Italiju. Stoga se zadugo ne nađe rimskog konzula koji bi se odvažio zaratiti s njima. To je ono što Apijan piše o Peonima. U vrijeme Cezara Augusta ustaše oni zajedno s Dalmatincima protiv Rimskoga Carstva, kao što ćemo ovdje nešto kasnije ispripovijedati.

Liburni se bore s Rimljanima.

Liburni iz Ilirika više se puta hrabro odupriješe i odbiše napade
159 Lentula i Gabinija, rimskih vojskovođa s kojima se nekoliko puta sukobiše u okršajima vrijednim suza. Još prije tih ratova s Rimljanima, unazad mnogo stoljeća, bijaše njihova slava čak i veća, a poglavito bijahu poznati po pomorskim bitkama.

Na moru su ratoborni.

Stoga Lukan kaže da Liburni bijahu na moru vrlo ratoborni. Držahu uvijek spremnom čitavu jednu veliku flotu, s kojom u napadima na arhipelag bjehu zagospodarili nekima od tamošnjih otoka. Strabon, naime, u 6. knjizi piše da Arhija Korintski, utemeljitelj grada Sirakuze na Siciliji, ploveći sa svojom flotom ostavi Kersikrata iz roda Heraklida s dijelom vojske da se zadrži i nastani na otoku koji se danas zove Korkira, a drevno mu ime bijaše Skerija.

Bijahu gospodari Krfa.

Kersikrat otjera dotadašnje gospodare Liburne, te naseli taj otok.

Liburnija je danas Zadar s okolicom.

Pokrajina Liburnija dobi to ime (kako tvrdi Strabon) po gradu Liburniji. Pineda kaže da se na mjestu Liburnije danas nalazi Zadar s okolicom. Kako se čini, isto to tvrdi i Vegecije, koji piše da Liburnija bijaše dio Dalmacije i da bijaše podređena gradu Zadru.

Devet zadarskih mladića i isto toliko djevojaka prijeđe u Apuliju i posta začetnicima 13 naroda.

Plinije u 11. poglavlju 3. knjige pripovijeda kako devet mladića i isto toliko djevojaka iz Ilirika, prešavši u Apuliju u kraj nastanjen Pedikulima, postaše začetnicima trinaest naroda. Gradovi tih Pedikula bijahu Rudija, Egnatia i Barion, nekad zvan Japedi,

a danas Bari. Ti krajevi bjehu zatim nazvani Peuceti ili (kako tvrdi Dionizije Punjanin) Peucentini, dobivši to ime prema onoj mladeži koja bijaše liburnskoga roda, a dio se Liburna (kako kaže Kalimah u Plinija) zove upravo Peuceti. Ostavljajući sada daljnja raspravljanja o njima, pozabavit ćemo se Dalmatincima, ljudima koji zbog svoje hrabrosti i junaštva u vojnim vještinama nigda nisu dovoljno hvaljeni.

Dalmatinci nisu nigda dovoljno hvaljeni.

Oni su, naime, među svim ilirskim narodima ti koje su grčki i latinski pisci ponajviše proslavili kao vrlo hrabre u boju i sviknute pobjedama nad Rimljanima. Gotovo ne mogavši to otrpjeti, onaj velikan iz Arpina, Marko Tulije Ciceron, napisa rimskom vojskovođi Vatinu koji se boraše protiv tog dalmatinskog puka (kako se čita u 5. knjizi poslanica) sljedeće riječi: Nek' bogovi naude Dalmatincima što ti ne daju mira, jer oduvijek su smatrani ratnicima.

Oduvijek su smatrani ratnicima.

Dalmatinci se prvi put sukobiše s Rimljanima (kao što smo rekli) u vrijeme dok Dalmacijom kraljevaše Teuta. Zaratiše zatim s Gajem Makrijem, koji u prvom okršaju, kako piše Sabellico, osta poraženim. Nakon toga ne prestajahu nasrtati na Rimljane i na druge Ilire, rimske saveznike, kako izvješćuje Apijan iz 160 Aleksandrije u raspri *O Iliriku*, gdje kaže da Dalmatinci napadoše druge Ilire, poslušnike rimske. Kad im Rimljani poslaše svoje izaslanike, ne htjedoše ih primiti ni saslušati, nakon čega bje poslan protiv njih konzul Marko Figol.

Otjeraju rimske izaslanike.

Poraze vojsku M. Figola.

Dalmatinci odmah nasrnuše na straže Figolove vojske, potukoše ih i odbiše sve do rijeke Neretve. Stupivši na konzulski položaj, Cecilije Metel odluči zaratiti protiv Dalmatinaca, a da ovi ne bijahu ništa skrivili. Ode tako u Dalmaciju, gdje ga oni prijateljski primiše, te provede zimu u njihovoj prijestolnici Saloni. Vrativši se u Rim, bje slavljen kao pobjednik bez ikakva razloga ili zasluge, na što se odnosi i onaj drevni primjer koji kaže:

> Knej Fulvije postavši konzul Knej plemeniti Centimalus, iz XXV. pomoćne legije, prokonzul iz ilirske nacije, bio je branjenik centuriona Kvintilija.

Cezar August šalje Dalmatincima izaslanike.

[Ratni podvizi Dalmatinaca]

Dok Cezar ratovaše s Keltima, Dalmatinci oduzeše Liburnima grad Promonu. Liburni se obratiše Cezaru, koji bijaše nedaleko tog kraja, te on posla Dalmatincima svoje izaslanike nukajući ih da vrate Liburnima njihove zemlje. Budući da se ne bijahu obazirali ni na riječi ni na zapovijedi Cezarove, on posla na njih veliku vojsku koja osta potučenom i poraženom. U doba Cezarova sukoba s Pompejem, Gabinije bijaše na čelu petnaest rimskih kohorti i tri tisuće konjanika. Strahujući da bi u slučaju pobjede nad Pompejem Cezar mogao i njih satrti zbog svih nanesenih mu uvreda, Dalmatinci u jurišu poubijaše čitavu onu vojsku izuzev samoga Gabinija i nekolicine drugih koji se zajedno s njime spasiše bijegom.

Dalmatinci sasijeku Gabinijevu vojsku.

Tom se pobjedom silno obogatiše odnijevši velik plijen i mnogo zlatnika. Kad Cezar napokon pobijedi Pompeja i uredi sve na svoj način, vrati se u Rim, gdje izvrši sve pripreme za rat protiv Geta i Parta. U strahu da bi Cezar u svom pohodu mogao i njih napasti, Dalmatinci mu poslaše svoje izaslanike da zatraže od njega oprost i da mu ponude prijateljstvo i savezništvo, silno veličajući svoje ratne vještine. Cezar, koji već bijaše na putu u pohodu protiv Parta, odgovori vrlo osorno dalmatinskim izaslanicima da ni na koji način ne želi za prijatelje ili saveznike one koji se bjehu tako loše ponijeli prema njemu,
161 no da bi im oprostio kad bi mu platili danak i dali taoce. Izaslanici mu sve to obećaše, te Cezar posla Atinija u Dalmaciju s tri legije i s velikim brojem konja, naredivši mu da nametne tamošnjem pučanstvu nevelik danak i da ishodi da mu predaju taoce. Dalmatinci, međutim, ne izvršiše nijedno obećanje. Atinije nato stade nanositi im štete sa svoje tri legije, no Dalmatinci se okrenuše protiv njega i pobijediše ga, usmrtivši pritom konzulskog čovjeka Bebija koji zapovijedaše bitkom. Atinije s preživjelima pobježe u Cavtat.

Dalmatinci poraze Atinijevu vojsku.

Atinije pobjegne u Cavtat.

No rat Dalmatinaca udruženih sa susjedima Peonima protiv cara Oktavijana i njegovih vojskovođa Germanika i Tiberija, od kojih ovaj drugi posta zatim carem, bijaše najokrutniji od svih. Naime, piše Velej Paterkul u 2. knjizi da Dalmatinci, ojačavši i udruživši se sa svojim susjedima Peonima, ustaše protiv Rimskog Carstva s više od osamsto tisuća pobunjenika, među kojima bijaše dvjesto tisuća biranih boraca pješaka i devet tisuća konjanika. Svi oni bijahu pod vodstvom Batona i Pineja, muževa srčanih i iskusnih ratnika. Zapovjednici podijeliše svoje ljude na tri vojske; jedna bija-

Dalmatinci i Peoni s osamsto tisuća ljudi ustanu protiv Rimljana.

Baton i Pinej, zapovjednici vojske Dalmatinaca i Peona.

še određena za napad na Italiju, druga u neprijateljskom pohodu uđe u Makedoniju, dok treća osta čuvati domovinu. Rimljani biše tada poubijani, trgovci sasječeni, a velik broj veterana u udaljenim carskim pokrajinama poginu. Makedonija bje zauzeta, a široka prostranstva uništena ognjem i mačem.

Dalmatinci zauzmu makedonsko kraljevstvo.

Taj rat izazva takvu stravu da čak i neustrašiv duh Cezara Augusta, očeličen tolikim ratnim iskustvom, tada klonu utučen. Rimljani zavojačiše ljude, pozvaše u službu veterane sa svih strana, a muškarci i žene biše prisiljeni dati u vojnike oslobođenog roba, svatko prema primljenom nalogu.

Besjeda Cezara Augusta pred senatom.

Cezar izgovori tada svoju besjedu pred senatom i reče da se neprijatelj, ne poduzme li se sve nužno, već za deset dana može pojaviti gotovo pred samim vratima Rima. Stoga rimski senatori i uglednici obećaše svaku pomoć u tom ratu.

Trideset legija broji 198 tisuća boraca.

Cezar posla s vojskom od trideset legija Tiberija (prema izvješćima Svetonijevim u Tiberijevu životopisu i Sabellicovim u 9. knjizi 6. *Eneade*). Velej također piše u 2. knjizi da u tom ratu protiv Dalmatinaca Tiberije zapovijedaše najbrojnijim ljudstvom i snagama ikad okupljenim na- 162
kon građanskih ratova. Naime, osim sedamnaest legija i deset tisuća veterana, te u pratnji mnogobrojnih konjaničkih jedinica tračanskog kralja Metalka, bijaše tu također i velik broj plaćenika.

Dalmatinci sasijeku 5 rimskih legija i uz to još mnogo ljudi.

Kad konzuli A. Cecina i Silvano Plantius povedoše tada vojsku iz prekomorskih pokrajina, Dalmatinci napadoše pet rimskih legija i druge koje bijahu krenule na njih, zajedno s konjicom kralja Metalka koji se s velikom vojskom svojih ljudi bijaše pridružio rimskim zapovjednicima, te ih gotovo sve sasijekoše, što silno uznemiri Tiberija. On vođaše taj rat (kako svjedoči Sabellico u 9. knjizi 6. *Eneade*) uz vrlo velike teškoće, a bijaše to (kaže Svetonije u Tiberijevu životopisu) najmučniji od svih ratova u tuđini, od kartažanskog pa nadalje. Stoga Rhennis Fannius prevodi Dionizija Punjanina, koji kaže:

Slavni se Ilirik prostire zdesna,
potom Dalmati Marsu naklonjen puk.

Korčulani i Mlječani u velikom ratu poraženi od cara Oktavijana.

Piše Apijan iz Aleksandrije u svom *Iliriku* da Cezar August u pohodu na Dalmaciju pobijedi u velikom ratu stanovnike otoka Mljeta i Korčule, koji na svojim

naoružanim brodicama harahu morem. Nakon pobjede Cezar dade poubijati one najmlađe, još golobrade, a ostale dade na prodaju na dražbi.

Dion iz Niceje podrobnije je od svih obradio zbivanja vezana uz taj rat između Tiberija i Dalmatinaca. Među ovima posljednjima bijahu i Daorsi i Desidijati, gotovo nesavladivi (kao što piše Velej), kako zbog surovosti kraja koji nastavahu, tako i zbog okrutna njihova duha i čudesna poznavanja ratne vještine. Stoga ih ni Rimljani ne bijahu nigda uspjeli pokoriti, sve do vremena cara Oktavijana koji se svejedno silno namuči prije no što ih svlada. Nakon njega, odnosno nakon propasti Rimskog Carstva, Dalmatinci ratovahu i s drugim carstvima i moćnim državama, hrabro odolijevajući svakome tko bi im htio naškoditi ili lišiti ih prirođene im slobode.

Dalmatinci dugo ratovahu sa Sasima, s carevima Henrikom I. i Otonom III.

Iz tog razloga bijahu u dugoj borbi s Henrikom, sinom Otona Saskog (kako izvješćuje opat Burchard iz Uersperga u *Podrijetlu Sasa*), koji ih napadaše s moćnom vojskom nanoseći štete dalmatinskim krajevima. Kad se Dalmatinci pobuniše i udružiše s dijelom Čeha i Soraba, prodriješe sve do Saske, harajući u neprijateljskom pohodu Tiringijom.

Napadnu Tiring.

Dok njihova vojska bijaše u potpunom neredu, neprestance predana nanošenju šteta i paležu, napadne ih grof Popon koji se s voj-
163 skom nalazio na tim granicama. Sukobivši se, grof izađe iz bitke kao pobjednik uz strašan pokolj neprijatelja, a poglavito Soraba.

Karlo Veliki traži pomirenje sa Slavenima.

Njihova pobuna rastuži uvelike franačkog kralja Karla Velikog koji uznastoja ponovno postići pomirenje s njima, s obzirom da mu u prošlosti bijahu pružili dragocjenu pomoć, posebice u ratovima sa Slavenima Vilcima koji (kako smo pokazali) bijahu žestoki neprijatelji franačkog imena. Kad se Karlo Veliki upusti u boj s njima godine 789., ne osloni se toliko (kako kaže Karlo iz Wagriena) na srčanost svojih Franaka, Sasa i Frižana, koliko na junaštvo Slavena Soraba i Obodrita, udruživši se tada s njihovim knezom Viticanom i nasrnuvši na Vilce, nad kojima odnese pobjedu (kako izvješćuje P. Piteo u *Franačkom ljetopisu*) uz velike napore i nakon mnogo okršaja.

Daruje im saske zemlje.

Ne bi li zadržao prijateljstvo svojih pristaša Slavena, darova im (kako pišu Piteo i Konrad iz Brugesa u *Franačkom ljetopisu*) zemlje

s onu stranu rijeke Labe koje negda pripadahu Sasima, preseljenim iz tih krajeva u Francusku kao kaznu za pobunu, upozorivši pritom više puta kneza Obodrita Tambavica ili, kako ga drugi zovu, Tarovca, da ubuduće čuva spomen na prijateljstvo i na dobročinstva primljena od Franačkog Carstva. Kad tim carstvom zavladaše Henrik I. i Oton III., Dalmacija se silno napati zbog nastojanja tih careva da je pokore, iako im nigda ne uspje nagnati nepobjedive Dalmatince da klonu duhom. Oni se naime vrlo brzo naoružaše i hrabro im se odupriješe, kako se čita u 2. dijelu u Girolama Bardija koji ukratko spominje ratove tih careva protiv Dalmatinaca. Zadaše oni mnogo muke i Mletačkoj Republici, prije no što Mlecima uspje svladati ih, o čemu između ostalih svjedoči i mletački plemić Paolo Paruta. Govoreći u 2. knjizi svojih *Besjeda* o teškoćama Mletačke Republike u pokoravanju Dalmatinaca, Paruta ovako piše: Valja uzeti u obzir, kaže on, svojstva susjednih naroda na čija je područja trebalo proširiti granice, kako bi se spoznala težina sukoba u kojima se bijaše zatekla Republika, budući da od samoga početka bijaše nužno nadjačati Dalmatince, narod ne samo vičan oružju, već ujedno i okrutne naravi. S kakvim se i s kolikim teškoćama suočila ne bi li ih pokorila, može
se jasno zaključiti po tome što rimska republika, premda 164
bijaše svladala tolike daleke i surove narode, ne uspje međutim nikada staviti Dalmaciju pod svoj jaram. Naime, Dalmacija potpade pod rimsku vlast samo za vladavine cara Oktavijana Augusta, i to nakon što bijaše nanijela znatne štete rimskoj vojsci. Tako Paruta piše o Dalmatincima. Taj narod (kako pripovijeda Martin Wagnet u 3. knjizi *Kozmografije)* još i prije razdoblja Rimskoga Carstva krenuše u vojni pohod predvođeni Daunom, među njima vrlo glasovitim mužem koji zbog unutrašnjih sukoba bijaše napustio domovinu, te osvojiše Japigiju, to jest današnju Kalabriju, nazvavši je po svom vođi Daunijom, kako pišu Likofronov tumač Isaac [Tzetzes] i Abraham Ortell u *Thesaurus Geographicus*. Neka se nitko ne čudi slavodobitnim pothvatima i pobjedama Dalmatinaca o kojima ovdje pripovijedamo, jer sve što smo ovdje rekli nije gotovo ništa. Valja, naime, znati da taj narod vladaše u prošlosti mnogo širim pros-

Dalmatinci ratuju s carevima Henrikom I. i Otonom III.

Valja primijetiti veliku moć i hrabrost Dalmatinaca.

Dalmatinci osvoje Kalabriju.

transtvima i kudikamo brojnijim gradovima od onih koji su danas u njegovu posjedu, kao što se može vidjeti u Strabona koji u sedmoj knjizi o Dalmatincima ovako govori: Tu je i mornarica (kaže on) Dalmatinaca, a lađe su njihove smještene u luci Salone. Taj je narod jedan od onih što dugo ratovahu s Rimljanima, a njegovih bijaše više od pedeset mjesta vrijednih spomena među kojima i gradovi poput Salone, Priamone, Ninia i † Sinotro, kako drevni, tako i novi grad toga imena. Navedene gradove spali Cezar August. Bijahu tu također i utvrda Andetrij i veliki grad Delminij po kojem je narod i dobio ime. No zbog ljudske škrtosti Nasika učini od njega mali grad, a njive postaše pašnjacima za ovce. Dalmatincima je običaj svake osme godine izvršiti podjelu zemlje, a isto tako ne stupati na svom području u novčanu razmjenu s Talijanima. Plinije u 21. poglavlju 3. knjige piše da grad Skradin bijaše upravno središte Japoda, kao i četrnaest liburnskih gradova, a u 22. poglavlju kaže: U Salonu dolažahu po smjernice iz mnogih krajeva, podijeljeni u dekurije; tristo sedamdeset i dvije dalmatinske dekurije, dvadeset i dvije dekurije, dvjesto trideset i devet Ditiona, sedamdeset i devet Mazei i pedeset i dvije dekurije Sardiati. Grad Narona (kako rekosmo slijedeći u tome Marka Varona) bijaše upravno središte drugih 89 gradova. Bijahu tu i mnogi otoci, budući da ih, kaže Plinije u 26. poglavlju 3. knjige, u Jadranskom moru ima više od tisuću.
165 Tko to uzme u obzir, kao i mnogo toga drugoga što o Dalmaciji pišu drevni autori, neće moći nego otvoreno priznati da ono što smo malo prije ispripovijedali o plemenitu dalmatinskom narodu nije gotovo ništa u usporedbi s negdašnjim njegovim snagama.

Dardane, narod također nastanjen u Iliriku, stariji pisci slave kao puk vičan oružju. Oni, naime, često odbiše rimsku vojsku. Pod znamenjem prokonzula i poglavara jedne od kurija C. Skribonija, Rimljani (kako piše Pavao Orozije u 5. knjizi) bijahu u neprekidnom sukobu s Dardanima tijekom pune tri godine. Isti ti Dardani nanesoše velike štete makedonskom kralju. Naime ratovahu često u okrutnim okršajima (prema izvješćima Justinovim u 7., 25., 28. i 29. knjizi) s Filipom i s njegovim sinom Aleksandrom Velikim, te s Pirovim sinom Aleksan-

Dugo ratuju s Rimljanima.

† U Ortella čitamo Sinotio.

Andetrij prema Dionu bijaše na mjestu današnjeg Klisa.

Jadransko more ima tisuću otoka.

Dardani iz Ilirika često odbiju rimsku vojsku.

Bore se s Filipom i Aleksandrom Velikim.

Istjeraju iz kraljevstva Demetrija, makedonskog kralja.

drom i s makedonskim kraljem Demetrijem, kojega na koncu istjeraše iz njegova kraljevstva. Kad prodriješe u makedonsko kraljevstvo za vladavine kralja Antigona, opljačkaše ga i zametnuše boj s rečenim Antigonom. Prebivališta njihova (kako misli Latz) bijahu u zemlji danas zvanoj Bosna. Prema Rafaelu Volateranu i Cuspinianusu nastavahu krajeve koji su danas u posjedu Srba i Rašana. Običaj im bijaše (kako piše Nikola Stobej) ne oprati se nego svega triput u životu: kad bi se rodili, vjenčali i umrli.

Zabavljahu se glazbom.

Vrlo se rado zabavljahu glazbom (kako pripovijeda Strabon u 7. knjizi), pri čemu rabljahu kako puhačka, tako i žičana glazbala. U njihovoj blizini življahu

Mežani iz Ilirika vrlo smioni.

Mežani ili, kako ih drugi zovu, Mižani. Koliko taj narod bijaše okrutan, smion i ponosit (kaže Lucije Flor u 12. poglavlju 4. knjige), strašno je i izgovoriti. Kad rimski konzul Marko Kras bijaše već spreman zametnuti boj s njima, jedan zapovjednik Mežana izađe iz redova svoje vojske i dozvavši one iz rimske vojske upita ih tko su, pa kad mu odgovoriše da su to Rimljani, gospodari svih naroda, Mežani nato uzviknuše: Bit će tako ako vi pobijedite. Dva bijahu ogranka Mežana u Iliriku, odnosno gornji i donji.

Prebivalište Mežana.

Gornja Mezija, prema Johannu Leunclaviusu i Latzu, jest Srbija, dok Cuspinianus kaže da je Bosna. Halkokondil, Latz i Cuspinianus svjedoče da je donja Mezija zapravo Bugarska, usprkos tome što Petančić tvrdi da odgovara području danas zvanom Zagorje.

Mala Skitija.

Jordanes Alan naziva obje Mezije Malom Skitijom koja, prema nekim tvrdnjama, obuhvaća također i zemlju Be- 166 sa i Tribala. Od Besa potekoše Bosanci, kao što ćemo opširnije razložiti u dijelu posvećenom Bosni.

Tribali iz Ilirika zadaju velike nevolje makedonskom kralju Filipu.

Tribali pak, više od ikojega drugog naroda, zadaše u oružanim pohodima velike nevolje makedonskom kralju Filipu. Nakon što on bijaše odnio pobjedu nad tolikim narodima, pokorio skoro cijelu Grčku i porazio čitave vojske, samo mu se oni (kao što piše Pavao Orozije u 12. i 13. poglavlju treće knjige) odupriješe tako srčano da ga, nadjačavši u boju, lišiše u potpunosti ratnoga plijena otetog od raznih naroda.

Spartanski kralj Pauzanija izgradi Bizant.

Filip, naime, bijaše krenuo u osvajanje Bizanta, izgrađenog od spartanskog kralja Pauzanije i proširenog od kršćanskog cara Konstantina po kojem dobi ime Konstantinopol; no usprkos svim naporima, ne uspje mu zauzeti grad. Skupivši stoga veliku flotu dade se na pljačku harajući morem, gdje zarobi sto sedamdeset lađa krcatih raznovrsnim teretom. Otišavši zatim u Hersonez [Krim], zauze mnoge gradove i osvoji bogat plijen. Krenu zatim u pohod protiv Skita, pobijedi njihova kralja Eteu, zarobi dvadeset tisuća žena i djece skitske narodnosti i ote im velik broj životinja, među kojima i oko dvadeset tisuća najrasnijih konja. Na povratku u Makedoniju s tim i drugim plijenom, napadoše ga Tribali. Zametnuše boj u kojem Filip bje ranjen u bedro tako da mač, zarivši se u Filipovu nogu, smjesta smrtno rani konja pod njim. Kad to vidješe kraljevi ljudi, vjerujući da je i on sam mrtav, dadoše se u bijeg, a Tribali prisvojiše sav njihov plijen.

Tribali, potukavši kralja Filipa, otmu sav njegov ratni plijen.

Filip se nakon toga više nigda ne odvaži zaratiti s njima. No njegov sin Aleksandar Veliki, želeći se nakon očeve smrti osvetiti Tribalima za tu pljačku, suoči se sa srčanim njihovim otporom.

Suprotstave se Aleksandru Velikom.

Uslijedi tegotan i mučan rat među njima (kao što se vidi u *Ljetopisnoj matici* među zbivanjima iz petog razdoblja od postanka svijeta) koji se prema Hermannu Contractusu smješta u 3624. godinu od postanka svijeta. Ne treba se stoga čuditi riječima Cezara Augusta koji, poznavajući ilirsku hrabrost iskazanu kako u ratovima protiv Aleksandra, tako i u onima protiv Rimljana, reče za njih da su najratoborniji od svih naroda, kako svjedoči Apijan iz Aleksandrije.

Iliri najratoborniji narod.

Isti autor u svom *Iliriku* pripovijeda kako Cezar August, postavši gospodarom cijeloga svijeta, jednoga dana, koreći pred Senatom malovrijednost Marka Anto-
167 nija, podiči se naprotiv svojom pobjedom nad Ilirima, narodom ratobornijim od svih drugih i koji često bijaše zadao muke Rimljanima. Kada, dakle, Aleksandar Veliki uvidje da ne može nadjačati Tribale, koji se bijahu povukli na dunavski otok Peuce, i kad primi darove njihova kralja Sirmija, sklopi mir s njima.

Prebivalište Tribala.

Tribali (kao što piše Strabon) nastavahu Traciju, te od zavičaja Agrijanaca, smještenih između planina Rodopa i Hemos, dosezahu njihove zemlje sve do Dunava, što iznosi udaljenost od petnaest dana puta. U početku se napatiše razdirani unutrašnjim sukobima, a zatim pretrpješe poraz od Makedonaca i od Rimljana.

Među Tribalima bijaše ljudi koji bacahu čari samim pogledom.

Pripovijeda Izigon, povodeći se za Plinijevim svjedočenjima u drugom poglavlju sedme

knjige, da među Tribalima bijaše ljudi koji već i samim pogledom bacahu čari i ubijahu one na kojima bi zaustavili pogled, posebice pogled pun srdžbe, a djeca mnogo lakše podlijegahu toj pogibli. Mnogo drugih stvari sličnih tome (kažu neki autori) bijaše u Tribala. Nakon što sklopi mir s njima, iskusivši snagu i ratnu vještinu Ilira, Aleksandar se htjede poslužiti u svim svojim pohodima poglavito njima, a nadasve Peonima i Agrijancima. Upravo oni pod zapovjedništvom svoga kralja Lagara kazniše drskost Autarijata, koji se bijahu usudili ometati Aleksandra u njegovim planovima. Zahvalivši Lagaru kako se pristoji, Aleksandar ga nagradi vrijednim darovima, te mu obeća dati svoju sestru Cinu za ženu, po njegovu povratku u Pellu. Lagarova smrt, međutim, prekinu svadbene pripreme i zada veliku bol Aleksandru, koji se za cijeloga svoga života svagda pokaza vrlo privrženim Agrijancima. Njihova konjica (kaže Latz u 2. knjizi o seobama naroda) proslavljena je u povijesnim djelima, a Aleksandar se posluži njome u svim svojim ratovima kao glavnom potporom makedonskoj falangi, htijući je (prema svjedočenju Arijana Nikomedijskog u 1. knjizi) uvijek uza se i vodeći na lijevom krilu ratnike oružane štitovima, te najhrabrije Agrijance. Upravo oni biše glavnim uzrokom poraza i pogibije perzijskog kralja Darija, kao i proslavljene Aleksandrove pobjede nad Perzijancima.

Iliri se bore u službi Aleksandra Velikog.

Aleksandar hrabrošću Ilira pobijedi perzijskog kralja Darija.

Kvint Kurcije, opisujući Aleksandrov okršaj s Darijem, teškoće i opasnosti s kojima se tada suoči, u 4. knjizi ovako piše: Velik broj Makedonaca (kaže on) nađe smrt već u prvom naletu. Najveći ih dio pobježe Aleksandru. Perzijanci nato podigoše strašnu viku, kao što to običavaju pobjednici, te se žestoko probiše između potučenih nep-
rijatelja. Sâm Aleksandar stade koriti i hrabriti svoje 168
prestrašene ljude i poticati na boj koji već gotovo bijaše zamro, te osokolivši im srca natjera ih ponovno na neprijatelja. Perzijski redovi bijahu prorijeđeni s desne strane, jer Baktrijci bijahu otišli po bojna kola, napustivši položaje upravo s te strane. Aleksandar stoga navali na perzijske proširene redove i prodre među njih poubijavši velik broj neprijatelja. Međutim oni iz perzijskog lijevog krila, u nadi da će ga opkoliti sa svih strana, suprotstaviše mu se u borbi prišavši mu straga. Okružen dakle sa svih strana, Aleksandar bi se bio našao u velikoj opasnosti da se Agrijanci ne bijahu pokrenuli i da s konjicom u trku ne bijahu nasrnuli na Perzijance koji ga bijahu okružili, prisilivši ih da se okrenu i zametnu s njima boj. Jedinice s obje strane biše ometene. Aleksandar imaše protivnika i sprijeda i straga. One koji mu stajahu sučelice pritisnuše i potukoše Agrijanci. To je ono što pripovijeda Kvint Kurcije. Apijan iz Aleksandrije u svom *Iliriku* naziva te Agrijance slavnim ilirskim narodima, a Tit Livije u 4. knjizi V. *Dekade* kaže da bijahu smioni ratnici. Dakle, zahvaljujući njihovoj srčanosti i junaštvu, Aleksandar zagospodari Jonijom, Morejom [Peloponezom], objema Frigijama, Kapadocijom, Pasagonijom, Lidijom, Karijom, Licijom, Panfilijom i Fenicijom; pokori Egipat s grčkom Libijom, dio Arabije, Celosiniju, Mezopotamiju, Balaniju, Suzu, Perziju, Mediju, te Parte, uključujući i sve krajeve obuhvaćene perzijskim i medijskim carstvom, a s onu stranu Kaspijskih vrata također i Kavkazom i rijekom Tanaisom. Proširi svoje carstvo na zemlje Baktrijaca i Hirkana, a Skite otjera u njihove šume. Na koncu proširi svoju vlast nad slavnim rijekama Indom, Hidaspe, Hakesinom i Hidraotom. Nije stoga nikakvo čudo što Aleksandar tom tako snažnom ilirskom narodu dodijeli povlasticu čiji je zapis pronađen nakon mnogih stoljeća u jednoj konstantinopolskoj knjižnici, a sadržaj je sljedeći: Mi, Aleksandar Filipov, kralj Makedonije, knez monarhije, začetnik Grčkoga Carstva, sin velikoga Zeusa od Natabana naviješten, gospodar Augusta, Bragmana i Arapa, od istoka do zapada, od juga do sjevera, plemenitom rodu slavenskom i jeziku njegovu hvala, mir i sreća. Nama i nasljednicima našima koji će nas u vladavini svijetom naslijediti u spomen, jer bili ste nam odani, na oružju srčani, vojskovođe naši i snažni
169 ratnici, trajno vam darujemo i slobodno dodjeljujemo zemlje što se prostiru od sjevera sve do krajnjih južnih granica Italije, da se nitko ne usudi tamo nastaniti ili zadržati osim vaših ljudi. Zateknu li se tamo čija prebivališta, nek' vam on robom bude, a djeca njegova robovima vašoj djeci.

Zemlje pod vlašću Aleksandra Velikog zahvaljujući junaštvu Ilira.

Povlastica dodijeljena Ilirima od strane Aleksandra Velikog.

Darovnica sačinjena u novom gradu Aleksandriji, koji utemeljismo na velikoj rijeci Nilu, godine dvanaeste

kraljevinja našega, s bogom velikim Zeusom, te s Marsom, Plutonom i božicom Minervom nama na pomoć; u nazočnosti svjedoka plemenitog Atleta rizničara našega i drugih jedanaest kneževa koje smo, budući nam je suđeno bez potomaka umrijeti, odredili nasljednicima svojim i cijeloga svijeta.

Slavni Agrijanci.

Taj zapis o povlastici, kako rekosmo, nakon mnogih stoljeća pronađe neki Julije Baltazar, carski tajnik. Nitko, dakle, nek' ne uvrijedi slavensko ime koje se ovdje čuje, tim više što Apijan iz Aleksandrije, kao što smo već rekli, naziva Agrijance znamenitima i preslavnima, što u Ilira uistinu i označuje Slavene ili Slavonce.

Doba života Miha Solinjanina.

Miho Solinjanin, koji življaše oko ljeta Gospodnjega 1010. i ostavi zapise o Ilirima, na kraju svoga djela spominje ilirsko vojevanje u službi Aleksandra Velikog i kaže da im on zbog toga oda velike počasti.

Grad Agriju izgradiše Agrijanci.

Agriju, grad smješten u Daciji, izgradiše (kako tvrdi Bonfini u 1. knjizi I. *Dekade*) isti ti Agrijanci, nastanjeni (prema Stjepanu Bizantincu) između planina Hemos i Rodopa u blizini Makedonije. I ova posljednja zemlja bijaše isto tako oduvijek nastanjena Slavenima i Tirovim potomcima, premda prema nekim mišljenjima Makedonce valja uvrstiti među Grke.

Makedonski jezik bijaše različit od grčkoga.

Protiv takvih tvrdnji navodim ono što Kvint Kurcije piše o Aleksandru Velikom, koji više nego jasno razlikuje jezik Makedonaca od govora Grka, što bjelodano pokazuje kako makedonski govor ne bijaše u potpunosti razumljiv čitavoj Aleksandrovoj vojsci, dobrim dijelom sastavljenoj od Grka. Naime, kad Aleksandar reče Filotu, sinu Parmenionovu, da ima određenu stvar izložiti pred mnoštvom, preporuči mu se riječima: Filote, Makedonci te moraju razumjeti, stoga te molim da im se obratiš na svom materinjem jeziku. Filot ne htje tako učiniti, jer da ga ne bi svi razumjeli. Aleksandar ustvrdi da Filotu bijaše mrzak njegov vlastiti materinji jezik. Pa kad bi Makedonci, dakle, bili Grci, zašto bi Filot bio odbio govoriti grčki u nazočnosti Grka, poglavito uzme li se u obzir da, zahvaljujući grčkom govorništvu, ne bi bio mogao naći prikladnijeg jezika, samo da su Makedonci bili Grci?

Jedinstvo jezika dokaz je jedinstva nacije.

Naime (kako kaže Plinije u sedmoj knjizi, poglavlju pedeset i sedmom), prešutno odobravanje ljudi bijaše prvo koje doprinije da se posluži jonskom besjedom. Materinji jezik Makedonaca, dakle,

utoliko što bijaše različit od zajedničkog jezika, za koji pretpostavljamo da bijaše u uporabi u čitavoj vojsci Aleksandra Velikog, bjelodan je znak da se Makedonci ne ubrajaju među Grke, jer običaj je (kako već rekosmo) uzimati drevno jedinstvo jezika kao pouzdan dokaz jedinstva nacije. Stoga s obzirom da u odličnoj Nembrotovoj podjeli jezika niti jedan autor ne tvrdi suprotno i da nema spomena Makedonaca i njihova jezika, a budući da smo pak na temelju razlike između jezika Grka i Makedonaca podastrli više nego dovoljno dokaza kako Makedonci nisu Grci, nužno nam je, pozivajući se na svjedočenje Filipa iz Bergama, priznati kako Makedonci oduvijek bijahu slavenskoga jezika, kao što su to i sada. A što ćete tek pomisliti o onome što nalazimo u Tukidida; obuhvativši krajeve od Bizanta do Pule, uključujući velik dio Tracije i Mezije, te k tome i cijeli Ilirik, on ta široka prostranstva naziva Makedonijom, a to je kao da otvoreno kaže: držim da Traciju, Meziju i Ilirik ne treba lučiti od Makedonaca, jer ne dvojim da su Tračani, Mežani i Iliri povezani istom svezom s Makedoncima. Svjedoči o tome i naslov Aleksandra Velikog, koji se očituje kraljem Makedonaca i Grka, a još više od toga naravna različitost običaja i načina života koju nalazimo između Makedonaca i Grka i zahvaljujući kojoj mi nije lako povjerovati kako bi u ljudi iste narodnosti mogle postojati takve suprotnosti u običajima. Iz istoga razloga Kvint Kurcije, pišući o borbi prsa o prsa između Dioksipa Atenjanina i Horata Makedonca, navodi da među Aleksandrovim vojnicima bijaše Grka koji držahu stranu Dioksipu; no zašto ti Grci ne podržavahu Horata Makedonca, ako su Makedonci jedno te isto s Grcima, tako kako podržavahu Dioksipa stoga što bijaše Grk?

Zašto se Aleksandra Velikog katkad naziva Grkom.

Pa dakle kaže li se katkad, a poglavito u barbarskih naroda, da Aleksandar Veliki bijaše Grk, valja to pripisati činjenici što su istočnim narodima, zbog njihovih čestih sukoba s Grcima, ovi bili poznatiji od svih drugih europskih naroda, te zbog toga sve zapadne narode smatrahu Grcima, jednako kao što u naše vrijeme Grci i Turci, zajedno sa svim ostalim istočnjačkim narodima, vjeruju da su svi narodi katoličke vjere Franci. Jeremija Rus u *Moskovskom ljetopisu* sasvim jasno kaže kako Rusi ili Moskovljani bijahu istoga

jezika kao i drevni Makedonci. Makedonskoga roda bijaše kralj Filip, otac Aleksandra Velikog, koji (kako izvješćuju Plutarh u Aleksandrovom životopisu, Justin u 8. knjizi, Sabellico u 3. knjizi 4. *Eneade*, te mnogi drugi) prisili najponosnije grčke gradove da se pokore njegovim zakonima i ropskim jarmom potlači Grčku koja se sve do tog vremena bijaše održala u slobodi, te zahvaljujući slavnim svojim pothvatima posta ravnim slavi najveličanstvenijih kraljeva. Sin njegov Aleksandar Veliki (kako piše u prvoj poslanici Makabejcima u prvom poglavlju) prevali ovaj svijet sve do samih njegovih granica, odnese plijen mnoštva naroda i zemlja pred njim zanijemi. Nakon Aleksandrova doba, Makedonci i njihovi potomci (prema svjedočenju Diodora Sicilskog u 1. knjizi), uz druga ovozemaljska kraljevstva zavladahu i Egiptom, i to tijekom punih 276 godina. No vratimo se sada započetoj priči o Ilirima. Nakon smrti Aleksandra Velikog, ratovahu u službi drugih kneževa, a poglavito u službi Rimljana, koji iz vlastitoga iskustva poznavahu Ilire kao najsrčanije među ljudima, te si priskrbiše njihovo prijateljstvo, služeći se njihovim vojnim jedinicama u najopasnijim pothvatima i u najtežim vremenima. Tako Amijan Marcelin, pišući u 2. knjizi o rimskim ratovima, kaže: Julijan još uvijek strahovaše pred istočnjačkom snagom, poglavito doznavši da velika vojska predvođena visokim časnikom Marcijanom, poharavši Traciju, samo što ne bje zauzela međe Succi. No usprkos svim tim nevoljama, strah ne ovlada u potpunosti njime, već naprotiv stade na čelo Ilira, iskusnih i vrlo hrabrih ratnika. U vrijeme kad ratoborna Germanija zadavaše silne muke Rimskom Carstvu, na njegove granice bjehu postavljene straže sastavljene od dviju ilirskih legija, svaka od po šest tisuća vojnika zvanih praćkarima, od takve važnosti da zadugo (kako izvješćuje Vegecije u 17. poglavlju 1. knjige) svi ratovi bjehu uspješno okončani upravo zahvaljujućima Ilirima. Kad na vlast stupiše Dioklecijan i Maksimijan, zaslugom ilirske hrabrosti donesoše odluku o njihovom imenovanju Jupiterovcima i Herkulovcima. Ni Cezar August u građanskim ratovima, ni car Valens u pohodima na istok, ne primiše ni od jednog naroda takvu pomoć

U najtežim vremenima Rimljani se poslužiše ilirskom vojskom.

Iliri iskusni i hrabri ratnici.

Praćkari, vojnici dviju ilirskih legija.

Zbog zasluga svojih dobiše ime Jupiterovci i Herkulovci. Iliri ratuju u Italiji u službi Belizara.

kakvu im pružiše Iliri. Ratovahu oni također i u Italiji
172 protiv Gota, u službi Belizara, gdje se junaštvom ponajviše istaknu Nazat, poglavar Ilira (kako piše Prokopije u 3. knjizi o Gotima). Dalmatinci bijahu ilirski narod koji se posebice iskaza na oružju, a ime njihovo (kaže Bernardo Giustiniani u 4. knjizi) bijaše svagda na slavi. Želeći uvježbati svoje vojnike i sviknuti ih ratnim nedaćama, Rimljani ih slahu (prema izvješćima Velejovim u 2. knjizi) u borbu s Dalmatincima, čije junaštvo bijahu često iskusili, spoznavši također snagu tih ljudi koji se dragovoljno upuštaše u borbu za svog kneza. Rimljani stoga nastojahu gotovo ih svagda imati uza se u važnim okršajima, te u tu svrhu (kako pripovijeda Josip u 11. knjizi *O judejskim ratovima*) stalno držahu dvije legije Dalmatinaca na granicama Germanije u obranu od napada njezina okrutna pučanstva. U sukobu cara Klaudija s Gotima, kojih broj dostizaše 350 tisuća boraca, dalmatinska se konjica (piše Trebelije u životopisu toga cara) bjelodano pokaza vrlo hrabrom i vičnom ratnim vještinama, tim više što sam Klaudije bijaše dalmatinskoga podrijetla. Koliko srčanost njihova i vjernost bijahu na cijeni u Rimljana, najbolje svjedoči grčki autor Zosim, koji u 5. knjizi ovako piše: U vrijeme Konstantinova rata s carem Honorijem (kaže on), kad se Rim nađe u velikoj opasnosti, knez se domisli pozvati u obranu grada Rima legije sastavljene od dalmatinskih vojnika, koji kako zbog velike svoje smionosti, tako i zbog velike svoje tjelesne snage, bijahu gotovo najvažniji dio čitave rimske vojske. Tako o Dalmatincima govori Zosim, a ja ne vjerujem da je moguće čuti časnijega spomena od toga, budući da između svih naroda Rimskoga Carstva oni jedini bijahu smatrani dostojnima primiti u dužnost obranu grada Rima, prijestolnice čitavoga carstva. Stoga se nikome ne bi trebalo činiti čudnim što još i dandanas turski poglavar toliko štuje Ilire da upravo među njima bira najodličnije uglednike svoje vlade i zapovjednike svoje vojske, a tjelesna mu je straža sastavljena od gotovo dvadeset tisuća janjičara te narodnosti. Po mom mišljenju bit će dovoljno što smo dosad rekli kao dokaz da su Iliri, a posebice Dalmatinci oduvijek bili glasoviti ratnici proslavljena imena. Želi li možda

Dalmatinsko ime bijaše svagda na slavi.

Dvije dalmatinske legije smještene na germanskim granicama.

Car Klaudije bijaše Dalmatinac.

Dalmatinci su pozvani u obranu Rima.

Autori koji pisahu o Dalmatincima i drugim Ilirima.

tkogod doznati više o drugim pothvatima i uspjesima tih ljudi, nek' čita latinske autore Tita Livija, Veleja Paterkula, Seksta Rufa, Svetonija Trankvila, Trebelija Poliona, 173
Flavija Vopiska, Plinija, Bionda i Sabellica, a od Grka nek' uzme Polibija, Diona iz Niceje, Plutarha, Apijana iz Aleksandrije, Strabona, Zosima, Georgija Cedrena, Nicefora Kalista, Zonaru i Laonika Halkokondila. Svi oni ukratko spomenuše Dalmaciju i druge ilirske pokrajine. Kojim se jezikom tamo govorilo u davnini, pitanje je koje je izazvalo mnoge nedoumice, a neki tvrde da jezik kojim se danas govori u Dalmaciji i drugim ilirskim pokrajinama ne potječe iz davnih vremena, već da su ga prvi put oko 606. godine uveli u uporabu Slaveni

Dokaz da slavenski bijaše oduvijek jezik Ilirika.

prilikom zaposjednuća tih krajeva, dok se prije toga govorilo grčkim ili latinskim jezikom. Ja sam, međutim, suprotnoga mišljenja i držim neprijepornim da je jezik Ilirika bio isti onaj kojim se i danas tamo govori, iako je dolaskom Gota i Slavena donekle izmijenjen. Naime, gdjegod starosjedioci nisu sasvim izumrli, uvijek se zadržao prvi i drevni jezik toga kraja, usprkos djelomičnim promjenama, kao što se vidi u talijanskom slučaju, gdje drevni jezik Latina još uvijek postoji, premda iskvaren neprestanim provalama tuđinaca raznih narodnosti u Italiju. Vjerujem da se isto to dogodilo i s Dalmatincima i drugim Ilirima, čiji je drevni jezik iskvaren u dodirima sa Slavenima. No Biondo kaže da od dva jezika stvoriše treći, nov jezik, budući da nema dokaza da su dalmatinski ili ilirski starosjedioci ikada u potpunosti izumrli bilo krivnjom Slavena ili drugih tuđinaca koji bi uveli jezik kojim se danas tamo govori. Oni koji tvrde da se u ilirskim zemljama u davnini govorilo grčki ili latinski, sasvim su u krivu, jer da je tome tako, ne bi grčki i latinski pisci zvali Ilire barbarima, kao što međutim jasno proizlazi. Istina je, dakako, da u nekim primorskim gradovima u Dalmaciji bijahu smještene rimske naseobine u kojima bijaše u uporabi latinski, no one gotovo sve do jedne

Sv. Jeronim prevede Dalmatincima na slavenski jezik Stari i Novi zavjet.

nestaše s lica zemlje kad Slaveni zaposjednuše te krajeve, što se (kako rekosmo) zbî ljeta Gospodnjega 606. Još jedan dokaz ide u prilog tvrdnji da se istim jezikom govorilo u Dalmaciji i prije pojave Slavena, a to je prijevod Svetog pisma kojeg crkveni otac sv. Jeronim sastavi

za Dalmatince, kao što svjedoči Biondo u 7. knjizi o slavodobitnom Rimu, gdje ovako piše: sv. Jeronim sastavi

Novo pismo, iznašašće Sv. Jeronima.

174 (kaže on) novo pismo, različito i od grčkoga i od latinskoga, te tim pismom zapisa za Dalmatince svoj prijevod Svetoga pisma na slavenski jezik. Ne samo da sastavi to novo pismo i navedeni prijevod nego na istom jeziku za-

Slaveni iz Lipna prigrle kršćansku vjeru.

pisa također i katoličko bogoslužje potvrđeno od strane Eugena IV. Isto to piše Sabellico u 9. knjizi 7. *Eneade*, te János Thuróczy u *Ugarskom ljetopisu*, gdje kaže da za vladavine ugarskog kralja Ludovika Martela, Slaveni iz tjesnaca Lipna, ljudi tvrdoglavi, primiše Kristovu vjeru, dok im katolički svećenici držahu misu i druge službe Božje prema prijevodu svetog Jeronima, crkvenog oca. Sastavi on taj prijevod (prema Hermannu Contractusu i Johannu Nauclerusu) gotovo dvije stotine godina prije no što Slaveni zaposjednuše Dalmaciju. Budući dakle da je očito da sv. Jeronim bijaše preveo Dalmatincima Sveto pismo na taj jezik, ne može mu se nijekati postojanje na tom području i prije dolaska Slavena. Pokazuju to i neka imena mjesta u Iliriku, nadjenuta prije no što Slaveni pristigoše u te krajeve, kao što su primjerice Grapša i Korita, koja čitamo u Ablabija, te Bilazora, mjesto koje Tit Livije spominje u 4. knjizi V. *Dekade*, kada kaže: Stoga posla on Antigona, jednog od svojih plemića, ne bi li uputio galsku vojsku u Bilazoru, mjesto u zemlji Peona. Svi su ti nazivi, naime, slavenski; Grapša u Slavena znači grabež, Korita dolazi od korito, a Bilazora nije drugo doli bijela zora. Miho Solinjanin otklanja k tome svaku sumnju kada u svom djelu o Iliriku piše: Premda drevni jezik Dalmacije i Ilirika bijaše ujedno zajednički Gotima i Slavenima, ipak imahu teškoća pri sporazumijevanju; no razlike između Dalmatinaca i Slavena ne bijahu tako velike poput onih između Slavena i Ilira. Od ovih posljednjih potekoše mnogi muževi koji zapovijedahu tuđinskim narodima i postaše najodličnijima među carevima, a tko želi steći podrobnija znanja o tome nek' čita djela Julija Kapitolijskog, Trebelija Poliona, Flavija Vopiska, Seksta Aurelija Viktora, Eutropija, Pavla Đakona, te onih koji su nam i nakon tih autora ostavili životopise careva, a to su Biondo, Platina i Francesco Petrarca, koji je na talijanskom sastavio kratak pregled života pa-

pa i careva. Tu su još i papa Pio Drugi, sv. Antonin i Petar biskup Echilino koje sam, s obzirom da se pri spome- 175
nu na careve bave Slavenima više od svih drugih, htio svakako navesti poimence.

Carevi Klaudije, Prob i Kar bijahu Iliri.

Tako ćemo sasvim bjelodano pronaći da se Klaudije prezimenom Flavije, te jedan njegov brat Kvintilije, zatim Prob i Kar, prema svjedočenjima Onezimovim i Cerilijanovim (kako izvješćuje Flavije Vopisco u *Klaudijevu životopisu*), rodiše u obiteljima ilirskoga podrijetla, iako neki kažu da Klaudije bijaše iz Milana, dok drugi pak tvrde iz Narbonnea.

Car Dioklecijan bijaše Dalmatinac.

Pronaći ćemo također da on i sinovi mu cezari Karin i Numerijan te, kako kaže Petar Echilino u *Katalogu Sv. Marcela*, Gabinije, Dioklecijan i sin mu Maksimijan, kao i unuk Maksencije, sin Maksimijanov, bijahu Dalmatinci, premda Sekst Aurelije, koji spominje Probovo dalmatinsko podrijetlo, kaže da Maksimijan bijaše iz Panonije. No bilo kako bilo, bijaše li Maksimijan iz Panonije ili iz Dalmacije, zna se zahvaljujući Apijanu iz Aleksandrije da Ilir bijaše predak Panonijev, te stoga Maksimijana zajedno s Maksencijem valja ubrojiti među Slavene.

Carevi Decije, Jovijan, dvojica Valentinijana, Valens, Gracijan i Valentin bijahu podrijetlom Panonci.

Decije August zajedno sa sinom Decijem Cezarom, Jovijan, dvojica Valentinijana, Valens, Gracijan i Valentin podrijetlom bijahu iz Panonije. U životopisu Aleksandra Augusta Seksto Aurelije Viktor pripovijeda da Galerije i šurjak mu Maksimin bijahu dačkoga roda; Eutropijeva svjedočenja govore to isto i za Aurelijana, oko čijeg mjesta rođenja postoje prepirke (kako izvješćuje Flavije Vopisco), jer jedni tvrde da je rođen u Sirmiumu, zemlji panonskoj, drugi pak da je iz Mezije;

Car Aurelijan bijaše iz Mezije.

Carevi Galerije, Maksimin i Licinije bijahu Dačani.

prema Platini, i Licinijevi roditelji bijahu Dačani, a ovi posljednji su (kako smo već prije pokazali) ne samo Slaveni, nego štoviše, kako tvrdi Strabon, polažu pravo na zajednički jezik s pučanstvom Mezije.

Dvojica Maksimina bijahu tračkog podrijetla.

Julije Kapitolijski pokazuje kako također i dvojica Maksimina vuku podrijetlo iz Tracije. Pa čak ni onom uzvišenom i plemenitom Konstantinu ne bijaše slavenski narod sasvim dalek, budući da (kao što izvješćuju Trebelije, Eutropije i Platina) otac njegov Konstancije Cezar bijaše unuk po kćeri Klaudija Dalmatinca, odnosno Slavena.

Car Leon bijaše Bes.

Iz istoga naroda, točnije od Besa koji (kako će još biti rečeno) bijahu puk slavenski i dadoše ime Bosancima, poteče Leon, prvi car tog imena, kao što piše Sabellico u 2. knjizi 8. *Eneade*,

Besi nisu Grci.

gdje kaže kako neki tvrdi da car taj bijaše Bes, a ne Grk. Zonara u životopisu cara Marcijana kaže pak da bijaše Ilir i zove ga velikim Leonom.

Zavičaj cara Justinijana.

Slaven bijaše također i Justinijan, prvi car tog imena, a njegovo rodno mjesto (prema Münsteru, Platini i Botteriju) bijaše grad Prizren
176 u Srbiji, ili pak (kako tvrdi Nicefor Kalist u 37. poglavlju 16. knjige) grad Ahrida, nekad zvan Justinijana, a danas Ohrid. Grad Justinijanu spominju još i prije toga Juraj Tirski u 4. poglavlju 20. knjige, te Nicefor Gregora u 2. knjizi. Stupivši dakle na carsko prijestolje, Justinijan uvelike proširi granice carstva i uz pomoć svoga vojskovođe Belizara potuče Perzijance i Vandale.

Car Justinijan provede zakonsku reformu i sastavi Digesta i Institucije.

No među svim njegovim pothvatima vječnoga spomena bje dostojan njegov nalog da se gotovo dvije tisuće svezaka sažme u ne više od pedeset tomova pod zajedničkim nazivom *Digesta*. Pritom se poglavito uteče (kako piše Sabellico) djelu Ivana Patricija, Tribonijana i Teofila Doroteja. Sastavi zatim pregled zakonika podijelivši tako obilnu i opširnu građu u svega četiri sveska pod imenom *Institucije*.

Car Justin bijaše Slaven.

Justinijana na carskom prijestolju naslijedi drugi jedan Slaven, a bijaše to njegov nećak Justin, sin sestre mu. Kad carska čast bje prenesena na Germane, na prijestolje stupiše, kao što se vidi u pape Pija [II.] i u *Svesku o razdobljima*, Karlo, Žigmund i Vjenceslav, podrijetlom Slaveni iz češkog ogranka. Kada bih htio prikupiti na jednom mjestu kako njihova najslavnija djela, tako i ona careva slavenskog podrijetla prije navedenih, bilo bi mi bez dvojbe potrebno mnogo svezaka. Uzmimo, primjerice, samo Aurelijana, izostavljajući ostale; prema svjedočenju Sabellicovu, a koji se pak ugleda na Teodola, Aurelijan u jednom jedinom danu vlastitom rukom oduze život četrdesetosmorici protivnika.

Sv. Jeronim bijaše Slaven.

Ne uzmanjka Slavenima ni preslavnih učenjaka, među kojima se ističe dika učenoga svijeta sv. Jeronim, rođen u Stridonu, čija propovjednička vještina, kako kaže Augustin prema Julijanu, poput sunca blista s istoka na zapad. Ugled njegov bijaše tolik da se (kako se priča) čak ni učena Grčka, oduvijek učiteljica ostatka svijeta, nakon svih svojih glasovitih pisaca nije postidjela naučiti nešto od jednog Dalmatinca, prevevši od množine komentara drugih autora isključivo one Jeronimove. Bijaše u prošlim vreme-

Papa Gaj i papa Ivan IV. bijahu Dalmatinci.

nima i drugih odličnih dalmatinskih muževa, kao što to bijahu papa Gaj i papa Ivan IV., od kojih jedan (kako pišu Platina, Petrarca i Filip iz Bergama), pridodavši Crkvi Božjoj ures mnogih redovničkih i svećeničkih redova, za vladavine svog rođaka Dioklecijana bje ovjenčan mučeništvom. Drugi, rođen od oca Venancija Skolastika (ka-
ko piše Martin, biskup Cosenze), čovjek iznimne po- 177
božnosti, vlastitim novcem otkupivši mnoštvo robova i stekavši tom svojom velikodušnošću mjesto u kraljevstvu nebeskom, u miru sklopi oči na vječni počinak. Kakav to krasan prizor bijaše nebeskim svecima kad Gaj odloži smrtnu svoju stolu i muževi ga i žene, rođaci njegovi u slavi ovjenčani pobjedničkim palminim granama, primiše u slavodobitnoj raskoši radujući se što taj papa i rođak njihov, negda učitelj njihov na zemlji, kraljuje zajedno s njima na nebu? Car Dioklecijan, naime, dade pogubiti Gajeva brata Gabinija zbog njegova ispovijedanja

Suzana Djevica.

kršćanske vjere. Bijaše Gabinije (kako kaže Petar Echilino) čovjek učen i vješt propovjednik, a zajedno s njime bje pogubljena i kći mu Suzana Djevica, djevojka izvanredne ljepote od oca upućena u tajne Svetoga pisma, koju, prema svjedočenju istog toga Petra, Dioklecijanov sin

Klaudijeva žena Prepedigna ovjenčana mučeništvom.

Maksimijan htijaše za ženu. Zajedno s njima car dade pogubiti i Gajevu i Gabinijevu braću Maksima i Klaudija, kao i Klaudijevu ženu Prepedignu, te djecu im Aleksandra i Cuccia. Prije njih mučeničku palmu bijaše primila odana kršćanka i kći cara Decija Ćirila, koja (izvješćuje Filip iz Bergama u 8. knjizi) završi pod nožem

Dioklecijanova kći Artemija.

zbog ljubavi svoje prema Kristu. Nakon nje Dioklecijanova kći Artemija skonča život po nalogu brata svoga Maksimijana, i ona zbog ispovijedanja kršćanske vjere, kao i Dioklecijanova žena Serena, te Marin i Leo združeni u Božjoj ljubavi i preminuli naravnom smrću. Marin taj i Leo bijahu braća rodom iz dalmatinskoga grada Raba. Prešavši u Italiju ljeta Gospodnjega 254., dadoše ime gradovima San Leo i San Marino poviše Riminija, koji su gradovi do dana današnjega zadržali isto ime. I mnogi drugi iz raznih krajeva Dalmacije poginuše od ru-

Ilirik podijeljen na deset pokrajina.

ke neprijatelja vjere, a ponajviše od Rimljana, koji u to vrijeme bijahu nesmiljeni protivnici imena kršćanskog. Upravo Rimljani, odnijevši na koncu pobjedu nad Ilirikom nakon mnogih i učestalih ratova koje tamo vođahu stotinama godina, podijeliše tu zemlju (kako piše Johannes Aventinus u drugoj knjizi) na deset pokrajina. Prva bijaše Priobalni Norik na Dunavu, na području današnje Austrije, a vojnici iz tamošnjih straža na Dunavu dobiše ime rivari, odnosno obalnjaci. Druga pokrajina bijaše prvi kopneni ili Gornji Norik, nastanjen Bavarcima s druge strane rijeke Ems, te Tirolcima. Drugi odnosno Donji Norik, danas nastanjen Štajercima i Kranjcima, bijaše treća rimska pokrajina u Iliriku, a četvrta bijaše Valerija, koja u prošlosti pripadaše Panoniji, a smještena
178 je između rijeke Drave i Dunava na zapadu i danas je dio Austrije i Ugarske. Peta bijaše Panonija između rijeka Drave, Save i Dunava, gdje se danas prostiru Ugarska i zemlje Kranjaca i gdje bijaše Sirmij kod kojega rijeka Bosut utječe u Savu, a tu je i planina Alma. Osim Panonije, tu je i pokrajina zvana Mezija, koja počinje kod navedenog pritoka i proteže se zatim sve do Ponta. Rimljani podijeliše Meziju na dva dijela, na gornju i donju. Ovu

Donja Skitija.

prvu nastavahu Tribali, danas Srbi i Bugari, a drugu donji Skiti, koji su zapravo Vlasi i Bugari. Među njima bijaše i priobalna Dacija, osma pokrajina, koju Rimljani utemeljiše s ove strane Dunava nakon gubitka podunavske Dacije. Deveta pokrajina bijaše Liburnija ili Ilirik u užem smislu riječi, a to je naseobina Jadra ili Zadar; danas je zovu Slavonijom. Deseta i posljednja pokrajina u Iliriku

Najvažniji dalmatinski gradovi.

bijaše Dalmacija. Najvažniji tamošnji gradovi bijahu Salona, danas Solin, i Epidaur, danas Dubrovnik. Navedenim pokrajinama Rimljani kasnije pridodaše drugih pet, to jest Dardaniju, Hemimont, Ahaju, Makedoniju i Tesaliju, okupivši ih sve pod zajedničkim imenom Ilirik. Odašiljahu u pokrajine rimsku upravu i časnike; tako u Iliriku (kao što proizlazi iz djela Antonija Sconcovija) Rimljani postavljahu pretorskog namjesnika koji zapovijedaše vojnim posadama. Tri bijahu vojna zapovjednika, jedan u donjoj Meziji, drugi u Daciji, a treći u gornjoj Meziji. Konzula bijahu dva, jedan u donjoj Meziji, a drugi u unutrašnjosti Dacije, dok upravitelja bijaše osam. Dvije dijeceze, makedonska i dačka, potpadahu pod ovlasti pretorskog namjesnika u Iliriku. Dalmatinskoj konjici pripadahu peto, osmo i deveto mjesto u rimskoj voj-

sci. Slijedi popis jedinica i službi u ovlasti rimskoga namjesnika u Iliriku.

Rimske službe i položaji u Iliriku.

Jedna palatinska legija
Veterani Bertoni
Šest palatinskih pomoćnih jedinica
Mladi kopljanici
Birani strijelci
Nepobjedivi Jupiterovci
Neslomljivi

Osam okružnih legija

Marsovi Konstanti
Marsovi ratnici
Dijanini ratnici
Veterani iz Germanikovih jedinica
Drugorednjaci
Augustovski kopljanici
Minervini ratnici
Mladi konjički kopljanici

Naoružani prema navadi okruga

Mladi izvrsni Teodozijanci
Burgaracesi
Scompesi
Ulpijanovci
Metesi
Drugi Teodozijanci
Mladi teodozijanski strijelci
Scapesi

Vjeruje se da su navedeni zapovjednici vojni časnici pod čijim se zapovjedništvom nalaze ovdje pribilježene jedinice.

Jedan namjesnik
Dva numerara ili brojitelja
Jedan tajnik
Glavni blagajnici, ujedno brojitelji
Blagajnici
Primaoci i drugi iz tjelesne straže

Predstojnik za nadarbe u Iliriku
Predstojnik za trgovinu u Iliriku
Glavni rizničar
Predstojnik za kovine

Službe u ovlasti gore navedenog predstojnika za trgovinu u Iliriku.

Starješina cijele službe
Starješina porezne blagajne
Starješina bilježnika
Starješina brojiteljske blagajne
Starješina zlatnih zaliha
Starješina blagajne za jamčevine u zlatu
Starješina riznice posvećenih odora
Starješina srebrnih zaliha
Starješina blagajne tisućica
Starješina riznice nakita
Starješina za novčane poslove i drugi blagajnici
Blagajnici navedenih blagajni 179
Podstarješina službe, ujedno starješina primaoca
Drugi podstarješina službe, zadužen za opremu vojske
Treći podstarješina, zadužen za službene spise
Drugi dvorani, odnosno dvorski činovnici

U ovlasti V. glavnog upravitelja Dalmacije nalaze se službe:

Jedan namjesnik
Jedan trubač poklisar
Dva glasnika
Jedan tajnik
Jedan razvodnik
Jedan zastupnik

Jedan zamjenik razvodnika
Primaoci
Ostali pripadaju kohortama i nije im dopušteno prijeći u drugu jedinicu bez dopisa koji glasi: Milošću namjesnikovom.

Dužnosti ostalih upravitelja slične su onima upravitelja Dalmacije.

Zapovjednik dvorske straže u svojoj ovlasti ima ove dijeceze

Italija
Ilirik
Afrika

Služba voditelja svih službi

Razvodnik
Zamjenik razvodnika
Zamjenici razvodnika u radionicama
Dužnosnik za javni tečaj
Dužnosnik za sve pokrajine
Tumači svih narodnosti

Radionice u Iliriku

Radionice u Sirmiju
Izradba štitova
Radionice Skordiska
180 *Oružarnice*
Kovačnice u Acimincumu
Kovačnica u Corutou
Oružarnica u Saloni

U ovlasti presvijetlog predstojnika za svete nadarbe.

Predstojnik za nadarbe u Iliriku
Knjigovođe za drugu Panoniju, Dalmaciju i Posavinu
Knjigovođe za sveukupnost prve Panonije, Valerije, kopnenog i priobalnog Norika
Okružni namjesnik Solinjana u Dalmaciji
Okružni namjesnik Siščana u Posavini
Povjerenik za novčane poslove u Sisku

Povjerenici za utvrde

Povjerenik za utvrdu u Basijani
Povjerenici za drugu Panoniju, premješteni u Salonu
Povjerenici za utvrdu u Sirmiju u drugoj Panoniji
Povjerenici za utvrdu Jupiterovaca u Splitu u Dalmaciji
Povjerenik za solinjanski Baffo u Dalmaciji

[Dubrovnik]

To su, dakle, službe i položaji rimske vlasti u Iliriku i Dalmaciji. U toj bivšoj rimskoj pokrajini nalazi se u današnje vrijeme grad Dubrovnik, imena i jezika slavenskoga, kao jedini slobodan, a k tome i najglasovitiji grad ne samo Dalmacije, nego i cijele Ilirije. Slavu duguje ne samo starodrevnosti svojoj već i djelima svojih građana iz prošlih vremena. Htio sam stoga na koncu izložiti ukratko štogod o postanku grada i o najznamenitijim do-

Postanak Dubrovnika.

gađajima iz njegove povijesti. Početke mu valja tražiti (prema mišljenju svih pisaca koji su ikada pisali o njegovu postanku) u ruševinama Epidaura, bivše rimske naseobine (kako piše Plinije). Epidaur bijaše rimska naseobina pod nazivom Maria. U to se doba (prema izvješću Gilberta Lansbergija u 2. knjizi o rimskim naseobinama) zvaše Maria i bijaše (kaže Ortell u *Zemljopisnoj sinonimiji*) sjedište devete legije. Grad taj bijaše plemenit i drevan, s obzirom da mu temelji potječu (kako u svom *Zemljopisu* pripovijedaju Corrado Myconio i David Hottomann) iz vremena rođenja velikog Mojsija, vođe hebrejskog naroda, a bje to (kaže Marianus Scotus u 1. knjizi svog *Ljetopisa*) godine 2606. od postanka svijeta. Održa

Tko i kada uništi Epidaur.

se zatim sve do vremena cara Valerijana, odnosno godine 265., kada Goti harajući Tracijom i Ilirikom velikim dijelom razoriše Epidaur. Nekolicina njegovih građana, okretnijih od drugih, želeći ubuduće izbjeći tome slična barbarska mahnitanja (kako pripovijeda Miho Solinjanin u djelu o Dalmaciji), izgradiše mali kaštel na visokoj i strmoj hridi na moru, odvojenoj od kopna i već po prirodi sigurnoj od svakog napada, bilo s kopna ili mora. Kaštel bje zatim proširen godine 283. kada Sarmati, u 181
vrijeme cara Proba, harajući Ilirikom gotovo opustošiše Epidaur. Grad bje zatim sasvim napušten (prema svjedočenju Miha Solinjanina) kad se u tom kraju pojavi ve-

Zmaj Boas iz Epidaura.

liki zmaj zvan (kako piše sv. Jeronim u životopisu sv. Hilarija opata) **boas**. Proždiraše on, naime, goveda, ubijaše pastire i trovaše zrak kužnim svojim dahom, a stan mu bijaše duboka jedna špilja, koju je danas moguće vidjeti usred Epidaura. Na koncu zmaja spali sv. Hilarije, oko ljeta Gospodnjega 360. Govoreći o postanku Dubrovnika, Filip iz Bergama u 9. knjizi sasvi jasno kaže da mu temelje postaviše građani Epidaura nakon što Goti 453. godine bijahu uništili njihov grad, a gotovo se u potpunosti poklapaju s time tvrdnje Konstantina Porfirogeneta koji u djelu naslovljenom *Savezi, prava i društva Rimskog Carstva* govori o postanku Dubrovnika sljede-

Podrijetlo imena Ragusa.

Isprva se zvaše Lausa.

ćim riječima: Grad Dubrovnik, odnosno Ragusa (kaže on), dobi to ime po grčkoj riječi *λας*, što znači kamen, te njegovi stanovnici isprva bjehu prozvani *Lausei*, što zatim promjenom slova posta *Rausei* i *Ragusei*. Bijahu oni

prije toga stanovnici grada Epidaura, koji zajedno s ostatkom Dalmacije zauzeše Slaveni, poubijavši jedan dio građana i odvevši drugi dio u zarobljeništvo. Oni koji bijahu pobjegli iz gradskih ruševina povukavši se u obližnja mjesta, sagradiše potom mjestance koje kasnije bje prošireno i opasano zidinama opsega od pola milje. Prvi

Prvi utemeljitelji Dubrovnika, prema tvrdnjama Konstantina Porfirogeneta.

njegovi začetnici bijahu Grgur, Arsacije, arhiđakon Valentin i Faventin, svećenik iz crkve Svetog Stjepana. Prošlo je petsto godina otkako napustivši Salonu izgradiše rečeni grad, u kojem se nalazi Sv. Pankracije smješten u spomenutoj crkvi Sv. Stjepana u središtu grada. Pomanjkanje i jalovost zemlje prisiljavaju Dubrovčane da se trgovini i pomorstvu posvete revnije no obrađivanju polja i općenito poljodjelstvu. Toliko kaže Konstantin o Dubrovniku. To svoje djelo (prema pisanju Arpontaha iz Bordeauxa u *Raspravi o mijenama država*) napisa on 959., pa bi izgradnju Dubrovnika valjalo smjestiti (prema njegovim tvrdnjama) u godinu 459. No Konstantin se tu vara, osim ako pod Slavenima ne podrazumijeva Gote, kada tvrdi da rušitelji Epidaura bijahu Slaveni. Ovi posljednji, naime (prema svjedočenjima Prokopijevim, Sabellicovim, te mnogih drugih pisaca), prvi put prodriješe u Dalmaciju za vladavine careva Mauricija i Foke, od kojih prvi vladaše godine 583., a drugi 604. Nemoguće je, dakle, da Slaveni bijahu ti koji razoriše Epidaur, već to valja pripisati Gotima koji mnogo prije dolaska sv.
182 Hilarija u Dalmaciju i njegova okršaja s epidaurskim zmajem bijahu uništili grad iz čijih ruševina građani (kao što tvrdi Sabellico, slažući se u tome s gotovo svim drugim autorima) podigoše temelje novoga grada Dubrovnika. Ne bje to godine 453., kako vjeruju navedeni autori, već 267., kao što u raspri o Dalmaciji piše Miho Solinjanin, autor znatno stariji od prije spomenutih. To je tim vjerojatnije što godine 360., kada zmaj haraše epidaurskim područjem, ne bijaše tamo niti mogaše biti nastambi, s obzirom da se kaže da zmaj dahom svojim trovaše zrak, a sv. Jeronim piše da ubijaše tamošnje pastire, a ne građane. Jasno se iz toga vidi da u to vrijeme Epidaur bijaše potpuno pust i da se njegovi stanovnici već bijahu preselili u novoizgrađeni Dubrovnik. Što se pak postanka tog posljednjeg tiče, pop Dukljanin je u velikoj zabludi

Zabluda popa Dukljanina glede postanka Dubrovnika.

kada tvrdi da Pavlimir Bello, po svom dolasku iz Rima, bje prvi koji mu postavi temelje. Premda je nemoguće točno utvrditi vrijeme Pavlimirova dolaska u taj dio Dalmacije, zna se ipak da to bje nakon 900. godine, dakle kada Dubrovnik (kao što ćemo nešto poslije reći) bijaše već napredan grad. Moguće je, dakako, da ga on bijaše djelomice nadogradio ili pak podigao koju novu utvrdu.

Dubrovčani bijahu u savezu s Neretvanima.

Dokaz je napretku grada i to što Dubrovčani (kako piše Miho Solinjanin) stupiše u savez s Neretvanima godine 880., kada ovi bijahu u ratu s Mlečanima. Stoga, kako se ne bi nekome učinilo da su sve to puste priče i da Dubrovčani u to doba bijahu zapravo nepoznati, počujmo što o njima piše grčki autor Georgij Cedren u *Povijesnom pregledu*, gdje ovako govori: Kad car Mihael napusti i taj dio, kao i sve ostalo, gotovo cijela Italija i mnoga mjesta na Siciliji, nekad u vlasti Rimskog Carstva, padoše u ruke barbarima iz Kartage uz obvezu plaćanja danka. K tome Skiti nastanjeni u Panoniji, Dalmaciji i drugim zemljama u unutrašnjosti, odnosno Hrvati, Srbi, Zahumljani, Trebinjci, Konavljani, Dokleati i Dubrovčani, svrgnuvši jaram Rimskog Carstva kojem u prošlosti bijahu podčinjeni, stekoše slobodu. Tom prilikom Agareni iz Kartage, postavivši na zapovjedničke položaje Soldana, Sabu i Kalfusa, najiskusnije svoje pomorce, nasrnuše s trideset i šest lađa na mjesta u posjedu Rimskog Carstva, te zauzeše mnoge dalmatinske gradove, među kojima bijahu Butama, Rosa i donji Kotor. Budući

Butamu, današnju Budvu, izgradiše, kako piše Rafael iz Volterre, Egipćani.

Saraceni zauzmu Kotor.

Dubrovnik, najvažniji grad u kraju, pod saracenskom opsadom.

Tu opsadu Dubrovnika spominje i Zonara u 3. tomu.

Dubrovački izaslanici odu u Konstantinopol.

da ih sreća i uspjeh bjehu tako dobro poslužili u tom pot- 183
hvatu, dadoše se također i na osvajanje Dubrovnika, najvažnijega grada u tom kraju, te ga dugo držahu pod opsadom, dok im se građani hrabro odupirahu. Kad Dubrovčani uvidješe da im prijeti konačna pogibelj, nagnani nuždom poslaše svoje izaslanike caru Mihaelu tražeći pomoć od njega, kako puk kršćanski ne bi potpao pod vlast neprijatelja kršćanskog imena. No prije no što izaslanici stigoše Mihaelu, car napusti ovaj svijet, a naslijedi ga Bazilije Makedonac, koji ljubazno primi i s velikom pozornošću sasluša dubrovačke izaslanike. Njihove ga riječi tako ganuše i potaknuše na samilost da okupi flotu od stotinu lađa i preda je pod zapovjedništvo Nicete prezimenom Orifas, plemića i pomorskog admirala i muža

Plemić Niceta pristigne u pomoć Dubrovniku.

izvanredne razboritosti, te ga posla u pohod protiv barbara. Dok ovi ustrajahu u opsadi Dubrovnika, doznaše od nekolicine bjegunaca za dubrovačko izaslanstvo kod cara, te nagriženi sumnjom da car neće moći odbiti pomoć gradu i gubeći nadu da bi ga u tako kratkom vremenu mogli zauzeti, prekinuše opsadu. Preplovivši more stigoše u onaj dio Italije koji se danas zove Lombardija, zauzeše grad Bari i zaustaviše se u tom kraju.

Saraceni osvoje Lombardiju.

Napadajući jedno za drugim okolna mjesta, zagospodariše cijelom Lombardijom, zauzevši na koncu čitav onaj dio koji se proteže sve do Rima.

Hrvati i Srbi, donji Skiti.

No Hrvati, Srbi i drugi skitski narodi koje smo malo prije naveli, vidjevši razvoj događaja u Dalmaciji i utjecaj pomoći poslane od strane cara Bazilija, preko svojih izaslanika zatražiše od cara da ih primi natrag pod zaštitu njegova carstva. Ocijenivši da je njihova molba opravdana i poštena, Bazilije vrlo rado usliši njihova traženja, a na tamošnju upravnu vlast postavi ljude njihove narodnosti. Za to vrijeme isti oni Agareni koji bijahu držali pod opsadom grad Dubrovnik, harahu Italijom nanoseći neizmjerne štete u sveopćem pustošenju. Car ih htijaše istjerati iz Italije, no uvidjevši da flota pod zapovjedništvom Orifasa ne dostaje za takav pothvat, zatraži pomoć od franačkog kralja Dolika i od rimskog pape, ne bi li mu pomogli stati na kraj ljudima onim okrutnim bezbožnicima.

Car Bazilije traži od Slavena i Dubrovčana pomoć protiv Saracena.

Poruči zatim Slavenima, koje smo gore imenovali, te Dubrovčanima, koji bijahu pretrpjeli opsadu, da mu je u tom pothvatu potrebna njihova pomoć. Kada na taj način bjehu združene snage mnogih
184 saveznika, zajedno okupiše silnu vojsku, a zahvaljujući vojnoj vještini i iskustvu Orifasa, umah bje zauzet grad Bari. Franački kralj, potukavši u boju Soldana, zarobi ga živa i odvede ga zajedno s ostalim agarenskim zarobljenicima. Tako se skonča prvi Bazilijev pothvat na zapadu. Dubrovčani i drugi Slaveni ostahu zatim dugo u Lombardiji pod vodstvom Prokopija, glavnog rizničara cara Bazilija i zapovjednika slavenskih i zapadnjačkih vojnih snaga. Nakon brojnih junačkih djela njega i njegovih ljudi, i nakon velikog pokolja koji izvršiše nad Saracenima, dođe do razdora između Prokopija i drugoga jednog zapovjednika carske vojske imenom Leona, koji bijaše vođa Makedonaca i Tračana. Tako Prokopije krivnjom iz-

dajnika Leona osta poraženim u jednom okršaju s neprijateljima, a poginuše pritom mnogi Slaveni i Dubrovčani. To je, dakle, ono što pripovijeda Cedren. Neka se nitko ne čudi što su Dubrovčani unatrag mnogo stoljeća na takvu glasu, a poglavito u stvarima koje se tiču ratovanja, jer zemlja koja je danas u njihovu posjedu i prije dolaska Slavena u te krajeve bijaše uvijek davala odlične ratnike.

Zemlje Dubrovčana bijahu prije nastanjene ratobornim Partinima.

Naime, taj kraj (kako tvrde Dion i [Pomponije] Mela, te noviji autori Francesco Baldelli i Abraham Ortell u svojoj *Zemljopisnoj riznici* pod imenom Epidaur) nastavahu negda Partini.

Partini se bore s Rimljanima.

Ratovahu oni i s Rimljanima, u vrijeme punog cvata Rimskog Carstva, a katkad im i pružiše pomoć protiv neprijatelja. Prvi to spominje Dion iz Niceje, koji u 48. knjizi kaže da u Pompejevo vrijeme nastaše u Epidauru, gradu Partina, određeni nemiri koje zatim, nakon nekoliko bitaka, zaustavi Polion.

Obrana grada Retina protiv Rimljana.

O hrabroj obrani grada Retina ili (kao što ga zove Plinije) Ratana, čiji se ostaci danas mogu vidjeti u Cavo Cumano na dubrovačkom području, isti autor u 56. knjizi ovako piše: U vrijeme opisanih zbivanja u Rimu, onaj dio Rimljana koji s Germanikom bijaše otišao u pohod protiv grada Retina u Dalmaciji pretrpje velike štete. Naime neprijatelji, pritisnuti rimskom navalom, uvidješe da su u usporedbi s brojnošću rimskih vojnika preslabi da bi im mogli odoljeti, te vješto i s velikom pozornošću potpališe vatre na zidinama i na okolnim građevinama prikrivši ih tako da se u prvi mah ne mogaše nazrijeti svjetlost, nakon čega se povukoše u unutrašnjost utvrde. Rimljani, ne znajući ništa o tome, krenuše u žestok napad htijući 185
već u prvom naletu zauzeti i opljačkati grad, te se zatekoše odsječeni usred potpaljene vatre a da ništa ne bijahu primijetili prije no što se nađoše u krajnjoj opasnosti. Odozgo ih gađahu iz svih oružja, oko njih se uzdizaše vatrena prijetnja, te ne bijaše sigurno ni ostati tamo, a ne mogahu se ni izvući otamo i spasiti nego samo uz veliku pogibao; izbjegavajući strijele i koplja koja neprijatelji bacahu na njih, bili bi natjerani ravno u požar; povlačeći se pred vatrom, svaki bi se put našli na udaru neprijateljskih oružja, te tako pritisnuti sa svih strana, tko izgorje u vatri, a tko napusti ovaj svijet od zadobivenih rana. Takva bijaše sudbina najvećeg dijela onih koji

bijahu ušli u grad, a samo nekolicina, bacajući na plamen mrtva tijela i otvarajući si tako prolaz kao preko mosta, uspje spasiti se bijegom. Požar se proširi takvom snagom da ni oni sklonjeni u utvrdi ne bijahu više na sigurnom, te je kad pade noć napustiše i povukoše se u građevine pod zemljom. Tako Dion piše o Partinima.

Cezar August hvali se svojom pobjedom nad Partinima.

Na kakvu glasu bijahu oni u Rimljana, izričito kaže sâm Cezar August, čije riječi navodi Apijan iz Aleksandrije u svom djelu *O Iliriku*, gdje pripovijeda kako Cezar jednoga dana, koreći pred Senatom malovrijednost Marka Antonija, podiči se naprotiv hrabrom svojom pobjedom nad Partinima, kao i nad ostalim Ilirima.

Partini pritekn u pomoć Rimljanima.

S obzirom na prijateljstvo Partina i Rimljana, više no jednom (kako rekosmo) ovi prvi pružiše pomoć drugima u borbi protiv neprijatelja. Spominje to i Tit Livije u 4. knjizi V. *Dekade*, kada kaže: Anicije, u to vrijeme pretor u Apoloniji, čuvši što se bijaše dogodilo u Iliriku, posla Apiju poruku da ga čeka kod Genusije, te trećega dana stiže na bojno polje s potporom od dvije tisuće mladih pješaka Partina i dvije stotine konjanika. Pješaštvom zapovijedaše Epikad, a konjicom Agalso. Zaputiše se oni u Ilirik poglavito stoga da oslobode Basijane opsade.

Dubrovčani oduvijek življahu u slobodi.

Iz svega se toga jasno vidi kako dubrovačka zemlje svagda dade (kako je rečeno) muževe vične vojevanju. Pokazaše se oni takvima i u kasnijim razdobljima, zadržavši svagda svoju slobodu, iako neki mletački pisci tvrde suprotno, odnosno da Dubrovnik potpade pod mletačku vlast godine 998. u doba dužda Petra Orseola koji bijaše zaratio s Neretvanima.
186 Kad Mleci odniješe konačnu pobjedu u boju (kaže Sabellico u 2. knjizi 9. *Eneade*), Dubrovčani poslaše svog nadbiskupa s nekoliko najistaknutijih plemića da predaju grad pod vlast mletačkog dužda koji tada bijaše s brodovljem u Dalmaciji.

Zabluda nekih mletačkih pisaca.

Dubrovnik u savezu s Istočnim Carstvom.

No tu se Sabellico vara, jer u to doba grad Dubrovnik (kao što se vidi iz *Dubrovačkih ljetopisa*) bijaše u savezu s konstantinopolskim carem Bazilijem Porfirogenetom, s kojim također i Mlečani bijahu u prijateljstvu, a spomenuti dužd Petar bijaše od njega ishodio izuzeće od plaćanja danka. S obzirom, dakle, na prijateljstvo Dubrovčana s tako moćnim vladarom, ne morahu se bojati niti imahu drugog razloga zbog kojeg bi svojevoljno od slobodnih ljudi postali nečijim podani-

Zašto Dubrovčani poslaše Mlecima nadbiskupa i nekoliko plemića.

cima. Pravi razlog tog posjeta nadbiskupa i dubrovačkih plemića Mlečanima bijaše sljedeći. U ratu Mlečana protiv Neretvana dužd Petar Orseolo posla deset lađa da haraju granicama protivnika. Dok one bijahu na putu da izvrše primljenu naredbu, susretoše jedan veliki dubrovački brod krcat teretom i s nekoliko neretvanskih trgovaca na palubi, te nasrnuše na brod i zagospodariše njime. Kad vijest o tome stiže u Dubrovnik, tamošnji senat smjesta posla izaslanstvo sastavljeno od nekoliko plemića predvođenih nadbiskupom, naloživši im (kako piše Miho Solinjanin u svojoj raspravi o Dalmaciji, te kako stoji i u *Dubrovačkim ljetopisima)* da najprije zamole Mlečane, budući da ne bijaše razloga da bi oni prisvojili njihovu robu, da oslobode spomenuti brod. Ako molbom ne bi postigli uspjeh, nalog bijaše da u nazočnosti nadbiskupa svečano izjave kako će se obratiti s tužbom protiv njih konstantinopolskom caru s kojim (kako je rečeno) bijahu tada u savezu, te kako će poduzeti sve napore ne bi li dobili natrag što im pripada. To, dakle, bijaše razlog s kojeg Dubrovčani tada poslaše Mlečanima svoje plemiće s nadbiskupom, a ne zato da bi se podčinili i odrekli slobode kako bi postali nečijim podanicima, kao što tvrdi Sabellico. Taj autor, naime, trudeći se ponekad rasvijetliti i podariti slavu mletačkoj povijesti, na koncu postigne samo to da ona potamni. Vidi se to uostalom i ovdje iz njegova pripovijedanja o Neretvanima, koje ne prestaje zvati šačicom lopova jer, ako se ne varam, time zapravo uvjerava čitatelja kako su Mlečani punih 170 godina bili mučeni, trpjeli napade i, što je još gore, bili obvezani na danak od šačice lopova. Pa sad, kakav ugled time stječu Mleci, nek' sude drugi, jer ja se vraćam započetom izlaganju o Dubrovniku. Kako je rečeno, grad taj svagda življaše u slobodi, a tuđinci ne zavladaše njime 187
nego jednom, kad sami Dubrovčani, ne bi li se oslobodili tiranije dubrovačkog plemića Damjana Jude, nerazborito odlučiše prihvatiti mletačku vlast. Dogodi se to na sljedeći način, prema izvješću Franceska Serdonatija u *Dodatku* 1. knjizi *Povijesti slavnih muževa* Giovannija Boccaccia. Dubrovačkom Republikom vlada knez s vrhovnim poglavarstvom i predsjedateljem Vijeća, sjedište mu je u javnom Kneževu dvoru, a tamošnja gospo-

Pripovijest o dubrovačkom tiraninu Damjanu Judi.

da imahu običaj birati ga iz godine u godinu. No kad godine 1260. na taj položaj stupi Damjan Juda, muž bogat i hrabar, vlast mu tako omilje da pomisli kako bi mogao tako nastaviti i zadržati za sebe većinu glasova i nakon zakonom određenog roka, te na koncu postati doživotnim i neograničenim vladarom. Osiguravši se vojnom stražom, kad se napuni njegova godina na dužnosti kneza, podmuklo uvede u grad mnoštvo svojih pouzdanika, sakrivši ih dio na raznim mjestima. Oslanjajući se na njihovu pomoć, kao i na prijateljstvo i naklonost nekolicine koje bijaše obvezao svojom darežljivošću, zamamljivanjem i uslugama, spriječi okupljanje Velikog vijeća koji trebaše izabrati njegova nasljednika i ne htje napustiti dvor. Usprkos tome što se plemići uzbuniše i počeše prigovarati, on ih mudrošću i lukavošću svojom umiri, uvjerivši ih kako postupa tako samo zato da bi preustrojio i doveo u red najvećim dijelom iskvarenu i potkupljenu vlast, te da bi uklonio razdore među plemićima, nakon čega će se povući s položaja i iz javnog života. Povjerovaše mu tim lakše utoliko što ne imaše on muških potomaka. Nasluti, međutim, da dio plemića, a poglavito oni iz brojne obitelji Bobaljevića, bogate svakovrsnim imutkom i muževima privrženim slobodi, otvoreno govore protiv te njegove tiranije i bezočnih laži i da ne mogu i ne žele trpjeti to, te izda tajnu naredbu zapovjedniku dvorske straže Gašparu Ugrinu (gospoda dubrovačka nemaju običaj držati nikakve druge redarstvenike, već se služe vojnicima svoje straže i za uhićenja) da ih uhiti i zatvori u tamnicu. No Gašpar, koji se zbog primljenih dobročinstava osjećao dužnikom kuće Bobaljević, a kao čestit čovjek mrzio tiranina, preko jednog im redovnika, poštena čovjeka, tajno poruči što mu tiranin bijaše naredio. Nato skupina mladih plemića krišom pobježe u Bosnu, a

Obitelj Bobaljević suprotstavi se tiraninu.

188 među njima bijahu Vlaho Bobaljević, te dvojica braće iz iste obitelji, Volčo i Domanja; sva trojica Bobaljevića bijahu mladići obdareni mnogim vrlinama i velikom hrabrošću. Tiranin ih progna, pa kad mu se učini da nema više od čega strahovati, poče oholo vladati i upravljati svime kako se njemu prohtje, bez imalo poštovanja prema ikome. Služaše se vojnicima da zastraši članove senata kojima nikako ne dopuštaše da se okupe i da drži na uzdi

Petar Beneša, oslobodtelj domovine.

plemiće. Ta njegova strahovlada potraja više od dvije godine uz opći gnjev građana i bol čak i njegovih vlastitih rođaka, u kojih ljubav prema slobodi i općoj dobrobiti bijaše jača od rodbinske veze. Tako tiranov zet Petar Beneša, mladić sjajnoga duha, pozva u svoj dom na tajni sastanak nekoliko najvažnijih članova senata i druge plemiće, te se potuži na tastovu opakost. Svi se složiše s njime izjavljujući da su spremni ostvariti njegove naume i iskorijeniti tiraniju, te stoga bje odlučeno da Beneša, kao tiraninu najmanje sumnjiv čovjek, preuzme na sebe tu dužnost. Budući da im se činjaše kako nema sigurna puta kojim bi mogli otvoreno i izravno provesti u djelo svoj naum, odlučiše (valja reći, suprotno mišljenju Miha i Vita Bobaljevića koji držahu mnogo časnijim da sami plemići vlastitim rukama uklone tiranina s ovoga svijeta) da će Beneša, koji i prije toga bijaše nekoliko godina boravio u Mlecima zbog svojih trgovačkih poslova i bijaše poznat najvećem dijelu tamošnje vlastele, otići tamo pod izlikom liječenja neke lakše bolesti, te kako bi ujedno nadgledao svoje poslove. Dakako, zapravo bi u tajnosti zatražio pomoć Mlečana kojima bi zauzvrat ponudio da će Dubrovčani ubuduće prihvatiti mletačkog kneza. Tom se naumu i dalje protiviše spomenuti Miho i Vito Bobaljević, starci velike mudrosti, iskusni muževi vični državničkim poslovima, očevi trojice mladića za koje smo rekli da bjehu prognani od tiranina. Uz ostale razloge, navođahu oni također opasnost da se potpadne pod tuđinski jaram i govorahu kako je velika sramota drugome se podčiniti kad sami mogu časno izbjeći ropstvu i živjeti u slobodi. Prevagnu, međutim, mišljenje većine, budući da se taj put činjaše lakšim i manje opasnim. Beneša drage volje ode u Mletke, te nakon što bje uveden u senat i objasnivši razloge svoje nazočnosti, ishodi da Mlečani uz obećanje navedene nagrade za svoj trud i troškove prihvate taj pothvat. Na savjet samoga Beneše i u skladu s nakanama dogovorenim još u Dubrovniku 189
učini im se probitačnim postupati lukavo i prikriveno. Stoga prividno izabraše dvojicu izaslanika praveći se kao da ih šalju konstantinopolskom caru i dadoše im dvije galije dobro opskrbljene kako oružjem, tako i ljudima. Zapovjednicima narediše da čine sve kako im naloži

Beneša (koji se istim tim galijama vrati kući). Vrativši se, dakle, kući, Beneša reče tastu da mletački izaslanici u prolazu imaju pregovarati s njim o nekim poslovima, te ga zamoli da priredi za njih gozbu, jer bi mu prijateljstvo njihovo bilo na čast i od koristi. Damjan ih uistinu pogosti upriličivši krasan objed i veliko slavlje i odavši im najviše počasti. Podvečer se Mlečani vratiše na svoje galije, a sljedećega jutra poslaše tiraninu poziv da dođe na galije zabaviti se, blagovati s njima i vidjeti predivne i raskošne darove koje mletački senat šalje caru. Ne sumnjajući na prijevaru, dade se od zeta nagovoriti da prihvati poziv. Kad se uputi na galiju, izaslanici mu izađoše u susret da ga dočekaju, te ga primiše uz velike počasti. Čim se tiranin pope na palubu, zapovjednici galija pričiniše se kao da žele otići u drugu luku, te narediše da se podignu sidra, nakon čega se veslajući udaljiše od grada. Kad se nađoše na određenoj udaljenosti od kopna, dadoše svezati i zarobiti tiranina. Uvidjevši da je izgubio gospodstvo svoje i slobodu, da je svladan, tužeći se nebu na zetovo i na mletačko vjerolomstvo, držeći na pameti izgubljenu veličinu više no kršćansku dužnost, potaknut očajem više puta snažno udari glavom o drvo na krmi, te tako napusti ovaj svijet i pridruži se mrtvima u njihovoj gozbi. Beneša se s galijama vrati u Dubrovnik, gdje urotnici doznavši za tiraninovu smrt kliknuše klikom slobode, a puk pohara dvor i sve tiraninovo. Okupi se tada Veliko vijeće; protivno željama Bobaljevića koji se usprotiviše njegovim naumima, htijući da dubrovačka vlastela ponovno u potpunosti preuzmu dužnost upravljanja državom bez upletanja i miješanja tuđinaca, Vijeće na nagovor Benešin i ne želeći dobri ljudi prekršiti obećanje dano Mlečanima, prihvati za kneza jednoga od dvojice lažnih izaslanika, a bje to Marko Dandolo, uz uvjet da ne može ništa poduzeti bez znanja i naloga senata. Ta se zbivanja prema nekima smještaju u godinu 1262., a prema drugima u 1215.

Damjan Juda sam si oduzme život.

Godine 1303. Firentinci pozovu susjede iz grada Luccae da upravljaju gradom.

Nedostatak razboritosti poput te Dubrovčana, na-
190 kon nekoliko godina pokazaše također i Firentinci. Kad među njima dođe do velikog razdora (kako piše Giovanni Villani u 68. poglavlju 8. knjige), pozvaše susjede iz grada Luccae da upravljaju gradom. No Dubrovčani

mletačkom knezu, tako dugo dok se zadrža među njima, ne dopuštahu (kako je rečeno) da upravlja javnim pitanjima, a ne bje mu dopušteno ni držati više od četiri poslužnika koji ne bijahu ni redarstvenici, ni vojnici. Ukratko, iskazivahu mu tako malo poštovanja da jednoga dana u katedrali nasrnu na njega jedan plemić iz kuće Saraca, a kad se on više puta potuži na taj događaj pred dubrovačkim senatom, njegove riječi ne naiđoše ni na kakav odjek. Uza sve to, pozivajući se na dolazak tih četiriju mletačkih galija koje Dubrovčani bijahu doveli u grad ne bi li se oslobodili tiranina, neki su pisci napisali mnogo izmišljotina. Među njima je i Sabellico koji u 5. knjizi 9. *Eneade* piše kako Tommaso Morosini, postavljen za konstantinopolskog patrijarha, na putu u svoje prebivalište s četiri mletačke galije nanovo zadobije Dubrovnik. Tu mi se čini da Sabellico želi izvući dva zaključka: prvo, da je Dubrovnik i prije toga bio pod mletačkom vlašću, da bi se zatim pobunio, i drugo, da je u vrijeme dolaska tih četiriju galija, što se zbilo oko 1208., taj grad bio tako slab i raspolagao tako neznatnim snagama da su četiri galije bile dovoljne da mu utjeraju strah i natjeraju ga na predaju. No vara se i u prvom i u drugom slučaju, jer grad Dubrovnik od samoga početka svagda zadrža netaknutom svoju slobodu, a kad u njegovu luku uploviše četiri mletačke galije, dubrovačke snage bijahu takve da bi lako mogle odoljeti ne samo njima nego sve i da ih bijaše više od stotinu, kao što se uostalom bijaše dogodilo 350 godina prije toga, kad se Dubrovčani bijahu hrabro obranili od saracenske flote iz Kartage. Isti ti Saraceni, otplovivši iz Dubrovnika zauzeše nekoliko mjesta u Apuliji, te konstantinopolski car posla na njih stotinu naoružanih brodova. No kad uvidje da ni to nije dovoljno da bi im se odupro, zatraži pomoć od Dubrovčana (kao što smo već pokazali navodeći svjedočenje Cedrena). Da su Dubrovčani u to vrijeme bili na tako slabom glasu kako to tvrdi Sabellico, teško bi bilo povjerovati da bi se jedan konstantinopolski car udostojao bilo što tražiti od njih. Jasno je dakle da se Sabellico, kako na tom mjestu, tako i na mnogim drugim mjestima gdje govori o Dubrovniku, grdno vara, osim ako nije sve to napisao samo zato da sklada (kako se to kaže) pjesmu za nečije uši. U

Sabellicova zabluda.

naše je vrijeme učinio to i Cesare Campana, koji u 15. knjizi 2. sveska piše kako godine 1594. Dubrovčani, bojeći se da bi zapovjednik turske flote Cicala mogao, kako
191 govorahu glasi, nanijeti štete njihovoj Republici, poslaše molbu Mlečanima da im pomognu u tako zlokobnim vremenima, izjavljujući da će se radije pokoriti Mlecima nego nevjernicima. Koliko Campanine tvrdnje proturječe istini mogu vjerno posvjedočiti ne samo oni koji upravo u tom razdoblju bijahu u Dubrovniku, gdje ne bje traga strahu, već i sami Mlečani bolje od ikoga drugog, budući da nije točno da im se Dubrovačka Republika, ni putem pisama, a ni preko svojih izaslanika, niti na ikoji drugi način, obratila za pomoć, i to ne samo njima nego se ni španjolskom kralju ni papi ne bi u toj prilici bila obratila za pomoć. Ne kažem to zato jer im se ne bi obratila u nuždi, sigurna da će joj ako ni zbog čega drugog, a ono zbog vlastita probitka priskočiti u pomoć, već stoga što Dubrovčani bijahu sasvim sigurni da spomenuta flota ne bijaše usmjerena protiv njih i da, štoviše, ne bijaše čak ni na putu u Jadransko more. Dakako da je točno da Dubrovčani, kad se pronije glas da Cicala bijaše poslan u pohod protiv njihova grada ili pak protiv senjskih uskoka, ne mogahu (kao ni Mlečani, ni mornarice Sicilije i Napulja, kojima razum tako nalagaše da učine i koji tako i učiniše) nego za svaki slučaj pooštriti oprez. Nek' mi dakle oprosti Campana, ali pogreška se njegova sastoji u tome što je, kao da je to istina, napisao ono što Dubrovčanima nikada ne bijaše palo na pamet. Grad njihov, kako se mijenjahu vremena, iskusi i mijene sudbine, ratovaše, bijaše u savezu s mnogim kneževima i u nuždi im pruži potrebnu pomoć. Premda se spomen na mnoge pothvate Dubrovčana gotovo sasvim izgubio, zna se ipak da godine 1075. kralj Raške i Srbije Bodin zarati protiv grada Dubrovnika, da bi ga zatim neprekidno držao pod opsadom punih sedam godina, dok stanovnici unutar zidina ne poduzeše ništa, kako ne bi pogazili riječ danu Bodinovim nećacima zbog kojih on i bijaše poveo taj rat. U istom razdoblju Dubrovčani proširiše svoj grad. U vrijeme rata Roberta Guiscarda, vojvode od Apulije, s carem Aleksijem Komnenom i s Mlečanima, Dubrovnik zajedno s nekoliko drugih dalmatinskih gradova prista uz Roberta.

Zabluda Cesarea Campane.

Kralj Bodin povede rat protiv Dubrovnika.

Dubrovnik se širi.

Dubrovčani stupe u savez s Robertom Guiscardom.

Albert Krantz u 4. knjizi, poglavlju 9., svoje Vandalije *kaže da u to doba nekoliko dalmatinskih gradova bijaše u savezu s Robertom.*

On tada (kako piše Baltazar Splićanin u *Postanku Splita*) dobi od Dubrovčana dvije galije, a od Splićana jednu. Stupivši u okršaj s Aleksijevom i s mletačkom flotom kod Drača, dogodi se da se dubrovačka zapovjednička galija sukobi s onom cara Aleksija, pri čemu se Dubrovčani (kako piše isti Splićanin) pokazaše u borbi tako vještima 192
i hrabrima da već bijahu gotovo svladali carsku galiju kad jedan dubrovački vojnik, prešavši na krmu, htjede ubiti cara, no zadrža ga njegov kapetan koji, vidjevši što se događa, viknu na sav glas da ne čini to, jer da je ono car.

Dubrovčani su u ratu s Neretvanima.

Nedugo nakon toga Dubrovčani stupiše u rat na kopnu s Neretvanima, te 1148. potukoše vojsku pod zapovjedništvom Miroslava, brata raškog vojvode Dese, i to kod Poljica, mjesta koje je danas dubrovačka luka u Albaniji.

Potuku raškog vojvodu Miroslava, te bosanskog bana.

Godine 1160. bijahu u ratu s kraljem Borićem, koji se tada nazivaše bosanskim banom, te ga svladaše u bici kod Trebinja.

Pruže pomoć Mlecima protiv Genovljana.

Dadoše godine 1253. deset lađa kao pomoć mletačkom duždu Rinieriju protiv Genovljana u bici kod Acrija, te sklopiše nove sporazume s konstantinopolskim carom Mihaelom Paleologom.

Pomognu aragonskom kralju Petru.

Kad kralj Aragona Petar bijaše u ratu s napuljskim kraljem Karlom Anžuvincem, Dubrovčani pružiše pomoć kralju Petru, te primiše veliku zahvalnost od njegova sina kralja Fridrika.

Car Andronik dodijeli im mnoge povlastice.

Godine pak 1320. primiše od cara Andronika mnoge povlastice i veliku zahvalnost, a što je najvažnije, bijahu oslobođeni plaćanja pristojbi na području čitava njegova carstva.

Ratuju s gospodarom Stona.

Godine 1322. Dubrovčani ratovahu sa sinovima Branivoja, gospodara Stona, te s uskocima iz Omiša, a 1358. sklopiše savez s ugarskim kraljem Ludovikom. Nakon toga zaratiše s Vladislavom, knezom užičkim, a zatim s njegovim nećakom Nikolom Altomanovićem.

Dubrovčani potuku Baltazara, vojskovođu vojvode Anžuvinskog.

Rat između Dubrovčana i Kotorana započe 1361. i za njegova trajanja bjehu izvršeni veliki pokolji i s jedne i s druge strane. Nedugo nakon toga Nikola Kaboga, poslan u pohod s brodovljem po nalogu senata, potuče Baltazara, kapetana u službi vojvode Ludovika Anžuvinskoga koji gusariše zaljevom napadajući trgovačke brodove.

Matija Đurđević ide u pomoć Genovljanima, godine 1372.

Kad Mlečani i Genovljani ponovno stupiše u rat, Dubrovčani poslaše u pomoć Genovljanima dvije galije pod zapovjedništvom Matije Đurđevića, koji se tako od-

lično ponije u tom pothvatu da uvelike proslavi obitelj svoju Đurđevića, a on si u malo vremena priskrbi slavno ime dovijeka.

Genova mu dodijeli plemički naslov.

Republika Genova mu stoga dodijeli plemički naslov, kao što se vidi iz povlastice koju Đurđevići još uvijek čuvaju u Dubrovniku.

Dubrovčani zarobe devet francuskih baruna i odvedu ih u Marseille.

Dubrovačkim primorjem harahu zatim dvije galije vojvode Anžuvinskog, a Dubrovčani ih zarobiše u luci Giuliana. Na galijama bijaše devet baruna, a francuski kralj Karlo VI. obeća za
193 njih otkupninu od dvjesto tisuća dukata. Dubrovački senat ih međutim oslobodi bez otkupnine i jednom ih galijom posla u Marseille.

Dubrovčani pomognu splitskoj vlasteli.

Godine 1398. i 1399. Splićani protjeraše tamošnju vlastelu, kojoj Dubrovčani poslaše u pomoć nekoliko galija, te vratiše Republiku plemićima.

U ratu su s kraljem Ostojom.

Bosanski kralj Ostoja 1404. povede rat s Dubrovčanima.

Potuku galije napuljskog kralja Vladislava Slavena.

Šest godina poslije pod vodstvom Andrije Volčića potukoše nadomak Korčule devet galija napuljskog kralja Vladislava koje ovaj bijaše poslao u Kotor kao potporu bosanskom kralju Ostoji.

Otjeraju posade splitskog vojvode Hrvoja.

Godine 1413. istjeraše s Korčule, Hvara, Visa i Brača vojne posade splitskog vojvode Hrvoja Vukčića, te zagospodariše navedenim otocima koje zatim u roku od tri ili četiri godine predaše Vladislavu, vitezu cara i ugarskog kralja Žigmunda.

Odupru se Radosavu Pavloviću.

S Radosavom Pavlovićem 1430. Dubrovčani povedoše rat za Konavle.

U savezu su sa zapadnjačkim kneževima.

Godine 1444. stupiše u savez sa zapadnjačkim kneževima i poslaše u Varnu dvije galije protiv nevjernika.

Stjepan Kosača povede rat protiv Dubrovčana.

Stjepan Kosača, vojvoda svetog Save, povede 1451. rat protiv Dubrovčana. Oni pak nakon toga, godine 1464., stupiše u savez s papom Pijom II. protiv već spomenutih nevjernika, no kad papa Julije II. zarati s Mlečanima, Dubrovčani pristaše uz ove druge, te im kao pomoć poslaše dvije lađe krcate žitom. Mlečani zatim zaratiše s Alfonsom, vojvodom od Ferrare, a Dubrovčani s obzirom na prijateljstvo s kućom Este, pritekoše u pomoć vojvodi.

Fra Ianazo, vitez s Roda, pretrpi poraz od dubrovačkih galija i umre.

Dubrovčani zatim 1519. poslaše s flotom Andriju Crijevića da protjera [ivanovca] Ianaza, viteza s Roda koji im zadavaše muke u dubrovačkom primorju. Dubrovčanin ga dostignu izvan područja u ovlasti Roda, potuče ga i oduze mu život.

U ratu između Turaka i Mlečana, Dubrovčani se 1539. staviše u službu svojih saveznika s brojnim lađama i pokazaše veliku hrabrost u bici kod Prevesa. U bici kod

Brojne dubrovačke lađe priteknu u pomoć katoličkom kralju.

Gerbija godine 1559. velik broj dubrovačkih lađa priteknu u pomoć katoličkom kralju.

Godine 1566., kada u Dubrovniku knez bijaše Petar Jakovljev Lukarić, flota turskog kralja Sulejmana sastavljena od 120 galija stiže sve do pod zidine Dubrovnika, a građani se, sumnjajući na kakvu prijevaru barbara, naoružaše za obranu. Godine 1590. Enehan, sandžak-

Dubrovčani hrabro odbiju sandžak-bega Enehana.

beg turskog sultana Murata, s velikim brojem svojih ljudi stiže na dubrovačke granice nastojeći uzaludnim i neutemeljenim zahtjevima prisvojiti njihovu konavosku županiju. No Dubrovčani naprotiv okupiše mnoštvo ljudi i
postaviše za zapovjednike Valentina Orsatova Đurđevi- 194
ća, Junija Bernardova Crijevića i Nikolu Sebastijanova Menčetića, sve redom dostojanstvene senatore i muževe velike mudrosti. Poniješe se oni u tom pothvatu tako da s čitavog dubrovačkog područja istjeraše Enehana i oslobodiše straha grad Dubrovnik. U prošlosti taj grad, go-

Dubrovnik utočište smrtnicima.

tovo od samog svog utemeljenja, bijaše utočište nesretnicima, te i njemu priliči (kako izloži Pavao Anđelo, drački nadbiskup, u Marina Barletija) ono što bje rečeno za Rim, to jest da bijaše zaklonište i domaja smrtnika. Iako bi se ovdje moglo pružiti bezbroj primjera tome u prilog, ja ću ih ipak, kako ne bih dosadio čitatelju, navesti

Mnogi kraljevi i kneževi pronađu utočište u Dubrovniku.

tek nekoliko. Prvi, koliko ja znam, bje Silvestar, sin dalmatinskog kralja Prelemira; bježeći zajedno s majkom pred gnjevom podanika, pronađe spas u Dubrovniku gdje zatim bje othranjen. Odrastavši, zavlada svojim kraljevstvom uz pomoć Dubrovčana kojima proda ona tri otoka što ih Plinije naziva Elafitima, odnosno Šipan, Lopud i Koločep. Nakon toga, godine 1075. u Dubrovniku pronađoše spas djeca Branislavova, kako bi izbjegla srdžbi svoga rođaka kralja Bodina, a 1161. obitelj Nemanjića progna iz države Radoslava, kneza Zete, čija se braća skloniše u Dubrovnik. Potom, godine 1310., nakon smrti bosanskog kralja Stjepana koji u to vrijeme imaše naslov kneza, djeca njegova bjehu otjerana od kuće, a najstariji imenom Stjepan s majkom Izabelom pronađe utočište u Dubrovniku, gdje bje othranjen i podučen grčkom i latinskom, da bi se zatim zahvaljujući Dubrovčanima vratio u kraljevinu svoju Bosnu i prodao im 1333. Ston s rtom Ponta [Punta]. Godine 1359. pobježe

u Dubrovnik Dabiša, brat bosanskog kralja Tvrtka, zajedno s brojnim tamošnjim plemićima, a Dubrovčani potom izmoliše od Tvrtka milost za njih.

Kad 1396. car i kralj ugarski Žigmund bje natjeran u bijeg nakon poraza u boju s turskim kraljem Bajazitom kod Nikopolja, skloni se u Dubrovnik, te dubrovačkom knezu dodijeli naslov viteza ugarskog kralja. Dubrovčani ga zatim odvedoše u Šibenik svojim galijama kojima zapovijedaše Volčo Vlahov Bobaljević, u to vrijeme dostojanstven senator i muž iskusan i vičan vojničkom zvanju. Srčanost njegova i velika mudrost izazvaše divljenje Žigmundovo, te mu car i kralj uputi učestale pozive da pođe s njim u Ugarsku, no Bobaljević to odbi uz ispriku poodmaknule svoje dobi. Srpski despot Đurađ 1440. pobježe
195 jednom dubrovačkom galijom iz Bara u Dubrovnik, pa
iako Murat zatraži od Dubrovčana da mu ga predaju, isprva mameći ih obećanjima, na koja se zatim nadovezaše i silne prijetnje, dubrovački senat spasi Đurđa i posla ga potom u Ugarsku ne bi li ponovno zadobio vlast nad svojom državom.

U bijegu pred Stjepanom Kosačom njegov se sin Vladislav 1451. skloni u Dubrovnik, kamo četiri godine kasnije, protjeran od Turaka, stiže i Tomo Paleolog, despot Magnezije.

Kad 1462. papa Pio II. protjera Sigismonda Malatestu, ovaj se skloni u Dubrovnik. Htijući otići na istok ne bi li tursko oružje prenio u Italiju, Dubrovčani ga zadržaše i postaviše ga za vrhovnog zapovjednika u svojoj državi. Godinu dana nakon toga Turci zauzeše kraljevinu Bosnu, te Katarina Kosača, žena bivšeg bosanskog kralja Tomaša, pobježe u Dubrovnik i ode potom u Rim.

Preko sandžaka Hesibega Turčin Bajazit 1483. progna iz države Vladislava i Vlatka, Kosačine sinove koji pronađoše spas u Dubrovniku, gdje im bje pružena velika pomoć. Nakon toga godine 1512. firentinski poglavar Pietro Soderini pobježe u Dubrovnik i usprkos učestalim zahtjevima pape Julija II. da Soderini bude predan, senat mu pruži utočište. Šest godina poslije, kad turski kralj Bajazit pogubi crnogorskog vojvodu Ivana Crnojevića, njegov se brat Đurađ skloni u Dubrovnik, kamo stiže potom i stric mu Stefan. Bojeći se da bi ih

Dubrovčani spase mletačku galiju.

Dubrovčani mogli predati Turcima, Crnojevići htijahu potajice pobjeći iz grada, no ne bje im dopušteno otići sve dok nisu zadovoljni svojim domaćinima. Dubrovčani zatim 1570. spasiše mletačku galiju imena Trona primivši je u svoju luku kad bijaše progonjena galijama turskog zapovjednika Karahoza. Umiriše zatim povećom svotom novca rečenog Karahoza koji se isprva bijaše prijetio da će za odmazdu razoriti čitavu dubrovačku državu, kako piše Pietro Bizzari u 2. knjizi. Konačno godine 1575. turski car, nakon što Španjolci bijahu porazili njegovu flotu, poželje vratiti u domovinu nekoliko svojih sandžak-begova i drugih velikodostojnika, a Španjolci jednako tako bijahu željni osloboditi turskog zatočeništva oko 60 kršćanskih plemića i uglednika zarobljenih prilikom zauzeća jednog njihova jedrenjaka, a među kojima bijaše i Gabrio Cerbelone iz Milana. Odlučiše tada obje strane (budući da ne bijaše drugog mjesta gdje bi se tako zgodno i s obostranom sigurnošću mogla izvršiti ta
hvalevrijedna razmjena) da će se susresti u Dubrovniku 196
kao sigurnoj luci. Dovedoše dakle spomenute zarobljenike i smjestiše se usred dvorane gradskog Vijeća u nazočnosti kneza Junija Bobaljevića, muža velika ugleda i iskusna državnika. Zatočenici ponovno stekoše žuđenu slobodu zahvaljujući tom svetom senatu kojeg svatko od njih ne presta zatim hvaliti zbog pružene im radosti. Sve što je dosad rečeno bit će dovoljno da se pokaže kako je grad Dubrovnik oduvijek bio utočištem nesretnim smrtnicima za čiju je dobrobit često doveo u opasnost i vlastitu sigurnost. Dubrovčani su se svagda u tome pokazali ljudima široka srca, a štoviše ne samo u tome nego i u svemu ostalom čime gradovi obično stječu tako dobar glas. Kako u prošlim vremenima, tako se i u današnje doba može vidjeti da su, čemu god da su se posvetili, bila to ratna vještina ili znanost i književnost (a to su glavna dva područja koja obično donose slavu gradovima), postigli začudan uspjeh.

Dubrovački muževi proslavljeni ratnom vještinom.

Prešućujući imena mnogih dubrovačkih muževa uspješnih ratnika, prozborit ću tek o nekoliko njih.

Vito Bobaljević.

Prvi je u tom nizu Vito Bobaljević, koji 887. kao zapovjednik nekoliko neretvanskih lađa dođe na glas potukavši mletačku flotu, kojom prilikom izgubi život dužd Petar Candiano. Naime, pravodobni dolazak

njegov i njegovih lađa bijaše odsudnim za tako sjajnu pobjedu Neretvana nad neprijateljem.

Miho Bobaljević.

Uslijediše zatim Miho i Nikola Bobaljević, od kojih prvi 1160. pobijedi u bici kod Trebinja kralja Borića, tada zvanog bosanskim banom, te oslobodi domovinu mnogih muka.

Nikola Bobaljević.

Drugi pak potuče raškog vojvodu Nemanju.

Marin Restić.

Nakon njih bijaše tu Marin Restić koji, poslan od dubrovačkog senata u pohod s nekoliko galija, protjera vojne posade vojvode Hrvoja s Hvara, Brača, Korčule i Visa.

Matija i Marin Đurđević.

Slijede zatim Matija i Marin Đurđević, koji svojom hrabrošću proslaviše kako vlastito ime, tako i ono domovine; Matija u ratovima Genovljana i Mlečana, a Marin u zajedničkom pothvatu s Matijom protiv gusara u službi vojvode Anžuvinskog.

Matija i Ivan Lukarić.

Matija i Ivan Lukarić stekoše također ratnom vještinom vječno slavno ime i podariše sjaj i slavu domovini. S obzirom na velike vojne uspjehe obojice, car i kralj Ugarske Žigmund postavi Matiju za bana Dalmacije i Hrvatske, te ga ugarski plemići (kako piše Bonfini u 4. knjizi III. *Dekade*) poslaše u pratnji biskupa kninskog,
197 vojvodina sina Henrika Marcelina i Vladislava Paloczoka, najistaknutijih ljudi u tom kraljevstvu, da dovede u Ugarsku Ladislava, Kazimirova brata i poljskog kralja. Matijin brat Ivan bje imenovan priorom vranskim, a kad mu bje dodijeljena uprava nad Beogradom, u obrani protiv Turaka, kako svjedoči Bonfini, steče besmrtno ime.

Volčo Bobaljević.

Čini mi se da ni Volčo Vlahov Bobaljević ne zaslužuje da bude prešućen. U vrijeme rata Dubrovčana s bosanskim kraljem Ostojom, senat ga posla s pet galija protiv neprijatelja, a on spali neretvansko trgovište sa svim okolnim mjestima i dostojno se osveti protivnicima.

Šimun Florio.

Konačno, u naše vrijeme proslavi svoje vlastito i ime domovine ujak moj Šimun Florio, koji proboravi trideset i šest godina u Francuskoj u službi njezinih kraljeva, a uspjesi njegovi u ratu bijahu takvi da ga vojvoda od Alençona htijaše uvijek uza sebe, a Henrik i brat njegov Karlo kralj Francuske povjeriše mu vrlo cijenjene dužnosti. S tog razloga onaj odličan pjesnik Didak Pir ovako na jednom mjestu prozbori o njemu:

Et miles intrepidus, & dux invictus in armis
Venit ab antiqua Florius Illiria,
Illius egregiam virtutem, & fortia facta
Experta est duris Gallia temporibus.

Slavni učenjaci.

Ivan Stojković, kardinal dubrovački.

Ilija Crijević.

Ivan Gučetić.

Juraj Benigno iz reda Male braće.

Jakov Bunić.

Matija Bobaljević.

Ne uzmanjkaše gradu Dubrovniku ni oni koji mu
podariše sjaj na području znanosti i književnosti. Bijaše
među njima i kardinal Ivan Stojković, muž više no učen i
vičan svim granama znanosti, o kojem Münster u opisu
Basela ovako govori: U Baselu se može vidjeti (kaže on)
grob dubrovačkog kardinala Ivana Teologa, znamenitog
i po zakladi kojom nam oporučno ostavlja knjige na
grčkom pisane rukom. Bijahu tu zatim Ilija Crijević, iz-
vanredan pjesnik, te Ivan Gučetić, vrlo vješt govornik;
obojicu spominje Sabellico u 8. knjizi 10. *Eneade*. Učen
čovjek bijaše i Juraj Benić Benigno iz reda Male braće,
koji ostavi iza sebe tiskanih nekoliko teoloških djela. Iz-
vrstan pjesnik na latinskom Jakov Bunić sastavi knjigu i
krasan spjev o životu Gospoda našega. Matija Bobalje-
vić muž je koji zbog rijetkih svojih vrlina nikada nije do-
voljno hvaljen, jer (uz druga svoja čudesna znanja) bija-
še odličan i učen poznavatelj grčkog jezika, s kojega pre-
vede na latinski sabrana djela svetog Bazilija vrlo jasnim
stilom kojem učenjaci iskazaše svoje divljenje, a taj se
njegov prijevod danas nalazi u knjižnici benediktinskog
samostana Sv. Jakova kod Dubrovnika. Sabin Sordo 198
[Sabin Bobaljević Mišetić], također iz obitelji Bobaljević,
izvrstan pjesnik na talijanskom jeziku, ali i na slaven-
skom, objavi nekoliko svojih djela pisanih talijanskim je-
zikom. Klement Ranjina, veliki poznavatelj Svetoga pis-
ma, objavi dio svojih propovijedi koje učenjaci visoko
štuju. Trenutno je nasljednik iste te obitelji Dinko Ranji-
na, vitez reda sv. Stjepana i slavan pjesnik koji piše kako
na talijanskom, tako i na slavenskom jeziku. Slava prati
također i Nikolu Gucića-Gučetića, velikog učenjaka koji
je do današnjega dana već napisao i objavio više djela,
kako na latinskom, tako i na pučkom toskanskom jeziku.
No neću dalje pisati o istom predmetu, jer previše bih
odužio kada bih htio navesti sve učenjake i književnike
što ih je dao Dubrovnik. Područje toga grada (prema op-
će prihvaćenom mišljenju) prostire se dužinom od oko

Sabo Bobaljević.

Klement Ranjina.

Dinko Ranjina, vitez reda Sv. Stjepana.

Nikola Gucić-Gučetić.

stotinu trideset i pet milja, dok je po širini vrlo usko, a iz-
među ostalih obuhvaća i Ston, grad koji zasigurno ne
zaslužuje prezir. Od određene su važnosti i neki otoci
koji potpadaju pod Dubrovnik, a to su Lastovo, Mljet,
Šipan, Lopud i Koločep. Lastovo se nalazi na udalje-
nosti od oko stotinu milja od Dubrovnika, a njegov op-
seg iznosi oko pedeset milja. Otok je to koji obiluje sva-
kim blagom što ga zemlja daje, to jest vinom, uljem, ži-
tom i svim vrstama plodova. Stanovnici su njegovi žes-
toki i krupni muževi, a i žene su isto tako srčane i svik-
nute naporima. Dubrovčani kupiše taj otok od župana
Stefana prezimenom Krapala, koji zatim bje okrunjen
kraljem Raške. Ostaše svagda s njime u bliskom prija-
teljstvu, kao što ćemo nešto dalje reći u njegovu životo-
pisu. Lastovljani ostaše pod dubrovačkom vlašću sve
do godine 1308. U to vrijeme Raškom vladaše kralj
Uroš, otac raškog cara Stefana, kojem se nekoliko ple-
mića toga kraljevstva obrati s optužbom da Dubrovčani
drže u svojoj vlasti otok koji bi zapravo trebao pripadati
kraljevini Raškoj, a koji ovi bijahu otkupili za bijednu
svotu. Uroš nato smjesta poruči Dubrovčanima da u
nadolazećim vremenima imaju njemu prepustiti vlast
nad tim otokom, jer smatraše ga on svojim vlasništvom.
Dubrovčani mu međutim odgovoriše da i ne pomišljaju
učiniti to, s obzirom da otok bijaše postao zakonitim
njihovim vlasništvom kupnjom od njegova bivšeg gos-
podara kralja Krapale. Silno srdit na Dubrovčane, Uroš
potajice posla svoje ljude da potaknu Lastovljane na
199 bunu, obećavajući im svakovrsne povlastice i slobodu,
te da će raški kraljevi otad pa ubuduće stati u njihovu
obranu pred bilo kojim neprijateljem. Ne razmišljajući
previše, Lastovljani prihvatiše raške ponude i odcijepiše
se od Dubrovčana. Kad ovi to dočuše, stadoše smjesta
pripremati brodovlje i posade za povrat Lastova. No
Uroš primi vijesti o tome, te im poruči da odustanu od
tog pothvata, jer će on inače naložiti da čitava njihova
država bude spaljena i uništena, što srećom nagna Dub-
rovčane da odustanu od daljnjih koraka. Ne prođe mno-
go vremena, kad sklopiše mir s raškim kraljem, a on se
odreknu u njihovu korist svih prava koja polagaše na
otok Lastovo, preporučivši također dubrovačkom sena-

Otok Lastovo.

Dubrovčani kupe otok Lastovo od kralja Krapala.

tu tamošnje pučanstvo. Kad ovi posljednji shvatiše da ih
Rašani bijahu izdali, dogovorno poslaše svoje izaslanike
u Dubrovnik s molbom da im pogreška koju gotovo si-
lom bijahu počinili bude oproštena i da budu ponovno
prihvaćeni kao vjerni i odani podanici, uz obećanje da će
Dubrovačkoj Republici svagda takvima i ostati. Republi-
ka vrlo ljubazno primi lastovsko izaslanstvo i potvrdi k
tome i proširi neke njihove povlastice. Mljet, u davnini
Mljet. zvan Melita i Meligena, dužine od oko trideset milja i
opsega od šezdeset, udaljen je od Dubrovnika oko tride-
set milja. U prošlosti nad tim otokom (kako pripovijeda
Apijan iz Aleksandrije u *Iliriku*) u velikom sukobu odne-
se pobjedu Cezar August. Naime Mlječani harahu mo-
rem u pljački, te Cezar za odmazdu dade poubijati one
najmlađe kojima još ne bijaše izniknula brada, a ostale
dade na prodaju na javnoj dražbi. Na Mljetu se proizvo-
di mnogo vina, ponajviše crnog i vrlo jakog, dok žetva ne
daje dovoljno žita. Na južnoj strani otoka nalazi se jeze-
Opis Mljetskog jezera. ro s morskom vodom, dugačko oko dvije milje i široko
manje od jedne milje, a ukupan mu opseg iznosi sedam
milja. More ulazi u jezero kroz prolaz tako uzak da onu-
da jedva prolaze čak i male barke, pa kad Mlječani pos-
red njega postave glomazne lance, zapriječe prolaz i tim
sasvim malim plovilima. Ubavo je to jezero sa svih stra-
na okruženo borovima, hrastovima i drugim drvećem
koje raste tako blizu vodi da ne samo pruža hlad ljeti še-
taču nego se, štoviše, često mogu ondje pronaći kameni-
ce prilijepljene o zelene grane nagnute nad vodom. Jeze- 200
ro je, naime, stanište svakovrsnih morskih školjki i boga-
to ribom, ponajviše oradama i triljama koje veličinom
nadmašuju one koje se love na drugim mjestima. U jed-
noj uvali na jezeru uzdiže se mala hrid na kojoj je izgra-
đena prečasna opatija sa samostanom reda svetog Bene-
dikta koji stoji na čelu bratstva toga redovničkog reda po
njemu nazvanog mljetskim i gdje sam ja postao
redovnikom. U mljetskom bratstvu oduvijek bijaše veli-
kih učenjaka, među kojima i dom Makarije Bobaljević;
osim što besprijekornošću svoga življenja bijaše zaslužio
proročki dar, bijaše k tome odličan poznavatelj Svetoga
pisma. Uslijediše zatim Krizostom Kalvin, veliki pozna-
vatelj hebrejskog, grčkog i latinskog jezika, koji posta i

dubrovačkim nadbiskupom; zatim Bazilije Gradić, pa
stonski biskup dom Ivan Đurđević, trenutno opat i star-
ješina spomenutog bratstva, te na koncu dom Benedikt
Menčetić i dom Kornelije Franceschi, sve sami učeni lju-
di i jednako tako poznavatelji mnogih jezika. Tu su, na-
dalje, don Mavro Vetranović, izvanredan pjesnik na sla-
venskom jeziku i dom Euzebije Kaboga, koji na latin-
skom napisa *Dubrovački ljetopis* i životopise prvosveće-
nika toga grada, no smrt ga spriječi objaviti ih, iako ih
srećom preda u ruke monsinjoru Krizostomu Ranjini,
trenutno stonskom biskupu, a prije toga redovniku spo-
menutoga mljetskog bratstva. Vraćajući se mljetskom je-
zeru, spomenimo i to da u njega katkad uđu morske
medvjedice koje unište mnogo ribe, ali kad zatim žele
izaći iz jezera na pučinu, ribari u onom tjesnacu kroz koji
moraju proći razapnu velike mreže, pa kad medvjedice
upadnu u mreže i kad ribari udare na njih, stanu se one
braniti u zadivljujućoj borbi. Dok borave u jezeru, često
se uspnu na obalu i pokazuju se bez imalo straha, a po
nekim je njihovim pokretima i činima jasno da razumiju
sve što im se kaže. Budući da nikada nisam bio nazočan i
vidio to svojim očima, teško mi je bilo povjerovati da riba
može razumjeti što joj se kaže, no kad sam se zatim zate-
kao u Italiji, u gradu Pesaru, uvidio sam i iz vlastitoga is-
kustva shvatio da je tome tako. Naime godine 1599. u-
lovljena je kod Gaete jedna od tih medvjedica, koje neki
zovu i tuljanima, te je nekoliko mjeseci održana na životu
u slami. U sanduku su je sa slamom pronijeli mnogim ta-
lijanskim mjestima, pa kad bi oni koji su se brinuli o njoj
201 htjeli pokazati je ljudima, izvadili bi je iz sanduka gdje je
noću bila zatvorena i stavili u velik kabao pun vode. Zvali
bi je zatim po imenu Martino, izvukli otamo, a ona bi
stala gmizati po tlu; kako bi joj naredili, tako bi se okre-
nula sad na leđa, sad na trbuh, a sad na jedan ili drugi
bok. Kad bi je zatražili ruku, pružila bi ona prednju šapu,
sličnu onoj guske, a kad bi je upitali je li gladna, odmah
bi otvorila usta i udarajući zubima činilo se kao da hoće
reći »da« pogleda uprtog u gospodara. Ovaj bi se katkad
pravio kao da je hoće udariti prutom, a ona bi smjesta is-
pustila glas upravo kao da je glas srdite osobe i pričinila
bi se kao da će ga ugristi. Na koncu, kad bi joj rekli da se

vrati otkud je izvučena, zaputila bi se prema onom kablu i osovila se uvis poput zmije, te bi sama zaronila u vodu. Sve u svemu, bilo je pravo čudo vidjeti kako riba od te vrste razumije što joj se kaže i kako je poslušna. Ta medvjedica koju sam ja vidio u Pesaru bila je mnogo manja od onih koje se ponekad vide u Mljetskom jezeru. Uz to se jezero, na vrlo ubavom mjestu na samoj obali, zva-

Agesilaj iz Cilicije prognan na Mljet.

nom Luka kod Dvora, još i danas mogu vidjeti ostaci vile Agesilaja iz Cilicije, kojeg car Severin bijaše prognao na Mljet. Naime, nakon pobjede nad Pescanijem, na prolasku kroz Ciliciju caru u susret izađoše svi tamošnji plemići izuzev Agesilaja, koji s tog razloga bje zatim prognan na Mljet, gdje osta sve dok Antonin ne naslijedi Severina na carskom prijestolju. U progonstvu s Agesilajem bijaše i sin mu Opijan, koji upravo na Mljetu sastavi prekrasnu raspravu o ribolovu u heksametrima, pa kad

Cilicija je danas Karamanija.

je preda Antoninu, za tu svoju zaslugu ishodi od cara milost za oca i dopuštenje da se ovaj vrati u domovinu. Nedugo nakon Agesilajeva povratka u Ciliciju, njegovu vilu na Mljetu razoriše Saraceni. Tijekom vremena otok pot-

Tko služi, svagda se tuži.

pade pod vlast gospodara Huma, a raški vojvoda Desa 1151. pokloni ga redovnicima navedene opatije, prepuštajući ga na skrb i posebnu zaštitu dubrovačkim gosparima. Nema stoga danas tamo nijednog otočanina koji ne bi bio seljak ili podložnik tamošnjih redovnika, a budući da se onaj tko služi svagda tuži, Mlječani često i bez

Dvije mljetske znamenitosti.

ikakva opravdana razloga ustaju protiv svojih gospodara i katkad im zadaju velike muke. Dvije sam stvari vidio na Mljetu, a koje mi se čine dostojnima da budu zapisa-
ne: jedna je to što se tamošnje pučanstvo sporazumijeva 202
međusobno zvižducima i savršeno se razumiju usprkos udaljenosti, ništa manje od ljudi koji se u govoru izražavaju riječima; druga je znamenitost stvar koja me uistinu začudila. Radi se o događaju iz godine 1410. U zaseoku Babino Polje na otoku Mljetu življaše majka sa sinom jedincem Šurmalom kojem bijaše privržena velikom ljubavlju. Napunivši godine zrelosti, oženi se on i napusti majčin dom. Kad kasno jedne večeri majka stupi na vrata sinovljeva doma, on se zatvori u kuću ne puštajući je unutra, na što ona, već ostarjela, stade moliti ga da je pusti u kuću, tim upornije kad vidje da se sprema jaka ki-

ša. No ni to ne bijaše dovoljno da se nemilosrdni sin smiluje vlastitoj majci. Kad ona to shvati, stade proklinjati sina i snahu prizivajući protiv njih srdžbu Božju, te između ostaloga reče: Tako kako vi mene ne primiste u svoju

Sudbina neposlušna sina.

kuću, nek' Bog dâ da ni zemlja ni more ne prime kosti vam vaše. Što drugo da vam kažem? Umre okrutni sin i sahrane ga pred crkvom Sv. Pankracija, da bi ga drugoga dana pronašli izvan rake, jer ga zemlja ne bijaše htjela primiti, što se ponovi i tijekom sljedeća dva dana. Baciše ga potom u more, koje u tom trenutku bijaše posve mirno, no čim primi u sebe ono prokleto tijelo, uzburka se i gotovo ga istoga časa izbaci među stijene, gdje su se one kosti tako priljubile uz kamen da ih je i dandanas teško

Šipan.

odvojiti od stijene čak i pomoću čvrstog željeznog oruđa, kao što sam i sam više puta pokušao. Otok Šipan proteže se od zapada na istok dužinom od oko četiri milje, a ukupan mu je opseg oko deset milja. Neki tvrde da je to otok koji Plinije zove Siparis. Jedan je to od sjajnih otoka u vlasti dubrovačkog senata i zaslužuje pozornost kako

Lopud.

zbog prekrasnog krajolika, tako i zbog izdašnosti vina koje se tamo proizvodi u velikim količinama. Lopud, na talijanskom Isola di Mezzo ili srednji otok, zove se tako zbog svog položaja između druga dva otoka, to jest Koločepa i Šipana. Opseg mu je oko deset milja; udiše se tamo najčišći zrak, a usred slane vode otok obiluje i slatkom vodom. Najljepši njegov dio, ujedno i najgušće naseljen i urešen vrtovima, vilama i lukom za lađe, dio je koji gleda na zapad. Udobne se građevine i obilje predivnih vrtova svejedno nalaze posvuda i na drugim dijelovima otoka, a brežuljci su prekriveni vinogradima. Kad
203 Lopud 1538. prijateljski primi u svoju luku dvanaest galija pape Pavla III. pod zapovjedništvom akvilejskog patrijarha, plemića iz kuće Grimani, posade tih brodova ku-

Koločep.

kavno i okrutno opljačkaše cijeli otok. Koločep je otok manji od Lopuda, a nije ni tako plodan ni naseljen, premda svejedno proizvodi dobra vina. Ljudi s ta tri otoka najvećim su dijelom pomorci, te se često događa da je na otocima tek mali broj muževa, a mnoštvo žena kojih

Velika je ljepota, a još veća krepost žena s ta tri otoka.

je hvaljena kako velika ljepota, tako i kreposno življenje. Kad muževi njihovi odu od kuće, ostave ih bez milosti same i punih deset godina ili koliko su već na moru. No

usprkos tome što se ne mogu osloniti na pomoć muževa, one danonoćnim radom vlastitih ruku čestito osiguravaju svoj opstanak.

Danas s ta tri otoka dolaze one velike lađe koje brode i morem Italije i morem Španjolske, a kojih se u Dubrovačkoj Republici može nabrojiti bar stotinu, uz mnoštvo velikih galija i manjih brodica. Brojnost njihova i njihovih posada razlog je što Dubrovčani danas ne mogu okupiti više od pet ili šest tisuća boraca kopnene vojske. Pa ipak, njihove lađe, okupljene sve na jednomu mjestu, čine jednu od najvećih i najsnažnijih mornarica kojima bi se mogao podičiti bilo koji vladar u Sredozemlju, kako zbog veličine samih brodova, tako i zahvaljujući njihovu snažnom topništvu, no ponajviše zaslugom srčanih mornara koji hrabrost svoju pokazuju i danas u borbi protiv Turaka i drugih gusara. Ako se dogodi da ih ovi napadnu, bore se Dubrovčani s takvom smionošću da ne dopuštaju neprijatelju da zauzme njihove brodove tako dugo dok je i posljednji od njih na životu, a u borbi ćete ih vidjeti kako jurišaju poput bijesnih lavova, potičući jedan drugoga riječima da se sjete da su Dubrovčani, koji su svagda velikim pokoljem neprijatelja osvetili vlastitu smrt. Neću ovdje navoditi primjere toga, jer poznati su gotovo cijelom svijetu, nego ću privesti kraju priču o postanku Dubrovnika, o čijoj će se povijesti i uspjesima znatiželjan čitatelj moći poglavito obavijestiti štivom ljetopisa dubrovačkog plemića Jakova Petrova Lukarevića, koji će djelo svoje (vjerujem) uskoro i objaviti.

Dubrovački mornari srčani su borci.

Mišljenje je mnogih da je autor ove *Povijesti kraljeva Dalmacije* podrijetlom iz drevne Doclee, prijestolnice Crvene Hrvatske čiji se ostaci danas vide u blizini Labeatske močvare, odnosno Skadarskog jezera, te ga stoga zovu Dokleatom. Drugi pak zastupahu mišljenje da mu je rodno mjesto grad koji Slaveni zovu Duklja, a koji je izrastao na ruševinama drevne Doclee, naslijedivši od nje i ime. Ja međutim vjerujem da nije bio građaninom ni jedne ni druge Doclee. Da nije bio iz ove prve, proizlazi iz onoga što on sâm piše u predgovoru koji ovdje navodim, kada govori o molbi upućenoj mu od svećenika crkve iz Doclee, koja u to vrijeme bijaše već uništena. Naime, Samuilo Bugarin ili pak (kako drugi tvrde) sin njegov Radomir, kojega grčki pisci zovu Gabrijel ili Roman, spali Docleu oko godine 1000., a naš je pisac rođen (kao što se zaključuje po onome što piše) godine 1170. Jasno je stoga da na tom mjestu on spominje onu drugu Docleu, premda to nije njegovo rodno mjesto, jer u spomenutom predgovoru nastavlja i kaže da mu je molba upućena i od mladeži njegova grada. Tim riječima bjelodano pokazuje kako je neki drugi grad, a ne Duklja, njegov rodni zavičaj. Ja stoga držim da se on rodio u gradu Baru, koji je također velikim dijelom izniknuo iz ruševina prve Doclee i smješten je k tome nedaleko od nje. Naš autor napisa svoju *Povijest* prvo na slavenskom jeziku i slavenskim pismom, da bi zatim na molbu nekih ljudi izradio latinsku verziju. U tom djelu ukratko tumači podrijetlo i uspjehe slavenskih kraljeva koji vladahu Dalmacijom i drugim okolnim krajevima u Iliriku, počevši od ljeta Gospodnjega 495. pa sve do 1161., kada Urošev sin Desa protjera iz države Radoslava, posljednjega kralja tog roda.

AUTOROV PREDGOVOR
njegovoj
Povijesti kraljeva Dalmacije

Na molbu vas predrage braće moje u Kristu i prečasnih svećenika sjedišta Svete Crkve u nadbiskupiji dukljanskoj, te također na molbu starih, a poglavito mladih našega grada, koji radost pronalaze ne samo slušajući ili štijući besjede, već (kako im je običaj) i vojujući, da sa slavenskog prevedem za njih na latinski knjižicu o Gotima, koju Latini nazivaju *Kraljevstvo Slavena*, u kojoj su opisana sva njihova ratovanja i uspjesi njihovi; napregnuh se u starosti svojoj ne bih li udovoljio vašim molbama, jer potiče me na to i bratska ljubav. Ne bih htio međutim da tkogod od čitatelja pomisli kako sam napisao išta drugo osim onoga što pročitah i čuh od očeva i predaka naših pripovijedati, bez pretjerivanja, a čvrsto utemeljeno na istini.

POVIJEST KRALJEVA DALMACIJE

i drugih okolnih ilirskih krajeva.

Od ljeta Gospodnjega 495. do 1161.

U vrijeme kad konstantinopolsko carsko žezlo bijaše u rukama Anastazija, koji sebe sama i mnoge druge bijaše okaljao eutihijevskim krivovjerjem, dok u Rimu vladaše Crkvom papa Gelazije, a u Italiji se svetošću isticahu blaženi biskup kapuanski German i biskup Carusae Sabin, te na gori Cassinu sveti Benedikt, sa sjevera provališe Goti, ljudi okrutni i divlji. Vladahu njima tri brata vojvode, sinovi kralja Svevlada, imenom Brus, Totila i Ostroilo, od kojih najstariji Brus naslijedi nakon očeve smrti kraljevski položaj. U želji da steknu slavno ime, Totila i Ostroilo uz bratovu privolu okupiše moćnu vojsku i zaputiše se preko granica svoje zemlje. Pokoriše zatim Ugarsku, nakon čega provališe u Trnovinu. Kralj Dalmacije, koji stolovaše u Saloni, posla tada svoje glasnike kralju Istre s porukom da skupi sve svoje ljude i krene s njim u susret Gotima. Kad tako učiniše, utaboriše se nedaleko od Gota, te vojnici i s jedne i s druge strane napuštahu svoje tabore i zapodijevahu međusobne čarke, no osmoga se dana sukobiše u ljutom okršaju koji potraja od trećeg sata toga dana pa sve do večeri. Goti odnesoše konačnu pobjedu, i to ne protiv Božje volje, jer koliko god se Dalmatinci sa svojim saveznicima bijahu dobro i srčano borili, pokazaše se ipak slabijima. Kralj Istre izgubi tamo život, a dalmatinski se kralj jedva spasi bijegom, te se ranjen na dva mjesta vrati u Salonu sa šačicom svojih ljudi. Nakon toga Totila i Ostroilo, raspolažući tako velikom vojskom, odlučiše podijeliti je. Totila s dijelom vojske ode u Istru, a potom
207 u Italiju, gdje osta neko vrijeme zadajući velike jade i ra-

Taj car stupi na prijestolje 502. ili, prema drugim tvrdnjama, 492.

Začetnik toga krivovjerja bijaše arhimandrit Eutih godine 431.

Kralj Svevlad.

Brus, Totila i Ostroilo.

Salona, prijestolnica dalmatinskih kraljeva.

Dalmatinski i istarski kralj zametnu boj s Gotima.

Kralj Istre padne u boju.

zarajući tamošnja mjesta, da bi na koncu zauzeo nekoliko gradova i potpuno ih uništio. Nedugo nakon napada na Siciliju napusti ovaj svijet, kako mu bijaše navijestio sluga Božji sveti Benedikt.

Ostroilo prodre u Ilirik.

Njegov pak brat Ostroilo, prodrijevši u pokrajinu Ilirik i ne naišavši tamo ni na koga tko bi mu se suprotstavio, zauze Dalmaciju sa svim njezinim mjestima uz more.

Prevalitana bijaše dio Makedonije.

Na koncu se zaustavi u zemlji prevalitanskoj, odakle posla sina svog Svevlada s velikom vojskom da pokori ostatak Ilirika prema sjeveru. No kad konstantinopolski car dozna da Ostroilo bijaše ostao u Prevalitani s malobrojnim ljudstvom, posla na njega snažnu vojsku u iznenadni napad.

Ostroilo padne u boju.

Srčan čovjek kakav već bijaše, Ostroilo s malobrojnim svojim ljudima izađe na bojno polje suprotstaviti se carevoj vojsci, no kad zametnuše boj, pade mrtav, a njegovi se spasiše bijegom, dok se careva vojska vrati kući krcata plijenom. Doznavši za očevu smrt, Svevlad pohita natrag u Bosnu, vjerujući kako će zateći carevu vojsku da osveti očevu smrt. Ne nađe, međutim, više nikoga, te zadobi natrag očevo kraljevstvo i rodi mu se sin kojem nadjenu ime Selimir.

Kuda se pružaše Svevladovo kraljevstvo.

Svevladovo kraljevstvo pružaše se od Valdevina do Polonije ili Poline, te od mora na sjever.

Valdevin, danas Vinodol.

Nanese on velike štete kršćanima naseljenim u primorskim gradovima, a zatim je, dvanaeste godine svoga kraljevanja, napustio ovaj svijet.

Kralj Selimir.

Naslijedi ga sin njegov Selimir koji, premda neznabožac, bijaše čovjek pravednih postupaka. Ne samo da dobro postupaše s kršćanima, već štoviše sklopi s njima pogodbe i sporazume obvezavši ih na plaćanje danka. Napuči on zemlju mnogim Slavenima i za njegove vladavine čitav kraj odahnu. Napusti ovaj svijet nakon dvadesetogodišnje vladavine, ostavivši za sobom sina Vladana.

Kralj Vladan.

Vladan nastavi očevim stopama kraljujući u miru i dobi sina nazvanog Radmir. Ovaj već kao dječak bijaše okrutan i silno ohol.

Bugari napuste obale Volge.

U njegovo doba veliko se mnoštvo naroda pokrenu s obala rijeke Volge, po kojoj i dobiše ime, budući da se po Volgi sve do današnjih dana zovu Vulgarima, to jest Bugarima. Oni sa ženama svojim i djecom, te sa svom svojom imovinom prodriješe u pokrajinu Siloduksiju.

Tog Krisa Bugari zovu Krekulj.

Vladar njihov bijaše muž imenom Kris, a kojega oni na svom jeziku zovu kagan, što u njih znači car. Pod njegovu vlast potpadahu kneževi, deveto-

208 rica njih, u čijim rukama bijaše dijeljenje pravde onom neizmjernom puku. Zauzevši dakle † Siloduksiju, prodriješe u Makedoniju, pa kad i nju pokoriše, uđoše u pokrajinu Latina, tada zvanih Rimljanima, a danas Morovlasima, to jest Crnim Latinima.

† Drugdje nalazimo Seleucia, a vjerujem da se radi o kraju ponad rijeke Echedoro u Makedoniji.

Morovlasi, to jest Crni Latini.

Konstantinopolski car sa svoga prijestolja dugo upravljaše borbom protiv tog puka, no ne mogavši ih nikako svladati, na koncu sklopi mir s njima ne dirajući više u njih. Isto to učini i kralj Vladan kad uvidje kako su brojni njihovi ljudi, te da mu je jezik zajednički njihovom.

Vladan sklopi mir s Bugarima.

Rodi se, dakle, velika naklonost između tih naroda, odnosno između Gota, Slavena i Bugara, a razlog tome bijaše ponajviše što svi bijahu neznabošci i govorahu istim jezikom.

Goti, Slaveni i Bugari govore istim jezikom.

Nakon toga, osigurani sa svih strana, Bugari izgradiše utvrde i dvorce, nastanjujući osvojene zemlje koje su i dandanas u njihovu posjedu. U međuvremenu kralj Vladan napusti ovaj svijet, te zavlada sin njegov Radmir.

Kralj Radmir, neprijatelj kršćanskog imena.

Već se u djetinjstvu bijaše pokazao neprijateljem kršćana, pa kad preuze vlast u kraljevstvu, stade ih proganjati rušeći njihove gradove i druga mjesta. Spoznavši opakost srca njegova, kršćani počeše bježati u planine i druga već po prirodi zaštićena i utvrđena mjesta, podižući tamo, najbolje što mogahu, svoje utvrde, ne bi li tako bar utekli pred okrutnošću Radmirovom i izmakli njegovim okrvavljenim rukama, sve dok im Gospodin ne dođe u pohode i ne oslobodi ih tako surova progonitelja.

Četiri zla kralja.

Nakon Radmirove smrti zavladaše jedan za drugim četiri zla kralja, a kršćani za to vrijeme pretrpješe neprestane progone. Budući da besjeda hita ugodnijim stvarima, prešutjet ćemo ovdje sve opačine tih kraljeva i pojedinosti o progonima koje kršćani pretrpješe. Nemalo vjernika Kristovih nastanjenih kako uz more, tako i na sjeveru zemlje, kako ne bi bili okaljani navadama sramnim i gnusnim tih kraljeva, povukoše se u spomenuta jezovita mjesta u planinama, podnoseći radije razne nevolje, tegobe, oskudicu i glad za spas svojih duša nego da uživaju u zemaljskim dobrima na škodu duha svoga.

Zavlada Svetimir.

Kad ona četiri kralja poumiraše, rodi se potomak njihov Svetimir koji, stupivši na kraljevsko prijestolje, odusta od mučenja i progona kršćana.

Tesalonika, danas Solun.

U njegovo doba istaknu se u Tesaloniki filozof Konstantin, sin patricija Leona, veliki poznavatelj Svetoga pisma i čovjek uzorna

Tog Konstantina Slaveni zovu Ćiril.

209 života. Napustivši domovinu, vođen Duhom Svetim stiže u pokrajinu Hazariju, gdje u raspri s ponajboljim tamošnjim filozofima nadmaši sve i propovijedajući dan za danom preobrati cijelu tu pokrajinu na vjeru Kristovu, kao što se nedugo nakon toga dogodi i s bugarskim pukom.

† Prije se on zvaše Budimir, no kao prvi kralj kršćanin bje prozvan Svetopelek, što u Slavena znači »sveti dječak«, dok ga talijanski pisci zovu Sferopilo.

U međuvremenu preminu Svetimir, a naslijedi ga † Svetopelek. U doba njegove vladavine papa Stjepan [V.], izviješten od mnogih o životu i učenosti Konstantinovim, uputi mu pismo s molbom da dođe k njemu. Pročitavši pismo i željan udovoljiti papi, htjede svejedno prije odlaska ostaviti onima, koje bijaše preobratio na vjeru Kristovu, duhovnu hranu kojom bi se u njegovoj odsutnosti hranili i održali. Zaredi stoga svećenike kako bi puk onaj podučili kršćanskom nauku, a osim toga prevede im s grčkog na slavenski jezik Kristovo evanđelje, Davidove psalme, kao i sve knjige Starog i Novog zavjeta, pa nakon što se pozdravi sa svima, otputova u Rim.

Ćiril prevede na slavenski jezik Sveto pismo.

Svetopelek prigrli kršćansku vjeru.

No na putu skrenu u pohod kralju Svetopeleku, koji ga zbog čestitosti njegove i rijetke učenosti primi uz najveće počasti. Ćiril stade podučavati kralja bogoštovlju i vjeri kršćanskoj, koja zadivi Svetopeleka preko svake mjere, te on primi kršćanstvo zajedno s čitavim svojim kraljevstvom. Kad za to doznaše kršćani koji življahu u planinama, silno se obradovaše, te stadoše silaziti s planina i iz drugih skrovitih mjesta koja nastavahu i blagoslivljati i slaviti Gospodina, spasitelja onih koji se u njega bijahu uzdali. Kralj Svetopelek htjede da se kršćani, koji govorahu latinskim jezikom, vrate i ponovno izgrade i obnove gradove i utvrde što ih u prošlosti neznabošci bijahu uništili.

Želi znati gdje su granice njegova kraljevstva.

Naloži zatim da se odrede granice njegova kraljevstva. Upita za mišljenje o tome sve svoje mudrace, no kad mu nitko od njih ne znade ništa reći, posla svoje poklisare papi Stjepanu i konstantinopolskom caru Mihaelu tražeći od njih da ga obavijeste o tom pitanju. Nakon razgovora s poklisarima koji bijahu otišli u Rim, papa se stade silno radovati u nadi da je to prilika da održi kralja i puk njegov u Kristovoj vjeri.

Papa pošalje kardinala Honorija kralju Svetopeleku u Dalmaciju.

Otpustivši poklisare, posla s njima u pratnji kardinala Honorija,
210 učena čovjeka uzorna života, predavši mu ovlasti kakve se obično daju kad se tako ugledne osobe šalju obaviti slične zadaće u kršćanske zemlje. Uz Honorija posla još

Ravnice Dalme, danas Hljevna.

dva kardinala, kako bi onaj tek preobraćeni puk dobio svoje biskupe, posvetio crkve i sve ostalo što je kršćanima nužno. Kad dođoše u Ilirik, kardinali se uputiše kralju čije prebivalište bijaše u ravnicama Dalme i koji ih primi uz počasti i iskaze štovanja, naloživši zatim da se čitavo njegovo kraljevstvo okupi na poljima Dalme. Dok se ljudi okupljahu, prispješe također i poklisari Ivan i Leon, koji bijahu otišli u Konstantinopol, a kralj ih, jednako kao i kardinali, časno primi.

Sabor u Dalmi.

Sveukupno pučanstvo, kako ono latinskoga jezika, tako i ono ilirskoga, na zapovijed i nalog papina namjesnika Honorija i kralja Svetopeleka, pristupi svetkovanju sabora koji potraja dvanaest dana, od čega osam dana prođe u crkvenim svečanostima, a preostala četiri dana u počastima kralju i u uređivanju kraljevstva. Na istom tom saboru pred nazočnim pukom bjehu pročitane drevne latinske i grčke povlastice poslane od strane rimskog pape, te cara, kojima se određuje podjela pokrajina i zemalja onako kako je u davnini bijahu zapisali i odredili carevi. Kralju se i čitavom okupljenom mnoštvu svidi zamisao da po završetku sabora kralj bude okrunjen i posvećen prema običajima Rimljana. Učini to Honorije sa svojim družbenicima i iz toga se rodi veliko slavlje na radost čitavoga kraljevstva. Nakon toga kralj naloži da budu posvećena dva nadbiskupa, jedan u Saloni, a drugi u Duklji. Bje isto tako posvećeno mnogo biskupa i crkava, koje u prošlim vremenima bjehu oskvrnute u uništavanjima, te ih nakon obnove ponovno posvetiše.

Valja zamijetiti brigu negdašnjih kraljeva, kneževa i vladara o slobodi Crkve.

Kralj k tome izda zapovijed da nitko ne uznemirava Crkvu ni u kojemu pitanju i da nitko ne polaže na nju nikakva prava ni ovlasti, izuzev njezina nadbiskupa ili druge osobe kojoj je po pravu podložna; tko bi suprotno tome postupio, odgovarao bi za uvredu protiv kraljevske krune. Dade zatim zapisati povlastice u skladu s onima javno pročitanim, te podijeli kraljevstvo na pokrajine, odredivši svakoj njezine međe.

Tu podjelu kraljevstva spominju također Biondo i Albert Krantz.

Srbija.

Bijela Hrvatska.

Kraj okružen voda-
211 ma koje teku s planina, pa skreću na jug i uviru u more prozva Primorjem, a onaj drugi, koji presijecaju vode što teku na sjever i uviru u Dunav, nazva Srbijom. Primorje zatim podijeli na dvije pokrajine. Kraj od Dalme, gdje tada kralj stolovaše i gdje bijaše održan sabor, pa do Valdevina, to jest Vinodola, prozva Bijelom Hrvatskom, ko-

Salona, prijestolnica Bijele Hrvatske.

Osor, negda Apsirt ili Apsirtide.

Bambalona, današnji Drač.

Duklja, prijestolnica Crvene Hrvatske.

Vjerujem da je ovdje jedno mjesto navedeno dvaput, budući da su Ulcinj i Polet ili Pulat prema Canteru jedno te isto.

Srbija podijeljena na dvije pokrajine.

Prema Mariju Nigru, Labeatska močvara je Skadarsko jezero.

Banovi.

Župani.

Satnici.

Naredbe i zakoni kralja Svetopeleka.

Slavenska knjiga naslovljena Metod.

Svetopelek kraljevaše 40 godina.

ja se također zove i Donja Dalmacija. Prijestolnica te pokrajine posta uz suglasnost pape i papinskih izaslanika Salona sa svojom prvostolnicom, pod koju potpadahu crkve Splita, Trogira, Skradina, Arauzone, danas zvane Zadarska utvrda, te crkve Nina, Raba, Osora, Krka i Epidaura, danas zvanog Dubrovnik. Jednako tako od istoga onog mjesta Dalme pa sve do grada Bambalone, današnjeg Drača, prozva taj kraj Crvenom Hrvatskom ili, kako se još kaže, Gornjom Dalmacijom. Za njezinu prijestolnicu bje određena Duklja sa svojom prvostolnicom, čijem nadbiskupu bijahu podložni biskupi Bara, Budve, Srbije, Bosne, Kotora, Ulcinja, Svača, Skadra, Drivasta, Pulata, Trebinja i Zahumlja. Srbiju, koja gleda na sjever, podijeli također na dvije pokrajine. Jedna se prostiraše od velike rijeke Drine na zapad do gore Pina i bje nazvana Bosna; druga se pokrajina protezaše od iste rijeke na istok do Lusria i do Labeatske močvare, a njoj dade ime Raška. U svakoj od pokrajina ustoliči banove, to jest vojvode svoje rođake, te župane ili grofove i na koncu satnike, koji su što i centurioni. Banovima dodijeli vlast nad sedam centuriona, koji bi izravno dijelili narodu pravdu i sudili, te ubirali namete, koje bi potom predavali banu, a on bi polovicu od toga davao kralju, a drugu zadržao za sebe. Županima naredi da imaju uz sebe jednoga satnika, te da zajedno s njim sude puku prema pravdi. Htjede zatim da župani daju dva dijela nameta kralju, a da ostatak zadrže za sebe, te da se banovima ne daju nikakva prava nad drugim pokrajinama izuzev nad onom u njihovoj ovlasti za koju imaju skrbiti. Naloži nadalje da banovi imaju polagati račune o svojoj upravi jedino kralju i nikome drugome. Osim tih, sastavi i mnoge druge dobre zakone i uvede hvalevrijedne običaje. Tko želi više o tome doznati, nek' čita slavensku knjigu naslovljenu *Metod*, jer u njoj će naći kolike i kakve sve pravedne stvari uvede tada taj premilostivi kralj. Kad sve to, 212
dakle, bijaše privedeno kraju, kralj otpusti kardinale, biskupe i izaslanike, pa kad mu oni zahvališe kako se pristoji, uz počasti se i darove zaputiše kući. Isto tako i banovi, grofovi, centurioni i drugi novoustoličeni na vlasti, slaveći Boga i pozdravivši svoga kralja, krenuše u dodijeljene im pokrajine. Kraljevaše Svetopelek punih četrdeset godina

Kralj Svetolik.

Duklja, mjesto krunidbe kraljeva.

Grad taj razori Samuilo Bugarin.

Kralj Vladislav.

Pokošen iznenadnom smrću.

Vlada Tomislav i ratuje s Ugrima.

Kralj Sebeslav.

Sebeslav porazi Grke.

Podijeli se Sebeslavovo kraljevstvo.

Vjenčanje Ugara i Slavena i postojan mir.

Kraljevstvo se ponovno ujedini.

Kralj Karamir.

i četiri mjeseca, a ostavi za sobom mnoštvo kako muških, tako i ženskih potomaka. Na koncu, 17. dana mjeseca ožujka napusti ovaj svijet i bje sahranjen u crkvi Sv. Marije u gradu Duklji. Nakon njegove smrti, okupljen ga puk dugo i gorko oplakivaše. Sin njegov Svetolik bje posvećen i okrunjen za kralja u istoj toj crkvi, a od tog se vremena nadalje držahu tamo običaja da se svagda u toj crkvi obavljaju krunidbe kraljeva. Vladajući, Svetolik nastojaše slijediti primjer svoga oca u pobožnosti, te poživi u skladu s učenjem i zakonima Božjim, svagda u miru sa svima. Ostavi za sobom potomke i dvanaeste godine svoje vladavine napusti ovaj svijet. Naslijedi ga sin njegov Vladislav, no ne ugleda se na očevu dobrotu, nego skrenuvši s pravoga puta i ne poštujući zakone Božje okalja se mnogim i sramotnim porocima. Stoga po pravednom sudu Božjem, kad jednoga dana bijaše u lovu, upade u neki jarak i osta na mjestu mrtav. Na prijestolju ga zamijeni brat njegov Tomislav, čestit čovjek. Za njegove vladavine Ugri upadoše u zemlju pljačkajući, a on s njima zametnu mnoge bitke iz kojih svagda izađe kao slavodobitnik, te ih na koncu sasvim istjera iz svoga kraljevstva. Bijaše on dobio nekoliko sinova i kćeri, a sedamnaeste godine svoje vladavine preminu. Stupi tada na prijestolje sin njegov Sebeslav. Za njegove vladavine Grci krenuše u ratni pohod i staviše pod opsadu grad Skadar. Kad primi glase o tome, Sebeslav okupi brojno ljudstvo i nasrnu na grčki tabor, pri čemu mnogi Grci poginuše, a drugi padoše živi u zarobljeništvo. Rodiše se nakon toga Sebeslavu sinovi blizanci, od kojih jednoga nazva Razbivoj, a drugoga Vladimir. Ne poduzevši drugih znamenitih pothvata, preminu u 24. godini svoga kraljevanja. Sinovi njegovi zavladaše nakon njega podijelivši očinsko kraljevstvo; Razbivoju je pripalo Primorje, a Vladimiru Srbija. Ovaj posljednji uze za ženu kći ugarskoga kralja, s kojom dobi djecu. Prigodom njihova vjenčanja Ugri i Slaveni sklopiše mir. Kad Razbivoj preminu
213 sedme godine svoje vladavine, njegov dio zemlje pripadnu bratu mu Vladimiru, te kraljevstvo bje ponovno ujedinjeno. Preminu na koncu i Vladimir, nakon dvadeset godina kraljevanja. Naslijedi ga sin njegov Karamir, za čije se vladavine Bijela Hrvatska pobuni protiv kraljevske

Bijela Hrvatska se pobuni.

Kralj Tvrdoslav.

vlasti. Karamir okupi snažnu vojsku boraca iz Raške i
Bosne i suprotstavi se pobunjenicima na ravnici u Hu-
mu, gdje zapodjenuše bitku u kojoj kralj bje potučen i iz-
gubi život. Na prijestolje stupi tada sin njegov Tvrdoslav
i, uspostavivši ponovno vlast nad čitavim očinskim kra-
ljevstvom, u miru okonča svoj vijek. Nakon njega zavla-

Kralj Tolimir.

Drugi kažu da nasljednik Tvrdoslavov ne bijaše njegov sin, nego nećak mu Kristivoj ili Ostrivoj, budući da Tvrdoslav bijaše umro bez potomaka. Bosanski velikaši ubiju kralja Pribislava.

da sin mu Tolimir, u čije vrijeme, zahvaljujući velikoj nje-
govoj mudrosti, kraljevstvo življaše u radosti i sreći. To-
limiru se rodiše djeca, a on zatim napusti ovaj svijet.
Vlast preuze potom sin mu Pribislav, koji počini mnoge i
strašne opačine. Kako vrijeme odmicaše, ponajbolji bo-
sanski velikaši ne mogahu dalje trpjeti njegove nepravde,
te ustaše protiv kralja i ubivši ga baciše tijelo u rijeku. Sin
njegov Krepemir ne mogaše to otrpjeti, pa posavjetovav-
ši se s bosanskim banom uhiti očeve ubojice i dade ih sve
smaknuti. Stupi tada na prijestolje i zavlada kraljev-
stvom, kad Nijemci, nakon zauzeća Istre, htjedoše prod-

Kralj Krepemir.

Krepemir potuče Nijemce.

rijeti i dalje u Hrvatsku. Kralj Krepemir skupi snažnu
vojsku i suprotstavi im se u boju iz kojeg izađe kao pob-
jednik i istjera Nijemce iz zemlje. Njemački zapovjednik

Vjenčanje Nijemaca i Slavena i postojan mir.

Kralj Svetorad.

nato posla kralju Krepemiru svoje izaslanike s molbom da
ubuduće žive u prijateljstvu, te da Krepemirov sin Sveto-
rad uzme za ženu kćer mu. Nijemčeve te molbe svidješe se
kralju (jer bijaše on carev prvi bratić), te on lasno dade
svoj pristanak, nakon čega sklopiše mir. Vladavina Krepe-
mirova potraja dvadeset godina i mjesec dana, a nakon
njegove smrti naslijedi ga sin mu Svetorad, čovjek blage
naravi, pobožan i bogobojažljiv. Rodi mu se jedan sin ko-
jem nadjenu ime Radoslav, nakon čega ode na vječni po-
činak. Radoslav naslijedi kraljevstvo i svim svojim silama
uznastoja ići očevim stopama i svojim se življenjem i djeli-
ma ugledati na očevu dobrotu i neporočnost. Rodi mu se

Bijela Hrvatska ponovno se pobuni.

U to vrijeme ban Bijele Hrvatske bijaše Beloš.

sin kojem dade ime Časlav, a koji u mladićkoj dobi poče
pokazivati neposluh prema ocu. Upravo u to vrijeme po-
novno se pobuni Bijela Hrvatska, te kralj stoga skupi broj-
nu vojsku; dio vojske prepusti sinu, a drugi dio zadrža pod 214
vlastitim zapovjedništvom. Opkoliše pobunjenike sa svih
strana i na koncu ih poraziše. Kraljevi zatočenici bili su
pušteni na slobodu, no oni njegova sina dani su u roblje
Časlavovim vojnicima. Kad to vidješe vojnici kralja Ra-
doslava, rasrdiše se, te napustivši oca prijeđoše svi u voj-

Časlav protjera oca iz kraljevstva.

sku sina mu Časlava. Taj se potaknut time silno uzoholi,
te na nagovor svojih vojnika svrgnu oca s prijestolja i sta-
de ga progoniti. Bježeći pred njegovim gnjevom, kralj se
skloni u mjesto zvano Lasta, no uvidjevši da ni tamo nije
na sigurnom od sinovljevih prijetnji, s dijelom se obitelji
spusti u krajeve bliže moru. Časlav to dozna i krenu za
njim u potjeru. Kad već bijaše sa svojim konjanicima na-
domak tome da uhvati oca, kralj se sa svima svojima baci
u more i dopliva do male hridi nedaleko kopna, te se tako
izbavi iz sinovljevih ruku. Za njegova boravka na toj hridi,
voljom dobroga Boga koji se u svemu pokazivaše sklonim
kralju, prođe onuda jedna lađa na putu iz Apulije, pa kad
je kralj i oni iz njegove pratnje ugledaše, stadoše vikati i

Kralj Radoslav ode u Apuliju.

dozivati mornare. Oni, isprva zaprepašteni novim razvo-
jem događaja, približiše se, pa kad shvatiše da se radi o
kralju i kad doznaše razlog njegova boravka tamo, smilo-
vaše mu se i primiše ga uz velike počasti i izraze štovanja,

Siponto, danas Manfredonia.

da bi ga potom odveli u Siponto, odakle kralj zatim ode u
Rim. Od toga vremena ona kamena hrid bje prozvana Ra-

Radoslavovi kami.

doslavovi kami. Protjeravši dakle oca, Časlav zavlada kra-
ljevstvom. U to doba življaše u kraju Sraga mladić ime-

Tihomil.

Selo Rabica bijaše na rijeci Raab, u davnini zvanoj Narabona i smještenoj u Gornjoj Panoniji.

nom Tihomil, sin svećenika iz sela Rabike, koji vođaše na
pašu stada nekog plemića Budislava. Tihomil bijaše krup-
na stasa i vješt lovac, te najbrži trkač u cijelom kraju. Nje-
gov ga gospodar stoga svagda vođaše sa sobom u lov.
Jednom tako u lovu Tihomil neoprezno udari štapom jed-
nu kuju svoga gospodara, kojoj ime bijaše Paluša, a kuja
od udarca pade mrtva. Silno se prestrašivši (budući da ta
kuja bijaše vrlo draga njegovu gospodaru), Tihomil pob-
ježe i ode kralju Časlavu, koji ga vrlo rado primi. Za Čas-
lavove vladavine ugarski vojskovođa Kis upade s moćnom

Ugri upadnu u Bosnu.

Tihomil usmrti ugarskog vojskovođu Kisa.

vojskom u Bosnu pljačkajući, žareći i paleći Časlavove
zemlje. Ovaj sa svojim ljudima krenu suprotstaviti se Ugri-
ma u Drinskoj županiji na riječnoj obali, gdje zametnuše
215 boj u kojem spomenuti Tihomil vlastitim rukama usmrti
ugarskog vojskovođu Kisa i odrubi mu glavu koju potom
odnese svom kralju. U toj bici padoše mnogi Ugri. Nakon
te pobjede Časlav dodijeli Tihomilu Drinsku županiju, a
za ženu mu dade kćer bana Raške. Kad se glas o tom ok-
ršaju pronije Ugarskom i Kisova žena dozna za muževu
smrt, ode ona ugarskom kralju zaklinjući ga da joj po-

mogne osvetiti smrt muža. Dobi od kralja veliku vojsku s kojom ode u Časlavovo kraljevstvo, gdje pronađe kralja u jednoj šumi, u pratnji šačice ljudi (baš poput onoga koji ne sumnja ni na što slično). Nasrnu na njega, pa kad ga

U drugim prijepisima kaže se da ga pronađe u Srijemu.

dograbi, dade mu prvo odrezati nos i uši, a potom ga utopiti u rijeci sa svim njegovim ljudima. Nakon Časlavove smrti zemlja osta bez kralja, no banovi upravljahu

Časlav utopljen u rijeci.

od kralja im dodijeljenim pokrajinama, premda se nitko od njih ne odvaži prisvojiti za sebe kraljevsko ime. Tihomil, kad mu umre tast, preuze vlast u Raškoj, no ni on se ne usudi uzeti za sebe naslov kralja, već ga zvahu županom ili velegrofom, budući da mu bijahu podložni svi ostali raški grofovi. Tako Časlavovim kraljevstvom tije-

Od Časlava pa do Pavlimira Bella prijestolje osta praznim. Kralj Radoslav oženi se u Rimu.

kom dugoga razdoblja vladahu banovi i župani. Glasi o tome stigoše na koncu i do Časlavova oca Radoslava koji se bijaše sklonio u Rim. Na molbu onih koji bijahu tamo s njime uze za ženu rimsku jednu plemkinju, s kojom dobi sina nazvanog Petrislav. Dosegnuvši duboku starost, Radoslav napusti ovaj svijet. Petrislav se poput oca

Radoslava sahrane u crkvi Sv. Ivana Lateranskog.

oženi jednom mladom Rimljankom plemenita roda i dobi s njome sina kojemu nadjenu ime Pavlimir. Nakon dugih godina života sa svojom rimskom obitelji, na koncu preminu i Petrislav, a nakon njegove smrti Radoslavova

Petrislav, sin Radoslavov.

se rodbina zavadi s drugim Rimljanima, zbog čega bijahu u neprijateljstvu i svakodnevnim žestokim okršajima.

Pavlimir Bello.

Pavlimir u to doba bijaše već poodrastao i zadivljujuće se ponije u tim nemirima, a zahvaljujući srčanosti svojoj i mudrosti omilje ne samo svojim rođacima već i drugim Rimljanima, te ga kao valjana ratnika prozvaše Bello. Istodobno se sa Sicilije bijaše pokrenuo velik broj saracen-

Saraceni unište Dalmaciju.

skih lađa u pohodu u kojem uništiše cijelu Dalmaciju. Grčko ime te flote bijaše *Miriarmeno*, to jest deset tisuća jedara, a brodovlje to razori sve primorske gradove. No
Latini se u bijegu bijahu povukli u planine, pa kad se Sa- 216
raceni vratiše u svoju zemlju, i Latini se htjedoše vratiti u svoje gradove. Slaveni ih međutim zarobiše i zadržaše kao robove, da bi nakon nekog vremena velik dio njih pustili na slobodu, iako uz uvjet i obvezu plaćanja danka i vršenja nužnih službi. Tako započe i obnova gradova uništenih u saracenskom pohodu. Istodobno rodbina Pavlimirove žene, ne mogavši dalje podnositi svako-

dnevne nepravde od strane protivnika, zamoli Bella da napusti Rim, uz obećanje da će rado poći za njim kamo god da ih odvede, zajedno sa ženama, djecom i svom

Pavlimir stiže u Gruž.

svojom imovinom. Želeći im udovoljiti, Bello ih dade prevesti iz Apulije u Dalmaciju, u mjesto zvano Gruž. Uz žene i djecu rođaka, u Pavlimirovoj pratnji bijaše i petsto vojnika. Kad Slaveni doznaše za njegov dolazak, smjesta mu poslaše svoje izaslanike, moleći ga da dođe k njima i da preuzme vlast nad kraljevstvom koje mu po pravu pripada. Odazvavši se njihovim molbama i iskrcavši se na kopno, Pavlimir poče na obali nedaleko Gruža graditi utvrdu kako bi, u slučaju da se mora vratiti natrag, imao sigurno mjesto kamo se može povući. Vijest o tome stiže

Ovdje je naš autor u zabludi, jer grad Dubrovnik je utemeljen 700 godina prije opisanih zbivanja.

Rausa se negda zvaše Lausa.

i do ljudi koji se bijahu spasili iz ruševina Epidaura i sad življahu u šumama i drugim prirodno zaštićenim mjestima, te pohitaše pomoći Pavlimiru u izgradnji utvrde. Prema njihovoj riječi *laus* za »kamenje« dadoše toj utvrdi ime Lauzij, no zatim promjenom slova *l* u *r* posta Rausa, premda se ta kula ili utvrda naziva i imenom Dubrovnik, po šumama gdje je izgrađena, s obzirom na to da je »dubrava« na slavenskom isto što i »šuma«. Pa, dakle, ne zadovoljivši se onim izaslanstvom, Slaveni iz čitavoga kraljevstva, a poglavito oni iz trebinjskog kraja, pritjecahu u velikom broju k Pavlimiru. Dovršivši gradnju utvrde i postavivši tamo jake straže s ostatkom Epidaura, Pavlimir krenu na put. Stiže prvo u Trebinje, gdje ga primiše uz velike počasti, te za njegova boravka tamo svi mu kneževi i plemići njegova kraljevstva dođoše u pohode, izuzev župana Raške, koji bijaše potomak Tihomilova roda.

Pavlimir okrunjen u Trebinju.

Pavlimir bje postavljen i okrunjen za kralja na dan Uzašašća Gospodnjeg. No koliko god da mu bijaše mila zadivljujuća suglasnost kneževa u odluci da ga proglase
217 kraljem, silno se ipak rasrdi na župana Raške, te stoga odluči zaratiti s njim. Skupivši vojsku napadnu njegove

Uhvati se u koštac s raškim županom Ljutomirom.

zemlje, u obranu kojih stupi s brojnim ljudstvom Ljutomir (jer to bijaše ime župana Raške), te se uhvatiše u koštac na rijeci Limu. Županova vojska, ne uspjevši odoljeti navali Pavlimirovih boraca, pretrpje poraz i bje nagnana u bijeg. Pavlimir krenu u potjeru za njima sve do druge jedne rijeke, zvane Ibar, gdje ih dio poubija, a druge zarobi žive. Prelazeći most na istoj rijeci župan pogi-

Župan pogine od ruke vlastitih ljudi.

nu od ruke jednoga svog vojnika u milosti Pavlimira, koji ga zakla i baci u rijeku. Odnijevši pobjedu, Pavlimir zagospodari kraljevstvom svojih pređa, a zemlja se smiri pod njegovom vlašću. U spomen na tu pobjedu podiže u

Pavlimir izgradi grad Bello.

Raškoj u blizini Kaldane crkvu Sv. Petra, pokraj koje na brijegu izgradi grad koji po njemu dobi ime Bello, te utemelji tamo biskupiju koja postoji još i dandanas. Krenu

Srijem je mjesto koje Kasiodor u 3. knjizi naziva sjedištem Gota.

zatim u posjet svim pokrajinama svoga kraljevstva, no kad stiže u Srijem, tamošnji se puk, stupivši u savez s Ugrima, naoruža i skupi snažnu vojsku protiv njega. Zametnuvši boj s njima, Pavlimir ih potuče, porazi i izvrši

Pavlimir potuče Srijemce i Ugre.

strašan pokolj, a od toga se vremena mjesto te bitke u spomen na odnesenu pobjedu zove poljem Bellino. Nato Ugri, bojeći se da bi Pavlimir potaknut tim njihovim napadom mogao nanijeti štete njihovim zemljama, uputiše mu molbu da sklope mir. Nakon dugotrajnih obostranih

Ugri i Pavlimir sklope mir.

razgovora i pregovora, bje udovoljeno njihovoj molbi za mir, no uz uvjet da međa između pokrajina i zemalja u

Granica između Ugarske i Pavlimirova kraljevstva.

posjedu oba naroda bude rijeka Sava, te da ubuduće ni Ugrima ni Slavenima ne bude dopušteno prijeći tu granicu. Sklopivši mir, Pavlimir se zaputi u Primorje, no kad se zateknu u Trebinju, pokosi ga iznenadna smrt te ga

Pavlimir umre u Trebinju.

sahraniše tamo u crkvi Sv. Mihaela Arhanđela uz velike pogrebne počasti, a čitav ga narod njegov još dugo oplakivaše. Sedmoga dana nakon njegove smrti žena mu rodi sina kojemu daše ime Tješimir. Svi knezevi u kraljevstvu odbiše posluh djetetu, počevši od Tihomilovih potomaka iz Raške. Trebinjci i Laužani jedini ostaše vjerni svo-

Dubrovčani i Trebinjci jedini ostanu vjerni kralju Tješimiru.

me kralju, a to iz razloga što u Trebinju i u Dubrovniku bijahu rođaci po muškom koljenu Tješimirove majke. Suočivši se s pobunom naroda, dječakova se majka, kad ovaj dosegnu mladićku dob, pobrinu dati mu za ženu
jednu od kćeri Čudomira, bana Bijele Hrvatske. Tješimir 218
je dovede kući i dobi s njom dva sina, Prelemira i Krešimira. Kad oni odrastoše, otac Tješimir posla Krešimira banu Bijele Hrvatske, svom tastu, s molbom da sa svojim ljudima napadne bana Bosne, dok bi on s drugim sinom poveo vojsku u prevalitanski kraj. Ban ove posljednje

Ban Prevalitane padne u boju.

pokrajine suprotstavi im se, pa kad se uhvatiše u koštac, isti taj ban poginu u boju, a Tješimir, koji bijaše ranjen, na koncu podlegnu ranama. Tješimirov sin Prelemir,

Kralj Prelemir.

zahvaljujući toj pobjedi, vrati cijelu Bijelu Hrvatsku pod svoju vlast, te bje okrunjen za kralja i zavlada kraljevstvom svojih predaka. Brat njegov Krešimir, međutim, zajedno s ujakom, majčinim bratom, opljačka Uskoplje,

Luka se nalazi u Bosni, kod grada Tuhalje.

Luku i Plivu. Bosanski ban, uvidjevši da im se ne može oduprijeti, i ne pričeka njihov dolazak, nego pobježe u Ugarsku. Ne naišavši dakle ni na koga tko bi mu se suprotstavio, Krešimir zadobi natrag Bosnu. Nedugo potom napusti ovaj svijet, ne ostavivši potomaka, njegov rođak s majčine strane, te Krešimiru pripade Bijela Hrvatska. Gotovo istodobno preminu i Petar, vladar Bugara, čija prijestolnica bijaše grad Preslav. Konstantino-

Preslav se nalazi pod gorom Hemos i bivša je prijestolnica bugarskih kraljeva.

polski car, u želji da se okoristi tom prilikom i zauzme Bugarsku, skupi brojno ljudstvo te gotovo u potpunosti pokorivši Bugarsko kraljevstvo, ostavi tamo svoju vojsku, a on se vrati u Konstantinopol. No ta njegova vojska ne mogaše mirovati te upade u Rašku i zauze je. Raški ban, ostavši bez svoje pokrajine, ode u Onogošt kralju Prelemiru, zajedno sa sinovima Plenom i Radigradom, te s kćeri Prehvalom. Zatekoše kralja u županiji Onogost. Banova kći bijaše prava ljepotica i svidi se kralju preko svake mjere, te on preko svojih slugu dade na znanje djevojčinu ocu da će, dobi li je za ženu, poduzeti sve ne bi li zadobio natrag državu Rašku, koju bi potom predao banu i njegovim potomcima u naslijeđe, no uz uvjet da oni dragovoljno prihvate podložnost Raške kralju i da mu prisegnu vjernost. Banu se to silno svidi, te stoga

Prelemir oženi kćer raškog bana.

smjesta prihvati ponudu. Kralj dakle uze za ženu banovu kćer i upriliči raskošnu svadbu. Svoga šurjaka Radigrada učini knezom Onogošta. Nedugo potom preminu kon-

Rašani poubijaju tamošnje Grke.

stantinopolski car, te Prelemir sa svojim tastom banom dade naslutiti Rašanima da bez imalo obzira mogu otje-
219 rati i poubijati sve tamošnje Grke, te ih Rašani jednoga
dana uistinu sve smaknuše. Prelemir nato ode u Rašku sa svojim tastom, te ju preda u posjed njemu i njegovim potomcima, zadržavši za sebe samo kraljevsku čast. Žena njegova Prehvala rodi nakon toga Prelemiru četiri sina, Hvalimira, Boleslava, Dragislava i Svevlada. U želji da mu sinovi žive međusobno u miru, otac im još za svoga života dodijeli svakome njegov dio kraljevstva. Hvalimiru dade Zetu s okolicom koja obuhvaća mjesta: Lus-

Prelemir podijeli svoje kraljevstvo.

ka, Podlužje, Gorska, Kupelnik, Oblik, Prapratna, Crmnica, Budva s Kučevom i Gripol. Boleslavu dodijeli Trebinje s okolnim mjestima: Ljubomir, Vetnica, Rudine, Kruševica, Vrm, Risan, Dračevica, Konavli i Žrnovica. Dragislavu dade zemlje Huma i Stonsku županiju, s mjestima: Popovo, Jabsko, Luka, Velika Gora, Imotski, Večerigorje, Dubrava i Dabar. Svevladu pak dade zemlje što ih Latini zovu Submontana, a Slaveni Podgorje, sa županijom Onogošt kojom su obuhvaćeni: Morača, Komarnica, Piva, Gacko, Nevesinje, Gujševo, Kom, Debreča, Neretva i Rama.

Rama se nalazi na granici Bosne i Hlijevna.

Dijelove tako podijeljene među sinovima nazva tetrarhijama, odnosno četvrtinama kraljevstva. Poživi Prelemir još mnogo godina, dočekavši da vidi i unuke svojih sinova, nakon čega napusti ovaj svijet, a sinovi ga sahraniše uz velike pogrebne počasti u crkvi Sv. Petra u Raškoj.

Kralj Prelemir umre u Raškoj.

Bratu njegovu Krešimiru rodi se sin kojemu nadjenuše ime Stjepan i koji nakon očeve smrti zavlada Bosnom i Bijelom Hrvatskom, kao i njegovi potomci. Spomenutom Stjepanu jedna priležnica rodi sina hroma na obje noge, imenom Leget, kojega nakon očeve smrti odvedoše u Trebinje bratiću Boleslavu.

Leget.

Boraveći tamo, zaljubi se on u djevojku imena Lovica, u njegovoj službi po nalogu Boleslavovu.

Lovica.

Uze je za ženu i dobi s njom sedam sinova koji, kad poodrastoše, postaše odličnim ratnicima i pravim junacima. Prelemirovi sinovi, počevši osorno postupati s narodom, navukoše na sebe veliku mržnju. Narod stoga zamoli Legeta i sinove njegove da protjeraju Prelemirove potomke i preuzmu kraljevstvo. Legetovi se sinovi posavjetovaše o tome s ocem i s najuglednijim ljudima u kraljevstvu, te ustaše protiv potomaka kralja Prelemira i pobunivši čitav narod

Jedini Silvestar od Prelemirovih potomaka pronađe spas u Dubrovniku.

smaknuše sve iz kraljevske obitelji, izuzev Silvestra, koji
se s majkom jedva uspije skloniti u Lauzij. Njegova maj- 220
ka, naime, podrijetlom bijaše upravo iz Dubrovnika. Nakon svih tih ubojstava, Legetovi sinovi zavladaše zemljama svojih rođaka.

Legetov dvor u Kotorskom zaljevu.

Otac njihov izgradi za sebe utvrdu u Kotorskom zaljevu, u mjestu zvanom Trajekt, te tamo preseli svoj dvor. No Svemogući Bog, koji ne trpi slične zločine, ubrzo zada Legetu i njegovim sinovima takav udarac da svi poumiraše od kuge i drugih zala. Kad vidje to onaj narod koji ih bijaše potaknuo na opačine, silno se

prestraši, bojeći se da bi Gospodin i protiv njih mogao pokazati takvu srdžbu. Okupiše se stoga na vijećanje i odlučiše postaviti za svoga kralja Silvestra, jedinog (kako rekosmo) koji bijaše pronašao spas u Dubrovniku. Silvestar tako napusti Dubrovnik i preuze vlast nad očinskim kraljevstvom, a za njegova života zemlja je živjela u sreći.

Silvestar preuzme kraljevstvo.

Od tog su kralja Dubrovčani otkupili svoja tri otoka, to jest Šipan, Lopud i Koločep.

Kao bogobojažljiv čovjek, dijelio je pravdu svima bez razlike, kako se pristoji. Rodi mu se sin nazvan Tugemir, koji nakon očeve smrti preuze vlast nad kraljevstvom. Tugemir se, uspevši se na prijestolje, oženi i dobi sina jedinca Hvalimira, a izuzev toga za života ne učini ništa drugo dostojno spomena.

Kralj Tugemir.

U vrijeme njegove vladavine na carski se položaj u Bugarskoj uspe neki Samuilo, koji u borbi protiv Grka napokon istjera iz Bugarske te njezine ugnjetače. Bijaše on Grcima takav strah i trepet da se oni za njegova života više nigda ne odvažiše približiti se Bugarskoj. Nakon smrti kralja Tugemira, dakle,

Kralj Hvalimir.

naslijedi ga sin njegov Hvalimir. Oženi se on i dobi tri sina, Petrislava, Dragimira i Miroslava. Petrislavu dade vlast nad Zetom, Dragimiru dodijeli Trebinje i Hum, a Miroslavu Podgorje.

Podijeli se Hvalimirovo kraljevstvo.

Na koncu, ostarjevši, skonča Hvalimir svoje dane. Miroslav krenu jednom u pohode bratu svom Petrislavu i ukrca se na neku brodicu, no za plovidbe Baltom podignu se oluja, u kojoj Miroslav poginu zajedno sa svima svojima i ne ostavivši nasljednika.

Balta je Skadarsko jezero.

Petrislav tada zagospodari i bratovim zemljama.

Vlada Petrislav.

Dobi zatim sina kojemu nadjenu ime Vladimir, a kad preminu, sahraniše ga u crkvi Sv. Marije u Gazenima. Vladimir, tada mladić, preuze vlast nad kraljevstvom, a osim tjelesne ljepote, kojom ga dobri Bog bijaše obdario, resile su ga velika

Kralj Vladimir.

221 ka mudrost i svetost. Za njegove vladavine spomenuti Sa-
muilo, car Bugara, prodre sa snažnom vojskom u Dalmaciju i stade harati zemljom kralja Vladimira. Ovaj posljednji, čovjek čestit i jednostavan, kako ne bi poginuo nitko od njegovih, ne htje ući u rat ni suprotstaviti se Samuilu. Umjesto toga, pope se na vrlo visoku planinu zvanu Oblik i smjesti se tamo sa svojima. Uvidjevši da ne može nikako naškoditi kralju Vladimiru sve dok je sklonjen u brdima, Bugarin dio svoje vojske ostavi u podnožju planine, a s ostatkom ljudstva on osobno krenu u osvajanje Olciniuma. U to doba, u brdima gdje Vladimir prebivaše sa svojima,

Olcinium, danas Ulcinj.

bijaše mnogo zmija otrovnica koje ubijahu ljude, baš kao i životinje. Kad Vladimir vidje kakve nedaće trpe njegovi ljudi od tih zvijeri, pokornom se molitvom obrati Bogu da ih oslobodi toga zla. Gospodin usliši tu njegovu molitvu, te otad ne samo da nitko od njih ne strada od guje nego sve do dana današnjega zmije i druge otrovne zvijeri toga kraja ne mogu naškoditi ljudima. Uvidjevši, dakle (kako je rečeno), da se silom ne može domoći kralja Vladimira, Samuilo ga stade putem svojih izaslanika mamiti da siđe s planine, uz obećanje da mu neće nanijeti nikakva zla. No kad Vladimir odbi privoljeti tim porukama, jedan od njegovih župana potajice dojavi Samuilu da će mu predati u ruke Vladimira i sve njegove ljude ako mu zauzvrat bude obećana kakva velika nagrada. Samuilo mu nato obeća brda i doline, te župan stade nukati kralja Vladimira da se ne dvoumi bi li se predao u ruke Bugarinu, jamčeći mu da mu ovaj neće nanijeti nikakva zla nego da će, naprotiv, to ići na njihovu korist, sve i da se Bugarin loše ponese prema njemu osobno. Kralj Vladimir, žaleći svoje ljude i brinući se za njih više no za sebe sama, s obzirom da (kako rekosmo) bijaše svet čovjek, na koncu popusti županovim nagovaranjima. Okupivši mnoštvo, ovim im se riječima obrati: »Nužda me sili (kako mi se čini), predraga braćo moja, da u ovom trenutku udovoljim onoj evanđeoskoj izreci koja kaže: 'Dobrom se pastiru pristoji založiti dušu za spas svoga stada' (Iv 10, 11). Bugarin obećaje sve vas neozlijeđene pustiti ako ja siđem i odem porazgovoriti se s njime; ako pak ne učinim tako, prijeti da neće napustiti položaj sve dok svi ne izginemo od gladi. Bolje je, dakle, da se predam u njegove ruke i prepustim mu se na milost i nemilost, negoli da
222
sve vas odvedem u velike patnje i nevolje.« Rekavši to i pozdravivši se sa svima, ode Samuilu koji ga, tek što ga se dočepa, progna u kraj kod Ohrida, u mjesto zvano †Prespa, gdje mu bijaše prijestolnica. Samuilo nakon toga s čitavom svojom vojskom nasrnu na Ulcinj, no ne uspjevši zauzeti grad, pohara Dalmaciju sve do Zadra, a uz ostala zla koja nanese cijelom kraju, spali Lauzij i Kotor. Nanese također velike štete i Bosni i Raškoj, te se na koncu, ne ostavivši niti jednu jedinu stvar čitavom i netaknutom, vrati u Bugarsku. Za vrijeme svih tih zbivanja Vladimir bijaše u zatočeništvu i, usprkos tome što su s njim vrlo loše postupali, on je sve to podnosio s neizmjernim strpljenjem. Mučeći tijelo postom, često se molitvom obraćao Gospodinu da mu pomogne i da mu se smiluje. Jedne mu se noći u snu javi anđeo Gospodnji, hrabreći ga i navješćujući mu što će mu se dogoditi, te da će ga Gospodin izbaviti iz zatočeništva i da će mu mučeništvo osigurati mjesto u kraljevstvu nebeskom. Ta vizija vrati snagu blaženom Vladimiru, te se on još zdušnije posveti molitvama i raznim tjelesnim trapljenjima. Jednoga dana Kosara, kći Samuilova, dođe k ocu zaklinjući ga da joj dopusti posjetiti zatočenike i za ljubav ih Božju oprati. Lasno to od oca ishodivši i ušavši u tamnicu, između ostalih zatočenika koje opra bijaše i kralj Vladimir. Vidjevši podobu njegovu krasnu, a poglavito skromnost, razboritost i milinu njegovih riječi, kad se vrati ocu baci se pred njim na koljena, moleći ga da oslobodi Vladimira iz tamnice i da joj ga dâ za muža. Promislivši o tom kako je Vladimir drevna kraljevskog roda, te kako ga rese sve one vrline koje se takvu čovjeku pristoje, rado dade svoj pristanak kćerinim molbama. Oslobodi ga, dakle, zatočeništva, te ga zaodjenu kraljevskom odorom. Dade mu za ženu kćer svoju i upriliči kraljevsku gozbu kojoj bijahu nazočni svi velikaši njegova kraljevstva. Na koncu mu vrati očinsko kraljevstvo, kojemu pridoda i Drač s čitavim područjem pod upravom toga grada. Ne zadovoljivši se time, Vladimirovu stricu Dragimiru vrati Trebinje i sve ostalo što mu bijaše oduzeo. Vladimir povede ženu svojoj kući, gdje življaše s njome u svetosti i upravljaše
223 kraljevstvom na veliku radost naroda. Nedugo potom Samuilo Bugarin napusti ovaj svijet, a naslijedi ga njegov sin Radomir, koji zatim u neprestanim ratovanjima s Grcima zauze njihove zemlje sve do Konstantinopola. Nato car Bazilije, bojeći se da bi ga Radomir mogao lišiti cijela njegova carstva, posla tajnog izaslanika njegovu bratiću Vladislavu, nukajući ga da osveti smrt svoga oca, kojega Samuilo bijaše dao usmrtiti, kao i drugoga svog brata. Obeća mu k tome dati, izvrši li osvetu, sve krajeve koji igda bijahu u Radomirovu posjedu. Potaknut carevom ponudom, Vladislav ne počeka zadugo, kad jednoga dana u lovu ubije Radomira. Uvidjevši, međutim, da

Čudesna moć molitve kralja Vladimira.

Kralja Vladimira izda jedan od njegovih ljudi.

Besjeda kralja Vladimira njegovim ljudima.

Kako piše Sofijan, drevno ime Ohrida bijaše Lihnid, dok ga Tit Livije naziva Ascurida.

†U drugim izvorima nalazimo ime Preslav.

Samuilo Bugarin silovito hara Dalmacijom.

Kralju Vladimiru ukaže se anđeo.

Kosara, kći kralja Samuila, pere noge zatočenicima.

Kralj Vladimir oslobođen zatočeništva.

Oženi Samuilovu kćer Kosaru.

Radomir naslijedi oca Samuila. Grčki pisci ga zovu Gabrijel i Roman.

Isto to piše i Zonara u 3. svesku.

Radomir izdajnički ubijen.

njegov posjed nad kraljevstvom neće biti siguran tako dugo dok je živ Radomirov svak Vladimir, stade ga pod izlikom prijateljstva moliti da dođe k njemu. Kad to ču Vladimirova žena Kosara, bojeći se da bi mu se moglo dogoditi isto što bijaše snašlo i njezina brata Radomira, zadrža muža kod kuće, a ona ode k Vladislavu ne bi li proniknula njegove namjere. Vladislav je dočeka uz počasti izašavši joj u susret s brojnom pratnjom. Zatim ponovno posla svoje ljude sa zlatnim križem, prisežući svojom vjerom i obećajući Vladimiru da mu neće nanijeti nikakva zla, već samo dobro, te da će ga na koncu zajedno sa ženom njegovom ispratiti uz najveće počasti i na veliko njegovo zadovoljstvo. Vladimir, kao pobožan i jednostavan čovjek, povjerova tim riječima i ponudi se poći u posjet, no samo ako mu Vladislav umjesto zlatna križa pošalje drveno raspelo. Primivši taj odgovor, Vladislav mu smjesta posla dva biskupa i jednog pustinjaka s drvenim raspelom koje bijaše zatražio, kako bi mu s njegove strane poručili i nad križem prisegnuli da mu ne kani nanijeti nikakva zla. Došavši k Vladimiru, biskupi i pustinjak mu izložiše sve kako im bijaše naloženo, te on krenu na put sa šačicom svojih ljudi. Premda mu Vladislav bijaše putem postavio zasjede, vjerujući da će se tako osloboditi prisege, ipak Vladimir ne bje ubijen, jer Bog svemogući ne dopusti da se ostvari Vladislavova zamisao. Naime, oni što bijahu odaslani da usmrte kralja Vladimira, vidješe u njegovoj pratnji mnoštvo vojnika od kojih svaki imaše krila, te koplje u ruci, pa kad shvatiše da su to anđeli Božji, svi do jedno- 224
ga pobjegoše, a Vladimir sretno stiže u Vladislavovu prijestolnicu Preslav. Zaputi se ravno u kraljev dvor, a ovaj upravo bijaše pri objedu. Kad ugleda Vladimira, to ga silno ozlovolji, jer je htio da Vladimir bude ubijen prije no što se pojavi pred njim, kako se ne bi činilo da je on uzročnikom njegove smrti. No budući da je već bio čvrsto odlučio oduzeti mu život, smjesta naredi da mu odrube glavu. Kad to vidje Vladimir, okrenu se biskupima te im reče: »O časni ljudi, zašto me izdaste? Što vas je nagnalo da prisegnete nad križem Gospodnjim, što ga donijeste sa sobom, da mi nećete nanijeti nikakva zla? Zar mislite da će Bog trpjeti takva zlodjela?« Ne znajući

Kralj Vladimir izdajnički pogubljen.

Spominje to i Georgij Cedren i kaže da je bugarski nadbiskup David bio taj koji je kralja Vladimira doveo u Bugarsku.

od sramote što bi mu odgovorili, očiju oborenih zemlji, stajahu nijemi i kosnuti. Prije no što mu odrube glavu, Vladimir ishodi da mu daju Presveto Tijelo Kristovo, pa kad ga uze sa štovanjem i poljubi križ, reče: »Prečasni ovaj križ nek' mi zajedno s vama bude svjedokom u ovaj dan Gospodnji da ću umrijeti nevin.« Rekavši to, izađe iz crkve i preda se u ruke svome krvniku. Tako mu je pred tom crkvom javno odrubljena glava na dan 22. svibnja. Biskupi uzeše njegovo tijelo i pokopaše ga u crkvi, a na grobu njegovu mnogi bolesni i nemoćni ozdraviše. Bog mu mrtvom dade taj dar kao dokaz njegove nevinosti i istinskog mučeništva u kojem napusti ovaj svijet. Vidjevši to, Vladislav osta zgranutim. Dopusti stoga njegovoj ženi, koja ga danonoćno bez prestanka oplakivaše, da odnese muževo tijelo i pokopa ga gdjegod želi. Ona ga prenese u Krajinu, kraljevsku njegovu prijestolnicu, te ga pokopa u crkvi Svete Marije. Njegovo se tijelo netaknuto nalazi tamo još i dandanas, isparava blag miris, a u rukama drži onaj križ što mu ga bijaše poslao bugarski car. Na dan njegova blagdana svake godine pristiže tamo veliko mnoštvo naroda i dandanas se u toj crkvi mogu vidjeti brojna i velika čuda, zahvaljujući utjecaju blaženog

Čuda na grobu kralja Vladimira.

Krajina, prijestolnica kralja Vladimira.

Kraljica se Kosara zaredi.

Vladimira. Žena njegova, prezrevši ovaj svijet, u istoj se toj crkvi zaredi. Proživjevši u svetosti ostatak svoga života, skonča svoje dane. No Vladislav, dok blaženog Vladimira prenašahu u konačnu grobnicu, okupi veliku vojsku
225 i zauze cijelo njegovo kraljevstvo. Od grčkog cara dobi k tome i grad Drač, upravo kako mu ovaj bijaše obećao za počinjena ubojstva. No budući da Bog ne htje nipošto ostaviti nekažnjenima sve te Vladislavove opačine, kad ovaj jedne večeri u Draču bijaše pri jelu, pojavi se pred njim čovjek nalik Vladimiru i s mačem u ruci. Vladislav, silno prestrašen, stade zvati vojnike u svoju obranu, no anđeo ga od Boga poslan svejedno udari, a kralj pade na mjestu mrtav. Kad vidješe to njegovi vojnici, prestrašeni pobjegoše. Tako taj loš čovjek, koji prije toga sjedeći za stolom bijaše dao ubiti blaženog Vladimira, za stolom bje potom ubijen od ruke anđela Božjeg. Kad za to ču Vladimirov stric Dragimir, okupi mnoštvo ljudi ne bi li zadobio natrag kraljevstvo svojih predа, koje mu je po pravu pripadalo. U tom pohodu stiže u Kotorski zaljev,

Isto to piše i Cedren.

Vjerolomni ubojica Vladislav pogine od ruke anđeoske.

gdje ga Kotorani dočekaše izašavši mu u susret i noseći živež, te ga zamoliše ne bi li mu bilo zadovoljstvo objedovati na otoku Svetog Gabrijela, kako bi oni u međuvremenu mogli pripremiti sve nužno da ga u svom gradu prime dostojno i s počastima koje priliče čovjeku poput njega. Hoteći udovoljiti molbama Kotorana, Dragimir uđe u brodicu s nekolicinom svojih ljudi i preveze se na rečeni otok. Pripremivši objed, Kotorani, kojih se bijaše okupilo veliko mnoštvo, stadoše ovako među sobom zboriti: »Samuilo i Vladislav, nekad kraljevi ovih pokrajina, sad su mrtvi, a od drevna kraljevskog roda nije ostao nitko osim ovog Dragimira koji će, poživi li, postupati s nama po običaju svojih pređa, te će stvari krenuti loše po nas. Ubijmo ga, dakle, pa kad se oslobodimo ropskog jarma, ni mi ni djeca naša nećemo od tog trenutka nadalje trpjeti nikakva zla.« Urotivši se svi tako protiv kralja, kad bijahu za stolom stadoše u veselju objedovati s njime, pa kad već bijahu zagrijani vinom, svi zajedno silovito nasrnuše na kralja. Vidjevši što se događa, kralj se brzo skloni i povuče se u obližnju crkvu, pa izvukavši mač iz korica zapriječi ulaz. No kad Kotorani shvatiše da im je pristup s vrata u crkvu zapriječen, popeše se na krov, otvoriše ga, te tako ušavši u crkvu ubiše kralja koji nije mogao odolijevati onima koji su ga napadali s vrata i ujedno onima koji su se uvlačili kroz otvor na krovu. Nakon tog zločina, Kotorani pobjegoše. Kad Dragimirova vojska dozna za smrt svoga kralja, raziđe se i svak se vrati svome domu. Primivši glase o muževoj smrti, Dragimirova žena se vrati u Rašku ocu svome Ljutomiru, glav- 226
nom raškom županu. No doznavši tamo da joj je otac napustio ovaj svijet, ode u Bosnu braći svoje majke, zajedno s majkom i dvjema kćerima. Još dok bijaše na putu, u Drinskoj županiji, u mjestu zvanom Brusna, rodi sina kojemu nadjenu ime Dobroslav, te se neko vrijeme zadrža s njime u Bosni. No posumnjavši zatim na neprijateljske zamke, odvede ga u Dubrovnik. Dobroslav uze tamo za ženu nećakinju negdašnjeg bugarskog cara Samuila, djevojku krasoticu, s kojom dobi pet sinova: Mihalju, Gojislava, Saganeka, Radoslava i Predimira. Grčki car Bazilije, međutim, doznavši za smrt bugarskog cara Vladislava, okupi brojno ljudstvo s kojim zauze cije-

Kotorani ubiju kralja Dragimira.

Dobroslav, sin kralja Dragimira, skloni se u Dubrovnik i tamo se oženi.

Spominje to i Zonara.

lu Bugarsku, Rašku i Bosnu, a moćno njegovo brodovlje isto tako pokori čitavu Dalmaciju sve do njezinih krajnjih granica. Bazilije je upravljao tim zemljama preko svojih namjesnika grčke narodnosti, a krivnjom njihove lakomosti tamošnje je pučanstvo trpilo mnoge nedaće. Kad to vidje Dobroslav, odluči da je čas da zadobije natrag kraljevstvo svojih predaka. Stade stoga s jedne strane dodvoravati se grčkim namjesnicima i hvaliti vlast njihovu, te mudrost s kojom dijele pravdu; s druge je pak strane pokazivao puku koliko je težak jaram njihova ropstva, podsjećajući ih na svagdanje grčke nepravde, na to da su im žene osramoćene, a kćeri djevice obeščašćene, što, govoraše on, njegovi preci nisu nigda činili. Poslužívši se tom svojom domišljatošću, pridobi naklonost puka koji, naprotiv, zamrzi Grke, te ljudi stadoše među sobom razmatrati kako bi se oslobodili te mučne potlačenosti. Sastaše se, dakle, na vijećanje, nakon čega se jednoga dana pobuniše i poubijaše sve carske namjesnike i grčke upravitelje koji su se u tom trenutku nalazili u Dalmaciji. Izvijestiše o tome Dobroslava, kako bi došao preuzeti posjed nad kraljevstvom. On smjesta pohita sa svojim sinovima, mladićima koji mnogo obećavahu, te preuze vlast u kraljevstvu, a u borbi s Grcima osvoji zemlje sve do Toplice. Kad car to dozna, srdit pozva k sebi jednoga od svojih vojskovođa, imenom Armenopolos, te mu zapovijedi da skupi vojsku i pokori Dobroslava i njegove sinove. Armenopolos pripremi sve nužno za rat, te se s vojskom zaputi
227 na područje Zete. No ni Dobroslav s druge strane sa svojim sinovima ne bijaše nipošto nespreman, te i on okupi ljudi najviše što je mogao. Podijeli svoje snage na dva dijela, od kojih jedan dade četvorici svojih sinova, uz zapovijed da krenu na istok i zaustave se u mjestu zvanom Vranje, te da tamo čekaju konac bitke. Drugi dio vojske zadrža za sebe i za sina Radoslava i s tim snagama nasrnu na Grke, potuče ih i natjera u bijeg. Sin njegov Radoslav pokaza pritom veliku hrabrost, jer uz druge protivnike koje ubi vlastitim rukama, obori na zemlju i samog vojskovođu Grka, što i bijaše glavnim uzrokom njihova poraza. Oni pak koji bijahu pobjegli, vjerujući da su izmaknuli neprijatelju, naletješe međutim na ostale Dobroslavove sinove koji bijahu zauzeli istočne krajeve i

Dobroslav odluči zadobiti natrag očinsko kraljevstvo.

Georgij Cedren Dobroslava zove Bojislav.

Pokolj Grka u jednom danu.

Dobroslav zauzme kraljevstvo.

Dobroslav potuče Grke.

koji poubijaše gotovo sve grčke bjegunce. Kralj tom pobjedom ne samo da učvrsti svoju vladavinu u kraljevstvu nego doda k tome još zemalja otetih iz ruku neprijatelja. Sinu Radoslavu, za zasluge u tom boju u kojem se pokaza pravim i srčanim vojskovođom, dodijeli županiju Gacko. Kad do grčkog cara dopriješe vijesti o pogibiji i propasti njegovih ljudi, obuze ga velika tuga, a bojeći se i gorih zala, posla svoje izaslanike s obiljem bogatih darova kneževima što vladahu Ilirijom, a posebice županu Raške, banu Bosne i gospodaru Huma, moleći ih da svakako ustanu na oružje protiv Dobroslava i da se potrude

Ilirski kneževi urote se s carem protiv Dobroslava.

pobijediti ga. Ne učine li tako, upozoravaše ih car, da se pripaze oholosti i bahata uma Dobroslavova i njegovih sinova. Stoga župan Raške i ban Bosne, okupivši brojno ljudstvo, potraže Ljutovida, gospodara Huma, muža iskusna i vična ratovanju, kako bi, skupivši svoje ljude, bio zapovjednikom sveukupne vojske. Ljutovid prihvati po-

Ljutovid, gospodar Huma.

nudu te, pridruživši svoje jedinice onima ostale dvojice, sastavi silnu vojsku i utabori se u Trebinju. Grčki car tada prikupi još ljudi, više no što ih ikada prije bijaše okupio, a za zapovjednika im postavi toparha Kursilija,

Cedren tog namjesnika u Draču naziva Mihaelom, sinom logoteta Anastazija, koji, napadnut od Srbijanaca u uskom klancu, izgubi 40 tisuća svojih ljudi.

namjesnika u Draču. Ovaj zavojači sve ljude iz ravnice u okolici Skadra sposobne za vojsku, te naredi pokret jedinica, prijeđe rijeku Drinu i zaustavi se na području Bara. Dobroslav, međutim, bijaše sa svojim četama u Crmnici, pa kad ga izvijestiše o brojnosti neprijatelja, obuze ga
228 sumnja da bi mogao sve izgubiti, ako protivničke snage prijeđu Kotorski zaljev i udruže se sve zajedno u jedinstvenu vojsku. Sazva tada sinove i druge zapovjednike svoje vojske te im stade ovako zboriti: »Vidite, predragi

Besjeda Dobroslavova vojnicima.

sinovi moji i vi prehrabri moji vojnici, koliko je mnoštvo neprijatelja i kako je nemoguće odoljeti njihovoj navali s tako malo ljudi, osim ako se, prije no što se svi udruže, ne iskažemo kakvim junačkim pothvatom. Stoga mi se čini da bi dobro bilo podijeliti vojsku na dva dijela. Sinovi moji Mihalja, Predimir i Saganek nek' s dijelom vojske krišom zauzmu brda neprijatelju za leđima, a ja ću sa sinovima Gojislavom i Radoslavom, te s ostatkom vojske, ostati ovdje. Usred noći napast ćemo Kursilija svirajući u trublje, rogove i druga glazbala što se rabe u ratu. Kad to čuju sinovi moji u brdima, ustat će i na zapovijed se

spustiti iz planine, te odvažno nasrnuti na neprijatelja. Polažem nadu svoju u Boga da ćemo, pokažemo li se pravim muževima, već ove noći imati neprijatelje u svojim rukama.« Svi to jednoglasno prihvatiše, a navedena tri sina, kako im otac bijaše zapovijedio, zauzeše brda čekajući tamo znak za napad. Za to vrijeme jedan Baranin,

Baranin unese pomutnju u grčke redove.

koji još od svoje mladosti bijaše svagda od pomoći Dobroslavu, kao da ga je poslao sam dobri Bog naklonjen kralju, ode u grčki tabor i javno upozori Kursilija da se čuva kralja Dobroslava i njegovih sinova, jer da je sa svih strana opkoljen njihovom vojskom. Kad Baranin to naumice razglasi među grčkim vojnicima, velika pomutnja izazva u njima strah. Vidjevši što se događa, Kursilije smjesta naredi da se svi naoružaju i čekaju spremni za borbu, a na prikladna mjesta postavi straže. No Dobroslav, kad mu se učini da je pravi čas za to, pokrenu vojsku i stiže sve do grčkih straža, te ih dio poubija, a dio ih natjera u bijeg. Bez odlaganja nastavi napredovati svirajući u trublje, dok je ostatak vojske vikom podizao veliku galamu. Kad to čuše kraljevi sinovi koji bijahu zauzeli brda ponad neprijateljskog tabora, smjesta se i oni spustiše u nizinu vičući iz svega glasa i svirajući u trublje i druga ratna glazbala. Grci pak, čuvši tu silnu buku, u strahu da nije možda istina što im bijaše rekao Baranin i budući da u mrkloj noći nisu vidjeli ništa oko sebe, prestrašeni ne htjedoše dalje čekati dolazak neprijatelja, već se dadoše u
229 bijeg. Dobroslav i njegovi sinovi nato udariše na Grke

Dobroslav ponovno potuče Grke.

najžešće što mogahu i najveći ih dio poubijaše, dok dobar dio onih za kojima bijahu krenuli u potjeru sve do rijeke Drine, zarobiše žive. Zapovjednik njihov Kursilije

Dobroslav prouzroči smrt grčkog vojskovođe Kursilija.

jedva uspije ranjen pobjeći, te se skloni na području Skadra, gdje napusti ovaj svijet. U tom se okršaju dogodi da se Gojislav, sin kralja Dobroslava, u potjeri za neprijateljem namjeri na oca u šumi kraj potoka što protječe Prapratnom, pa ne prepoznavši ga u onoj mrkloj noći, nasrnu na njega i oborivši ga s konja htjede ga ubiti. Dobroslav tada stade na sav glas zazivati: »Pomiluj Bo-

»Pomiluj Bože«, na talijanskom »Dio habbi misericordia«.

že, pomiluj Bože«, a sin umah prepozna oca, pa sišavši s konja i bacivši se na koljena, držeći očevo stopalo, reče: »Oprosti mi, oče, jer sigurno je da te nisam prepoznao.« Otac mu nato odgovori: »Ne boj se, sine, jer Božja je mi-

lost još uvijek uz nas, te me nisi ubio, pa ni ranio.« Stoga prozva to mjesto upravo tako, »Božje milosrđe«, kako zbog toga što se Božjom milošću izbavi tamo iz sinovljevih ruku, tako i zbog pobjede nad neprijateljem koju mu na tom mjestu Bog bijaše podario. Kako već rekosmo, Kursilije podlegnu ranama, a nakon smrti ga pokopaše na području Skadra, te na grob njegov postaviše križ koji se još i dandanas zove Kursilijevim križem.

»Božje milosrđe«, to jest »misericordia di Dio«.

Kursilijev križ.

Potukavši tako i protjeravši Grke, kralj smjesta posla svog sina Gojislava u pohod protiv Ljutovida i drugih koji su se sa svojim jedinicama nalazili u Trebinju. Dade mu k tome pedeset Grka zarobljenih u borbi, te mu naredi da, čim ugleda neprijateljsku vojsku, pošalje naprijed u Ljutovidov tabor Grke još oblivene krvlju od zadobivenih rana, a ako bi ovi kojim slučajem odbili izvršiti zapovijed, dade mu dopuštenje da ih sve probode mačem. Postupi on tako ne bi li što više zastrašio Grke i ilirske kneževe. Gojislav revno izvrši očeve zapovijedi, te preveze vojsku preko Kotorskog zaljeva i prošavši Konavlima uspe se na goru Klobuk, pa krenu ravno na neprijatelje. Kad im već bijaše sasvim blizu, pusti Grke u okovima, koji po dolasku u tabor Ljutovida i ostalih ilirskih kneževa ispripovijedaše što se bijaše dogodilo s drugima. To izazva silan strah u
svih, osim u Ljutovida koji bijaše muž srčan i, kako je već 230
rečeno, vičan vojevanju. No usprkos tome, vidjevši koliki je strah svladao njegove vojnike, nije se usuđivao uhvatiti se u koštac s neprijateljem, nego ovako poruči Gojislavu: »Ne zavaravajte se, Gojislave, da me oštroumnost i lukavosti vaše mogu zaplašiti. Nego, ako ste čovjek i ako vam u grudima kuca plemenito srce, uzjašite konja s dvojicom svojih ljudi, a ja ću učiniti to isto, pa ćemo tako sići u ravnicu i međusobno iskušati snage«. Gojislav nipošto ne htje ostaviti bez odgovora taj njegov poziv i prijetnje, nego učini sve kako bijaše zatražio Ljutovid, te uđe s njime u ograđeno borilište, gdje Ljutovida, zbacivši ga s konja, rani jedan od Gojislavovih vojnika imenom Udobre. Nato drugi vojnik stade vikati: »Pohitajte, druzi moji vojnici, jer Ljutovid je ranjen i bačen na zemlju!« No on tada dozove natrag konja, uzjaha i pobježe. Kad to vidješe njegovi ljudi, i oni se smjesta dadoše u bijeg. Gojislav krenu u potjeru za njima, mnogo ih usmrti, a nekolicinu

Ljutovid na borilištu s Gojislavom.

ih zarobi žive, te se na koncu radostan slavodobitno vrati svojoj vojsci. Nakon toga zemlja se smiri pod vlašću Dobroslava i sinova mu. Kad kralj uredi sve u kraljevstvu, sjeti se Baranina koji svojom mudrošću bijaše velikim dijelom zaslužan za pobjedu, te se potrudi nagraditi ga tako da se ni on ni potomci mu nigda ne pokaju zbog dobročinstva učinjenog kralju. Tom pobjedom Dobroslav zadobije natrag sve zemlje oko Drača i proširi granice svoga kraljevstva sve do rijeke Vojuše, gdje obilježi među izgradivši tamo utvrdu i postavivši straže sastavljene od junaka na oružju, a njegovi ljudi otamo kretahu u haranja zemljom Grka.

Vojuša, međa Dobroslavova kraljevstva.

Dobroslav nakon toga poživi još 25 godina, te izdahnu u Prapratni, gdje mu bijaše prijestolnica. Pokopaše ga uz najveće pogrebne počasti u crkvi Svetog Andrije, u njegovoj kapeli. Skupivši se nakon njegove smrti, sinovi mu zajedno s majkom podijeliše među sobom pokrajine kraljevstva. Gojislavu, te Predimiru koji bijaše najmlađi od braće, pripali su Trebinje i Gripol. Mihalji je pripala Prapratna s Crmnicom i Oblikom, a Saganek je dobio županiju Gorsku, Kupelnik i Bareci. Radoslavu dodijeliše županiju što obuhvaća Lusku, Podlužje i Kučevo s Budvom. Kraljica majka sve dok os-
231 ta na životu zadrža uz sebe prvorođenog Gojislava, kao i vlast nad sinovima i kraljevstvom. Za njezina života nitko se ne usudi prisvojiti za sebe kraljevski naslov, već se nazivahu jednostavno kneževima ili grofovima.

Podjela Dobroslavova kraljevstva.

Nakon nekog vremena, dok Gojislav shrvan bolešću bijaše u Trebinju, nekolicina ga tamošnjih ljudi zvanih Skrobimezi ubi u bolesničkoj postelji, a isto to potom učiniše i s bratom mu Predimirom. Za kneza svoga tada postaviše jednoga iz svojih redova, imenom Donanek. Kad to dočuše Mihalja, Radoslav i Saganek, skupiše snažnu vojsku, uđoše u Trebinje, te uhvativši ubojice svoje braće, odrubiše im glavu. Donanek, međutim, s nekolicinom najbližih rođaka uspje pobjeći. Saganek osta u Trebinju, a Mihalja i Radoslav vratiše se u Zetu. No nedugo potom Saganek posumnja u nakane Trebinjaca, te se i on vrati braći u Zetu. Sve to uznemiri Mihalju i izazva u njemu sumnju da bi ti nemiri mogli prouzročiti kakvu bunu u pokrajini. Stade stoga hrabriti brata Radoslava da ode u Trebinje i pokuša umiriti i svladati one koji snuju prom-

Trebinjci izdajnički ubiju Gojislava.

Donanek Trebinjac.

Slaveni Mihalju zovu Mihajlo.

jene, te ga potaknu da preuzme vlast u toj pokrajini. No
Radoslav ne htje nipošto pristati da napusti svoje pok-
rajine kako bi se brinuo za tuđe, sve dok mu Mihalja i
Saganek, bojeći se da bi Grci mogli zauzeti te krajeve,
kao što već više puta bijahu pokušali, ne dadoše obeća-
nje i u nazočnosti ilirskih velikaša sklopiše nagodbu,
potvrđenu zatim zapisom i prisegom, da će Radoslavu
odlaskom u Trebinje, kako isto to Trebinje, tako i bilo
koji drugi kraj kojim bi zavladao, biti pridodani Zeti ko-
ja mu bijaše pripala podjelom kraljevstva, te da se ima
smatrati njegovim i njegovih potomaka zanavijek. Ra-
doslav, dakle, skupi vojsku i krenu u pohod. Zauze po-

Donanek je zarobljen i pogubljen.

novno trebinjski kraj, te uhvati Donaneka i stavi ga na
muke, sve dok ovaj ne izdahnu. Prodre zatim u pokraji-
nu Zahumlje, te zauze i nju. Gotovo u isto to vrijeme

Pokrajina Zahumlje.

Kralj Mihalja.

preminu kraljica majka, te Mihalja kao najstariji od
braće preuze vlast nad kraljevstvom. Rodi mu se sedam
sinova: Vladimir, Prijaslav, Sergije, Derija, Gabrijel,
Miroslav i Bodin. Uzevši u obzir kako bi, da podijeli
kraljevstvo sinovima, svakome od njih pripao sasvim
mali dio, prekrši danu riječ i ote bratu Radoslavu nje-
gov dio okruga Zete, te ga dade svome sinu Vladimiru.

Oženi se sestričnom konstantinopolskog cara.

Kad mu umre prva žena, koja mu bijaše rodila navede-
ne sinove, ponovno se oženi, i to sestričnom konstanti- 232
nopolskog cara, s kojom dobi još sinova, i to Dobrosla-
va, Prijaslava (Petrislava),* Nikefora i Teodora. Trojica
od njih, Dobroslav, Nikefor i Teodor, ostaše bez potom-
stva, no Prijaslav (Petrislav) ostavi za sobom sina Bodi-
na koji, kako ćemo uskoro pokazati, zauze zatim sve
pokrajine u kraljevstvu. S brojem sinova poraste i Miha-
ljina želja da osvoji tuđe zemlje, te skupi vrlo veliku voj-
sku i posla s njome Vladimira i druge sinove da zauzmu
Rašku i Bugarsku, gdje povedoše mnoge bitke. Kad na
koncu osvojiše velik dio tih zemalja, Mihalja sinu svome
Prijaslavu (Petrislavu) dodijeli Rašku, a unuku Bodinu,

---

* Orbini je, prevodeći *Ljetopis popa Dukljanina*, dao ime Prijaslav čak dvojici Mihaljinih sinova: jednome iz prvog braka i jednome iz drugog braka. No ostale verzije *Ljetopisa* među Mihaljinim sinovima iz drugog braka spominju Petrislava, te je to ime navedeno u zagradama, kako bi se ispravila nelogičnost u tekstu *(nap. prev.)*.

Bodin prisvoji za sebe carski naslov.

sinu istog tog Prijaslava (Petrislava), dade Bugarsku.
Tek što zavlada, Bodina golemo častohleplje, kojim bija-
še posve obuzet, nagna da prisvoji za sebe carski naslov,
što silno sneveseli konstantinopolskog cara, te on posla

Poražen od Grka i prognan u Antiohiju.

mnogo svojih ljudi da istjeraju Bodina iz Bugarske. Bo-
din naoružan izađe sa svojim ljudima na poprište, no u
boju pretrpje poraz i pade u zatočeništvo. Odvedoše ga u
Konstantinopol, a na zapovijed cara bje poslan u pro-
gonstvo u Antiohiju. Svi Mihaljini sinovi iz prvog braka
umriješe još za njegova života, kako zbog neprestanih
očevih ratovanja, tako i zbog toga što on suprotno danoj
prisezi bijaše silom oteo bratu Radoslavu njegov dio ok-
ruga Zete, ne bi li udovoljio želji svojih sinova. Nakon 35
godina kraljevanja, Mihalja na koncu izdahnu. Pokopa-

Kralj Radoslav.

še ga u samostanu svetog Sergija i Baka Mučenika. Na-
kon njega zavlada brat mu Radoslav, koji imaše dvana-
estoro djece, a od toga osmero muške; imena njegovih
sinova bijahu: Branislav, Gradislav, Gojislav, Dobros-
lav, Hvalimir, Stanihna, Kočapar i Pizinek. Radoslav bi-
jaše čovjek po naravi dobroćudan i velika bijaše njegova
ljubav prema svima njegova roda, te doznavši da mu je
nećak Bodin, sin Prijaslava (Petrislava), još uvijek živ u
Antiohiji, posla skupinu odvažnih i domišljatih ljudi da

Bodin je oslobođen.

ga silom izvuku otamo, gdje ga držahu pod jakom stra-
žom. Oni izvršiše taj nalog i dovedoše Bodina Radosla-
vu, koji zajedno sa svojima dočeka nećaka s velikom ra-
došću, te mu dade Gripol i Budvu. No šesnaeste godine
Radoslavove vladavine Bodina obuze nestrpljivost, te
233 dogovorivši se potajno s maćehom i njezinim sinovima,
koji mu bijahu braća s očeve strane, okalja se vjerolom-
stvom i pobuni se protiv kralja Radoslava. Ovaj kao vrlo
miroljubiv čovjek ne htje zaratiti s nećakom, nego sa si-

Kralj Radoslav umre u Trebinju.

novima ode u Trebinje i tamo već star proboravi ostatak
života. Pokopaše ga u crkvi Svetog Petra u Polju. Zau-

Taj je Bodin vladao oko godine 1100., kako se vidi iz jedne isprave redovnika s Lokruma.

zevši kraljevstvo, Bodin uđe s vojskom i u Zetu, te oru-
žjem stade otimati zemlje svojih rođaka i Radoslavovih
sinova. To silno rastuži Petra, nadbiskupa Bara, te on
stoga odluči posredovati zajedno sa svojim svećenstvom
i pukom. Sklopiše tada mir, potvrđen prisegom s jedne i s
druge strane da će ubuduće živjeti u miru i prijateljstvu.
Nakon toga, Branislavu se rodi šest sinova: Predihna,

Petrislav, Dragihna, Tvrdislav, Dragilo i Grubeša. Bodin pak dobi samo četiri sina, Mihalju, Đurđa, Arhiriza i Tomu. Djecu mu rodi Jakvinta, kći Arhiriza iz grada Barija. No usprkos tome što između Bodina i njegovih rođaka bijaše zavladao mir, Bodin svejednako nezadovoljan tim mirom povede vojsku u Rašku, pa kad je osvoji, podijeli je na dvije županije, od kojih jednu dade Belkanu, a drugu †Marku, svojim dvoranima. Zatraži od njih da obećaju i prisegnu vjernost svome kralju i njegovim potomcima. Na povratku pokori Bosnu, gdje na vlast postavi kneza Stjepana. Nedugo zatim, čuvši za smrt Francuza Roberta Guiscarda, koji bijaše zauzeo Drač, zadobi natrag grad s cijelom okolicom, no kad na koncu sklopi mir s konstantinopolskim carem, vrati mu i Drač i pripadajuća područja. Bodinova žena Jakvinta vidje tada kako rastu i množe se Branislavovi sinovi, te se poboja da bi nakon smrti njezina muža mogli silom oteti kraljevstvo iz ruku njezine djece, upravo kako i Bodin bijaše učinio njima. Vrebala je stoga priliku ne bi li im kako naškodila. Kad tako jednoga dana Branislav s bratom Gradislavom i sinom Predihnom dođe u Skadar u pohode kralju Bodinu, kraljica Jakvinta nagovori muža da ih zadrži pod stražom, kako bi nakon svoje smrti osigurao kraljevstvo sinovima, uvjeravajući ga kako će, ne učini li na što ga ona nuka, njihovi sinovi nakon njegove smrti izgubiti kraljevstvo ili izginuti nasilnom smrću, ili pak živjeti bijednim životom. Ponukan tim ženinim riječima, Bodin ih
protivno prisezi zadrža i dade zatočiti. Kad to doznaše 234
sinovi, braća i nećaci Branislavovi, pobjegoše u Dubrovnik i povedoše sa sobom četiri stotine najhrabrijih svojih vojnika. Primivši vijesti o tome, Bodin skupi vojsku i povede je u Dubrovnik, no kad shvati da nije u moći Dubrovčana predati mu njegove rođake, iz straha pred spomenutim vojnicima, na razne načine i svakojakim ratnim napravama stade napadati grad. Branislavovi sinovi zajedno sa stričevima i drugim rođacima izlaziše svakoga dana iz Dubrovnika, ubijajući pritom velik broj ljudi iz Bodinove vojske. Jednoga dana izvršiše velik pokolj, te između ostalih Kočapar ubi Kozara, bliskog rođaka kraljice Jakvinte. Bijaše on kraljici silno prirastao srcu, te se ona nikako nije mogla pomiriti s njegovom smrću. Raspuštene kose, u suzama i grebući si lice, ovako reče mužu svome Bodinu: »Jao meni sirotoj, što nakon tvoje smrti mogu s našim sinovima očekivati od tih tvojih rođaka, ako sada tu pred tobom, bez imalo poštovanja prema nama, ubijaju naše najdraže?« Stade ga zatim nagovarati da, kad već ne može ništa drugo učiniti, bar iz osvete dâ ubiti Branislava s drugim zatočenicima. Te riječi i plač ženin rasrdiše Bodina tako da svojim slugama pruži mač koji je držao o boku, naredivši im da odrube glavu Branislavu i ostalima. Sluge izvršiše tu zapovijed prije no što se kralj pokaja, i to također i na poticaj nekog Dubrovčanina kojeg njegovi protivnici bijahu protjerali iz Dubrovnika, te je sad boravio kod Bodina. Odrubiše im glave pred crkvom Sv. Nikole kod Dubrovnika, tako da rođaci smaknutih, sklonjeni u Dubrovniku, vidješe sve od početka do kraja. Tako Bodin, osim što bijaše prekršio danu prisegu, posta također i ubojicom vlastitih rođaka. Biskupi i drugi koji bijahu došli kralju moliti ga da ne prolijeva krv svojih rođaka i da se umjesto toga drži onoga na što se prisegom bijaše obvezao, kad vidješe već mrtva tijela, žestoko se okomiše na njega, jer je na nagovor žene počinio takvu strahotu. Kralj se odmah pokaja i gorko zaplaka, te dade mrtva tijela biskupima, kako bi ih uz najveće počasti pokopali na lokrumskoj hridi, što oni i učiniše. No Bodinovi rođaci koji bijahu u Dubrovniku,
235 načuvši da neki Dubrovčani tajno pregovaraju s kraljem
kako bi mu predali grad (jer bijaše to već sedma godina rata), ukrcaše se na lađe koje držahu spremnima za svaki slučaj, te otploviše put Splita, a zatim prijeđoše u Apuliju. Nađoše tamo prikladnu lađu kojom otploviše u Konstantinopol grčkom caru. Uvidjevši, dakle, da ne može nikako osvojiti Dubrovnik, Bodin podiže sučelice gradu utvrdu i smjesti u nju vojne posade, te se vrati u Skadar. Nakon 26 godina vladavine Bodin napusti ovaj svijet. Pokopaše ga u samostanu Svetog Sergija i Baka. Prvorođeni njegov sin Mihalja htjede naslijediti ga na prijestolju, no narod mu to ne dopusti zbog strašnih opačina majke mu Jakvinte, te odbivši ga, izabra za svoga kralja njegova strica Dobroslava. No kad ovaj stade vrlo loše i strogo postupati s podanicima, oni tajnim izaslanstvima uzeše nukati Dobroslavove rođake koji,

† U drugim izvorima piše Mavro.

Opakost Bodinove žene Jakvinte.

Branislav i Gradislav Bodinovi zatočenici.

Branislavovi se sinovi sklone u Dubrovnik.

Bodin dođe s vojskom pod dubrovačke zidine.

Kozar, kako piše Ludovik Crijević, bijaše brat kraljice Jakvinte i srčan čovjek.

Branislavu odrube glavu pred Dubrovnikom.

Bodin se pokaje i oplakuje smrt svojih rođaka.

Rat između Dubrovčana i kralja Bodina potraja sedam godina.

Tu utvrdu Dubrovčani zauzeše na Uskrs zahvaljujući nekolicini Dukljana.

Bodin vladaše 26 godina, a 22. godine vladavine dade pogubiti svoje bratiće.

Kralj Dobroslav.

kako rekosmo, bijahu pobjegli u Konstantinopol, obećajući da će im, ako se odluče vratiti u zemlju, predati vlast nad kraljevstvom. Ishodivši dopuštenje od cara, dođoše oni u Drač, gdje se Gojislav oženi, te i osta tamo s nećacima. Kočapar ode u Rašku i sprijatelji se s tamošnjim knezom Belkanom, te skupiše vojsku i povedoše je u pohod protiv Dobroslava. Ovaj im se suprotstavi sa svojim ljudima, pa kad se uhvatiše u koštac na obali rijeke Morače, vojska Dobroslavova osta poraženom, a on sâm pade živ u ruke neprijatelju. Poslaše ga zatim svezana u Rašku, a oni zauzeše Zetu i uništiše najveći dio Dalmacije. Kočapar osta u Zeti, a Belkan se vrati u Rašku, no s vremenom se između njih dvojice rodi prikriveno neprijateljstvo, te Belkan sa svojim Rašanima stade vrebati priliku da nekako smakne Kočapara. Ovaj to primijeti, pa se povuče u Bosnu, gdje uze za ženu kćer bosanskog bana, no nedugo potom poginu u jednom okršaju u Humu. No puk ilirski, sviknut živjeti pod kraljevskom vlašću, postavi za svoga kralja Vladimira, rođenog od Vladimira, sina onog Mihalje koji, kako je rečeno, naslijedi na prijestolju svog oca Dobroslava I. Kao čovjek miroljubive naravi, taj Vladimir okupi oko sebe sve svoga roda i pokaza veliku ljubav prema njima. Nakon što uze za ženu kćer raškog kneza Belkana, zemlja poživi u miru petnaest godina. Belkan oslobodi zatočeništva kralja Dobroslava, želeći tako ugoditi svom zetu Vladimiru, no tek što Dobroslav stupi pred Vladimira, ovaj ga dade zatvoriti i tijekom njegove vladavine bivši kralj osta u tamnici. Petnaeste godine Vladimirova kraljevanja, žena pokojnog Bodina Jakvinta okupi na vijećanje nekolicinu zlih ljudi i neprijatelja Belkanovih te u Kotoru dade umiješati neki otrovni napitak koji spomenuti Belkanovi neprijatelji odnesoše zatim na dvor. Tamo, ne znam čime, podmitiše Vladimirove sluge, koji zatim dadoše kralju otrov. Ovaj tek što ispi napitak, smjesta se razboli. Znajući da se neće živ izvući iz te bolesti, kraljica Jakvinta sa sinom Đurđem otputova u Skadar pod izlikom da želi posjetiti bolesna kralja. No ovaj čim je vidi, silno se uznemiri i zabrani joj da ikad više izađe pred njega. Izlazeći iz odaje, Jakvinta stade jadikovati i govoriti nazočnima: »Što sam lošega učinila Vladimiru da on sada tako

Kočapar porazi i zarobi Dobroslava.

Rašani opustoše Dalmaciju.

Kočapar pogine od bosanske ruke.

Kralj Vladimir.

236

Jakvinta otruje kralja Vladimira.

Đavolje umijeće Jakvintino.

sa mnom postupa? Zar ne vidi da nitko drugi nije uzročnikom njegove smrti doli Dobroslav kojeg drži u zatočeništvu?« Opaka je ta žena tako govorila ne bi li navela Vladimira da pogubi Dobroslava, budući da se bojala da bi ovaj nakon Vladimirove smrti mogao zagospodariti kraljevstvom. Otputovavši smjesta iz Skadra, ode u Goricu čekajući tamo kraljevu smrt. Istodobno je slala tajne glasnike spomenutim Vladimirovim slugama, obećavajući im veliku nagradu ako, kad umre kralj Vladimir, usmrte također i Dobroslava. Oni to tek djelomice izvršiše. Naime, nakon kraljeve smrti i pokopa u samostanu Svetog Sergija i Baka, izvukoše Dobroslava iz tamnice, iskopaše mu oči i odrezaše mu udo, te ga tako pustiše, a on skonča ostatak svojih dana na ovom svijetu s redovnicima u navedenom samostanu. Kad Vladimir umre, kraljevstvom zavlada Jakvintin sin Đurađ. Druge godine svoje vladavine htjede on potajice zatočiti Branislavove sinove, no naum mu se izjalovi. Potomci Branislavovi, naime, naslutiše da im plete zamke, te se svi skloniše u Drač kod svoga strica Gojislava, izuzev Grubeše, koji bje uhvaćen i zatočen. U to doba konstantinopolski car posla s moćnom vojskom u Albaniju svog vojskovođu Kalojoana Komnena, koji udruži svoje ljude s onima Gojislava i nećaka mu, te krenuše u pohod protiv kralja Đurđa.
237 No i on se isto tako pobrinu da skupi što više ljudi i zametnu boj s Grcima i Gojislavom, koji ga potukoše, poubijaše velik dio njegovih ljudi, druge zarobiše žive, a sâm Đurađ jedva uspije pobjeći i skloniti se u Oblik. Kalojoan krenu tada sa svojom vojskom u napad na grad Skadar, pa kad ga zauzeše, zatekoše tamo zatočenoga Grubešu. Oslobodiše ga iz tamnice te ga na nalog carev, a uz suglasnost naroda, proglasiše kraljem. Kalojoan mu nakon toga ostavi dio vojske, a on sâm se vrati u Drač. Kad se Grubeša uspe na prijestolje, kralja Đurđa koji se bijaše sklonio u Oblik, znajući da je novi kralj junak vičan oružju i izvanredan vojskovođa, obuze strah i ne htje ostati tamo, te ode u Rašku. No majku njegovu Jakvintu uhvatiše u Kotoru i poslaše u Konstantinopol, gdje se i skonča život njezin. Nakon sedam godina Grubešina kraljevanja na najveće zadovoljstvo naroda i uz svako obilje svega što je čovjeku nužno za život, kralj Đurađ

Kralj Dobroslav oslijepljen.

Đurađ je vladao, kao što se vidi iz Kotorskih povlastica, oko godine 1115.

Car tada bijaše Ivan zvan Mavro.

Gojislav porazi kralja Đurđa.

Kralj Grubeša.

Jakvintu uhvate u Kotoru i odvedu u Konstantinopol.

Ta se bitka odigrala pred gradom Barom.

Grubeša pogine u boju i zavlada Đurađ.

skupi u Raškoj vojsku i nasrnu na Grubešu. Uhvatiše se u koštac i Grubešina vojska izađe iz te bitke poraženom, a on sâm, hrabro se boreći i ispunivši dužnost pravog vojskovođe, pade u boju. Pokopaše ga u crkvi Sv. Đurđa na području Bara. Zavladavši ponovno kraljevstvom, Đurađ poželje domoći se još žive Grubešine braće i smaknuti ih. Predihna i Dragilo od straha se bijahu sklonili u tuđinu, a treći brat Dragihna življaše u Raškoj, gdje se bijaše oženio u nadi da bi, kako on sam vjerovaše, na

Izaslanici kralja Đurđa u pohodu Branislavovim sinovima.

taj način mogao uspostaviti svoje kraljevstvo. Đurađ im dakle posla svoje izaslanike uz obećanje da će im, dođu li k njemu, dodijeliti svakome njegov okrug i nastojati im na svaki način ugoditi. Ne bi li ih lakše u to uvjerio, potvrdi te svoje riječi prisegom. Povjerovavši tako njegovim obećanjima, braća dođoše k njemu, a on im odmah dade iste one okruge i druge zemlje u Zeti koje negda bijahu u njihovu posjedu, te stade vrlo čovječno postupati s njima. Dragihni žena rodi u Raškoj tri sina: Radoslava, Labana i Gradimira. Za to vrijeme Dragilo ode u Podgorje i zauze Onogošt i mnoge druge okruge. Kad to vidje kralj Đurađ, uzevši u obzir da se Dragilo u svim ratovima bijaše uvijek ponio razborito, izvršavajući pritom u svakoj prilici dužnosti pravog vojskovođe, osjeti prema njemu veliku naklonost. Stoga na njegov savjet skupi silnu voj- 238
sku i ode s njome pokoriti pobunjenu Rašku. Uvevši ponovno svoju vlast tamo, zateče u tamnici Uroša, kojeg

Uroš, župan Raške.

bijahu zatočili njegovi rođaci. Oslobodivši ga, dodijeli mu županiju Rašku, a on sam se krcat plijenom vrati u svoju zemlju. Za tih zbivanja u Raškoj, Gradihna se bijaše povukao u Zahumlje. No tada kralj Đurađ, vidjevši kako sve više rastu veličina i razboritost Dragilova, kao i njegova brata i nećaka mu, te kako su omiljeni u narodu zahvaljujući svom čestitom životu i hvalevrijednim navadama, poboja se da bi ga s vremenom mogli lišiti kako

Dragilo i Mihalja zatočenici kralja Đurđa.

kraljevstva, tako i života. Razmislivši što mu je činiti, uhvati Dragila i Mihalju, sinove kralja Vladimira, te ih zatoči. Kad za to doznaše Dragihna, te Prvoš, Grubeša, Nemanja i Sirak, sinovi tog Dragihne, pobjegoše u Drač, a isto to učini i Gradihna sa svojim sinovima. Pirogord, vojskovođa konstantinopolskog cara, smilovavši im se, zajedno s Dragihnom skupi veliku vojsku s kojom prodre

u zemlje kralja Đurđa i pokori ih sve do Vranja i Bara. U daljem napredovanju, međutim, Pirogorda spriječi nalog da se vrati u Konstantinopol. Dragihna stoga ostavi svog

Dragilo i Mihalja oslijepljeni.

nećaka Uroša u utvrdi Oblik, a on otprati Pirogorda do Drača. Kralj Đurađ, ne mogavši više podnositi štete što mu ih je Dragihna nanosio, kao ni to da si je ovaj prisvojio tolike pokrajine, iz osvete iskopa oči Dragilu i nećaku mu Mihalji. Ne zadovoljivši se time, stavi pod opsadu utvrdu Oblik. Uroš, koji bijaše u utvrdi i u hrabroj obrani odolijevaše napadima, izvijesti svoje rođake u Draču o najnovijim događajima. Oni sve to preniješe kiru Aleksiju Kontostefanu, koji na zapovijed konstantinopolskog cara bijaše zamijenio u Draču Pirogorda, te skupiše vojsku i povedoše je protiv kralja Đurđa. Budući da kralj bijaše preko svake mjere omražen među svojim ljudima, ne na-

Kralj Đurađ pretrpi poraz od Dragihne.

đe se nijedan od njih koji bi ga izvijestio o neprijateljskim pokretima. Kir Aleksije i Dragihna nasrnuše iznenada na njega i zatekoše ga nespremnim, te zaposjednuše tabor njegove vojske, poubijavši najveći dio vojnika, dok ostale nagnaše u bijeg. Kralj jedva uspje pobjeći i skloni se u Crmnicu, a kir Aleksije vrati se nakon toga u Drač. Zemlja bijaše već sasvim uništena neprestanim ratovima, pa kad puk k tome uvidje kako se sreća okrenula protiv kra-
239 lja Đurđa, pobuni se protiv njega i stade se malo pomalo priklanjati Dragihni. Prvi to učiniše Kotorani, a Dragihna, potaknut tom naklonošću naroda, stade proganjati kralja Đurđa. Kad se i narod Raške prikloni Dragihni, kako bi izbjegao njihovu bijesu Đurađ bje prisiljen sa šačicom svojih ljudi lutati šumama i planinama. Nasrtahu na njega sa svih strana te se on u strahu da bi na koncu mogao pasti u ruke neprijatelju, skloni u utvrdu zvanu Obod. Kad vijest o tome stiže do Dragihne, zauze on čitavo područje sve do Kotora, izuzev utvrde u kojoj kralj Đurađ bijaše pronašao utočište. No Gradihna izvijesti o svemu kira Aleksija, te udružiše svoje vojske u opsadi te

Kralj Đurađ je uhvaćen i odveden u Konstantinopol.

Zavlada Dragihna.

utvrde. Podmitiše zatim neke od kralju najbliskijih ljudi, te se tako domogoše i utvrde i kralja. Ovog posljednjeg kir Aleksije odvede u Drač, a zatim ga posla u Konstantinopol, gdje Đurađ skonča svoje dane. Uz opću suglasnost naroda bje tada izabran za kralja Dragihna, koji vladaše čestito i pravedno, s obzirom da bijaše čovjek raz-

Branislavovi rođaci vrate se u domovinu.

borit i bogobojažljiv. Kad glasi o tome doprieše i do onih koji bijahu raspršeni u Apuliji i drugdje u tuđini, vratiše se oni u domovinu i naseliše zemlju koja bijaše već gotovo sasvim opustošena. Dragihna ipak za svoje vladavine pretrpi mnoge muke od nekih zlih ljudi, no Gospod Bog ga na koncu sačuva svih zala. Nakon jedanaest godina kraljevanja, ode i on na onaj svijet, te ga sinovi njegovi Radoslav, Ivaniš i Vladimir uz počasti pokopaše u samostanu Sv. Sergija i Baka. Nakon smrti kralja Dragihne, najstariji njegov sin, knez Radoslav, odnese obilje vrijednih darova konstantinopolskom caru Manuelu, koji ga vrlo ljubazno primi i dade mu u posjed sve zemlje kojima otac njegov bijaše igda vladao. Vrativši se iz Konstantinopola, Radoslav zavlada svojim zemljama zajedno s braćom Ivanišem i Vladimirom. No nakon nekog vremena pobuniše se protiv njih neki zli ljudi i drevni njihovi neprijatelji, te dovedoše Uroševa sina Desu i dadoše mu vlast nad Zetom i Trebinjem, dok u vlasti Radoslava i njegove braće osta Primorje s gradom Kotorom, pa sve do Skadra. Radoslav i braća mu ustrajahu svakodnevno u borbi protiv tog Dese i drugih svojih neprijatelja, kako bi ponovno zadobili pobunjene pokrajine i zadržali u svojoj vlasti ostatak kraljevstva.

Car taj bijaše Manuel Komnen, a vladao je oko godine 1141.

Kraj.

[Slijed kraljeva Dalmacije]

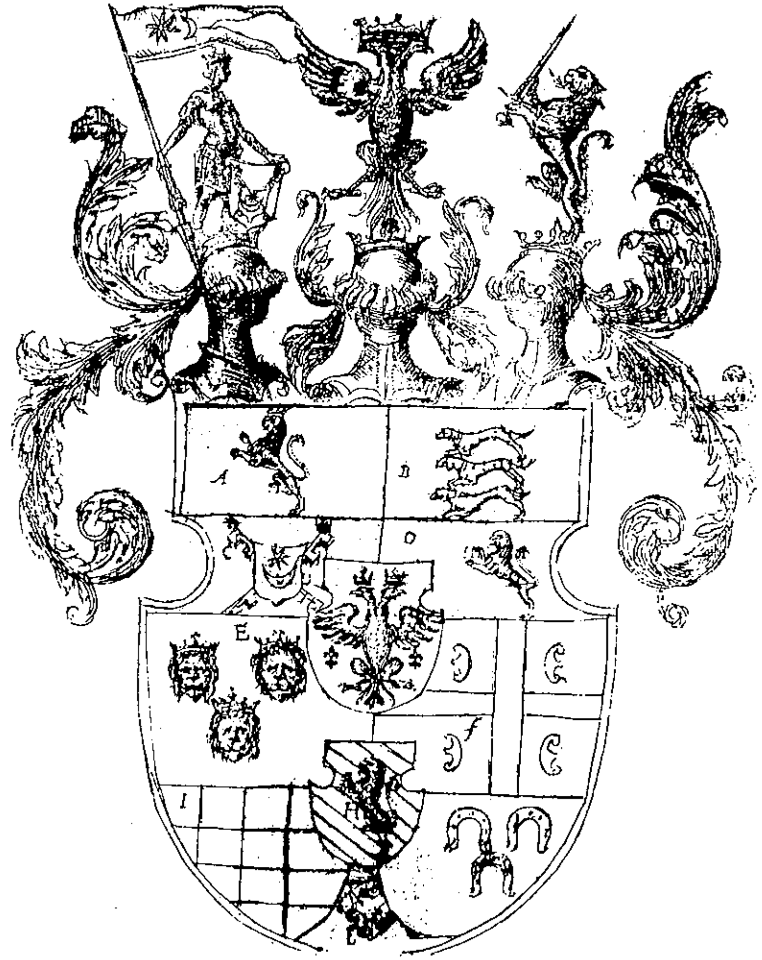
240 Ovo su kraljevi koji slijedom jedan za drugim vladahu Dalmacijom i drugim ilirskim krajevima, prema navedenoj povijesti.

OSTROILO	Vladaše oko ljeta Gospodnjeg 495.
SVEVLAD	
SELIMIR	
VLADAN	
RADMIR	Nakon tog kralja, pa sve do Svetimira, vladahu četiri zla kralja, kojima autor navedene povijesti nije zapisao imena.
SVETIMIR	
SVETOPELEK	Bijaše on prvi kralj koji posta kršćaninom oko godine 886., a prije toga ime mu bijaše Budimir. Krštenjem mu bješe dano ime Svetopelek, što znači »sveti dječak«. Biondo, Sabellico i Platina spominju ga pod imenom Sferopilo.
SVETOLIK	
VLADISLAV	
TOMISLAV	
SEBESLAV	
VLADIMIR	
KARAMIR	
TVRDOSLAV	
TOLIMIR	
PRIBISLAV	
KREPEMIR	
SVETORAD	
RADOSLAV	
ČASLAV	Nakon tog kralja, pa sve do Pavlimira Bella, nastupi razdoblje međuvladavine, odnosno kraljevsko prijestolje osta praznim.

PAVLIMIR BELLO
TJEŠIMIR
PRELEMIR
SILVESTAR — Djetinjstvo i odrastanje bijaše proveo u
Dubrovniku. Od njega Dubrovčani
otkupiše tri svoja otoka, odnosno 241
Šipan, Lopud i Koločep.
TUGEMIR
HVALIMIR
PETRISLAV
VLADIMIR
DRAGIMIR
DOBROSLAV
MIHALJA
RADOSLAV II.
BODIN
DOBROSLAV II.
VLADIMIR II.
ĐURAĐ
GRUBEŠA
DRAGIHNA
RADOSLAV III. — On ne uze kraljevski naslov, već zadrža naslov kneza. Godine 1161. protjera ga iz države pobunjenik Desa, čiji potomak Nemanja, kako ćemo uskoro ispripovijedati, dade ime obitelji Nemanjića, od koje potekoše mnogi kraljevi i carevi, gospodari Srbije i Raške.

242

Grb Stefana Nemanje, kralja i cara Raške

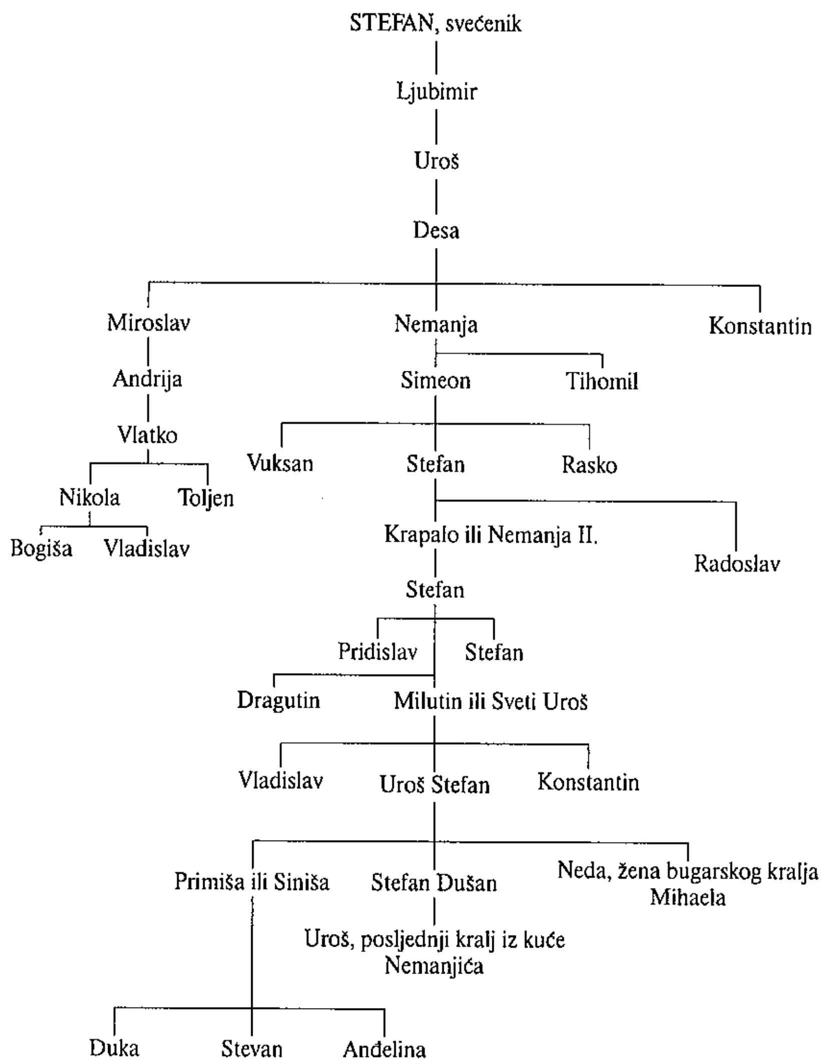

A	Grb Kraljevine Bugarske	G	Kuće Nemanjića
B	Slavonije	H	Kotromanića
C	Bosne	I	Hrvatske
D	Makedonije	K	Raške
E	Dalmacije	L	Primorja
F	Srbije		

244

243

RODOSLOVNO STABLO KUĆE NEMANJIĆA

244

Nastavak

navedene povijesti

kraljeva Dalmacije

koja obuhvaća ponajprije podrijetlo, razvoj i konac vladavine kraljeva iz kuće Nemanjića, koji vladahu **Raškom i Srbijom**.

Pripovijest sadrži zatim i životopis četiri raška plemića koji nakon smrti Uroša, posljednjeg kralja iz kuće Nemanjića, nasilno zauzeše Kraljevinu Rašku.

Na koncu se pripovijeda o **Bosni, Humu, Hrvatskoj i Bugarskoj**.

Iz pera dom Mavra Orbinija

[Nemanjići]

Knez Radoslav shvati kako Desa postaje sve moćnijim i kako na sve načine nastoji zauzeti njegovu državu i zagospodariti njome, te posla stoga u Dubrovnik svoga izaslanika Davida Renesija, tada namjesnika u Budvi, da tamošnjim gosparima prenese molbu da mu pribave nešto oružja iz Italije. Kotoranima pak posla Mihaela Renesija, čovjeka vična vojnim pitanjima, ne bi li ih potaknuo da ustraju u drevnoj svojoj vjernosti oduvijek iskazanoj njegovim pređima, uz poruku da se pripaze pustih obećanja Desinih i sljedbenika mu. Upravo ti posljednji nasrnuše na Davida na njegovu povratku iz Dubrovnika, kod mjesta Risan. On im isprva srčano odolijevaše, no na koncu časno pade. Desa se nato uzoholi, te vladajući u Humu, sve do Kotora i gornje Zete, proglasi se banom, odnosno vojvodom. Do kraja života osta gospodarom tih krajeva, a knezu Radoslavu i braći njegovoj nigda ne uspje zadobiti natrag oduzete
245 zemlje. Vojvoda taj Desa bijaše naklonjen rimokatoličkoj vjeri i zasigurno bi je prigrlio da se nije pribojavao kako bi ga u tom slučaju slavenski plemići lišili vlasti. Bijaše on

David Renesio izaslanik u Dubrovniku, a Mihael u Kotoru.

David ubijen putem.

Desa se proglasi banom.

Naklonjen katolicima.

Daruje redovnicima otok Mljet.

prvi koji ljeta Gospodnjega 1151. darova otok Mljet, u sklopu Huma, trojici redovnika, poimence Marinu, Šimunu i Ivanu. Prepusti im otok zajedno sa zemljištima, prihodima i tamošnjim ljudima, kao što se vidi iz povlastice dugo čuvane u crkvi Sv. Mihovila, koja od početka bijaše dom redovnika na tom otoku. Uz pomoć gospodara Huma i Raške i uz milodar Dubrovčana s vremenom izgradiše na obali otočnog jezera crkvu Svete Marije i samostan za prebivalište redovnicima, kao što se dandanas može vidjeti. Bog stoga nagradi Desu i porod njegov, te potomci njegovi tijekom sedam pokoljenja ostaše gospodarima i kraljevima Raške, sve do vremena cara

Desini sinovi.

Uroša, koji pripadaše osmom naraštaju, a potom izgubi carstvo i umre bez potomaka. Vojvoda Desa dobi tri sina, Miroslava, Nemanju i Konstantina, a bijahu oni

Desa premine.

muževi mudri i junaci na oružju. Nakon smrti Desu pokopaše u Trebinju, u crkvi Sv. Petra u Polju, a vlast preuzeše navedeni njegovi sinovi. Budući da, kako je rečeno, bijahu ljudi hrabri i odvažni, probudi se u njima želja da zagospodare Raškom i donjom Zetom. Uz pomoć bana Bosne, Nemanjina punca, skupiše silnu vojsku i krenuše s njome u Zetu protiv kneza Radoslava, sina kralja Dra-

Knez Radoslav skloni se u Dubrovnik.

gihne, koji zajedno s bratom Ivanišem vladaše tom pokrajinom. Uvidjevši da se ne može ravnopravno oduprijeti tolikoj vojsci, Radoslav se ukrca na lađu kojom iz Ulcinja otplovi u Dubrovnik. Tako Miroslav, Nemanja i Konstantin zauzeše Zetu sa svim njezinim gradovima, izuzev Kotora, koji osta vjeran knezu Radoslavu. Za boravka njegova i brata mu Ivaniša u Dubrovniku, Miroslav s braćom zatraži od Dubrovčana da im ih predaju. Oni, kako ne bi povrijedili slobodu svoje Republike, uz najbo-

Hvalevrijedna vjernost Dubrovčana.

lje isprike koje su mogli naći odbiše udovoljiti tim zahtjevima. Miroslav i braća poslaše tada novo izaslanstvo prijeteći Dubrovčanima, na što im oni odgovoriše kako žele živjeti u prijateljstvu sa svima, ali tako da to ne naškodi časti i slobodi njihove Republike, za koju bijahu 246 spremni čak i život dati, a nekmoli što drugo. Primivši ta-

Kotorani Juraj Bizanti i Marin Dragić priteknu u pomoć Dubrovniku.

kav odgovor, Miroslav i braća sljedeće godine skupiše velik broj ljudi te se spustiše u Konavle s nakanom da Dubrovčanima nanesu štete. Budući da bijahu unaprijed izvješteni o tome, Dubrovčani također pripremiše

snažnu vojsku uz znatna pojačanja u ljudstvu iz Drača i Kotora, gradova koji u to doba bijahu na strani kneza Radoslava, a posebice Kotor, koji tom prilikom posla dvije stotine boraca pod vodstvom Jurja Bizantića i Ma-

Nikola Bobaljević, zapovjednik dubrovačkih snaga.

rina Dragića. Oni otploviše u Cavtat dubrovačkim galijama, dok se ostatak vojske kopnom zaputi u Konavle pod vodstvom Nikole Bobaljevića. Tamo se bjehu utaborili Miroslavovi vojnici, tri tisuće njih, očekujući ostatak snaga kako bi krenuli u opsadu Dubrovnika, premda se pričinjahu kao da su tamo da bi spriječili Dubrovčane da prodru u Miroslavove zemlje. Dubrovački senat naredi Bobaljeviću da što prije stupi u okršaj s Radivojem

Dubrovčani potuku Miroslavovu vojsku.

Oporčićem, zapovjednikom Miroslavovih ljudi. Kad se Dubrovčani pričiniše kao da bježe iz Konavala, on sa svojima izađe iz rovova i krenu u potjeru za protivnicima koji se, zauzevši vrlo povoljan položaj, okrenuše protiv svojih progonitelja i natjeraše ih u bijeg. Desini sinovi se stoga na neko vrijeme suzdržaše od napada na Dubrovčane, iako neizmjerna mržnja njihova prema tom gradu ne bijaše nimalo popustila. Nakon svih tih nemira Radoslav i Ivaniš napustiše Dubrovnik i otputovaše u Drač, a na carev nalog ne bje im dana nijedna pokrajina. Istodobno spomenuti Nemanja i braća, nakon zauzeća Zete, skupiše vojsku i krenuše u osvajanje Raške. Vladimir, drugi Radoslavov brat koji bijaše u Raškoj, s tamošnjim

Nemanja zauzme Rašku.

se pukom suprotstavi Nemanji i njegovoj braći. Kod Prištine zametnuše boj iz kojeg Vladimir izađe poraženim, pa kad on pobjegnu u Bugarsku, Nemanja i braća zauzeše Rašku. Od tog vremena, u čast pobjede zadobivene kod Prištine, odlučiše tamo utemeljiti kraljevsku prijestolnicu u kojoj bi također bili okrunjeni svi raški

Nemanja prisvaja naslov župana.

kraljevi. Nemanja tada prisvoji za sebe naslov velikog župana i zavlada Raškom, te gornjom i donjom Zetom. Miroslav i Konstantin nastaviše vladati Humom u međusobnoj ljubavi i slozi i u posluhu bratu Nemanji. Taj

Nemanja pohara Župu.

posljednji se u mjesecu kolovozu godine 1177. spusti s 247 vojskom u Župu dubrovačku, gdje pohara i posiječe šume i vinograde, a učini to iz mržnje prema Dubrovčanima, usprkos prividu da su povod tome nesuglasice između dubrovačkog nadbiskupa Tribunija Mlečanina i njemu podređenog kotorskog biskupa, kojeg nadbiskup

Dubrovački nadbiskup Tribunija Mlečanin izopći iz crkve sebi podređenog kotorskog biskupa.

bijaše izopćio iz Crkve zbog neposluha. Naime, tvrdoglavost podređenog mu biskupa nagna dubrovačkog nadbiskupa da se potuži na njega papi Aleksandru III., koji tada bijaše u Beneventu, dok se pak kotorski biskup obrati Nemanji. Ovaj tada zarati s Dubrovčanima i dubrovačkom nadbiskupu oduze na području svoga kraljevstva vlast nad podređenim mu biskupima, a bijahu to biskupi Budve, Kotora, Ulcinja, Svača, Skadra, Drača, Drivasta, Meduna, Srbije, Bosne, Trebinja i Zahumlja.

Biskupi podređeni dubrovačkom nadbiskupu.

Svi ti biskupi negda potpadahu pod dukljanskog nadbiskupa Ivana, no kad Bugari razoriše drevnu Duklju, a Ivan preuze upravu nad dubrovačkom crkvom, ovoj bjehu podređene sve navedene crkve, kao što se vidi iz jedne poslanice pape Aleksandra II. upućene godine 1067. drugom nadbiskupu dubrovačkom Viti, a čije su odredbe potvrđene 1141. godine dubrovačkom nadbiskupu Andriji de Lucci. U to vrijeme biskup je u Budvi bio Silvestar, u Kotoru Nicefor, u Ulcinju Ivan, u Svaču Bazilije, u Skadru Juraj, u Draču Grgur, u Drivastu Petar, u Pulatu Teodor, u Srbiji Ćiril, u Bosni Vladislav, u Trebinju Konstantin, a u Zahumlju Simeon. Sve njih, kako je rečeno, Nemanja oslobodi podložnosti nadbiskupu dubrovačkom.

Dubrovčani poraze i zarobe Miroslavovo brodovlje.

Sedam godina kasnije Dubrovčani pod zapovjedništvom Miha Bobaljevića, koji već bijaše porazio u Trebinju bosanskog bana Borića, nadjačaše u pomorskoj bici Nemanjina brata Miroslava, u luci Poljani u Albaniji, koju danas zovu lukom Dubrovčana. Osim što spališe nekoliko lađa, zarobiše tri galije, dvije velike galije i sedam brzih navalnih brodica.

Dubrovnik pod opsadom Miroslavove vojske.

Godinu dana nakon toga Dubrovnik se nađe pod opsadom 30 tisuća Miroslavovih konjanika. U napadu na grad Miroslav se posluži i ratnim napravama, no nakon osam uzastopnih dana bezuspješnih napada, spali naprave i vrati se kući.

Konstantin nasrne na Korčulane.

Nedugo potom Konstantin s vojskom krenu na Korčulu, otok u sklopu njegove kneževine Hum, no koji mu bijaše odbio posluh. Prebacivši lađama svoje ljude iz Konoševice na otok, dade se na pljačku i uništavanja. Korčulani se tada udružiše i oteše mu brodovlje, te on osta na oto-

Zarobe ga i steknu slobodu.

ku kao zatočenik, pa budući da se ne mogaše čak ni na 248
kopno vratiti, na koncu sklopiše mir i pregovorima dogovoriše da će Korčulani dopustiti Konstantinu da se sa

svojim ljudima vrati kući, a on će sa svojom braćom Miroslavom i Nemanjom osloboditi otok podložnosti vladarima Huma. Od tog doba nadalje Korčulani uživahu slobodu i niti jedan vladar ne dirnu više u njih. Nedugo zatim umre Konstantin ne ostavivši iza sebe potomaka. Ne prođe mnogo vremena kad za njim ode i brat mu Miroslav, iza kojeg osta desetogodišnji sin imenom Andrija.

Knez Petar, gospodar Huma.

Nakon njihove smrti pobuni se humsko plemstvo i izabra za svoga gospodara kneza Petra, muža hrabrog i mudrog rodom iz Huma. Preuzevši vlast, Petar otpusti Miroslavovu ženu i njegova sina, a oni tada odoše Andrijinu stricu Nemanji. Budući da taj upravo tada bijaše zaokupljen sukobima na granicama Raške i Bugarske s već spomenutim Vladimirom, te s Grcima zbog kneza Radoslava i njegova brata Ivaniša, ne mogaše se posvetiti pitanju Huma, tim više što tadašnji car Izak Angel bijaše uzeo u zaštitu kneza Radoslava i njegovu braću.

Car podupire kneza Radoslava i zametne boj s Nemanjom.

Stoga godine 1190., kako piše Niceta Honijat, car zametnu boj s Nemanjom na rijeci Čabru, danas zvanoj Morava.

Rijeka Čabar, danas Morava.

Sve dok Nemanja poživi, zahvaljujući tim njegovim ratovanjima, knez Petar zadrža ni od koga uznemiravan posjed nad humskom kneževinom, ne odgovarajući za to nikakvu gospodaru i vladajući od rijeke Cetine sve do Kotorskog zaljeva. Više no jednom zarati on i uđe u sukob s bosanskim banovima i s hrvatskim vladarima, a u tim se vojevanjima pokaza vrlo uspješnim, s obzirom da bijaše muž razborit i vičan vojnim vještinama. Županu Nemanji, kako je rečeno, kad posta velikim vladarom zahvaljujući zauzeću Raške i drugih zemalja sve do međa na Dunavu, Savi i Bosni i svagda pobjeđujući svoje neprijatelje, uvelike poraste njegov ugled i držahu ga k tome iskusnim ratnikom. Kako zbog toga, tako i zbog mudrosti i širokogrudnosti njegove, svi mu iskazivahu štovanje i ljubav.

Podrijetlo kuće Nemanjića.

Budući da ću u ovom djelu morati više no jednom spomenuti Nemanju, bolje je da ponajprije razložim podrijetlo i rodoslovlje njegovo, ne bi li se tako vidjelo kako Bog često iz njemu poznatih razloga uzdiže ljude niska podrijetla do najviših položaja i časti. Valja dakle znati

Svećenik Stefan.

249 da nekoć u humskoj županiji, na području Luke, življaše svećenik grčkog obreda po imenu Stefan. Oženivši se, kako je običaj tih svećenika, ženom iz tog kraja, dobi s

njome, između ostalih, i sina kojem dade ime Ljubimir.

Ljubimir.

Zahvaljujući razboritosti svojoj i srčanosti, Ljubimir s vremenom posta pravi junak, te ga gospodar Huma postavi za župana područja zvanog Trnovo, koje zatim po svom županu dobi ime Ljubomir, pod kojim je poznato i

Trnovo, danas Ljubomir.

danas. Nakon hvalevrijedne, no kratke uprave njegove nad tim područjem, Ljubimir preminu ostavivši za sobom sina Uroša.

Uroš.

Naslijedivši od oca kako ratničku vještinu, tako i razboritost postupaka, od kralja Đurđa primi potvrdu vlasti nad istim područjem. U jednom okršaju kralja Đurđa s kraljem Dragihnom Uroš bje zarobljen i odveden u Rašku, gdje osta sve dok kralj Đurađ, kako je

Desa.

već rečeno, ne osvoji ponovno Rašku. Uroš dobi sina Desu, kojeg smo već spominjali i kojeg zatim naslijediše

Miroslav, Nemanja i Konstantin.

sinovi mu Miroslav, Konstantin te Nemanja, po kojem obitelj Nemanjića i dobi ime. U Nemanjino doba, ljeta Gospodnjega 1189., car Fridrik I. u vojnom pohodu protiv azijskih Turaka prođe kroz Srbiju i dođe tako i u Niš. Nemanja mu izađe u susret s velikom pratnjom i noseći mu mnoštvo kraljevskih darova. Car ga vrlo ljubazno

Car Fridrik potvrdi Nemanjinu vlast.

primi, te nakon pregovora o raznim pitanjima, i car preda Nemanji kraljevske darove i potvrdi njegovu vlast nad Srbijom. Spominju to opat Arnold [iz Lübecka] u *Ljetopisu o Slavenima*, te redovnik Gottfried u *Ljetopisu Austrije* i Tageno iz Padove u svojoj pripovijesti o tom Fridrikovu pohodu. Nakon Nemanjine smrti, ostaše iza njega

Tihomil.

dva sina, Tihomil i Simeon. Tihomil ne osta na vlasti duže od godinu dana, kad ga zateknu smrt i naslijedi ga

Simeon se prvi proglasi kraljem Raške.

brat njegov Simeon [Stefan Nemanja]. Simeon vladaše oko godine 1200., te proširi svoju vlast i na područje Srbije, Dalmacije, Duklje, Travunje i Zahumlja, a bje k tome prvi koji se proglasi kraljem Raške. Često on u ratnim pohodima zada velike muke Grčkom Carstvu. Imaše Simeon tri sina, Stefana, Vukana i Rastka.

Taj se posljednji zaredi i kao redovnik uze ime Sa-

Rastko, kasnije sveti Sava.

va, a Srbi ga smatraju svecem. Bezbožnik Sinan-paša nadavno dade javno spaliti njegove kosti. Simeon napus-

Spaljen od Turaka.

ti ovaj svijet u dobi od pedeset i pet godina, a naslijedi ga sin mu Stefan, koji stade slijediti očev primjer kako u raz- 250

Vlada Stefan.

boritosti, tako i u junaštvu. Bijaše on k tome miroljubiv čovjek, te sklopi mir s Bugarima i s Grcima. Nakon smrti

kneza Radoslava i brata mu Ivaniša, koji ne ostaviše iza sebe dovoljno srčane potomke, Stefan sa svima življaše u miru, osim s Humljanima, s kojima zarati. Njima tada vladaše, kako je rečeno, knez Petar, a Stefan skupi snažnu vojsku i nasrnu na njega zajedno sa svojim mlađim sinom Radoslavom i s bratićem Andrijom, sinom Miroslavovim koji bijaše protjeran iz Huma. Knez Petar tada, kao hrabar vladar, ne htje izbjeći sukob, već skupi ljudi najviše što mogaše i suprotstavi se Stefanu. Zametnuše boj u nizini kod Bišća a knez Petar pretrpje poraz.

Župan Stefan potuče kneza Petra.

Kad Rašani krenuše u potjeru za njim, on izvuče mač i zabode ga u jedno stablo, te zarezavši svom snagom reče: »*Dovla Rašani*«, to jest: »Dovde, Rašani.« Tkogod vidje taj udarac mačem, osta zadivljen držeći ga pravim čudom. Petar se zatim spasi prešavši rijeku Neretvu i zadrža vlast nad dijelom Huma koji se nalazi s te strane rijeke. Raški župan Stefan tada zauze čitav Hum i postavi tamo na vlast svog mlađeg sina Radoslava, a bratiću Andriji dodijeli županiju Popova i primorje sa Stonom. Ostavivši Radoslava i Andriju u Humu, on sam se vrati u Rašku. Nedugo nakon toga, kad umre Radoslav, Andrija uz suglasnost župana Stefana preuze vlast nad čitavom humskom kneževinom i proglasi se knezom. No time ne bijahu zadovoljni neki župani i plemići iz Nevesinja, kao ni neki udaljeniji vladari, te se pobuniše i staviše pod zaštitu bosanskog bana, tako da knezu Andriji ne preosta ništa drugo osim primorja, Popove i Stona. Dogodi mu se to jer bijaše čovjek po prirodi miroljubiv i ne htje ni s kim zaratiti. Njegovo ćemo rodoslovlje predočiti u dijelu posvećenom vladarima Huma. Župan Stefan bijaše

Župan Stefan prijatelj Dubrovčana.

veliki prijatelj Dubrovčana i svagda življaše s njima u miru, a i oni njemu isto tako bijahu naklonjeni i iskazivahu mu štovanje šaljući mu često svoje izaslanike s darovima. Stoga on vrlo pošteno postupaše s njihovim trgovcima, odobrivši im također mnogo trgovačkih olakšica. Poživi on na vlasti dvadeset i osam godina, a nakon smrti pokopaše ga u crkvi Sv. Petra u Raškoj. Jedini još

Vlada Nemanja Drugi.

živi sin njegov, zvan Nemanja Drugi, naslijedi od oca tolike države. Svi ga smatrahu čestitim i bogobojažljivim

251 čovjekom, a prozvaše ga Krapalo. Vidjevši kako u čita-

Krapalo.

vom njegovu carstvu vlada mir i kako nitko ne dira u nje-

ga, htjede uzeti naslov kralja Raške, odnosno Srbije. Sazva stoga na vijećanje svoje plemiće, pa kad oni odobriše njegovu zamisao i iskazaše svoje zadovoljstvo zbog toga, Nemanja pozva u Prištinu na opći sabor patrijarha sa svim crkvenim velikodostojnicima i velikim dijelom plemstva iz svoga kraljevstva, te bje okrunjen kraljem Raške uz veliko odobravanje i klicanje svih nazočnih. O Uskrsu ga zatim patrijarh posveti uz sve nužne obrede i svečanosti, a pri posvećenju zatraži da mu ime Nemanja bude promijenjeno u Stefan. Otud potječe običaj da svi srpski kraljevi, njegovi nasljednici iz kuće Nemanjića, nose ime Stefan. Nedugo potom kralj Stefan stade razmišljati kako bi proširio svoje carstvo. Skupivši, dakle, brojnu vojsku, zaputi se u Bugarsku i onako razdiranu podjelama i nemirima i bez kralja kakva tada bijaše, velikim dijelom i osvoji. Krenuvši zatim i u pohod na Grčku, i tamo osvoji mnoga mjesta. Ne zadovoljivši se ni time, zarati s Ugrima i pokori puk Srijema kojim u to doba vladaše plemkinja Urica koja bijaše u krvnom srodstvu s ugarskim kraljevima. Uvidjevši kako se vlastitim snagama neće moći oduprijeti kralju Stefanu, Urica pobježe u Ugarsku, te tamo skupi brojno ljudstvo i uhvati se u koštac sa Stefanom, no osta poraženom i pade u zarobljeništvo. Ne našavši drugog načina da se oslobodi, posla molbu dubrovačkom senatu da posreduje i svakako ishodi njezino oslobođenje iz zatočeništva. Dubrovčani preko svojih izaslanika Nikole Prodanovića i Marina Sarake uložiše velike napore, te kralj Stefan na koncu, kako bi ugodio tim gosparima, oslobodi Uricu i sklopi s njome mir. Nakon dvadeset i dvije godine vladavine, kralj Stefan napusti ovaj svijet, a naslijedi ga sin njegov Stefan, okrunjen netom nakon očeve smrti. Zadrža on vlast nad Grcima i Albancima, vladajući pravedno i u miru. Oženi se Francuskinjom Helenom, odanom kršćankom, koja obnovi i ponovno izgradi Bar, uništen nakon pada Rimskog Carstva u pohodu Galogrka. Dade ona zatim obnoviti i neke okolne utvrde, a u Epiru i u Iliriku (kako kaže Marino Barletio) izgradi mnoge samostane i druga vjerska zdanja, o čemu i danas govore ulomci klesanog mramora i drugi dokazi u spomen toga. To bijaše također razlogom velike ljubavi njezina muža. Za njegove

Okrunjen je kraljem Raške.

Svi raški kraljevi nose ime Stefan.

Stefan Krapalo zauzme velik dio Bugarske.

Nadjača Ugre.

Ugarkinja Urica, vladarica Srijema.

Zatraži pomoć od Dubrovčana.

Smrt kralja Stefana.

Francuskinja Helena, žena kralja Stefana.

Galogrci razore Bar, a kraljica Helena ga obnovi.

vladavine neki vojvoda Ivan, Grk iz Drača, prodre s veli-
252 kom vojskom na područje Zete u nakani da zauzme tu pokrajinu. Doznavši za to, kralj Stefan također pripremi svoju vojsku i povede je u Zetu, gdje kod Skadra zateknu Ivanov tabor. Nasrnu na njega i potuče ga, te ga zarobi živog zajedno s velikim brojem grčkih plemića. Konstantinopolski car tada, ne bi li oslobodio zatočeništva svog rođaka Ivana i ostale Grke, sklopi mir s kraljem Stefanom, a jedna od mirovnih nagodbi bijaše i ona po kojoj vojvoda drački ne smije ubuduće u ime Grčkog Carstva uznemiravati granice Zete, dok kralj Raške ne smije dirati u granice Drača i Albanije. Kralj Stefan stade nakon toga težiti povećanju svojih prihoda i nameta, te u tu svrhu posla u Njemačku po tamošnje ljude vične kopanju zlata, srebra i drugih kovina. Zahvaljujući brojnim rudnicima koje otvoriše Nijemci, blago njegovo uvelike naraste i posta on silno bogatim, što ne bijaše nigda uspjelo njegovim prethodnicima koji življahu skromno, ne brinući kako bi zgrnuli bogatstvo i stekli blaga. Gotovo pred smrt izgradi samostan Mileševo, a nakon osamnaestogodišnje vladavine napusti ovaj svijet. Imaše on četiri sina, Dragutina, Pridislava, Milutina i Stefana, a Pridislav posta zatim nadbiskupom srpskim. Dragutin, pak, vidjevši da mu je otac već star, a budući da on sam po prirodi bijaše slavohlepan i željan vlasti, oružjem se okrenu protiv oca i protjera ga iz kraljevstva. Stefan tako nakon osamnaest godina kraljevanja preminu razvlašten. Za svoga kraljevanja Dragutin pokazivaše veliku razboritost u vladanju, no svejednako ga mučaše grizodušje zbog grijeha počinjena protiv oca, te u znak pokajanja odluči zamonašiti se u Debru, sišavši s prijestolja u korist brata Milutina. Za Milutinove vladavine mlađi mu brat Stefan nerijetko odbijaše posluh. Stoga mu Milutin, kako bi ga udaljio iz svoje blizine i izbjegao svaku priliku za sukob s njime, dodijeli upravu nad velikom pokrajinom smještenom na granici s Ugarskom oko Mačve i Svetog Dimitrija i na obalama Save. No ni uza sve to ne uspje preobratiti ni svladati duh bratov. Naime, stupivši na vlast u spomenutoj pokrajini, Stefan se tako uzoholi da se pobuni protiv brata i proglasi se kraljem, prekršivši i mir među njima. Od tog vremena nadalje ta pokrajina

Kralj Stefan potuče i zarobi vojvodu Ivana.

Konstantinopolski car sklopi mir s kraljem Stefanom.

Kralj Stefan dovodi Nijemce radi otvaranja rudnika.

Kralj Stefan podigne samostan Mileševo.

Dragutin protjera oca iz kraljevstva.

Pokaje se, siđe s prijestolja i zaredi se.

Vlada Milutin.

Zemlja kralja Stefana.

bje prozvana zemljom kralja Stefana, no ni to ne izazva
srdžbu kralja Milutina, čovjeka blage i čestite naravi.
Naprotiv, pusti brata da živi kako hoće, a on, posvećen
kako već bijaše vjeri, pristupi izgradnji crkava i samosta-
253 na, kojih za života podignu čak četrdeset. Dijeljaše on
pravdu pošteno i ne dade se podmititi ni molbama, ni
zlatom, ni ičim drugim, te ga sveukupan puk smatrašte
stoga svecem. S obzirom na ugodnu njegovu narav, s
razlogom se zvaše Milutin, što ne znači drugo doli drag
ili mio, a zbog takve njegove blage ćudi bijaše volja Božja
da još za njegova života umre brat mu Stefan, kojeg za-
tim pokopaše u crkvi Svetog Dimitrija u Srijemu. Kralj
Milutin, zvan također i Uroš Sveti, usprkos svom prija-
teljstvu s Dubrovčanima, a na nagovor i krivnjom zlobe
nekih svojih ljudi, neprijatelja dubrovačkih, zarati s nji-
hovom Republikom. Dubrovčani ga isprva pokušaše
udobrovoljiti krotkošću i poniznošću svojom, no kad
uvidješe da im to ne uspijeva, i oni se također naoružaše.
Triput se uhvatiše u koštac; u prvom okršaju, pod zapov-
jedništvom Petra Tudiševića, te u drugom, pod vod-
stvom Paška Ranjine, Dubrovčani izgubiše bitku, no u
trećem sukobu, pri pokušaju neprijateljske vojske da se
spusti u Župu dubrovačku, suprotstavi im se Dživo
Gundulić i natjera ih na povlačenje. Nakon toga, zahva-
ljujući posredovanju cara Andronika, Uroševa punca,
sklopiše mir. Kralj taj bijaše vrlo naklonjen gradovima
Latina i ljubazno postupaše s njihovim trgovcima. Vla-
daše on trideset i pet ili pak, kako drugi tvrde, četrdeset
godina, a sada počiva u crkvi Svete Marije u Sofiji, gdje
se njegovo tijelo čuva još čitavo i s dugim dlakama na
prsima. No najprije bje pokopan u Zvečanu, u samosta-
nu Svetog Stefana, što ga on sam bijaše podignuo. Na-
kon smrti, svi vjerovahu u njegovu svetost. Ostavi on iza
sebe tri sina i dvije kćeri. Jedan od sinova, Stefan, bijaše
nezakonit, a majka mu bijaše neka plemkinja, dok druga
dvojica bijahu zakoniti sinovi. Vladislava, kojeg neki zo-
vu Uroš, dobi s prvom ženom Elizabetom, kćeri ugar-
skog kralja Stjepana IV., a drugom ime bijaše Konstan-
tin, rođen iz drugog braka s Grkinjom iz Konstantinopo-
la. Stefan, nezakoniti sin, kao mudar čovjek osvoji nak-
lonost svih plemića u kraljevstvu. Naime, naum njegov

Milutin, pobožan čovjek, izgradi 40 samostana.

Stefanova smrt.

Milutina zovu i Uroš Sveti.

Zarati s Dubrovčanima.

Dubrovčani poraze vojsku kralja Milutina.

Žena kralja Milutina zvaše se, kako se vidi iz Kotorskih povlastica, *Kir Helena.*

Elizabeta, kći ugarskog kralja Stjepana IV., bijaše žena kralja Milutina.

bijaše prisvojiti i zauzeti kraljevstvo još za očeva života ili
bar, ne uspije li mu to, nakon njegove smrti. Naslutivši
to, kralj Milutin ga dade oslijepiti i posla ga u Konstanti-
nopol svom puncu caru Androniku, čijom kćeri Teodo-
rom bijaše oženjen, kako bi car čuvao Stefana i dva nje-
gova još nejaka sina, od kojih jedan ubrzo umre, a dru-
gog, prozvanog Dušan, Milutin još kao dječaka dade pri-
254 je smrti dovesti iz Konstantinopola u Srbiju. Drugi kažu
da je Stefana otac oslijepio na optužbe njegove maćehe,
no istina je međutim da ovaj uopće nije oslijepio, iako se
isprva pretvarao da je tome tako. Kad Vladislav preuze
vlast nad kraljevstvom, svagda se pokaza velikim prijate-
ljem Dubrovčana, a nemalo njih, posebice Matija Crije-
vić, Dživo Pucić i Vid Bobaljević, proboraviše neko vrije-
me na njegovu dvoru i pružiše mu veliku pomoć u ratovi-
ma s braćom. Bobaljević, vrlo imućan čovjek, po povrat-
ku u Dubrovnik više ga puta potpomgnu i novčano, kao
što se vidi iz Bobaljevićeve oporuke sastavljene 1326. go-
dine, u kojoj izjavljuje kako su mu kralj taj i otac njegov
dužni ne znam koju svotu novca. Vladislav bijaše naime
potrošio neizmjerno mnogo u svrhu učvršćenja svoje
vlasti u Raškoj, no svi se njegovi napori pokazaše uza-
ludnima. Dok on ratovaše s bratom Konstantinom, neki
plemići nezadovoljni njime dovedoše iz Konstantinopo-
la njegova brata kojeg, kako rekosmo, otac bijaše oslije-
pio. On, čovjek spretan i snalažljiv, kako smo već napo-
menuli, okoristi se neslogom plemića, od kojih jedan dio
bijaše na Vladislavovoj strani, a drugi na Konstantino-
voj. Dok braća proganjahu jedan drugoga, Stefan pridо-
bi za sebe najveći dio plemića i puka, u čemu mu od veli-
ke pomoći bijaše i malovrijednost Vladislava, koji se po-
kaza potpuno nesposobnim i neiskusnim u vođenju rata.
Dočepavši se brata svoga Konstantina, Vladislav naloži
da ga razapnu i pribiju na križ, te prepile napola, nakon
čega odluči otići i povući se u Srijem, gdje ne uživaše me-
đutim velik ugled, usprkos tome što bijaše u rodu s ugar-
skim kraljevima. Kad ovi uvidješe kako nije nikakav ju-
nak i kako prema tome nije dostojan kraljevskog naslova,
ni u čemu mu ne pružiše pomoć. Ne prođe mnogo vre-
mena, a Vladislav se zateknu u Mačvi, gdje ga brat nje-
gov Stefan zarobi i baci u tamnicu, te se tamo i skonča

Teodora, kći cara Andronika, bijaše druga žena kralja Milutina.

Konstantin razapet i prepiljen na nalog brata Vladislava.

Vladislav umre u tamnici.

Zavlada Stefan Slijepac.

Vladislavov život. Nakon smrti Vladislavove i Konstantinove, brat njihov Stefan oružjem pokori čitavo očevo kraljevstvo, a još i prije no što krenu u to osvajanje, uzevši u obzir da mu otac Uroš za života bijaše uživao veliku naklonost u svih svojih ljudi, kako bi i on postao omiljenijim, odluči promijeniti ime i uzeti očevo.

Promijeni ime.

Pokaza se uistinu dostojnim i tog imena i kraljevskog položaja, a među drugim njegovim hvalevrijednim vrlinama valja navesti da, gdjegod bi naišao na kakva trgovca, postupaše s njime na najbolji način. Bijaše to razlogom što se mnogi 255
Dubrovčani vrlo rado zadržavahu u njegovu kraljevstvu i trgovahu tamo.

Zarati s Dubrovčanima zbog Lastova.

No svojedobno zbog lažnih glasina nekih zlonamjernika koji uživahu njegovo povjerenje, zarati s Dubrovčanima htijući da mu oni, kako je prije rečeno, ustupe otok Lastovo otkupljen od kralja Krapala. Kad kralj spozna svoju zabludu, sklopiše mir i življahu u ljubavi, a Uroš nakon toga postupaše s njima još bolje no prije. Isto mu tako drago bijaše živjeti u miru sa svim vladarima okolnih zemalja. Upravljajući s velikom razboritošću svojim zemljama, silno se obogati i zgrnu veliko blago, te godine 1319., koja prema nekim tvrdnjama bijaše ujedno osma godina njegove vladavine, dade izraditi u crkvi Sv. Nikole u Bariju u Apuliji srebrni oltar, o čemu se tamo još i danas vidi spomen, budući da se u toj crkvi nalazi sljedeći natpis:

Godine Gospodnje 1319., mjeseca lipnja šeste indikcije, Uroš kralj Raške i DukIje, Albanije, Bugarske i cijeloga Jadranskog primorja, od mora do velike rijeke Dunava, dao je da se izrade sadašnji oltar, velika srebrna ikona, svjetiljke i veliki svječnjaci od srebra na čast Božju i preblaženoga Nikole, u nazočnosti njegova nasljednika iz Kotora sina Desislava, vjernog i iskusnog izaslanika rečenoga kralja. A mi, Ruđer iz Invilije kao protomajstor i Robert iz Barlette kao majstor u svemu prije navedenom, posao smo započeli spomenutoga mjeseca lipnja i vjerno ga Kristovom naklonošću isticajem mjeseca ožujka sljedeće godine dovršili.

Nakon toga posla zatražiti ruku udovice Eudoksije, sestre cara Andronika Mlađeg, uz obećanje trajnog mira s Rimljanima [tj. Bizantom].

Moćnik Uroš.

Bijaše on, naime, moćan čovjek (kako kaže Nicefor Gregora u 6. knjizi) i neprestance uznemiravaše Rimsko Carstvo, čije zemlje djelomice bijaše osvojio, a djelomice ih pljačkaše, što u cara izazva strah i zada mu velike muke. Caru s jedne strane bijaše stalo do njegova prijateljstva, no s druge strane careva sestra ne htijaše ni čuti za one koji o ratu besjede, a bijaše tu još nešto što uznemiravaše cara.

Uroš imade četiri žene.

Brak taj, za kojim Uroš žuđaše, bijaše mu već četvrti. Prva njegova žena bijaše kći vlaškog kneza, a nakon dugogodišnjeg braka muž je posla natrag očevoj kući i uze novu ženu, ujedno
256 prvu ženu svoga brata, svukavši joj redovničku halju koju bijaše obukla. Navuče time na sebe prijekor biskupa i drugih crkvenih velikodostojnika, te je nakon mnogo vremena ostavi i oženi se sestrom bugarskog kralja Svendoslava. Zasitivši se i njezine ljubavi, potraži drugu ženu plemenitija roda. Što ga Eudoksija upornije odbijaše, to on postajaše sve ustrajnijim, služeći se često i prijetnjama, te car bje prisiljen skrenuti mu pozornost na svoju kćer Simonidu, kojoj tada bijaše tek pet godina. Obeća mu njezinu ruku, uz uvjet da djevojčica ostane u roditeljskom domu do punoljetnosti, kada bi mu postala ženom, čime Stefan Uroš bijaše zadovoljan. Car u proljeće dovede kćer u Solun, a dođe u taj grad i kralj Raške, povevši sa sobom zbog mirovnog sporazuma s carem mnoge sinove najistaknutijih raških plemića, kao i Svendoslavovu sestru. Tu posljednju nedugo potom odvedoše u Konstantinopol, gdje je uze za ženu Mihael Kotrul, negda oženjen carevom sestrom.

Oženi se Simonidom, kćeri cara Andronika.

Sklopivši mir s Rašaninom, car mu dade kćer svoju Simonidu, no prekori ga zbog toga patrijarh Ivan, negda zvan Kuzma, na što mu car odgovori da se kraljevska srodstva uređuju već kako zahtijevaju okolnosti, a spominje to Georgij Pahimer u 10. knjizi. Simonida, kasnije prozvana Simonida Irena, bijaše prava krasotica. S obzirom na to da njezinu ocu Androniku bijaše umrlo već nekoliko djece, on poučen od neke žene dade izraditi dvanaest voštanih svijeća veličine čovjeka sa slikom dvanaest apostola, te kako se približavaše vrijeme da mu žena rodi, naloži da ih redom

Irene je grčka riječ, a znači mir.

Simonidina majka pošalje silno blago zetu svom Urošu.

pale. Dok je gorjela svijeća sa slikom Šimuna ili Simeona, rodi mu se ta kći, kojoj stoga nadjenuše ime Simonida. Budući da je zahvaljujući njoj sklopljen mir između Grka i kralja Uroša, prozvaše je zatim Simonida Irena. Majka njezina bijaše markiza i nećakinja španjolskog kralja, a kasnije (kako piše Gregora u 7. knjizi) darova ona više puta zetu svom Urošu toliko novca da bi se njime moglo trajno održavati brodovlje od stotinu galija. Ljubav njezina prema kćeri bijaše tako svesrdna da je htjede uresiti svim uresima koji priliče jednoj carici, a ne mogavši učiniti ništa drugo, okruni glavu svoga zeta pokrivalom izvezenim biserjem i dragim kamenjem, poput onoga što ga po
običaju nošahu rimski carevi. Nastavi tako svake godine, 257
nikada ne odstupivši od te navade i šaljući k tome odvojeno silna blaga za kćer u nadi da će vidjeti njezinu djecu, kojoj htijaše što prije priskrbiti bogatstvo i ugled. No s obzirom da u tome ne bijaše vođena savjetom Božjim, sve se njezine nade pokazaše uzaludnim. Naime, kralj Uroš u dobi od četrdeset ili čak i više godina izvrši bračnu obljubu kad ženi njegovoj Simonidi bijaše tek osam godina, te joj time ozlijedi maternicu tako da ona nigda ne mogaše imati djece. To silno rastuži njezinu majku, pa kad shvati da joj se nade bijahu izjalovile, pokuša nešto drugo, šaljući neizmjerno mnogo darova svom zetu Urošu uz molbu da, kad već ne može imati djece sa Simonidom, pristane proglasiti baštinikom svojim i nasljednikom na raškom prijestolju jednoga od njezinih sinova, a Simonidine braće, Demetrija ili Teodora. Posla stoga sinove jednog za drugim u Srbiju s velikim blagom, no ni taj joj se naum ne ostvari, jer se braća nakon kraćeg boravka u Srbiji kod svaka Uroša vratiše kući, ne mogavši podnijeti surovost kraja i također nezadovoljni Urošem. On kćer svoju Nedu ili Dominiku dade za ženu Mihaelu koji se proglasi bugarskim carem. No nakon što dobi od nje mnogo djece, Mihael se odreknu Nede i žena mu posta Teodora Paleolog, sestra cara Andronika Mlađeg. Vidjevši također da je Uroš već star, Mihael odluči zauzeti njegovo kraljevstvo i stade u tu svrhu skupljati vojsku. Kad glasi o tome dopriješe do Stefana Uroša, i on uznastoja skupiti što više ljudi, te preko Dubrovčana dovede iz Italije tisuću tristo Nijemaca koji bijahu služili tali-

Sve se njezine nade pokažu uzaludnim.

Kći kralja Uroša Neda bijaše žena Mihaela Bugarina.

Dubrovčani dovedu iz Italije 1300 Nijemaca u pomoć kralju Urošu.

janskim kneževima u njihovim ratovanjima; Nicefor Gregora ih pak naziva Francuzima. Pritekoše mu k tome u pomoć i mnogi drugi iskusni ratnici, te se kralj Stefan Uroš pripremi tako za otpor Bugarinu. Taj posljednji dođe sa silnom vojskom na granicu Raške i utabori se u mjestu zvanom Trnovo, a kralj Uroš nato posla protiv njega sina svoga Stefana, kasnije prozvanog Dušan, te Vuksana, mladića od oko dvadeset godina. Imajući uz sebe brojno ljudstvo, a među ostalima i spomenutih 1300 Nijemaca, od kojih 300 konjanika, Dušan se uhvati u koštac s Bugarinom, čija vojska bijaše kudikamo brojnija od one raške. Usprkos tome, kad vojske bijahu već
258 spremne zametnuti boj, njemački vojnici postrojiše vojsku u skladu s vojnom vještinom i rekoše Stefanu Dušanu i drugim raškim plemićima: Mi rimske ili latinske vjere i obreda prvi ćemo ući u borbu, a vi ćete ostati iza nas s postrojenim snagama, pa ako vidite da napredujemo i stvaramo pomutnju među neprijateljskim vojnicima, krenite za nama odlučno se boreći kako pristoji srčanim muževima. No vidite li, ne daj Bože, da smo nadjačani, ne suprotstavljajte se neprijatelju, nego se nastojte spasiti kako možete. Odmah potom, zbivši se svi zajedno, stadoše mahnito prodirati u neprijateljske redove, te kopljima i mačevima prokrstariše bojnim poljem ranjavajući i ubijajući svakoga tko bi im se našao na putu, da bi se zatim vratili na svoje polazište. Ponoviše to i drugi i treći put boreći se i vršeći pokolj nad neprijateljem. Vidjevši to, sin kralja Stefana, Dušan krenu sa svojim Srbima na Bugare, te ih u odvažnim i srčanim napadima potuče i natjera u bijeg, ubijajući sve koji mu dođoše pod ruku. Bugarski car Mihael bje u toj bici ranjen i oboren s konja, no budući da ga ne bijahu prepoznali, tek ga kasnije pronađe jedan slavenski konjanik među onima koji se ranjeni bijahu povukli u šumu i sad nepokretni ležahu tamo na goloj zemlji. Dovedoše ga pred kralja Stefana, koji s drugima bijaše tamo u blizini, te kralj reče Bugarinu da ga je pravda Božja dovela do toga, jer oholo i bez ikakva razloga bijaše htio zauzeti kraljevstvo koje mu ni po čemu ne pripadaše. Bugarin na to ništa ne odgovori, već okrenu pogled prema njemu, podignu prst prema nebu i reče: Nek' bude volja Božja. Tek što to izgovori, izdahnu.

Stefan Dušan porazi Mihaela Bugarina.

Proročanstvo o sudbini Mihaela Bugarina.

Bugarskom caru bijaše, naime, pretkazano da će umrijeti u Novoj Zemlji, što se kaže također i Terra Nova, no on vjerovaše kako se pritom misli na Trnovo, bugarski grad prijestolnicu tamošnjih careva, što ga obradova, uvjeren i gotovo siguran kako bijaše da neće umrijeti u tom ratnom pohodu. No proročanstvo se obistini, jer mjesto kamo se nakon bitke bijaše povukao zvaše se upravo Nova Zemlja. Kralj Stefan dopusti Bugarima da odnesu Mihaelovo tijelo u Bugarsku i pokopaju ga u grobnici bugar-

Mihaelov sin Šišman.

skih kraljeva. Mihael ostavi iza sebe jednog sina, imenom Šišman, koji zajedno s majkom zadrža vlast u Bu- 259
garskoj sve dok ga ne protjera bugarski car Aleksandar, kako će biti rečeno na prikladnom mjestu. Pobjeda ta silno razveseli Rašane, jer bijahu se, naime, silno prestrašili da bi mogli pasti pod bugarski jaram. Kad sve na koncu završi na opisani način, svjestan svoje već duboke starosti, kralj Stefan iz velike ljubavi prema sinu, kojoj razlog bijaše ne samo ta pobjeda, nego i posluh i štovanje što mu ih sin iskazivaše, njemu prepusti vlast nad oba dijela Zete sa svim tamošnjim gradovima i utvrdama. Otišavši preuzeti vlast u tim dvjema pokrajinama, njegov sin Stefan povede sa sobom iz Raške mnoštvo mladeži i nekoliko zlonamjernih savjetnika. Oni ga danonoćno poticahu da oduzme kraljevstvo ocu, kojeg poodmaknula dob bijaše učinila nepodobnim za vladajući položaj, te

Siniša, brat Stefana Dušana.

da se tako osigura protiv svoga brata Siniše, očeva sina iz drugog braka. Iako mu sve to izgledaše okrutnim, budući da bijaše dobroćudne i blage naravi, ipak popusti nagovaranjima i odluči postupiti u skladu s njihovim savjetima. Skupivši i izabravši potajice ponajbolje borce u obje Zete, te povevši sa sobom kao savjetnike Karavida Fratnuta i Đuraša Ilijića, krenu s vojskom u pohod na Rašku, gdje mu prebivaše otac koji, premda bijaše načuo o sinovim nakanama, ne mogaše nikako povjerovati tim glasima. Stoga ga sin, zatekavši ga u lovu sa šačicom slugu kod utvrde Peterco, uhvati ne naišavši ni na kakav otpor i zatoči u utvrdi Zvečanu. Njegov se otac svemu tome začudi, jer ne bijaše nigda ni posumnjao na takvo što. Dok kralj bijaše u tamnici, spomenuti savjetnici sta-

Sin zadavi kralja Uroša.

doše nagovarati sina da ubije oca, bojeći se da bi mogli loše završiti ako bi se on slučajno oslobodio zatočeništva. Priklonivši se izopačenim njihovim savjetima, sin posla ljude spremne na takvo zlodjelo, koji zatim noću zadaviše kralja u navedenoj utvrdi, a zbi se to godine tisuću tristo trideset i prve. Kažu neki da kralj po dolasku svojih krvnika prokle sina i potomke mu, pa iako to prok-
260 letstvo ne pogodi sina, svali se na unuka mu Uroša, koji izgubi kraljevstvo, kako ćemo uskoro ispripovijedati. Kralja pokopaše u samostanu Sv. Spasa Skošne u Dečanima, koji on sam bijaše izgradio. Nakon dvadeset godina vladavine ostavi on iza sebe dva sina, spomenute Ste-

Kraljuje Stefan Dušan.

fana Dušana i Sinišu, te nekoliko kćeri. Zavlada tada sin njegov Stefan, prozvan Dušan, rođen od majke Bugarke, sestre kralja Svendoslava, a kad stupi na prijestolje bijaše mu oko dvadeset godina. Premda u mladosti ne bijaše pokazao ni istančan duh ni veliku sposobnost vladanja, slušajući stare i mudre plemiće koje htijaše uvijek uza se, posta mudrim vladarom i upravljaše kraljevstvom vrlo razborito, što mu priskrbi posluh plemića. On njih također štovaše, no nijednom ne dopusti da predugo ostane na vlasti u dodijeljenoj mu pokrajini, već ih često premještaše iz jednog kraja u drugi.

Tjelesni njegov opis.

Bijaše on prekrasan čovjek odlične tjelesne građe; bijaše širokih ramena, krupnih ruku, gipkih bokova, uvučena trbuha, snažnih nogu i visoka stasa, uspravna i muževna. S vremenom okrupnje i otešča, no to mu svejednako ne bijaše od velike smetnje zahvaljujući stalnom vježbanju s oružjem, kojega bijaše velik ljubitelj, a k tome vrlo rado iđaše u lov.

Stefan štuje srčane ljude.

Veliko bijaše njegovo štovanje prema srčanim ljudima, kojima prepuštaše upravu nad svojim pokrajinama. Bijaše dostojanstven i velikodušan čovjek, te svoje dvorane darivaše često konjima, novcem, zlatnim i srebrnim pojasima, haljama od svile i najboljeg sukna, jer hotijaše da se odijevaju krasnim ruhom i vježbaju u borbenim vještinama. Upriličavaše često turnire i bančenja, a darovima nagrađivaše one koji se isticahu i pobjeđivahu ostale. Kraljevina Raška stoga u doba njegove vladavine bijaše na glasu i prepuna odličnih ljudi čije bogatstvo nadmašivaše ono drugih kraljevina. Održavaše on također red na dvoru i u čitavom kraljevstvu, u trgovištima i pri ubiranju nameta,

Bijaše vrlo pobožan čovjek.

ne hajući međutim za zgrtanje blaga, jer po prirodi, kako je rečeno, bijaše darežljiv. Bijaše k tome odan vjeri prema

grčkom obredu, te izgradi ckve i samostane kojima ostavljaše bogate milodare, a velikodostojnicima i svećenicima koji u njima pjevahu službu Božju omogućavaše svakovrsne blagodati. Među tim samostanima bijahu također i oni na Svetoj gori u Makedoniji. Redovnicima Svetog Mihaela Jeruzalemskog prepusti zanavijek danak koji mu Dubrovčani plaćahu za Ston. Zato i dobi 261

Zašto dobi ime Dušan.

ime Dušan, odnosno velikodušan čovjek. Postupaše on dobro i s Latinima i s rimokatolicima, premda jednom na nagovor svoje žene Rogozne, zvane također i Jelena, zlobnice čija mržnja prema katolicima bijaše neizmjerna, oduze latinskim crkvama i samostanima u obje Zete svo zlato, srebro i druge dragocjenosti. To strašno rasrdi tadašnjeg rimskog papu, te mu dvaput posla svoje izaslanike s porukom da će, ne vrati li kralj dobra oteta crkvama i samostanima, pokrenuti križarski rat protiv njega i doći u njegovo kraljevstvo sa svim kršćanima.

Rimski papa zaprijeti kralju Stefanu.

Prestrašen tim prijetnjama, Stefan vrati svo blago i otad s rimokatolicima dobro postupaše. S Dubrovčanima življaše on svagda u prijateljstvu, te potvrdi darovnicu kojom im ban Stjepan bijaše prepustio Ston i obližnji rt. Nemanja pak prisvajaše pravo na ta mjesta, navodeći pritom kao razlog svoja prava u Humu i u bosanskom kraljevstvu. Stefan potvrdi tu darovnicu poglavito na molbu svoga glavnog rizničara Kotoranina Nikole Buće kojeg Dubrovčani zbog toga primiše u redove svoga plemstva.

Kralj Stefan, prijatelj Dubrovčana, potvrdi im dar Stona s tamošnjim rtom.

Nikola Buća, glavni rizničar kralja Stefana, primljen u redove dubrovačkog plemstva.

Za njegove se vladavine grad Dubrovnik silno obogati, te mu svijet neprestance odavaše počasti darovima i izaslanstvima. Njegovo doba bijaše tako ujedno i najbolje razdoblje u dotadašnjoj povijesti kraljevine Raške i dalmatinskih gradova, a posebice Dubrovnika i Kotora. Življaše taj kralj u miru i s bugarskim kraljem Aleksandrom, a za njegove se vladavine Turci ne usuđivahu dirati u granice njegova kraljevstva, nego štoviše pretrpješe od njegovih vojskovođa brojne poraze, ponajviše od plemića Uglješe, kojemu bijaše dao u zadaću stalan nadzor protiv Turaka na granicama Makedonije i Romanije. U njegovoj službi bijaše i turskih plaćenika, smještenih u Zeti kod Danja. Nicefor Gregora piše u 7. knjizi kako Turčin Melek, postavši kršćaninom zajedno s tisuću i petsto svojih ljudi, bje primljen u službu kralja

Turci pretrpe brojne poraze od kralja Stefana.

Uglješa, plemić kralja Stefana.

Turčin Melek sa svim svojim ljudima preobrati se na kršćanstvo.

Stefana sa svojih tisuću konjanika i petsto pješaka. Budući da mi se čini da je o vrlinama i hvalevrijednim svojstvima toga kralja već dovoljno rečeno, krenimo sad dalje vidjeti što on učini ne bi li proširio svoje carstvo.

Stefan ponajprije uznastoja zauzeti dijelove Romanije i ostvari to bez velikih napora, jer nakon dugog razdoblja mira zemlja ta bijaše gotovo nenaoružana i go-
262 tovo da ne bijaše ratnika koji bi je mogli braniti, te kralj stoga umah zagospodari najvećim njezinim dijelom. Osvoji on, naime, njezine pokrajine i gradove sve do Soluna, a među njima poglavito Veriju, Serez, Ohrid, Kostur, Trikalu, Janjinu, Kaninu, Beograd, te druga mjesta sve do Crnomorja. Ne uspjevši u osvajanju Soluna, nastavi harati okolicom toga grada ne bi li ga tako prislio na pokornost. Htjede također osvojiti zemlje sve do Konstantinopola i neprijeporno bi ostvario taj svoj naum, da ga smrt ne spriječi u tome. Zauze Albaniju i zagospodari cijelim Epirom sve do Arte, niti se itko usudi oduprijeti mu se ili se pobuniti protiv njega.

Kralj Stefan zauzme najveći dio Romanije.

Zagospodari Albanijom i Epirom.

Stoga godine 1340., ohrabren tolikim sjajnim pobjedama, odluči proglasiti se carem. Okupi, dakle, na jednom mjestu patrijarha, biskupe, opate, svećenike i redovnike svoga kraljevstva, te sve plemiće svojih zemalja, uz nazočnost trojice dubrovačkih izaslanika, poimence Jurja Getaldića, Marina Bunića i Stjepana Gučetića, koji mu donesoše obilje darova. Tada uz opće odobravanje uze carski naslov, prepuštajući kraljevsko ime sinu Urošu, iako ovaj u to doba bijaše još vrlo mlad, a zatim utemelji nove državničke položaje kao što je to običaj i u drugih careva, poput cezara, despota, peharnika i drugih kojima se služe carevi.

Stefan se proglasi carem.

Car Stefan uvede nove državničke položaje.

U svoj toj sreći i veličanstvenoj raskoši vjerovaše kako na svijetu nema većeg ni moćnijeg vladara od njega, no ubrzo shvati kolika bijaše njegova zabluda. Primivši izvješća o tome da ugarski kralj Ludovik priprema protiv njega veliku vojsku, i on skupi ljudi što više mogaše i zaputi se prema Dunavu kako bi pružio otpor Ludoviku. Stigavši na obale te rijeke, utabori se tamo s čitavom vojskom, dok na drugoj obali već bijaše Ludovikov tabor. Kad car Stefan pomno promotri protivničku vojsku i vidje da Ugri bijahu zauzeli veliko područje neizmjernim mnoštvom šatora i bezbrojnim ljudstvom, klonu duhom i poboja se za

Ugarski kralj Ludovik zarati protiv cara Stefana.

Car Stefan se obeshrabri.

sebe i svoje. Sazva na vijećanje svoje vojskovođe, te uz njihovu suglasnost napusti riječnu obalu i s čitavom se vojskom povuče u unutrašnjost svoje zemlje na dan hoda, iza jedne velike i guste šume visokih stabala, zvane Lomnica i Rudnik.

Šuma Lomnica.

Dade posjeći dio stabala, položi ih preko putova kako Ugri ne bi mogli proći i napasti ga, te 263
postavi na stražu mnogo ljudi u obranu prolaza. Nakon toga se kralj Ludovik i car Stefan dogovoriše sastati se na pregovorima s nekolicinom svojih ljudi na mjestu koje sami odrediše, kako bi osobno raspravili međusobne nesuglasice. Car s nekoliko plemića dojaha na obalu Dunava, a kralj doplovi brodicom i prista uz obalu, ne iskrcavši se međutim na kopno.

Ludovik i Stefan pregovaraju.

Pozdraviše se i stadoše pregovarati, pa kako se nikako ne mogahu nagoditi, rastaviše se i započeše nove pregovore putem poklisara, ne bi li tako izgladili sporove, no ni tako ništa ne zaključiše. Kralj Ludovik, naime, bijaše zatražio od cara četiri stvari: prvo, da prigrli katoličanstvo i obveže se na posluh Rimskoj crkvi; drugo, da mu prepusti zemlje negda u posjedu kralja Stjepana, tvrdeći da pripadaju ugarskoj kruni; treće, da ga prizna za svoga gospodara i obveže mu se na pokornost i vjernost; četvrto, da mu dâ za taoca sina Uroša.

Ludovik zatraži od Stefana četiri stvari.

No car u svom ponosu ne htje pristati ni na jedan od zahtjeva, te Ugri prijeđoše rijeku s čitavom vojskom i prokrstariše pljačkajući cijelom zemljom Rašana sve do spomenute šume Lomnice i Rudnika. Jednoga dana, ipak, nedovoljno oprezni i pouzdajući se previše u svoje snage, kad car Stefan posla na njih nekolicinu svojih junaka, dio ugarske vojske koji se bijaše odvojio od ostalih osta poraženim u napadu Rašana koji im oduzeše više od 500 konja i obilje opreme, iako odvedoše tek šačicu zarobljenika.

Stefan postavi zasjedu Ugrima.

Shvativši da su carevi ljudi lakomi na plijen, Ugri se sakriše u šumi, davši većinu svojih konja na čuvanje nekim pastirima. Namamljeni prvim plijenom, Rašani dođoše u velikom broju odvesti te konje, a Ugri na njihovu povratku iskočiše iz zasjede i ne samo da ih lišiše plijena nego ih mnogo i poubijaše, na veliku žalost cara Stefana, budući da među poginulima bijaše mnogo uglednih ljudi.

Ugri vrate Rašanima istom mjerom.

Tako se Ugri osvetiše za sve štete koje im Slaveni bjehu nanijeli, a ovi, spoznavši odvažnost i lukavost Ugra, ne osmjeliše se više nigda nakon

264 toga sići u ravnicu, već ostajahu za šumom. Uvidjevši da ne može više ništa učiniti, kralj Ludovik odluči vratiti se s vojskom u Ugarsku, a kako Slaveni ne bi mogli upadati harajući u njegovo kraljevstvo, na dunavskoj obali s raške strane, na mjestu gdje se Dunav spaja sa Savom, izgradi utvrdu i nazva je Beograd, ostavivši tamo na straži jednog nadzornika s brojnom vojnom posadom.

Ludovik izgradi Beograd.

Bijaše to godine 1343., a dvije godine kasnije ponovno krenu s nepreglednom vojskom na cara Stefana, no ne postignu nikakva uspjeha. Naime, kad njegovi ljudi počeše umirati u velikom broju zbog kužnog zraka što se uzdizaše iz močvara koje prelažahu, bje prisiljen povući se natrag u svoju zemlju. Razbolje se tada Stjepan, mlađi brat kralja Ludovika, te po povratku u Ugarsku izdahnu od te bolesti.

Umre Ludovikov brat Stjepan.

Istodobno bosanskim pokrajinama vladaše ban Stjepan, sin kneza Stjepana, vrlo mudar čovjek, kako ćemo uskoro izložiti. Nakon što on posta gospodarom humske kneževine, njegovi ljudi neprestance harahu granicama zemalja cara Stefana, a nanašahu velike štete poglavito na području Trebinja, Konavala, Gacka, Rudina i drugih mjesta sve do Kotorskog zaljeva. S obzirom na to da car bijaše zaokupljen osvajanjem dijelova Romanije, ne mogaše istodobno braniti granice Bosne i Huma. No kad konačno osvoji velik dio Romanije i uvede mir u tim krajevima, odluči osvetiti se za štete koje mu bijaše nanio ban Stjepan sa svojim podložnicima. Car krenu tako na put s caricom i dovede na granice Bosne na rijeci Drini pedeset tisuća konjanika i trideset tisuća pješaka.

Car Stefan naoruža se protiv bana Bosne.

Kad bana Stjepana izvijestiše o tome, i on pripremi snažnu vojsku, no shvativši da se ne može ravnopravno suprotstaviti neprijateljskoj vojsci, dade posjeći mnogo golemih stabala i zagraditi njima prolaze, dok se on bijaše povukao u šume i u brda kao da su utvrde. Velik broj njegovih ljudi nadziraše sve prolaze kojima bi se moglo s vojskom prodrijeti u Bosnu. Zahvaljujući poduzetim mjerama opreza, kao i prirodno utvrđenim prolazima, bio bi on tada spriječio careve ljude da uđu u Bosnu, samo da mu plemići njegovi bijahu vjerni i da ne bijahu u tajnom dogovoru s carem. Odluči stoga povući se sa šačicom svojih ljudi u brda, no nastavi stalno mijenjati svoju pratnju, kako ga netko od njih ne bi izdao. Car tada

Bosanskog bana izdaju njegovi ljudi.

Car uđe u Bosnu i pali sve pred sobom.

uđe u Bosnu s čitavom svojom vojskom ne naišavši ni na kakve zapreke, te stade uništavati i paliti sve pred sobom, 265
ne poštedjevši pritom ni banove dvore, što mu isprva ne bijaše namjera, no zatim učini to na nagovor svoje žene spremne na svako zlo. Krenu također u osvajanje utvrde Bobovac u koju se bijaše sklonila Elizabeta, kći jedinica bana Stjepana, tada još djevojka, a kasnije žena ugarskog kralja Ludovika i majka Marije, žene cara Žigmunda. Nakon više dana bezuspješne borbe za tu utvrdu, Stefan odusta od tog pothvata i stade harati Bosnom sve do granica Dolmna, odnosno Dumna [Duvno]. Utabori se tamo i posla dio vojske u pljačku u smjeru rijeka Cetine i Krke, prema Hrvatskoj, dok on s ostatkom vojske

Zauzme utvrde Imotski i Novi.

krenu put Huma. Zauzevši utvrde Imotski i Novi, ostavi u njima svoje brojne vojne posade. Dođoše tada k njemu plemići Bosne i Huma obvezati mu se na podaništvo, a mnogi od njih odoše zatim s njime u Rašku, među kojima Bogiša i Vladislav Nikolić, nećaci bana Stjepana i sinovi banove sestre Katalene, koji pripadahu rodu humskog kneza Andrije, već spominjanog i kojega ćemo još kasnije spominjati, pa bijahu dakle slijedom toga rođaci cara Stefana. Doniješe oni tu odluku čvrsto uvjereni kako će im pripasti humska kneževina, koja bijaše njihova baština i po pravu im pripadaše, no na koncu ne bijaše od toga nikakve koristi, jer bijahu oni sasvim bezvrijedni

Dubrovčani nastoje pomiriti cara i bana.

ljudi. Za careva boravka u Bosni poslaše mu mletačka vlada i Dubrovčani svečano izaslanstvo na pregovore, kako bi izgladili sporove između njega i bana Stjepana, no ne postigoše nikakva uspjeha. Car, naime, htijaše da ban svoju kći Elizabetu dâ za ženu njegovu sinu kralju Urošu i da ona donese u miraz humsku kneževinu, koja caru pripadaše preko Nemanje i njegove braće, negdašnjih gospodara Huma i carevih predaka. No ban, nadajući se da je može i bolje udomiti (što se zatim i dogodi), ne htje nikako pristati ne samo da mu prepusti Hum nego ni da mu dâ kćer, čak i bez tog miraza, jer da mu
htjede dati samo kćer, već bi i tako sklopili mir. Budući 266
da ne postigoše mirovni sporazum, ostaše ta dva vladara u vječnoj neslozi. Na povratku u Rašku, prolazeći Humom, car Stefan dođe u Bišće, prostranu poljanu između Blagaja i Mostara, te zateknu tamo dubrovačke pok-

lisare koji ga dolažahu moliti ne bi li mu bilo zadovoljstvo doći u pohod njihovu gradu, željnom biti mu na usluzi i izraziti mu svoje štovanje. Car isprva htjede odbiti,

Bišće, poljana između Blagaja i Mostara.

no iznijevši to pred svojim vijećem, njegovi mu najprisniji savjetnici, a poglavito Nikola Buća, plemić kotorski i prijatelj Dubrovčana, carev glavni rizničar, rekoše kako može slobodno i bez straha otići u Dubrovnik i kako će to na

Glavnog rizničara zvahu i protovestarom.

koncu biti na njegovo veliko zadovoljstvo. Raspustivši vojsku, car i carica se s tri stotine ljudi, od kojih većina bijahu plemići i uglednici njegova kraljevstva, preko Konavala spustiše u Cavtat, gdje se ukrcaše na galije pod zapovjedništvom Junija Sorkočevića i Dživa Menčetića, koje Dubrovčani bijahu poslali da dočekaju cara i dove-

Car Stefan dođe u Dubrovnik.

du ga u grad. Po dolasku u Dubrovnik, car bje primljen uz najveće počasti i smješten u Kneževu dvoru, a i carica i ostali iz njegove pratnje bijahu jednako tako ugošćeni u udobnim dvorima. Zadržavši se tri dana u neprekidnim gozbama, plesu i svečanostima, zajedno s caricom, ple-

Godine 1350. dubrovačke galije prevezu ga u Kotor.

mićima i drugim uglednicima bje počašćen i kraljevski obdaren dragocjenim svilenim i suknenim ruhom. Istim onim galijama prevezoše ga zatim u njegov grad Kotor, gdje ga također dočekaše uz počasti, a iz Kotora se potom vrati u Rašku preko Zete. Pohod njegov Dubrovniku zbi se godine tisuću tristo pedesete, a godinu dana kasni-

Nikola Buća izaslanik cara Stefana na dvoru francuskog kralja.

je posla u Francusku svog rizničara Nikolu Buću da isprosi ruku kćeri tamošnjeg kralja za njegova sina Uroša, no Francuz mu odgovori kako bi to više no rado učinio kada bi car Stefan i sin mu u službi Božjoj slijedili rimski

Od francuskog kralja primi znamenje ljiljana.

obred. Francuski kralj bijaše tako zadovoljan u tom izaslanstvu poklisarom Bućom, odličnim i srčanim mužem kojeg rešahu mnoge vrline, da ga obdari znamenjem ljiljana kako bi ga ovaj dodao svom grbu. Otad grb kuće
267 Buća resi ljiljan ponad poprečnice, dok prije toga znamenje njihovo bijaše lubenica s pogačom. Po povratku kući, Buća izloži svom gospodaru tijek pregovora s Francuzom, a Stefan se naruga odgovoru francuskog kralja i posla izaslanstvo u prošnju kćeri vlaškog kneza, imenom Helena, čija ruka bje smjesta dana carevu sinu Urošu.

Stefanov sin Uroš oženi se Vlahinjom Helenom.

Nakon toga car krenu u osvajanje dijelova Romanije, a o slavnim njegovim pothvatima i časnim pobjedama, kako u tim krajevima, tako i u mnogim drugim, pripovijeda

Skopje, prijestolnica cara Stefana.

ukratko Laonik Halkokondil u 2. knjizi, gdje kaže: Grad Skopje bijaše prijestolnica Stefana Nemanjića. Krenu on otamo u pratnji srčanih ljudi i iskusnih ratnika, te sa snažnom vojskom prodre u krajeve u blizini Kostura, kojima zatim i zagospodari. Podigavši vojsku i protiv Makedonije, podjarmi cijelu zemlju osim Soluna, prodirući sve do rijeke Save.

Stefanova osvajanja.

Hrabro vojujući kod Dunava, zauze cijelu tu pokrajinu. U svojim zemljama na području Europe postavi za namjesnike najvjernije svoje ljude, te posta vrlo moćnim vladarom. Nasrnu i na Grke htijući uništiti njihovo carstvo, te s konjicom prodre u okolicu Konstantinopola koju sasvim pohara. Grci se nato silno prestrašiše, bojeći se da bi to mogla biti konačna njihova propast, budući da shvatiše kakva pogibao prijeti carstvu krivnjom nehaja i malovrijednosti cara Andronika Starijeg, ogreznulog u neurednom življenju. Nemajući mogućnosti oduprijeti se i suprotstaviti se neprijatelju vojno, sve svoje nade u spas polagahu u obranu gradskih zidina. Car Stefan se potom zaputi u Etoliju, pridoda svom carstvu grad Joanij ili Joanin, nekad poznat pod imenom Kasiopa.

Namjesnici u Stefanovim pokrajinama.
Žarko.
Bogdan.
Kral i Uglješa.
Pod Kralom se podrazumijeva kralj Vukašin.
Bulko.
Župan Nikola.
Preljub.
Pladika.

Makedoniju, koja je graničila s rijekom Vardarom, dade na upravu Žarku, čovjeku proslavljene dobrote i prvom uz cara. Dio zemlje koji se prostire od Fere do Vardara dade Bogdanu, mužu poštenom i vrlo vičnom ratovanju. Zemlju što se proteže od Fere do Dunava prepusti braći Kralu i Uglješi, od kojih Kral bijaše peharnik njegov, a Uglješa glavni konjušar. Područje uz Dunav ostavi u vlasti Bulka, sina Brankova. Trikalu i Kostur dobi župan Nikola, a Etoliju Preljub.

Ohrid s krajem zvanim Prilisbea dođe pod upravu 268
plemića Pladike. Upravo navedeni muževi bijahu, dakle, namjesnici koje car Stefan postavi u svoje europske pokrajine, a nakon njegove smrti svatko od njih zadrža za se pokrajine prepuštene mu na upravu. To je ono što Laonik pripovijeda o caru Stefanu Nemanji koji, prema pričanju autora koji ga spominju, bijaše najbolji ratnik svoga vremena i odličan vojskovođa, željan slave još od dječačkih dana, a duh se njegov uzdizaše u težnji za časnim pothvatima.

Smrt cara Stefana godine 1354.

Zatekavši se u Đavolopoti u Romaniji, spopade ga groznica kojoj ne bijaše lijeka, te godine 1354. u dobi od 45 godina napusti ovaj svijet. Njegovo tijelo uz velike pogrebne počasti odnesoše otamo u samostan Svetog Arhanđela kod Prizrena, što ga on sam bijaše dao izgraditi. Kao kralj i car vladaše on sveukupno dvadeset i pet godina. Drugi tvrde kako Stefan napusti ovaj svijet u Nerodimlju. Najvjerniji njegovi savjetnici bijahu Gregorije i Vojihna cesari, te Brajko, Raosav i Branko Rastislalić, zatim Tomo i brat mu Vojislav Vojnović, Miloš i njegov brat Raosav Ledenić, knez Bratko, Obrad čeonik, Vukašin čeonik i njegov brat Uglješa, Branko Mlađenović i vojvoda Mirko. Oni gotovo uvijek bijahu uz cara, kojemu žena rodi sina jedinca imenom Uroš, kako je već rečeno.

Car Uroš.

Naslijedivši oca na prijestolju, i on prisvoji carski naslov, čemu se knezevi i drugi plemići njegova kraljevstva nimalo ne protiviše. Bijaše on, naime, krasne vanjštine, a mogahu se od njega nadati svakom dobru. Premda mu u vrijeme krunidbe bijaše jedva dvadeset godina, u početku pokazivaše veliku razboritost i mudrost u svim svojim postupcima, no s vremenom se pokaza naprotiv malovrijednim mužem, te zbog gluposti svoje izgubi carstvo, kako ćemo uskoro izložiti.

Humski plemići Vukašin i Uglješa.

U to vrijeme neki raški plemići, htijući se okoristiti smrću cara Stefana, nakaniše uzdići se i postati moćnijima. Među njima bijahu despot Vukašin i brat mu Uglješa, humski plemići, te knez Vojislav, sin Vojnov, svi redom namjesnici u najvažnijim dijelovima kraljevstva. Caru odani ljudi savjetovahu ga da zatoči despota Vukašina, kneza Vojislava i neke druge, koji u svim svojim
269 postupcima pokazivahu veliku oholost. Poticahu ga k tome da pokrajine, kojima ovi upravljahu, prepusti sirotim plemićima koji mu bijahu naklonjeni i vjerni, dokazujući mu uz najbolje razloge da, ne učini li tako od samoga početka, dok spomenute oholice još ništa ne sumnjaju i slobodno dolaze na dvor, poslije kad se već budu osilili i ojačali, neće to moći učiniti osim uz velike teškoće i opasnosti.

Uroš ne prima dobre savjete.

Uroš ne samo da ne htje poslušati te savjete, nego ih oda onim plemićima upozorivši ih da se čuvaju, te oni tek rijetko dolažahu na dvor. Dobri savjetnici Uroševi, shvativši da su razotkriveni, ubuduće se suzdržaše savjetovati ga kako ne bi navukli na sebe mržnju i zlonamjernost plemića.

Dodijeli kraljevski naslov Vukašinu.

Car, štoviše, uzdizaše optužene na još više časti i položaje, te despotu Vukašinu tako dodije-

li mnoge nove pokrajine i k tome kraljevski naslov, čime se ovaj okoristi kako bi tlačio mnoge ljude u kraljevstvu, praveći se pritom kao da to čini na carev nalog u svrhu učvršćenja njegova carstva.

Ostavi prvu ženu i uzme drugu.

Na još više položaje uzdiže kneza Vojislava Vojnovića, uzevši jednu njegovu kćer za ženu, nakon što se bijaše odrekao svoje prve žene, kćeri vlaškog vojvode Vlajka. Iako nju ta uvreda ispuni gorčinom, ipak vrlo rado napusti dvor i vrati se kući ocu, samo kako ne bi imala stalno pred očima svoju suparnicu. U Uroševu kraljevstvu vladaše, dakle, velika pomutnja, u kojoj plemići nastojahu što više se uzdići, ulažući napore kako se ne bi morali pokoravati sebi jednakima.

Knez Lazar prisvoji Uroševe zemlje na granici s Ugarskom.

Isticaše se u tome knez Lazar koji prisvoji područje uz ugarsku granicu, zvano, kako je rečeno, zemlja kralja Stefana. Nikola Altomanović isto tako zauze kraj kojim bijaše upravljao ujak mu Vojislav, nedugo nakon njegove smrti, a kako bi se što bolje osigurao, dade zatočiti ženu istoga tog kneza Vojislava, zajedno s njegova dva sina, koji mu bijahu rođeni bratići i koje zatim otrova.

Nikola Altomanović otruje svoje bratiće.

Krenuše stopama tih oholica i Balšini sinovi, poimence Stracimir, Đurađ i Balša, plemići iz Zete, ali siromašni, koji zauzeše obje Zete.

Cesar Vojihna zauzme rumunjske granice.

Cesar Vojihna zajedno sa svojim zetom Uglješom zagospodari čitavim područjem uz romanijske granice. Sve to činjahu kao da pritom slijede careve naloge, 270
no zapravo imahu na umu samo vlastitu korist, te za manje od deset godina cijelo raško kraljevstvo bje podijeljeno između četiri navedena plemića kojima se svi pokoravahu i priznavahu ih svojim gospodarima još za careva života.

Priština, prijestolnica kralja Vukašina.

Prijestolnica kralja Vukašina bijaše u Prištini i u njegovu posjedu bijaše okolno područje.

Mjesta pod vlašću Uglješe i Balše.

Brat njegov Uglješa bijaše gospodar cijele Romanije sve do Soluna, te Laverije i drugih gradova. Balši pripadahu gornja i donja Zeta do Albanije, te od granica Bosne i Srijema do Kotora.

Vuk Branković, zet kneza Lazara.

Lazar sa svojim zetom Vukom Brankovićem držaše u posjedu zemlju kralja Stefana i čitavo područje uz Dunav. Životopis i konačnu sudbinu te četvorice plemića iznijet ćemo nešto kasnije.

Nakon smrti kralja Uroša Slijepog, ostaše dva njegova sina; jedan, kako smo rekli, Stefan Dušan, koji se zatim proglasi carem, a drugi Siniša, kojemu brat Stefan kako iz ljubavi, tako i zbog toga što bijaše otkrio da ga

žena želi otrovati, dade još kao mladiću grad Janjinu u Romaniji sa zemljama sve do Arte, te s mnogim utvrdama i gradovima u okolici. Upozori ga također da skrbi za svoj život i da se posebice čuva caričinih zamki.

Siniša, brat cara Stefana, pokuša zauzeti kraljevstvo.

Kad Siniša vidje kako plemići zauzimaju zemlje njegova brata, skupi vojsku sastavljenu od Grka i Albanaca i krenu s njome u Zetu, gdje nasrnu na skadarsku utvrdu, iako bezuspješno. Naime, ta utvrda bijaše dobro zaštićena prirodnim svojim položajem, kao i junacima koji stadoše u njezinu obranu, a razlogom Sinišina neuspjeha bijaše i to što ga ne htijaše slijediti nijedan plemić iz Zete i Raše, vidjevši slabost njegovu i nedostatak srčanosti.

Sinišini sinovi Duka i Stefan.

Sestra njihova Anđelina.

Nedugo nakon povratka kući Siniša napusti ovaj svijet, ostavivši iza sebe dva sina i jednu kćer. Mladići se zvahu Duka i Stefan, a djevojci bje nadjenuto ime Anđelina. Duka, došavši u dob kad već mogaše rukovati oružjem, u svim svojim pothvatima postizaše uspjeh, a iznad svega bijaše čestit čovjek. Klapen, moćni grčki plemić, dade mu za ženu jednu svoju kćer, no kad vidje kako mu je zet omiljen, stade smišljati kako bi ga se riješio, bojeći se da bi mu kad postane gospodarom Raške (u što svi bijahu uvjereni), mogao oduzeti sve posjede. Primijetivši to, Duka izgubi povjerenje u punca, te nastojaše izbjeći svaku prili-
271 ku u kojoj bi ga se ovaj mogao domoći. No Klapen, koji bijaše lukav čovjek, prevari Duku poslužívši se nekim tamošnjim biskupima i redovnicima pred kojima prisegnu da neće zetu nanijeti nikakva zla, te ga uz njihovu pomoć dovede u Kostur, gdje suprotno zadanoj riječi nasrnu na njega, iskopa mu oči i posla ga u dio Vlaške prema Moreji i Crnomorju u kojemu življaše i Dukin brat Stefan.

Duku oslijepi njegov punac Klapen.

Francesco, gospodar Mesare.

Ovaj posljednji odrastavši posta krasan mladić i oženi se kćeri Franceska, gospodara Mesare i mnogih drugih gradova i mjesta smještenih između rumunjske granice s onu stranu Crnomorja i primorja.

Anđelina se uda za Tomu Preljubova.

Sestra njihova Anđelina izraste u pravu krasoticu, te je uze za ženu Tomo, sin Preljuba, despota i gospodara Janjine i obližnjih mjesta. Postupaše on s njom vrlo loše, kako iz ljubomore, tako i zato što bijaše zao čovjek. Bijaše on u ratu zarobio Inika Daulova i odgojio ga na svom dvoru, gdje se ovaj zatim sprijatelji s Tominom ženom Anđelinom.

Inik ubije Tomu.

Ne bi li se lasnije prepustio nasladi, i ne bez pomoći Anđelininih varki,

Inik ubi Tomu. Kad to vidje Tomin sin, obrati se Turčinu uz čiju pomoć uhvati Inika i oslijepi ga. No budući da taj

Anđelina se ponovno uda, za Izaiju Napuljca.

Tomin sin još uvijek ne bijaše podoban vladati, Anđelina se na savjet svojih plemića ponovno uda, i to za Izaiju iz Napulja u Bizantu, u to doba gospodara Kefalonije. Zahvaljujući razboritosti kojom upravljaše kako svojom zemljom, tako i ženinom, održa se na vlasti, a za njegova života Turci mu ne zadavahu muke, jer ih on neprestance darivaše. Kukavni onaj car koji za života bijaše dopustio da plemići zauzmu njegovo carstvo, proboravi neko vrijeme kod kralja Vukašina, koji mu za uzdržavanje bijaše dodijelio jedan sasvim malen okrug. Ode zatim knezu Lazaru, koji podjednako loše postupaše s njime, te se ponovno vrati kralju Vukašinu. Kad vidje da ovaj po običaju postupa s njime loše, odluči skloniti se u Dubrovnik, o čemu kralja Vukašina izvijesti jedan sluga, te ovaj udari

Kralj Vukašin ubije cara Uroša.

cara buzdovanom po glavi. Car osta na mjestu mrtav, a Vukašin ga umota u sag i dade ga pokopati u Šareniku na području Skopja. Život toga vladara uistinu može poslužiti kao bjelodan primjer prevrtljivosti sreće, koja ga u mladosti, zdrava i okružena počastima i bez ikakva njegova napora bijaše himbenom dobrotom uzdigla na najviše položaje, obdarivši ga takvim bogatstvom, moći i veličanstvom da bijaše malo vladara koji se mogahu 272
mjeriti s njime, da bi zatim ista ta sreća odjednom svukla lažnu svoju obrazinu i utukla ga tako da i bez tuđinskog nasilja zapade u takvu bijedu da bijaše gotovo prisiljen u ime Božje prositi u svojih ljudi koricu kruha i odijelo. Za

Za Uroševa života, Dubrovčani mu svake godine slahu 600 dukata.

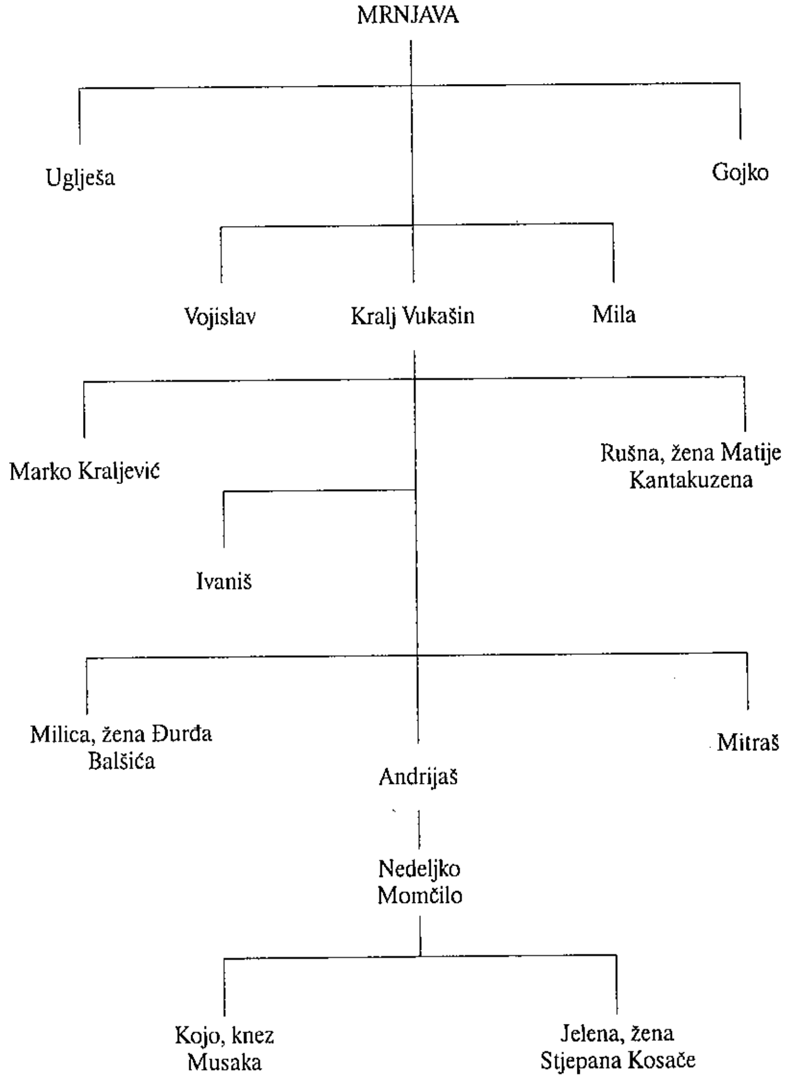
života mu Dubrovčani svake godine slahu šesto dukata, kao što bijahu ugovorili s njegovim pređima dok ovi još bijahu živi, i tim se novcem car Uroš uzdržavaše. Majka njegova Jelena nakon smrti muža življaše u žalosti, ne pojavljujući se pred plemstvom i dijeleći svoje dane s redovnicima i ona poput kakve redovnice, neprestano tužna. Budući da za njezina života ne mogahu ostvariti svoje naume, jer u početku ona upravljaše kraljevstvom, plemići se silno rasrdiše, što i bijaše glavnim razlogom propasti carstva njezina sina. Videći ga pritisnuta tolikim nevoljama i

Uroševa majka umre očajna.

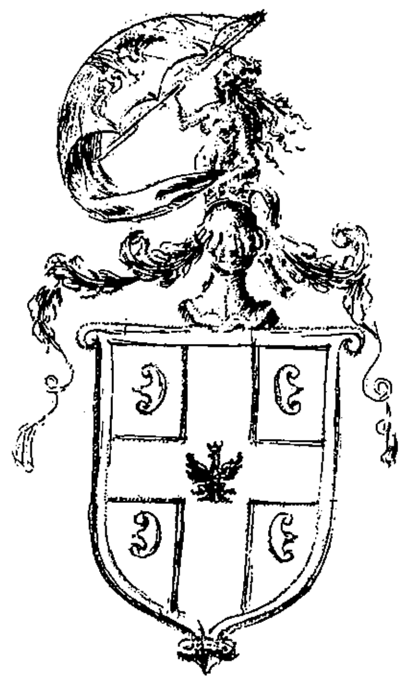
nesrećama, a ona sama živeći redovničkim životom u jednom selu, izdahnu gotovo očajna tri godine nakon smrti svoga sina, cara Uroša, što bje godine 1371.

273

RODOSLOVNO STABLO SRPSKOG KRALJA VUKAŠINA

GRB SRPSKOG KRALJA VUKAŠINA 274

[Mrnjavčevići

Nakon što smo ispripovijedali kako je ugasnulo carstvo kuće Nemanjića u Raškoj, nastavit ćemo sada pripovijest o pothvatima one četvorice velikaša koji još za života Uroša, posljednjega kralja i cara te loze, zauzeše raško carstvo. Počet ćemo od kralja Vukašina i brata mu Uglješe, koji se rodiše u Hlijevnu od oca Mrnjave. Njihov otac bijaše u početku siromašni plemić, no zatim se uzdignu zajedno sa sinovima zahvaljujući caru Stefanu koji se kasno jedne večeri bijaše zatekao kod Blagaja, a ne htijaše ući u grad, te ga Mrnjava ljubazno ugosti u svom domu. Car ga tada zbog uljudnosti njegove povede na

Kralj Vukašin i Uglješa rodiše se u Hlijevnu.

275 dvor zajedno sa ženom, tri sina i dvije kćeri. Sinovi bijahu Vukašin, Uglješa i Gojko. Braća Vukašin i Uglješa bijahu na oružju snažniji i spretniji od ostalih plemića, a posebice Uglješa, koji ratovaše protiv Soluna, da bi ga doveo do toga da mu mora plaćati danak, a da ga smrt nije u tome spriječila, bio bi u potpunosti zagospodario gradom. Bijaše k tome stalno u ratu s Turcima na granicama svoje zemlje, a svaki put izađe iz bitke s njima kao pobjednik, zbog čega Turci izgubiše svu snagu i srčanost koje pokazivahu u ratu. Knez Lazar i župan Nikola Altomanović, prvi plemići u Raškoj nakon Vukašina i Uglješe, ne mogahu podnijeti uspjehe te braće, te odlučiše poniziti ih i obuzdati njihovu oholost. S tom nakanom odoše caru Urošu, potičući ga na sve moguće načine protiv njih, pa ga na koncu nagovoriše da stupe u savez protiv braće, obećajući caru sve ono što bi oduzeli Vukašinu i Uglješi, te da bi uz to uložili sve napore kako bi mu vratili očinsko kraljevstvo. Skupivši, dakle, moćnu vojsku, krenuše s njome u napad na kralja Vukašina i Uglješu, koji također pripremiše svoje ljude, te se sukobiše na Kosovu polju. Kad zametnuše boj, knez Lazar se povuče sa svim svojim ljudima i pobježe, a Nikola Altomanović osta boriti se, te bje poražen, ljudi njegovi poubijani, a on se jedva spasi bijegom. Cara Uroša uhvatiše živa s nekolicinom njegovih dvorana, dok drugi poginuše, a među njima i Nikola Buća, glavni rizničar cara Stefana Dušana, koji slavno pade braneći svoga gospodara. Ostavi on iza sebe sina Petra, od kojega potekoše plemići iz kuće Buća, a danas žive u Dubrovniku. Imaše on i tri kćeri; Bioča bijaše udana za Marina Gučetića, druga se uda u kuću Gundulić, a treća posta ženom Luke Bunića. No vratimo se našoj pripovijesti. Nakon poraza i zarobljavanja cara Uroša, kralj Vukašin ga odvede u Rašku, gdje se zatim skonča njegov život kako smo već opisali. U taj rat ne bijaše umiješana kuća Balšića, budući da Đurađ Balšić bijaše zet kralja Vukašina, pa dok vladari ratovahu međusobno, Balšić se pobrinu za sebe osvajajući zemlje uz svoje granice. Dru-
276 gu kćer kralja Vukašina, imenom Rušna, otac dade za ženu Matiji, sinu konstantinopolskog cara Ivana Kantakuzena. Ovaj posljednji bijaše u ratu sa svojim zetom Ivanom Paleologom, te htijući učvrstiti carski položaj i vlast, posla prosce da zatraže ruku Rušninu za njegova sina. Otac Vukašin smjesta prista i dade u miraz sve svoje zemlje u Albaniji. Konstantinopolski taj car ratovaše s Paleologom punih dvadeset godina, a posljedica toga bijaše i strašan rat između Mlečana i Genovljana. Genovljani, naime, potpomagahu Kantakuzena, a Mlečani Pa-

Grad Solun plaća danak Uglješi.

Uglješa često potuče Turke.

Kralj Vukašin i Nikola Altomanović zametnu bitku.

Nikola pretrpi poraz.

Nikola Buća pogine na Kosovu polju.

Kći kralja Vukašina Rušna, žena Matije Kantakuzena.

leologa. Dogodi se tako da stvari krenuše loše po Mlečane krivnjom jednog njihova zapovjednika, te ih Genovljani potukoše, zbog čega se sreća okrenu i protiv Kantakuzena, kojem u toj bici poginu sin Matija. No ostaše iza njega sin imenom Georgij i dvije kćeri; jedna se zvaše Helena i posta caricom Trapezunta, a druga bijaše Irena, koja se uda za srpskoga despota Đurđa. Ona, dakle, kako kaže Johannes Leunclavius, bijaše unuka kralja Vukašina.

Irena, žena despota Đurđa, bijaše unuka kralja Vukašina.

Ovaj zajedno s bratom Uglješom bijaše odlučio razvlastiti kneza Lazara i Nikolu Altomanovića i potpuno ih uništiti, kako ih ne bi mogli ometati u drugim pothvatima koje imahu na umu. No tada ne poduzeše ništa, budući da Turci, koji im bijahu susjedi na granicama, iskoristiše taj rat kako bi poharali njihove zemlje i nanijeli velike štete. Vukašin i Uglješa htijahu se prvo osvetiti Turcima, a zatim svom snagom nasrnuti na župana Nikolu i kneza Lazara. Skupiše tako vojsku od dvadeset tisuća boraca i krenuše u potragu za Turcima sve do Tracije, koju ovi bijahu velikim dijelom zauzeli.

Kralj Vukašin i Uglješa spale turske zemlje u Traciji.

Ne naišavši na Turke, opljačkaše i spališe njihove zemlje, te se potom vratiše u Rašku, ne održavajući putem nikakav red među svojim vojnicima. Kad to vidješe Turci, koji se bijahu povukli u brda i sad pomno pratijahu neprijateljska kretanja, odabraše među sobom tri tisuće najhrabrijih boraca, koji dostignuše začelje neprijateljske odstupnice sastavljene od Uglješinih ljudi, mahnito nasrnuše na njih i potukoše ih.

Sulejman III. potuče Vukašina i Uglješu.

Piše Laonik kako Sulejman III. noću krenu u napad na vojsku kralja Vukašina i brata mu Uglješe, koji se tada nalažahu s drugim dijelom vojske
nešto dalje od tog mjesta, pa sa svim svojim ljudima po- 277
hitaše u pomoć onima koji bježahu pred Turcima najbrže što mogahu i bez ikakva nužna reda, te se ponovno sudarahu s Turcima. Kad ovi ugledaše Vukašina i Uglješu kako im se približavaju izdaleka, pričekaše ih zbijajući redove, te im se srčano odupriješe hrabro se boreći i stvorivši tako veliku pomutnju u raškoj vojsci, koja u borbi ne održavaše nikakav red niti znaše kako joj se i s kime boriti. Turci to iskoristiše sve ih snažnije pritiščući, te potukoše i taj dio neprijateljske vojske i natjeraše ih u bijeg, usprkos naporima kralja Vukašina i Uglješe da odgovore svoje od bijega. Shvativši da im ništa drugo ne

preostaje, i oni se dadoše u bijeg ne bi li spasili goli život. Turci krenuše u potjeru za njima, a ovi, stigavši do rijeke Hebra, danas Marice, baciše se zajedno s konjima u rijeku kako ne bi pali u ruke neprijatelju. Učiniše to i mnogi plemići i uglednici, kojih se većina utopi u rijeci, zajedno s Uglješom i bratom njegovim Gojkom koji zapovijedaše vojskom.

Uglješa i Gojko utope se u rijeci Marici.

Kralj Vukašin pregazivši rijeku i osjetivši strašnu žeđ, još na konju stade piti s jednog izvora. Njegov štitonoša Nikola Hrsojević ugleda tada ogrlicu oko njegova vrata, zbog koje ga ubi kod sela Karamanli, gdje se Rašani bijahu sukobili s Turcima, nedaleko utvrde Černomen u Traciji.

Kralj Vukašin poginu od ruke svog štitonoše Nikole Hrsojevića.

Vukašinovo tijelo prenesoše zatim u crkvu Svetog Dimitrija u Sušici, u Raškoj, no nigda ne pronađoše tijela Uglješe i Gojka. Oni koji u toj bici ne poginuše, biše zatim uhvaćeni živi i odvedeni u zarobljeništvo, a zbi se to godine 1371., dana 26. rujna.

1371.

Takav svoj kraj dočeka kralj Vukašin. Za života se pokaza velikim prijateljem Dubrovčana, osim što se godine 1369. rasrdi na njih zbog cara Uroša, vjerujući da ga oni hrabre da se oružjem okrene protiv njega.

Kralj Vukašin bijaše prijatelj Dubrovčana.

Stoga skupi brojnu vojsku, ne bi li naškodio Dubrovčanima, pa iako oni bijahu na sve načine pokušali udobrovoljiti ga, ne odusta od tog pothvata sve dok ne dođe k njemu Vlaho Vučić Bobaljević, poslan od Dubrovčana u izaslanstvo. Osta on na kraljevu dvoru više od mjesec dana, a da ga vladar ne primi.
278 Na koncu, zahvaljujući uobičajenoj mu razboritosti, uspje
mu da kralj Vukašin, popustivši pred njegovim vrlinama u nazočnosti nekih svojih plemića kaže kako zemlja, koja rađa takve ljude urešene svakom krepošću i dobrotom, ne zaslužuje da joj se nanosi zlo. Ispunivši Bobaljevićeve zahtjeve, kralj se oprosti od njega darujući mu konja najplemenitije pasmine, dva para sokolova i dva para hrtova, što ovaj zatim, kako je običaj u dubrovačkih poklisara, preda svojim gosparima, da bi oni potom sokolove i konja poklonili jednom njemačkom plemiću u povratku iz Svete Zemlje. Vraćajući se našoj pripovijesti, reći ćemo da nakon smrti kralja Vukašina uvelike oslabi moć raških vladara, dok poraste ona Turaka.

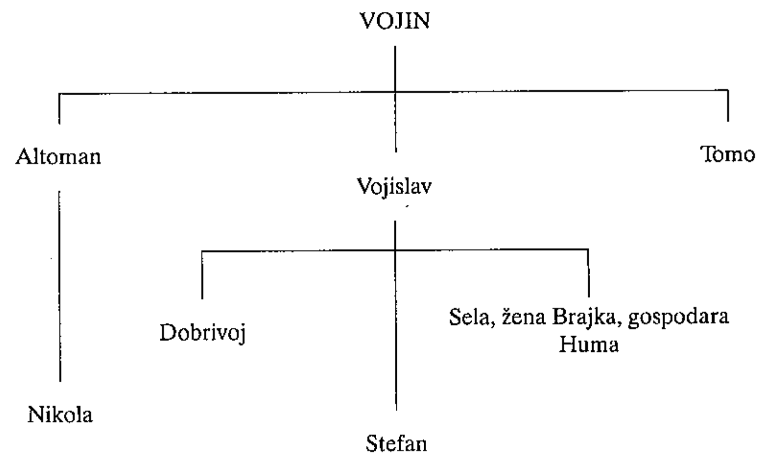
Smrću kralja Vukašina, Turci ojačaju u Raškoj.

Naime, uzoholivši se nakon spomenute pobjede, stadoše bez ikakvih zapreka prodirati u sve dijelove Raške i pljačkati ih, a plemići toga kraljevstva, ne mogavši im se nikako oduprijeti, sklapahu redom mir s

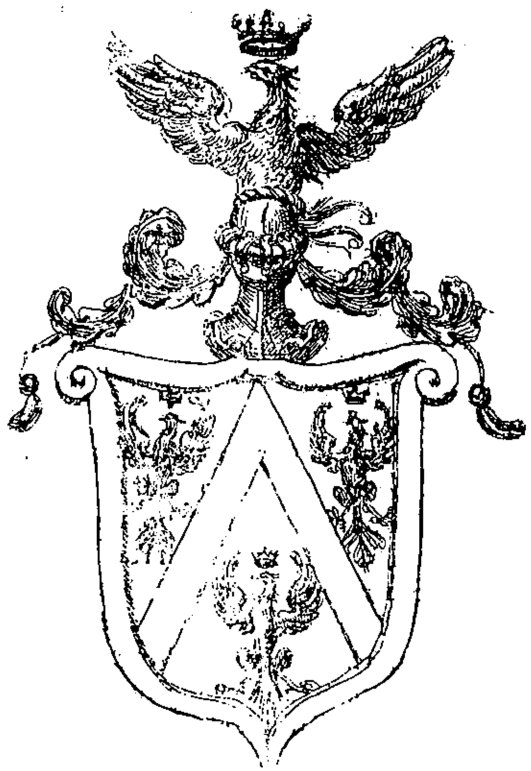
Turcima i stupahu u njihovu službu u ratovima protiv kršćana. *Žarkovi sinovi Dragaš i Konstantin.* Među njima bijahu i Dragaš i Konstantin, sinovi Žarka Dejanovića, te mnogi drugi plemići, negda podanici kralja Vukašina i brata mu Uglješe. Taj Konstantin (kako piše Laonik u 2. knjizi) prednjačiše pred svima svojom vojnom vještinom, a i zbog razboritosti njegove smatrahu ga među prvima. On nasrnu na Bugare i Albance, kojima oduze mnoga područja, pa kad mu umre brat Dragaš, naslijedi ga na vlasti, te i on bijaše prisiljen pohoditi često Turčinov dvor. Nakon smrti kralja Vukašina ostaše četiri njegova sina, *Četiri sina kralja Vukašina.* poimence Marko, Ivaniš, Andrijaš i Mitraš. Premda započeše vladati svojom državom na veliko zadovoljstvo podanika, neprijatelji im ipak ne dopustiše dugo uživati u vlasti. *Tko zauze državu kralja Vukašina.* Knez Lazar im, naime, oduze Prištinu i Novo Brdo s mnogim okolnim mjestima, a s druge strane Nikola Altomanović zauze čitavo područje uz granice s njegovom zemljom. Balšini sinovi, iako rođaci Vukašinove djece, prisvojiše Prizren sa susjednim krajevima. Turci također ne propustiše priliku da zagospodare velikim dijelom njihovih posjeda u Romaniji. Spomenuta braća, ne bi li tako bar nešto zadržali za sebe, pristaše na plaćanje danka Turcima i stupiše u njihovu vojnu službu. No Ivaniš ne izdrža zadugo njihova ugnjetavanja, te se s nekolicinom svojih ljudi povuče u Zetu Balšinim sinovima, koji ga vrlo rado primiše i prepustiše mu toliko zemlje da sa svojima može preživjeti. Drugi njegov brat Marko, kojega neki zovu Kraljevićem, krenu s Bajazitom, prvim turskim carem tog ime- 279 na, u pohod protiv vlaškog kneza Mirče, pa kad se uhvatiše u koštac kod Kraljeva u Vlaškoj, Marko osta poraženim i u bijegu u šumu pogodi ga strijela nekog Vlaha koji bijaše pomislio da se radi o zvijeri. *Marka Kraljevića ubi neki Vlah.* Tijelo njegovo pokopaše u samostanu Blačani kod Skopja. Mitraš jednako tako pade u boju protiv Turaka i umre bez potomaka. Četvrti brat Andrijaš dobi sina Nedeljka Momčila, koji zatim posta ocem Koje, kneza Musaka, i Jelene, žene Stjepana Kosače, vojvode od Sv. Save, te iz kuće kralja Vukašina ne preosta drugih potomaka. Kralj taj, zajedno sa svojom braćom, dočeka bijedan kraj svojih dana, i to ne bez Božje volje, koja im ne dopusti uživati u kraljevstvu tako nepravedno otetom iz ruku njihova gospodara koji ih onakve niska roda bijaše uzdigao i učinio plemenitima.

RODOSLOVNO STABLO NIKOLE ALTOMANOVIĆA, KNEZA UŽIČKOG

280

GRB NIKOLE ALTOMANOVIĆA 281

Vojin, plemić kralja Uroša.

Slijedi sad prikaz povijesti i kraja Nikole Altomanovića, drugoga nasilnog prisvajača raškog kraljevstva. Kako bi se pristupilo toj pripovijesti, čitaoci moraju znati da u vrijeme kralja Uroša Slijepog među plemićima bijaše i jedan imenom Vojin. Uživaše on velik ugled kod kralja, te mu ovaj prepusti upravu i, štoviše, posjed nad čitavom humskom kneževinom, koji sa svih strana graniči s dubrovačkim područjem. Za života se okoristi raznim izlikama kako bi Dubrovčanima nanio velike štete. Vojin dobi tri sina: Tomu, Vojisava ili Vojislava, te Altomana, koji nakon očeve smrti podijeliše međusobno humsku kneževinu. Vojislavu pripade područje koje graniči s Dubrovčanima, a on za života bijaše stalno u sukobu s njima, pri čemu uništi i spali njihove zemlje i **[Altomanović**

282

Nanese velike štete Dubrovčanima.

poubija mnoštvo njihovih trgovaca koji, pouzdajući se u zadanu riječ, trgovahu u njegovoj zemlji. Govoraše on pritom da sve to čini na nalog svoga gospodara kralja. No Dubrovčani mu svejedno katkada vratiše istom mjerom. Nakon njegove smrti, nećak mu Nikola, sin Altomana koji bijaše umro još za života Vojislavova, nadmašivši zlodjelima i djeda i strica, nezadovoljan dijelom koji u podjeli zemlje bijaše dodijeljen njegovu ocu, nasilno zauze također i dio svoga strica Vojislava. Kako u budućnosti ne bi zbog toga došlo do sukoba ili rata, uhvati Vojislavove sinove Dobrivoja i Stefana zajedno s njihovom majkom, te ih baci u tamnicu, gdje nakon sedam godina zatočeništva jadno skončaše život. Drugi pak tvrde kako ih on ubrzo otrova, a Tomo ne ostavi za sobom djece. Kao mladić, Nikola bijaše vrlo hrabar i vladaše Humom kojim otac njegov Altoman bijaše upravljao za života cara Stefana, a nakon smrti strica, čije se zemlje prostirahu od dubrovačkog primorja do Užica, zauze, kako rekosmo, i te krajeve i steknu još neka područja sve do granica Srijema, tako da pod njegovom vlašću bijahu zemlje sve do bosanske međe na Drini. Bijaše čovjek vičan oružju i spretan, ali u svim svojim postupcima nepromišljen, prevrtljiv i vjerolomán, lako se laćaše oružja i kretaše u rat sa svim susjednim vladarima. Uvjeren da na svijetu nema hrabrijeg ni moćnijeg od njega, krenu u ratni pohod i stade harati granicama Bosne oko Drine, nanoseći velike štete bosanskom banu Tvrtku. Jednom na nagovor i uz pomoć Sanka, sina Miltenova, krenu pljačkati Hum i uništavati tu pokrajinu; povede borbu u Bišću u okolici Podgrađa i zauze ga; ode zatim sve do Loporina i tamošnjih sela. Spomenuti Sanko negda bijaše plemić bana Tvrtka, a vladaše čitavim Humom od primorja do Konjica i Nevesinja, uključujući i vlaške zemlje. Kad ban vidje kako ga Sanko napada, naoruža se protiv njega i protjera ga, a ovaj ode Nikoli Altomanoviću, s kojim pljačkaše zatim humske zemlje.

Knez Vojislav uništi dubrovačko područje.

Nikola otruje Dobrivoja i Stefana.

Sanko Miltenov hara Humom.

Sankove zemlje.

283 Nikola taj, kao što smo malo prije rekli, zarati i s gradom Dubrovnikom. Tako godine 1371., uhvativši neke dubrovačke trgovce i plemiće, stavi ih na muke vadeći im zube, te na koncu silom dobi od njih četiri tisuće fjorina. Iste te godine, kad se s brojnim ljudstvom spusti u

Rat između Dubrovčana i Nikole Altomanovića.

Župu dubrovačku kako bi harao tim krajem, Paško Martinušić ga dočeka između Trebinja i Župe dubrovačke. Uhvatiše se u koštac, a Nikola bje poražen i izgubi mnogo svojih plemića. Haraše on neprestance i na granicama Ugarske. Kako ne bi propustio izvršiti niti jedan mogući zločin, odluči ubiti kneza Lazara i zauzeti njegove pokrajine, te ga s tom nakanom pozva na razgovor. Knez Lazar, poznajući predobro pakost njegovu, nemaše povjerenja u njega. Iako ne bijahu u otvorenom sukobu, mržnja im bijaše obostrana. Uza sve to, ugovoriše mjesto sastanka i razgovora. Knez Lazar dođe sa svega pet ljudi i Nikola s isto toliko, a svi bijahu nenaoružani. No

Nikola Altomanović hoće mučki ubiti kneza Lazara.

Nikola, koji ne bijaše došao ni iz jednoga drugog razloga nego da oduzme život knezu Lazaru, prije njihova sastanka bijaše poslao nekolicinu svojih ljudi od povjerenja da sakriju oružje pod panjeve stabala i u snijeg kojega bijaše na tom mjestu. Kad se sastaše, po svršetku pregovora Nikola izvuče skriveno oružje i jedan od njegovih ljudi rani u prsa kneza Lazara tako da ovaj od udarca pade na zemlju gotovo mrtav. Rana zapravo ne bijaše smrtonosna, jer mač ne prodre u tijelo, odbivši se o zlatni križ oko Lazarova vrata. Nikola i njegovi ljudi, uvjereni da je Lazar jamačno mrtav, okrenuše se protiv ljudi iz njegove pratnje, te ubiše raške plemiće Mihajla Davidovića i Žarka Merešića. Kako se sve više podizala vreva tog okršaja, štitonoša koji čuvaše konja Lazarova dotrča na mjesto gdje mu lažaše gospodar koji, ugledavši konja, usta i uzjahavši pobježe. Ne primijetiše to ni Nikola niti itko od njegovih, uvjereni kako već bijahu da je mrtav i obuzeti pokoljem drugih, a i kad primijetiše, ne usudiše se krenuti u potjeru za njim. Lazarovi ljudi bijahu, naime, u blizini, te bi mu pritekli u pomoć. Nikola bje stoga prisiljen pobjeći, a knez Lazar zbog zadobivene rane osta dugo

Lazar pošalje izaslanike kralju Ludoviku.

vezan uz postelju. Ozdravivši, međutim, posla svoje 284
izaslanike ugarskom kralju Ludoviku s molbom da mu pomogne u osveti uvrede koju mu Nikola bijaše nanio, obećajući mu zauzvrat deset tisuća funti srebra i pokornost poput odanog sluge. Stupi u pregovore i s bosanskim banom Tvrtkom, neprijateljem Nikolinim, moleći ga za pomoć u tom pothvatu. Ugarski mu kralj smjesta posla tisuću kopljanika pod zapovjedništvom tadašnjega

srijemskog bana Nikole Gorjanskog, a ban Tvrtko dođe osobno sa svojom vojskom. Tako udruženi s knezom

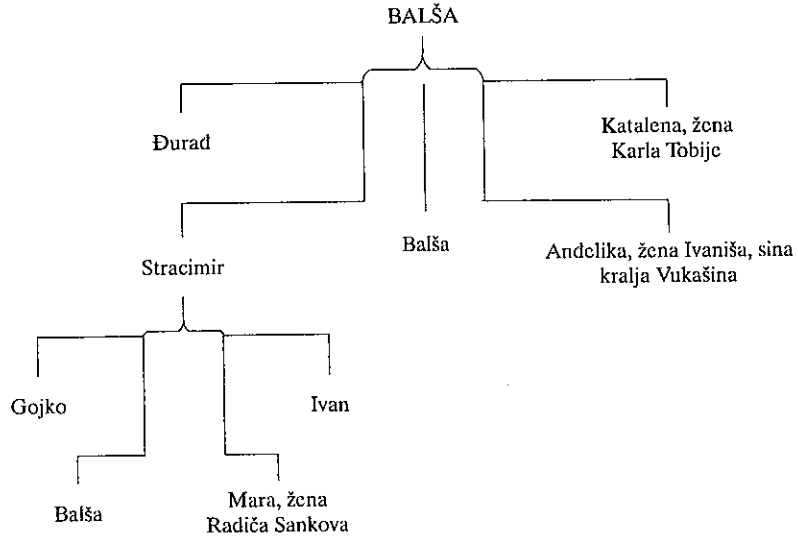
Bosanska i raška vojska napadnu Nikolu Altomanovića.

Lazarom upadoše u Nikolinu zemlju i stadoše žariti i paliti sve oko sebe. Uvidjevši da im se ne može oduprijeti ni ravnopravno suprotstaviti, Nikola krenu u povlačenje prema moru. Dođe prvo do utvrde Klobuk koju bijaše prepustio na čuvanje plemićima zvanim Zorke, no usprkos brojnim dobročinstvima koje bijahu primili od njega, ne pustiše ga u unutrašnjost utvrde. Nakon te izdaje, zaputi se u smjeru Trebinja i Konavala, no ni tamo ga rado ne primiše, pa kad to primijeti, stade razmišljati gdje bi se mogao skloniti. Ne htje poći u Dubrovnik, ne uzdajući se u taj grad nakon okrutnog rata što ga bijaše poveo protiv tamošnjeg puka, iako tada bijahu u miru. Tako odluči vratiti se natrag i skloni se u svoju utvrdu u Užicama. Knez Lazar bje izviješten o tome, te smjesta pohita s vojskom u opsadu toga grada. Posluži se u napadima na utvrdu svim sredstvima, a poglavito vatrom, pa kad oni unutra ne mogoše više odolijevati napadima, predaše se. Tako onaj zao čovjek Nikola bje zarobljen, a sva njegova dobra biše mu oduzeta. Kao zatočenika dadoše ga na čuvanje plemićima, najljućim njegovim neprijateljima,

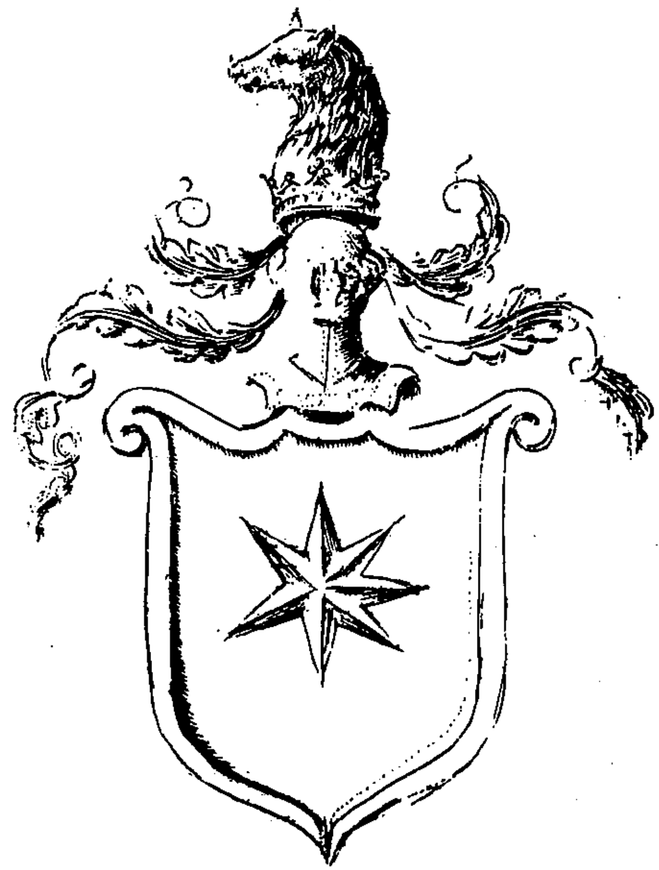
Knez Lazar zarobi i oslijepi Nikolu Altomanovića.

kojih čelnik bijaše Stefan Musić. Na tajnu privolu kneza Lazara dade mu iskopati oči, te Nikola tako oslijepljen proboravi neko vrijeme u samostanu, a zatim se, lutajući od jednog mjesta do drugog, na koncu skloni u Zetu kod Balšinih sinova, ne bi li mu oni priskrbili najnužnije da preživi. Tamo i skonča svoje dane, godine 1374. Tako Nikola Altomanović, koji nigda ne htje živjeti u miru i prijateljstvu ni s kim, bje kažnjen za svoja zlodjela. Od zemalja koje negda bijahu u njegovu posjedu, svatko od susjeda uze dio uz svoje granice, izuzev Trebinja, Konavala i Dračevice, koje Balšini sinovi zauzeše, premda se ne bijahu umiješali u taj rat.

RODOSLOVNO STABLO BALŠE, GOSPODARA ZETE

GRB BALŠIĆA

[Balšići]

Balša, o kojem ćemo sada govoriti, bijaše siromašan plemić iz Zete, a za vladavine cara Stefana u njegovu posjedu bijaše samo jedno selo. Nakon careve smrti i zahvaljujući tome što njegov sin Uroš bijaše nesposoban vladar, Balša s nekolicinom svojih prijatelja i sa sinovima Stracimirom, Đurđem i Balšom krenu u osvajanje donje Zete. Stracimir po dobroti i vjernosti bijaše bolji od ostalih; Đurađ bijaše mudar, vrlo oštrouman i vičan oružju; Balša bijaše čestit čovjek i vrstan konjanik, ali ne pretjerano pametan. Njihov otac prvo osvoji ska-

Balšu tog na slavenskom jeziku zovu Baoša Zećanin.

Balša zauzme Zetu.

287 darsku utvrdu, koju mu prepustiše branitelji grada, a zatim zauze cijelu Zetu sve do Kotora.

Đuraš Ilijić, gospodar gornje Zete.

Krenu tada sa svojim ljudima u pohod na gornju Zetu, koja bijaše u posjedu Đuraša Ilijića i njegovih rođaka. Balšini sinovi ubiše Đuraša, dio njegovih rođaka pade u zarobljeništvo, a ostali napustiše zemlju, te Balšini sinovi tako zagospodariše i gornjom Zetom. Slično tome padoše im u ruke i Dukađini, koji imahu velike posjede u Zeti, te ih dio poubijaše, a druge zatočiše. U osvajanju Zete, kao i drugih pokrajina, poslužiše se oni više lukavstvom i varkama negoli snagom oružja.

Đurađ Balšić napusti prvu ženu i oženi se Teodorom.

S kraljem Vukašinom bijahu u miru, budući da njegova kći Milica bijaše Đurđeva žena, a muž je nakon smrti njezina oca napusti da bi uzeo Teodoru, bivšu ženu Žarka Mrkšića i sestru Dejanovih sinova Dragaša i Konstantina, ženu mudru i lijepu.

Nikola Capina.

Dođe tada u Zetu čovjek vrlo niska podrijetla po imenu Nikola Capina, koji u mladosti bijaše sluga u nekih Dubrovčana, a govoraše se da bijaše rođen u Zeti od nekog siromaha, te da neko vrijeme življaše u zavičaju. Izrastavši zatim u lukavca i prepredenjaka, poče se izdavati za Šišmana, sina bugarskog cara Mihaela koji, kako već rekosmo, bijaše poginuo u boju od ruke Rašana. Capina pričaše kako nakon očeve smrti bijaše ostao kao trogodišnje dijete s majkom, navodeći pritom dokaze u koje neki povjerovaše, dok se drugi ne daše uvjeriti. Skupivši, dakle, nešto ljudi, u vojničkom ruhu prijeđe s njima u napuljsko kraljevstvo, kojim tada vladaše kralj Robert ili pak, prema drugim tvrdnjama, Ludovik, negdašnji knez Taranta. Naime, kako piše Scipione Ammitato nakon što napuljska kraljica Ivana I. bijaše ubila svoga muža Andriju, uda se ona za tog Ludovika, tada kneza Taranta, prekrasna mladića, sina Robertova brata Filipa.

Predstavlja se kao bugarski car.

Predstavljajući se kao bugarski car, Capina se smjesti kod toga kralja najudobnije što mogaše, a ovaj mu povjeri mnoge zadaće, ponajviše da uhvati neke pobunjenike.

Oženi se sestrom napuljskog kralja.

On tako dobro izvrši te zadaće, da omilje kralju, te mu ovaj dade za ženu jednu svoju nezakonitu sestru udovicu koja bijaše majka Karla Tobije, albanskog velikaša, kojeg drugi zovu također i Karlo Tokija, Tofija i Topija. Bje on rođen 288 (kako tvrdi Marino Barletio) u Beneventu, a kad ga napuljski kralj posla u Grčku, prvo za kralja osvoji ta-

Osvoji grčko otočje.

mošnje otoke, ali ih zatim zadrža za sebe. Uhvati on u lovu Muzakija, odnosno Izaka, te ga ubi, kako piše Laonik.

Karlo Topija podiže Kroju.

Zauze potom Akarnaniju, Artu, Etoliju i zemlju Ahela zajedno s Elidom, te izgradi grad Kroju. No da se vratimo našoj pripovijesti, recimo da Ludovik, uvjerivši se u vrline Nikole Capine, odluči poslati ga na Siciliju, pa kad ovaj izvrši sve naloge s najvećim uspjehom, zasluži time doživotnu kraljevu naklonost. Ludovik ga obasu velikim počastima i dodijeli mu položaj kakav priliči takvu čovjeku, no nakon kraljeve smrti Capina, uvidjevši da u kraljevstvu ima mnogo neprijatelja, napusti tu zemlju s nešto vojnika. Dođe tako u Drač, čiji ga građani vrlo rado primiše, i to zbog njegovih obećanja da će oružjem osvojiti za njih Zetu i Albaniju i učiniti ih gospodarima tih zemalja kojima tada vladahu Balšini sinovi. Ovi posljednji načuše glase o tome, te s mnoštvom naoružanih ljudi dođoše pod zidine Drača i stadoše napadati grad, na što Capina izađe sa svojim vojnicima i uhvati se u koštac s neprijateljem.

Capina se bori s Balšićima.

Iako se Capina i njegovi ljudi hrabro borahu i jedan od njegovih vojnika, štoviše, obori s konja Đurđa Balšića, ne prepoznavši ga, brojčana nadmoć protivnika, kojih bijaše dvadeset na jednoga, prisili Capinu i njegove da se povuku. No oni unutar gradskih zidina, vidjevši razvoj događaja, zatvoriše gradska vrata i ne pustiše unutra ni Capinu niti ikoga drugoga, te mnogi padoše u ruke neprijatelju, a drugi poginuše. Capina se nato silno rasrdi i otputova iz Drača.

Uđe u Bugarsku i nastoji zauzeti to kraljevstvo.

Lutajući svijetom u vojničkom ruhu u potrazi za srećom, na koncu stignu i u Bugarsku, te izdajući se i tamo za Šišmana, sina cara Mihaela, uz pomoć nešto Turaka i Bugara krenu u osvajanje zemlje i zaposjedanje utvrda toga kraljevstva. Tadašnji vladar Bugarske Šišman, sin Aleksandrov, stade nato smišljati kako bi ga se riješio. Kad mu rekoše da se ovaj zabavlja s nekom Bugarkinjom, ljepoticom po imenu Dunava, stade je obasipati obećanjima, te ga na koncu uz njezinu pomoć otrova.

Bugarkinja Dunava otruje Capinu.

Tako skonča kukavni Capina, godine 1373. U isto to vrijeme preminu i stariji Balšin sin Stracimir, iza kojeg osta jedan nejak sin, imenom Đu-
289 rađ.

Alojz Navarski hoće zauzeti raško kraljevstvo.

Nakon toga dođe u Apuliju jedan od pripadnika navarske kraljevske kuće, imenom Alojz, knez vičan oružju i pravi junak. Oženivši se vojvotkinjom kraljevske krvi, na-

kani osobno otići u Drač i krenuvši otamo zauzeti ne samo okrug Zete i albanske zemlje, za koje govoraše da pripadaju njegovoj ženi, nego i kraljevinu Rašku, bude li mu sreća naklonjena. Posla u Drač kao prethodnicu šesto valjanih vojnika koje bijaše doveo sa sobom iz Gaskonje, no i ne napusti Apuliju, kad se tamo teško razbolje i umre. Vojnici poslani u Drač, ostavši bez zapovjednika, sukobljavahu se svakodnevno s Karlom Tobijom i drugim albanskim velikašima, a nitko im se ne mogaše ravnopravno oduprijeti, jer stotinu njih vrijediše više od tisuću Albanaca ili onih iz Zete. Kad to vidje Đurađ Balšić, povede protiv njih u Drač ponajbolje vojnike koji se mogahu naći u Zeti i Albaniji, vjerujući da će ih tako nadjačati, no pohod njegov osta bez uspjeha. Uhvati se on s njima u koštac više no jednom, ali nigda ne izađe iz boja kao pobjednik. Uvidjevši kolike su ratničke njihove vrline i promislivši kako bi, ne poduzme li nešto, mogli dovesti u opasnost njegove posjede u tom kraju, Đurađ odusta od vojevanja s njima i odluči pokušati ih se riješiti novcem. Ponudi im šest tisuća fjorina ako napuste Drač, a oni smjesta prihvatiše pogodbu, ukrcaše se na brodove i otploviše put Rumunjske, gdje u borbi zauzeše više utvrda i pokrajina, koje dugo zadržahu u svom posjedu.

Francuski vojnici nadjačaju Đurđa Balšića.

Nakon smrti kralja Vukašina, kako je rečeno, braća Đurađ i Balša zauzeše dio njegove zemlje, pa ne zadovoljivši se time, zaratiše s Blažom Matarangom, gospodarom Musaka. Ne uspjevši nadjačati ga u boju, sklopiše mir s njime, pretvarajući se da su mu prijatelji. Jednoga dana pozvaše ga uz zadanu riječ da im dođe u pohode, te ga zatočiše zajedno s njegovim nejakim sinom i zadržaše ga u tamnici sve do smrti. Sin njegov osta zatočenim sedamnaest godina, nakon čega ga pustiše kad umre Balša. Uhvativši tako Mataranga, Balšići zauzeše gotovo čitav onaj dio Albanije koji se prostire do Valone, a u Romaniji k tome prisvojiše Kaninu i Beograd. Zauzeli bi i zemlju u posjedu Karla Tobije kod Drača, da ih nije zadržalo poštovanje prema sestri Kataleni, Karlovoj ženi. No iako ne bijahu u ratu s Karlom, ne bijaše među njima prave ljubavi, jer katkad življahu u prijateljstvu, da zatim postajahu neprijateljima. Potraja to sve dok Karlo vjerolomno ne uhvati Đurđa i zatoči ga. Za Đurđeva zatoče-

Blaž Matarango, gospodar Musaka.

Zarobe ga Balšići.

290

ništva stupiše u pregovore o trajnom miru, pa kad postigoše sporazum, Đurađ bje pušten na slobodu, uz uvjet da ubuduće zanavijek živi u prijateljstvu s Karlom. Ovaj posljednji bijaše potajice zatražio od Dubrovčana da posreduju pri sklapanju toga mira, te oni godine 1376. poslaše u tu svrhu Matiju Budačića, koji pomiri spomenute velikaše, a oni sve do svoje smrti življahu zatim u prijateljstvu, pohodeći često jedan drugoga bez ikakva straha i u međusobnom povjerenju kao da ih je rodila ista majka. Nakon smrti kralja Vukašina, sin njegov Marko upravljaše gradovima Kosturom, Ohridom i Argom u Moreji, a s Turcima življaše u miru odajući im počasti i neprestance ih darujući. Balša, sin Balšin, ne mogaše to podnijeti, te se s vojskom zaputi pod zidine Kostura, kako bi Marku oduzeo taj grad. U to vrijeme u gradu bijaše i Markova žena Helena, kći Klapena, prvog među grčkim velikašima, a budući da se ona katkad podavaše drugima, njezin muž Marko osjećaše prema njoj veliku mržnju. Balša dođe s nakanom da je prevari, pretvarajući se pred njom kao da je želi uzeti za ženu i odbaciti kći beogradskog despota, svoju prvu ženu, no samo uz uvjet da mu preda grad. Zadovoljna tom nagodbom, ona ga uvede u grad sa svim njegovim ljudima i učini ga gospodarom Kostura. Doznavši za to, Marko smjesta dođe s velikim brojem Turaka i svojih podanika u opsadu grada, budući da ga silom ne mogaše osvojiti. Primivši izvješća o tome, Balšin brat Đurađ skupi što više ljudi mogaše, te i on krenu put Kostura u pomoć bratu. Uvidjevši kako im se ne može suprotstaviti s ono malo ljudi koje imaše uz sebe, Marko napusti opsadu grada i taj kraj, a Balša se oslobodi i povede sa sobom u Zetu svoju novu ženu. No ne mogavši podnijeti nečastan njezin život, prvo je zatoči, a zatim je pusti da ode uz veliku sramotu.

Dubrovčani pomire Balšića i Karla Tobiju.

Gradovi Marka Kraljevića.

Marka vara žena mu Helena.

Balšići zauzmu Kotor.

Balšići graničahu s gradom Kotorom, pa u želji da zagospodare njime, a ne mogavši to postići zbog dobre utvrđenosti i jakih straža gradskih, svakodnevno harahu okolnim područjem i stavljahu na muke Kotorane koji bi im pali u ruke, ne bi li ih tako nagnali da im se pokore i obvežu na plaćanje danka. No ni uza sve to nigda ne ostvariše svoj naum, jer Kotorani, koji se svagda bijahu pokazali srčanima i u najmučnijim okolnostim, odlučiše da

Balšići nastoje zagospodariti Kotorom.

291

Srčanost Kotorana.

će radije podnositi sve moguće nevolje negoli podvrgnuti im se ili priznati ih na bilo koji način sebi nadređenima. Bijahu stoga u stalnom međusobnom sukobu, pa iako bi se katkad o ponečemu i sporazumjeli, malo potom bi ponovno prekršili postignute dogovore i postali još gorim neprijateljima no prije. Dok oni življahu tako u neprekidnom međusobnom neprijateljstvu, dogodi se da Nikoli Altomanoviću, kako je rečeno, biše oduzete sve zemlje u njegovu posjedu. One obuhvaćahu i tri pokrajine, Trebinje, Konavle i Dračevicu, koje graničahu s posjedima Balšića, te ih oni zauzeše i držahu k tome da ih bosanski ban Tvrtko bijaše oštetio zauzevši ostale Nikoline zemlje. Budući da te pokrajine bijahu ovisne o kraljevini Raškoj, oni polagahu veće pravo na njih utoliko što su plemići tog kraljevstva i rođaci kraljeva koji njime vladahu, dok Tvrtko, naprotiv, prema njihovim tvrdnjama, ne bijaše ni u kakvoj svezi s njima. Tvrtko im, pak, odgovaraše da njemu pripadaju ne samo spomenute pokrajine, već i cijelo kraljevstvo, budući da po ženskoj lozi potječe od raških kraljeva. Ne mogahu se nikako složiti, te se dogovoriše da će se s malobrojnom pratnjom sastati na nekom sigurnom mjestu ne bi li pronašli načina da izglade

Dubrovnik mjesto rješavanja sporova.

nesuglasice i izbjegnu rat. Izabraše grad Dubrovnik, kako bi pred dubrovačkim gosparima riješili međusobne sporove. Đurađ Balšić se kod Ulcinja ukrca na dobro naoružanu galiju u čijoj unutrašnjosti bijaše sakrio mnogo ljudi, s nakanom da zarobi bana Tvrtka, znajući da se imaju sastati na otoku Lokrumu, smještenom sučelice Dubrovniku. No naum se njegov ne ostvari, jer dubrovački gospari, bilo da bijahu izviješteni o svemu ili možda sami bijahu naslutili takvo što, i sami dobro naoružaše jednu svoju galiju kojom Tvrtko doplovi na otok.

Ban Tvrtko i Đurađ Balšić dođu u Dubrovnik.

U lokrumskom samostanu, uz nazočnost brojnih dubrovačkih plemića, započeše pregovore, no ne mogavši nikako postići dogovor, zbog već navedenih razloga, vratiše se svatko svojoj kući. Nedugo nakon toga, Trebinje,

Ban Tvrtko proglasi se kraljem Raške.

Konavle i Dračevica pobuniše se protiv Balšića i pristupiše banu Tvrtku. 292 Vidjevši da je u Raškoj izumrla kuća Nemanjića, te da stoga kraljevstvo pripada njemu, Tvrtko uze naslov kralja Raške, kako ćemo nešto kasnije, govoreći o bosanskim vladarima, potanko izložiti. Čuvši za

tu pobunu, Balšići skupiše vojsku od deset tisuća ljudi, te s Karlom Tobijom preko Onogošta prodriješe sve do Nevesinja žareći i paleći Tvrtkovim zemljama, te su se zatim s plijenom vratili u Zetu.

Smrt Đurđa Balšića.

Tri mjeseca nakon toga, 13. siječnja 1379. godine, umre u Skadru Đurađ Balšić, a smrt njegova bijaše ujedno i propast Zete, čije granice u davnini dopirahu sve do Velikih Alpa.

Granice između Zete i Raške.

Nakon smrti Stracimirove i Đurđeve zavlada, dakle, njihov mlađi brat Balša, koji se ne isticaše svojim umom, ali se zahvaljujući svom junaštvu i iskustvu braće održa neko vrijeme na vlasti. Prebivaše on u Zeti, a katkada i u Romaniji kod Beograda. Kad kraljevstvo u Apuliji snađoše nevolje dolaskom francuskog vojvode Anžuvinca, pa kad taj vojvoda izdahnu u Bariju, a kralj Karlo poginu u Ugarskoj, Balša zauze grad Drač i njegove utvrde.

Balša zauzme Drač.

U to vrijeme na romanijske granice kod Beograda stiže velika turska vojska i navali na Balšinu zemlju, te pohara jedan njezin dio. Kad Balša primi vijesti o tome, smjesta napusti Drač, ne čekajući kako bi skupio više ljudi, te s tisuću konjanika krenu u potjeru za Turcima. Kako ovi bijahu kudikamo brojniji od one šačice ljudi iz Zete, Balšini plemići savjetovahu svoga gospodara da izbjegava bitku dok ne skupi više boraca. No on u silnoj svojoj odvažnosti ne htje poslušati njihove dobre savjete, te ne vodeći računa o pogibli kojoj se izlaže, odluči nasrnuti na neprijatelja. Zametnuše boj na rijeci Vojuši u kraju zvanom Grekot, te na Popovu polju u istoj toj pokrajini, gdje Balša pretrpje poraz od Turaka i poginu u borbi u kojoj se, zajedno s nekolicinom svojih ljudi, bijaše ponio vrlo hrabro odoljevši neko vrijeme navali neprijatelja, kojih bijaše pet tisuća i od kojih mnogi izginuše.

Turci ubiju Balšu, Đurđa Krvavčića i Ivaniša, sina kralja Vukašina.

Poginu i mnogo Balšinih ljudi, a drugi padoše u zarobljeništvo. Među ostalima poginu tamo i Balšin vojvoda Đurađ Krvavčić, pravi junak, te sin kralja Vukašina Ivaniš.
293 Balši Turci odrubiše glavu i odnesoše je Karijatinu, Turčinu koji upravljaše tim dijelovima Makedonije i Romanije u ime turskog vladara Murata, a bje to godine 1383.

1383.

U znak zahvalnosti za primljena dobročinstva, Dubrovčani uvrstiše u plemstvo svoje Republike Balšu i brata njegova Stracimira, te iz Dubrovnika poslaše u izaslanstvo Marina Crijevića da im priopći tu vijest i čestita im. Balšina žena Kanina, koja življaše u Beogradu,

Đurađ Stracimirov oslobođen postane gospodarom Zete.

nakon muževe smrti nagodi se s Turcima te ih neprekidno darivaše. Balšina smrt bje razlogom oslobađanja Stracimirova sina Đurđa, koji bijaše zatočen u dračkoj utvrdi zbog nekog neposluha svojedobno u Zeti i iz straha da bi kao vrlo bistar, ali ujedno i hirovit mladić, mogao zauzeti tu državu. Izašavši iz tamnice ode u Zetu, gdje ga priznaše za vladara, premda mu neki iz gornje Zete i iz kuće Crnojevića odbijahu posluh, pretvarajući se da za svoga gospodara priznaju bosanskog kralja Tvrtka. Đurđa to isprva ne zabrinjavaše, no naslutivši da mu Nikola i Andrija Saket, zetski plemići i vrlo mudri i oštroumni ljudi, žele oduzeti državu, priopći to Dukađinima i na njihov ih savjet uhvati i dade im iskopati oči.

Đurađ oslijepi Nikolu i Andriju Saketa.

Nedugo potom dođe do nesuglasica i između Dukađina i Đurđa, te on u strahu pred njima, kako bi postao moćnijim, uze za ženu kćer raškog kneza Lazara po imenu Despina, bivšu ženu moldavskog kneza Šišmana. No uza sve to ne usuđivaše se on ipak suprotstaviti Turcima. Naime, kada pet tisuća njih krenu u pohod, uništiše cijelu Albaniju i Musake sve do Drača, a prodrijevši i u Zetu i raširivši svoje snage područjem Budve, Bara i Skadra, došavši neki od njih sve do Ostroga i Onogošta u gornjoj Zeti, u pljaški poharaše čitav taj kraj.

Turci opljačkaju Zetu.

Zarobiše mnoštvo Albanaca i Slavena obaju spolova i odvedoše ih u roblje, dok one koje ne mogahu povesti sa sobom okrutno poubijaše, budući da ne bijaše nikoga tko bi se odvažio suprotstaviti im se. Štoviše, i sam Đurađ, uvidjevši da im se ne može oduprijeti, kako bi izbjegao njihovu mahnitanju, postavi vojne posade u svoje utvrde pa, opskrbivši ih svim nužnim, pobježe u Ulcinj, odakle čestim izaslanstvima i brojnim darovima udobrovolji Turke i na
koncu sklopi mir s njima godine 1386. Nedugo potom i 294

1386.

Smrt Đurđa Stracimirova.

Vlada Balša.

Đurađ napusti ovaj svijet, a nakon njegove smrti Zetom zavlada sin mu Balša, s obzirom na to da Gojko i Ivaniš bjehu preminuli još za očeva života. Nepunih godinu dana nakon toga, Balša zauze Skadar, ali bez tamošnje utvrde, a osvoji i cijelo područje Zete, izuzev te utvrde koja osta u posjedu Mlečana, kojima njegov otac bijaše prepustio grad Skadar i dio svoje zemlje jer sam više ne mogaše odolijevati turskim napadima. Mlečani, naprotiv, iz čestih sukoba s Turcima izađoše uvijek slavodobitno. Kad Balša, dakle, zauze Zetu, mletačka vlada posla ne-

Balša s majkom pobjegne iz Zete.

koliko galija pod zapovjedništvom Marina Caravela koji, djelomice novcem, a djelomice darežljivim obećanjima, ishodi probitak za Mletke, tako da Balša s majkom imade jedva jedan dan za bijeg iz Zete. Mlečani tako zagospodariše cijelom donjom Zetom sa svim njezinim gradovima.

Mlečani zauzmu donju Zetu.

Godine 1413. Balša zatim zadobije natrag najveći dio Zete pod mletačkom vlašću, a uspije mu to zahvaljujući nerazboritosti mletačkog zapovjednika u Skadru Benedetta Contarinija, nepromišljena čovjeka koji bijaše dao pogubiti nekoliko nevinih ljudi iz Zete. Mletačka se vlada ipak nagodi s Balšom i vrati mu čitavo područje nekad u posjedu njegova oca. No zatim ponovno 1419. godine u mjesecu ožujku, na poticaje svog rođaka Stefana Maramontea iz Apulije, koji poslije posta gospodarom Crne Gore i začetnikom kuće Crnojevića, Balša s vojskom dođe pod skadarske zidine.

Stefano Maramonte, gospodar Crne Gore.

Ne postiže, međutim, ništa u tom pohodu, osim što opljačka neke dubrovačke trgovce na putu iz Raške, a i poslije ne propusti nigda priliku za pljačku, kad god bi naišao na kojeg Dubrovčanina. Mlečani ga na koncu neprestanim sukobima izmučiše i oslabiše do te mjere, kako oružano, tako i njega osobno, da 1421. sklopi s njima primirje. Napustivši Zetu ode u Rašku svom ujaku despotu, postavivši na svoje mjesto Stefana Maramontea.

Balšina smrt.

No krenuvši iz Zete na put s groznicom, čim doputova u Rašku izdahnu, u mjesecu travnju iste te godine. Doznavši za njegovu smrt, Stefano Maramonte smjesta otplovi u Apuliju, a Mlečani iskoristiše priliku da zauzmu čitavu Zetu, iako zemlja ne osta zadugo pod njihovom vlašću.

Despot Stefan uđe s vojskom u Zetu.

Naime, despot Stefan, sin kneza Lazara, iste godine
295 kad preminu Balša, uđe s brojnim ljudstvom u Zetu i odmah je zauze sa svim pripadajućim područjima, a Mlečanima ne osta ništa osim Skadra bez okolice, te Ulcinj i Budva. No na koncu despot Stefan sklopi s Mlečanima primirje, ali su po njegovu isteku koncem 1422. godine ponovno zaratili.

Masarak, vojvoda despota Stefana.

Stoga despot Stefan posla u Zetu pod zapovjedništvom vojvode Masaraka svoju vojsku, koja već bijaše dovela u krajnju opasnost obranu Skadra. Mlečani otkloniše te teškoće zahvaljujući novcu kojim potkupiše neke ljude iz Zete i Raške, te

vojska despota Stefana u prosincu pretrpje poraz i naumice se razbježa, budući da se Paštrovići i Parmalioti najvećim dijelom bjehu odmetnuli.

Sljedeće godine, u mjesecu svibnju, Đurađ krenu u Zetu sa svojom vojskom i onom ujaka mu despota, te se zaustavi između Skadra i Svetog Srđa. Mlečani poslaše nekoliko galija i iskrcaše u Zeti svoje ljude koji se, izgradivši uporišta i zaklone, utaboriše u Svetom Srđu i ostaše tamo neko vrijeme ne postigavši nikakva uspjeha. Vidjevši to, mletački senat odluči sklopiti mir s despotom i s njegovim nećakom Đurđem, usprkos naporima Paštrovića, naklonjenih Mlečanima, da ne dođe do toga. Despot se potom 1425. godine odreknu cijele Zete pod njegovom vlašću u korist nećaka Đurđa, koji posla svoga izaslanika Mlečanima da su oni sljedeće godine preko svojih poklisara sklopili s njime mir uz obećanje da će mu svake godine dati tisuću dukata za grad Skadar. Iste

Mlečani šalju poklisare Đurđu Vukoviću.

godine u mjesecu kolovozu Đurađ sa ženom i djecom napusti Rašku i otputova u Zetu, kamo bijaše došao i Stefano Maramonte na poziv nekih ljudi iz Zete da preuzme vlast u zemlji. Doplovivši iz Apulije jednom dubrovačkom lađom, iskrca se pod Paštrovićima. Maramonteovim dolaskom neki od njegovih pristaša, a poglavito Rašani, stadoše činiti sve, samo ne zauzimati se za Dubrovčane kod Đurđa, koji se zbog toga rasrdi na njih. No Dubrovčani svejednako ne prestajahu umirivati ga i nastojati pridobiti ga odanošću i uslužnošću, budući da zasluživaše naklonost njihovu i počasti, jer on i otac njegov svagda bijahu prijatelji grada Dubrovnika, čiji trgovci svagda nesmetano poslovahu u njihovoj zemlji. Davna želja bijaše kako Đurđeva, tako i Dubrovčana, da on do- 296

Dubrovčani šalju Đurđu izaslanike.

đe u pohode Dubrovniku. Budući da Đurađ u to vrijeme bijaše gospodar Zete, a sudjelovaše k tome u vlasti Raške kao despotov nasljednik, Dubrovčani mu poslaše svoje izaslanike Marina Šimunova Rastića i Marina Jakovljeva Gundulića. Đurđu bje drago vidjeti ih i vrlo ih ljubazno primi, iako ga bijaše uznemirio dolazak Stefana Maramontea, kao i izvješća nekih Rašana i drugih neprijatelja Dubrovčana prema čijem pričanju ovi bijahu dovezli Maramontea iz Apulije. Dolazak izaslanika ipak ga utješi, te se ponudi doći u Dubrovnik sa ženom i djecom, usprkos opasnostima kojima bi se navodno tim putovanjem izložio, kako ga upozoravahu ljudi nenaklonjeni Dubrovčanima. Dubrovački gospari mu odmah poslaše galiju praćenu jednom brzom brodicom i nekoliko manjih barki pod zapovjedništvom Džore Palmotića u pratnji mnogih plemića poslanih na uslugu Đurđu. Još prije dolaska dubrovačke galije Đurađ dodijeli Stefanu Maramonteu jamstvo nesmetanog prolaza i zaštite, pa kad galija prista uz obalu, Đurađ se ukrca sa ženom, djecom i cijelom svojom obitelju, iz koje ne bje nikoga tko tom prilikom osta kod kuće. Stigavši u Dubrovnik, bje dočekan

Đurađ dođe u Dubrovnik.

uz najveće počasti, kako on sam, tako i žena mu, kojoj izađoše u susret brojne plemkinje i ostaše neprestance u njezinoj pratnji tijekom boravka u Dubrovniku. Đurađ posjeti glavne gradske crkve i bje obdaren mnogim bogatim darovima, kako od države, tako i od pojedinaca. Za njegova boravka bjehu upriličene velike svečanosti, a Dubrovčani ga potom prevezoše natrag u Zetu, gdje on, iskrcavši se kod Ogirana iznad Ulcinja, kraljevski obdari sve one koji ga bjehu dopratili iz Dubrovnika. Iz Zete se vrati zatim u Rašku, kamo povede i neke ljude iz Drivasta, a bijahu to biskup i nekolicina drugih koji se bjehu

Drivast se nalazi između Skadra i Meduna.

usudili pobuniti se protiv njega. Konačno, godine 1442. vojvoda Stefan oduze Mlečanima Zetu s Barom, no zemlja ne osta pod njegovom vlašću više od godinu dana, kad je ponovno zauzeše Mlečani. Upravo oni bijahu glavni uzrok propasti kuće Balšića. Kad izumre ta loza, grad Kotor se oslobodi silnih ugnjetavanja koja bijaše pretrpio za vladavine Balšića. Usprkos obilnim i bogatim darovima kojima ih Kotorani bijahu darivali i usprkos
297 primljenim uslugama, Balšići nikad ne odustaše od tlačenja njihova grada. S obzirom na to da se radi o drevnom gradu i da smo ga već više puta spomenuli, htio sam ovdje ukratko izložiti postanak njegov i razvoj.

Postanak Kotora.

Prvi, dakle, grad Kotor, zvan Ascrivium, čije se ruševine mogu vidjeti i danas nedaleko drugog koji je izrastao iz tih ruševina, bijaše smješten u dnu Risanskog, danas Kotorskog zaljeva. Prema Pliniju, bijaše to drevni

Razna imena Kotora.

rimski grad koji (kako piše Baltazar Spličanin) Rimljani zvahu Ascrivium, a tamošnji seljaci Gurdovo. Slijedeći u tome Plinija, Marije Nigro u 6. knjizi svoga *Zemljopisa*

zove taj grad Degurto, a vjerujem kako to ime potječe od obližnje rijeke koja se i dandanas zove Gurdić. O postanku toga grada ne zna se ništa pouzdano, premda neki kažu da ga je utemeljio neki puk sa Sicilije zvan Askri, dok drugi tvrde da se radi o narodu koji pobježe iz Azije pred grčkim mahnitanjem prilikom pustošenja Troje, a koji se nakon mnogih opasnosti plovidbe konačno tamo nastanio.

Saraceni spale Ascrivium.

Godine 860., u vrijeme Mihaela, sina konstantinopolskog cara Teodora, grad zauzeše i velikim dijelom spališe Agareni iz Kartage. Postavivši za zapovjednike svoje najbolje ratnike i vojskovođe Soldana, Saba i Kalfusa, doploviše oni u Jadransko more s brodovljem od trideset i šest velikih lađa, te zauzeše nekoliko gradova, među kojima (kako piše Georgij Cedren u *Pregledu* svojih *Povijesti*) Budvu, utvrdu u Kotorskom zaljevu koju sravniše sa zemljom do temelja, te Ascrivium, koji opljačkaše, a zatim krenuše put Dubrovnika.

Saraceni unište utvrdu Rosa.

U to vrijeme nekolicina najuglednijih ljudi iz Ascriviuma, koji ne bijahu nazočni propasti svoga zavičaja, u povlačenju na zapad izgradiše utvrdu na prirodno zaštićenom položaju na strmim obalama, kako bi se sklonili tamo pred barbarskim mahnitanjem, budući da Ascrivium ne bijaše dobro utvrđen. S vremenom se tamo nastaniše i druge obitelji, a ne prođe mnogo vremena, kad stanovnici Ascriviuma doznaše da moćna vojska bijaše ušla u kraljevinu Bosnu nanoseći velike štete i da se bijaše stala spuštati prema moru, pa u strahu potražiše utočište u novoj utvrdi svi koji mogahu stati u nju, dok se drugi (kako kaže Baltazar Splićanin) ukrcaše na brodove i udaljiše od obale, čekajući tamo da vide što će učiniti ta vojska.

Ascrivium ponovno spaljen.

Zatekavši Ascrivium napušten i bez straža, vojska podmetnu vatru, a kad to vidješe njegovi građani, zajednički odlučiše, s izuzetkom nekolicine njih, napustiti stari grad i izgraditi novi i bolje utvrđen. Kako im se učini da je mjesto na kojem njihovi sugrađani bijahu podigli novu utvrdu vrlo povoljno, zauzeše prostor od mora do utvrde, obuhvativši dio podnožja brda Klovko, danas zvanog Lovćen.

Bosanski Kotor.

Upravo u to vrijeme Ugri često harahu bosanskim kraljevstvom, pa kad više no jednom uništiše područje bosanskoga grada Kotora, kojega Gerhard Rudinger u 2. knjizi svog *Zemljopisa* naziva Vesecatro, a nalazi se u

298

299

blizini Banje Luke, tamošnji plemići Nedor, Miroslav, Vuksan i drugi, doznavši za gradnju toga novoga grada skupiše sav svoj imutak velike vrijednosti u zlatu i srebru, kojima obiluju bosanski rudnici. Došavši u Risan (kako piše Miho Solinjanin u opisu Dalmacije) razglasiše da su došli podići utvrdu gdje bi mogli sigurno živjeti. Kad to dočuše oni iz Ascriviuma, poslaše im poziv i molbu da predviđenu svotu radije ulože u izgradnju njihova već započeta grada, te da udruženi žive kao pravi prijatelji i građani. Bosanci, koji i ne htijahu drugo, ne prihvatiše odmah taj prijedlog, nego tek nakon nekoliko dana odgovoriše da su spremni udovoljiti molbama, izrazivši pritom želju da novi grad bude nazvan imenom njihova zavičaja Kotora. Oni iz Ascriviuma ne pristaše na to, ali zatim se (kaže Miho Solinjanin) na nagovor svoga biskupa dogovoriše da će ždrijebom izabrati ime grada, pri čemu sreća posluži bosanske Kotorane.

Ascrivium promijeni ime i postane Kotor.

Otad se grad taj zove Kotor, a drevna imena Ascrivium i Gurdovo padoše u zaborav. Zahvaljujući imutku Bosanaca, utvrdiše snažnim zidinama novi grad, koji s istoka oplakuje rijeka Gurdić, s juga more, a sa zapada rijeka Parilo.

Bugari spale Ascrivium.

Za vladavine konstantinopolskog cara Bazilija Porfirogeneta, oko godine 990., Samuilo Bugarin u neprijateljskom pohodu pohara cijelu Dalmaciju, a među ostalim zlodjelima koja pritom počini i palež je Kotora (kako kaže Dukljanin), odnosno drevnog Ascriviuma, tada nastanjenog (prema izvješću Miha Solinjanina) pukom poljodjelaca.

Dalmatinska kraljica Teuta.

Grad tada bje potpuno uništen zajedno s Risnom, drevnim gradom u kojemu se bijaše sklonila dalmatinska kraljica Teuta bježeći pred Rimljanima 315. godine prije Krista.

Kotor se proširi uništenjem Risna.

Oni koji se bijahu spasili iz njegovih ruševina nastaniše se u novom gradu Kotoru koji se uništenjem Risna silno proširi.

Kotorani sklope nagodbu s Istočnim Carstvom.

Usprkos naporima Kotorana da žive samostalno u slobodi, neprestana pustošenja Rašana prisiliše ih na pokornost njihovim kraljevima sve do 1178. godine, kada pritisnuti raškim jarmom sklopiše nagodbu s Grčkim Carstvom, koje zatim hrabro usta u njihovu obranu.

Simeon Nemanja nastoji zagospodariti Kotorom.

Došavši oko godine 1179. do Budve, raški kralj Simeon [Stefan] Nemanja, u grčkih povjesničara zvan Stefan, pokuša na sve načine zagospodariti gradom Kotorom. Konstantinopolski car Manuel Komnen smjesta

posla s velikom vojskom Teodora Padiata (kako piše Niketa Honijat u 5. knjizi) da obuzda Nemanjinu smionost. Dočuvši za dolazak Grka, Nemanja istog časa odusta od toga pothvata i zamoli oprost od grčkog cara. Kad oko godine 1215. flamanski grof Baudouin zauze Grčko Carstvo, raški kralj Stefan, sin Simeona [Stefan] Nemanje, u prekomjernoj svojoj želji da pokori Kotor zbog njegova položaja na obali, posla Kotoranima poziv da se priklone Rašanima, uz obećanje da će poštovati njihovu slobodu i braniti ih od svih njihovih neprijatelja.

Dokad Kotor osta ujedinjen s Raškom.

Te širokogrudne raške ponude ponukaše Kotorane da pristanu na pogodbu, koja se održi do 1360. godine, do vremena Uroša, posljednjega kralja i cara iz kuće Nemanjića i sina cara Stefana, na kojeg Kotorani još dandanas čuvaju spomen i na svom ga jeziku zovu **car Stiepan**.

CAR STIEPAN, odnosno Stefan.

Nakon što kralj Uroš zbog svoje ludosti, kako rekosmo, izgubi carstvo i ono bje podijeljeno između četiri plemića, grad Kotor stupi u savez s Ugrima. Za vladavine njihova kralja Ludovika Martela, Ugri bijahu u ratu s Mlečanima za vlast nad Dalmacijom (kako izvješćuju Biondo u 10. knjizi II. *Dekade* i Sabellico u 9. knjizi 9. *Eneade*.).

Mlečani zauzmu Kotor.

U tom ratu zapovjednik mletačke flote Vetor Pisano osvoji Kotor, opljačka ga i spali, a zbi se to godine 1368. No mletački pisac Pietro Giustiniani ne kaže ništa o paležu niti o posvemašnjoj pljački, jer u 1. knjizi *Mletačke povijesti*, naime, ovako piše: Vetor Pisano se s dvadeset i šest galija zaputi u Kotor, koji tada potpadaše pod ugarskog kralja Ludovika. Imaše on jaku posadu, te stade 300
izazivati tamošnji puk koji mu oholo odgovori pogrdama i prijetnjama, na što on srdit iskrca vojsku na kopno, te nakon nekoliko žestokih napada zauze grad i djelomice ga opljačka. Preda se zatim i utvrda, a Mlečanin postavi u nju i u grad svoje posade, te otplovi put Kalabrije. Isto to piše i Giulio Faroldo u *Mletačkom ljetopisu*. Tada Dubrovčani na molbu ugarskog kralja Ludovika, pod čijom zaštitom bijaše i njihov grad, poslaše potajice fra Petra Gizdu iz reda Male braće, rodom iz Kotora, da nagovori Kotorane na prisegu odanosti ugarskoj kruni, obećajući im pritom da će koji god se Kotoranin nastani u Dubrovniku, uživati slobode i povlastice poput punopravnoga građanina Dubrovnika. Kotorani im na to od-

govoriše da bi to vrlo rado učinili, kad ne bi morali strahovati od Mlečana, pa ako budu oslobođeni mletačkog jarma, nastojat će svakako udovoljiti kralju Ludoviku.

Antonio Fiaschi doplovi u Kotorski zaljev.

Primivši takav odgovor, kralj godine 1369. posla Antonia Fiaschija u Kotorski zaljev s četiri genovljanske galije krcate ljudstvom i oružjem, uvjeren kako će se Kotorani jamačno držati obećanja. Oni se, međutim, bilo da im se pomoć ne učini dostatnom, ili možda spriječeni kakvim drugim opravdanim razlogom, ne predaše. Stoga iste godine Dubrovčani ponovno poslaše jednoga svoga građanina u Kotor, na nalog Nikole Széhyja, tadašnjeg bana Dalmacije i Hrvatske. Kotorani staviše Dubrovčanina na muke i osakatiše ga odrezavši mu ruke, što strašno uvrijedi njegove sugrađane, te oni poslaše nekoliko svojih galija i opustošiše cijelo kotorsko područje.

Dubrovčani opustoše kotorsko područje.

Ne bijahu Kotoranima ni od kakve pomoći mletačke prijetnje Dubrovčanima, jer kad Mlečani sklopiše mir s Ugrima, vratiše im grad Kotor, koji osta ovisnim o Ugarskoj do 1384. godine.

Kotor ponovno slobodan.

Kad smrću kralja Ludovika u ugarskom kraljevstvu nasta velika pomutnja, prvi bosanski kralj Tvrtko, u silnoj želji da podčini Kotor, bijaše se toliko zauzimao kod kraljice Elizabete i njezine kćeri Marije, nasljednice kraljevstva, da mu se naum na koncu ostvari, no uz pristanak samih Kotorana, koje prije toga bijaše pridobio bogatim darovima i velikim obećanjima. Kotor osta pod
301 vlašću bosanske krune do vremena kralja Ostoje, koji zarati s Hrvojem Vukčićem, hercegom splitskim i triju otoka, odnosno Brača, Hvara i Korčule. Kotorani se prikloniše Hrvoju, a Ostoja, uvrijeđen time, htjede zagospodariti njihovim gradom. Budući da bijaše u savezu s Ladislavom, kraljem Apulije kojeg drugi zovu Lancelot [Velikodušni], a protiv Žigmunda i Hrvoja, nekoliko Ladislavovih galija doplovi u Cavtat, gdje se imahu sastati s Ostojinim vojskovođom Sandaljem Hranićem. Ta dva kralja odlučiše, naime, krenuti u osvajanje Kotora, bosanski kralj s kopna, a Ladislav s mora. Hrvoje bje izviješten o njihovoj uroti, te uđe s vojskom u Ostojinu zemlju. Budući da Ostoja bje zato prisiljen povući svog vojskovođu Sandalja, izjalovi se sve što on i Ladislav bijahu snovali glede Kotora.

Dugi rat Kotora s Balšićima.

Grad taj vođaše dug rat s gospodarima Zete Balšićima, no još teži i mučniji od toga bijaše

rat s Dubrovnikom. Usprkos drevnom savezu Dubrovnika, Kotora, Bara i Ulcinja, a posebice Kotora i Dubrovnika, godine 1361. dođe ipak do razdora između ta dva grada, bez obzira čak i na brojna srodstva među njihovim građanima, povezanim kao da svi pripadaju istom gradu. U Dubrovniku bijaše i još danas ima više plemićkih obitelji koje vuku podrijetlo iz Kotora negoli iz

Dubrovačke plemićke obitelji podrijetlom iz Kotora.

ikojega drugog mjesta, a radi se o sljedećima: Beneša, Buća, Baseljić, Baska, Bišić, Katena, Crijević [Cerva], Kalisti, Dabro, Držić, Gulenik, Goljeb, Đurđević, Mekša, Pecanja, Pucić, Sorent, Volpeli i Crijević [Zrieva]. Od tih obitelji u Dubrovniku danas žive Beneše, Buće, Baseljići, Crijevići, Đurđevići i Pucići, dok je Bišićima i Držićima oduzeto plemstvo zbog neposluha njihovih predа. No sve to, kako rekosmo, ne bijaše od pomoći i nipošto ne odvrati ta dva grada od mnogobrojnih međusobnih ratova koje vođahu između 1361. i 1420. godine, kad Kotor potpade pod mletačku vlast.

Uzrok neprijateljstva Dubrovčana i Kotorana.

Razlog i uzrok njihovih neprijateljstava bijaše užički knez Vojisav Vojnović, koji vladaše područjem oko Dubrovnika. Uz to što bijaše raskolnik, bijaše također i pokvaren čovjek. On godine 1360. zarati s Dubrovčanima zbog neke sitnice, pa kad ovi vidješe da im ne prestaje zadavati muke svim svojim snagama, i oni se naoružaše i pripremiše uzvratiti mu istom mjerom. Stoga sljedeće godine uputiše Kotoranima molbu da im pomognu protiv tog neprijatelja i ne dopuste izvoz soli u njegovu zemlju. Kotorani se, međutim, ispričaše, navodeći kako ne mogu takvo što učiniti osim uz velike štete po 302
njih same.

Dubrovčani unište kotorske solane.

Dubrovčani tada poslaše nekoliko svojih galija da unište kotorske solane, na što Kotorani, silno uvrijeđeni iz osvete pristupiše Vojisavu, a zatim njegovu nećaku Nikoli Altomanoviću, koje opskrbiše oružjem iz Italije. Ovi harahu zemljama Dubrovčana, koji se ubrzo osvetiše za tu nepravdu. Uputiše, naime, molbu Stracimiru i Balši da osvete nanesene im uvrede pustošenjem i pljačkom kotorskog područja, čemu Balšići odmah udovoljiše.

Mlečani nastoje iskoristiti neprijateljstvo između Dubrovčana i Kotorana.

Potaknuti tim njihovim sporovima i neprijateljstvima, Mlečani se obratiše Balšićima i Nikoli Altomanoviću ne bi li s njima u savezu krenuli u osvajanje Kotora i Dubrovnika, oni s kopna, a mletačka flota s mora. U slučaju uspjeha, Balšićima obećaše Kotor i Drač, a Nikoli Ston s rtom. Čim

Dubrovčani dočuše za to, izvijestiše ugarskog kralja Ludovika, koji Balšićima i Nikoli poruči da će, napadnu li njegove gradove, osobno doći sa svojim ljudima uzvratiti im napade u njihovoj kući. Te Ludovikove prijetnje nagnaše spomenute vladare da se povuku iz tog pothvata, te se sve mletačke urote pokazaše uzaludnima, a Dubrovčani se pomiriše s Kotoranima. Godine 1371., međutim, ponovno uđoše u rat, ponovno izazvan (kao što se dogodi više puta) pitanjem soli koju Kotorani prodavahu u zemlji dubrovačkog neprijatelja Nikole Altomanovića. Dubrovčani stoga više no jednom uništiše njihove solane i izvršiše pritom velike pokolje, s obzirom na to da rat potraja nekoliko godina.

Kotorski izaslanici odu kralju Tvrtku.

Naime, Kotorani kao po naravi osvetoljubivi ljudi poslaše godine 1379. Tripuna Buću i Nikolu Dragova bosanskom kralju Tvrtku s molbom za pomoć protiv Dubrovčana, obećajući mu zauzvrat prepustiti vlast nad gradom i utvrdom.

Kralj Tvrtko pokaže se nezahvalnim prema Dubrovčanima.

S obzirom na to da u prošlosti bijaše više puta pokušao upravo to postići od Kotorana, bosanski kralj ostavi tada po strani svaki obzir i poštovanje na koje ga obvezivaše iskazana mu dubrovačka uslužnost, te pod prijetnjom najstrožih kazni zabrani izvoz bilo kakvog živeža iz svoga kraljevstva u Dubrovnik.

Balšići haraju područjem Kotora.

Dubrovčani se tako rasrdiše zbog toga da smjesta potaknuše Đurđa Balšića da nasrne na Kotorane. On sa svojim ljudima krenu u pohod žareći i paleći kotorskim krajem.

Kotorani protjeraju poglavara iz grada.

Kotorski puk ne mogaše to više podnositi, te shvativši da je razlog njihovim nedaćama loša
303 uprava gradskog poglavara, pobuniše se i protjeraše ga iz grada zajedno s najvećim dijelom plemstva. Ne znajući što bi drugo, plemići se obratiše Dubrovčanima s molbom da ih ne napuste u takvoj nevolji, obećajući im ubuduće svoje prijateljstvo.

Dubrovčani priteknu u pomoć kotorskim plemićima.

Senat raspravi o tom prijedlogu i odluči im svakako priteći u pomoć, jer strahovahu da bi se i njihovi podanici, potaknuti primjerom kotorskog puka, mogli odvažiti na bunu protiv svojih poglavara. Kako grad tada bijaše u savezu s ugarskom krunom, kao što je već više puta rečeno, senat uputi molbu Nikoli Széhyju, kojem kralj Ludovik bijaše dodijelio banovinu Dalmaciju i Hrvatsku, da on svojim ugledom obuzda drskost Kotorana. On tada napisa Kotoranima nekoliko poslanica ispunjenih prijetnjama i preda ih Dubrovčanima, koji poz-

Medoje i Matija, vođe bune.

vaše u grad Kotorane Medoja i Matiju, vođe bune. Stupiše s njima u pregovore i na koncu ih nagovoriše da se pomire sa svojim poglavarom i drugim plemstvom, te da im dopuste povratak u grad. Kako bi si zajamčili uspjeh u tome, poslaše u Kotor svog izaslanika s banovim poslanicama, a bijaše to Matija Đurđević čovjek krasnorječiv i hrabar ratnik, u čijoj pratnji bijahu također i spomenuti Medoje i Matija. Došavši u Kotor, uloži on sve napore ne bi li smirio tu pučku bunu. Nakon prvotnog opiranja, Kotorani pristaše udovoljiti zahtjevima dubrovačkog izaslanika, no uz uvjet da im bude zajamčeno da u budućnosti neće zbog toga morati trpjeti neugodne posljedice. Spomenuti izaslanik im u ime Dubrovačke Republike dade tražena jamstva i tako ih umiri. Peraštani bijahu silno nezadovoljni tim mirom i nastavljahu buniti se, govoreći da su oni prvi koji zbog oholosti kotorskih plemića podnose razne nedaće i uništavanje svojih domova, no Medoje konačno i njih umiri. Muž taj svojedobno bijaše vrlo moćan i ugledan u gradu Kotoru, gdje ni među pučanima, pa čak ni među plemićima ne bijaše nikoga tko bi se mogao mjeriti s njegovim bogatstvom. Imaše on više djece, a među njima i sina Nikšu, od kojega se rodiše Franko i Klara, koja se potom uda za dubrovačkog plemića Matiju Lucića, bana Dalmacije i Hrvatske, kojeg Bonfini spominje na više mjesta s velikim štovanjem. Nakon tog pomirenja, Dubrovčani i Kotorani godine 1383. ponovno uđoše u rat, još žešći i okrutniji od prethodnih. Ne misleći kako je započeti rat često tek luda smionost, a uspješno ga dovesti do kraja pak pitanje ne samo sreće nego i junaštva, Kotorani izazvaše taj rat protiv Dubrovčana zbog obične sitnice. U Dubrovnik, naime, bijaše došao jedan kotorski plemić koji nekom Dubrovčaninu dugovaše veliku svotu novca, te ga ovaj dade zatočiti. Kotorani zamoliše Dubrovčane da ga puste iz tamnice, jer da ga oni bjehu poslali u Italiju u službi grada, pa ako je nekome nešto dužan, neka vjerovnik naplati dug nekretninama kojih dužnik ima mnogo na području Kotora. No uza sve to, Dubrovčani ga ne puštahu bez pristanka vjerovnika. Kotorani se nato tako rasrdiše, da smjesta naoružaše dvije galije i poslaše ih da zaplijene jednu dubrovačku trgovačku lađu krcatu teretom na putu s Istoka, a koja bijaše primijeće-

Matija Đurđević izaslanik u Kotoru.

Kotorka Klara, žena bana Dalmacije i Hrvatske.

Dubrovčani ponovno zarate s Kotoranima.

Kotorani pošalju galije u zapljenu dubrovačkih lađa.

304

na u luci Rose. Jednako tako učiniše i nekoliko dana kasnije s drugom jednom lađom na povratku iz Barija u Apuliji, a koja prevažaše veliko dubrovačko blago. Dubrovčani poslaše svoje izaslanike u Kotor tražeći povrat i oslobađanje tih brodova, pa kad Kotorani to odbiše, Dubrovčani uputiše u Kotorski zaljev tri galije. No krivnjom zapovjednikova neopreza, neprijatelji ih napadnu noću, te zatekavši ih bez straže, jednu zarobiše, a ostale pobjegoše. U toj pomutnji poginu zapovjednik zarobljene galije, a Ludovik Tuberon piše da ta galija bje zarobljena prije izdajom posade negoli hrabrošću neprijatelja. Naime, Božidar Neretvanin, vođa palube na galiji, po cijeli dan samo vikaše i bahato prijetjaše posadi dijeleći pogrde na sve strane. Kad to konačno dojadi zapovjedniku galije, jednoga ga dana pozva k sebi i upita ga za podrijetlo i prvotni njegov zanat, na što mu ovaj odgovori da je s Neretve, sin šupera, i sâm isprva šuper. Kapetan tada reče: »Drukčije i nije moglo biti, nego da ste sumnjiva roda i jednako tako niska odgoja, pa se od sada nadalje neću čuditi kad vas čujem kako vičete i pogrdama obasipate posadu, jer već od djetinjstva su vam se uši sviknule na buku čekića, a usta na smrad smole. Stoga nije čudo čuti vas kako bučite i izgovarate nepristojne i uvredljive riječi
305 protiv svojih drugova.« Htijući se ispričati zbog svoga sramotnog i gadnog jezika, vođa palube odgovori kako mu je posao hvaliti vrijedne, a koriti poročne, no kapetan dodа: »To nije tako, a vi lažete kao kakva hulja, jer kako je moguće da vi, poročna i sramna života, mrzite lopove i sebi slične ljude, a štujete dobre?« Oduze mu smjesta položaj vođe palube i vrati ga prvotnu njegovu prezrenom zanatu šupera. Dogodi se tako da jedne noći, dok on bijaše na straži, čuvši dolazak neprijatelja ne izvijesti o tome zapovjednika, te Kotorani u iznenadnom napadu zarobiše galiju. Kad Dubrovčani primiše vijesti o tome, izazva to veliku tugu u senatu, koji bezodvlačno naoruža još dvije galije i posla ih sveukupno pet u opsadu Kotora, pod zapovjedništvom Miha Volčića Bobaljevića, čovjeka velika i po srčanosti i po plemenitosti roda svoga, kao i po svim vrlinama što ga rešahu. Gradski knez mu se u senatu obrati ovim riječima: »Izvanredna vaša razboritost, neslomljiv i plemenit duh, slavna vaša djela i na koncu ve-

Poročni ljudi gotovo ne mogu hvaliti kreposne.

Šuper izdajnik Dubrovčana.

Kotorani zarobe dubrovačku galiju.

Miho Bobaljević, zapovjednik dubrovačkih galija.

lika i otprije poznata ljubav vaša prema domovini u čijoj
ste službi više puta izložili pogibli vlastiti život, u ovim su
nas zlokobnim vremenima potaknuli da vas imenujemo
zapovjednikom našega ratnog brodovlja. Povedite sad
brodovlje i i sjetite se pritom povjerenja i nade koju mi i,
štoviše, cijeli grad i domaja vaša polažemo u vas.« Boba-
ljević, dakle, isplovi iz Dubrovnika, te došavši u Kotorski
zaljev iskrca brojno ljudstvo na hrid Svetoga Gabrijela,
kako bi krenuli u pustošenje zemljom Kotorana. Nedale-
ko te hridi sukobiše se s Kotoranima, a Bobaljević izađe iz

Pobijedi u boju.

boja kao pobjednik. Ode zatim sastati se s gospodarom
Zete, od kojeg dobi pomoć od tri tisuće srčanih boraca, s
kojima započe opsadu Kotora. No primijetivši da nepri-

Kotor pod opsadom i napadom Dubrovčana.

jatelj ne haje za to, odluči napasti grad. Podigavši u tu
svrhu uporište sa zapadne strane, krenu u napad, pa kad
Kotorani vidješe koliko ih pada u obrani, sastaše se na
vijećanje i jednoglasno odlučiše poslati Bobaljeviću pok-
lisara Jeronima Dragića, s obećanjem da će zajedno s
galijom vratiti i sve ostalo što pripada Dubrovčanima, a
trenutno se nalazi u njih. Dragić dođe k Bobaljeviću i iz-
loži sve kako mu bijaše naloženo, a ovaj mu odgovori da
ne može ništa poduzeti dok se ne posavjetuje s dubro-
vačkim senatom. Primivši vijest o izaslanstvu, senat od-
luči da Bobaljević ne smije napustiti položaj sve dok Ko- 306
torani ne vrate Dubrovčanima sve što im bjehu oduzeli.
Kad bjehu ispunjeni svi njihovi zahtjevi, sklopiše mir. U
taj se rat ne umiješaše Peraštani, koji prije njegova počet-
ka bijahu molbama nastojali nagovoriti Kotorane da se
ne upuštaju u rat sa susjedima, ako mogu mirno riješiti
sporove, jer da se oni inače neće prikloniti ni jednoj ni
drugoj strani. Kotorani im odgovoriše da ne trebaju ni
savjet ni pomoć njihovu, u čemu se pokazahu prilično

Peraštani bijahu svagda ratnici.

nerazboritima. Naime, u sličnim je prilikama svaka po-
moć dobrodošla, a poglavito ona ljudi poput Peraštana,
koji svagda bijahu ratnici i junaci na oružju, a pružili su i
još uvijek pružaju bjelodane dokaze svoga junaštva, i to
ne samo muškarci nego i žene njihove. Peraštanke, osim

Čestitost peraštanskih žena.

što se ističu čestitošću, po kojoj ne zaostaju za najčasnijim
damama, pa čak ni za jedinstvenim primjerom kreposti
Rimljanke Lukrecije, svim svojim djelima podsjećaju na
Amazonke. Više sam puta vidio dvije ili tri od njih u bar-

ci, bilo danju ili noću, kako se uopće ne obaziru na Turke
iz Herceg-Novog na koje bi naišle u plovidbi. Štoviše,
ako bi se dogodilo da koji od njih kaže ne baš pristojnu
riječ (što je vrlo rijetko), one bi ih hrabrošću dostojnom
Amazonke Marpezije ili Pantasileje napale strašnim i uv-

Peraštani se negda zvahu Pertani.

redljivim riječima. Peraštani se negda zvahu Pertani i
drevni su stanovnici kraja koji i danas nastavaju, kao što
svjedoči Baltazar Splićanin. Nastavahu oni ta mjesta još
u doba procvata Risna. Kad Rimljani u svrhu obrane to-
ga grada izgradiše utvrdu na hridi danas zvanoj Sv. Ju-

Prime brojne povlastice od cara Dioklecijana.

raj, predaše je na čuvanje Peraštanima. Za svoje junaštvo
u obrani od gusara primiše od cara Dioklecijana iste
povlastice i sloboštine kao i talijanski gradovi podložni
Rimskom Carstvu, a bje to ljeta Gospodnjega 292. Svag-
da življahu u slobodi, iako je istina da priznavahu vlast

Površko, dubrovački plemić i gospodar Budve.

raškog cara ili bosanskog kralja. Godine tisuću tristo
šezdeset i četvrte, nakon smrti dubrovačkog plemića
Površka, gospodara Budve, koju bijaše kupio ili pak, pre-
307 ma drugim tvrdnjama, dobio na dar od Balšića za učinje-
ne im usluge, Dubrovčani poslaše jednu galiju da preve-
ze Površkovu obitelj u Dubrovnik. Zapovijediše također
kapetanu galije da, u slučaju da Kotorani požele zauzeti
Budvu ili zarobiti nekad Površkovu galiju, spali i galiju i
budvansku utvrdu. Kotorani tom prilikom ništa ne po-
duzeše, a Dubrovčani, ukrcavši Površkovu obitelj na
brod i postavivši svoje straže u Budvi, otploviše kući. Pe-

Peraštani zauzmu Budvu.

raštani tada, zbog neke štete koju im Površko bijaše na-
nio za života, krenuše noću u iznenadan napad na Bud-
vu i zauzeše je, no zatim sklopiše nagodbu s Balšićima i
prepustiše im grad. Ti vladari se, uz ostale izraze zahval-
nosti, obvezaše braniti Peraštane od svih neprijatelja, a
za njihove vladavine u Zeti Perast uživaše u potpunom
miru. Tu se rodi i Ostoja, koji postiže velik uspjeh na

Ostoja Peraštanin, poklisar Radosava Pavlovića.

dvoru Radosava Pavlovića, gospodara Konavala, Popo-
va i drugih obližnjih mjesta. U vrijeme Radosavova rata s
Dubrovčanima za Konavle, posla on Ostoju za svog
izaslanika na turskom dvoru, gdje Ostojino djelovanje

Rat između Dubrovčana i Radosava Pavlovića bijaše 1450. godine.

prouzroči velike muke Dubrovčanima, a silno rastuži
njegove Peraštane. Uvidjevši na koncu da neće moći još
dugo zadržati slobodu i odolijevati Turcima, stanovnici
Perasta se podčiniše Mlečanima, a oni im, poznajući

srčanost i vjernost njihovu, dodijeliše brojne povlastice i
sloboštine, posebice pravo samostalnog biranja gradske
uprave i poglavara. Trenutno je poglavar njihov, kojeg
sami izabraše, Stjepan Đurišin, nasljednik Stjepana Ras-
kova, a srčanost i dobrota obojice zaslužuju svaku poh-
valu. No vratimo se pripovijesti o Kotoranima. Oni, vi-
deći kako turske snage napreduju u Europi, dok naprotiv
slabe kršćanske snage, a poglavito one vladara njihovih
susjeda, te ne nalazeći načina da još dugo zadrže slobo-
du, odlučiše svojevoljno podčiniti se Mlečanima. Ovi

Kotorani se svojevoljno predaju Mlečanima.

poslaše Petra Loredana, zapovjednika njihove flote, u
osvajanje Splita i Trogira, kojima on ubrzo zagospodari.
U to vrijeme, naime, u Splitu vladaše zaraza, a Trogirani

Mlečani osvoje Split i Trogir.

izgubiše slobodu krivnjom svoje razjedinjenosti; to bija-
še glavni uzrok njihovu potpadanju pod mletačku vlast.

Gusar Mihač Vituri.

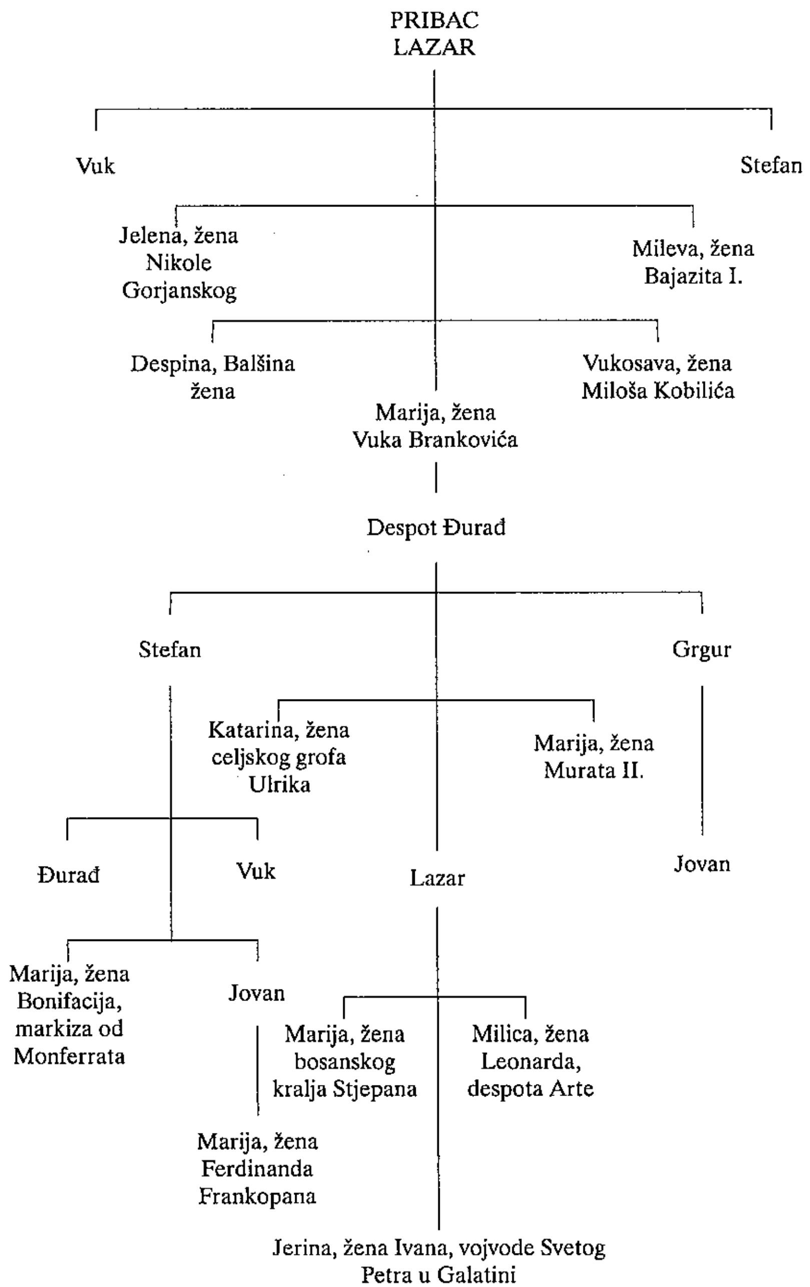
Jedan od trogirskih plemića, imenom Mihač Vituri, s
jednom galijom i jednom brzom brodicom haraše mo-
rem i pljačkaše mletačke brodove. Nakon mletačkog za- 308
posjednuća Splita i Trogira, Loredano sa svojim bro-
dovljem doplovi u kotorsku luku, gdje ga Kotorani doče-
kaše i predaše mu na srebrnoj plitici ključeve grada. U

Kotor dade mnoge ugledne muževe.

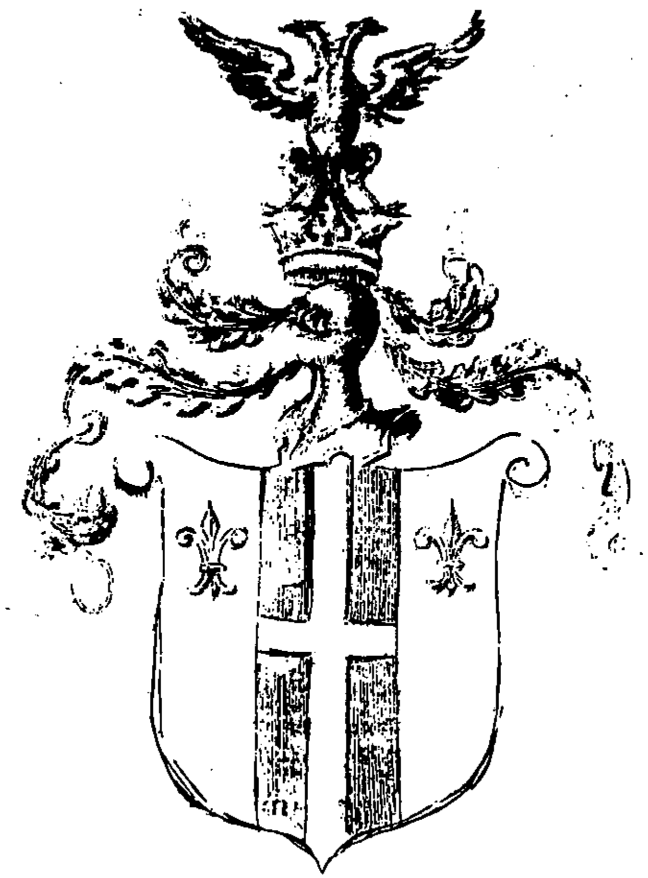
prošlosti Kotor bijaše uistinu zavičajem mnogih ugled-
nih muževa, koji ga proslaviše vrlinama i djelima svojim.
Među njima bijahu i braća blizanci Vicko i Dominik Bu-
ća, dominikanci koji svojim spisima rasvijetliše mnoge
tajne. No više od svih drugih slavu Kotoru donije krčki
biskup monsinjor Albert Dujmić, prelat uistinu dostojan
vječna spomena. Diveći se vrsnim njegovim spisima, pa-
pa Pio IV. više no jednom reče kako u Crkvi Božjoj nema
tako visoka položaja koji on vrlinama svojim i učenošću
ne bi zasluživao. Grad taj isto tako dade i glasovite ratni-
ke koji u boju proslaviše svoj zavičaj, a među njima bija-
hu Petar Bolica i Juraj Bizantić, obojica razboriti ljudi i
vični ratnim vještinama. Ne mogu se nigda dovoljno
nahvaliti krepost i junaštvo Nikole Buće i sina mu Petra,
koji bijahu glavni rizničari cara Stefana i njegova sina
Uroša Nemanjića, te zapovjednici raških snaga. Nakon
njih, u vrijeme prvoga bosanskog kralja Tvrtka, na glasu
bijaše Nikola Dragov, čovjek iskusan u državničkim pos-
lovima. Uslijediše zatim, u vrijeme Selima i njegova sina
Sulejmana, Korkut-paša i Mustafa-paša, od kojih jedan

bijaše namjesnik u Damasku i pobjednik u čestim suko-
bima sa silnim arapskim vojskama, dok drugi bijaše paša
u Kairu. Njih spominju Cyriac iz Spangeberga i Hart-
mann Schedel u *Turskim ljetopisima*. Konstantin Span-
duški pri spomenu Mustafe ovako piše: Mustafa-paša
(kaže on), postavljen od Sulejmana za namjesnika u Kai-
ru, bje rođen u Kotoru, a premda bijaše niska podrijetla,
rešahu ga sve vrline, kao i tjelesna ljepota; oženi se Sulej-
manovom sestrom, udovicom Bostandži-paše, kojem
Sulejman dade odrubiti glavu. Najzad, ime svoje i ono
domaje mu ovjekovječi Jeronim Bizanti, koji se kao za-
povjednik kotorske galije, zajedno s drugim kršćanima u
bici protiv Turaka 1571. godine, boraše tako hrabro i ju-
nački da ni u napadu više od četiri turske galije neprijatelj
ne uspje zagospodariti njegovom galijom sve dok na njoj
bijaše živ i posljednji Kotoranin. Kotorska posada izvrši
309 strašan pokolj među neprijateljima; jedan od njih povuče
za sobom u smrt sedam, pa i osam Turaka, sve dok svi
Kotorani ne izginuše na vječnu slavu svoju i grada Koto-
ra.

RODOSLOVNO STABLO SRPSKOG KNEZA LAZARA 310

311 GRB KNEZA LAZARA

[Lazarevići i Brankovići]

Knez Lazar bijaše sin Pribca Hrebeljanovića, plemića i velikaša za vladavine cara Stefana. Kao mladić bijaše carev dvoranin, a potom je, kako već rekosmo, zauzeo zemlju kralja Stefana sve do Dunava, pokorivši Rasislavića i druge plemiće koji vladahu tim područjima; dio ih zatoči, druge progna, a neke podčini svojoj vlasti zahvaljujući raznim nagodbama. Nakon smrti kralja Vukašina zauze velik dio njegove zemlje, odnosno Prištinu, Novo Brdo i druge župe, čime se još više uzveliča. Vrijedna je k tome spomena i njegova osveta
312 protiv Nikole Altomanovića, čovjeka nemirna duha, o

Knez Lazar zauzme Prištinu i Novo Brdo.

kojoj smo već govorili. Lazar imaše jednog sina, imenom Stefan, i pet kćeri, Maru, Jelenu ili Helenu, Despinu, Vukosavu, te Milevu koja (kako piše Leunclavius) posta ženom turskog cara Bajazita I. i zajedno s mužem pade u zarobljeništvo Tamerlana.

Mileva, kći kneza Lazara, bijaše žena turskog cara Bajazita.

Mara bijaše udana za Vuka, sina Branka Mladenova, raškog plemića, vrsna ratnika, mudra čovjeka i nadasve pokorna puncu Lazaru, koji zajedno s tim svojim zetom življaše u miru sa svim susjedima, odnosno s kraljem Bosne i s Balšićima. Dostajahu mu njegovi posjedi i ni ne pokušavaše ratom prisvojiti tuđe, a velikim dijelom razlog tome bijaše njegov strah od Turaka. Održavaše također dobre odnose s ugarskim kraljem Ludovikom, dokazujući da mu je sluga pokoran i poslušan i darujući ga više no jednom bogatim darovima u zlatu i srebru. Darivaše on i svoje velikaše, a poglavito Nikolu Gorjanskog, koji prvo bijaše ban Srijema, a zatim grof nadvornik Ugarske, i čijem sinu dade za ženu svoju kćer Jelenu. Bijaše on i spretan, pa kad kralj Ludovik više puta posla svoje naoružane ljude na njegove granice, on postupi tako da nigda ne pretrpje štete. Ne prestajaše darivati kraljevske dužnosnike, odnoseći se prema njima sa skromnošću i poniznošću.

Beograd potpadne pod vlast kneza Lazara.

No kad umre kralj Ludovik, odmah zagospodari beogradskom utvrdom, koju spomenuti kralj bijaše podigao na Dunavu u vrijeme cara Stefana, te je poruši do temelja, a zatim zauze Mačvu na ugarskoj granici i čitavo granično područje uz rijeku Savu, do Svetog Dimitrija u Srijemu. U istom razdoblju dođe iz Anatolije u Makedoniju turski sultan Murat s trideset tisuća boraca i prodre u pokrajine podložne knezu Lazaru i njegovu zetu Vuku. Skupiše oni mnogo pješaka i konjanika kako bi se suprotstavili Turčinu, no shvativši da mu se ne mogu ravnopravno oduprijeti, ne usuđivahu se izaći na bojno polje, nego se nadomak neprijateljskoj vojsci kretahu brdovitim i zaštićenim mjestima. Uvidjevši da ih tako ne može pobijediti, Murat ode pod zidine Prištine. Ne uspjevši je zauzeti silom, zadrža se oko mjesec dana u tom kraju ne naneseći pritom velike štete, a zatim se u travnju 1385. godine vratio u svoje pokrajine.

Lazar i Vuk plaćaju danak Muratu.

Nakon toga se Lazar i zet njegov Vuk nagodiše preko poklisara s Muratom, pristavši plaćati 313
mu danak i dati mu tisuću naoružanih boraca u slučaju

nužde. Življahu potom svagda u miru i bez ikakvih smetnji uživajući u svojim posjedima.

Prijatelji su Dubrovčana.

Za života Lazara i zeta mu Vuka na njihovu se području, a ponajviše u Novom Brdu, zadržavahu mnogi dubrovački trgovci. Ti vladari ne samo da dobro postupahu s njima, nego pokazivahu veliku naklonost prema gradu Dubrovniku izlazeći mu u susret u svakoj prilici. Lazar bijaše silno bogat vladar, zahvaljujući tome što svi rudnici srebra u Raškoj njemu pripadahu zajedno s velikim blagom koje se dobivaše iz njih i kojim on obuzdavaše ugarska mahnitanja i plaćaše danak Turcima, te se tako i održavaše na vlasti, utječući se pritom radije novcu negoli oružju. Kako bi se osigurao sa svih strana i postao moćnijim, orodi se s Đurđem, sinom Stracimira Balšića, koji nakon pogibije Balše, kako rekosmo, od turske ruke, preuze vlast u obje Zete. Dade mu, naime, ruku svoje kćeri Despine, koja prije toga bijaše udana za moldavskog kneza Šišmana.

Sulejman prodire u Europu.

Kad na turskom prijestolju Orhana zamijeni njegov sin Sulejman, on sklopi mir sa svojim azijskim susjedima, te sa svom vojskom koju mogaše skupiti prijeđe Helespont, danas zvan Galipoljski tjesnac, i krenu u rat protiv Grka. Premda u dugotrajnoj borbi s njima bijaše promjenljive sreće, ipak više puta izađe iz boja prije kao pobjednik nego kao pobijeđeni. Stalnim pustošenjima bijaše već oslabio snagu Grka i Tračana, niti mu se ikoji od susjednih naroda mogaše ravnopravno suprotstaviti u borbi. Smatrajući se više no spremnim i sposobnim tlačiti i nasrtati na svoje tad već sasvim izmučene kršćanske susjede, krenu u opsadu Hadrianopolisa i ubrzo ga osvoji.

Osvoji grad Hadrianopolis.

Budući da mu se silno svidi ubav položaj toga grada, te plodna zemlja u okolici smještenoj između rijeke Hebra i Melantea, preseli svoju prijestolnicu iz Bruse u Hadrianopolis [Jedrene].

Preseli svoju prijestolnicu iz Bruse.

Nakon Sulejmanove smrti zavlada njegov brat Murat I. U nastojanjima da proširi granice svoga carstva u Europi, prijeđe spomenutu rijeku i prodre sve do Strumice, s nakanom da napadne zemlje kneza Lazara zato što se ovaj (kako izvješćuje Johannes Leunclavius) bijaše priklonio Ugrima i potaknuo ih da se dohvate oružja protiv Turaka. Doznavši za to, Lazar i drugi vladari i
314 gospodari Raške i Bosne bezodvlačno postrojiše svoje ljude i krenuše u susret Turcima, koji već bijahu pregazili

Rijeka koju Slaveni zovu Strumica, zove se također i Strimone.

rijeku Strumicu, te se utaboriše nedaleko od njih. Knez Lazar bijaše zapovjednik kršćanskog tabora. On bijaše udao, kako je rečeno, svoju kćer Maru za Vuka Brankovića, a Vukosavu za Miloša Kobilića, koji bijaše rodom iz Tjentišta kod Novog Pazara i bijaše othranjen na dvoru kneza Lazara. Svojedobno se te dvije sestre posvadiše, jer Vukosava, hvaleći svoga muža Miloša i pretpostavljajući ga po srčanosti Vuku Brankoviću, silno uvrijedi Maru, koja sestri odgovori zaušnicom. Vukosava sve ispripovjedi svom mužu, koji smjesta ode k Vuku, zasu ga pogrdama i izazva na dvoboj, pa da se vidi jesu li istinite tvrdnje njegove žene Vukosave. Iako se Lazar umiješa ne bi li ih pomirio, ne uspje mu odgovoriti ih od borbe u kojoj obojica hotijahu dokazati svoju hrabrost. Kad Miloš obori Vuka s konja, nazočni plemići mu ne dopustiše nanijeti mu drugih ozljeda. Lazar i drugi plemići ih nakon toga pomiriše, no bijaše to više pretvaranje negoli pomirenje od srca, te Vuk ne propuštaše nijednu priliku da ocrni Miloša kod punca. Stoga kad Lazar bijaše tamo zbog boja s Turcima, zet Vuk ga upozori da pripazi na Miloša, jer da mora znati kako je ovaj u tajnim pregovorima s Turcima da ga izda. Htijući to provjeriti, Lazar pozva na gozbu nekoliko velikaša i vojnih zapovjednika, kako bi za večerom spočitnuo Milošu tu izdaju i kako bi ga, uvjeri li se u zlodjelo, mogao kazniti, ili pak osloboditi se sumnje, koja ga već bijaše počela nagrizati, uvjeri li se u njegovu nevinost (jer običaj je u Slavena vinom, a ne mučenjem izmamiti tajne). Tijekom večere se tako Lazar okrenu prema Milošu i držeći u desnici pehar pun vina reče: Vama, Miloše, darujem ovo vino zajedno s peharom, iako ste okrivljeni za izdaju. Na Miloševu licu ne bje ni traga znaku krivnje za takav grijeh, te on ispi primljeni pehar. Zatim usta i ovako prozbori: Nije sad vrijeme, kneže i gospodaru moj Lazare, za poricanje riječima, jer
neprijatelj je već postrojio svoje snage. Sutra ujutro ću 315
djelima dokazati da je tužitelj moj lažac i potvoritelj, a da sam ja svagda bio vjeran svome gospodaru. Lazar mu na to ne odgovori, osim što mu reče da sjedne. No cijele te noći Miloš oka ne sklopi, pa u zoru kad poče svitati, bez ičijega znanja uzjaha svoga konja i sa šiljkom koplja okrenutim unazad (što je u Slavena znak prebjega) ode u

Miloš Kobilić, zet kneza Lazara, rođen u Tjentištu.

Izađe na dvoboj s Vukom Brankovićem.

Kako Slaveni običavaju izmamiti tajne.

Milošev odgovor knezu Lazaru.

tabor Turaka, među kojima bijaše on na glasu. Odmah ga uvedoše u šator turskog cara, kojeg njegov dolazak bijaše uvelike obradovao. Miloš se baci na zemlju (kako je običaj u Turaka) da se pokloni caru, pa dok stajaše glave pognute na rukoljub, krišom izvuče bodež skriven u njedrima i zabode ga Muratu u trbuh. Dok on nastojaše pobjeći iz šatora, Turčinova tjelesna straža ga teško rani, te on na koncu izdahnu. Ovdje Laonik izražava donekle sumnju, pitajući se kako Miloš uspje dohvatiti koplje da njime rani Murata, a da ga janjičari na spriječiše u tome. No Miloš, kako je rečeno, ne bijaše ponio koplje da njime rani Turčina, nego da pokaže kako se bijaše odmetnuo od kršćana, niti kopljem, kako neki vjeruju, rani barbarina, nego bodežom. Otad (kako izvješćuju Laonik i Leunclavius) u Turaka vlada zakon da pri rukoljubu dvojica iz sultanove tjelesne straže drže ruke onoga koji se klanja, kako ne bi mogao ozlijediti cara, kao što to Miloš učini s Muratom. Nakon Miloševa bijega, kad se to proču u kršćanskom taboru i prije no što se dozna za Turčinovu smrt, neki se zapovjednici počeše pribojavati za sebe, govoreći kako im nema spasa i uvjeravajući ostale kako bi bilo bolje izbjeći bitku, položiti oružje i predati se neprijatelju. Vidjevši to, knez Lazar pozva k sebi sve svoje ljude i obrati im se ovom besjedom: Gdje su, gdje su sada, hrabri moji druzi, one vaše rijetke vrline, žestina, odvažnost i prezir čak i prema samoj smrti, koje su vas do danas, na čast i slavu cijele Slavonije [tj. slavenskog svijeta], uzdigle iznad zvijezda? Što možemo učiniti? Možemo umrijeti, ali kao ljudi; možemo izgubiti život,
316 ali na svoju čast i na štetu protivnika; možemo ubrzati onaj konačni svršetak do kojeg svi rođeni stignu, ali uz dobitak za nas, a gubitak za neprijatelja. Nije li bolje slavno poginuti, no živjeti u sramoti? Zar ima boljeg trenutka za umiranje negoli još prije no što se poželi smrt? Recite mi, predate li im se kao roblje, zar nećete i vi umrijeti poput svih ostalih, kad već svi moraju umrijeti? Umrijet ćete zasigurno, no uz neizmjerne muke, pokudu, ruglo i sramotu ne samo vašu nego i cijele vaše domovine. Zar nije onda bolje, kad nam je svima umrijeti, poginuti s oružjem u rukama i kao časni ljudi, a ne goli, u okovima, zaklani poput životinja? Pa ako ste sigurni da

Miloš pobjegne u turski tabor.

Miloš ubije Murata.

Kršćanski se zapovjednici obeshrabre.

Besjeda kneza Lazara svojim vojnicima.

ćete u svakom slučaju umrijeti, otkud ta vaša lakovjer-
nost, pa strahujete od onoga što nitko ne može izbjeći?
Ne može se pobjeći od smrti odgađajući je, ali zato blije-
di sjaj slave nastojeći joj umaći. Pa zar nije smrt drugo

Smrt svršetak svih zala.

doli konac i svršetak svih zala? Razum nam kazuje da
smrt ne može biti tegobna, jer skuplje je sva u jednom je-
dinom trenutku; ne može biti ni gorka, jer s njome pres-
taju sve nevolje i boli; jamačno nije jadna ni nesnosna,
jer ne događa se više no jednom. Pa ako je smrt takva, če-
mu toliki strah od nje? Zašto bismo, u želji da izbjegne-
mo smrt, umirali tisuću puta u jednom jedinom satu?
Neka se oslobode misli vaše i nepobjedivi duh slavenski
pomisli na predaju. Ako se dalje ne može živjeti, umrimo
među svojim neprijateljima, umrimo s oružjem u ruka-
ma protiv naoružanih ljudi. Drugi umiru na perinama
shrvani godinama, nagriženi vremenom, izmučeni groz-
nicom i tisućama raznih nedaća, a Slaveni jedini umiru
od mača, od mača umiru jedino Slaveni, no povlačeći za
sobom u smrt dio neprijatelja i osvećujući vlastitu pogi-
biju tako da i sami neprijatelji u pobjedi oplakuju svoje
mrtve. A tko zna, odlučimo li biti Slaveni, odnosno slav-
ni i slavodobitnici dosad svih mjesta na koja stupismo mi
ili preći naši, ili bar ljudi koji znaju rukovati mačem i
srčano ubijati i biti ubijeni, tko zna, kažem, nećemo li

Sreća pomaže smionima.

možda mi njih ubijati jednako kao i biti ubijeni? Sreća
pomaže smionima, a ne pobjeđuje se brojnošću, već sna-
gom vojnika i razboritošću vojskovođe. Pravda je na na-
šoj strani, jer neprijatelj je ušao u našu zemlju i zauzeo
mnoga mjesta; u nuždi smo, koja smionima čini i najve- 317
će kukavice; imamo toliko oružja da će nam, upotrijebi-
mo li ga hrabro, prokrčiti sve putove ili nam pak u smrti
priskrbiti tako veliko društvo da će uz ostale i sami nepri-
jatelji oplakivati našu smrt. Stavimo li sve na kocku, go-
tovo u beznađu za svoj spas, i suprotstavimo li se nepri-
jatelju u smionoj navali, vidjet ćete kako beznađe svagda
izvlači čovjeka iz nevolja i najčešće ga vodi najvišem
stupnju zadovoljstva o kojem nije ni sanjao. Ne dopusti-
še mu da nastavi, niti počekaše druge razloge da bi im se
vratio negdašnji zanos, nego zagrijani drevnom slaven-
skom jarošću sa svih strana i uglas kliknuše: U boj, u
boj! Paše i drugi turski zapovjednici, iako ožalošćeni

smrću svoga gospodara, ne počeše oplakivati ga, nego
vrlo razborito držahu u tajnosti njegovu smrt, kako pred
neprijateljima, tako i pred Turcima koji još ništa ne zna-
hu. Narod je to, naime, ustrajan u šutnji i u čuvanju po

Turci postojano čuvaju tajne.

njih neugodnih tajni, te je nemoguće, bilo zastrašivanjem
ili obećanjima, izmamiti iz njih jednu jedinu riječ kojom
bi dali naslutiti ono što njihovi gospodari žele zadržati u
tajnosti. Stoga prije no što se proširi ta po njih pogubna
vijest, turski zapovjednici postrojiše vojsku, te ono što im
bijaše činiti za slavu svoga gospodara, sada činjahu svat-
ko za vlastiti spas. Srčano nasrnuše na neprijatelja, a ni
kršćani ne pokazaše manje hrabrosti odupirući im se.
Borahu se odvažno na obje strane, padajući jedan za
drugim, ovdje kršćani, tamo Turci, koji jedva odolijeva-
hu žestini Rašana i drugih Slavena. Neki od Turaka na-

Paše zadrže Turke spremne na bijeg.

pustiše bojno polje i povukoše se u pozadinu čekajući
priliku za bijeg, na što turski zapovjednici stadoše iz
svega glasa vikati: Kamo bježite, muhamedanci? Straga
rijeka Strumica, zdesna neprijatelj, a slijeva Egejsko mo-
re priječe nam bijeg. Nije li časnije poginuti u boju kao
ljudi nego u bijegu pred neprijateljem utopiti se u valovi-
ma poput životinja? Gdje su sad onaj duh i ona hrabrost
kojom ste, o muževi turski, prešli Helespont u želji za eu-
ropskim carstvom? Ili ste možda došli dovde samo zato
da vaša sramota pridonese slavi i ugledu Slavena? Ne sa-
mo ta poticanja i riječi njihovih zapovjednika nego tako-
đer i očaj (kao što često biva) pri pomisli na vlastiti spas,
318 užgaše tako turske duhove da se oni, ponovno se ohrab-
rivši i zadobivši novu snagu, nastaviše boriti još žešće no
prije i uz poklike i veliku buku nasrnuše na neprijatelja.
Kad to vidje knez Lazar, koji se neštedimice boraše, i kad
primijeti da mu je konj iscrpljen od borbe, započete u os-
vit dana i koja zatim potraja do osam sati, pa i duže, os-
tavi tog konja i uzjaha drugog, odmornog. Njegovi ljudi,
međutim, koji ga bijahu vidjeli kako se odvažno bori u
prvim redovima obliven i svojom i neprijateljskom krvlju,
izgubivši ga iz vida u ono kratko vrijeme što bijaše otišao
promijeniti konja, pomisliše kako je pao mrtav na zem-

Knez Lazar skrivi poraz kršćana na Kosovu polju.

lju, te uznemireni stadoše uzmicati u neredu. Usprkos
tome što im se Lazar zatim pokaza i usprkos njegovim
nastojanjima da ih ponovno postroji i okupi, oni nastavi-

še bježati, te i sam knez bje prisiljen krenuti za najvećim dijelom vojske i dati se u bijeg kako bi se spasio. Izbjegavajući glavne putove kako ne bi nabasao na neprijatelja, upade s konjem u jamu prekrivenu zemljom i granjem, koju seljaci bjehu iskopali kao zamku za kakvu zvijer, te ga tu sustignu i usmrti neprijateljska potjera.

Razna mišljenja o smrti kneza Lazara.

No prema kazivanju Filippa Lonicera u 1. knjizi i prema zapisu u *Turskim ljetopisima*, Lazara uhvatiše živa, te mu u neprijateljskom taboru odrubiše glavu.

Lazar počiva u Resavi.

Pokopaše ga u Ravanici, u prekrasnoj crkvi izgrađenoj od miješanog mramora, gdje se još i danas može vidjeti njegovo tijelo umotano u zlatom izvezen pokrov koji, kako kažu, bijaše izradila njegova žena Milica.

Kosovo polje.

Poprište opisane bitke bijaše Kosovo polje, koje se (kako piše Bonfini) nalazi na granici Raške i Bugarske. Ugri ga zovu Rigomezev, a Latini Campo Merulo,* dok ga Francesco Sansovino iskvareno zove Campo Cassovino. Poljem protječe rijeka Sitnica, koja izvire na ilirskim planinama i uvire u Dunav.

Muratove grobnice.

Tamo otvoriše Muratovo tijelo i izvadiše mu utrobu, koju zatim pokopaše na istom mjestu. Još se i danas vidi tamo toranj koji zovu Muratovom grobnicom i piramidom. Njegovo tijelo preniješe potom ne u Sofiju, kako neki tvrde, već u Brusu, gdje ga položiše u grobnicu njegovih predа, smještenu u blizini Bruskih toplica.

Miloševa ruka obješena na Muratov grob.

U spomen na ubojstvo objesiše na grob Miloševu ruku okovanu srebrom. U toj bici padoše mnogi uglednici iz Raške i Bosne.

Bosanski zapovjednik Vlatko Vuković.

Bosanski kralj Tvrtko, naime, bijaše u savezu s knezom Lazarom, kojem posla u pomoć svoju vojsku pod zapovjedništvom vojvode Vlatka Vukovića, a ovaj zatim s ne- 319
kolicinom svojih pobježe i napusti bitku, vođenu na Kosovu godine 1389., dana 15. lipnja.

Lazara izda njegov zet Vuk.

Vuk Branković, zet kneza Lazara, spasi se sa svim svojim ljudima. Naime, kako neki kažu, bijaše u tajnim pregovorima s Muratom da izda punca, kao što i učini, da bi prisvojio njegovu državu. Nakon Lazarove smrti osta gospodarom dijela Raške, dok drugi dio pripadnu Lazarovoj ženi Milici i njezinim nejakim sinovima Stefanu i Vuku. Ne prođe

---

* Orbinijevo *campo Merulo*, odnosno *Campo del merli* u suvremenom talijanskom jeziku, doslovce znači upravo "polje kosova" (*nap. prev.*)

mnogo vremena, a među njima dođe do brojnih i ozbiljnih nesuglasica.

Turci pomognu Lazarovoj ženi Milici protiv zeta Vuka.

Milica se stoga obrati za pomoć Turcima, koji oduzeše Vuku Brankoviću njegovu zemlju i dodijeliše je njegovim šurjacima, sinovima kneza Lazara. Uništiše pritom gradove i utvrde u Raškoj koji potpadahu pod Vukovu vlast, a njegovoj ženi Mari i sinovima Grguru, Đurđu i Lazaru ostaviše toliko zemlje da mogu preživjeti, dok Turci zadržaše za sebe dvije utvrde. Turski car isprva zatoči Vuka Brankovića, no zatim ga pusti na slobodu, nakon čega ovaj gotovo odmah napusti ovaj svijet.

Razna mišljenja o smrti Vuka Brankovića.

Posumnja se pritom na otrovanje i govoraše se da ga bijaše otrovala punica. Drugi pak kažu da, dok u Plovdivu bijaše zatočenikom Bajazitova sina Muse, koji zatim pogubi Vukova sina Lazara, bijaše potkupio svoje tamničare i tako pobjegao. Na povratku kući stiže u zemlju Đurđa Balšića, također zeta kneza Lazara. Ovaj ga pozva pred sebe i prekori ga zbog izdaje punca, te mu dade odrubiti glavu, a da njegova punica Milica ne znaše ništa o tome. Ona pak, ne bi li učvrstila odnose s Turcima, dade turskom caru Bajazitu I. kćer svoju Milevu za ženu, kao što piše Johannes Leunclavius u *Povijesti Turaka*. Nju zatim zajedno s mužem zarobi Tamerlan, koji po povratku u Skitiju upriliči raskošnu gozbu za sve skitske kneževe i velikaše i dade donijeti kavez s u njem zatvorenim Bajazitom. Dade dovesti i Bajazitovu ženu i naloži da joj odrežu haljine sve do pupka, tako da joj se vidi stidni brežuljak, a zatim joj zapovijedi da takva raznosi jela uzvanicima.

Samoubojstvo Turčina Bajazita.

Njezin muž Bajazit, prisiljen gledati to, osjećaše neizmjernu bol zbog njezine nesreće, te odluči ubiti se. Nemajući drugog načina, udaraše o prečke ka-
320 veza sve dok si konačno nevoljno i jadno ne oduze život. Njegova žena Mileva napusti ovaj svijet drugoga dana nakon njegove smrti.

Zvečan i Jeleč pripadahu Vuku Brankoviću.

Kad Lazarova država bje podijeljena, kako rekosmo, na nekoliko dijelova, nedugo nakon te podjele Vukova žena Mara sa sinovima zadobi natrag zemlje svoga muža, izuzev utvrda Zvečan i Jeleč, koje držahu Turci.

Zahvalnost i odanost Dubrovčana Vuku Brankoviću.

Dubrovčani se tom prilikom pokazaše zahvalnima i odanima Vuku, jer njegovoj ženi, naime, vratiše polog velike vrijednosti, koji muž njezin bijaše ostavio njima na čuvanje, dok naprotiv bje lišena ostalog blaga pohranjenog u drugih. Taj Vuk Branković svagda

besprijekorno dijeljaše pravdu, a prema Dubrovčanima uvijek postupaše prijateljski, vrlo se ljubazno odnoseći prema njihovim trgovcima u svojoj zemlji i više no jednom iskazavši počast nekolikim dubrovačkim plemićima. Zavladavši ponovno Vukovom državom, njegova žena Mara stade slati sinove s vojskom u službu Turaka, zadržavajući pritom uz sebe najmlađeg da joj pomogne u upravljanju zemljom. Sinovi kneza Lazara, Stefan i Vuk, sretoše tako dvojicu svojih nećaka i sinova Vuka Brankovića, Grgura i Đurđa, u bici Bajazita protiv Tamerlana. Nakon Bajazitova poraza, svi pobjegoše u Konstantinopol, osim Grgura kojeg zarobiše Tatari, da bi zatim za

Đurađ Branković zatočen.

njega bila plaćena otkupnina. U Konstantinopolu bje zatočen Đurađ Branković, i to na zahtjev svojih ujaka Stefana i Vuka. Bijahu oni, naime, neprijatelji, te se braća bojahu da bi Đurađ mogao otići u Romaniju sinu turskog cara Mustromanu Čelebiji [Mehmed I.] i tako prije njih stići u

Lazarov sin Stefan dobi u Konstantinopolu naslov despota.

njihovu pokrajinu. Spomenuti Stefan dobi tada u Konstantinopolu naslov despota, pa se zajedno s bratom ukrca na jednu galiju iz Mitilene, kojom otplovi prvo u Ulcinj, a zatim se iskrca u Baru, te se nagodi sa svojim svakom Đurđem Stracimirovim Balšićem, gospodarom Zete, koji mu dade mnogo ljudi da s njima pođe u Rašku. Njihov nećak Đurađ istodobno bijaše zatočen u Konstantinopolu, gdje despot bijaše ostavio uz njega jednoga svog

Turčin daruje oslobođenog Đurđa.

plemića. Taj plemić, privučen možda kakvim velikim obećanjem, pronašavši ključeve tamnice, oslobodi Đurđa. Ovaj dođe pred turskog cara, koji ga vrlo ljubazno primi, dade ga zaodjenuti u grimizno ruho i obdari ga mnoštvom darova velike vrijednosti. Između ostalog, darova 321
mu i svoje oružje u znak velike naklonosti i povjerenja u njega. Dade mu zatim i svoju vojsku, čijim jednim dijelom zapovijedaše Đurađ, a drugim turski zapovjednici. S druge strane, ni despot Stefan ne propusti pobrinuti se da skupi veliku vojsku, koju podijeli na dva dijela, ostavivši jedan dio pod vlastitim zapovjedništvom i predavši drugi

Đurađ potuče Vuka.

dio bratu Vuku. Zametnuvši boj s Đurđem, Vuk se boraše junački poput pravog vojskovođe, no ipak pretrpje poraz i spasi se sa šačicom svojih ljudi, a dogodi se to godine 1402., dana 25. studenog. Uhvativši se u koštac s turskim zapovjednicima, njegov brat Stefan ih nadjača i po-

Stefan nadjača Turke.

bijedi prije ratnim lukavstvom nego junaštvom svojih vojnika. U turskoj vojsci bijaše tada neki plemić po imenu Uglješica, turski podložnik i saveznik, koji pred sam početak bitke nagovori Turke da se ne upuštaju u borbu, jer neće moći odoljeti prvom naletu i napadu kršćana, pa tek što bijaše otpočela bitka, Turci se gotovo smjesta dadoše u bijeg. To bijaše razlogom pogibije mnogih Turaka od ruke despotovih ljudi. Despot krenu tada put Tripolja, čvrsto uvjeren kako će tamo zateći svog brata kao pobjednika, no dogodi se upravo suprotno, jer naiđe na njega putem, u pratnji ne više od dvadeset konjanika. Stefan se nato silno prestraši i smjesta zaokrenu u smjeru Novog Brda, odakle se zaputi u svoju zemlju. Nedugo nakon toga Đurađ zauze velik dio Stefanove zemlje, no to ne prođe bez bar djelomične despotove osvete. Naime,

Ugri opustoše Rašku.

upade on s Ugarima u Đurđevu zemlju i nanese tamo velike štete, tako da Raška neko vrijeme osta izložena mnogim razaranjima. Despot na koncu sklopi s Turcima primirje kako njima bijaše po volji. Vuk, pak, videći kako despot ne postupa s njime kao pravi brat i kako mu ne prepušta dio očevine, napusti zemlju s mnogim plemićima u svojoj službi i ode na dvor turskog cara, koji ga primi uz počasti i dodijeli mu prostrano područje u Romaniji, kako bi tamo mogao ugodno živjeti sa svojim plemstvom. Nakon nekog vremena Vuk zatraži od brata i zamoli ga da mu dâ njegov dio pokrajine, koji mu ovaj nipošto ne htje prepustiti. Stoga Vuk, dobivši od Turčina vojsku od oko trideset tisuća boraca pod zapovjedništvom Avranoza, upade u Rašku u pratnji Đurđa Vukovića, u ožujku 1409. godine. Osta u Raškoj punih šest
322 mjeseci, pustošeći i pljačkajući mjesta koja mu se ne htjedoše predati. Konačno se nakon silnih razaranja Raške ta dva velikaša dogovoriše, te despot dade bratu dio države, a on osta gospodarom područja što se prostire u smjeru Dunava i Novog Brda. Štoviše, polovicu prihoda s tog područja davaše bratu Vuku, koji zavlada prostorom od Morave na zapad. U vrijeme rata između Bajazitovih sinova Muse i Mustromana despot se prikloni novom caru Musi i ode k njemu u Romaniju zajedno s bratom Vukom. Prije njihova dolaska bijaše pao Musi u ruke Vukov nećak Lazar, uhvaćen u Galipolju i zatim

pušten na slobodu. Večer uoči bitke svi slavenski velikaši prisegnuše vjernost Musi u njegovoj nazočnosti, no usprkos tome, još prije početka bitke, Vuk i njegov nećak Lazar prebjegoše k Mustromanu.

Mustroman potuče u boju brata Musu.

Kad se ta dva brata Turčina uhvatiše u koštac, Mustroman izađe iz boja kao pobjednik, a Musina vojska bje potučena i poražena. Vidjevši to, despot pobježe u Konstantinopol (u čijoj blizini bijaše 1410. godine poprište te bitke), a odatle, preplovivši Veliko more, uđe u tijek Dunava i prijeđe Vlašku kako bi došao do svoje pokrajine. Vuk se sa svojim nećakom Lazarom oprosti od Mustromana, kako bi se vratio kući i preduhitrio dolazak despota, čiju pokrajinu Mustroman bijaše dodijelio njima dvojici. Na povratku kući nabasaše na Musine Turke, koji ih zarobiše i izvedoše pred svoga gospodara.

Musa pogubi despotova brata Vuka.

Musa smjesta zapovijedi da Vuku odrube glavu u šumi, a da Lazara poštede, nadajući se da će tako pridobiti na svoju stranu Lazarova brata Đurđa, koji bijaše pristaša Mustromanov, no Đurađ nikada ne prista prikloniti mu se. Iste godine uslijedi nova bitka između ta dva brata Turčina, pred gradom Hadrianopolisom.

Musa odrubi glavu Lazaru.

Mustroman ponovno potuče Musu, koji naloži da Lazaru bezodvlačno odrube glavu, što bje i učinjeno. Nakon Mustromanove smrti godine tisuću četiristo jedanaeste, Musa osta u Romaniji jedinim turskim vladarom. Za Musine opsade rumunjskoga grada Silivrije, Đurađ, koji se bijaše s njim pomirio i pristupio mu zajedno sa svojim ljudima, bje upozoren da će ga Turčin prvom prilikom pogubiti. On se stoga pričini kao da hoće zajedno s Turcima napasti spomenuti grad, a zapravo prije toga bijaše sklopio nagodbu s onima unutar zidina, te uđe u grad sa svim svojim ljudima i tako spasi život. 323

Đurađ se pomiri s ujakom despotom.

Sve to bje razlogom nagodbe između Đurđa i despota, koji življahu potom u prijateljstvu, a Đurađ štovaše ujaka kao oca. Musa, dakle, kako je rečeno, osta na vlasti u turskom carstvu, te godine 1415. krenu s vojskom u pohod na Rašku. Zauze nekoliko utvrda i pokaza se vrlo okrutnim u despotovoj zemlji.

Sandalj Hranić pritekne u pomoć despotu.

Despotu pritekoše u pomoć iz Bosne Sandalj Hranić i vojvoda Petar s brojnim ljudstvom, a dođe mu pomoć i iz Ugarske, pod vodstvom bana Ivaniša Morovića. Pa iako toliko ljudi bijaše na njegovoj strani, ipak se despot ne usudi zametnuti boj

s Musom, kojega potom brat njegov Kiridži Čelebija, banuvši s nešto Tatara, natjera da napusti Rašku.

Musu porazi i ubije brat.

Iste godine, dana 14. srpnja, ta se dva brata uhvatiše u koštac kod mjesta zvanog Iskra, u Bugarskoj, a u tom okršaju Musa bje poražen i uhvaćen živ, a brat ga zatim smjesta dade umoriti okrutnom smrću. Đurađ, koji bijaše pritekao u pomoć Kiridži Čelebiji, vrati se kući sa svojim i despotovim ljudima, no i nakon toga, usprkos pruženoj pomoći, ta dva vladara plaćahu Turcima danak. Sandalj i vojvoda Petar sa svojim Ugrima bijahu krenuli na put kući mnogo prije, ne priklonivši se ni jednoj strani u tom sukobu braće Turaka. Godine 1419. despot Stefan posla za namjesnika u Srebrenici nekoga svog plemića po imenu Vladislav.

Vladislava, namjesnika u Srebrenici, ubiju njegovi ljudi.

Ugnjetavaše on tamošnji puk preko svake mjere, pa kad oni ne mogahu više podnositi njegovu nasilničku vladavinu, u pobuni ga jednoga dana ubiše. Despot 1420. godine dođe s velikom vojskom u Srebrenicu osvetiti njegovu smrt, te uhvati nekolicinu Vladislavovih ubojica i stavi ih na muke sve dok ne izdahnuše.

Despot Stefan pokaže se okrutnim prema Dubrovčanima.

Brojnim dubrovačkim trgovcima i plemićima koji se zatekoše u Srebrenici oduze sav imutak i zatoči ih; jednima iskopa jedno oko, drugima odreza šaku, a sve to u sumnji da i oni bijahu umiješani u ubojstvo Vladislavovo. Dubrovačka vlada mu odmah posla svoga izaslanika Paška Rastića. Usprkos zalaganju despotova nećaka Đurđa, usprkos tome što izaslanik prekori despota u ime mnogih dobročinstava koja bijaše primio od Dubrovčana, podsjetivši ga poglavito na njihove napore u obrani srebreničke utvrde prilikom napada bosanskog kralja Tvrtka, dakle, usprkos svemu tome, ne uspje ishoditi od despota oslobađanje svojih sugrađana.

Umre nenadanom smrću.

324 Božja pravda ga zato dostignu jednoga dana dok jahaše u okolici Srebrenice, gdje ga udari kap i pade mrtav s konja. Pokopaše ga u Ravanici 1421. godine. Doznavši za njegovu smrt, nećak mu Đurađ s nekolicinom svojih ljudi smjesta krenu put Beograda i naloži da odmah budu oslobođeni svi zatočeni Dubrovčani.

Naslijedi ga nećak Đurađ.

Rašani ga prihvatiše kao svoga vladara, a Dubrovčani mu kao takvom 1428. godine poslaše dvojicu svojih izaslanika, Marina Rastića i Dživa Gundulića, kako bi njihovu gradu bile potvrđene povlastice, što Đurađ vrlo ljubazno i učini.

Kad za smrt despota Stefana dozna turski car, iste godine krenu s vojskom u pohod na Rašku i dođe pod Kruševac. Istodobno stiže u Beograd i ugarski kralj, čiji dolazak bijaše od velike koristi, jer da on tada ne bijaše pritekao u pomoć Raškoj, cijela bi ta pokrajina podložna despotu, pala u ruke Turcima.

Turčin zauzme Kruševac.

Oni nakon zaposjednuća Kruševca i još nekih mjesta, krenuše s velikom vojskom u opsadu Novog Brda. Još prije toga, dana 3. rujna, pod Novo Brdo bijaše došao Isak-paša, te oni udružiše svoje snage i s čitavom vojskom krenuše u juriš, no borba za grad potraja 48 dana. Usprkos napadima na gradske zidine teškim topništvom, Turci ne uspješe zauzeti grad, te čitava njihova vojska napusti taj kraj. Naime, među braniteljima grada bijahu i mnogi Dubrovčani, a između ostalih i Volčo Vlahov Bobaljević, koji kao ratnik iskusniji od drugih danonoćno izvršavaše svoju dužnost pravog vojnika i odličnog vojskovođe. Često poticaše svoje sugrađane na obranu grada, govoreći im neka se prisjete da su Dubrovčani i kao takvi ljudioduvijek vjerni svome gospodaru. Tako to mjesto, kako kasnije često običavaše govoriti i sam Đurađ, osta u vlasti kršćana zahvaljujući jedino odanosti i srčanosti tog Bobaljevića.

Volčo Bobaljević zajedno s drugim Dubrovčanima obrani Novo Brdo od Turaka.

Đurađ nakon toga uznastoja nagoditi se s Turčinom, te mu posta podložnikom i obveže se na plaćanje danka i na slanje ljudi u rat kad god to bude zatraženo od njega, upravo kako bijaše i prije toga u vrijeme despota Stefana, osim što Đurađ plaćaše onoliko manje danka koliko mu Turci bjehu oduzeli zemlje.

Đurađ postane turskim podložnikom.

Nakon te nagodbe Đurađ uda svoju kćer Katarinu za Ulrika II., grofa celjskog, koji poslije poginu od ruke Vladislava i Matije, sinova Janka Hunjadija. No iako bješe na opisani način postignut mir između Turaka i despota Đurđa, kad Murat vidje da se Đurađ ne drži obećanja, ponovno zarati s njime 1435. godine i posla vojsku u postošenje njegove zemlje. 325

Uda kćer za celjskoga grofa Ulrika.

Ne bi li ga udobrovoljio i pomirio se s njime, Đurađ mu posla svog poklisara s obećanjem da će mu dati sav danak koji želi i učiniti sve što god mu bude naloženo. Murat posla Đurđu svog dvoranina Saradži-pašu, tražeći uobičajeni danak, te njegovu kćer Mariju za ženu. Đurđa obuze velika tuga, jer platiti danak, ne bijaše mu krivo, ali dati mu kćer, to ga bolno tištaše. Na koncu, uvjeren besjedama

Murat traži za ženu kćer despota Đurđa.

svoje žene Jerine ili, kako je drugi zovu, Irene, dade Muratu kćer u nadi da će se tim srodstvom u potpunosti pomiriti, no ispade drukčije, kao što ćemo nešto dalje ispripovijedati. Primivši Đurđev odgovor, Murat posla Halila, svoga najprisnijeg prijatelja, da mu dovede nevjestu. U zabludi su, dakle, oni koji tvrde da ta despotova kći bje zarobljena pri osvajanju Smedereva, koje Murat zauze tri godine nakon tog vjenčanja. K tome, ona ne imaše djece s Muratom, premda neki tvrde, a među njima i Rainecka Reinera, da Mehmed II. bijaše sin Đurđeve kćeri Marije, što je netočno, kao što to bjelodano pokazuju *Turski ljetopisi* i preračunavanje godina.

Zabluda Rainecka Reinera.

Naime, Mehmed se rodi 833. godine po muslimanskom kalendaru, a Murat se oženi despotovom kćeri pet godina kasnije (kako piše Johannes Leunclavius), odnosno 838. muslimanske godine, tako da Mehmed nipošto ne mogaše biti njezin sin. K tome, da mu majka bijaše Marija, stupajući na vlast ne bi imao više od 15 godina, a ipak je pouzdano da on zavlada u dobi od 21 godine. Halkokondil izričito naziva Đurđevu kćer Mehmedovom maćehom, a Spanduški navodi uvjerljive dokaze kako Murat nigda ne imaše djece s despotovom kćeri Marijom.

Dokazi da Đurđeva kći ne rodi djece svom mužu Muratu.

Štoviše, neki je čak zovu Irena, među kojima Antoine Geoffroy, a slijedi ga u tome i Raineck koji je naziva imenom Irena i prezimenom Kantakuzena, no obojica su u zabludi. Točno, naime, piše Teodor Spanduški kako joj ime bijaše Marija i kako joj otac ne bijaše Kantakuzen, nego se rodi od oca Đurđa despota i majke Irene Kanta-
326 kuzene, sestre Georgija Kantakuzena. Georgij pak (što je Spanduški propustio spomenuti) bijaše nećak cara Ivana Kantakuzena, a sin albanskog kneza Matije, tako da i Marija bijaše nećakinja cara Ivana. Njezin muž Murat osta uz nju miran svega tri godine, ne dirajući u zemlje svog punca despota Đurđa. No godine 1439., vidjevši da je ugarski kralj Albert zauzet ratovanjem s Poljskom, Murat se silno odvaži te, ne hajući za srodstvo odluči napasti Đurđevu državu u nadi da će učas zagospodariti njome.

Murat napadne Rašku.

Shvativši kako njegove snage ne dostaju za otpor zetu, Đurađ dobro naoruža grad Smederevo i prepusti ga na čuvanje jednom svom sinu, a on sam ode Ugrima s drugim svojim mlađim sinom i s cijelom obitelji, povevši

Đurađ pobjegne u Ugarsku.

sa sobom također i mnoštvo svećenika. Dočuvši da je Turčin već na granici južne Panonije i da ga samo rijeka Sava dijeli od njih, Ugri stadoše slati brojne poklisare kralju Albertu s molbom da ne dopusti da mu kraljevstvo postane plijenom neprijatelja i da ne napušta u nuždi svoje prijatelje i saveznike pritisnute turskom opsadom. Uznemiren tom uzbunom, Albert pohita s vojskom što brže mogaše u Ugarsku, pa kad dođe u područje između rijeka Tise i Dunava, utabori se tamo u iščekivanju pojačanja koje mu bijaše obećano. Doznavši za Albertov dolazak, Turci krenuše u osvajanje Smedereva s još većom ustrajnošću, ne mirujući ni danju ni noću kako bi neprekidnim napadima iscrpili njegove branitelje.

Đurđeva žena Jerina skrivi pad Smedereva.

Grad bijaše k tome loše opskrbljen živežom, krivnjom škrtosti Đurđeve žene Irene koja, ne bi li se domogla novca, bijaše prodala svo žito, te kad branitelji uvidješe da i zbog toga ne mogu više odolijevati napadima, odlučiše svojevoljno se predati Turčinu. Despotov sin Grgur, doznavši za njihove nakane i ne mogavši učiniti ništa drugo, složi se s mišljenjem ostalih. Nakon zaposjednuća Smedereva, Murat pokloni Grguru veći dio zemlje nekad u posjedu njegova djeda Vuka Brankovića, no pod uvjetom da mu postane podložnikom i da se obveže na vjernost. Uza sve to, zadrža ga uz sebe, zajedno s drugim njegovim bratom Stefanom, koji još otprije, odnosno od vjenčanja svoje sestre i Murata, življaše kod njega. Za njihova boravka kod svaka, ovaj bje izviješten o Đurđevim pripremama, kao i o tome da ga sinovi krišom izvješćuju o svim pokretima Turaka.

Zašto Murat dade oslijepiti Đurđeve sinove.

Zato ih obojicu oslijepi užarenom pliticom, a da to ne dozna otac im Đurađ koji se, 327
otišavši u Ugarsku, neko vrijeme zadrža na svojim posjedima u tom kraljevstvu. Naime, on bijaše prepustio kralju Albertu grad Beograd, u zamjenu za zemlje u ugarskom kraljevstvu, kao što izvješćuje Laonik, koji ovako kaže: Đurađ imaše u ugarskom kraljevstvu pokrajinu od određene važnosti, s mnogim bogatim gradovima, koje Eleazar bijaše dobio od Žigmunda razmjenom za Beograd.

Kada Beograd potpade pod ugarsku vlast.

Taj se grad svidi kralju ponajviše zbog povoljnog položaja svoje luke, budući da grad zapljuskuju dvije rijeke: s jedne strane protječe Dunav, a s druge Sava, koja na tom mjestu uvire u Dunav. U toj pripovijesti valja

podrazumijevati Đurđa tamo gdje se kaže Eleazar, a Alberta umjesto Žigmund, temeljem svjedočenja Wolfganga Latza i Thomasa Ebendorfa de Haselbacha, od kojih ovaj posljednji življaše u tom razdoblju, te ostavi zapise u *Austrijskom ljetopisu* o tome kako razmjena ne bijaše izvršena između Žigmunda i Eleazara odnosno Lazara, već između Alberta II. austrijskog i srpskog vladara Đurđa, kojeg on bijaše upoznao na dvoru cara Fridrika IV., gdje s njime, kao prognanikom iz domovine, časno postupahu.

Posjedi despota Đurđa u ugarskom kraljevstvu.

Bonfini nabraja također i posjede koje Đurađ bijaše dobio u zamjenu za Beograd, a to su sljedeći: utvrda Slankamen, smještena povrh Beograda na obali Dunava prema ušću Tise u Dunav, te Bećen, Kelpen, kojeg Ugri zovu Kerpen, i Vilagošvar. Gradovi su: Zatmar, Bezermen, Debrecen, Tur, Varšanj i drugi, a u Budimu mu bjehu ustupljene neke veličanstvene građevine koje bi se mogle mjeriti s kraljevskim dvorima. Đurađ se, dakle, tamo zadrža neko vrijeme, da bi zatim otišao u Zagreb. Za boravka u Zagrebu dozna za velike nemire u Albertovu kraljevstvu, nakon smrti tog vladara. U očaju i brizi za sebe sama, stade tražiti način kako bi se nagodio s Turčinom. Posla Mlečanima molbu da mu o njegovu trošku daju galiju koja bi ga prevezla u Bar, jedini grad u njegovoj državi koji mu bijaše ostao vjernim.

Đurađ doplovi u Bar.

Mlečani smjesta udovoljiše njegovoj molbi, te on s cijelom obitelji otplovi u taj grad.

Murat pregovara s Baranima da mu predaju Đurđa.

Kad dozna za to Murat, stupi u tajne pregovore s Baranima, nudeći im brda i doline predaju li mu Đurđa i obećajući im, između ostaloga, slobodu za njihov grad,
328 kao i svoju zaštitu. Pred takvom ponudom Barani se nađoše u nedoumici i neodlučni; s jedne strane bijahu namamljeni tako širokogrudnim obećanjima, a s druge ih strane obveza vjernosti gospodaru odgovaraše od toga. No Đurađ, izviješten o tome od nekih prijatelja, shvati da je bolje ne čekati neizvjesnu odluku Barana, te smjesta posla u Dubrovnik svoga glasnika s molbom tamošnjem senatu za pomoć pred takvom opasnošću.

Dubrovčani priteknu u pomoć Đurđu.

Dubrovčani mu iste noći poslaše pod Bar jednu dobro naoružanu galiju, dok drugi kažu da još mnogo prije bijahu na despotovu molbu poslali jednu svoju galiju pod zapovjedništvom Paška Sorkočevića, koju za svaki slučaj zadržaše u vodama Bara. Đurađ, dakle, pod izlikom da ide u lov, rano

ujutro napusti grad sa svim svojim ljudima i sa sveukupnim imutkom, te se spusti na more, ukrca na galiju i otplovi u Budvu. Povuče se tamo u utvrdu, vjerujući da će u njoj biti na sigurnom, no dogodi se upravo suprotno. Crnojevići, naime, sviknuti na dvostruke izdaje, gotovo da bi ga se bili domogli da se on, shvativši da je u krajnjoj opasnosti, ubrzo ne ukrca na jednu dubrovačku lađu. Naslutivši takav razvoj događaja, Dubrovčani smjesta uputiše jednu svoju galiju pod zapovjedništvom Džora Gučetića, koji putem naiđe na despota i odvede ga u

Đurađ dođe u Dubrovnik.

Dubrovnik. Bijaše to u mjesecu travnju 1441. godine, a Đurađ se zadrži u Dubrovniku sve do konca srpnja. Mu-

Murat zahtijeva predaju Đurđa.

rat, pred kojim u to vrijeme drhtaše čitava Europa, posla nekoliko svojih izaslanika s raznim ponudama, obećajući Dubrovčanima, između ostalog, mnoge utvrde u Bosni i cijeli okrug u blizini Dubrovnika, zajedno sa svim blagom koje im Đurađ bijaše dao na pohranu, te više puta zaprijeti dubrovačkom senatu da odustane od zaštite despota i da mu ga preda, no usprkos svemu tome Dubrovčani ne htjedoše nipošto iznevjeriti Đurđa niti uskratiti mu svoju zaštitu. Stoga i sam Murat, gotovo zatečen

Murat se divi postojanosti Dubrovčana.

njihovom postojanošću, reče (kako pripovijeda Bonfini u 5. knjizi III. Dekade) kako grad Dubrovnik ne može nigda propasti, jer u njemu se toliko drži do zadane riječi i pomoći bližnjem. Kad Dubrovčani primijetiše obeshrabrenost Đurđa na vijest da Murat bijaše zatražio njegovu predaju, pozvaše ga u senat, tješeći ga da ne brine i da se nema čega bojati, te ga potaknuše da se obrati za pomoć Ugrima i da blagom pohranjenim u Dubrovniku pokuša zadobiti natrag državu koja mu nepravedno bija- 329
še oduzeta. Umiren njihovim tješenjem, Đurađ im odgovori obećanjem da će što prije napustiti grad kako svojom nazočnošću ne bi skrivio rat Turaka protiv Dubrovnika. Po povratku kući, posavjetova se sa ženom što mu je činiti, a ona ga nagovaraše da se skloni kod konstanti-

Dubrovčani prevezu Đurđa u Skradin.

nopolskog cara, no Đurađ se radije obrati Ugrima, u čiju se odanost bijaše već uvjerio. Dubrovčani ga ukrcaše na svoje galije pod zapovjedništvom Nikole Đurđevića i prevezoše ga u dalmatinski grad Skradin, odakle on otputova u Ugarsku na tamošnje svoje posjede. Posla ujedno svog izaslanika s čestitkama za krunidbu novom

ugarskom kralju Vladislavu, nudeći mu pritom svoje prijateljstvo i uslužnost. Vladislava to obradova, pa kad nekoliko dana potom Đurađ stiže u Budim, kralj ga ljubazno primi, te sklopiše vječni savez. Nedugo potom, zahva-

Đurađ zahvaljujući Janku Hunjadiju zadobije natrag državu.

ljujući Janku Hunjadiju, ocu kralja Matije, čovjeku u to vrijeme na glasu kao jednom od najboljih vojskovođa u Europi i pobjednikom nad mnogim sandžak-begovima i drugim turskim zapovjednicima, te pomoću blaga koje mu Dubrovčani bjehu vjerno sačuvali, Đurađ zadobi natrag veći dio svoje države. Hunjadi mu, naime, ne vrati sve, budući da je dio darova dao svojim zapovjednicima, a dio zadrža za sebe, jer tako mu se učini pravednim, s obzirom na to da sve što Đurađ bijaše dobio, dobi zaslugom njegove srčanosti. Bijaše mu k tome poznata nepouzdana vjera despota, koji do kršćanske vjere držaše tek nešto više no do muslimanske. Naime, između Ugara s jedne strane i Turaka s druge, priklanjajući se sad jednima sad drugima, Đurađ često bijaše prevario i jedne i druge, tako da ni Ugri ni Turci ne bijahu njime zadovoljni. Đurađ se ipak pričini kao da ne haje za to, ali zato nig-

Đurađ se svagda pokaza zahvalnim Dubrovčanima.

da ne zaboravi usluge primljene od Dubrovčana. Štoviše, svagda se potrudi i uznastoja odati priznanje i nagraditi toliku njihovu uslužnost te tako, uz ostale izraze svoje zahvalnosti, naloži da u njegovoj državi svaki Dubrovčanin može i ne utječući se sudu i javnoj pravdi sâm zatočiti oglušnog dužnika u svom domu i zadržati ga sve dok mu taj ne isplati dug. Mnogi se Dubrovčani zahvaljujući tome obogatiše, a grad njihov steknu vrlo velik imutak i
330 ugled. Despot iskaza svoju zahvalnost i nekim dubro-

Damjan Đurđević i Paško Sorkočević, savjetnici Đurđevi.

vačkim plemićima koji i nakon njegova odlaska iz Dubrovnika ostaše uz njega. Među njima bijahu Damjan Đurđević i Paško Junijev Sorkočević zvan Bjelja, koje Đurađ postavi na visoke državničke položaje, a posebice Sorkočevića, koji obnašaše dužnost prvog savjetnika, te se stoga još i dandanas na smederevskoj utvrdi može vid-

Toplica darovana Sorkočeviću.

jeti Sorkočevićev grb, koji Đurađ postavi u znak naklonosti Dubrovčaninu. Darova mu također zemlje u Toplici, koja se u davnini (prema tvrdnjama Giacoma Castaldija) zvaše Tricornesium. Poželjevši vratiti se u zavičaj, Sorkočević ta mjesta proda za veliku svotu nekom raškom plemiću. Damjan ga zbog njegove nakane preko-

Odgovor dostojan pravog građanina.

ri, optužujući ga za nerazboritost, jer da će Turčin uskoro napasti Dubrovnik. No on mu kao pravi građanin i rodoljub odgovori da domovini valja pomoći poglavito kad joj prijeti propast, te da umrijeti u obrani domaje on drži najvećom čašću. Oprostivši se, dakle, od svoga gospodara, vrati se u Dubrovnik s velikim blagom, dok Damjan osta u Raškoj kod despota. Budući da despot bijaše u savezu s Ugrima, kralj Vladislav, Janko Hunjadi i on zajednički nasrnuše na romanijskog beglerbega Hasan-pašu i na Turahan-bega, te ih potukoše s čitavom njihovom

Poraz Turaka na planini Hemos.

vojskom u podnožju planine Hemos. To silno prestraši Murata, tim više što Karaman, doznavši za taj poraz, smjesta usta na oružje protiv Ponta i Bitinije, turskih pokrajina u Aziji. To zada veliki strah Muratu, kojem bijaše želja svakako sklopiti mir s Ugrima. Đurađ iskoristi tu priliku i poruči Muratu da će on postići za njega mirovni sporazum, dati mu još danka u iznosu od polovice ukupnih prihoda kraljevstva i biti mu zanavijek prijateljem i saveznikom, samo ako on pristane vratiti mu sve zemlje što mu ih bijaše oduzeo i osloboditi njegove sinove koje držaše u zatočeništvu. Kad Đurđev izaslanik izloži to Muratu, ovaj smjesta prihvati ponudu i obeća udovoljiti svim Đur-

Đurađ postigne mir između Ugara i Murata.

đevim zahtjevima. Primivši vijesti o tome, Đurađ bezodvlačno otputova u Ugarsku, gdje stupi pred Vladislava i ovom mu se besjedom obrati: Presvijetli kralju, car Murat te potiče i moli da sklopite primirje, nakon čega mi obećaje vratiti cijelu moju državu i sinove moje. Želiš li poslušati moj savjet, nedvojbeno ćeš učiniti što barbarin traži. Tako 331
ćeš, naime, ti biti spremniji za rat, pa budeš li htio napasti ga, lakše ćeš postići pobjedu. Čuvši te Đurđeve riječi, Vladislav mu obeća da će rado prihvatiti primirje, te na Đurđev savjet posla po turskog izaslanika u čijoj nazočnosti valjaše sklopiti primirje i ugovoriti povrat Đurđeve zemlje. Murat odmah uputi svog izaslanika opunomoćenog da sklopi primirje i sve ostale odredbe te nagodbe. Tako, između ostalog, Ugrima bje zabranjeno harati turskim zemljama, a Turcima prelaziti Dunav i pljačkati ugarsko kraljevstvo. Obje strane potpisaše nagodbu, a Đurđu bi-

Murat vrati Đurđu sinove.

še vraćeni sinovi. Čim ugleda svoje oslijepljene sinove, Đurđa obuze takva tuga da bi se (kao što se čita u *Turskom ljetopisu*) bio srušio na zemlju, da ga ne bjehu prid-

Zabluda Kuraeusa

ržali. Ovdje valja, dakle, opovrgnuti Kuraeusa, pisca *Šleskih ljetopisa*, koji navodi kako Đurađ, pomirivši se s Muratom nakon bitke kod Varne, dobi natrag svoju državu, treće godine nakon Vladislavove pobjede nad Hasan-pašom. Bjelodano je, naime, da kralj Vladislav 1443. godine, raskinuvši za dobrobit kršćanstva mir s Turčinom, zatraži od Đurđa da se priključi savezu s drugim kršćanima, što ovaj nikako ne htijaše, navodeći mnoge prividne razloge koji ga odvraćahu od toga i nadajući se kako će novcem nadoknaditi Vladislavu svoje odbijanje da mu se pridruži u pothvatu, a slao je k tome često poruke ugarskom kralju da dobro promisli o onome što kani učiniti i da se ne laća olako oružja protiv

Đurađ se prikloni Turcima protiv kršćana.

Turčina, čije su snage gotovo nepobjedive. Vidjevši, međutim, da Vladislav usprkos svemu ne odustaje od svog nauma, Đurađ se prikloni Turcima, kako iz ljubavi prema kćeri, tako i iz mržnje prema Janku Hunjadiju, ne podnoseći činjenicu da ovaj bijaše zadržao za sebe njegove utvrde u Srbiji. Doznavši za ugarske pripreme i za dolazak Skenderbega u pomoć Vladislavu, Đurađ im sa svih strana zatvori prolaze kako bi spriječio njihovo nap-

Zapriječi prolaz Skenderbegu.

redovanje. Uzalud ga Skenderbeg opominjaše preko svojih izaslanika i uzalud ga lijepim riječima moljaše da mu ne zadaje muke, budući da nema nikakva razloga nanositi mu nepravde, te da od prijatelja i susjeda ne postane njegovim neprijateljem i da ne izaziva protiv sebe voj-
332 ske Ugarske i Albanije, stvarajući si tako neprijatelje i sprijeda i straga, što će se dogoditi ako mu ne dopusti da slobodno prođe sa svojim odredima kako bi se priključio Vladislavovoj vojsci. Poručivaše mu nadalje da ne dopusti da kršćanska vojska pretrpi ozbiljnih šteta, jer to bi na koncu bilo na štetu njega samog i cijela njegova kraljevstva, te da je prijatelj Muratov samo za ljubav kćeri i da je i te kako iskusio podmuklost zetovu, dok ne bi smio zaboraviti ugarska dobročinstva. Kako sve to ne bijaše ni od kakve koristi i kad Kastriotu ne preosta drugo no uzdati se u oružje, iako mu to ne bijaše nimalo drago i držaše pogubnim već tamo započeti s ratnim naporima, budući da čuvaše svježe snage svojih vojnika za borbu protiv Turaka, ipak mu se učini časnim pokušati prokrčiti si put oružjem. No dok Albanac zadržan teškoćama kasni

na granicu Mezije i dok despot prije usporava no uistinu
sprečava Skenderbegovo napredovanje (jer upornost
vojskovođe bi na kraju prokrčila put i svladala sve zapre-
ke i bez prolijevanja krvi), Vladislav, djelomice obes-
hrabren Skenderbegovim porukama, a dijelom vođen
rukom sudbine, prijeđe Vlašku i pregazi Dunav, te s
kršćanskom vojskom dođe do Varne, da bi otamo preko
ravnice i lakšim putem stigao u Romaniju. To je nizinski
kraj s onu stranu granica Mezije, odavna poznat po pro-
pasti brojnih vojski, zemlja mrska čak i najsnažnijim bor-

Vladislav poražen kod Varne.

cima. Tu kršćanska vojska, zametnuvši boj s neprijatelj-
skim Muratovim snagama, bje jadno potučena i unište-
na. Kad za to dozna Skenderbeg, još uvijek unutar grani-
ca Mezije, nanese mu to veliku bol, no bolje razmislivši

Skenderbeg opustoši Đurđevu zemlju.

odluči vratiti se natrag sa svojim ljudima, a kako tuga
njegova ne bi ostala neosvećenom i kako bi bar djelomi-
ce kaznio Đurđevu pakost, lati se oružja i prodre u des-
potovu zemlju pljačkajući sve oko sebe, što učiniše i dru-

Đurađ zatraži pomoć od zeta.

gi kršćani. Zatekavši se u velikoj nevolji, Đurađ zatraži
pomoć od zeta Murata, navodeći kako on nikada nije us-
kratio Turcima pomoć ni u beznadnim okolnostima; ka-
ko im je uz opasnost po sebe sama pritekao u pomoć u
nuždi, ne štedeći ni vlastitu krv u vremenima kad bi samo
bogovi mogli pomoći; kako je tijelom svoga kraljevstva 333
zaštitio Otomansko Carstvo od moguće propasti, zadr-
žavši albanske snage uz velike nedaće po svoje podanike,
kako se ne bi mogle pridružiti Ugrima s onu stranu Me-
zije, gdje ih oni nestrpljivo iščekivahu; te kako je tijela
svojih ljudi postavio umjesto utvrda protiv Skenderbega;
kako bi Murat morao promisliti u kakvu bi sad položaju
bio da on nije uložio sve napore i tako spriječio da se al-
banska vojska združi s ugarskom, jer mora znati da je
krvavu pobjedu odnio samo nad Vladislavovom voj-
skom. Nastavljaše Đurađ govoreći kako je iz samilosti
prema njegovoj sudbini izazvao protiv sebe mržnju Ug-
ra, staro neprijateljstvo Skenderbegovo i oružje svih sus-
jeda, te sad zato što mu je pritekao u pomoć trpi silne ne-
daće; ne čini se k tome Skenderbegu da je Murat taj koji
je odnio pobjedu nad Ugrima, jer sa svojim odredima
upada sad u njegovu zemlju, sad prelazi granice njego-
vih prijatelja, tako da je sa svih strana okružen neprija-

teljskom vojskom, s jedne strane ugarskom, s druge stra-
ne albanskom, te on više neće moći odolijevati sa svojim
snagama koje su u odnosu na neprijateljske preslabe,
osim ako mu zet, kojem je on uvijek u nuždi pomogao
svojim dobročinstvima, ne pruži zaštitu. Te despotove
jadikovke, a poglavito nedavne njegove zasluge, ganuše
Murata, inače sklona vojevanju, te bi on bio odmah uno-
vačio ljude i pripremio oružje, da u ratu s Ugrima ne bija-
še već izgubio velik dio vojnika, a i novi mu poraz i pro-
past krivnjom Albanaca bijahu oduzeli brojno ljudstvo.
Bijaše k tome već ostario, te mu želja bijaše proživjeti os-
tatak života u miru. Ipak utješi Đurđa i obeća mu osobno
doći i osvetiti sramotu što mu je bjehu nanijeli neprijate-

Janko Hunjadi osvećuje se Turcima.

lji, no potom ništa više ne poduze. Istodobno Janko Hu-
njadi, u želji da se osveti Turcima za poraz koji mu bjehu
nanijeli kod Varne, unovači svježe snage i dođe s njima
do grada Severina. Zaustavivši se na obali Dunava, pos-
la svoje poklisare Đurđu, nukajući ga i moleći, kao što
već više puta bijaše učinio, da mu se pridruži u tom čas-
334 nom i svetom pothvatu, te podsjećajući ga kolika dobro-
činstva bijaše primio od Ugra, prema kojima bi bio grijeh
pokazati nezahvalnost. Uvjeravaše ga kako se od tog ra-
ta ne može nadati nego uspjehu, jer ne nedostajaše ni
novca, ni ljudi, budući da njegova vojska bijaše sastavlje-
na od dvadeset i dvije tisuće boraca, čemu valja pridodati
i vlaška pojačanja. Tako u tom pohodu ne nedostajaše
ništa osim njega, vladara Raške, uz čiji savjet i snagu u
pomoć tom pothvatu ne bijaše potrebe išta drugo pože-

Đurađ se pokaže nezahvalnim prema Ugrima.

ljeti. Stoga ga Hunjadi usrdno moljaše da postroji svoju
laku konjicu i krene za njim. No kako on ne bijaše sklon
tome, a još manje oduševljen, ne bi li izbjegao taj rat i pri-
tom sačuvao vlastitu čast, pronalažaše svakojake izlike i
isprike, navodeći prije svega kao razlog svoj mirovni spo-

Zavidi Hunjadiju na srčanosti.

razum s Muratom, kojem se nipošto ne htijaše zamjeriti,
da ga ne snađu negdašenje nedaće. Tim i drugim razlozi-
ma Đurađ izbjegavaše savez s Jankom, a zapravo mu bi-
jaše nenavidan, jer ne mogaše podnijeti da Janka njemu
pretpostavljaju u vladi ugarskog kraljevstva i držaše sra-

Hunjadi zaprijeti Đurđu.

motnim da on kao despot i vladar Mezije, carskoga roda,
vojuje pod znamenjem Hunjadija. Taj se, doznavši za to,
silno uvrijedi i rasrdi, prijeteći da će, podari li mu Bog

pobjedu u tom ratu, vlastitim rukama (kako je običaj u Indijaca) otkinuti glavu podmuklom i nezahvalnom despotu, te njegovo kraljevstvo dati nekom drugom, dostojnijem prijestolja. Zaputi se tada u Bugarsku, pa prolazeći Raškom uništi zemlju kao da je neprijateljska. No čim

Đurađ izvijesti Murata o pokretima kršćana.

se Hunjadi pokrenu s vojskom, Đurađ preko brojnih glasnika izvijesti Murata o dolasku Ugra i o broju vojnika, što činjaše djelomice, kako je rečeno, iz zavisti prema Janku, a djelomice kako bi ugodio Muratu, u nadi da će tako još dugo održati mir s njime. Izvijesti ga potom i da Janko bijaše prešao Dunav s malobrojnim snagama, te da se on nema čega bojati, nego da ga pusti da još uznapreduje, pa da mu straga prepriječi sve prolaze, nakon čega nitko od Hunjadijevih ljudi ne bi mogao uteći. Muratu bijaše drago čuti taj despotov savjet, te stoga ne krenu smjesta u susret neprijatelju, već ga pusti da dalje napreduje, pa ga stade slijediti straga i nakon dva do tri dana zatvori mu s leđa sve prolaze, kako bi mu zapriječio
mogućnost povlačenja. Obje vojske bijahu već stigle na 335
Kosovo polje koje se, kako rekosmo, nalazi na granicama Raške i Bugarske, a Hunjadi se zaustavi tamo čekajući Skenderbegovu vojsku. Turčin, koji bijaše izvješten o tome, prisili ga da uđe u okršaj u kojem Ugri, usprkos srčanosti svojoj i vojničkoj vještini, ipak na koncu budu nadjačani, ne toliko hrabrošću, koliko brojnošću neprijatelja, te pretrpješe poraz. Kršćana u tom boju pade sve-

Hunjadijev poraz na Kosovu polju.

ga osam tisuća, a Turaka trideset i četiri tisuće. Kad Hunjadi vidje da je poginuo u boju Ivan Zeker, sin jedne njegove sestre, da je velik dio ratnog znamenja zarobljen, a da se vojska dala u bijeg napuštajući bojno polje, i on stade bježati, jašući sam pustopoljinama bez hrane i pića.

Hunjadi bježi sam pustopoljinama.

Kad shvati da mu je i konj već klonuo, pusti ga, a on sam, idući tako pješice, dođe do nekoga brijega, pa kad ugleda Turčina koji protrča onuda s kopljem u ruci, pobježe i skloni se u neku močvaru. Izvukavši se otamo, uđe u zemlju despota Đurđa, gdje susretnu dvojicu Rašana koje uz velika obećanja zamoli da ga odvedu u Beograd. Oni ga prvo nahraniše, pa obećavši mu da će ga odvesti kamo god želi, krenuše na put, iako im nakana zapravo

Napadnu ga Rašani.

bijaše ubiti ga putem. Prevalivši tek mali dio puta, nasrnuše na njega ne bi li vidjeli ima li što uza se, pa kad nađoše zlatni križ oko njegova vrata, strgnuše mu ga. Dok se prepirahu za križ, Janko ugleda mač jednoga od njih i hitro ga zgrabi, te jednog Rašanina smrtno rani, a drugi se spasi bijegom.

Đurađ želi uhvatiti Hunjadija.

Čuvši za poraz kršćana, Đurađ posla objavljivača cijelom državom i uputi poslanicu namjesnicima u svojim zemljama, nalažući im da ne smiju propustiti nijednog Ugrina prije no što ispitaju tko je i odakle je, a da slobodno propuste ljude svih drugih narodnosti; pronađu li, pak, Janka Hunjadija, imaju ga dovesti pred njega. Namjesnici u pokrajinama objaviše proglas svim svojim podanicima da im odmah dovedu kojega god Ugrina pronađu, a tkogod bi prekršio tu naredbu, bio bi pogubljen okrutnom smrću. Hunjadi bijaše već izmučen glađu, pa ne znajući što bi drugo, došavši u neko
336 mjesto u Raškoj i ugledavši seljake na polju, krenu prema njima i zamoli ih za komad kruha. Oni shvatiše da je Ugrin, pa kad čuše da ih moli kruha, odgovoriše mu: Kruha imamo, prijatelju, i dat ćemo vam ga koliko god želite, no naredba i zapovijed vladara sili nas da vas svakako izvedemo pred gradskog poglavara, kako bi se otkrilo tko ste, pa kad se to dozna, pustit će vas da se vratite u svoj zavičaj, niti će vam učiniti išta nažao, jer mislimo da traže samo Janka Hunjadija, a ne i druge Ugre. Rekavši to, selja-

Rašani svežu Hunjadija.

ci ga više ne pustiše otići, već ga čvrsto svezaše i natjeraše da kaže i prizna najstarijem od njih da je Hunjadi. On im svašta obeća, samo ako ga odvedu u Beograd, umjesto da ga izvedu pred gradskog poglavara. Najstariji među njima obeća mu da će ga neozlijeđena odvesti kući. Otkri zatim braći da je to Hunjadi i naloži im da čuvaju tajnu. Kasno u noć odvedoše ga u kolibu u kojoj držahu sijeno i stoku, čekajući jutro da krenu s njime put Beograda. No drugoga se dana braća posvadiše i jedan od njih srdit ode sve razotkriti gradskom poglavaru, koji posla svoju stražu, te uhvati Hunjadija i vezanoga ga odvede despotu uz izvješće gdje je pronađen.

Doveden pred Đurđa.

Kad Hunjadi na koncu pade u ruke Đurđu, ovaj ga neko vrijeme zadrža zatočenog u utvrdi, gdje Ugrin nagovori zapovjednika utvrde i druge svoje tamničare da mu se pridruže, nasrnu na despota i zagospodare gradom. No zamisao mu se izjalovi, jer jedan od urotnika otkri sve despotu, koji naloži da se pogube svi urotnici, a Hunjadija nakon nekoliko dana

pusti uz uvjet da se njegov sin Matija oženi jednom njegovom unukom, kćeri celjskoga grofa Ulrika, te da mu vrati sve utvrde u Raškoj pod vlašću Hunjadija. Kao jamstvo te nagodbe, Đurađ zatraži od Hunjadija da mu dâ za taoca svog sina Ladislava, pa kad i to dobi, pusti ga da se vrati u Ugarsku.

Đurađ pusti Hunjadija na slobodu.

Po povratku kući, odmorivši se i okrijepivši nakon tolikih napora, Hunjadi odluči osvetiti se despotu, čija ga nezahvalnost tištaše više i od mržnje
Turaka, a najnepodnošljivije mu bijaše sjećanje na zato- 337
čeništvo u Raškoj.

Hunjadi napadne Đurđevu zemlju.

Skupi stoga vojsku i nasrnu na Đurđeve zemlje, spali sela, uništi polja, osvoji gradove, a na koncu zauze sve što Đurađ posjedovaše u tom kraljevstvu. Htijaše on nastaviti s razaranjima Raške, kad Đurđevi izaslanici dođoše k njemu i sami mu dobrovoljno vratiše sina Ladislava, kojeg Đurađ bijaše kraljevski obdario. Zaklinjahu ga da prestane s razaranjima i oprosti nanešene mu nepravde, uz obećanje da će despot ubuduće udovoljiti njegovim željama.

Hunjadi i Đurađ sklope mir.

Hunjadi razmisli što mu je činiti, no na koncu ga njegovi ugarski plemići, koji se bijahu umiješali ne bi li ga pomirili s despotom, nagovoriše svojim molbama, te se on umiri i sklopi mir s Đurđem, nakon čega se vrati u Ugarsku ljeta Gospodnjega 1448., a četvrte godine Hunjadijeve vladavine.

Murat zarati protiv Đurđa.

No sljedeće godine Murat se ponovno lati oružja protiv despota Đurđa, jer se bijaše silno rasrdio doznavši kako ovaj bijaše uhvatio Hunjadija i zatim ga pustio na slobodu. Odluči stoga kazniti ga, te posla Feris-bega s vojskom od četrdeset i sedam tisuća boraca na granice Raške, zapovijedivši mu da nastoji što prije obnoviti grad Kruševac smješten na rijeci Moravi, a koji prije toga bješe uništen u ratu, kako bi otamo krenuo u napad na Đurđevu zemlju i uništio sve pred sobom žareći i paleći.

Murat obnovi Kruševac.

Feris-beg izvrši sve naloge. Prvo iz obližnjih mjesta dovede velik broj zidara i drugih obrtnika radi obnove i utvrđivanja Kruševca, zabranivši svojim ljudima da za to vrijeme diraju u susjede, kako mu Rašani ne bi došli pomutiti nakane. U tom gradu izgradiše nasipe, jarke i utvrde, tako da sa stražom unutar gradskih zidina može lako odoljeti kojem god neprijateljskom napadu, pa kad dovršiše izgradnju, krenuše u pljačku i pustošenje zemljom despotovom.

Feris-beg napadne Đurđa.

Ovaj u silnome strahu ne znaše što mu je činiti; ne mogaše pomiriti se s Turčinom, osim uz strašne opačine i na veliku svoju štetu; hoteći mu se oduprijeti, ne mogaše se nadati Hunjadijevoj pomoći, znajući i predobro kako ga bijaše uvrijedio, a ne bijaše drugih kojima bi se mogao obratiti. No svejedno odluči radije trpjeti sve nedaće negoli pokoriti se okrutnom robovanju Turčinu. Konačno se obrati za pomoć Hunjadiju, iako s mnogo obzira, na što mu Janko vrlo rado ponudi svoju pomoć, uvid-
338 jevši da će Ugri, zagospodari li barbarin Raškom, trpjeti pustošenja i na pragu svojih kuća. Skupivši smjesta brojnu vojsku, Hunjadi se spusti u Rašku.

Hunjadi pritekne u pomoć Raškoj.

Za dobrobit kršćanstva bijaše zaboravio i oprostio sve nepravde i uvrede, pa umjesto da pošalje druge zapovjednike, on sam krenu u pomoć nezahvalnom despotu. Prešavši Dunav kod Smedereva i ušavši u Rašku, pripoji svoje snage Đurđevim, te naredi ubrzani pokret vojske kako bi iznenada napao neprijatelja. Četvrtoga dana približiše se Turcima i dok prodirahu na područje Kruševca, stade svitati zora. Tu se između dvije vojske stvoriše oblaci, kako se to obično i događa, te im zakloniše pogled na drugu stranu. Sunčeve zrake na koncu rastjeraše oblake, te pred očima neprijatelja zablistaše naoružani odredi, među kojima se izdaleka mogaše raspoznati Hunjadijevo znamenje. Nenadani dolazak kršćana tako obeshrabri Turke, da oni više i ne pomisliše na naoružavanje svojih snaga niti na raspoređivanje straža, a kamoli da uđu u okršaj s neprijateljem, već svatko nastojaše spasiti se bijegom. Kad od samoga početka nasta velika pomutnja, svi se dadoše u bijeg, a za njima u potjeru krenu laka konjica, koja usmrti dio Turaka, a dio ih zarobi. S dolaskom noći kršćani se povukoše na prvotne položaje, a Turci se posakrivaše po šumama.

Feris-beg poražen i uhvaćen živ.

Feris-beg, zajedno s mnoštvom drugih, bje uhvaćen živ.

Hunjadi spali Vidin.

Nakon te pobjede Hunjadi ode u Vidin, grad u Bugarskoj na obalama Dunava, te ga spali, utoliko što taj grad više no jednom bijaše uzrokom mnogih ratova. Odmah se potom vrati u Rašku, darova despotu roblje i slavodobitno uđe u Beograd. Đurađ življaše u miru pod ugarskom zaštitom, a čak se ni Turci ne usuđivahu često ga napadati.

Mehmed napadne Đurđevu zemlju.

Tek Mehmed, nasljednik svoga oca Murata, nakon osvajanja Konstantinopola krenu u rat protiv Raške, a prvo u opsa-

Mehmedov izum novog načina ispaljivanja streljiva.

Novo Brdo, Trepča i Prizren padnu u ruke Turčinu.

du Novog Brda, napadajući grad iz teškog topništva. Pritom ispaljivaše topovsko streljivo uvis prema nebu, kako bi zatim palo na one unutar gradskih zidina, a taj način ispaljivanja streljiva (piše Laonik u 7. knjizi) bijaše upravo Mehmedov izum. Branitelji se u gradu prestrašeni predaše, što zatim iste 1454. godine (kako piše Bonfini u 8. knjizi III. Dekade) učiniše i oni u Trepči i Prizrenu. Odabravši samo najveće dragocjenosti i najuglednije tamošnje ljude, ostalima dopusti da ostanu živjeti tamo 339
radi iskapanja rude iz mnogobrojnih rudnika koji despotu Đurđu svojedobno bijahu priskrbili velike prihode. Doznavši za Turčinove pripreme, Đurađ se poboja za svoju državu i za sebe sama, te naoruža zemlju i ode u Ugarsku ponovno tražiti pomoć. Ne zatekavši tamo Ladislava, ode k njemu u Beč. Bijaše tamo i fra Ivan Kapistran iz Reda svetog Franje, čovjek sveta života i vrstan propovjednik.

Razgovor Ivana Kapistrana i despota Đurđa.

U želji da porazgovara s despotom, poruči mu da bi se rado sastao s njime, nema li on ništa protiv, a despot mu odgovori da se želi naći jednoga dana s njim na razgovoru. Zapodjenuvši, dakle, razgovor, Kapistran mu stade uvjerljivim razlozima dokazivati kako je mišljenje Rimske crkve glede vjere presveto, niti se njegovim razlozima mogaše prigovoriti. Nukaše stoga i moljaše on despota da sa sveukupnim svojim pukom pristupi Rimokatoličkoj crkvi, na što mu Đurađ odgovori:

Đurđev odgovor Kapistranu.

Poživio sam devedeset godina u istom uvjerenju koje mi kao dječaku pređi utisnuše u dušu, a moj me puk, premda mi sreća nije naklonjena, oduvijek drži mudrim čovjekom. Sad bi ti htio da pomisle, videći me izmijenjenog, da sam pritisnut godinama izgubio razum i da sam, kako se to u narodu kaže, podjetinjio. Radije bih život dao nego odstupio od predaja i navada svojih predaka. Oprostivši se od Kapistrana tim riječima i ne uspjevši ništa ishoditi od kralja Ladislava, strašno srditog na njega zbog tolike nevjere, nezadovoljan se vrati u Rašku, pružajući bjelodan dokaz **koliko** je pogubno saživjeti se s lažnim uvjerenjima tako da postanu drugom naravi čovjekovom. Po povratku kući, kad Đurađ dozna da će Mihael Silađi, čija sestra negda bijaše Hunjadijeva žena i koji u to vrijeme bijaše namjesnik u Albi, danas Beogradu, proći s bratom Ladislavom na kolima u blizini njegovih granica, posla prema njima nešto naoružanih ljudi i naloži im da ih dovedu žive ili mrtve.

Rašani napadnu i ubiju Ladislava Silađija.

Ugledavši Rašane kako nasrću na njih, Mihael se baci s kola i uzjaha već osedlanog konja, te se spasi bijegom, prokrčivši si put oružjem. Njegova brata Ladislava Rašani zatekoše na kolima, gdje od silnih zadobivenih rana izdahnu. Odlu-
340 čivši osvetiti nanesenu mu nepravdu i smrt brata, Mihael preko brojnih uhoda stade s najvećom pomnjom pratiti svaki despotov pokret. Kad mu dojaviše kako će Đurađ u obilasku svojih utvrda uskoro proći dunavskom obalom, postavi na put kojim imaše proći brojnu oružanu zasjedu, pa tek što despot dođe do tog mjesta, Mihael iskoči iz zasjede i žestoko nasrnu na njega.

Mihael Silađi zarobi Đurđa.

U borbi mu odsiječe dva prsta desne ruke i na koncu ga zarobi. Despot mu plati veliku otkupninu i vrati se kući, no kako mu se ne zgrušavaše krv koja neprekidno istjecaše iz ozlijeđene ruke, ubrzo nakon oslobađanja, godine 1457., napusti ovaj svijet.

Đurađ napusti ovaj svijet.

Bijaše nepostojan u svojim postupcima.

Tako se skonča život raškog despota Đurđa. Bijaše on muž krasna stasa i veličanstvena držanja, krasnorječiv i dostojanstven u govoru kao malo tko. Rod njegov bijaše drevne plemićke loze, no on sam bijaše nepostojan u svim svojim postupcima.

Naslijedi ga sin njegov Lazar.

Nakon despotove smrti, njegov sin Lazar, koji se još za očeva života bijaše na majčinu molbu oženio kćeri Tome Paleologa, stupi na prijestolje, iako njegova majka Jerina bijaše sklonija starijem sinu Grguru kao nasljedniku.

Oženi kćer Tome Paleologa.

Ovaj posljednji, nepravedno lišen prijestolja, zajedno se s bratom Stefanom obrati Mehmedu, nudeći mu veliku svotu novca, a turski car im dodijeli nešto zemlje, kako bi mogli pristojno živjeti.

Postane turskim podložnikom.

S Lazarom pak sklopi mir, obvezavši ga na plaćanje godišnjeg danka u iznosu od dvadeset tisuća škuda. Đurađ u oporuci bijaše odredio da mu žena Jerina upravlja državom njihovih sinova, no Lazar, nezadovoljan time, u želji da samostalno zavlada, zaboravi na strah pred licem Božjim i otrova majku, podmetnuvši joj otrov u ločiku.

Otruje majku despoticu Jerinu.

Čim se pronije glas o tom Lazarovu zločinu, to u njegovih podložnika i drugih susjeda izazva takvu mržnju prema njemu, da Mehmed odluči zauzeti Rašku.

Lazar umre od očaja.

Dočuvši za to, Lazar se u strahu pred Mehmedovom vojskom razboli od očaja i ubrzo preminu ne ostavivši muških potomaka. Imaše on samo tri kćeri, Mariju, Erinju i Milicu.

Prva još za očeva života bje udana za posljednjeg bosanskog kralja Stjepana, a druge dvije se zajedno s majkom skloniše u Dubrovnik nakon što ih bijahu protjerali iz države. Majka potom uda Erinju za Ivana, vojvodu Svetog Petra u Galatini, a Milicu dade za ženu Leonardu, despotu Arte.

Lazarova se žena s dvije kćeri skloni u Dubrovnik.

Ta Lazarova žena, koja nakon smrti muža
preuze vlast, zvaše se Jelena, a Đurđev sin Grgur pokuša 341
je protjerati iz države.

Ugri je potpomažu protiv Grgura.

Ona se tada obrati za pomoć Ugrima, koji odvažno ustaše u njezinu obranu. Rašani, možda potaknuti mržnjom prema njoj, postaviše za svoga vladara Mehmeda, brata Mihaela Turčina koji neko vrijeme bijaše proboravio na dvoru raškog despota.

Mehmed, vladar Raške.

Predaše mu na upravu i grad Smederevo. Za to vrijeme Lazarova se udovica povuče u utvrdu, pa kad vidje pobunu u svojoj zemlji, kao i nedostatnost svojih snaga kojima bi ugušila bunu, stade smišljati kako bi namamila u zamku novoizabranog vladara. Jednoga ga dana prijateljski pozva na objed u svoju utvrdu, a on se, i ne pomišljajući na prevaru, rado odazva. No tek što kroči u unutrašnjost utvrde, ona ga dade svezati, pa ga tako vezana posla u Ugarsku, gdje ga zatočiše.

Zarobi ga Jelena Lazarova.

Tada turski car Mehmed, videći što se događa u Raškoj i Srbiji, krenu s vojskom na Smederevo, čiji stanovnici, doznavši za taj turski pohod, izađoše iz grada i zaputiše se u susret Mehmedu, te mu predaše ključeve grada. On ih bogato obdari, koga novcem, a koga posjedima, dok Lazarovu ženu pusti otići kamo ju je volja, sa svim njezinim blagom, na što ona ode u Ugarsku.

Mehmed zauzme Smederevo.

Drugi tvrde kako je taj grad predao Turcima bosanski kralj Stjepan, koji je kao zet Lazarov i nasljednik raškog prijestolja upravljao kraljevstvom nakon punčeve smrti. Lazarov brat Grgur, možda u strahu pred spoznajom da Murat želi zauzeti cijelu Rašku, pobježe u Ugarsku, gdje preminu bez zakonitih nasljednika, iako ostavi iza sebe Jovana i još nekoliko nezakonitih sinova.

Umre Grgur.

Stefan pak pobježe u Albaniju, gdje na nagovor svojih ljudi, kako loza ne bi ostala bez nasljednika, oženi Anđelinu ili, prema drugim tvrdnjama, Teodoru, ženu kreposnu i kćer Skenderbegova punca Arianita. Nakon njegove smrti ostaše trojica njegovih sinova, Vuk, Đurađ i Jovan, te jedna kći, imenom Marija, koja zatim posta ženom Bonifacija Paleologa V., markiza od Monferrata. Vuk izraste u pravog junaka i pruži brojne dokaze svoje srčanosti, kao primjerice godine 1484. kada sedam tisuća Turaka prodre u Hrvatsku, Kranjsku i Korušku i dade se u pljačku tamošnjih trgovišta.

Đurđev unuk Vuk, vičan ratnik.

Turci odniješe bogat plijen i deset tisuća zarobljenika, a Vuk ih zajedno s Bernardi-
342 nom Frankopanom i banom Gerebom napadnu na rijeci
Unac, oduze im sav plijen i razbi i potuče njihove snage. Za rata kralja Matije s Česima, taj se Vuk (kako izvješćuju Bonfini u 10. knjizi III. Dekade, te Johannes Leunclavius) ponije tako srčano u borbi, da od kralja Matije dobi na dar utvrdu zvanu Ferkó.

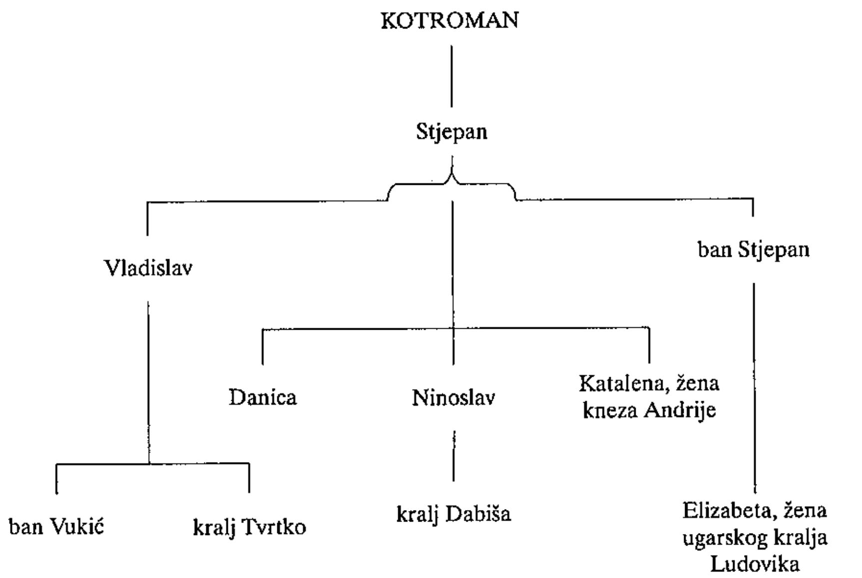
Kralj Matija dâ mu na dar jednu utvrdu.

Jovan ne imaše drugih potomaka osim kćeri Marije, koja zatim posta ženom Ferdinanda Frankopana i majkom modruškog kneza Stjepana, te Katarine, žene bana Nikole Zrinskog. Ušavši u Rašku, kako rekosmo, Mehmed zauze sve što ikada bijaše u Lazarovu posjedu.

Mehmed pokori Rašku.

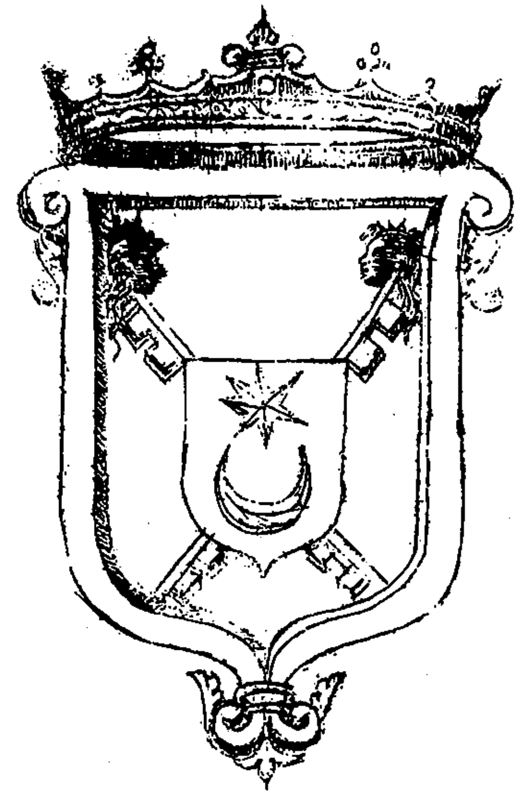
Neki mu se krajevi sporazumno predaše, a druge zaposjednu silom, budući da biše uzaludni svi napori Ugara, koji više puta pokušaše spriječiti Mehmeda da uđe u Rašku. Stoga Carvajal, kardinal od Svetog Anđela, koji u to vrijeme bijaše u Njemačkoj, otposlan od pape Kalista u pomoć Ugrima, uđe za njihovu utjehu u Rašku s velikim brojem svojih ljudi, ne bi li svojim ugledom sklonio tamošnji puk na odanost Ugrima. Zatekavši Turke već kao gospodare, budući da se Rašani, kako je rečeno, bjehu predali djelomice dobrovoljno, a djelomice silom, zaputi se natrag, pri čemu jedva izbjegnu da bude uhvaćen i zarobljen. Prebrodivši brojne teškoće, na koncu sretno stiže u Budim. A Turci u potpunosti zagospodariše Raškom.

RODOSLOVNO STABLO KOTROMANA, VLADARA U BOSNI

OKRUNJENI KRALJEVI BOSNE

1. TVRTKO, prvi okrunjeni kralj Bosne, i njegova žena JELICA
2. DABIŠA i njegova žena CVJETICA
3. OSTOJA, prva njegova žena GRUBA i druga žena JELICA, bivša žena HRVOJEVA
4. STJEPAN, neoženjen
5. TVRTKO II. i njegova žena JELINA
6. TOMAŠ i njegova žena KATARINA
7. STJEPAN II., posljednji bosanski kralj, i njegova žena MARIJA

[Bosansko kraljevstvo]

Ispripovijedali smo dosad povijest vladara i kraljeva koji u prošlosti vladahu u Kraljevini Raškoj i u Zetama, dotaknuvši se pritom i obitelji Nemanjića, koja dugo osta na vlasti u spomenutim krajevima, a sad ćemo govoriti o vladarima, banovima i kraljevima bosanskim. No prije no što nastavimo s pričom, nužno je izložiti podrijetlo samih Bosanaca. Potječu oni (kako izvješćuje Karlo iz Wagriena u 3. knjizi *O Slavenima Henetima*) od tračkog naroda Besa, koji (kao što pišu Solin i Herodot) nastavaše obale rijeke Nest, od Turaka (prema tvrdnjama Pierrea Bellona) zvane Karasov, a od Grka Mestro. Livije i Strabon smještaju Bese u kraj kod planine He-

Bosanci potječu od tračkog naroda Besa.

Drevna prebivališta Besa.

mos. Grad njihov (piše Eutropije) bijaše Uškudama, koji 345
Hadrijan prozva Hadrianopolisom. Prema Ovidiju, prebivališta tog puka bijahu u blizini Dunava i Geta. Ne prestajahu oni u ratnim pohodima tlačiti ne samo susjede nego i najudaljenije narode. Između ostalih i Rimljani se često uhvatiše s njima u koštac.

Rimljani se često sukobljavahu s Besima.

Piše Eutropije u 2. knjizi *Rimske povijesti*, a također i Jordanes Alan, da se Lukul prvi sukobi u Traciji s Besima, koji prednjačiše snagom, srčanošću i slavom, no on ih u strašnom ratu nadjača na planini Hemos i zauze njihov grad Uškudamu. Pripovijeda Svetonije Trankvil u *Oktavijanovu životopisu*, kako se taj car sukobi s Besima i povede brojne ratove protiv njih. Dion pak u 45. knjizi piše kako Brut, postavši namjesnikom u Makedoniji i Grčkoj, prodre u zemlju Besa s nakanom da ih kazni za mnoga počinjena zlodjela, no isto tako i da bi lasnije stekao carsko ime i tako se spremniji upustio u borbu s Cezarom i Antonijem. To mu i uspje, zahvaljujući naporima obaju gospodara Rascipolisa. Isti autor u 51. i 54. knjizi kaže: Besi bijahu u Traciji, a u oružanom sukobu s njima bijaše M. Kras, a zatim i K. Lucije godine 739. od osnutka Rima. Napadnu ih također i Marko Lukul, koji u Makedoniji naslijedi Kuriona, a potom i M. Lolije. Bosanci, dakle, potekoše od tako srčana naroda, kao što tvrde Ludovik Crijević u *Podrijetlu Turaka* i Sebastijan Münster u 4. knjizi svoje *Kozmografije*, gdje kaže: Besi življahu u Traciji u neslozi s Bugarima, koji ih protjeraše iz zemlje, te se oni uputiše u gornju Meziju i zauzeše krajeve što se prostiru između rijeka Save, Vardara i Drine, te Jadranskog mora.

Besi napuste Trakiju i zauzmu gornju Meziju.

S vremenom se dogodi da slovo E u imenu toga naroda bje zamijenjeno slovom O, te od Besa nastadoše Bosi, a po njima zemlja dobi ime Bosna. U zabludi su stoga oni koji tvrde da ime Bosanaca vuče podrijetlo od imena rijeke Bosne, jer prije će biti da rijeka dobi ime po tom narodu.

Rijeka Bosna dobi ime po Bosancima.

Mežani oduvijek ratnici.

Puk taj silno se namuči prije no što pokori Meziju, budući da Mežani bijahu okrutni i nadasve oholi ratnici, kao što se može vidjeti kod Jordanesa Alana, koji pripovijeda sljedeći događaj. Za vladavine cara Augusta, rimski zapovjednik Marcije sukobi se s tim narodom, pa uoči same bitke jedan od zapovjednika Mežana, utišavši svoje 346
vojnike, viknu iz sveg glasa dozivajući one iz rimske voj-

Oholi odgovor Mežana.

ske i pitajući ih tko su. Kad im oni odgovoriše da su Rimljani, vladari i gospodari narodâ, on doda govoreći: Bit će tako tek ako nas pobijedite. Usprkos tome, Besi ipak zagospodariše tim krajevima, danas znanim pod imenom Bosna. Često napadahu susjede, a poglavito Ugre, kako piše János Thuróczy u *Ugarskom ljetopisu*, gdje ih naziva Besima, a ne Bosancima. Brojni bijahu (kako piše Wagrien u 3. knjizi) časni pothvati Bosanaca, iako se spomen na to u naše vrijeme gotovo posve ugasio, budući da ne poznavahu pisma, kao što se to dogodi i s drugim Slavenima, niti bijaše među njima učenih ljudi koji bi mogli zapisati njihovu povijest. Bosansko kraljevstvo, kao i ono raško, te humska kneževina i obje Zete nađoše se katkad pod vlašću jednog jedinoga vladara, a katkad potpadahu pod razne gospodare. Oko godine 1509. [1009.] vladar Hrvatske i Bosne bijaše kralj Krešimir, sin kralja Tješimira i nećak kralja Bele, te zet hrvatskog bana Čudomira ili Želimira, koji (kako piše Pavao Skalić) vladaše ne samo Hrvatskom nego se područje njegove vlasti protezaše i na Dalmaciju.

Čudomir, ban Hrvatske i Dalmacije.

Nakon njegove smrti, Trebelije, sin Bota della Scala uze za ženu kći njegovu Madu i tim brakom dobi vlast nad Hrvatskom i Dalmacijom, a na prijestolju ga naslijedi sin Stjepan. Za vladavine spomenutog kralja Krešimira, oko godine 1035., Dubrovnik bijaše s Bosancima u ratu koji potraja skoro tri godine i u kojem taj grad izgubi mnoštvo svojih podanika i plemenitih građana, a izumrlješe pritom i cijele plemićke obitelji.

Trogodišnji rat Dubrovčana i Bosanaca.

Izumru mnoge dubrovačke plemićke obitelji.

Bosanski kralj Stjepan, kako rekosmo, ne osta dugo na vlasti, te ga nakon smrti naslijedi sin Vukmir, da bi potom zavladao njegov mlađi brat Krešimir, a ja ću ovdje prešutjeti i Vukmirov i Krešimirov životopis, budući da ni iz drevnih zapisa, ni iz ičijeg izravnog izvješća nisam uspio ništa doznati, osim da kralj Krešimir II. ne imaše potomaka izuzev jedne kćeri koju dade za ženu ugarskom kralju, s kojim ona dobi sinove, buduće ugarske kraljeve. Tako osim nje i njezinih sinova ne bijaše drugih potomaka te bosanske kraljevske loze. Prema nekim tvrdnjama, Dubrovčani od tog kralja Krešimira dobiše na dar dolinu Župe dubrovačke i Rijeke
347 dubrovačke te Zaton, iako drugi kažu kako će prije biti da otkupiše od kralja ta mjesta. Nakon njegove smrti,

Bosanska kraljica Margarita umre u Dubrovniku.

žena mu Margarita ode u Dubrovnik i tako joj omilješe mir u tom gradu i postojana vjera njegovih građana, da napusti vlastito kraljevstvo i odabra to mjesto za svoje prebivalište. Tamo se u svetosti skonča život njezin, te je pokopaše u crkvi Svetog Stjepana, gdje se i dandanas čuva spomen na nju.

Zašto se ugarski kraljevi nazivaju vladarima Hrvatske i Bosne.

Budući, dakle, da kralj Krešimir bijaše umro bez muških potomaka, ugarski kraljevi pod izlikom spomenutog braka prisvojiše naslov vladara Hrvatske i Bosne, polažući pravo na ta dva kraljevstva. Hrvati i Bosanci, međutim, ne htijući ih priznati svojim gospodarima, izabraše među sobom svoje vladare i banove. Cijelom Bosnom vladaše katkad jedan jedini vladar, a katkada vlast bijaše podijeljena između mnogih vladara, od kojih svaki bijaše samostalan. Svojedobno se dogodi također da se Bosna ujedini s raškim kraljevstvom, te s Hrvatskom i s Humom. U to doba vladahu ban Tvrtko, Kulin ban, ban Borić i mnogi drugi.

Kulin ban vladaše godine 1199.

Spomen o njihovim djelima i životu nije se sačuvao do naših dana, osim što znamo da ban Borić, zagospodarivši Humom, zarati s gradom Dubrovnikom zbog nekih nesuglasica između bosanskog biskupa i dubrovačkog nadbiskupa.

Ban Borić opustoši dubrovačko područje.

Tako se taj ban godine 1154. spusti s vojskom i pohara dubrovačko područje, a poglavito mjesta u Župi dubrovačkoj, pa ne zadovoljivši se time, dade se na pripreme kako bi i sljedeće godine krenuo u pohod, čvrsto uvjeren da će osvojiti i sam grad Dubrovnik i izbrisati spomen na dubrovačko ime. Kad Dubrovčani doznaše za njegove namjere, stadoše i oni skupljati ljude za otpor, a grad Ulcinj im posla u pomoć 200 vojnika pod zapovjedništvom Nikole Kervića.

Kotorani i Peraštani priteknu u pomoć gradu Dubrovniku.

Iz Kotora dođe Petar Bolica s 400 ljudi, a iz Perasta 150 hrabrih boraca pod vodstvom Miloša Šestokrilića. Uz njihovu pomoć i još nekih drugih, Dubrovčani skupiše šest tisuća boraca, sve samih probranih vojnika, nad kojima dubrovački senat dodijeli zapovjedništvo Mihu Dominikovu Bobaljeviću, mužu kojega su uistinu podjednako resili pregnuće za opću dobrobit države, domoljublje, snaga duha i ratnička vještina. Stupivši, dakle, na tu dužnost i naslućujući da se ban Borić približava dubrovačkim granicama, stavi vojsku u pokret i naiđe na neprijatelja u trebinjskom okrugu, gdje se obje vojske utaboriše. Dan uoči bitke Bobaljević stade usred svojih

Besjeda Miha Bobaljevića svojim vojnicima.

ljudi, te ovako prozbori: Evo vam, hrabri moji druzi, neprijatelja na bojnom polju, gdje nema ni jaraka, ni og-
348 rađenih borilišta, ni nasipa, i gdje samo srčanost pomaže. Ako ste onakvi kakvima vas ja i kakvima vas i drugi drže, ako ste, dakle, roda slavenskoga, lasno ćemo se izvući iz tolikih nedaća i tlačenja. Borite se hrabro i oružjem im dokažite da ste bolji od njih. Prisjetite se da imutak, žene, djeca, pa i sama sloboda, ovise o vašoj hrabrosti i da će snaga vaših ruku odlučiti o ropstvu i vječnoj sramoti ili pak o trajnoj slavi i časti domaje vam dubrovačke. Tim i sličnim riječima mudri i srčani Bobaljević hrabriše svoje ljude, pa ujutro sljedećega dana postroji odrede. Lijevo krilo, sa snagama Nikole Ulcinjanina i Miloša Šestokrilića i njegovih Peraštana, dodijeli svom zamjeniku Dživu Matijinu Crijeviću, a on zadrža desno krilo i povede sa sobom Petra Bolicu. Ban, čiji tabor bijaše smješten nedaleko Dubrovčana, pokrenu svoje ljude kojih bijaše više od deset tisuća boraca, pa kad se uhvatiše u koštac, zametnu se ljut i krvav okršaj.

Dživo Crijević padne u boju.

Na lijevom krilu Bosanaca bijaše Tomaš Vukmirić, brat banove žene Lavice, čovjek krupna stasa i iskusan ratnik. On se u borbi sukobi s Crijevićem, koji se neoprezno bijaše udaljio od svojih ljudi, a nakon što bijaše poubijao mnoštvo neprijatelja i ranio i samog Tomaša, pade mrtav. Nikola Ulcinjanin mu pohita u pomoć, no pritom ga neki Bosanac rani strijelom i to ga natjera da se povuče. Kad to vidje Šestokrilić, nasrnu na Tomaša koji ga, smatrajući se već pobjednikom, vrlo rado počeka, no Peraštani užgani jarošću navališe na njega ne hajući za pogibli.

Peraštani ubiju Tomaša Vukmirića.

Iako ih mnogo pade u borbi, ne odustaše sve dok ne oboriše s konja tog Vukmirića, kojem odsijekoše glavu i odnesoše je pred Bobaljevića. On tada bijaše u vrlo teškom položaju jer ban, s kojim se bijaše sukobio na desnom krilu, bijaše zadržao uz sebe gotovo sve ponajbolje svoje ljude, poglavito konjanike među kojima bijaše mnogo iskusnih ugarskih boraca. No ugledavši Bosančevu glavu, osmjeli se i stade trkom obilaziti svoje ljude te im, hrabreći ih, govoraše: Braćo Dubrovčani, sad je, sad je vrijeme za borbu, jer vaša je pobjeda kojom ćemo donijeti slobodu domovini i nama samima i izmaći ugnjetavanjima i
349 vječnom jarmu tako okrutnog neprijatelja. Dubrovčani

se nato još više osmjeliše, te odlučiše da će ili svi izginuti u boju ili pobjedonosno se vratiti kući. Još žešće nasrnuše na neprijatelja, trudeći se ponajviše uvesti nered u njegove snage. Ban to primijeti te im se suprotstavi s ugarskom konjicom, no sve bje uzalud, jer poprište bijaše u planinskom kraju nepogodnu za konjaništvo. Bje stoga prisiljen na povlačenje ili štoviše bijeg, te se skloni pod obližnje brdo sa šačicom ljudi koji se bjehu spasili s njime. Kad shvati da ne može dugo ostati tamo na sigurnom, niti vratiti se kući, trećega dana posla trebinjskog biskupa kao svog izaslanika na pregovore o miru s Bobaljevićem. Ovaj odmah izvijesti o tome dubrovački senat koji pak njemu prepusti odluku. Bobaljević na veliku svoju slavu zaključi pregovore s banom tako da ga gotovo učini dubrovačkim podložnikom; obveza ga, međutim, na nadoknadu svih troškova i na ratnu odštetu, te da doživotno svake godine šalje Dubrovčanima dva konja najplemenitije pasmine i par bijelih hrtova. Ban se nepovredivo pridržavaše tih odredbi, te posta velikim prijateljem grada Dubrovnika koji se, možemo sa sigurnošću tvrditi, tada spasi gotovo jedino zaslugom srčanosti i razboritosti Bobaljevićeve. Dubrovački senat, kako bi iskazao svoju zahvalnost prema onima koji u tako teškim vremenima pritekoše u pomoć gradu, bogato obdari Nikolu Ulcinjanina, Petra Bolicu i Miloša Šestokrilića, kao i njihove ljude. Po njihovu povratku kućama, ne prođe mnogo vremena, kad Šestokrilić, zatekavši se na nekoj svečanosti u Kotoru i pretpostavivši tamo hrabrost svojih Peraštana hrabrosti Kotorana, primi više no jednu zaušnicu od Petra Bolice. Taj događaj bje zatim uzrokom nemira i velikih šteta. Naime, smjesta se pobuniše svi Peraštani, te uhvatiše brata Petra Bolice koji se slučajno u to vrijeme zateknu izvan grada na jednom svom imanju. Odlučiše odrezati mu nos i uši, no izbavi ga toga neki čovjek iz Risna, kojem taj Bolica svojedobno bijaše spasio život. No svejedno ga svezaše o jedno drvo i tamo ga strašno izbičevaše. Nakon toga posijekoše sve njegove vinograde, a njemu u pomoć usta nato cijeli grad Kotor. Kotorani tada iz osvete zapališe noću neke peraštanske brodove, no ubrzo se zbog toga pokajaše. Peraštani, naime, kojima stanovnici Risna bijahu odani, jedne noći

Dubrovčani poraze bana Borića.

Ban plaća danak Dubrovčanima.

Dubrovačka zahvalnost prema dobrotvorima.

Peraštani se osvete Bolici.

Peraštani spale dvije kotorske galije.

spališe dvije kotorske galije usidrene u blizini gradskih
350 zidina, natjeravši stražu na galijama da se baci u more. Kad Dubrovčani doznaše za te nemire, umiješaše se ne bi li ih pomirili. U tu svrhu poslaše svoga izaslanika Nikolu Budačića, koji se silno namuči prije no što uspje smiriti ih i ishoditi njihovo pomirenje. Sve se to dogodi za vladavine bana Borića, kojega nakon smrti naslijedi Kulin ban i osta na vlasti u Bosni 36 godina. U njegovo vrijeme, kažu, svega nužnog za život bijaše u takvu izobilju da je to postalo poslovičnim, te tamošnji puk pred sličnim bogatstvima i obiljem svega običava reći da su se »vratila vremena Kulina bana«. Bijaše on čovjek pobožan i predan vjeri, uvelike privržen papi. Tako godine 1171. bosanski biskup Radogost, došavši u Dubrovnik da tamo bude posvećen, donese sa sobom obilje darova koje ban slaše papi, a iste mu ih godine preda dubrovački nadbiskup Bernard. Isti taj nadbiskup godine 1194. ode na molbu župana Jurka u pokrajinu Zakulmije, koju Slaveni zovu Zahumlje, te posveti tamo crkvu Svetih Kuzme i Damjana. Na povratku, prolazeći bosanskim kraljevstvom, primi poziv Kulina bana te i tamo posveti dvije crkve, pa se, kraljevski obdaren, vrati kući. Nakon smrti Kulina bana, tadašnji ugarski kralj iz već navedenih razloga odluči krenuti u osvajanje bosanskog kraljevstva. Posla stoga s vojskom jednog od svojih velikaša po imenu Kotroman Nijemac, koji bijaše slavan ratnik, te stigavši u Bosnu i zatekavši je bez vladara, vrlo lako zauze cijelu zemlju. Kralj ga za nagradu proglasi banom Bosne i odredi da ga potomci njegovi naslijede na tom položaju. Kako se oni s vremenom silno namnožiše, svi se nazivahu obiteljskim imenom Kotromanići, a vlast nad Bosnom zadugo osta u njihovoj obitelji, pri čemu katkada imahu naslov banova, a katkada kneževa. Prednost njihove vladavine bijaše to što održavahu slobodu u Bosni uz drevne običaje. Budući da kraljevstvo u to vrijeme bijaše ispunjeno mnogim plemićima, Kotromanići nikome od njih ne dopuštahu da nasilnički vlada na svojim posjedima i zahtijevahu da se štuju svačiji položaj i baština. Ne nalazim drugih zapisa o tim Kotromanićima, koji u davna vremena vladahu Bosnom, sve do razdoblja u kojem vlast preuze ban Stjepan, potomak iste te obitelji.

U vrijeme Kulina bana vladaše obilje.

Kulin ban, pobožan čovjek, bogato daruje papu.

Bosanski biskup Radingost.

Zahumlje se nalazi između Albanije i Huma.

Kotroman Nijemac.

Zauzme bosansko kraljevstvo.

Vladaše on Bosnom na već opisani način, slijedeći u tome svoje pređe, a bijaše čestit i mudar vladar. Nakon njegove smrti 1310. godine, ostaše iza njega tri sina, Stjepan, Ninoslav i Vladislav, čiju ćemo povijest uskoro izložiti. 351

Granica između Bosne i Raške.

No prije toga ćemo napomenuti čitatelju da je granica između Bosne i Raške rijeka Drina. Kada, dakle, nakon smrti bana Stjepana najstariji njegov sin Stjepan, uz privolu braće, htjede preuzeti vlast nad Bosnom, ustaše protiv njega svi najistaknutiji velikaši toga kraljevstva, odbijajući priznati ga svojim vladarom. Ne potaknu ih na to drugo doli bojazan da bi on i braća mu, mudri i složni kakvi bijahu, mogli uskratiti slobode u Bosni i poništiti bosanske zakone. Stjepan tada pomisli kako bi bilo najbolje uzmaknuti pred njihovim bijesom i pričekati dok mu Bog ne pošalje priliku da zadobije natrag očinsku državu.

Protjeran iz države, Stjepan Kotromanić se skloni u Dubrovnik.

Skloni se stoga s majkom Elizabetom u Dubrovnik, a za svoga boravka u tom gradu primi počasti kako od vlade dubrovačke, tako i od pojedinaca, a Dubrovčani se natjecahu tko će mu pomoći u nevolji. Braća njegova Ninoslav (ili, kako ga drugi zovu, Miroslav) i Vladislav odoše u Hrvatsku, a jednu njihovu sestru, imenom Danica, pobožnost odvede u Rim, gdje u napadu groznice napusti ovaj svijet. Bje pokopana u bivšem Minervinu hramu, a na njezinu grobnicu, kao što se i danas može vidjeti, bje postavljen natpis: Ovdje počiva Dijana ilirska.

Stjepan i iz Dubrovnika nastavlja pregovarati s bosanskim velikašima kako bi zadobio natrag očinsko kraljevstvo.

Dubrovčani mu pomognu zadobiti natrag državu.

Dubrovčani mu pomogoše u tome svim snagama i njihovim se zalaganjem na koncu s braćom vrati u Bosnu.

Stjepan dobije banski naslov.

Stjepana držahu najmudrijim od braće, te ga uz pristanak svih velikaša postaviše na vlast u kraljevstvu i dodijeliše mu banski naslov. Stupivši na vlast, prvo što Stjepan odluči učiniti bijaše utvrditi sveukupne granice Bosne, Usore i Huma, a zatim živjeti u miru sa susjedima, posebice s ugarskim kraljem Karlom. Takvim postupcima na vlasti posta snažnijim, no ujedno posta strah i trepet svojim podanicima. Među njima bijahu i četiri sina humskog plemića Branivoja, koji bijahu zauzeli tu kneževinu i nasilnički vladali njome. Ne mogavši to podnijeti, ban Stjepan skupi vojsku pa zarobi dvojicu od njih

352 i pogubi ih. Oružjem osvoji cijelu kneževinu i zadrža je doživotno u svojoj vlasti, nakon čega Hum pripade njegovu nećaku i nasljedniku Tvrtku.

Bijaše vrlo naklonjen Dubrovniku.

Ban Stjepan bijaše vrlo naklonjen gradu Dubrovniku, čiji trgovci, a bijaše ih mnogo u njegovoj zemlji, slobodno trgovahu čitavim kraljevstvom. Dubrovnik isto tako odavaše počasti banu čestim izaslanstvima i darovima.

Ban Stjepan proda Dubrovčanima Ston s rtom.

Zbog toga, kao i zbog brojnih drugih usluga primljenih od njih, proda im on godine tisuću tristo trideset i treće Ston sa Stonskim rtom, koji mu po njegovim riječima pripadaše kao knezu Huma, a Dubrovčani se obvezaše plaćati mu godišnje stotinu i pedeset dukata. No već sljedeće godine, krivnjom zlonamjernih izvješća nekih dubrovačkih neprijatelja, koji govorahu kako ovi ne mogu ni zadržati ni obraniti ta mjesta, ban Stjepan posla svoje ljude u Dubrovnik da zatraže natrag Ston s rtom. Dubrovčani tada odvedoše bosanske izaslanike jednom svojom galijom u Ston, te im pokazaše utvrdu i zidine koje bjehu podigli. Po povratku u Bosnu, izaslanici izložiše banu sve što bjehu vidjeli, a on nato posla Dubrovčanima stotinu libri zlata i isto toliko srebra kao pomoć u izgradnji utvrda.

Zadar pod mletačkom opsadom.

Za vladavine toga bana, ugarski kralj Ludovik bijaše u ratu s Mlečanima za Zadar, koji bijaše njegov grad, a pod mletačkom opsadom. Ludovik osobno priteknu u pomoć Zadru i povede sa sobom i bana Stjepana, godine tisuću tristo četrdeset i šeste. Mlečani, međutim, bijahu okružili grad snažnim uporištima i brojnim vojnim snagama, kako na kopnu, tako i na moru, zbog čega kralju bje nemoguće pružiti pomoć Zadru, te se povuče. Od tog vremena nadalje ban Stjepan ne usuđivaše se izaći pred Ludovika, bilo svjestan da se u pružanju pomoći Zadru ne bijaše ponio srčano i kako to kralj od njega očekivaše, ili možda stoga što se, kako drugi tvrde, na nagovor Mlečana bijaše urotio s nekim ugarskim i hrvatskim velikašima protiv kralja. Ovaj pak ne pokazivaše veliku naklonost prema banu. U Bosni za njegove vladavine bijaše k tome mnoštvo krivovjeraca, a posebice patarena.

Kada Mala braća prvi put dođoše u Bosnu.

Stoga papa Klement VI. godine tisuću tristo četrdeset i devete posla u bosansko kraljevstvo skupinu Male braće, ljudi sveta života, među kojima bijahu i fra Pelegrin i fra Ivan iz Kraljevine Aragona, ne bi li oni iskorijenili tu krivovjernu ku-

gu. Tko je pak prvi bijaše uveo u to kraljevstvo, nema nam druge nego ovdje izložiti.

Krivovjerje bosanskih patarena (kako piše Pietro 353
Livio iz Verone) potječe od Rimljanina Paterna, koji bješe prognan iz Rima zajedno sa svim svojim sljedbenicima, a potom i iz čitave Italije. Ne nalazeći kao prognanici utočišta ni skloništa, preko Furlanije stigoše u Bosnu, gdje se neki od njih zadržaše, a drugi nastaviše put sve do Tracije i nastaniše se na obalama Dunava, nedaleko Nikopolja. Življahu oni bez sakramenata, bez prinošenja žrtve i bez svećenstva, pa ipak se nazivahu kršćanima; pridržavahu se posta petkom i štovahu svetu nedjelju, kao i sve ostale kršćanske blagdane, posebice Uznesenje Gospoda našega; ne pristupahu krštenju, zazirahu od križa, a zvahu se pavlićani. Ustrajali su oni u tim svojim zabludama sve do početka posljednjeg rata između cara, Transilvanaca i Turaka, jer kad su vidjeli da ih kršćani napadaju i odvode u zarobljeništvo kao da su Turci, odlučili su prigrliti istinsko kršćansko bogoštovlje. U tom kraju bijaše četrnaest sela nastanjenih pavlićanima, a neki Grci, zavedeni suzvučjem imena, vjeruju kako su bili sljedbenici Pavla iz Samosate, no pritom su u zabludi, jer nisu imali ničeg zajedničkog s pogrešnim vjerovanjima Samozaćanina. Kako se oni u Bosni prozvaše patarenima prema imenu svetog Petra, mislim da se oni u Traciji prozvaše pavlićanima prema svetom Pavlu, dakle prema dvojici vjerovjesnika i zaštitnika Rima. Da se vratimo, dakle, našoj pripovijesti o Bosni, recimo da Mala braća po dolasku u to kraljevstvo postigoše uspjeh iznad svih svojih očekivanja. Bojahu se, naime, da će im se ban Stjepan, odan grčkom obredu i stoga nepodložan papi, oduprijeti, no on učini upravo suprotno. Primi ih on dobrohotno i dopusti im javno propovijedati protiv krivovjeraca, te uvesti rimsku vjeru, budući da držaše boljim imati u svom kraljevstvu ljude rimokatoličke vjere, koja se tek neznatno razlikovaše od grčkog obreda, negoli krivovjerce protivne i Grcima i Latinima. Franjevcima u tome bijaše od velike pomoći dubrovački kanonik Domanja Volčić Bobaljević, učen čovjek uzorna života. On bijaše kod bana na dužnosti prvog tajnika, to ga uvjeri da odbaci grčko praznovjerje i prigrli rimski obred. Bu-

Patarensko krivovjerje vuče podrijetlo od Paterna.

Dio ih se zadrži u Bosni.

Drugi odu u Trakiju, a zovu se pavlićani.

Postanu katolici.

Zabluda nekih Grka glede podrijetla krivovjeraca pavlićana.

Mala braća propovijedaju protiv bogumila u Bosni.

Ban Stjepan bijaše grčkog obreda.

Domanja Bobaljević, prvi tajnik bana Stjepana.

dući da ban, kako je rečeno, bijaše u ratu s carem Stefanom Nemanjićem i budući da Nemanjić hotijaše domoći
354 se bana, stupi u tajne pregovore s Domanjom i nekim bosanskim velikašima, obećajući im novac i posjede kako u svom kraljevstvu, tako i u Bosni, samo ako mu pomognu u tom naumu. No Domanja bez razmišljanja odbi sve ponude, navodeći kako mu obveza prema gospodaru, te domoljublje i ugled obitelji Bobaljević od koje potječe, brane i pomisliti na takvo što. K tome bezodvlačno izvijesti svoga gospodara o tim Nemanjićevim spletkama, čime zasluži još veću banovu naklonost i brojne povlastice koje se još i danas nalaze u domu Bobaljevića u Dubrovniku. Ban ga, štoviše, za svoga života nigda ne pusti od sebe, izjavljujući često u nazočnosti svojih plemića kako mu taj Bobaljević bijaše spasio ne samo kraljevstvo, već i život, što se vidi iz spomenutih povelja o povlasticama. Velikim dijelom bijaše upravo njegova zasluga, kako rekosmo, što franjevcima bijaše odobren pristup u Bosnu. Raspravljahu oni s krivovjercima s velikim žarom, uporno ih uvjeravajući u svoje razloge, te im se prikloni cijela Bosna, u kojoj potom, uz pomoć onih koji pristupahu katoličanstvu, podigoše brojne samostane. Nastaviše graditi samostane i u Usori i Humu, te konačno i u Stonu, uz dopuštenje i privolu Dubrovčana koji, kako je rečeno, bjehu postali gospodarima tog mjesta. Preobraćahu i pokrštavahu oni velik broj krivovjeraca, te iz svih okolnih krajeva, privučeni glasima o njihovoj dobroti i velikim djelima, mnogi ljudi uzorna života pristizahu svakodnevno u bosanski vikarijat, kako se tada zvaše njihovo sjedište. Spomenuti fra Peregrin posta bosanskim biskupom nakon preobraćenja krivovjeraca bogumila. Osim bogumilstva, u Bosni bijaše također i krivovjerja manihejaca. Ovi posljednji (kako izvješćuju Volaterano i Sabellico) nastavahu samostane smještene u dolinama i drugim udaljenim mjestima, kamo žene koje bi ozdravile od kakve bolesti običavahu za zavjet otići služiti na određeno vrijeme, te prebivahu tamo s redovnicima ili, točnije rečeno, krivovjercima, što potraja do 1520. godine. Opata samostana zvahu *djed*, a priora *strojnik*. Njihov bi se svećenik, ulazeći u crkvu i uzimajući kruh u ruku, okrenuo prema puku i naglas izgovorio: »Blagoslovit ću ga«,

Pokaže se potpuno odanim svom gospodaru.

Nastoji iskorijeniti krivovjerje u Bosni.

Samostan Male braće u Stonu.

Bosanski vikarijat.

Prebivališta krivovjeraca manihejaca u Bosni.

a puk bi mu odgovorio: »Blagoslovite ga«, da bi zatim dodao: »Prelomit ću ga«, a puk odgovorio: »Prelomite ga«; zatim bi tim kruhom pričestio puk u crkvi. No kad raški car Stefan Nemanjić primi vijesti o preobraćenju Bosanaca, bilo da ga na to potaknu njegova žena carica, kojoj katolici bijahu iznad svega mrski, bilo da Nemanjić 355 polagaše pravo na bosansku banovinu, skupi on silnu vojsku pješaka i konjanika i zaputi se u Bosnu. Ne uspjevši uhvatiti bana, koji se bijaše povukao u planine i utvrđena mjesta, a ne uspjevši također ni zauzeti glavne bosanske utvrde, vrati se kući, kao što smo već ispripovijedali u povijesti njegova života. Ban Stjepan se tada oslobodi straha koji ga bijaše obuzeo i osta gospodarom Bosne. Zahvaljujući razboritosti pokazanoj u tom ratu, silno mu poraste ugled među njegovim ljudima, a on strogo kazni mnoge koji u tim njegovim nedaćama bijahu potpomagali neprijatelja. Za tatarskih haranja Transilvanijom, pruži on (kako piše Münster) znatnu pomoć kralju Ludoviku, kako bi obuzdao njihovu bezočnost i istjerao ih iz tih krajeva, čime kralj bijaše vrlo zadovoljan.

Ban Stjepan pruži pomoć Ugrima protiv Tatara.

Kad Ludovikova majka dozna da ban Stjepan ima petnaestogodišnju kćer, imenom Elizabeta, djevojku krasoticu i mudru, zatraži od bana da joj je pošalje na dvor, obećajući mu da će se brinuti o njoj kao da joj je kći. No djevojčin otac ne dade svoj pristanak, te kraljica otputova iz Ugarske i s velikom pratnjom dođe na rijeku Savu u Usori. Posla otamo po bana Stjepana i zadrža ga zatim u razgovoru, no on se i dalje opiraše kraljičinu zahtjevu, dok ona uporno ostajaše pri tome, obećajući i prisežući da će mu kćer odlično udati, kako to i priliči djevojci poput nje, te da će i on biti zadovoljan njezinom udajom. Svladan konačno tim obećanjima i prisegama, ban joj dade kćer. Kraljica je odvede sa sobom u Ugarsku i zadrža je kraj sebe tri godine. Za to vrijeme se djevojka bijaše proljepšala i postala još većom krasoticom, a u svim svojim postupcima pokazivaše se mudrom. Tada kraljica majka stade nagovarati sina Ludovika, kojem bijaše umrla prva žena Margarita, kći poljskog kralja Kazimira, da uzme Stjepanovu Elizabetu za ženu. Ludovik udovolji majci, te smjesta izvijestiše o tome djevojčina oca, pozivajući ga u Ugarsku na vjenčanje. No tijekom priprema

Ugarski kralj Ludovik oženi se Elizabetom od Bosne.

za put, ban se teško razboli i od te bolesti konačno i umre 1357. godine. Pokopaše ga u franjevačkoj crkvi Svetog Nikole u Mileševu [Mile kod Visokog] u Bosni, koju on 356 za života bijaše dao izgraditi. Ne ostavivši muških potomaka, naslijediše ga na vlasti nećaci Tvrtko i Vukić, sinovi brata mu Vladislava, jer drugi njegov brat Ninoslav nemaše zakonitih sinova, a i on, kao i Vukić, bijaše umro još za Stjepanova života. Vladislavovi sinovi preuzeše vlast bez ikakvih teškoća, budući da ih stric njihov bijaše svagda držao kraj sebe i plemenito odgojio, te ih cijela Bosna smatraše dostojnima prijestolja. Zavlada tako Tvrtko, mladić u dobi od dvadeset i dvije godine, zavidna duha, koji mnogo obećavaše. Iako mu se u početku, zbog njegove mladosti, ne pokoravahu u svemu, kad se zatim svi uvjeriše u njegovu mudrost i dobru narav, iskazivahu mu svoje štovanje i nastojahu mu u svemu udovoljiti.

Naslijedi ga na prijestolju nećak Tvrtko.

Mati njegova bijaše vrlo razborita žena, a sin je štovaše i u svemu slijeđaše njezin savjet. No zato bijaše mrska nekim plemićima, a posebice Pavlu Kulišiću, također iz obitelji Kotromanića i, dakle, rođaku Tvrtkovu. Ne podnoseći što je podložan neiskusnom mladiću i što mu zapovijeda jedna žena, Kulišić ode u Usoru, zauze je i prisvoji si banski naslov, pokazujući bez sustezanja svoje neprijateljstvo prema Tvrtku. Ovaj posljednji skupi nešto vojske i krenu pokoriti Pavla, pa kad mu to uspije, uhvati ga živa, prisili ga prvo da mu vrati sve utvrde u Usori, a zatim ga zatoči, gdje u tamnici završi Kulišićev život.

Pavao Kulišić se odmetne od Tvrtka.

Umre u tamnici.

Ugarski kralj Ludovik, doznavši za to, pozva Tvrtka u Ugarsku, pa kad ovaj stignu tamo, kralj ga vrlo ljubazno primi, kao i kraljica, njegova sestrična, i svi velikaši i plemići toga kraljevstva. Zadrža se tamo mnogo dana na veliko svoje zadovoljstvo, te naloži da se sve pripremi za njegov povratak u Bosnu, no Ludovik ga, protivno očekivanjima, zadrža, uz objašnjenje da ga neće pustiti sve dok mu Tvrtko ne prepusti humsku kneževinu, koja po njegovim riječima bijaše nasljedstvo žene mu Elizabete. Kako bi oslobodio sebe i plemiće koji bijahu došli iz Bosne u njegovoj pratnji, nagodi se s kraljem da će mu prepustiti u Humu neretvansko trgovište i cijelo područje koje se prostire između rijeka Neretve i Cetine, zajedno s utvrdama Imotski i Novi. Kralj ga nakon toga pusti nat-

Tvrtko ode u Ugarsku.

Mjesta u Humu koja Tvrtko da Ugrima.

rag u Bosnu, obdarivši ga prije toga kraljevskim darovima i pismeno potvrdivši njegov položaj na vlasti u Bosni. 357
U bosanskih plemića i velikaša to bijaše razlogom kasnijeg njihova posluha Tvrtku, kao i još većeg strahopoštovanja koje osjećahu prema njemu. Ne prođe mnogo vremena, a on se ponovno zaputi u Ugarsku, ostavivši majku da umjesto njega upravlja zemljom. Time bijahu preko svake mjere nezadovoljni Dabišini sinovi Vladislav, Purća i Vuk, u čijem posjedu bijahu prostrane zemlje na rijeci Drini, u Bosni i u Usori; zatim Mladenov sin Sanko, koji življaše u Zagorju, a njegov bijaše čitav Hum, od primorja, pa sve do Nevesinja i Konjica, uključujući i Vlahe; te Dabiša, gospodar Neretve, nezakoniti sin Ninoslava, brata bana Stjepana. Svi oni klicahu Vukiću, mlađem bratu bana Tvrtka, i proglasiše ga vladarom Bosne, a njegovu majku protjeraše iz zemlje, odredivši joj kao sramotno mjesto progona jedno selo u neretvanskom kraju. Kad glasi o toj pobuni plemića dopriješe i u Ugarsku do bana Tvrtka, on smjesta uzjaha svoga konja i pohita u Usoru, gdje skupi vojsku i s mnogim velikašima i plemićima koji bijahu na njegovoj strani, krenu u pohod protiv brata Vukića. Ovaj, u nedostatku snaga kojima bi se mogao oduprijeti, odusta na vrijeme i pobježe u Ugarsku, gdje se zadržavaše često na dvoru kralja Ludovika služeći mu. Ludovik stoga više puta zatraži od Tvrtka da se pomiri s bratom i dâ mu dio zemlje, no Tvrtko nigda ne prista na to, te se ugarska vojska više no jednom spusti na granice Usore nanoseći velike štete. Usprkos svemu tome, Tvrtko hrabro stade u obranu svoje zemlje, ne dopuštajući neprijatelju da prodre u unutrašnjost, što bijaše moguće zahvaljujući utvrđenim prolazima kojima bijahu zaštićena sva mjesta u Bosni. Tvrtko također dovede majku natrag na dvor, iskazujući joj veliko štovanje i slijedeći u svemu njezin savjet. Nedugo potom uhvati spomenutog Vladislava Dabišića i brata mu Vuka; Vladislavu dade iskopati oči, a Vuka zatoči zajedno s mnogim njegovim pristašama, dok Purća pobježe u Ugarsku. Skupi zatim vojsku i krenu u pohod protiv Dabiše, nezakonitog sina njegova strica Ninoslava, te ga protjera s njegovih posjeda. Zaputivši se potom u humsku kneževinu, opustoši i uništi cijelu zemlju Sankovu i njegovih pristaša. Kako mu se ne mogaše ravnopravno suprotstaviti, Sanko u silnom strahu da bi mogao pasti Tvrtku u ruke, pobježe u Dubrovnik, pa kad ban dozna za to, krenu s vojskom prema tom gradu kako bi ga se dokopao. Naslutivši to, Sanko umaknu prije njegova do-
358 laska i ode županu Nikoli Altomanoviću, s kojim zatim, kako smo već prije rekli, haraše humskom kneževinom. Po Tvrtkovu dolasku s vojskom na dubrovačko područje, tamošnji ga građani kao prijatelja pozvaše u svoj grad, pa kad on prihvati poziv, dočekaše ga uz najveće počasti, veličanstveno i širokogrudno. Bijaše to godine 1368., kada se Tvrtko zadrža u Dubrovniku deset dana, nakon čega se vrati u Bosnu. Sanko se tada, odrekavši se Altomanovićeva prijateljstva, pomiri s banom i zatraži od njega oprost, a on ga posla u humsku kneževinu dodijelivši mu za uzdržavanje nevelik posjed u okolici Nevesinja, budući da ostatak kneževine bijaše razdijelio bosanskim i humskim plemićima. Kad nakon nekog vremena Tvrtko na molbu kneza Lazara posla svoje ljude protiv Nikole Altomanovića, posla s njima i Sanka, zajedno sa snagama koje Dubrovčani slahu kao pomoć pod zapovjedništvom Džora Martinušića. Harajući Nikolinom zemljom, Sanko stiže u Trebinje, gdje ga u jednom klancu, krivnjom njegova neopreza i nehaja za vlastiti život, ubiše tamošnji ljudi. Nikola, izgubivši u tom ratu svoju državu, osta, kako smo već rekli, u zatočeništvu kneza Lazara, a sva njegova zemlja koja graničiše s Bosnom pripade Tvrtku. Nakon smrti Đurđa i Balše, zauze on također i mnoga mjesta raškog kraljevstva, od dubrovačkog i kotorskog primorja sve do Mileševa, a pokori i Vlahe s više od stotinu njihovih naselja. Silno se uzoholivši nakon osvajanja tolikih zemalja, Tvrtka obuze hir i htjede se okruniti i prozvati kraljem Raške. Priopći to ugarskom kralju Ludoviku, koji bijaše vrlo zadovoljan time, te ga 1376. okruniše metropolit samostana u Mileševu [Mile] i njegovi redovnici, u crkvi istoga tog mjesta, a on uze ime Stefan Mirče. Nakon krunidbe vladaše on u miru i blagostanju, a svi mu se njegovi velikaši i plemići pokoravahu i ne usuđivahu ni u čemu proturječiti, te on Bosni činjaše što god mu bijaše po volji, ne primajući ničiji savjet. Bijaše to u potpunoj suprotnosti s bosanskim

Zemlje Mladenova sina Sanka.

Bosanski plemići se pobune protiv Tvrtka i prognaju njegovu majku iz Bosne.

Tvrtko oslijepi Vladislava Dabišića.

Sanko se skloni u Dubrovnik.

Ban Tvrtko dođe u Dubrovnik.

Dubrovčani priteknu u pomoć knezu Lazaru.

Trebinjci ubiju Sanka.

Tvrtko je okrunjen i uzme naslov kralja Raške.

Uzme ime Stefan Mirče.

Oženi se Bugarkom Dorotejom.

zakonima i običajima i sa slobodom te zemlje. Prije no što uze kraljevsko ime, oženi se Dorotejom, kćeri vidinskog cara Stracimira, koja bijaše dvorska dama ugarske kraljice. Učini on to na molbu kralja Ludovika, koji zajedno s majkom skrbiše za nju i bijaše joj vrlo naklonjen zbog njezine kreposti. 359 Poživje ona s mužem tek kratko vrijeme i ne rodi djece, a preminu gotovo istodobno kad i majka kralja Tvrtka. On pak uze drugu ženu, bosansku

Podijeli oprost bratu Vukiću.

plemkinju Jelicu. Na majčine molbe i zaklinjanja pozva iz Ugarske natrag u Bosnu svog brata Vukića, nakon dugogodišnjeg njegova boravka u tuđini, gdje se bijaše silno napatio. Brat Tvrtko, tako dugo dok poživje, svagda

Nastoji zadobiti grad Kotor.

mu iskazivaše štovanje, iako ovaj to kao malovrijedan čovjek ničim ne zasluživaše. U istom tom razdoblju umre i kralj Ludovik, te ugarskim kraljevstvom zavladaše žena njegova Elizabeta i kći im Marija, s kojima Tvrtko stupi u pregovore da mu prepuste grad Kotor, koji pripadaše Ugarskoj i bijaše pod njezinom vlašću. Uvjeravaše ih kako će on lakše braniti grad od slavenskih vladara, koji i dalje predstavljahu prijetnju, a pomagahu mu u tome i Kotorani, koje bijaše pridobio bogatim darovima i velikodušnim obećanjima, te na koncu dobi Kotor. No to

Zauzme Kneževinu Hum.

mu ne bijaše dovoljno, pa iskoristi pomutnju nastalu u Ugarskoj Ludovikovom smrću i zauze cijelu humsku kneževinu, sve do rijeke Cetine, zajedno s tamošnjim utvrdama. Uništi pritom neretvansko trgovište kod drevnog grada Norina u tom kraju, da bi zatim izgradio novu

Utvrda Brštanik srušena na zahtjev Dubrovčana.

utvrdu na vrlo povoljnom položaju na rijeci Neretvi i dao joj ime Brštanik, no na zahtjev Dubrovčana nedugo potom bje prisiljen srušiti je. Zauze također zemlju sve do ugarskih granica, došavši do Bilena i rijeke Save. Izgradi

Kralj Tvrtko izgradi Herceg-Novi u Kotorskom zaljevu.

zatim jednu utvrdu na moru, u Kotorskom zaljevu, koja i dandanas nosi naziv Kaštel Novi ili Herceg-Novi. Oslobođenjem kraljice Marije, kćeri pokojnog ugarskog kralja Ludovika, koju ban Ivaniš s braćom, te prior vranski, odmetnici i izdajice ugarske krune, bijahu zatočili u tamnici, sin i rođaci ugarskog nadvornika Nikole Gorjanskog stadoše progoniti te pobunjenike, kako zbog muka nanesenih Mariji, tako i zbog ubojstva njezine majke Elizabete. Uvidjevši da se neće moći oduprijeti svojim progoniteljima, Ivaniš pobježe kralju Tvrtku u Bosnu, te ga

kao spretan čovjek uspije uvjeriti i obećati mu da će ga učiniti gospodarom Ugarske, na što ga Tvrtko uze k sebi na dvor i posla ga s moćnom vojskom u Hrvatsku. Op-

Bosanci opljačkaju Hrvatsku.

ljačkavši cijelu tu zemlju sve do Zadra, Ivaniš se s bogatim plijenom vrati u Bosnu. Omilje stoga kralju Tvrtku i
360 dobi od njega nekoliko mjesta u Usori, kako bi se zadržao tamo do sljedeće prilike u kojoj bi mogao biti od koristi kralju. Bijaše to godine 1387., a kralj Tvrtko ga nakon toga posla s brojnim ljudstvom u Srijem. Prešavši rijeku Savu, Ivaniš se sukobi s ugarskim zapovjednicima, braniteljima Srijema i Vuke, no budući da ovi preko uhoda bijahu unaprijed izviješteni o njegovu dolasku, bje potučen, a njegova vojska poražena, pri čemu Ugri zarobi-

Ugri potuku Bosance.

še mnogo ljudi iz Usore. Sam Ivaniš jedva uspije pobjeći sa šačicom svojih ljudi, te se u ožujku 1388. vrati u Bosnu. No kad na vlast u ugarskom kraljevstvu stupi Žigmund, dade se on u potjeru cijelim kraljevstvom za izda-

Okrutna smrt bana Ivaniša.

jicom Ivanišem. Konačno ga zarobivši, naredi da ga vežu o rep konja i da ga tako vuku uokolo, a zatim da mu usijanim kliještima kidaju meso, raščetvere ga i objese na četvera vrata grada Pelengera. Tvrtkova zaštita ne bijaše Ivanišu, dakle, ni od kakve koristi. Kad kralj Tvrtko stupi u savez s napuljskim kraljem Karlom, a protiv ugarske kraljice Marije, Dalmacija pretrpje goleme štete, a poglavito grad Split, čije područje bje poharano ognjem i mačem, što mu se dogodi zbog njegove velike odanosti ugarskoj

Splićani vrlo odani svom gospodaru.

kruni. Splićani, naime, bijahu svagda vjerni svom gospodaru, a taj kraj dade k tome, od samoga početka, brojne, da ne kažem bezbrojne ljude glasovite učenosti i junaštva.

Šibenik i Split predaju se kralju Tvrtku.

No vidjevši naposljetku da pomoć ne pristiže, Šibenik i Split se obvezaše na plaćanje danka Tvrtku. Grad Šibenik, koji Latini zvahu Sico, utemeljiše (prema izvješćima Corrada Svencseldija u 2. knjizi *Pozornice gradova*) stanovnici dalmatinske Salone, godine 4649. od postanka svijeta, a 550. prije Kristova rođenja, u vrijeme kumanske Sibile koja pretkaza mnogo toga upravo o rođenju Krista. Ne pro-

Utemeljitelji grada Trogira.

đe mnogo vremena, a Tvrtku se preda i grad Trogir, koji bijahu podigli Višani (kako piše Sabellico u 2. knjizi 9. *Eneade*) i koji Plinije naziva rimskim gradom poznatim po mramoru. Grad taj ljeta Gospodnjega 991. odano primi svoga gospodara, hrvatskog kralja [Svetoslava] Suro-

Hrvatski kralj SvetoslavSuronja skloni se u Trogir.

nju, nakon što ga brat Mutimir bijaše prognao iz kraljevstva. On pronađe utočište u Trogiru, te sklopivši prijateljstvo s Mlečanima, oženi svog sina Stjepana Hicelom, kćeri mletačkog dužda Petra Orseola. Mutimir stoga u čestim, ali uzaludnim, napadima pokuša osvojiti grad
Trogir. Zajedno sa Šibenikom i Splitom taj grad ponov- 361
no potpade pod ugarsku vlast u vrijeme cara i kralja Ugarske Žigmunda, a za vladavine Tvrtkova nasljednika, bosanskog kralja Dabiše. Još u Tvrtkovo vrijeme uđe u Bosnu turski vojskovođa Šain s osamnaest tisuća vojnika, te stade paliti zemlju, u čiju obranu ustaše tada vojvode ili vojskovođe Tvrtkovi, Vlatko Vuković i Radić Sanković. Prvi put se sukobiše na Rudinama, a zatim u

Vlatko Vuković porazi Turke.

Bileći, gdje turske snage budu razbijene, poražene i sasječene, dok Bosanci, kojih bijaše oko sedam tisuća, pretrpješe tek neznatne gubitke. Taj poraz pouči Turke da ubuduće budu oprezniji i da ne upadaju tako lako u to kraljevstvo ili koju god drugu zemlju podložnu kralju Tvrtku. Ni s drugom ženom, Bosankom Jelicom, Tvrtko ne dobi djece. Imaše tek jednoga nezakonitog sina s bosanskom plemkinjom Vukosavom, nazvanog prema ocu Tvrtko, a o njemu ćemo nešto reći kad za to dođe vrijeme. Kralj Tvrtko, već nagrižen dubokom starošću, godine 1391. napusti ovaj svijet, a iste godine kraljem posta Dabiša, nezakonito dijete i polubrat spomenutog Stjepana, negdašnjega bosanskog bana.

Smrt kralja Tvrtka.

Na prijestolju ga naslijedi Dabiša.

Dabiša želi zauzeti grad Dubrovnik.

Dabišina žarka želja bijaše zagospodariti i gradom Dubrovnikom, služeći se pritom izdajom, te u tu svrhu posla u Dubrovnik Sandalja Hranića, naloživši mu da pronađe načina za ostvarenje toga kraljeva nauma. Uvidjevši po dolasku u Dubrovnik da su Dabišine nakane neizvedive, Sandalj ništa ne poduze, nego se vrati u Bosnu, na veliko nezadovoljstvo svoga kralja.

Oženi se Hrvaticom Cvjeticom.

Ovaj se bijaše oženio Hrvaticom Cvjeticom iz plemićke kuće grofova Nelipića, a kad njegovim šurjacima zaprijeti opasnost od Grgura i Vladislava Kurjakovića, drevnih neprijatelja kuće Nelipića, oni se skloniše u Bosnu. Na nagovor žene, kralj Dabiša skupi snažnu vojsku i zaputi se s njome u Hrvatsku, no ne pronašavši nijednog neprijatelja svojih šurjaka i uništivši, međutim, nekoliko njihovih utvrda, vrati se u Bosnu napadnut groznicom, od koje nakon svega nekoliko dana i

Umre, a žena mu se zaredi.

izdahnu. Umre on bez potomaka, te se njegova žena odmah nakon muževe smrti povuče u samostan s redovnicama i tamo skonča život. Za vladavine kralja Dabiše najistaknutiji velikaši i dvorski savjetnici u Bosni bijahu redom: vojvoda gornje Bosne Vlatko Pavlović, vojvoda
362 donje Bosne Hrvoje Vukčić, vojvoda Usore Vlatko Tvrtković, vojvoda Vuk, ban Dalmacije i Hrvatske Pavao Radenović, Mirko Radojević, Brajko Vukota, Radosav Pribinić, Krpe Hrvatinić i Pribac Masnović. Sve njih Dabiša spominje u jednoj povelji o povlasticama dodijeljenim obitelji Čubranovića.

Splitski plemići protjerani iz grada.

Za Dabišine vladavine u Bosni, puk splitski protjera uz pomoć nekih bosanskih velikaša sve plemiće iz svoga grada.

Dubrovčani im priteknu u pomoć.

Njima pritekoše u pomoć Dubrovčani s nekoliko svojih galija, te im vratiše vlast u gradu, između 1388. i 1389. godine.

Tvrtko Suri naslijedi Dabišu.

Nakon smrti kralja Dabiše, zavlada Tvrtko Suri, nezakoniti sin prvog kralja Tvrtka, no nedugo potom protjera ga Ostoja Krstić, tvrdeći da ovaj uopće nije sin kralja Tvrtka, već podmetnuti porod.

Protjera ga Ostoja Krstić.

On se stoga obrati turskom caru, koji mu priteknu u pomoć i vrati mu vlast nad jednim dijelom kraljevstva, budući da Ostoja bijaše zauzeo gotovo sve gradove i postavio u njih svoje vojne posade. Vojnici, međutim, uporno iskahu isplatu starih dugova, no kako Ostoja ne imaše odakle im platiti, na nagovor Borovine Vukašinovića, Miha Milaševića te Vladislava, Stjepana i Vuka Zlatonosovića, ljudi bliskih dubrovačkom senatu, proda Dubrovčanima svoj dio primorja.

Vlada Ostoja, a Dubrovčani kupe od njega Primorje.

Kad zatim htjede vratiti ta mjesta pod svoju vlast i oduzeti ih Dubrovčanima, zbog nekih Primoraca koji se nazivahu vlasteličićima i među kojima bijahu Dobroslav, knez Slanske Luke i Župe Primorske, zatim Miljko, knez Čepikuća, Radić, knez Trnove, Stanislav i Grdelj, knezevi Majkova i Vlatkovića, te Butko i Tvrtko Pavlović, knezevi Slana, Dubrovčani odbiše dati mu zatražena mjesta.

Rat Ostoje i Dubrovčana.

Stoga Ostoja zarati protiv njih i više puta okrutno pohara i uništi dubrovačko područje, zbog čega se Dubrovčani obratiše ugarskom caru i kralju Žigmundu, s kojim kralj Ostoja (kako piše Jakob Meyer u 14. knjizi) bijaše tada u savezu. No sve bje uzalud, jer godine 1403. Ostoja posla osam tisuća svojih vojnika pod zapovjedništvom vojvode Radića Sankovića koji, došavši nadomak mjestu zvanom

Brgat, svim silama nastojaše uništiti dubrovačku državu.
Dubrovčani mu poslaše svoga izaslanika s molbom da
odustane od svog nauma, podsjećajući ga da on i brat
mu Bjelak, kao i otac Sanko, bjehu primljeni u dubro-
vačko plemstvo, kojem Bjelak i otac Sanko bijahu svagda 363
privrženi i obnašahu svoje dužnosti poput pravih građa-
na, a Dubrovčani im zauzvrat u svakoj prilici pomagahu
u nuždi, poglavito Radiću, kad ga bosanski kralj bješe
zatočio i kad se svi plemići toga kraljevstva zauzimahu
da bude oslijepljen. Dubrovčani mu jedini tada priskoči-
še u pomoć, a tijekom njegova zatočeništva pružahu po-
moć i ženi mu Mari, kćeri Đurđa Balšića, pa kad shvatiše
da je konačna odluka bosanskog kralja da ga oslijepi,
poslaše izaslanika koji ishodi njegovo oslobađanje iz
tamnice, te ga Dubrovčani tako spasiše i drugih nedaća.
No nezahvalni Radić im nato odgovori kako ne može
odustati od napada na Dubrovnik, budući da takav bija-
še nalog njegova kralja. Primivši taj odgovor, dubrovački
senat smjesta naoruža svoje ljude već skupljene u tu
svrhu i postavi im za zapovjednike Marina Gučetića i Ja-
kova Gundulića, ljude srčane i razborite. Ti dubrovački
zapovjednici, izviješteni o pretjeranom samopouzdanju
neprijatelja koji ne bijaše čak ni straže postavio, pokre-
nuše vojsku u ponoć, kako bi nenadano napali protivni-
ka. Naum im se izjalovi, jer neki Rasko Primorac, prebjeg
iz dubrovačkog tabora, izvijesti o svemu Bosanca, koji
smjesta zapovijedi da se zasvira u trublje i pripremi za
borbu. Vidjevši da su izdani, dubrovački zapovjednici
odlučiše ništa ne poduzimati do sljedećeg jutra, te osta-
doše mirni u svom taboru, udaljenom od neprijatelja ne

Bosanska se vojska dâ u bijeg.

više od milje. No u osvit dana zametnuše manje čarke,
koje potrajahu do podneva, uz znatne gubitke s obje
strane. Uvidjevši da neće moći ostvariti svoje nakane,
Radić, posavjetovavši se prethodno sa svojim ljudima, u
tri sata noću podiže svoj tabor, a Dubrovčani se i ne po-
maknuše, a kamoli da bi krenuli u potjeru za njima, zna-
jući i predobro da neprijatelju u bijegu valja izgraditi

Volčo Bobaljević opustoši neretvansko trgovište.

most od zlata. Dubrovački senat ipak posla pet galija
pod zapovjedništvom Volča Vlahova Bobaljevića, koji
zatim spali neretvansko trgovište i ostala mjesta kralja
Ostoje u Primorju. Dubrovčani poslaše također jednu

galiju i jednu brzu brodicu u Kotorski zaljev, kako bi
spriječili izvoz soli u Ostojino kraljevstvo, a spomenuti
zapovjednici Gučetić i Gundulić prodriješe s četiri tisuće
pješaka u unutrašnjost bosanskog kraljevstva, otišavši i
dalje od Rame, te nanijeĥe velike štete u tom kraju. Ne bi
li im se za to osvetio, kralj Ostoja dade unovačiti nove
364 snage, kako bi osobno krenuo na Dubrovčane. Kad oni
primiše vijest da Ostojina vojska broji petnaest tisuća
vojnika i kad shvatiše, dakle, da mu se neće moći ravnop-
ravno suprotstaviti, hitno poslaše poklisare da zatraže
pomoć od Hrvoja Vukčića, gospodara Jajca, glavne bo-

Dubrovčani su u savezu s vojvodom Hrvojem i s Ugrima.

sanske utvrde, i vojvode splitskog, koji tada bijaše u ratu
s Ostojom. Pridobiše i Ugre, koji krenuše na Ostoju s
jedne strane, a Hrvoje s druge. Tako u mjesecu kolovozu

Mjesta u Bosni zaposjednuta od Ugara.

1406. godine ugarski kralj Žigmund uđe s vojskom u
Bosnu i bez borbe zagospodari mnogim utvrdama, koje
mu preda Hrvoje, a između ostalih dobi i Srebrenicu i

Sandalj Hranić bori se protiv Ugara.

osvoji snažnu utvrdu Kliševac, u kojoj zateknu brojno
topničko oružje i streljivo. Sljedeće godine Ugri ponovno
prodriješe u Bosnu pod zapovjedništvom Žigmunda Lo-
zanca, koji se sukobi s bosanskim vojskovođom Sanda-
ljem Hranićem i izađe kao pobjednik iz boja u kojem iz-

Dubrovčani sklope mir s Ostojom.

gubiše život mnogi bosanski plemići. Pred takvim
uništavanjima svoga kraljevstva, Ostoja odluči pomiriti
se s Dubrovčanima, a preko njih sklopi mir i s Ugrima,

Podrijetlo vojvode Hrvoja.

no osta u ratu s Hrvojem. Taj Hrvoje se rodi (kako se vidi
iz povlastica kralja Tvrtka Kotoranima) od Vukca Hrva-
tinića i dubrovačke plemkinje iz kuće Lukarić; bijaše
namjesnik Bosne i gospodar Jajca, a preko svoje žene Je-
lice dobi i Omiš. U vrijeme unutrašnjih razdora, Splićani
postupiše poput konja koji, ne bi li se osvetio neprijatelju

Split potpadne pod Hrvojevu vlast.

svom jelenu, prista na vječno služenje čovjeku i slobodu
zamijeni za ropstvo. Tako se i Splićani, želeći se osvetiti
jedan drugome, pokoriše tuđincu Hrvoju. Naime, u vrije-
me rata napuljskoga kralja Ladislava, kojeg drugi zovu
Lancelot, protiv cara Žigmunda, a za ugarsko kraljev-
stvo, Splićani se, razdirani stalnim nemirima i građan-
skim ratovima, predaše Ladislavu. Polažući pravo na ci-
jelu Dalmaciju, on proda Hrvoju Split s četiri otoka, od-
nosno Bračem, Hvarom, Korčulom i Visom, a Hrvoje se
nakon toga proglasi hercegom, to jest vojvodom, a u na-

vedenim mjestima gradska uprava bijaše sastavljena od njegovih ljudi. Bijaše on prijatelj Žigmundov, no zatim je zbog neke sitnice, navukao na sebe njegovo neprijateljstvo.

Uzrok neprijateljstva Hrvoja i cara Žigmunda.

On, naime, bijaše (kako izvješćuje David Hitreus u 3. knjizi) čovjek i izgledom i ponašanjem nalik biku, pa ga jednom na Žigmundovu dvoru ugarski ban Pavao Čupor iz šale pozdravi mukanjem. Kada se to, kako obično biva, razglasi dvorom, posta predmetom ismija- 365
vanja na svim gozbama, pa i za samim carevim stolom. Hrvoju to bijaše nepodnošljivo, a bijaše tim više uvrijeđen što se i sam Žigmund ruga tome, te odluči pobuniti se protiv Ugara. Ne bi li postao jačim, pozva u pomoć

Hrvoje opustoši Bosnu.

tursku vojsku, s kojom zatim uz nanošenje velikih šteta pohara Bosnu, tada u savezu s Ugrima. Još se više osmjeli potaknut dugom odsutnošću kralja, koji bijaše nazočan koncilu u Konstanzu, u nakani da iskorijeni husitsko krivovjerje. Ugarski plemići i velikaši, kojima bijaše povjerena uprava nad kraljevstvom, dočuvši za Hrvojeva pustošenja u Bosni, poslaše protiv njega ponajbolje ugarske snage pod zapovjedništvom Ivana Gorjanskog, Ivana Morovića, Pavla Čupora od Monozla i mnogih drugih srčanih ljudi. Hrvoje tada, naoružavši dobro svoju i tursku vojsku, zametnu s Ugrima strašan i krvav boj. Bosanci iz Hrvojeve vojske, uvidjevši da su slabiji, poslužiše se svojim drevnim lukavstvom. Naime, kad pobjeda (kako se čita u *Ugarskom ljetopisu*) već bijaše na strani Ugara, nekolicina se Bosanaca pope na obližnje brdo i stade na sav glas vikati kako Ugri bježe.

Bosanci poraze Ugre.

Izazva to veliku pomutnju među Ugrima, pa premda se srčano borahu, čuvši taj glas i povjerovavši da je istina, veliki ih se dio dade u bijeg, što neprijatelju pruži priliku za strašan pokolj, nakon kojeg se vrati kući krcat plijenom. U toj bici pogibao zaprijeti i samim ugarskim zapovjednicima; dio ih zarobiše Turci, među njima i bana Martina, te Lasla i Ivana Gorjanskog. Ovaj posljednji se nakon nekog vremena oslobodi okova, koje, preteške kakvi bijahu, za zavjet odnese u samostan u Bati. Ivan Morović plati visoku otkupninu, a vojvoda Hrvoje zadrža u zatočeništvu Ivana, brata Mikleuša Naderšpana, te Pavla Čupora, kojeg dade zašiti u goveđu kožu, obasipajući ga pogrdama i govoreći mu: Vi, koji ste u ljudskom obličju oponašali

Hrvoje pogubi Pavla Čupora.

glas goveda, sad isti taj glas zaodjenite obličje i kožu njegovu. Tako vezana dade ga zatim utopiti u rijeci.

Kada Turci prvi put uđoše u Bosnu.

Bijaše to prvi put da Turci (kako kaže Hitreus) dobiše pristup u Bosnu. Tom prilikom, naime, Mehmed prvi put postavi svoga sandžaka u gornjoj Bosni, a bijaše to Isak. Njega
366 ubi Nikola Slaven na nalog cara Žigmunda, nakon čega Bosansko kraljevstvo osta u vlasti kršćana sve do kralja Stjepana, zeta raškog despota Lazara.

Nikola Slaven ubije Isak-bega.

Hrvoje pak, vidjevši da su ga Turci izdali, nedugo potom umre od očaja.

Hrvojeva smrt.

Tada kralj Ostoja, želeći mu se i mrtvom osvetiti, ostavi svoju ženu Grubu i oženi se Hrvojevom udovicom Jelicom.

Ostoja se oženi Hrvojevom udovicom.

Splićani se u to vrijeme oslobodiše, protjeravši iz grada Hrvojevu posadu. Dubrovčani, tada u savezu s ugarskom krunom, dobiše od cara Žigmunda na dar tri otoka nekad podložna Hrvoju, odnosno Brač, Hvar i Korčulu, te poslaše Marina Rastića s nekoliko galija da preuzme posjed nad otocima.

Brač, Hvar i Korčula potpadnu pod dubrovačku vlast.

No navedeni otoci, krivnjom pakosti Jakše Neretvanina, ne ostaše pod dubrovačkom vlašću duže od tri godine.

Jakša Neretvanin, neprijatelj Dubrovčana.

Naime, taj Jakša, gospodar nekih mjesta u neretvanskom kraju, bijaše neprijatelj Dubrovčana, pa ode u Ugarsku Žigmundovoj ženi Barbari, znajući koliko mu je naklonjena (jer bijaše on dvoranin s njezina dvora i krasan mladić), a kraljica (premda već poodmakle dobi) ne bijaše se ostavila ženskih poroka. Tako Jakša preko nje optuži pred carem Dubrovčane za škrtost, te da na upravu otoka postavljaju ljude spremnije na otimačinu negoli na dijeljenje pravde, navodeći kao dokaze svjedočenja nekih otočnih uglednika koji se bijahu pobunili protiv Dubrovčana i utekli se ugarskom dvoru. Čuvši to, Žigmund napisa dubrovačkom senatu da se više ne mora mučiti upravljanjem nad tim otocima, koje na njegov nalog Ivan Menčetić i Džore Gučetić predaše godine 1417. ugarskom vitezu Vladislavu Arosalu.

Kralj Ostoja želi zagospodariti Šibenikom.

No vratimo se sad pripovijesti o kralju Ostoji. Godine 1415. pokuša on na sve načine zagospodariti dalmatinskim gradom Šibenikom, no svi se njegovi napori pokazaše uzaludnima. Grad u to vrijeme bijaše podložan Ugrima, protiv kojih se pobuni zbog škrtosti ugarskih namjesnika, te potpade pod vlast Mlečana.

Pavao Radinović mučki ubijen.

Iste se godine u Bosni okupi vijeće velikaša iz cijeloga kraljev-

stva, a tom prilikom Vukmir Zlatonosović i Vukmir Hranić ubiše mučki Pavla Radinovića. Kralj zajedno s Petrom Pavlovićem pobježe i skloni se u utvrdu Bobovac,
367 napustivši prijatelje, što učini kako bi preko spomenutog Petra sklopio nagodbu s Turcima.

Kralj Ostoja protjeran iz kraljevstva, a za kralja izabran Stjepan Jablanović.

Naime, Ostoja se bijaše odao raskalašenom životu, ne prežući ni pred silovanjem plemkinja, te se puk stade buniti i na koncu ga istjera iz kraljevstva, izabravši umjesto njega za kralja Stjepana Jablanovića, koji stupi na prijestolje gotovo jedino zaslugom Dubrovčana.

Volčo Bobaljević, krasnorječiv govornik.

Oni, potaknuti nesuglasicama među bosanskim plemićima pri izboru novog kralja, poslaše svog izaslanika Volču Andrijina Bobaljevića, vrlo krasnorječiva govornika, koji djelomice darovima, a djelomice kićenim svojim govorom pridobi velik broj plemića i ishodi da gotovo svi glasuju za Jablanovića, a ovaj se zatim svagda pokaza zahvalnim Dubrovčanima.

Radić Sanković umoren na zahtjev Dubrovčana.

Tako on na zahtjev Dubrovčana zatoči Radića Sankovića, nekad vojskovođu kralja Ostoje, a Sandalj Hranić, kako bi ugodio Dubrovčanima, odrubi Radiću glavu i zauzvrat dobi od njih na dar dvore u Dubrovniku, u prošlosti već darovane nezahvalnom Radiću. Drugi pak kažu da Radić bje oslijepljen za vladavine kralja Tvrtka Surog. Kralj Ostoja, međutim, shvativši da mu je oduzeto kraljevstvo, obrati se za pomoć Turcima, kojima obeća godišnji danak od dvadeset tisuća škuda i svog sina Radivoja za taoca. Dobi tako od njih snažnu tursku vojsku, s kojom se zaputi u Bosnu i zateknu tamo na bojnom polju vojsku kralja Stjepana i Tvrtka Surog, koji protiv njega bjehu sklopili savez.

Međusobni sukob bosanskih vojski.

Zametnuše bitku i neko se vrijeme tako žestoko borahu da i s jedne i s druge strane padahu bez broja, pa kako ne bijaše ni pobjednika ni pobijeđenih, odustaše od borbe. Bosanski plemići, ne bi li našli lijeka silnim uništavanjima svoga kraljevstva, odlučiše posredovati i pomiriti spomenute vladare.

Bosnom vladaju tri kralja.

Tako se Tvrtko, Ostoja i Stjepan nagodiše podjednako sudjelovati u vlasti nad bosanskim kraljevstvom i da će sva trojica nositi kraljevski naslov, a ta nagodba bje sklopljena godine tisuću četiristo dvadeset i druge.

Smrt kralja Stjepana i Ostoje.

Nedugo potom preminu Stjepan, nikad se ne oženivši, a za njim godine tisuću četiristo trideset i pete pođe i kralj Ostoja, umrijevši od groznice, koju bijaše skrivila njegova neutaživa

Radivoj, sin kralja Ostoje, sukobi se s Tvrtkom Surim.

pohota. Njegov sin Radivoj, koji u to vrijeme bijaše na turskom dvoru, dobi od Turčina moćnu vojsku s kojom prodre u Bosnu, gdje se uhvati u koštac s Tvrtkovim snagama, koje nadjačaše Turke, a Radivoj pobježe u Dubrovnik.

Pobjegne u Dubrovnik.

Podariše mu tamo plemićki naslov i više mu puta
368 pružiše pomoć u nevolji. Na koncu se on ipak povuče u Bosnu i prizna vlast kralja Tvrtka, koji ga primi kao prijatelja i velikaša, te mu dodijeli mnoge posjede u Kiseloj Vodi. Radivoj preminu mlad od groznice trećednevke, od koje bijaše obolio pijući previše vina s ledom.

Tvrtko opustoši Sandaljevu zemlju.

Dok Tvrtko tako vladaše sam Bosnom, česte bijahu njegove nesuglasice sa Sandaljem Hranićem, te Tvrtko više puta krenu pustošiti njegove zemlje. Ne bijaše u dobrim odnosima ni s Dubrovčanima, kao ni s despotom Stefanom, čija vojska zauze grad Zvornik u Usori, te ga iste te 1436. godine i opljačka.

Smrt Sandalja Hranića.

Sandalj Hranić preminu iste godine bez potomaka, te ostavi svoje zemlje nećaku Stjepanu Kosači.

Naslijedi ga Stjepan Kosača.

Njemu u to vrijeme zadavahu silne muke kralj Tvrtko i neki raški plemići, no Dubrovčani ga nikada ne napustiše, te gotovo jedino njima zahvaljujući osta na vlasti.

Pokaže se neprijateljem Dubrovčana.

No usluga bje učinjena nezahvalniku, jer se za života svagda pokaza neprijateljem dubrovačkim, na što Dubrovčane bijaše više puta upozorio kralj Tvrtko.

Smrt kralja Tvrtka.

Ovaj posljednji se u već poodmaknuloj dobi oženi Jelinom iz obitelji Jablanović, s kojom ne dobi djece, te 1443. godine preminu bez nasljednika.

Zavlada Tomaš Krstić.

Odmah nakon njegove smrti bosanski plemići izabraše za kralja Tomaša, sina bosanskog velikaša Pavla Krstića, kojem pri izboru bijaše od velike pomoći naklonost Jablanovića, jedne od pet najuglednijih plemićkih obitelji u kraljevstvu. Premda se u svemu pridržavaše kršćanskih običaja, ipak dugo oklijevaše prije no što pristupi krštenju, te se čini da bijaše zaražen manihejskim krivovjerjem. Tek nakon krunidbe (kako piše Volaterano) primi krštenje od Ivana Carvajala kardinala Svetog Anđela. Čitamo k tome u *Ljetopisu Male braće*, u knjizi 6., dijelu III., da je tog kralja preobratio na posluh Katoličkoj crkvi franjevac Jakov Markijski.

Oženi se Katarinom Kosačom.

Tomaš se oženi Katarinom, kćeri Stjepana Kosače, vojvode Sv. Save. Bijaše u prisnom prijateljstvu s Dubrovčanima, te za vrijeme rata njegova punca Stjepana protiv Dubrovnika, nukaše i moljaše punca da odustane od vojevanja. Na

Pošalje svoje izaslanike papi.

nagovor spomenutog kardinala Ivana ode u Ugarsku, gdje uz posredovanje toga crkvenog velikodostojnika sklopi savez s Ugrima, obećavši im krenuti u velik pohod protiv Turaka, no zatim učini upravo suprotno. Ne bi li ugodio i tadašnjem papi Piju II., posla mu svoje izaslanike, čedadskog i senjskog biskupa, a s njima bijaše i hrvat- 369
ski grof Stjepan iz obitelji Frankopana, koja u davna vremena dade velikana Grgura I., rimskog papu i ures Crkve, te jednog trevizanskog crkvenog učitelja, kojeg papa Pio postavi zatim za biskupa u Dalmaciji. Izaslanici zateknuše papu u Mantovi, gdje ih on vrlo rado sasluša, te se zadovoljni oprostiše od njega i napustiše Italiju prije no što i do tamo stigoše glasi o izdaji kralja Tomaša prema kršćanima. Njega latinski pisci zovu Stjepan, jer kao što u prošlosti Rimljani svoje vladare nazivahu cezarima ili Augustima, a Egipćani svoje faraonima ili Ptolemejevićima, tako Bosanci (kaže Johannes Gobellinus u *Komentarima* Pija II., u 3. knjizi) nazivahu svoje kraljeve Stjepanima. Tomaš bijaše čovjek lukav, prevrtljiv i nepostojan u svojim postupcima. Godine tisuću četiristo pedeset i devete, ne bi li se prikazao katolikom i pružio tek vanjski dokaz svoje vjere ili možda, u što mnogi vjeruju, potaknut pohlepom, izda proglas po kojem svi krivovjerci manihejci, kojih u Bosni bijaše mnogo, morahu prigrliti rimokatoličku vjeru i pristupiti krštenju, a odbiju li to, napustiti zemlju i svoja dobra prepustiti državi. Bje tada pokršteno oko dvije tisuće krivovjeraca, no njih četrdeset ili nešto više, tvrdoglavo odbijajući krštenje i lutajući bez cilja, na koncu dođoše k Stjepanu, vojvodi Svetog Save i pokloniku, prema nekim tvrdnjama, iste te sljedbe. Trojicu vođa krivovjeraca, koji bijahu vrlo utjecajni na dvoru bosanskog kralja, ninski biskup vezane odvede u Rim, a papa Pio II. dade ih zatvoriti u samostane, te ih je potom Ivan [Torquemada], kardinal Svetog Siksta, podučio katoličkoj vjeri i uvjerio da se ostave zabluda grešnih manihejaca i prigrle nauk Rimske crkve, koja ne može prevariti ni biti prevarena. Pomirivši ih tako s Crkvom, posla ih njihovu kralju. Dvojica ustrajaše u katoličanstvu, a treći se poput psa vrati prijašnjim bljuvotinama, te još putem uteknu spomenutom vojvodi i ne izađe pred kralja Tomaša. Kada Tomašev sin u dobi od oko

Sv. Grgur potječe iz obitelji Frankopan.

Bosanci sve svoje kraljeve nazivahu Stjepanima.

Kralj Tomaš bijaše nepostojan čovjek.

Protjera manihejce iz Bosne.

četrnaest godina ode s majkom na zavjetno hodočašće mljetskoj Bogorodici, slici iz starine smještenoj u crkvi
370 otaca benediktinaca, koju u prošlosti štovahu poglavito Bosanci, razbolje se tamo od groznice, koja ga u svega nekoliko dana odvede u smrt. Pokopaše ga u spomenutoj crkvi, uz nadgrobni natpis koji kazivaše: Ovdje počiva sin [Stjepana] Tomaša, kralja Bosne. Sklon sam stoga povjerovati kako je to bio nezakoniti sin kralja Tomaša i brat onog Stjepana, kojeg Tomaš dobi sa svojom priležnicom Vojačom i koji ga zatim naslijedi na prijestolju, budući da Tomaševa žena Katarina Kosača ne mogaše imati djece, što kralja silno tištaše. Tomaš se izvana prikazivaše kršćanskim saveznikom, a zapravo bijaše naklonjeniji Turcima. Na koncu to i bje razlogom što izgubi i kraljevstvo i život. Turski car Mehmed II. bijaše, naime, krišom došao u Bosnu uhoditi i vidjeti tamošnje utvrde, pa kad se zateknu u Jajcu, kralj Tomaš ga prepozna i, u skladu s običajima toga puka, pobratimi se s njim i pusti ga da slobodno ode. Kad glasi o tome dopriješe do ugarskog kralja Matije, ovaj se htjede svakako domoći Tomaša, no videći velik njegov oprez, potajice posla svoje ljude da nahuškaju protiv njega sina mu Stjepana i brata Radivoja, kako bi se za dobrobit kršćanstva oslobodili toga vjerolomnog kralja. Obeća im zauzvrat da će im pomoći pri preuzimanju vlasti nad kraljevstvom. Od tih Ugrinovih riječi i ponuda usplamtje srce mladića, koji po prirodi bijaše častohlepan, te on smjesta prihvati prijedlog. Kralj Tomaš bijaše otišao u Hrvatsku u napad na Bjelaj, pa kad, osjetivši slabost, leže u postelju, sin njegov Stjepan zajedno s Radivojem nasrnu noću na njega i zadavi ga. Njih dvojica zatim razglasiše kako se kralj ugušio od neke stare bolesti, čemu se na neko vrijeme povjerova, sve dok jedan Radivojev štitonoša ne otkri sve kraljevoj udovici Katarini. Ona smjesta izvijesti o tome Mehmeda, moleći ga da u ime naklonosti koju bijaše svagda pokazao prema njezinu mužu dođe s vojskom i progna iz kraljevstva ocoubojicu, te da vlast njoj prepusti dok je živa. Mehmeda te vijesti silno rastužiše, no kako u to vrijeme bijaše spriječen važnim poslovima, odgovori joj da ga nepravedna i okrutna smrt njezina muža strašno tišti, obećavajući joj da će, budući da je trenutno spriječen,

Sin kralja Tomaša umre na Mljetu.

Kralj Tomaš uhvati Mehmeda Turčina.

Kralja Tomaša ubije sin.

Mehmed opustoši Bosnu.

Kraljica Katarina dođe u Ston.

Umre u Rimu.

prvom prilikom ispuniti njezine zahtjeve. Čim se bijaše 371
oslobodio tih svojih briga, Mehmed uđe s vojskom u Bosnu i ne učini ništa drugo osim što pohara zemlju i odvede u zarobljeništvo velik broj ljudi. Katarina, vidjevši to i shvativši da je prevarena, ozlojeđena napusti Bosnu i ode prvo u Ston, gdje se zadrža tek nekoliko dana, a zatim se zaputi u Rim, gdje i umre. Pokopaše je u crkvi u Araceliju, koju sama (kako se čita u *Ljetopisu Male braće)* na samrti izabra za svoje vječno počivalište, a tadašnji papa Siksto IV. naredi da joj grobnica bude postavljena ispred ograde glavnog oltara i da bude prekrivena mramornom pločom, na kojoj je uklesan njezin lik s kraljevskom krunom na glavi, uz nadgrobni natpis na latinskom i na slavenskom jeziku, a koji glasi:

CATHARINI CHRAGLIZI BOSANSCOI HERZEGA SVETOGA SAVE, S PORODA IELLINE, I CUCCHIE ZARA STIEPANA ROIENI, TOMASCIA CHRAGLIA BOSANSCOGA SCENI COLICO SCIVI GODINI LIV. I PRIMINU V RIMI NA LITA GOSPODINA. M.CCCCLXXIV. NA XXV. DNI OCTOBRA. SPOMINAK GNE PISMO POSTAVGLIEN.

A na latinskom:

CATARINAE REGINAE BOSNENSI, STEPHANI DUCIS SANTI SABBAE, EX GENERE HELENAE, ET DOMO PRINCIPIS STEPHANI NATAE, THOMAE REGIS BOSSNIAE UXORI. QUANTUM VIXERIT ANNORUM. LIIII. ET OBIIT ROMAE ANNO DOMINI M.CCCC. LXXIV. XXV. DIE OCTOBRIS. MONUMENTUM IPSIUS SCRIPTIS POSITUM.

Kralj Stjepan uskrati Turčinu danak.

Kad kralj Stjepan vidje, dakle, Mehmedova pustošenja Bosnom, na nagovor modruškog biskupa Nikole, tadašnjeg papinskog izaslanika u Bosanskom kraljevstvu, raskinu mir s Mehmedom i uskrati mu redoviti danak. Turski izaslanik smjesta dođe k njemu i u ime svoga gospodara zaiska uobičajeni danak, koji kralj Stjepan potom dade donijeti, pokaza ga izaslaniku i reče mu: Vidite da je danak spreman, pa ipak mi se ne čini razboritim lišiti se tolike svote i dati je vašem gospodaru, jer ako on kojim slučajem zarati protiv mene, pomoću ovog novca ću mu se lakše oduprijeti i obraniti se od njegovih
napada, a budem li na koncu prisiljen povući se u tuđinu, 372
moći ću se osloniti na toliko bogatstvo i lasnije preživjeti.

Odgovor turskog izaslanika kralju Stjepanu.

Čuvši to, turski izaslanik mu odgovori ovim riječima: Nedvojbeno bi bilo krasno i pošteno da taj novac vama ostane, kad se time ne bi prekršile nagodbe koje ste prisegom potvrdili. No nagna li vas pohlepa za novcem da ustrajete u kršenju nagodbe, vjerujući da ćete se time usrećiti, uistinu se bojim da vam se ne dogodi upravo suprotno. Nipošto ne mislim da je loše posjedovati to blago, ako je to Božja volja, ali ni lišiti ga se, kad on tako hoće. Štoviše, vjerujem da je poštenije i hvalevrijedno odreći se novca, no uvrijediti onoga zahvaljujući kojem je stečen. Rekavši to, napusti kralja, a po povratku kući izloži svom gospodaru tijek pregovora s Bosancem, na što Mehmed odluči zaratiti s njim već u proljeće. Kad za to dozna kralj Stjepan, posla svoje izaslanike u Rim Piju II. U kraljevu izaslanstvu bijahu dva stasita i dostojanstvena starca, od kojih jedan ovako reče papi: »Sveti Oče, sin vaš bosanski kralj Stjepan poslao nas je k Vama da vam u njegovo ime izložimo sljedeće. 'Primio sam pouzdane vijesti (kaže on), da će me ovoga ljeta Mehmed napasti, te da je već pripremio sve nužno za pohod, a moje snage ne dostaju da mu se oduprem. Zamolio sam Ugre, Mlečane i Jurja [Kastriotića] Albanca da mi pomognu u toj nevolji, a to sad i od Vas molim. Ne tražim i ne želim gomile zlata, već samo to da i moj neprijatelj i moji podanici znaju da mi Vi nećete uskratiti pomoć, jer vide li Bosanci da nisam sâm u tom ratu i da mi drugi pomažu, i oni će se radije boriti, a Turci se neće tako olako odvažiti ući u moje kraljevstvo, tim više što do njega vode teško prohodni klanci i na mnogim su mjestima gotovo neosvojive utvrde, što sve otežava pristup mojoj zemlji. Vaš prethodnik Eugen
373 [IV.] bijaše ponudio mom ocu krunu, te da podigne u Bosni prvostolne crkve, što on tada odbi, kako ne bi izazvao turski bijes. Bijaše on tada, naime, kršćanin tek od nedavna, a ni krivovjerce manihejce ne bijaše još protjerao iz kraljevstva. Ja sam kršten već kao dječak i poznajem latinsko pismo, te se postojano pridržavam katoličke vjere i ne bojim se onoga od čega je moj otac strahovao. Stoga iznad svega želim od vas i od svetih biskupa biti okrunjen, jer to će biti bjelodan znak da me nećete napustiti u nevolji, pa kad moji podanici vide da se mogu osloniti na Vašu pomoć, ulit će im to nadu, a neprijatelju

Besjeda bosanskog izaslanika papi.

utjerati strah u kosti. To Vas, dakle, molim, da Ugrima što prije pošaljete svog izaslanika koji će se založiti za mene i potaknuti ih da udruže svoje snage s bosanskima, jer tako će se Bosansko kraljevstvo lasno spasiti, a u suprotnom će propasti. Turci su u mom kraljevstvu podigli nekoliko utvrda, pa se sad dodvoravaju seljanima i prikazuju se blagima i dobrohotnima, obećajući velike slobode svakome tko god im se prikloni. Neuk je to puk i ne može proniknuti lukavost i varke turske, te vjeruje da će sloboda koju im sad obećaju vječno potrajati. Privučeni tim obećanjima, pučani će se lako odmetnuti od mene, a plemići, napuste li ih njihovi podanici, neće moći dugo odolijevati u svojim utvrdama. Kad bi se Mehmed zadovoljio mojim kraljevstvom i ne bi tražio više od toga, možda bi vrijedilo prihvatiti tu moju zlu kob kao takvu i ne mučiti zbog obrane moje zemlje ostatak kršćanskoga svijeta. No nezasitna pohlepa za vlašću nema utvrđenog cilja ni granica, pa kad mene pobijedi, okrenut će oružje protiv Ugra, protiv mletačkih podanika Dalmatinaca, da bi zatim preko Kranjske i Istre pokušao prodrijeti u Italiju, za kojom toliko žudi, a često razmišlja o Rimu i njemu su usmjerene njegove misli. Zagospodari li slučajno mojim kraljevstvom, ako to bude volja kršćana, zasigurno će time pronaći kraj pogodan i mjesto prikladno za ostvarenje svog nauma. Oluja će se prvo na mene svaliti, a nakon mene i Ugre će, Mlečane i druge narode stići njihova kob. Neće ni Italija dugo uživati u svom miru, jer tako je neprijatelj odlučio. Sve to tako sigurno i bjelodano sada Vam poručujem, kako ne biste potom mogli reći da Vas nitko nije izvijestio i prekoriti me za nemar. Moj otac bijaše mnogo prije upozorio Vašeg prethodnika i Mlečane na nedaće koje će snaći Konstantinopol, no oni mu ne povjerovaše, te kršćanski svijet na veliku svoju štetu izgubi kraljevski grad, patrijaršijsko sjedište i oslonac Grčke. Sad ja za sebe sama kažem da ću se obraniti od neprijatelja pristanete li pružiti mi pomoć, no inače ću propasti, a moja će propast povući za sobom mnoge'. To 374
je, dakle, što nam je Stjepan naložio reći vam, a Vi sad, koji ste otac svih kršćana, pružite nam pomoć i savjet.«

Papin odgovor Bosancima.

Čuvši sve to, papa ovako odgovori: »Vjerujemo sve što nam kralj Stjepan kaže, jer to smo i od drugih čuli. Mehmed želi Zapadno Carstvo, već osvojivši ono na istoku, a Bosansko je kraljevstvo pogodno za taj njegov naum. Vjerojatno je, stoga, da će prvo pokušati provaliti ta vrata, no neće uspjeti, ako mu se kralj bude srčano i nepokolebljivo suprotstavio. Teško su prohodni klanci na ulazu u Bosnu i s malo će ljudi biti moguće obraniti ih. Ugri i Mlečani će pridružiti svoje snage bosanskima, jer u tu ćemo svrhu poslati svoje izaslanike obojici vladara, koji će ujedinjeni stupiti u obranu Bosne. Mi ćemo pomoći koliko nam to bude moguće i naložit ćemo da se u Bosni podignu prvostolnice, u koje ćemo isto tako postaviti biskupe. Krunu, međutim, ne možemo poslati, a da time ne povrijedimo ugarskog kralja, jer njemu pripada pravo krunidbe bosanskih kraljeva. No zato ćemo ispitati što on o tome misli, pa uvjerimo li se da mu time neće biti nanijeta uvreda, krunu, koja je već spremna, poslat ćemo po izaslaniku, budući da ne želimo učiniti ništa protiv volje ugarskog kralja. Ne smije se, naime, zamjeriti onome od koga se očekuje pomoć. Stjepan, pokaže li se imalo razumnim, uložit će sve svoje napore ne bi li pridobio ugarskog kralja Matiju, jer bude li udružen s njime, teško da će ga Mehmed moći nadjačati.« Izrekavši to, papa se oprosti od Bosanaca. No u proljeće se Turčin spusti s vojskom, pregazivši rijeku Dorobicu, koja razdvaja Bosnu i Bugarsku, te odatle ode na plovnu rijeku Iliris, gdje dade izgraditi brodove kojima zatim preveze na drugu obalu pješake, zadržavši konjaništvo na rijeci za prolaska ostatka vojske. Mehmedove snage, kako neki tvrde, bijahu sastavljene od tuđinaca, poglavito od oklopljenih strijelaca kao pojačanja pješacima, te od sto pedeset tisuća konjanika, a u pratnji vojske bijaše još mnogo ljudi koji posluživahu borce. Prešavši rijeku Iliris, nasrnu na Stjepanovu zemlju i krenu u juriš na grad Bobovac, tukući ga na razne načine. Taj je grad smješten na visokoj pla-
375 nini i dobro utvđen i zaštićen već i svojim prirodnim položajem, no Turčin, neprestance ispaljujući uvis streljivo iz topništva, izazva velik strah među ljudima u gradskim zidinama.

Manihejac Radić izda grad Bobovac.

Gradom k tome upravljaše Radić, nekad manihejac, koji se zatim bijaše počeo pretvarati da je katolik, a budući da ga Turci bjehu potkupili novcem, on im preda grad. Stade tada poticati branitelje utvrde da ne

odugovlače s predajom tako moćnom gospodaru, koji na taj način dobi to važno uporište, tako dobro opskrbljeno svim nužnim, da bi se lako moglo obraniti i odolijevati neprijatelju pune dvije godine. Dio ljudi iz grada Mehmed darova svojim zapovjednicima, drugi dio ostavi u gradu, a ostale preveze u Konstantinopol. Zapovijedi zatim Mehmet-paši da izabere ljude iz vojske za europski pohod i da s njima pohita što prije put mjesta gdje, prema izvješćima, tada bijaše bosanski kralj. Mehmet učas izvrši sve zapovijedi i prijeđe rijeku, te došavši nadomak Jajcu primi vijest kako se kralj preko rijeke bijaše stao povlačiti u utvrdu Ključ, s obzirom da se ne mogaše dati u bijeg i krenuti dalje, od straha da će ga turska konjica sustignuti i svladati. Stigavši na rijeku u blizini Ključa, paša stade nukati svoje ljude da bezbrižno prijeđu rijeku i uhvate bosanskog kralja i tako ugode svome gospodaru. No primijetivši da se ljudi sustežu ući u vodu, ovako prozbori: »Sad je trenutak, muževi turski, da svatko od vas pokaže hrabrost i potrudi se prijeći ovu rijeku, jer nedvojbeno će onaj koji je prvi prijeđe dobiti od svoga gospodara veliku nagradu.« Nato se Omar, sin Turahana i namjesnik u Tesaliji, baci sa svojim ljudima u vodu, a za njima i ostatak vojske, pa kad izađoše na obalu, stadoše harati okolnim mjestima. Kralj Stjepan se tako nađe u Ključu pod opsadom, a Turci dovukoše gomile trske koju bijahu pronašli u obližnjim presušenim močvarama, poslagaše je uokolo s drugim zapaljivim gradivom, te podmetnuše vatru kako bi prestrašili ljude unutar zidina. Oni, bojeći se da neće moći dugo izdržati opsadu, poslaše poruku Mehmetu da će se predati, no samo ako im on obeća da im neće oduzeti slobodu i ako se obveže prisegom da će pustiti na slobodu bosanskog kralja, spremnog predati mu se pod tim uvjetima. Mehmet nato smjesta prihvati pogodbu i svečano prisegnu 376 bosanskom kralju. Tek što ovaj bijaše izašao iz Ključa, Mehmet zagospodari gradom i ljudima koje zateknu u zidinama, te Turci s njima učiniše isto što bijahu učinili s onima iz Bobovca. Mehmetu u ruke pade također Radivoj, brat kralja Tomaša, kojem pod Ključem odrubiše glavu. Stjepanova žena Marija, kći drugoga srpskog despota Lazara, ponijevši sa sobom veliko blago, stade se

Kralj Stjepan padne u ruke Turcima, zajedno s gradom Ključem.

Turci pogube Radivoja, brata kralja Tomaša.

Ban Pavao zatoči bosansku kraljicu Mariju.

povlačiti prema Dalmaciji, no putem ju zarobi slavonski ban Pavao, koji je ne bez zlobe zatoči, otevši joj sve što imaše uza se, a pomišljaše i na to da je preda Mehmedu. No ovaj, vođen pravednom rukom Božjom, posla svoje ljude u pljačku Pavlove zemlje i tako ga prisili izaći na bojno polje i sukobiti se s Turcima. Marija iskoristi tu priliku za bijeg iz tamnice i dođe u primorje, kamo joj dubrovački senat posla jedan brod, koji je zatim preveze u Istru, da bi otamo otišla svojoj majci u Ugarsku. Turski car bijaše preko svake mjere srdit na Mehmet-pašu zbog njegove nepromišljene prisege bosanskom kralju da će mu poštedjeti život. Paša, vodeći kralja sa sobom, zauze nekoliko gradova u kraljevstvu. U međuvremenu bijaše naložio Turahanovu sinu Omaru da prodre dublje u unutrašnjost Bosne i da nastoji osvojiti tamo i druge gradove nekad pod vlašću kralja Stjepana. Njega na koncu odvedoše caru Mehmedu, koji ga jednoga jutra pozva k sebi, no Stjepan shvati koja je prava svrha tog poziva, te uze u ruke povelju kojom mu paša bijaše prisegnuo i stade kleti i proklinjati njihovo vjerolomstvo. Barbarin se braniše govoreći kako se Mehmet-paša, kao njegov rob, nije mogao obvezati u njegovo ime. Preda ga tada svom učitelju Perzijancu da ga pogubi, te tako pod Blagajem odrubiše glavu kralju Stjepanu. Drugi pak kažu (a među njima i Johannes Leunclavius i Bonfini) da mu turski car dade živom oderati kožu. Matija Miechowita, kojega u tome slijedi i Giovanni Botteri u prvoj knjizi, piše kako ga dade svezati o drvo kao metu svojim strijelcima. Turčin nakon toga pohara u pljački zemlju Stjepana Kosače, nanijevši goleme štete, ali i tamošnje pučanstvo nanašaše gubitke neprijatelju. Naime, bijahu se povukli u planine, s kojih bi se zatim iznenada spustili i napali turske povorke. Još za svoga boravka u Bosni Mehmed izda
377 javni proglas kojim pozva sve plemiće u kraljevstvu da izađu pred njega, žele li dobiti svoje zemlje i imanja. Neki od njih, ne proniknuvši Turčinovu lukavost, neoprezno dođoše pred njega, a on ih smjesta dade pogubiti, upozorivši time ostale da ubuduće ne vjeruju riječima Barbarina. Mehmed za svega osam dana zauze više od sedamdeset gradova i utvrda, snažnih kako po načinu izgradnje, tako i po prirodnom položaju, a ote k tome i više od

Dubrovčani pomognu kraljici.

Turčin pogubi kralja Stjepana pod Blagajem.

Pokolj bosanskih plemića na Mehmedov nalog.

milijun zlatnika, koje toliki bosanski kraljevi bijahu nagomilali za života. Turci tada obeščastiše žene, silovaše djevice, srušiše crkve, izložiše poniženjima svećenstvo, a najveći dio plemstva odvedoše u Aziju u zarobljeništvo. Dogodi se to godine 1463. prema kršćanskom računanju vremena, a 64. prema turskom; u kršćana je, naime (kako piše Leunclavius), običaj brojiti godine od početka rata, a u Turaka od njegova svršetka. Prema nekim pričanjima, nakon turskog zaposjednuća Bosanskog kraljevstva, nađe se u nazočnosti Mehmedovoj janjičarski aga, koji stade hvaliti junaštvo svojih janjičara u tom pothvatu, na što mu car odgovori kako bosansko kraljevstvo ne bi bilo tako lako palo da njegovi plemići bijahu ujedinjeni i složni, jer nesloga i nesuglasice bijahu pravim uzrokom njihove propasti.

Carski izbornici su dužni podučiti sinove slavenskom jeziku.

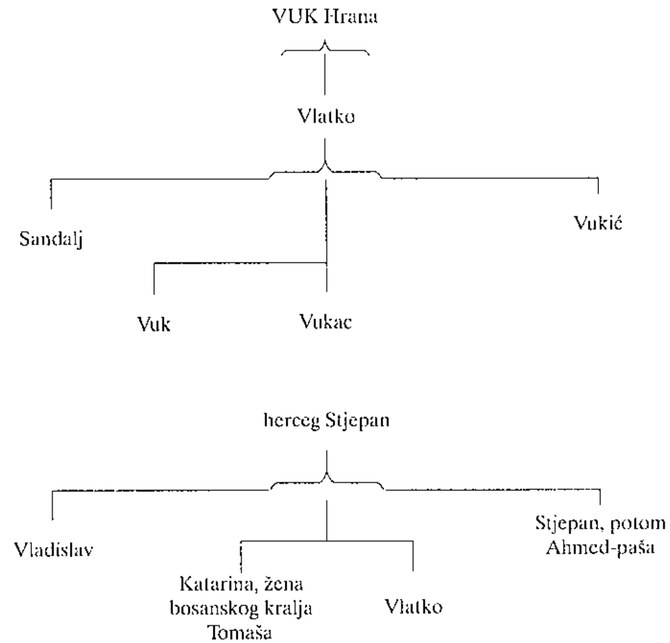
Potvrdili su to i mnogi kršćanski pisci. Bosanci, naime, bijahu puk ratnički, no među sobom nesložni. Od svih naroda slavenskog jezika, oni se mogu podičiti najčišćim i najotmjenijim govorom i hvale se da oni još i dandanas čuvaju čistoću slavenskog jezika. Kršćanski vladari svagda štovahu taj jezik, a carski izbornici, kralj češki, grof nadvornik rajnski, vojvoda saski i markiz brandeburški, dužni su (kao što se vidi iz *Zlatne bule* cara Karla IV.) početi podučavati sinove, kad navrše punih šest godina, latinskom, slavenskom i talijanskom jeziku, tako da u dobi od četrnaest godina gotovo u potpunosti ovladaju jezikom, odnosno govorom. Lako je iz toga zaključiti koliki je ugled i sjaj slavenske riječi, kad je među svim svjetskim jezicima taj jedini bio dostojan da ga drevni carevi izjednače s druga dva glavna jezika, koje

Car Karlo IV. dade zlatnim slovima ispisati Povlasticu Aleksandra Velikog dodijeljenu Slavenima.

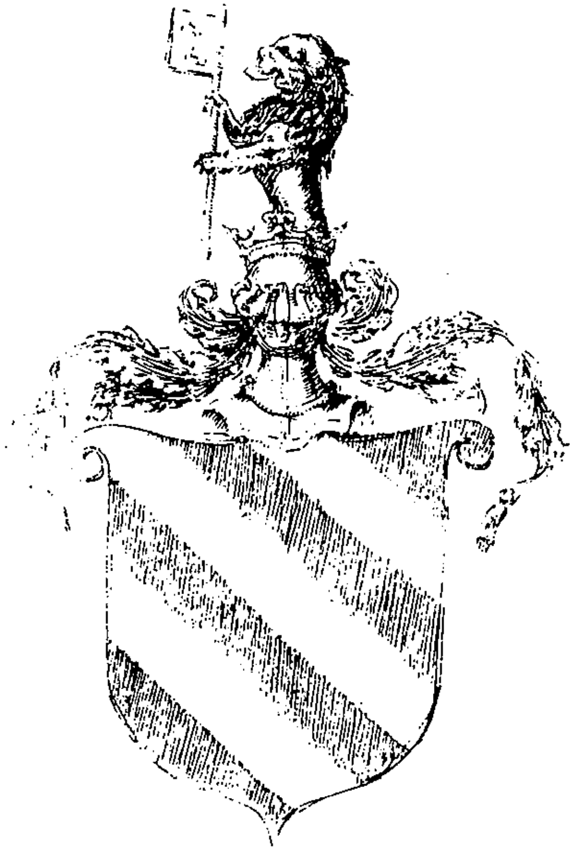
svijet i danas štuje. Sam car Karlo (kako doznah od kra- 378
kovskog kanonika Kristofana Varšavskog, vrlo učena čovjeka, te od nekih drugih poljskih uglednika) dade zlatnim slovima ispisati spomenutu Povlasticu Aleksandra Velikog Slavenima, i to u jednoj crkvi u Pragu, koju danas zovu crkvom Slavena. Nisam to spomenuo prije, govoreći potanko o toj povlastici, budući da o tome nisam ništa znao, sve dok nisam čuo priču tog Varšavljanina, a tada sam s tiskom djela bio već stigao dovde.

379

RODOSLOVNO STABLO KUĆE KOSAČA

GRB VOJVODA SVETOG SAVE 380

[Kosače]

Obitelj Kosača, u čijem posjedu bijaše Vojvodstvo svetog Save u Bosanskom kraljevstvu, vuče podrijetlo (kako tvrdi Ludovik Tuberon) od Vuka Hrane, koji se rodi godine 1317. kao sin nekoga grofa iz Rudina. Budući da se iznad svega posvećivaše lovu, bijaše proveo cijelu svoju mladost baveći se gotovo isključivo time. Jednoga se dana zateknu tako izvan kuće, loveći na livadi neku zvijer, u društvu Vladislava, nećaka Branka Rastisalića. Branko sluga razbi glavu jednom Vuko-

Vuk Hrana ubije Branka Rastisalića.

vu hrtu, a ovaj se zbog toga prvo posvadi, a zatim i potu- 381
če s Brankom. Smrtno ranivši Branka u prepone, Vuk pobježe u Ugarsku, gdje se zadrža neko vrijeme. Nagodivši se zatim s rođacima pokojnog Branka, ode na dvor srpskog cara Stefana Nemanje koji mu, prepoznavši u njemu vrijedna čovjeka, dodijeli visoke položaje na svom dvoru. Kako se bijaše istaknuo u ratu, kao i zbog mnogih usluga pruženih kruni, car pridoda Vukovu okrugu Rudina velike posjede. Povukavši se na te svoje posjede, jednoga ga dana godine 1359. mučki ubi jedan od Rasisalića.

Vuka ubiju Brankovi rođaci.

Vuk ostavi jednog sina po imenu Vlatko, koji izraste u pravog junaka, a bijaše vojvoda ili vojskovođa prvog okrunjenog bosanskog kralja Tvrtka. Kralj ga 1398. godine posla s vojskom u pomoć knezu Lazaru, kad se ovaj sukobi s Turcima u bici na Kosovu polju.

Vlatko Hrana, vojskovođa kralja Tvrtka.

Nakon poraza kršćanske vojske, Vlatko se s nekolicinom Bosanaca spasi i vrati kući, gdje prestroji vojsku i gotovo bezodvlačno ode na ugarske granice. Ugri, naime, harahu Tvrtkovom zemljom, a Vlatko ih nadjača u dva okršaja, te se zatim okrenuo protiv Balšića, gospodara Zete i neprijatelja bosanskog kralja. Kad Turci pod zapovjedništvom kapetana Šaina upadoše u bosansko kraljevstvo žareći, paleći i pljačkajući, Tvrtko skupi sedam tisuća Bosanaca i posla ih pod vodstvom Vlatka Hrane i Radića Sankovića u obranu od Turaka. Bosanska vojska dvaput nadjača tursku, prvi put na Rudinama, a zatim kod Bileća.

Bosanci potuku Turke.

Najveći dio Turaka, kojih bijaše osamnaest tisuća, poginu u boju, a drugi biše uhvaćeni živi, dok ih šačica uspije pobjeći. Stoga bosanski kralj, htijući nagraditi vjernu službu svog odanog vojvode Vlatka, dade mu na dar gotovo cijelo područje zatim prozvano Vojvodstvom svetog Save.

Bosanski kralj daruje Vlatku Hrani vojvodstvo Svetog Save.

Vlatko se povuče na taj posjed ne bi li se okrijepio nakon tolikih napora i muka, ostavivši na bosanskom dvoru svog sina Sandalja, te nedugo potom napusti ovaj svijet izmučen nekom starom ranom.

Vlatkova smrt.

Ostaše iza njega četiri sina, poimence Sandalj, Vukac, Vuk i Vukić. Sandalj se istaknu svojom ratnom vještinom, a bosanski kraljevi često prepuštahu njemu zapovjedništvo u svojim vojnim pohodima, te mu dodijeliše naslov prvog vojvode.

Vlatkov sin Sandalj, vrhovni vojskovođa Bosne.

Godine 1415., kako već rekosmo, Sandalj priteknu s bosanskom vojskom u pomoć srpskom despotu Stefanu protiv Muse, sina turskog cara Bajazita, a u vrijeme rata ugarskog kralja Žigmunda i bosanskog kralja Ostoje, Sandalj sa svojim Bosancima ode u pohod protiv ugarskog za-

Pretrpi poraz od Ugra.

povjednika Žigmunda Lancelota, pa kad zametnuše boj
te 1410. godine, pretrpje poraz i u borbi pade mnogo ug- 382
lednih Bosanaca. Godinu dana kasnije ode na granicu
Mačve u pohod protiv ugarskog vojskovođe Ivana Soko-
lija, s kojim se uhvati u koštac, potuče ga i zarobi mnogo
ugarskih plemića. Bijaše to glavnim razlogom njegova

Odnese pobjedu.

ugleda u bosanskom kraljevstvu, za što dobi na dar još
mnogo zemlje. Pritom mu bijahu od velike pomoći kralj
Ostoja i kralj Tvrtko. No ovaj posljednji zatim, ne zna se
kojim povodom, posumnja u njega i zarati s njim, te mu
više puta uništi zemlju. Nakon Tvrtkove smrti, Sandalj
se smiri i povuče na svoje posjede. Svagda pokaza veliko

Bijaše svagda prijatelj Dubrovčana.

prijateljstvo prema Dubrovčanima, na čiji zahtjev odrubi
glavu Radiću Sankoviću, negdašnjem vojskovođi kralja
Ostoje, te mu oni zauzvrat, kako je rečeno, pokloniše u
Dubrovniku dvore koje u prošlosti bjehu darovali Radi-
ću. On im pak godine 1419. proda polovicu Konavala.

Proda im polovicu Konavala.

Kad Radosav Pavlović 1430. krenu u rat protiv Dubrov-
čana za drugu polovicu Konavala, koja negda bijaše nje-
govo vlasništvo, a koju im je potom prodao 1427. godi-
ne, Sandalj priteknu u pomoć Dubrovčanima, te se s voj-
skom spusti u Konavle. Uguši tamo bunu nekih plemića

Rat između Dubrovčana i Radosava Pavlovića.

koji ne htijahu priznati dubrovačku vlast, te zauze utvrdu
Sokol, negda u posjedu Radosava Pavlovića, i preda je
Dubrovčanima. Gospodar te utvrde, kao i druge polovi-

Utvrda Sokol u Konavlima negda pripadaše Radosavu Pavloviću.

ce Konavala, bijaše isprva Petar Pavlović, a nakon nje-
gove smrti pripadoše bratu mu Radosavu. Četiri godine
nakon toga Sandalj napusti ovaj svijet, pri čemu se po-
sumnja na otrovanje. Njegova žena Marija, nećakinja

Sandaljeva smrt.

Konstantina Masereka, preminu nedugo nakon muža.
Kako ne imahu djece, Sandalja naslijedi nećak Stjepan,

Naslijedi ga nećak Stjepan.

sin Vukca, budući da druga dva Sandaljeva brata, Vuk i
Vukić, bjehu poginuli još prije toga od ruke pristaša bo-
sanskog velikaša Pavla Radenovića, koji i sâm bijaše
umoren u Bosni od spomenutog Vuka, te od Vukmira
Zlatonosovića. Stjepan, dakle, stupivši na vlast, promije-
ni prezime Hranić u Kosača, a razlog je tome nepoznat,

Vojvodstvo sv. Save zvaše se negda Kudugerija.

iako neki kažu da se prozva tako po svom rodnom mjes-
tu Kosač. Svojoj zemlji također dade novo ime i prozva
je vojvodstvom svetog Save, premda se tamošnje pučan-
stvo (kako piše Laonik Halkokondil u 5. knjizi) prije toga

Dubrovčani pomognu Stjepanu Kosači.

nazivaše Kudugerima. U početku bosanski kralj zadava-
še muke Stjepanu, te da mu Dubrovčani ne bjehu došli u
pomoć, bio bi izgubio ne samo zemlju, nego i život. Us-
383 prkos tome, pokaza se on nezahvalnim prema Dubrov-
čanima, te tako 1450. zarati s njima zbog pristojbe na sol
i nastavi im i nakon toga nanositi štete. Drugi kažu kako
razlog neprijateljstvu bijaše bijeg njegove žene. Tako La-
onik u 5. knjizi piše da za boravka nekih firentinskih trgo-
vaca u Stjepanovoj zemlji (koju on zove Sandaljevom)
bijaše s njima i jedna ne baš čestita žena. Kad u Stjepa-
novoj nazočnosti stadoše hvaliti njezinu ljepotu, on je
pozva k sebi i obuze ga takva strast za njom da je smjesta
zadrža u svojim dvorima. Izazva to srdžbu Stjepanove
žene, koja više puta opomenu muža da otjera drugu ženu
iz kuće, pa kad on ne htje to učiniti, ona pobježe u Dub-
rovnik s jednim svojim sinom. Stjepan posla svoje ljude
da je zamole da se vrati kući i da ga ne sramoti pred tu-
đincima, no ona mu odgovori da to neće učiniti tako du-
go dok se ne uvjeri da je priležnica napustila njezin dom.
Nakon toga Stjepan posla molbu Dubrovčanima da mu
ženu silom vrate kući, no oni ga ne poslušaše, te on
oružjem krenu na njih. No jedini razlog razdora između

Uzrok neprijateljstva između Stjepana Kosače i Dubrovčana.

Dubrovčana i Kosače bijaše zapravo pristojba na sol.
Naime, sve do Sandaljeva vremena Dubrovčani imahu
običaj uzeti u najam stovarišta Neretve i Drivasta i op-
skrbljivati ih solju, uplaćujući u državnu blagajnu 33 i
jednu trećinu posto pristojbe, no kad Stjepan stupi na
vlast, podiže iznos pristojbe na pedeset posto. Dubrov-
čani se požališe na to i poslaše svoje izaslanike Nikolu
Gundulića i Marina Rastića ne bi li udobrovoljili Stjepa-
na, no oni ni darovima ni molbama ne uspješe odgovoriti
ga od povišenja pristojbi, te se vratiše kući. Stjepan tada

Kosača uništi Konavle.

posla svoje ljude da opustoše naselja u Konavlima i po-
kuša se izdajom domoći utvrde Sokol. Dubrovčani pos-
laše protiv njega Marina Crijevića s nešto ljudi, no Stje-
panove snage ih nadjačaše i poraziše. Primivši vijest o
tome, Dubrovčani postaviše u klance straže, kako bi
spriječili neprijatelja da se spusti u Župu dubrovačku, te

Dubrovčani iznenada napadnu otok Krk i zauzmu ga.

učas naoružaše brojne galije. Otploviše na otok Krk, ta-
da u Stjepanovu posjedu, pa se ljestvama popeše na zidi-
ne, zauzeše utvrdu i zarobiše njezina zapovjednika. Os-

Napadnu omiški kraj.

taviše tamo Nikolu Gučetića da upravlja otokom, a ostali krenuše u napad na Omiš. No kako omiške vojne posade hrabro stupiše u obranu i budući da je grad s druge strane zaštićen rijekom Cetinom, koja teče s hrvatskih planina, ne uspješe ga osvojiti.

Osvoje utvrde Osinja i Neretve.

Krenuše tada u osvajanje osinjskih utvrda, smještenih nasuprot ušću Neretve, pa nakon što ih uništiše, pogodbom zauzeše utvrdu Brštanik i zagospodariše neretvanskom naseobinom. Bijaše 384
to godine 1450., istodobno kad Stjepan uđe u rat sa svojim sinom Vladislavom. Mladić se, bježeći pred očevim zlostavljanjima, skloni u blagajsku utvrdu, koja je smještena na vrlo povoljnom položaju na jednoj klisuri, a u podnožju je okružena vodom.

Blagaj, nazvan tako po blagu.

Ime Blagaj dobi po tome što slavenski vladari u toj utvrdi čuvahu svoja blaga. Vladislav odatle ode u Mostar, grad koji na rijeci Neretvi godine 144. [1452.] podignu Radivoj Gost, upravitelj na dvoru Stjepana Kosače.

Radivoj Gost, graditelj Mostara.

Vladislav Kosača pobjegne od oca i optuži ga pred dubrovačkim senatom za izopačenost.

Marin Marcijan, knez Rusana.

Stjepan Kosača otme sinu nevjestu.

Potom, prešavši rijeku Bunu, Bregavu i Krupu, ode u Ston i odatle u Dubrovnik, gdje pred senatom optuži oca za strašnu izopačenost. Naime, kad već sve bijaše spremno za Vladislavovo vjenčanje, Vlatko mu, sin Ivana Katunara iz Čavaljine, mjesta u Popovu, dovede nevjestu, kćer Marina Marcijana, kneza Rusana, a Stjepan mu je, vidjevši kakva je krasotica, budući da pohota ne poznaje srama, ote i uze. Onima koji ga prekoravahu zbog takva zlodjela odgovori kako i konstantinopolski car Ivan Paleolog bijaše učinio sličnu uslugu kćeri trapezuntskog cara, a nevjesti svoga sina Manuela. Nakon toga, Vladislav im ispriča toliko strašnih stvari o ponašanju svoga oca, da senat osta zgranut. Obrati se tada senatu s molbom da i njemu pomognu u nevolji, tako kako u prošlosti često bijahu pružili pomoć protiv nasilnika, te da se založe za njega na turskom dvoru, preko kojega se htijaše osvetiti ocu.

Dubrovčani obećaju Vladislavu pomoć i odgovore ga od utjecanja Turčinu.

Dubrovčani mu nato obećaše pomoći svim svojim snagama, no jednako ga tako odvratiše od pomisli da se obrati za pomoć Turčinu, zajedničkom neprijatelju kršćanskog imena. Pokloniše mu dvije tisuće zlatnih dukata i četrdeset komada španjolske vunene čohe, te ga uputiše u Blagaj da skupi vojsku. Dozna za to, međutim, njegov otac Stjepan, pa kako bi onemogućio Dubrovčane u njihovim nakanama, učas skupi brojno ljudstvo i prodre na dubrovačko područje harajući cijelim krajem.

Stjepan pohara dubrovačko područje i poštedi jedino imanje Džora, glavnog rizničara kralja Dabiše.

Poštedi jedino imanje Džora Bokšića, glavnog rizničara bivšeg bosanskog kralja Dabiše; bijaše to prvo imanje izgrađeno u Gružu od uglačanog kamena. Dubrovčani, kako bi spriječili daljnje štete, poslaše ljude da osiguraju klance koji vode na njihovo područje i da požure Vladislava da što prije uđe u Hercegovinu. Jedan dubrovački izaslanik ode bosanskom kralju Tomašu, sinu Pavla Krstića iz obitelji Pavlović i zetu Kosačinom.

Bosanski kralj Tomaš bijaše iz obitelji Pavlović.

Čuvši izaslanikovu poruku, Tomaš smjesta posla svog
385 brata, vojvodu Radivoja, puncu u sabor, s molbom da položi oružje i da njemu prepusti brigu o svim njegovim zahtjevima i sporovima, kako bi ih on, kao sin vojvode Pavla i nećak trebinjskog kneza Petra Jablanovića, koji 1423. bjehu uvršteni u dubrovačko plemstvo, te kao muž njegove kćeri Katarine, riješio i zaključio.

Primljen među dubrovačko plemstvo.

No ne uspije ništa učiniti, jer Stjepan govoraše kako će se kralj Tomaš, kao dubrovački plemić, radije prikloniti protivniku. Kralj tada odluči osobno otići k puncu, no uto ga napadnu groznica, prouzročena stalnim njegovim izbivanjem u lovu u Visokom. Kosača, pak, bijaše sav obuzet haranjem dubrovačkim krajem, pa kad vidje da mu njegovi rizničari ne pribavljaju novac za rat, posla Mlečanima zapovjednika utvrde Vrabac i nagovori njihov senat da uđe s njim u savez protiv grada Dubrovnika, te se složi da će nakon zauzeća grada plijen pripasti njemu, a grad ostati u vlasti Mletaka.

Stjepan Kosača pošalje zapovjednika utvrde Vrabac Mlečanima, zbog saveza protiv Dubrovčana.

Čim Dubrovčani doznaše za to, poslaše u Rim papi Nikoli V. nekog redovnika imenom Bazilije, za kojeg zatim, kao nagradu zbog dobro obavljane službe, ishodiše postavljanje na položaj trebinjskog biskupa. Preko njega se, dakle, požališe Njegovoj Svetosti na Mlečane, koji se kane latiti oružja protiv grada Dubrovnika, a u korist raskolnika Stjepana Kosače. Čuvši to, papa uputi poslanice mletačkom senatu, naređujući im pod prijetnjom zabrane bogoslužja da odmah odustanu od saveza s Kosačom. Mlečani se pokoriše, a Dubrovčani poslaše Vladislava Kosaču u napad na Počitelj, Vrgorac i Ljubuški.

Maruško Marušić iz Bara dođe u pomoć Dubrovčanima.

Dobivši od grada Bara pojačanje od pet stotina kopljanika pod zapovjedništvom Maruška Marušića, nasrnuše na neprijateljevu zemlju i naniješe velike štete. Za Maruškova boravka u Dubrovniku, neki

ga grof s dvora Stjepana Kosače izazva na dvoboj, a ovaj smjesta prihvati izazov, pa kad se, izašavši iz grada, uhvati s njime u koštac pred gradskim vratima Ploče, oduze mu život gotovo na samom početku borbe. Dubrovački senat mu zato iskaza velike počasti i bogato ga obdari. Ta je obitelj Marušić izumrla u Baru, tako da danas iz te kuće nije preostao nitko, izuzev Vetora Besalija, koji po majci vuče podrijetlo od Marušića, a trenutno se nalazi u Dubrovniku na dužnosti čuvara pečata Republike. Kad Dubrovčani primiše vijesti kako se rat ne odvija u njihovu korist, odlučiše riješiti spor na sljedeći način, kako ću 386

Dubrovčani ucijene Stjepanovu glavu.

opisati. Objaviše, naime, ucjenu protiv Stjepana, obećajući da će kao nagradu onome tko donese njegovu glavu dodijeliti plemićki naslov i platiti deset tisuća dukata, te podariti posjed na dubrovačkom području, u vrijednosti od tri tisuće dukata. No kad vidješe da od toga nema nikakve koristi, stupiše u tajne pregovore sa sinovima Vlatka, sina gospodara Huma Jurja, a ti se Vlatkovi sinovi zvahu Ivaniš, Žarko, Tadija, Augustin, Bartul, Marko i Radivoj. U pregovore bijaše uključen i njihov bratić Petar Pavlov. Kad ta njihova urota bje otkrivena, izvijestiše

Žale se na njega Mehmedu Turčinu.

turskog cara Mehmeda o štetama koje im nanosi njegov podložnik Stjepan. Stoga 1452. bje poslan s turskog dvora poklisar, koji strogo naredi Stjepanu da ne uznemirava Dubrovčane, da im vrati konavoska naselja, nadoknadi ratne štete i da njihovim dužnosnicima dopusti prodaju soli u Neretvi i Drivastu. Isto to učini i ugarski kralj Vladislav koji, budući da održanje mira u Slavoniji

Prestrašen turskim i ugarskim prijetnjama, Stjepan sklopi mir s Dubrovčanima.

bijaše njegova dužnost, više puta zaprijeti Stjepanu. Stjepan potaknut tim prijetnjama sklopi mir s Dubrovčanima i izvrši u njihovu korist sve što mu bijaše naloženo. Dubrovčani nakon toga dodijeliše plemićki naslov spomenutoj braći Vlatkovićima, kao što se vidi iz knjige odluka senata za tisuću četiristo pedeset i drugu godinu.

Dubrovčani vrate Stjepanu otok Krk.

Stjepan zatim otputova u Dubrovnik, gdje ga ljubazno primiše te mu vratiše otok Krk, a on se pomiri sa sinom Vladislavom. Nakon pomirbe s ocem, Vladislav pozva u Dubrovnik svoga starog slugu Upravdu Katunara iz Dabra, te se s njime vrati kući, a otac mu prepusti upravu nad donjim Vlasima, kojima je nedugo potom pridodao i Polimce. Stjepan, primivši od Dubrovčana, kako rekos-

Stjepan i njegovi sinovi uvršteni u dubrovačko plemstvo.

mo, plemićki naslov, više puta uputi molbu da ga bar jednom izaberu za kneza Republike. Tako dugo dok se s tom molbom obraćaše pojedinim plemićima, svi mu obećavahu da će to vrlo rado učiniti, no kako izbor i dalje

Želi postati dubrovačkim knezom.

ne padaše na njega i kako se plemići ispričavahu, tvrdeći da ne bjehu oni ti koji spriječiše njegov izbor na tu dužnost, on im odgovaraše: »Svakom od vas pojedinačno, neka Bog pomogne; no kad se skupite svi zajed-

Ostavi svoj grb Dubrovčanima.

no, vrag neka vas nosi.« Poželjevši se konačno vratiti kući, ostavi dubrovačkom senatu svoj grb, na kojem bijaše prikazan kristalni križ usred crvenog stijega, s tri bijele

Svog sina Stjepana ostavi na skrb Andriji Sorkočeviću.

poprečne crte na svijetlocrvenom polju. Ostavi također svog dvanaestogodišnjeg sina Stjepana na skrb Andriji
387 Sorkočeviću, kako bi se dječak posvetio učenju znanosti i književnosti i kako bi bio odgojen među djecom dubrovačkih plemića. To je isti onaj Stjepan kojeg otac u vrije-

Kosačin sin Stjepan odrekne se vjere i prozove se Ahmed.

me Mehmedova osvajanja Hercegovine, odnosno Kosačine države, dade Turčinu kao taoca za novi danak, a on se zatim odreknu svoje vjere i prozva se Ahmed. Oženi se Fatom, kćeri turskog cara Bajazita, s kojom dobi Mahmeta i Ahmeta, te dvije kćeri, Humu i Kameru. Netočno

Zabluda Paola Giovija i Ludovika Tuberona.

je ono što napisaše Paolo Giovio i Ludovik Tuberon, naime, da Vladislav bijaše taj koji se iz osvete za uvredu primljenu od oca odreknu kršćanske vjere. Nakon što se Stjepan, dakle, pomiri s Dubrovčanima na opisani način, sve do smrti poživje s njima u prijateljstvu. Bijaše on čovjek nepostojanih postupaka, a u srdžbi počinjaše strašne pogreške. Tako 1458. godine Peraštani, budući da ih neki Hercegnovljani uznemiravahu i nanašahu štete nekim njihovim posjedima, poslaše Stjepanu dva izaslanika, Đurđa Crnića i Nikolu Bogojevića. Njih dvojica,

Peraštanski izaslanici ubijeni putem.

došavši u Herceg-Novi, ne uspješe ishoditi da ih Stjepan primi, te se stadoše prijetiti i na koncu se zaputiše natrag kući, no putem budu ubijeni. Peraštani nato odlučiše osvetiti smrt njihovu, čvrsto uvjereni kako već bijahu da to bijaše posljedica Stjepanove zapovijedi. Kad primiše vijest da će on jednoga dana otići u lov, noću skloniše svoje obitelji na hrid Sv. Jurja, a njih stotinjak dobro raspoređenih i naoružanih postavi zasjedu kod mjesta Dračevica. Dok on prolažaše onuda s nekoliko svojih plemića i s neznatnim brojem slugu, poput onoga koji ni u što ne

Peraštani napadnu Stjepana Kosaču.

sumnja, Peraštani ga opkole. Iskočiše oni iz grmlja i stadoše pred njega odlučni da ga ubiju, a njega, kad dokuči njihove namjere, smjesta obuze strah. Nato neki dubrovački plemići iz njegove pratnje stadoše moliti i zaklinjati Peraštane da se primire i da objasne razlog te svoje pobune. Peraštani tada svi uglas viknuše: »Došli smo pogubiti ovog izdajicu, koji je suprotno svakom zakonu i obvezi dao pogubiti naše izaslanike.« Čuvši to, Stjepan sjaha s konja pa im se obrati ovim riječima: »Kako nitko
388 od vas, Peraštani, ne bi pomislio da sam izgubio svoju odvažnost ili se prestrašio smrti, evo me bez konja i nenaoružana ovdje među vama naoružanima. Prisežem vam Djevicom Majkom Božjom da ničime nisam prouzročio smrt vaših izaslanika; štoviše, to me rastužilo više no ikoga od vas.« Nato svi plemići iz njegove pratnje stadoše ponavljati njegove riječi i prisezati da je tako. Posve

Traže oprost i pomire se.

umireni tim riječima i prisegama, Peraštani zatražiše oprost od Stjepana, a on ih sve redom zagrli. Kad htjede uzjahati svoga konja, zapovjednik Peraštana mu pridrža stremen. Po povratku kući, Stjepan odmah raspisa okrutnu ucjenu na glave ubojica peraštanskih izaslanika. Crnićevoj udovici, koja ne imaše djece, posla dvije tisuće dukata, a kćerima Nikole Bogojevića dodijeli svakoj miraz od tisuću dukata, te im za muževe dade neke plemiće

Stjepan Kosača umre u Dračevici.

sa svoga dvora. Nakon tog događaja, razbolje se u Dračevici, odakle posla po dubrovačke liječnike, no ni oni mu ne mogoše pomoći, te nakon nekoliko dana napusti ovaj svijet, godine 1466. Razigost, redovnik Svetog Bazilija i Stjepanov ispovjednik, odnese njegovu oporuku, jer da mu tako on sam bijaše naložio. Oporuka bje javno pročitana u dvorani Velikog vijeća. Nakon Stjepanove smrti, ostaše tri njegova sina, Vladislav, Vlatko i Stjepan, te kći Katarina, koju otac još za svoga života bijaše udao za bosanskog kralja Tomaša. Tu djecu dobi s prvom ženom Anom, kćeri Georgija Kantakuzena, a nakon njezine smrti oženi se Njemicom Helenom ili pak, kako drugi

Stjepan se triput oženi.

tvrde, Barbarom, te na koncu Celijom. Neki kažu kako mu je žena bila Vojisava, kći Jurja Kastriota, no u zabludi su. Ta Vojisava, naime, ne bijaše žena Stjepana Kosače, nego Stjepana vojvode crnogorskog, s kojim dobi sinove Ivana i Đorđa i kćer Vojisavu, koja zatim posta že-

Vladislav i Vlatko podijele među sobom očeve zemlje.

nom Leke Dukađina. Sinovi Stjepana Kosače Vladislav i Vlatko nakon očeve smrti podijeliše među sobom očevinu; Vladislavu pripadoše gornji Vlasi, a Vlatku donji Vlasi s Herceg-Novim. Odatle ih 1483. protjera Hesi-beg,

Protjera ih sandžak Hesi-beg.

sandžak turskog cara Bajazita II., a oni bježeći stigoše prvo u Dubrovnik, a zatim se povukoše na otok Rab u

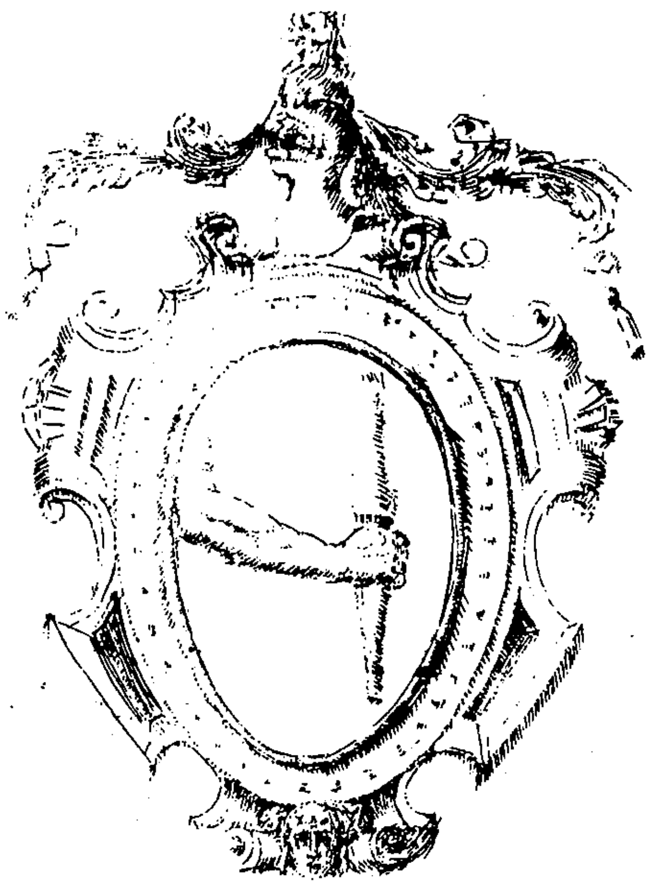
Vlatko umre na Rabu.

kuću Crnotića, gdje Vlatko na koncu i umre. Vladislav

Vladislav ode u Ugarsku.

ode u Ugarsku, noseći sa sobom prava i naslov Hercego-
389 vine, odnosno vojvodstva svetog Save, a koja prava završavaju ovim riječima: vojvoda primorski, gospodar Huma i čuvar groba blaženog Save. To vojvodstvo bijaše vrlo veliko, jer na istoku mu granice dopirahu do Novog Pazara, na zapadu do rijeke Cetine; prostiraše se na jugoistok sve do Dobropolja, a na jugozapadu mu međe dosezahu do dubrovačkog područja. Dužinom se, dakle, protezaše dvanaest dana hoda, a širinom oko četiri dana.

 390

Kneževinom Hum, o kojoj ćemo sada govoriti, u davnini vladahu mnogi gospodari. Svojedobno zavlada njome knez Andrija, sin Miroslavov i nećak Nemanjin, a bijaše on vladar milostiv i miroljubiv, te mu želja bijaše sa svima živjeti u miru. Tako oni koji u njegovo vrijeme bijahu na vlasti u Bosni zauzeše sve krajeve pod planinama, odnosno Nevesinje, Dabar, Gacko i druge. Knez Petar za svoga života, a nakon njega hrvatski vladari, držahu pod svojom vlašću čitavo humsko područje s onu stranu rijeke Neretve, sve do rijeke Cetine, kao i Bišće i Luku s obližnjim mjestima, tako da u **[Kneževina Hum]**

391 posjedu kneza Andrije ne bijaše ostalo ništa osim Popova s primorjem i gradom Stonom. Taj je grad potekao od jednoga drugog, zvanog Steo, a ovaj pak bijaše izrastao na temeljima drevnoga grada Marfi. Knez Andrija življaše u slozi s Dubrovčanima, te dubrovačkom plemiću Barbi Krusiću dade za ženu svoju unuku Vukosavu, kćer jednoga svog sina, kojoj dade u miraz neke posjede u Zatonu, u mjestu zvanom Obrovo.

Barbi Krusić, zet kneza Andrije.

Knez imaše više ne odveć vrijednih sinova, izuzev jednog po imenu Vlatko, valjana mladića koji mnogo obećavaše. No nedugo nakon smrti kneza Andrije, pokopanog u crkvi Sv. Marije stonskog samostana, i njegov mu se sin Vlatko pridruži na onom svijetu. Vlatkova braća i nećaci, kao malovrijedni ljudi, u Humu ne bijahu gospodari, nego Popova s primorjem. U to vrijeme dođe iz Hrvatske Igin, brat grofa Nelipića, te zauze Bišće i Luku s okolnim krajevima, a osvoji i Ston s rtom.

Hrvat Igin zauzme Ston.

Nakon smrti tog Igina, Hum osta bez vladara. Plemići, kojih u Humu bijaše mnogo, vladahu svatko svojim posjedom, a katkad bi jači tlačio slabijeg. Življaše u to doba na Brgatu u Humu neki siromašni plemić imenom Branivoj i imaše četiri sina, Miha, Dobrovoja, Branka i Brajka.

Brgat u Humu.

Izrastoše oni u srčane muževe i junake na oružju, te odlučiše zagospodariti svime što mogu osvojiti vojevanjem. Vrlo brzo pokoriše što milom, a što silom, gotovo čitavu humsku kneževinu i zavladaše prostorima od rijeke Cetine do Kotorskog zaljeva, čime njihovim podložnikom posta i knez Petar, sin kneza Andrije, koji zajedno sa sinovima Nikolom i Toljenom držaše u svojoj vlasti Popovo s primorjem.

Branivojevi sinovi zauzmu Hum.

Prijestolni grad četvorice braće bijaše Ston, a dvor njihov, na kojem življaše također i njihova majka, žena zamjetna duha, bijaše smješten pod utvrdom Svetog Miha, u podnožju brda uz more, odakle kretahu u ratne pohode i u pljačku drugih zemalja. U njihovo vrijeme župan Trebinja, Gackog i Rudina bijaše Crep, srčan čovjek koji upravljaše navedenim mjestima u svojstvu potkralja raškog. Branivojevi sinovi krenuše u pohod protiv njega i zatekoše ga u Trebinju, gdje ga nadjačaše u boju i ubiše, osvajajući tako krajeve pod njegovom upravom i ne hajući pritom, ponositi

Potuku i ubiju raškog župana Crepa.

392 kakvi već bijahu, ni za kralja Raške, ni za bana Bosne. Namučiše oni i Dubrovčane, pa iako ne bijahu u otvore-

Opustoše dubrovačke granice.

nom sukobu, osim što svagda postupahu loše s dubrovačkim trgovcima koji bi se zatekli u njihovoj zemlji, opustošiše također, i to više no jedanput, granice i područje Dubrovnika. S obzirom na takvu njihovu vladavinu, na brojne nepravde nanesene humskom puku i na njihova stalna uznemiravanja susjednih zemalja, bosanski ban Stjepan, ne mogavši dalje podnositi njihovu drskost, skupi vojsku i podijeli je na dva dijela; zapovjedništvo nad jednim dijelom vojske prepusti vojvodi Poznanu Purčiću i posla ga da zaposjedne Zagorje i Nevesinje, dok drugi dio vojske povjeri vojvodi Ružiru, kojem zapovijedi da pronađe braću gdjegod ona bila u Humu i da se uhvati u koštac s njima.

Bosanski vojvoda Poznan Purčić.

Ružir, dakle, krenu s vojskom i pronađe Miha i Dobrovoja s malobrojnim ljudstvom u humskom mjestu Brijest. Premda braća mogoše izbjeći okršaj, kao hrabri ljudi ne dadoše se zastrašiti od neprijatelja nego se srčano upustiše u borbu, ali zatim svejedno pretrpješe poraz i poginuše u boju. Vojvoda Ružir stade zaposjedati humsku kneževinu koju braća bjehu zauzela, te progoniti Branka i Brajka. Kako ne bi pao u ruke neprijateljima, Branko ode u Rašku kralju Stefanu Slijepom i izvijesti ga da bosanski ban bijaše ubio dva njegova brata i da sad osvaja Hum, pa ga stade moliti da mu dâ vojsku s kojom bi zadobio natrag Hum, koji po pravu pripada Raškoj, obećajući mu da će upravljati zemljom u njegovo ime i biti mu svagda vjeran i pokoran. Kralj mu, kao mudar vladar, nato odgovori: »Dok ste još sva četvorica bili na životu i dok ste u svemu postizali uspjehe, uzoholivši se, niste ni pomišljali doći k meni. Štoviše, ubili ste mog odanog župana Crepa i nasilno zauzeli moje zemlje, sve to bez imalo obzira prema meni, a sad se, pritisnuti nevoljama, ponižavate i tražite pomoć, koju jamačno nećete nikada dobiti.« Smjesta ga dade vezati i posla ga u zatočeništvo u kotorsku tamnicu. Drugi se brat Brajko, vidjevši da je ostao sam, povuče u Ston, no banova vojska dođe i tamo u namjeri da ga uhvate. Ne znajući što bi drugo, pobježe zajedno sa ženom, koja bijaše kći Vojnova, i skloni se na otočić Olip
nedaleko Stona. Kad Dubrovčani to doznaše, poslaše 393
tamo jednu svoju galiju ne bi li ga uhvatili, nakon čega ga dovedoše u Dubrovnik i tu zatočiše. Njegovu ženu pustiše da slobodno ode svojoj braći, sinovima Vojnovim. Kad raški kralj dade pogubiti Branka u Kotoru, Dubrovčani isto tako pustiše Brajka da u tamnici umre od gladi.

Vojvoda Ružir porazi Miha i Dobrovoja.

Branko usmrćen u Kotoru, a Brajko u Dubrovniku.

Takav kraj snađe sinove Branivojeve zbog svih njihovih zlodjela, niti iza njih osta itko njihova roda. Stoga bosanski ban zadrža Kneževinu Hum pod svojom vlašću mirno i bez otpora, osim što praunuk kneza Andrije Petar Toljenović, odvažan čovjek vičan oružju, u čijem posjedu bijaše Popovo s primorjem, odbijaše posluh banu, niti mogaše podnijeti podložnost Bosni. Ban Stjepan posla zato vojsku da ga pokori, pa kad ga banovi ljudi porazіše i zarobiše u boju, stadoše ga vući konjem vezana pod konjski trbuh s okovima na nogama. Na banovu zapovijed, prije no što ga izvedoše pred bana, strovališe ga zajedno s konjem niz strmu riječnu obalu. Kotrljajući se niz strminu, udari o stablo, za čije se grane uhvati rukama, pa osta tako punih sat vremena, održavajući snagom vlastitih ruku i sebe sama i konja o kojeg bijaše vezan. Banovi ljudi se tada stadoše nabacivati kamenjem na njega, te mrtav kamenovan pade u rijeku.

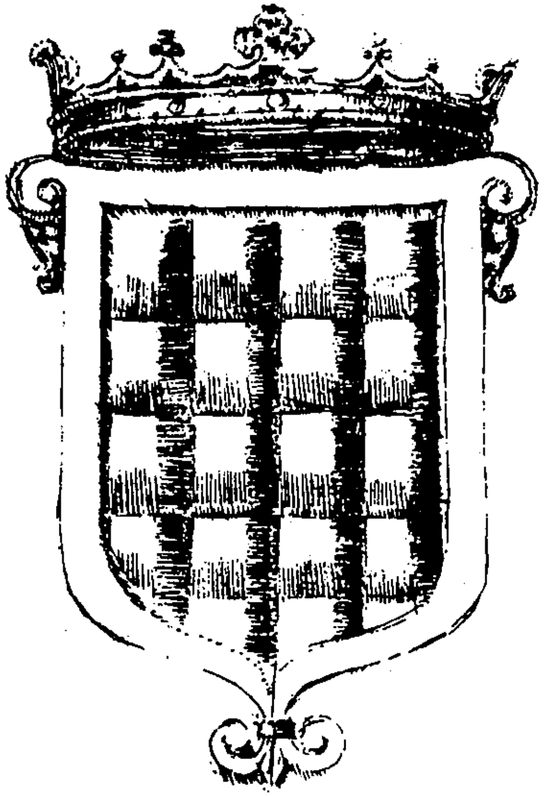
Valja obratiti pozornost na snagu Petra Toljenovića.

Ban Stjepan nakon toga dade svoju sestru Katalenu za ženu Nikoli, stricu Petrovu i unuku kneza Andrije, budući da bijaše plemenite krvi, iako ne baš vrijedan čovjek, a dodijeli mu k tome i njegovu očevinu Popovo. Nikola s tom ženom dobi dva sina, Bogišu i Vladislava, koji ne postignuše nikakve uspjehe. Nakon smrti bana Stjepana, njegov nećak i nasljednik Tvrtko u miru vladaše Humom. Granica između Huma i Zete grad je Dubrovnik, a međa se dalje nastavlja od križa uklesanog u veliki kamen u Rijeci dubrovačkoj iznad Prijevora do mjesta na rijeci Trebišnjici zvanog Hončilas, gdje se nalazi još jedan veliki kamen i na njemu znak; penje se zatim prema Rudinama i Gackom sve do Sutjeske. S istoka se nalazi Raška s pukom Trebinja, Rudina i Gackog, a na zapadu se prostire područje pod upravom Huma, odnosno Popovo, Ljubinje, Ljubomir, Vetnica i Nevesinje.

Granica između Huma i Zete.

Granica između Huma i Bosne počinje na izvoru rijeke Neretve u Viševi i slijedi zatim tijek iste rijeke prema Konjicu.

GRB HRVATSKOG KRALJEVSTVA 394

[Hrvatsko kraljevstvo]

U prošlosti Hrvatskom vladahu slijedom jedan za drugim mnogi vladari, kako već rekosmo, sve do vremena bana Čudomira i njegova zeta i nasljednika kralja Krešimira. Zavlada potom kralj Stjepan, nakon njega Vukmir, kojeg naslijedi kralj Krešimir II., a svi oni vladahu Hrvatskom i Raškom. Kralj Krešimir umre bez muških potomaka, a jedna njegova kći bijaše udana za ugarskog kralja, pa temeljem tog braka Ugri počeše polagati pravo na Hrvatsku. Hrvati, međutim, ne htijahu

Kada se ugarski kraljevi počeše nazivati hrvatskim vladarima.

ugarske banove ni ugarsku vlast, te ih birahu sami među 395
sobom. Tako katkada vladar bijaše samo jedan, a drugi put bi ih vladalo i više, sve do bana Pavla. Kao vrlo mudar i srčan čovjek, pokori on cijelu Hrvatsku, a zatim odluči osvojiti također i kneževinu Hum i kraljevinu Rašku.

Ban Pavao pokori Hrvatsku.

S velikom se vojskom, dakle, spusti u Hum i zauze ga čitavog, budući da u to vrijeme kneževina ne imaše svog vladara. Uputi se potom u Onogošt kako bi prešao u Zetu i na koncu u Rašku, u kojoj vladaše velika pomutnja zbog nesloge i razdora među braćom, sinovima kralja Uroša Svetog, pa dakle između Stefana Slijepog, Vladislava i Konstantina. Ban Pavao posla iz Onogošta svog izaslanika Dubrovčanima s molbom da uđu s njime u savez.

Ban Pavao pošalje svog izaslanika Dubrovčanima.

Kako bi ih lakše pridobio, stade ih podsjećati kako zbog nevelike udaljenosti između njihova grada i Raške, kraljevi te zemlje, a poglavito Uroš Sveti, bijahu svagda ratovali protiv njih, te ih upozoravaše da će im se, zavladaju li Raškom Uroševi sinovi, dogoditi isto i da nikada neće živjeti u miru s njima. »Ja pak – govoraše on – želim biti vaš prijatelj i ne dirati u vašu slobodu, iskazati vam svako poštovanje i proširiti granice područja pod vašom vlašću, no učinit ću to samo ako mi se budete pridružili u osvajanju Kotora. Vi ćete ga sa svojim brodovljem napasti s mora, a ja s kopna, pa kad postanemo gospodarima toga grada, lasno ćemo zagospodariti i Zetom i cijelim raškim kraljevstvom, jer je u lako prohodnom kraju i nema utvrda.« To se izaslanstvo svidi mnogima, koji ne razmotriše sve pogibli kojima bi se u tom pothvatu izložili, te svakako hotijahu iznijeti prijedlog pred senat. Za rasprave se oni zrelije prosudbe snažno suprotstaviše, govoreći kako njihov grad tako male moći ne može imati nikakve koristi od saveza s moćnim gospodarima, a poglavito ne od onoga s banom Pavlom. Bijaše on došao iz daleke zemlje zauzeti raško kraljevstvo, ne oslanjajući se ni na što drugo osim na neslogu tri raška brata, pa bi se moglo dogoditi da mu se naum izjalovi. »On bi – govorahu oni – bio prisiljen povući se natrag, a mi bismo navukli na sebe vječnu mržnju raških kraljeva; ban iz svoje daleke zemlje neće nas tada ni moći ni htjeti zaštititi.« Senat zato odluči ne upuštati se u taj opasan pothvat, što se zatim pokaza vrlo razboritim. Naime, ban Pavao, kad vidje koliko ljudi bijaše protiv njega skupio Stefan Slijepi i ka-
396 ko uspijevaše u svemu, jer bijaše omiljen u puku, ne odvaži se krenuti dalje, nego se vrati natrag. Bijaše to godi-

Hrvatski ban Mladen.

ne 1315. Nakon smrti bana Pavla, vlast u Hrvatskoj preuze ban Mladen, a nakon njega zavladaše neke plemićke obitelji, kojih Hrvatska bijaše prepuna, te one upravljahu svojim pokrajinama. Među njima bijahu grof Nelipić i njegova braća, te obitelji Kurjaković i Čuprijanović, uz mnoge druge koje ne spominjem poimence, budući da ne učiniše ništa znamenitoga. U tom razdoblju navedeni velikaši ne dopuštahu Ugrima ući u Hrvatsku, niti imati ikakvu vlast nad njome, no s vremenom, kako poumiraše svi hrabri hrvatski velikaši, a ugarskim kraljevstvom zavlada Ludovik, taj kralj poželje zagospodariti i Hrvatskom. Skupi stoga vojsku i krenu u pohod na Hrvatsku, gdje zarobi nekoliko ljudi iz obitelji Kurjaković, dok drugi iz iste obitelji pobjegoše. Zarobi i Ivana, sina grofa Nelipića, srčana i znamenita velikaša, te ga isprva zatoči u tamnici, a zatim ga, nakon njegovih obećanja i prisega na vjernost i pokornost, pusti na slobodu. Spomenuti Ivan, zajedno s drugim plemićima, prista da im kralj Ludovik pošalje za bana velikaša po svom izboru. Ugri im poslaše bana Nikolu Seča [Széhy], koji u ime kralja držaše pod svojom vlašću sve važne kaštele i utvrde, dok ostale ostavi Ivanu Nelipiću i Kurjakovićima. Nakon tog zaposjednuća, kralj Ludovik posta također gospodarom Dalmacije, otevši je Mlečanima. Tako u to vrijeme Dalmacija i Hrvatska biše ujedinjene i podređene jednom banu. Granica između Hrvatske i Huma rijeka je Cetina, na čijoj se istočnoj obali nalazi Hum, a na zapadnoj Hrvatska.

Ugri zauzmu Hrvatsku.

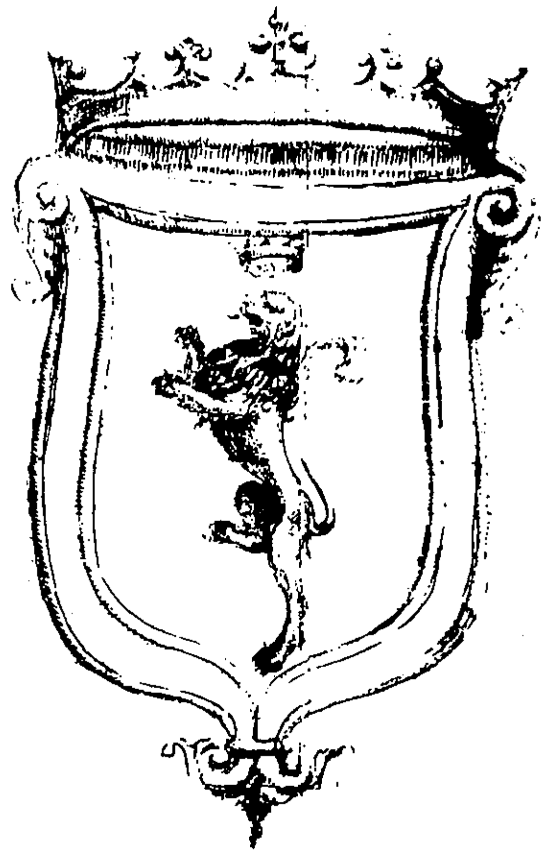
Ugrin Nikola Seč, ban hrvatski.

Dalmacija potpadne pod Ugre.

Granica između Hrvatske i Huma.

NAPOMENA ČITATELJU

U ovoj će pripovijesti o Bugarima često biti spomena o Romanima, no primijetit će čitatelj da pod njima ne valja podrazumijevati Rimljane Latine, već Grke. Naime, s prenošenjem carske vlasti u Konstantinopol, za vladavine Konstantina Velikog i po njegovu nalogu, Grci se prozvaše Rimljanima. Ratoborni narod bugarski bijaše s njima stalno u sukobu i Istočnom Carstvu zada takve muke da ga na koncu prisili na plaćanje danka. Bugari pokazaše svoju ratnu vještinu i nakon toga, te stoga ne bez razloga rekoše Biondo, Sabellico i Platina da upravo taj narod bijaše najmoćniji i u stanju nadjačati turske snage. Izvori za sastavljanje ove pripovijesti bili su najvećim dijelom grčki autori, a s Grcima, kako je rečeno, Bugari bijahu često u sukobu, te je lako uvidjeti kako je malo iskrenosti u pisanju tih autora o Bugarima i kako su prešutjeli mnoštvo plemenitih i junačkih pothvata bugarskih tijekom dugogodišnjih sukoba tog naroda s tadašnjim carevima.

[Bugarsko kraljevstvo]

Bugari puk slavenski.

Bugari, slavenski puk, krenuše iz Skandinavije (prema izvješćima Metoda Mučenika, Jordanesa Alana i Franciscusa Irenicusa u 6. knjizi, poglavlju 32.), te se zaustaviše u onom kraju Njemačke čije obale oplakuje Pomeransko more, inače zvano i Baltičkim. Ostaše tamo neko vrijeme, te su se zatim ponovno pokrenuli, pa žareći, paleći i pljačkajući sve pred sobom zauzeše prostrana polja oko velike rijeke Volge, po kojoj se i nazvaše Vulgari, a zatim Bugari. S vremenom dio njih napusti kraj oko Volge i dođe do Dunava, te su na koncu prodrli u Traciju. Pisci su različitih mišljenja glede raz-

Zovu se Bugari po rijeci Volgi.

Razdoblje bugarskog prodora u Traciju.

399 doblja te njihove seobe; neki njihovo spuštanje na Dunav i zauzimanje obala te rijeke smještaju u vrijeme pape Agatona, rodom sa Sicilije, točnije u godinu 679., dok drugi navode kao godinu 700. Naime, Aurelije Kasiodor piše kako Bugari bijahu u sukobu s Rimljanima za vladavine cara Teodozija I., a nakon dugog rata Bugari ostaše pobijeđenima i Italija ponovno, oko godine 390., zagospodari Sirmiumom. Pavao Đakon u 16. poglavlju 1. knjige, Gottfried iz Viterba u 17. dijelu, Albert Krantz u 8. poglavlju 8. knjige, te Paolo Emili pišu kako Bugari, koji u to vrijeme nastavahu dunavske obale, nasrnuše na langobardskog kralja Agelmunda i, ubivši ga u bici, odniješe 450. godine pobjedu nad Langobardima. Pripovijedaju Zonara i Cedren u životopisu cara Anastazija Dikorosa kako taj narod na samom početku papinskog vladanja Simahova, dakle 495. godine, napadnu ne samo Traciju, već prodre također i u Ilirik, što zatim učini još nekoliko puta. Zonara, naime, na spomenutom mjestu, ovako kaže: Bugari ponovno napadnuše Ilirik, gdje im se nekolicina rimskih tribuna suprotstavi, no bili su sramotno pobijeđeni i gotovo svi, izuzev šačice njih, ubijeni. Taj poraz Rimljana bijaše pretkazan prolaskom jedne repatice, te letom gavranova ispred i iznad vojske, kao i trubljama koje, umjesto uobičajenog zvuka koji se čuje u boju, ispuštahu žaloban i jezovit zvuk. Nešto dalje kaže: Dvanaeste godine vladavine Justinijana I., Bugari (kaže on) poharaše Ilirik, pa kad uništiše pokrajinu, poubijaše i vojnike. Kad to ču ilirski kralj Akum, izađe na bojno polje udruživši svoje snage s rimskima i izvrši pokolj među Bugarima. Preživjeli bugarski vojnici tada, vidjevši da je donekle porasla Akumova samouvjerenost, krenuše u napad, usmrtiše mnogo Ilira, a samog Akuma uhvatiše živa, nakon čega se vratiše kući. Godinu dana poslije s Rimljanima se udruži svejednako i Gepid Mundo, sin gospodara Sirmija Gesma. Car vrlo ljubazno primi njega i jednog njegova sina, te mu prepusti upravu nad Ilirikom i uz njegovo se veliko zadovoljstvo oprosti s njime. Na povratku u Ilirik napadne ga velik broj Bugara, a on, pobijedivši ih, najbolje roblje posla u Konstantinopol,
400 gdje ih car raspodijeli Armenijom, Lazikom i drugim pokrajinama, gdje Bugari još dugo ostahu. Napadnuše

Bugari pobijede i ubiju langobardskog kralja Agelmunda.

Bugari haraju Ilirikom.

Bugari napadnu ilirskog kralja Akuma i odvedu ga u roblje.

Gepid Mundo, gospodar Sirmiuma.

Nadjača Bugare.

Bugari napadnu Teodorika, kralja Ostrogota.

Bugarski kralj Boris.

oni (prema Bonfinijevim izvješćima u trećoj knjizi) i kralja Ostrogota Teodorika na putu u Italiju, te mu zadaše velike muke. Bugari tada nastavahu obale Dunava, a vođa im bijaše njihov kralj Boris, kojeg neki latinski autori zovu imenom Busare. Reginon opat Prüma u 2. knjizi i Aimon monah u 4. knjizi pišu da Bugari življahu u Panoniji zajedno s Avarima, koji poput njih pripadahu istom slavenskom narodu, pa kad im umre kralj i kad svatko od njih htjede izabrati novog kralja među svojim ljudima, na koncu se uhvatiše u koštac. Avari bijahu brojno kudikamo nadmoćniji, te u okršaju potukoše Bugare i preživjele protjeraše iz Panonije. Tada devet tisuća Bugara zajedno sa ženama i djecom ode franačkom kralju Dagobertu s molbom da im u svom kraljevstvu dodijeli mjesto na kojem bi se mogli nastaniti, na što on zapovijedi da budu smješteni kod Heimonda i u Bavarskoj, gdje ih razmjestiše po kućama, a onda ih kralj jedne noći dade sve poubijati, zajedno sa ženama i djecom. Bijaše to (kako izvješćuje Aimon monah u četvrtoj knjizi *Franačkih ljetopisa*) trinaeste godine Dagobertove vladavine. Pisci zbog toga žestoko kude franačkog kralja, a toliko koliko on postupi loše prema tim ljudima koji mu ne bijahu ničime naškodili, langobardski kralj Grimoald, naprotiv, postupi s njima vrlo dobro. Naime, Pavao Đakon u 29. poglavlju 4. knjige *Povijesti Langobarda* piše kako oko 650. godine jedan od bugarskih vojvoda, imenom Alzek, odvojivši se iz meni nepoznatih razloga od ostatka svog naroda i ušavši miroljubivo s cijelom svojom vojskom u Italiju, dođe Grimoaldu i obeća mu služiti zajedno sa svim svojim ljudima i nastaniti se u njegovu kraljevstvu. Kralj ga posla u Benevent svom sinu Romualdu, kojem naloži da Alzeku i njegovim ljudima dodijeli kraj povoljan za naseljavanje. Romuald ga dočeka i primi s najvećom ljubaznošću i dodijeli mu prostrano područje koje sve do tog dana bijaše ostalo neobrađeno i nenaseljeno, odnosno Sepian, Bovian, Iserniju i druge gradove s okolicom. Naredi zatim da se Alzeka umjesto vojvodom zove namjesnikom. Taj ogranak Bugara, kako dalje piše Pavao Đakon, nastavaše te krajeve još u njegovo vrijeme, pa iako poznavahu latinski jezik, nastavljahu rabiti i svoj vlastiti. Pod vodstvom Vukića i Dragića, koje Đakon u

Bugari i Avari bijahu isti narod.

Franački kralj Dagobert mučki pobije Bugare.

Bugarski vojvoda Alzek ode sa svojim ljudima u Italiju.

Promijeni vojvodski naslov u namjesnički.

401

16. knjizi životopisa cara Justinijana naziva imenima Volger i Dragon, Bugari napadnuše Skitiju i Meziju, u vrijeme namjesnika Justina u Meziji i Blandara u Skitiji. Njih dvojica izađoše na bojno polje i sukobiše se s Bugarima u okršaju u kojem poginu spomenuti Justin. Na njegovo mjesto dođe Konstantin iz Firence, kojem car bijaše krsni kum, pa kad zametnu boj s Bugarima, odnese pobjedu uz strašan pokolj neprijatelja, kojima također oduze sav plijen koji bijahu skupili, a u boju poginuše i bugarski zapovjednici Vukić i Dragić, iako prije vlastite pogibije i sami usmrtiše mnogo protivnika. Ugled, dakle, tako ozbiljnih autora jamči i dokazuje da Bugari, krenuvši s Volge pod vodstvom više zapovjednika i došavši na Dunav, napadnuše Traciju mnogo prije vremena pape Agatona. Pavao Đakon, govoreći u 12. knjizi o njihovoj starini, ovako piše: No bit će (kaže on) vrlo korisno prozboriti o starini Bugara Onogudura i Kutrigura. Na sjeveru Crnog mora, gdje je ono plovno, te u Meotidsku močvaru [Azovsko more], uvire velika rijeka što protječe Sarmatijom, a ime joj je Atel. Utječe u nju Tanais, rijeka koja izvire u iberskom kraju, smještenom (kako kažu) u Kavkaskom gorju. Spuštajući se s planina, Tanaj utječe u rijeku Atel iznad Meotidske močvare. Na mjestu gdje se Atel račva, u Meotidsku močvaru uvire rijeka Euktis i vraća se u Crno more kod Nekropila i rta Kriometopon, to jest Ovnovo čelo. Iz spomenute močvare istječe rijeka nalik moru koja prolazi kroz zemlju Tračkog Bospora i uvire zatim u Crno more. Iz te rijeke vadi se takozvani murcilin i tome slične stvari. U obližnjim krajevima, prema istoku, sve od Fanagorije ili Ibera, koji se također nalaze tamo, žive mnogi narodi. Od tih krajeva, pa sve do rijeke Kubana, na kojoj se lovi riba ksisto ili bugarska riba, prostire se velika i drevna Bugarska, gdje žive oni koji se nazivaju protivnicima istoga plemena kojem pripadaju.* U vrijeme Konstantina, koji vladaše na zapadu, umre Kubrat, gospodar područja zvanog Bugarska ili zemlja Kutrigura. Imaše on pet sinova, kojima u oporuci naredi

Bugaski vojskovođe Vukić i Dragić padnu u boju.

Podrijetlo Bugara Onogudura.

Gdje je drevna i velika Bugarska.

Kubrat, gospodar Bugara zvanih Kutriguri.

* Aluzija je to – ili možda točnije, lažna etimologija – prema latinskom nazivu *Contragensi* ili ovdje *Contragi*, kojim se označavaju Kotriguri *(nap. prev.)*

Kubratovi sinovi podijele očevinu.

da se nipošto ne odvajaju jedan od drugoga i da nikada ne služe drugim narodima. No nedugo nakon Kubratove 402 smrti, među braćom dođe do razdora, te se njih petorica odijeliše jedan od drugoga zajedno s pukom koji bijaše podložan svakome od njih pojedinačno.

Bataj.

Prvi sin, imenom Bataj, osta vjeran očevoj zapovijedi, te sve do dana današnjeg ustraja i osta na zemlji svojih predа.

Kotrag.

Drugi, zvan Kotrag, prešavši Tanu, isprva se naseli sučelice bratovim zemljama. Peti, prešavši Dunav, zaustavi se sa svojim snagama u avarskoj Panoniji i pokori se Kakanu.

Bugari nastanjeni u blizini Ravenne.

Četvrti brat dođe nadomak Ravenni i naseli se u Pentapolisu, te se podčini kršćanskom caru.

Asparuh.

Zatim i treći brat, po imenu Asparuh, prijeđe Dnjepar i Dnjestar, te se, otišavši u Ongl, nastani između Tanaisa i Dunava, zaključivši kako je to mjesto sigurno i teško pristupačno sa svih strana, budući da je smješteno među močvarama i okruženo s jedne i s druge strane rijekama. Zahvaljujući njegovoj skromnosti, narod življaše u miru, s obzirom da on dogovorom rješavaše sporove s neprijateljima. Bugari se tako podijeliše na pet ogranaka i postaše malobrojni, kad iz najudaljenijeg dijela Barzilije, negda Sarmatije, krenu u pohod veliki narod Hazara i osvoji sve zemlje što se prostiru do Crnog mora. Prvoga od petorice braće, Bataja, proglasiše knezom bugarskim i nametnuše mu danak, koji još i danas plaća. No car tada doču da neki gnusan narod iz Tripla bijaše podigao svoje kolibe s onu stranu Dunava kod Ongla, te da se bijaše približio Dunavu, opustošio nekad kršćansku zemlju i nastanio se tamo na mjestu kršćana. To cara silno rastuži, te naloži da sva njegova vojska ode u Traciju, pa skupivši brodovlje, krenu morem i kopnom protiv tog naroda, kao i protiv Ongla i na Dunav. Posla ljude na bojišnicu preko Albanije i približivši se obali naredi da brodovi budu tamo usidreni. No Bugari, vidjevši kakvo im je mnoštvo iza leđa, u očaju da se spase, hitro se utekoše spomenutoj svojoj zaštiti, te se utvrdiše sa svih strana. Kako se oni tijekom tri ili četiri dana ne usuđivahu izaći iz svojih utvrda i uporišta, a niti Rimljani, zbog obližnjih močvara, ne napadahu, bugarski puk primijeti da su Rimljani obeshrabreni i klonuli duhom, te se oni, naprotiv, osmjeliše i obradovaše tome. Car pak, pogođen jakom kostoboljom i

prisiljen zato uteći se kupkama, u podne sa svojom obite-
403 lji napusti na pet lađa svoje časnike i ljude, uz zapovijed da nastave vježbati rukovanje kopljem i da krenu u napad ako bi Bugari kojim slučajem izašli; u suprotnom, neka ih drže pod opsadom i zatvore rovovima i drugim sredstvima utvrđivanja položaja. No konjaništvo stade ogovarati cara da je u strahu pobjegao, te napustiše položaje a da ih nitko ne bijaše napao.

Bugari potuku Rimljane.

Kad to vidješe Bugari, stadoše ih pratiti s leđa i dođoše tako sve do Dunava; mnoge careve ljude probodoše mačem i usmrtiše, a druge raniše. Prešavši Dunav, dođoše do Varne u blizini Odesosa i ugledaše tamo komad kopna, siguran i zaštićen odostrag Dunavom, a sprijeda uskim prolazima zatvorenim Crnim morem.

Sedam slavenskih naroda.

Slaveni Severi.

Osjetiše se sigurnima i kao gospodari slavenskih naroda kojih, prema pričanju, bijaše sedam. Severi se smjestiše na prednjoj strani, prema istoku, gdje se nalazi tjesnac Veregava, dok se od juga prema zapadu, dopirući sve do avarskih zemalja, prostirahu područja ostalih sedam plemena koja imahu nagodbu s Bugarima. Proširivši se, dakle, tim područjem, silno se uzoholiše i stadoše uništavati i pljačkati utvrde i posjede pod rimskom vlašću.

Rimski car plaća danak Bugarima.

Tako car bje silom natjeran sklopiti mir s njima i obvezati se na plaćanje godišnjeg danka, na veliku sramotu i poniženje Rimljana. Kako susjedi, tako i najudaljeniji narodi ne mogahu se čudom načuditi kad čuše kako se onaj, kojem čitav svijet od istoka do zapada i od sjevera do juga bijaše plaćao danak, i sâm bijaše obvezao na danak Bugarima nakon njihove pobjede.

Bataj bijaše prvi bugarski vladar u Traciji i obveza na danak cara Konstantina.

Tako pripovijeda Pavao Đakon, no Lambertus Hersfeldensis i Johannes Aventinus tvrde da Bataj ili Butaj bijaše taj koji porazi Konstantina i obveza ga na danak, te da on bijaše začetnikom bugarske vlasti u Traciji.

Rimljani ustupe Bugarima obje Mezije.

Naime, osim što bijaše odnio tako važnu pobjedu na području između Panonije i gornje Mezije i osim što bijaše obvezao cara na plaćanje danka, car mu također prepusti obje Mezije. Neko vrijeme življahu tako u potpunom miru, ne dižući se na oružje jedan protiv drugoga, no kad Konstantinov sin Justinijan naslijedi carstvo u dobi od šesnaest godina, upravljajući kako mu bijaše po volji, prouzroči državi velike nevolje.

Car Justinijan zaniječe Bugarima danak.

Prekinu ugovoreni mir s Bugarima i iz nagodbe ukloni članke koje njegov otac bijaše tako pomno

sastavio, te na temelju toga odbi također plaćati im danak. Krenu tada u novi pohod na zapadna područja i zapovijedi konjaništvu da ode u Traciju, htijući pritom 404
opustošiti i zemlje Bugara i Slavena. Treće godine svoje vladavine (kako tvrdi Cedren) nasrnu s vojskom na Slavoniju i Bugarsku, pa harajući zemljama sve do Soluna pobi velik broj Slavena, te mnoge od njih pokori što silom, a što milom. Ne bi bio uspio u tome da ih ne bijaše napao iznenada. U povratku mu, međutim, Bugari u klancima preprijećiše put, te uz velike gubitke jedva uspije probiti se.

Izabere trideset tisuća ponajboljih slavenskih mladića.

Nakon tog pustošenja slavenskih zemalja, sedme godine svoje vladavine unovači svježe snage, izabravši trideset tisuća snažnih slavenskih mladića. Nadjenu im posebno ime, prihvaćeni narod, te pouzdajući se u njih, prekinu savez s Arapima, navodeći pritom kao razlog što novac od danka za tu godinu ne bijaše onaj rimskog otiska, već nekoga drugog, novog arapskog otiska. Arapima, naime, ne bijaše dopušteno na zlatnike za plaćanje danka otiskivati drugi lik osim onoga rimskog cara. Zarati stoga s njima ne oslanjajući se toliko na rimske legije koliko na spomenute slavenske snage. Arapi objesiše na koplje isprave koje sadržavahu mirovni sporazum, pa noseći ih na čelu vojske poput barjaka, zametnuše boj s Rimljanima.

Dvadeset tisuća Slavena napusti Justinijana i prijeđe Arapima.

No i prije no što se vojske uhvatiše u koštac, Slaveni, još uvijek dobro pamteći sve nepravde koje im car bijaše nanio, napustiše ga i prijeđoše Arapima, njih dvadeset tisuća. To obeshrabri Rimljane i bje uzrokom njihova poraza dok, naprotiv, podari snagu neprijateljima i donese im pobjedu.

Arapi potuku Rimljane.

Kad se Rimljani dadoše u bijeg, Arapi ne odustaše od potjere, nego nastaviše ubijati sve koje bi sustignuli, te gotovo bezbroj legija završi pod mačem.

Justinijanov pokolj nad Slavenima.

Car, u pratnji šačice svojih ljudi, pobježe na veliku svoju sramotu, pa kad stiže u Leukadiju, dade usmrtiti ostale Slavene zajedno s njihovim ženama i djecom, strmoglavivši ih u more s brda Leukacija u Nikomediji.

Slaveni udruženi s Arapima opustoše Rimsko Carstvo.

Arapski vladar Muhamed, uvjerivši se u veliko junaštvo Slavena, zajedno s njima iste godine prodre u rimske zemlje, te ih opustoši i odnese bogat plijen.

Justinijan napadne Bugarsku.

Justinijan po povratku u Konstantinopol skupi novu veliku
vojsku i povede je u Bugarsku pljačkajući i paleći sve 405
pred sobom. Taj napad, naime, zateknu Bugare nespremnima, budući da oni vjerovahu kako Justinijanove vojne pripreme služe caru protiv Arapa, a ne protiv njihova naroda. Ne znajući što bi drugo, povukoše se unutar granica Mezije i Tracije. Tamo se učas skupi veliko mnoštvo ljudi, jer tijekom više dana nastojahu samo odvesti na sigurno svoje žene i djecu, te svu imovinu koju mogahu ponijeti sa sobom, ostavljajući razjarenom caru na milost i nemilost svoje gradove, utvrde i druga mjesta. No videći zatim kako Justinijanova vojska, uvjerena da joj ne prijeti pogibao ni sa koje strane, napreduje bez ikakva reda, Slaveni odlučiše napasti. Ohrabriše se i prikupiše snage te prvo uznastojaše zatvoriti caru sve prolaze za povratak u Traciju i u Konstantinopol.

Opkoljen Bugarima, Justinijan traži mir.

Doznavši za to, ne pretjerano mudri car posla Bugarima molbu za mir. Oni na koncu pristaše na to, no uz uvjet da car pusti na slobodu sve zarobljenike i da vrati sav plijen, te da dođe prisegom potvrditi mir koji bijaše ishodio tolikim molbama i zaklinjanjima. Zahtijevahu da s njim dođu i vojskovođe i svi uglednici koji bijahu uz njega. Nakon toga, Bugari stadoše smjesta utvrđivati gradove i druga mjesta koja Rimljani bjehu uništili.

Umre bugarski kralj Bataj.

Njihov kralj Bataj, nakon što vojevanjem bješe učinio besmrtnim svoje ime, napadnut groznicom napusti ovaj svijet, vičući i okrivljujući sudbinu što mu ne bješe dopustila umrijeti s mačem u rukama, kao što bi priličilo čovjeku poput njega.

Naslijedi ga Tervel.

Na vlasti ga naslijedi Tervel, kojega Grci i Latini zovu Terbele, a bijaše on izvanredan vojskovođa i čovjek zamjetna duha, o kojem Suida u poglavlju o Bugarima ovim riječima govori:

Bugari unište Avare.

Bugari u prošlosti poharaše zemlje Avara i potpuno uništiše taj narod. U to vrijeme na vlasti među Bugarima bijaše Tervel, istodobno kad vladaše Justinijan, koji baš kao i Heraklijev sin Konstantin plaćaše danak Bugarima.

Uzrok avarske propasti.

Nakon bugarske pobjede nad Avarima, Tervel ispitivaše zarobljenike o razlogu posvemašnjeg njihova istrebljenja, a oni mu odgovoriše da razlog zbog kojeg im se to dogodilo leži djelomice u međusobnim njihovim optužbama i unutrašnjim razdorima, dijelom u tome što su poubijali najmudrije i najvrednije ljude među sobom i zatim vlast i pravdu predali lopovima i zlotvorima, te na koncu u brojnim darovima i dobrima koji su izazivali njihovu pohlepu i zbog kojih su jedan drugome namještali

zamke, odajući se također i opijanju. Čuvši to, Tervel 406
smjesta sazva svoje Bugare i objavi zakon po kojem, čim je netko optužen, valja izvršiti istragu, pa ako se dokaže da je počinio krađu ili drugo zlodjelo, ima mu se bezodvlačno odrubiti glavu. Bje to prvi zakon koji Tervel objavi svojim Bugarima. Za njegove vladavine, Asimar zbaci s prijestolja cara Justinijana III. [II.] te car dođe Tervelu i obdari ga između ostalog i kraljevskim pokućstvom, a obeća mu k tome i uzeti za ženu njegovu kćer i miroljubivo mu ustupiti posjed nad zemljom zvanom Zagorje, samo ako mu on pomogne zadobiti natrag izgubljeno carstvo. Bugarin stoga skupi veliku vojsku i osobno krenu u napad na Konstantinopol. Utabori se u blizini samih gradskih zidina te stade iskušavati građane upuštajući se u razgovor s onima koji provirivahu kroz krunište na zidinama, no oni ne samo da ga ne pozivahu, nego ga obasipahu teškim pogrdama. Tako on noću uđe u grad služeći se vodovodom i zagospodari Konstantinopolom. Više no nezahvalan Justinijan, zaboravivši dobročinstva primljena od Bugarina, zarati protiv njega, krenuvši s vojskom sastavljenom od konjanika, pješaka i brodovlja u Anhijal. Ispiva se Bugari, prestrašeni, povukoše u planine, no kad se Rimljani utaboriše bez ikakva reda i kad raštrkani u potpunoj zbrci krenuše u plijenjenje i pljačku, njihovi se protivnici ohrabriše i u napadu ih poubijaše velik broj, a jednako ih toliko zarobiše, oduzevši im pritom i mnogo konja. Car se s ostacima vojske zatvori u jednu utvrdu, a zatim dade prerezati tetive konjima, kako neprijatelju ne bi bili ni od kakve koristi. Ukrca se tada sa svojim ljudima na brodove i na svoju se veliku sramotu vrati u Konstantinopol.

Bugari vrate Justinijana na prijestolje.

Justinijan se pokaže nezahvalnim i zarati protiv Bugara.

Bugari pobijede Justinijana.

Nakon Justinijana zavlada Leon Isaurijski, a prve godine njegove vladavine arapski vladar Masalda, došavši s moćnom vojskom iz Abidosa u Traciju, pohara cijelu tu pokrajinu. Potom krenu u pohod na Konstantinopol i, utaborivši se pod zidinama s kopnene strane, započe s teškom opsadom. Stiže tada i Sulejman, zvan također i Zulemon, zapovjednik snažne flote. S drugom jednom vojskom iste narodnosti prijeđe on iz Azije u Traciju, a pritom imaše, prema tvrdnjama nekih autora,

tri tisuće brodova, dok drugi navode kako njegovih lađa ne bijaše više od tri stotine. Oslanjajući se na te svoje
407 snage, barbari krenuše u napad na Konstantinopol s kopna i s mora. Da ne bijahu tako pohlepni za plijenom i da, naprotiv, ustrajaše u opsadi, nedvojbeno bi im grad pao u ruke. No, međutim, velik broj vojnika napusti vojsku i krenu u pustošenje Tracije, uništavajući sela, te prodriješe također i unutar bugarskih granica. Tada se bugarski kralj Tervel, potaknut djelomice kršćanskim osjećajem, a djelomice domoljubljem, lati oružja i nasrnu na neprijatelja zaokupljenog otimanjem plijena. Pokolj bijaše takav da samo u Bugarskoj poginu oko trideset i dvije tisuće Arapa, kako piše Johannes Cuspinianus u životopisu spomenutog cara Leona. Mišljenje je nekih autora da je upravo taj Tervel bio prvi bugarski kralj koji je prigrlio kršćansku vjeru. Ne zadovoljivši se samo krštenjem, ostavi kraljevstvo svom prvorođenom sinu pod uvjetom da među Bugarima održi vjeru koju bjehu prihvatili, a on se dobrovoljno zamonaši. No kad ču da mu sin vraća Bugare neznaboštvu, skinu svoje redovničke halje i smjesta ponovno preuze kraljevstvo, a sina podvrgnu svojoj vlasti uz strogu zapovijed da mu iskopaju oči. Bacivši prvog sina u okrutno zatočeništvo, preda vlast drugorođenom sinu pod istim uvjetom, opominjući ga da izvuče pouku iz bratova primjera. Vrativši se tako redovničkom životu, u svetosti se skonča njegov život. Pa ako je to i točno, bjelodano je da su se Bugari ponovno vratili neznaboštvu, jer Zonara, naime, u životopisu cara Mihaela Balba kaže kako se općenito smatra da su Bugari upoznali Krista za vladavine kralja Martina, kojega grčki pisci zovu Murtag, a Johannes Aventinus u 4. knjizi spominje ga pod imenom Ormortag. Gotovo odmah nakon Tervelove smrti preminu i njegov sin koji tada vladaše kraljevstvom, te Bugari izabraše za svoga kralja Asena Velikog, kojega Grci iskvareno zovu Asan i Kasan. Krenu on u pohod protiv arapskog kalifa Gvalda II. te ga porazi i pobije dvadeset tisuća Arapa. Vrativši carstvu Armeniju i Mediju, zasluži da mu car Leon dodijeli kraljevski naslov. Asena naslijedi Dobre, po kojemu pokrajina Dobrudža s ove strane Dunava i dobi ime. Ratovaše on često s Rimljanima, s promjenljivom srećom. Trinaeste godine

Bugarin Tervel pobije trideset tisuća Arapa.

Tervel se zaredi.

Valja primijetiti veliku Tervelovu pobožnost.

Zavlada Asen Veliki.

Porazi Arape i pobije njih dvadeset tisuća.

Kralj Dobre dade ime pokrajini Dobrudži.

vladavine cara Konstantina V. posla caru molbu da sklope nove pogodbe i sporazume glede nekih utvrda koje bijaše izgradio. S obzirom na to da car bijaše postupio s 408
bugarskim izaslanikom bez dužnog poštovanja, rodi se među njima neprijateljstvo.

Opustoši Traciju.

Dobre opustoši zemlje sve do Dugih zidova, te se s bogatim plijenom vrati kući. Doznavši za to, Konstantin krenu u pohod na Bugarsku, pa kad dođe do Vrbanjske klisure, Dobre mu se sa svojim Bugarima suprotstavi i usmrti velik broj Rimljana, dok druge zarobi, a među zarobljenicima bijahu i pretor Tracije plemić Leon i rizničar tog pohoda Leon. Oduze im oružje i opremu, a Rimljani se sramotno povukoše.

Porazi Rimljane.

No nakon te pobjede, bilo da Dobre uistinu bijaše s Rimljanima u tajnim pregovorima o kakvoj mirovnoj pogodbi, bilo da njegovi protivnici naumice to razglasiše ne bi li ga ocrnili među njegovim ljudima koji ne htijahu taj mir, Bugari se u svakom slučaju, kako piše Zonara, pobuniše i poubijaše sve članove kraljevske obitelji.

Bugari istrijebe kraljevsku obitelj.

Na kraljevsko prijestolje postaviše tada Teleuzija ili Teleza, tridesetogodišnjeg mladića.

Zavlada Teleuzije.

Predaše se tada caru brojni Slaveni, koje on naseli iznad Artane. Car ode zatim u Traciju, poslavši gore, preko Crnog mora, brodovlje od osamdeset lađa, od kojih svaka prevažaše dvanaest konja. Kad Teleuzije dozna za pokrete carske vojske na kopnu i na moru, od susjednih naroda zatraži i dobi pojačanje od dvadeset tisuća boraca, čime toliko osnaži da posta neustrašivim. Stigavši u ravnicu Anhijala, car podiže tamo svoj tabor, a posljednjeg dana mjeseca lipnja Teleuzije mu krenu ususret s velikim mnoštvom boraca. Zametnuše boj i okršaj potraja još dugo, od petog sata dana pa sve dok se ne spusti noć, no Bugarin na koncu okrenu leđa i pobježe.

Poražen od Rimljana, pobjegne.

U toj bici izginu bezbroj Bugara, a mnogi padoše u zarobljeništvo ili biše obvezani na posluh caru. Ovaj pak, silno se uzoholivši i umislivši nakon takve pobjede, htjede je pokazati pred cijelim gradom, te uđe s naoružanim vojnicima u povorci, dok ga narod veličaše oduševljeno kličući. U povorci bijahu i vezani Bugari koje provezoše na kolima, a car zapovijedi da im odrube glave pred Zlatnim gradskim vratima. Bugari se nakon toga pobuniše i ubiše Teleuzija, a na njegovo mjesto postaviše Sabina, zeta svoga bivšeg vladara Komersija.

Bugari ubiju kralja Teleuzija i na njegovo mjesto postave Sabina, kojeg oni zovu Subotin.

Kad Sabin posla caru molbu za mir, Bugari se skupiše i žestoko se usprotiviše govoreći: »Tvojom krivnjom, kako vidimo, Bugarska će trpjeti ropstvo Rimljanima, a to je ono što narod slavenski i bugarski ne može podnijeti.«

Bugari i Slaveni ne podnose ropstvo.

409 Nato Sabin, uvidjevši da je navukao na sebe mržnju svoga puka, pobježe u utvrdu Mesembriju i zatim ode k caru. Johannes Cuspinianus u životopisu cara Konstantina V. piše da su Sabina njegovi ljudi protjerali, jer da se priklonio bezbožnosti Konstantinovoj i odbacio obožavanje ikona. Bugari stoga izabraše novog vladara, imenom Pagan, koji caru posla poruku da želi osobno razgovarati s njime.

Zavlada Pagan.

Nakon zadane riječi, Pagan dođe na razgovor s carem u pratnji svojih bojara ili (kako ih naziva Zonara) bojalda. Car primi Bugarina i njegove ljude sjedeći u društvu Sabinovu, te ih prekori zbog bune i bezrazložne mržnje prema Sabinu te, kako se vjeruje, sklopiše mir. No car potajice posla svoje ljude u Bugarsku da uhvate vođu Severa, koji bijaše Slaven, a u Traciji bijaše počinio velika zla. Uhvatiše, međutim, kršćanina iz margaritske sljedbe, jednog od poglavara Skaura. Kod Svetog Tome mu odrezaše šake i stopala i pozvaše liječnike da ga razrežu još živa od prsa do stidnih dijelova, kako bi upoznali građu unutrašnjosti ljudskog tijela, nakon čega ga baciše u vatru. Car napusti grad i, zatekavši Bugarsku bez obrane zahvaljujući himbenom miru, prodre kroz klance u zemlju sve do Zita, pa se, spalivši tamošnja mjesta, vrati a da ne bijaše učinio ništa značajnoga. Bugari se zbog toga pobuniše i protjeraše Pagana, a kraljevstvo prepustiše ratniku Teleriku.

Bugari protjeraju Pagana i prepuste kraljevstvo Teleriku.

On bezodvlačno pristupi otporu protiv carevih napada i uspije oduprijeti mu se. Kad car vidje toliku odvažnost Bugarina, s velikom flotom krenu u Anhijal, no podignu se velika oluja u kojoj gotovo sve lađe bjehu uništene udarajući jedna o drugu i poginu velik broj mornara, saveznika i vojnika.

Telerik je gotsko ime.

Car stoga bje prisiljen vratiti se ništa ne postigavši. Nakon tog događaja, u mjesecu ožujku 30. godine svoje vladavine, stavi u pokret svoje brodovlje sastavljeno od dvije tisuće što teretnih, što ojačanih lađa, zvanih kelandije, palandre i travate, kako bi prevezao konje i ljude za pohod protiv Bugarske. On sâm se ukrca na crvene kelandije i otplovi prema Dunavu, kako bi prodro odozgo. Zapovjednike

Prema Cuspinianusu, flota bijaše sastavljena od oko dvije tisuće brodova.

konjičkih odreda postavi na prolaze da pokušaju ući u Bugarsku dok Bugari budu zaokupljeni njegovim napredovanjem. No stigavši do Varne, već ga bijaše obuzeo strah i pomišljaše na povratak. Kako i Bugari bijahu u strahu i bojahu se za sebe same, poslaše mu Hoila i Zigatona s molbom za mir. 410 Car se silno obradova ugledavši ih, te sklopiše mir prisegnuvši jedni drugima kako Bugari više neće napadati Rimljane, niti će car ikada više pokušati ući u Bugarsku. Kad o tom sporazumu obje strane sastaviše isprave i zapise, car se vrati u svoju prijestolnicu.

Bugarski izaslanici Hoilo i Zigaton sklope mir s carem.

U listopadu, međutim, car primi od nekih svojih povjerljivih ljudi u Bugarskoj vijest da bugarski kralj šalje dvanaest tisuća svojih ljudi i jednog bojara u osvajanje Brzitije, s nalogom da sveukupno tamošnje pučanstvo odvedu u zarobljeništvo u Bugarsku. Izaslanici bugarskog kralja bijahu već došli caru, pa se on još za njihova boravka u Konstantinopolu pričini kao da s postrojenom vojskom ide u pohod protiv Arapa. Tako u nazočnosti Bugara prođe povorka s ratnim znamenjem, opremom i svim ostalim u službi cara u takvu pohodu. Car već prije bijaše poslao svoje glasnike u razna mjesta, te kad preko njihovih uhoda dozna za pokret bugarske vojske, smjesta postroji vojsku i krenu u pohod. Udruživši se s Tasatima i Tračanima i pridruživši također plemićke odrede, dostignuše broj od osamdeset tisuća boraca, te stadoše napredovati prema mjestu zvanom Lustorija. Nasrnuše na Bugare ne davši znak trubljom, te ih natjeraše u bijeg i odnesoše veliku pobjedu.

Rimljani iznenada napadnu Bugare i potuku ih.

Car se vrati s mnoštvom zarobljenika i neizmjernim plijenom, a Bugari, nagnani na to iz nužde, poslaše izaslanstvo da sklopi mir s carem. No Konstantin svejedno u 34. godini svoje vladavine bez ikakva povoda prekrši tada sklopljen mir. Skupi ponovno veliku pomorsku flotu s dvanaest tisuća vojnika i svim svojim vojskovođama, no on sâm iz straha ne htje krenuti s brodovljem, nego osta s konjaništvom. Kad već stigoše do Mesembrije i prodriješe u nju, podignu se jak sjevernjak te gotovo sve bje razbijeno i uništeno mahnitim vjetrom, izginuše mnogi ljudi, a car se vrati natrag ne postigavši baš ništa. Bugarski kralj Telerik, shvativši da je car obaviješten o svim njegovim nakanama preko svojih povjerljivih ljudi u Bugarskoj, ovako mu

napisa: »Htio bih pobjeći i skloniti se kod vas, te mi pošaljite stoga dopuštenje za slobodan prolaz i uputite me na vaše prijatelje ovdje, kako bih im mogao bez opasnosti izložiti svoj naum.« Car mu vrlo lakoumno napisa tko su ti prijatelji, pa kad Telerik dozna njihova imena, dade ih rasporiti i raščetveriti. Glasi o tome dopriješe i do cara, na što si on stade čupkati bradu. Tako još jedanput, a bijaše to ujedno i posljednji put, krenu u pohod na Bugare, budući da mu na stopalu izraste čir poganac i on od toga
411 umre. Nedugo potom neki bugarski velikaši pobuniše puk protiv Telerika i prisiliše ga da pobjegne caru Leonu Kopronimu, Konstantinovu sinu, koji ga primi vrlo ljubazno i proglasi ga svojim plemićem te mu dade za ženu Irenu, sestričnu svoje žene.

Kralj Telerik pobjegne k caru.

Bijaše mu također kum na krštenju, odavaše mu kraljevske počasti i bijaše mu naklonjen od srca. Bugari za nasljednika Telerikova izabraše Kardama, već stara čovjeka.

Leonova majka bijaše Bugarka, prema svjedočenju Kuspinijanovu, vrlo pobožna žena.

Kralj Kardam.

On smjesta postroji svoje ljude i prodre u Traciju nanoseći štete Rimljanima. Car Konstantin VI., sin Irenin, krenu na njega i suprotstavi mu se. Dođe do utvrde zvane Probat, smještene na obali Svetog Grgura, gdje naiđe na Kardama. Podvečer se sukobiše u maloj čarci, no oni koji bijahu s Rimljanima noću pobjegoše od straha i neslavno se vratiše natrag. Jednako tako i Bugari iz straha okrenuše natrag svojim kućama. U mjesecu srpnju iste godine Konstantin ponovno krenu u pohod protiv Bugara i izgradi utvrdu Markele. Dana dvadeset i prvoga tog mjeseca Kardam izađe na bojno polje sa svim svojim snagama, a car, pouzdajući se u svoju pretjeranu smjelost i zaveden od lažnih vračeva koji mu obećavahu da će pobjeda biti njegova, nasrnu na neprijatelja nepromišljeno i bez ikakva reda. Bugari srčano odbiše njegov napad i nagnaše ga u bijeg, nakon čega se vrati u Konstantinopol uz velike gubitke, i to ne samo običnih pješaka, već i ponajboljih svojih plemića.

Bugari poraze cara Konstantina.

Među njima bijahu učitelj Mihael, dragun Lahana, plemić Barda, protospatar Stefan, te Niketa i Teognost, imenovani za pretore, kao i mnogi drugi ljudi s carskog dvora, uključujući i lažnog proroka i astrologa Pankracija koji caru bijaše pretkazao pobjedu. Bugari u toj bici zarobiše vojnu opremu, novac, konje i sagove, zajedno s cjelokupnom carskom opremom. Šeste godine Konstantinove

vladavine Kardam zatraži od cara uobičajeni danak, prijeteći da će, ne učini li to, osobno doći i poharati cijelu Traciju sve do konstantinopolskih Zlatnih vrata. Car mu posla konjsku balegu i odgovori da, budući da je već oronuli starac, nema potrebe da se muči dolaskom u Konstantinopol i tako dugim putovanjem, nego da će radije on doći u posjet k njemu u Bugarsku. Spominjući to bugarsko izaslanstvo, Georgij Cedren ne kaže da mu je car poslao balegu, već samo da mu je pismom odgovorio ka- 412
ko mu je dao sve što mu je prema nagodbi bio dužan. Postrojiše se, dakle, snage i s jedne i s druge strane i vojske dođoše jedna nadomak drugoj. No Bugarin, shvativši da bi tamo bio prisiljen boriti se na vrlo nepovoljnom mjestu, suzdrža se od stupanja u izravan okršaj, iako već i pri povlačenju nanese Rimljanima velike štete. Po povratku kući, kralja Kardama napadnu groznica koja ga u svega nekoliko dana posla na drugi svijet. Naslijedi ga Krum, hrabar muž koji se (kako piše Paolo Emili u 3. knjizi) u građanskom ratu između Kadaloha i Slavena Ljudevita i namjesnika u Panoniji bijaše priklonio Ljudevitu. Ovaj, pridobivši na svoju stranu Kruma, nasrnu na Bornu, vrijednog zapovjednika zapadnog cara u Dalmaciji, te ga istjera iz najvećeg dijela te pokrajine. Bugari nakon toga pokrenuše spor s Francima glede granica Panonije. U početku pregovarahu mirno preko svojih izaslanika, no zatim počeše prijetiti. Kad vidješe da im car umjesto riječima odgovara snažnom vojskom, sklopiše mir. Krum ne odustajaše od navade svojih prethodnika te i on haraše Tracijom i pljačkaše Rimljane. Car, a bijaše to tada Nicefor, u sedmoj godini svoje vladavine posla plaću rimskim vojnicima na rijeci Strumici, kad Bugari nasrnuše na njih i oteše tisuću i sto libri zlata, pobivši mnogo Rimljana, zajedno s njihovim zapovjednikom i drugim nazočnim uglednicima. Bugari odniješe također i svu vojnu opremu te se vratiše kući. Iste godine uoči uskršnjih blagdana Krum izađe sa svojim odredima i zauze Sardicu [Sofiju], pri čemu usmrti šest tisuća rimskih vojnika i mnoštvo drugih ljudi. Nicefor se zbog toga rasrdi preko svake mjere, štoviše, posta uistinu razjaren, te naloži da se izvrše sve nužne pripreme za rat protiv Bugara. U mjesecu srpnju zajedno sa sinom Stauracijem napusti

Smrt kralja Kardama.

Zavlada Krum.

Prikloni se Slavenu Ljudevitu.

Bugari poraze i ubiju rimske zapovjednike.

Konstantinopol i povede sa sobom ne samo tračke vojnike, već i one iz najudaljenijih zemalja, te sa svima njima krenu u pohod protiv Bugara, dana devetnaestog istog mjeseca. No još prije njegova ulaska u Bugarsku, sluga njegov miljenik Bizancije pobježe iz Markela Krumu i ponese sa sobom carsko ruho i stotinu libri zlata. Mnogi bijahu mišljenja da namjera tog bijega bijaše nanijeti Niceforu veliko zlo, jer tri dana nakon prvih okršaja pomisli kako ga prati sreća, ne pripisujući sretnu svoju pobjedu Bogu već hvaleći dobru sreću i razborite savjete Staura-
413 cija jedinoga, dok je prijetio kneževima koji ga bijahu htjeli spriječiti da izađe na bojno polje. Naredi da se bez milosti ubiju životinje i djeca bez obzira na dob i ne htje da tijela ljudi iz njegove pokrajine budu pokopana, već se sav posveti isključivo skupljanju plijena. Dade dobro zaključati Krumova dobra i postavi straže da ih čuvaju kao da su njegova vlastita, a sirotim kršćanima rezahu uši i druge dijelove tijela ako bi ih uhvatili da su samo dotaknuli i najmanju stvar od tog plijena. Spali odaje zvane Krumov dvor, iako se Bugarin već bijaše ponizio pred njim i govorio mu: »Sad kad si pobijedio, nosi sve što želiš i otiđi u miru.« No on kao neprijatelj mira, ne htje ga prihvatiti. Na takvu se okrutnost Krum rasrdi i na ulaze i izlaze iz zemlje dade postaviti mnogo trupaca, od kojih Bugari izgradiše suhozidine i utvrdiše sve prolaze. Kad vijesti o tome dopriješe do Nicefora, lutajući prestrašen zemljom i ne znajući što mu je činiti, onima koji bijahu s njime proricaše buduću izdaju i govoraše: »Sve i da imamo krila, neka se nitko ne nada da će se itko od nas spasiti.« Neprijateljeve pripreme potrajaše svega dva dana u tjednu, odnosno četvrtak i petak, a zatim su se u subotu tijekom noći brojni i razjareni odredi naoružanih ljudi zatekli pred Niceforom. Kad čuše dolazak neprijateljskih snaga, nevjerojatan strah obuze sve koji bijahu uz cara, a Bugari ih stadoše ubijati bez imalo milosti. Među poginulima bijahu i plemići Ecije Petar i Sizin Trifil, te plemić Teodozije Salibara, koji bijaše nanio mnogo zla bivšoj carici Ireni. Poginu također i eparh, plemić i namjesnik u zemlji Levantinaca, te mnogi protospatari i spatari, dvorska straža, zapovjednik carske tjelesne straže, kao i sudac Tracije i brojni zapovjednici raznih odreda i bez-

Nicefor spali Krumov dvor.

Bugari poraze Rimljane. broj vojnika. U toj bici kod Slavmira, nedaleko Nikopo-
lja, Rimljanima sve krenu po zlu; izgubiše svo oružje i
carsko pokućstvo sa srebrninom, a Bugari pokazaše tak-
vu okrutnost da Pavao Đakon, pripovijedajući o tom
Okršaj vrijedan suza. okršaju, ovako kaže: Bog nek' nas sačuva da kršćani ikad
više dožive takvu sramotu kao u ovom boju, koji nadilazi
Bugari pogube cara Nicefora. sve dosad viđene strahote. Nakon što dade odrubiti gla-
vu Niceforu, Krum je neko vrijeme ostavi na vješalima da
je njegovi ljudi mogu vidjeti kao znak pobjede, a na veli-
ko poniženje Grka. Zatim prepili vratnu kost i skinu la-
Krum napravi pehar od Niceforove lubanje i pije iz njega. nac, te od lubanje napravi pehar optočen zlatom i u nje- 414
ga natoči vino, koje zatim ispijaše sa svojim plemićima i
drugim slavenskim velikašima. Krenu potom u osvajanje
grada Tomira, danas zvanog Ruskom utvrdom. Rimljani
tada, uvidjevši da se stvari odvijaju sve lošije po njih,
protjeraše Niceforova sina Stauracija, koji se u ratu s Bu-
garima jedva bijaše spasio sav izranjavan, te na carski
položaj uzdignuše Mihaela Kuropalata, zvanog također
Rangabe. No on, izašavši na bojno polje protiv Bugara,
ne postignu ništa značajnoga, jer Bugari, naime, držahu
pod opsadom Debelt, da bi zatim odveli zajedno s bisku-
pom i sve ostale koje zatekoše unutar zidina. Car tako
bje prisiljen vratiti se natrag, a u drugoj godini njegove
vladavine Krum, u silnoj želji da se domogne nekih svo-
jih ljudi koji bjehu prebjegli Rimljanima, posla caru u
izaslanstvo Dragomira, jednog od svojih boljara, s mol-
Boljari. bom za mir. Predlagaše da sklope mir pod istim uvjetima
pod kojima bješe zaključen mir u vrijeme Teodozija Ad-
ramitskog i patrijarha Germana s tadašnjim bugarskim
vladarom Kormesom, koji držaše položaje na granicama
tračkog Mileona; k tome, da mu car pošalje ruho, od-
nosno grimizna krzna u vrijednosti pedeset libri zlata, a
osim toga da mu vrate i pošalju natrag sve prebjege, kao i
ubuduće sve koji bi se pokazali izdajicama svoga vlada-
ra; nadalje, da trgovci s obje strane nose sa sobom pre-
poruke zapečaćene pečatom njihova vladara, pa ako se
koga od njih zatekne bez takvih isprava, može ga se slo-
bodno opljačkati i zaplijeniti mu sva dobra. Napisa tako-
đer caru da će, ne pristane li ubrzo svojevoljno na mir, sa
svojim Bugarima navaliti na Mesembriju. Car, međutim,
na nagovor loših savjetnika, ne prihvati mir. Naime, pod

izlikom lažne samilosti i suosjećanja, a i da carstvo ne bi
izgubilo ugled, zli savjetnici govorahu kako je nedolično
predati i izdati one koji bjehu pobjegli i sklonili se pod
carskim okriljem, navodeći pritom onu izreku iz Evanđe-
lja koja kaže: »Onoga tko dođe k meni, neću otjerati.«
Krum stoga sredinom listopada stavi u pokret svoje sna-
ge u smjeru Mesembrije, opskrbljen ratnim strojevima,
ovnovima i drugim spravama za probijanje zidina. Bijaše
on naučio izrađivati ratne strojeve zahvaljujući nerazbo-
ritosti cara Nicefora, što i bje uzrokom propasti Rimskog
Carstva. Naime, neki Arapin koji se za Niceforove vlada-
vine bijaše preobratio na kršćanstvo, bijaše pravi stru-
čnjak u izradbi tih sprava. Nicefor ga smjesti u Hadria-
415 nopolis, gdje Arapinu ne samo da ne stizahu nikakve
nagrade, nego mu car štoviše davaše sve manju plaću, pa
kad ovaj stade prigovarati zbog toga, naloži i da ga istu-
ku. Arapina to silno rastuži i rasrdi, te pobježe Bugarima
i poduči ih izradbi svakovrsnih sprava. Budući da se *Bugari osvoje Mesembriju.*
Krum služaše tim ratnim strojevima, nitko se ne usuđiva-
še oduprijeti mu se, tako da u svega mjesec dana zauze
Mesembriju. Vijest o tome silno zabrinu cara te prvog
dana mjeseca studenog dade pozvati patrijarha s kojim
se posavjetova o miru, a razgovoru bijahu nazočni i met-
ropoliti nicejski i kizički. Patrijarh i metropoliti, zajedno s
carem, bijahu skloni prihvatiti mir, no loši savjetnici i up-
ravitelj učilišta Teodozije odgovarahu cara, govoreći ka-
ko nitko ne pristaje na mir gazeći Božje zapovijedi. Tako
na koncu i učiniše, a prvog dana mjeseca studenog poja-
vi se komet u obliku dviju sjajnih mjesečevih kugli koje se
spajahu i odvajahu jedna od druge u raznim oblicima,
sve dok se ne pojavi od njih sastavljen lik bezglava čovje-
ka. Dan nakon toga stiže gorka vijest o padu Mesembri-
je, koja svima uli strah u kosti i nakon koje očekivahu sa-
mo najgore. Neprijatelji zatekoše grad pun svega što slu-
ži udobnom životu građana i stanovnika takvoga jednog
grada, te zadržaše Mesembriju u svom posjedu zajedno
s Debeltom, gdje pronađoše trideset i šest brončanih to-
pova za ispaljivanje zapaljivih tekućina i vatrometa, kao i
velike količine zlata i srebra. Potom u veljači, Rimljani
koji bježahu pred Bugarima donesoše caru vijesti kako
Krum hita u pljačku Tracije, a petnaestog dana tog mje-

seca car krenu u pohod iz Konstantinopola, ali se vratio ne postigavši nikakav uspjeh. Nakon zaposjednuća Mesembrije i odbijanja da sklopi mir s Krumom, car naredi da ponajbolji vojnici odabrani iz raznih odreda odu u Traciju prije proljeća, tako da to svima bijaše nesnosno, poglavito onima iz Kapadocije i Armenije. U mjesecu svibnju car sa svojim ljudima krenu u pohod, a uz njega bijaše i žena mu Prokopija, koja ga otprati do vodovoda u blizini Herakleje. Vojnicima se to, međutim, nimalo ne svidi, te stadoše kuditi i ogovarati Mihaela. Zatim dvanaestog dana mjeseca svibnja nasta pomrčina Sunca na dvanaestom stupnju Bika, prema satu u trenutku rađanja sunca, a Kruma obuze silan strah. Car se kretaše uo-
kolo Tracijom sa svojim zapovjednicima i vojnicima, a 416
da se ne uputi u Mesembriju, niti učini išta što se inače ima učiniti na štetu neprijatelja. Ograničavaše se na to da čini samo ono na što ga ispraznim riječima nagovarahu njegovi savjetnici bez ikakva ratnog iskustva, koji svejedno govorahu kako se neprijatelj ne usuđuje suprotstaviti im se. No početkom lipnja Bugarin sa svojim ljudima krenu u pohod, premda u strahu da bi carska vojska mogla biti odveć brojna, zaokrenu sa svojim snagama prema Versinikiji, udaljenoj gotovo trideset milja od carskog tabora. Kad zametnuše boj, Rimljani izađoše iz bitke kao gubitnici, a Bugari se krcati plijenom vratiše kući.

Bugari pobijede cara.

Krivnju za taj poraz Rimljana Zonara pripisuje zapovjedniku istočnjačkih snaga Leonu Armencu, koji zatim naslijedi Mihaela na carskom prijestolju. Njegova lakomost za carskim naslovom nagna ga da u početku bitke govori protiv cara i objeđuje ga pred vojnicima, tvrdeći da je mekušac i da nije vičan ratnoj vještini. Nakon toga zapovijedi svojim legijama da ga slijede, te ne obazirući se na naredbe bje uzrokom rimskog poraza, koji cara prisili da se spasi bijegom sa šačicom svojih ljudi i da prepusti neprijatelju rovove i šatore s cjelokupnom svojom opremom. Rimljani zbog toga oduzeše carski naslov Mihaelu i dodijeliše ga Leonu Armencu. No već šest dana nakon krunidbe novog cara, Krum ostavi svog brata s vojskom da se bori za Hadrianopolis, a on krenu u pohod s bugarskom konjicom i započe opsadu Konstantinopola u blizini zidina Blaherne pa sve do Zlatnih vrata.

Opsada grada Konstantinopola.

Pokaza pritom svu svoju srčanost, no promotrivši dobro gradske zidine i odlično raspoređene carske snage, izgubi svaku nadu da bi na taj način mogao osvojiti grad. Pristupivši zatim pregovorima, prije sklapanja mira nastojaše lijepim riječima prisvojiti za sebe Konstantinopol. Car iskoristi priliku da postavi zamku Krumu, no ne uspje ostvariti svoj naum krivnjom neopreza onih koji imahu izvršiti tu zadaću i koji, doduše, raniše Bugarina, no rana ne bijaše smrtonosna. Kruma nato obuze takva srdžba da poput kakva luđaka posla hitno u Svetu Marumu i dade spaliti tamošnje dvore, te ukrca na kola brončana lava koji stajaše na trkalištu zajedno s medvjedom i zmajem, kao i najbolji mramor i kamenje, nakon
417 čega se vrati natrag i na koncu osvoji grad Hadrianopolis
pod opsadom.

Zauzmu Hadrianopolis.

Otamo odvede u zarobljeništvo u Bugarsku brojne kršćane, a među njima i biskupa Manuela, oca i majku onog Bazilija koji zatim posta carem pod imenom Bazilije Makedonac, te i samog Bazilija, koji tada bijaše još dječak.

Propovijedanje Evanđelja Bugarima.

Tijekom svoga zarobljeništva u Bugarskoj, ti kršćani preobratiše mnogo Bugara na vjeru Kristovu i raširiše kršćanski nauk cijelom zemljom.

Smrt kralja Kruma, od Grka zvanog Drune.

Naslijedi ga brat Murtag.

Nakon smrti Kruma, kojega grčki pisci zovu Drune, naslijedi ga brat Murtag, od drugih zvan Ormortag, dok ga Cedren spominje pod imenom Kritag, a bijaše on čak okrutniji od svoga brata prethodnika. Kad vidje kako Bugari postupno prelaze na kršćanstvo, planu od bijesa i pozva k sebi biskupa Manuela i najistaknutije ljude iz njegove družbe, te isprva poče lijepim ih riječima nukati da odbace kršćanstvo i prigrle vjeru Bugara.

Pokaže se neprijateljem kršćanske vjere.

Kako oni ne pristajahu na to ni na njegova obećanja, niti na njegove prijetnje, na koncu ih stavi na svakojake muke i pogubi. Rimljani ga zatim više puta potukoše u boju i dovedoše do toga da im više nikako ne mogaše odolijevati, te sklopi s njima tridesetogodišnje primirje i vrati im sve zarobljenike. Kad ove sve okupiše kako bi ih vratili u domovinu, Murtag ugleda među njima spomenutog Bazilija, tada već mladića ljupkog izgleda i otmjena ponašanja u društvu, u plesu i smijehu. Pozva ga k sebi i, uhvativši ga za ruke, poljubi ga i pokloni mu neobično veliku jabuku koju Bazilije, naslonivši se na Bugarinova koljena, vrlo rado primi. Sklopivši, kako rekosmo, primirje s Rimljani-

Često ratuje s vojskom cara Ludovika.

ma, Murtag se poslije često sukobljavaše s vojskom koju zapadni car Ludovik, sin Karla Velikog, držaše na položajima duž bugarskih granica. Zbog tih njihovih nesuglasica i sporova, Murtag posla Ludoviku svoje izaslanike, a kad ih car ču i vidje Bugarinova pisma, učini mu se to vrlo čudnim te (kako piše Aimon u četvrtoj knjizi) osta iznenađenim. Ne bi li sve to razjasnio, posla bugarskom kralju, u društvu spomenutih izaslanika, nekog Mahelina iz Bavarske, kojem naloži da ispita pravi razlog tog izaslanstva. Nedugo potom, Ludovik za svoga boravka u Aachenu primi vijest da se bugarski izaslanici nalaze u Bavarskoj, te ih dade zadržati tamo do daljnje naredbe. Kad dozna da i izaslanici Obodrita, općenito poznatih 418
pod imenom Predenecenti, koji nastavahu bugarske granice u Daciji uz Dunav, traže da ih car primi, on to smjesta i učini. Tek što stupiše pred njega, potužiše se kako Bugari bez ikakva razloga ne prestaju harati njihovom zemljom i zatražiše stoga pomoć protiv njih. Car ih posla kući da tamo pričekaju dok ne dođu bugarski izaslanici. Ove posljednje car primi u mjesecu svibnju u Aachenu, gdje bijaše upriličen sabor kako bi se odredile granice između Bugara i Franaka. Saslušavši ih, posla ih s pismima natrag u Bugarsku kralju Murtagu. Čuvši sve što mu njegovi izaslanici izložiše, kralj ih još jednom smjesta posla caru, moleći ga da neodgodivo odredi te međe i granice ili da bar dopusti da svatko slobodno brani svoje kako najbolje može. Car mu ne odgovori odmah, budući da se bijaše pronio glas o Murtagovoj smrti, već, ne bi li to provjerio, posla Bertrika, grofa sa svog dvora, grofovima Baldriku i Geroldu, čuvarima granice prema Avarima u pokrajini Karantaniji. Kad se Bertrik vrati i izvijesti cara da nije istina što se govori o Murtagovoj smrti, ovaj pozva k sebi bugarske izaslanike i posla ih njihovu vladaru ne predavši im nikakva pisma.

Bugari opustošiše gornju Panoniju.

Bugarin, srdit zbog toga, nastavi harati granicama Ludovikovih zemalja, te prodre i u gornju Panoniju žareći i paleći sve pred sobom. Ludovika to strašno uvrijedi pa, vjerujući kako je razlog tome nesposobnost furlanskog vojvode Baldrika, oduze mu pokrajinu i preda je na upravu četvorici grofova, ljudima vičnim ratovanju, upozorivši ih da ubuduće ne dopuste da Bugarin prodre u

unutrašnjost zemlje. Bugarski kralj tada bijaše u miru s istočnim carem, te svojevoljno priteknu u pomoć caru Mihaelu Balbu protiv Tome, koji na sve načine nastojaše zauzeti carstvo. Došavši s vojskom do Čedota, Tomo bje silno uznemiren, jer mu se učini da se ne može istodobno boriti i protiv grada i protiv Bugara.

Bugari potuku Rimljane.

Stoga se s čitavom vojskom okrenu protiv Murtaga, pa kad se sukobiše u boju, Bugarin odnese pobjedu usmrtivši velik broj nepri-
419 jateljskih vojnika i zarobivši ostale. Tako se Bugari krcati plijenom ponosito vratiše kući. Kad nakon toga carstvom zavlada Teodora, negda žena cara Teofila, Murtag joj posla prijeteću poruku da želi razvrgnuti sklopljenu pogodbu i prekinuti primirje. Carica mu odgovori da mu se svakako želi suprotstaviti i oduprijeti mu se u obrani svim svojim snagama, pa ako Bog bude htio da pobjeda njoj pripadne, neka dobro promisli kakva bi se sramota iz toga izrodila za njega, dok bi, naprotiv, pobijedi li on kojim slučajem, priskrbio za sebe tek neznatnu ili čak nikakvu čast. Kad Bugarinu preniješe caričine riječi, on odusta od ratnog pohoda i odluči, kako već bijaše učinio, obnoviti stari mirovni sporazum s Rimljanima.

Panonski Slaveni haraju Bugarskom.

Krenu tada s golemom vojskom u pohod protiv Slavena koji nastavahu Panoniju i u svojim upadima u Bugarsku nanašahu velike štete. Murtag zametnu boj s njima i neko se vrijeme žestoko borahu s obje strane, budući da nijedan ne htijaše drugome prepustiti ratnu slavu i junaštvo. Bugari, međutim (kako izvješćuje Aimon u 4. knjizi), bjehu doveli sa sobom neizmjerno mnogo pješaka i konjanika, te svježim snagama zamjenjivahu iscrpljene ili poginule vojnike, što bje uzrokom poraza Slavena.

Pretrpe poraz od Bugara.

No glavni razlog njihova poraza bijaše zapravo taj što u početku potdcijeniše bugarske snage. Nakon pobjede Bugari protjeraše iz te pokrajine slavenske kneževe, a Murtag postavi na vlast svoje Bugare. Njegova sestra svojedobno bijaše zarobljena i odvedena u Konstantinopol, gdje je na carskom dvoru krstiše i podučiše pismu, pa kad s Murtagom bje sklopljen mir, vratiše mu je, a on zauzvrat preda Rimljanima Teodora Kufara, kojeg držaše u zatočeništvu. Murtagova sestra po povratku u Bugarsku nastojaše na sve moguće načine približiti brata kršćanskoj vjeri, raspravljajući s njime o vjeri i slaveći njezina otaj-

stva kao neprijeporno božanska. Pa iako i prije toga bijaše čuo to isto i od Kufara, ne htje napustiti svoju prvobitnu vjeru prije no što zajedno sa svojim pukom ne bje prisiljen učiniti to iz nužde. Naime, cijelim njegovim kraljevstvom harahu kuga i glad, što ga ispunjavaše tugom, iako ne znaše što mu je činiti. Stoga se uteknu onome o kojem mu sestra bijaše toliko puta propovijedala i zazivala njegovo ime, odnosno Isusu Kristu. Stade ga zazivati i moliti da ga oslobodi tolikih zala, a ta njegova zaklinjanja tako ganuše Gospoda da mu smjesta usliši molbe. Vidjevši to, Murtag zatraži da mu pošalju osobu podobnu da ga poduči kršćanskom nauku i vjeri, te da ga 420
krsti. Smjesta mu poslaše biskupa koji odlično izvrši tu svoju dužnost i zadaću. Još nešto (kako piše Cedren) učvrsti toga kralja u kršćanskoj vjeri. Naime, najdraža njegova zabava bijaše lov, te htijući uživati u lovu bilo na putu ili boraveći kod kuće, izgradi nove dvore i naloži da redovnik Metod, rođen u Rimu i vičan slikarstvu, uresi sve odaje tog dvora slikama koje bi prikazivale najrazličitije i svakovrsne životinje. Dogodi se Božjom voljom da kralj ne imenuje posebice koje točno životinje želi da budu naslikane, već izbor prepusti slikaru i reče samo to da životinje imaju biti strašna izgleda. Dobri redovnik stoga naslika drugo Došašće Kristovo, ne znajući naslikati ništa strašnije od toga, pa kad Bugarin vidje s jedne strane mnoštvo izabranika, a s druge strane muke pripremljene za osuđene, odluči svim srcem odbaciti predrasude svojih predа. Najistaknutiji plemići u kraljevstvu pobuniše se zbog toga i htjedoše ga protjerati, no on ih nadjača sa šačicom ljudi predvođenih križem, te ih sve nagna da postanu kršćanima. U životopisu pape Nikole I. Platina piše da su Bugari u vrijeme tog pape prihvatili Krista, te da im je Hadrijan II. poslao tri biskupa kako bi ih podučili kršćanskom nauku i vjeri, a ti su biskupi bili Silvestar, Leopard i Dominik Trevizanski. Međutim, oslanjajući se više od drugih na *Bugarski ljetopis* i na grčke pisce, kaže da su za vladavine cara Ludovika I. došla u Bugarsku dva biskupa kako bi tamošnji puk podučili kršćanstvu. U *Povijesti Francuske* pak nalazimo da su Bugari prihvatili Krista 882. godine, što Biondo u 2. knjizi II. Dekade otvoreno niječe i kaže da su Bugari postali kršćanima mno-

Murtag postane kršćaninom.

Propovjednici u Bugarskoj.

go prije toga te da su, postavši raskolnicima, u vrijeme dalmatinskog kralja Sveropila prigrlili katoličku vjeru. Potvrđuje to i autor *Popisa ljetopisa*, te kaže da je papa Nikola I. poslao Bugarima biskupe i svećenike kako bi iz tog kraljevstva prognao krivovjerca Fotina koji je svojim lažnim naučavanjem bio zatrovao zemlju. Piše, nadalje, kako su nedugo potom Bugari, podlegavši nagovaranjima, bogatim darovima i širokogrudnim obećanjima konstantinopolskih svećenika, protjerali iz zemlje latinske svećenike i prihvatili one grčke, što je zatim izazvalo spo-
421 rove i nemire između Latina i Grka. No vratimo se pripovijesti o kralju Murtagu. Nakon što bijaše uredio stvari u zemlji na opisani način, uputi konstantinopolskoj carici poslanicu kojom je moljaše da njegovu narodu, skučenom na tako malo zemlje, dopusti da proširi prostor svojih prebivališta i da im podari još malo zemlje, jer da bi tako vezala Bugare uz sebe i s njima postigla trajan mir. Carica vrlo rado usliši njegove molbe i prepusti mu cijeli pojas pokrajine Fereje, koja negda razdvajaše Bugare od Rimljana. Bugari prozvaše tu zemlju na vlastitom jeziku Zagorje, a car Leon Filozof podvrgnu tamošnju biskupiju drenopoljskom nadbiskupu planine Hemos. Nakon toga Bugari još dugo življahu u prijateljstvu s Rimljanima, sve do vremena Simeona Labasa, koji na bugarskom prijestolju naslijedi Murtaga ili pak, kako Bugari tvrde, Borisa I. Simeon dade izgraditi Veliki Preslav, negda zvan Ođiđe, smješten u podnožju planine Hemos, koji dugo osta u vlasti Bugara. Za vladavine toga kralja Bugari zaratiše s Rimljanima zbog nepravednih pristojbi što ih Rimljani nametahu bugarskim trgovcima. Obje vojske krenuše u pohod i sukobiše se u Traciji, gdje Rimljani pretrpješe poraz, a njihov zapovjednik izgubi život. Onima koje zarobiše žive Bugarin dade prvo odrezati nos, a zatim ih posla u Konstantinopol. Car nato tako planu od bijesa, da smjesta posla s mnoštvom darova svog izaslanika u posjet Ugrima koji nastavahu krajeve uz Dunav, moleći ih da neprijateljski upadnu u Bugarsku. Istodobno, pripremaše velike kopnene i pomorske snage za napad. No prije sukoba, tadašnji car Foka posla Bugarinu izaslanika da ugovori mirovni sporazum, koji na koncu ne zaključiše. Naime, Simeon posumnja kako

Krivovjerac Fotin zatruje bugarsko kraljevstvo.

Bugari protjeraju latinske svećenike i prigrle grčki obred.

Carica daruje Bugarima Zagorje.

Bugarski kralj Simeon izgradi Veliki Preslav.

Bugari nadjačaju Rimljane.

Car Foka traži mir s Bugarima.

izaslanik ne bijaše uopće došao zbog mira, nego zato da uhodi sve njegove pokrete i postupke, te ga dade zatočiti i zatim krenu u pohod protiv Foke. No dok on bijaše zaokupljen time, Ugri prodriješe u njegovu zemlju nanoseći velike štete, tako da Simeon bje prisiljen odustati od pothvata protiv Foke i suprotstaviti se Ugrima. Zametnu s njima boj, iz kojega izađe poražen, a velik broj njegovih

Ugri potuku Bugare.

vojnika poginu, dok drugi padoše u zarobljeništvo. On sâm jedva se spasi bijegom i skloni se u Dorostol, što je zapravo Drista. Car za sve zarobljene Bugare plati Ugrima otkupninu. Simeon nakon tog poraza posla svog izaslanika caru Leonu Filozofu na pregovore o miru, a 422
car, povjerovavši tom bugarskom izaslanstvu, posla Kerosfata da zaključi taj mir. No Bugarin zadrža Kerosfata

Bugari nakon pobjede nad Ugrima opustoše njihovu zemlju.

i nasrnu na Ugre, pa nadjačavši ih i natjeravši ih u bijeg, opustoši njihovu zemlju. Caru, pak, odgovori kako nikada neće sklopiti mir s njime ako mu ne preda sve Bugare koji se nalaze u njegovu zarobljeništvu. Car se tada naoruža protiv njega, te skupivši svu vojsku s istoka i sa zapada, zametnu boj s Bugarima.

Pobijede i cara.

Spominjući se srčanosti i slave koju njihovi preci bijahu stekli na bojnom polju, Bugari se hrabro borahu i na koncu odnesoše pobjedu, te zato nastaviše neprestance harati rimskim pokrajinama. Ne mogavši to dalje podnositi, car bje prisiljen sklopiti s njima mir, koji se održi sve dok on osta na životu. Nakon njegove smrti i nakon što carski naslov preuze njegov brat Aleksandar, Simeon novom caru posla izaslanika da potvrdi prijašnji mir sklopljen s Lavom. No kako Aleksandar ne bijaše primio bugarskog izaslanika s

Opustoše zemlje Carstva.

dužnim počastima koje dolikovahu u toj prigodi, Simeon ponovno uđe u rat. Harajući rimskim zemljama, ne naiđe ni na kakve zapreke koje bi ga spriječile da ostvari sve što htijaše i da se bogat vrati kući. Aleksandar se u

Taj Aleksandar vladaše godine 905.

međuvremenu razbolje i umre od pucanja žile izazvanog prekomjernim jelom i pićem, a svom devetogodišnjem nećaku Konstantinu VII., sinu Leona i Zoe, ostavi za skrbnike i carske namjesnike patrijarha Nikolu, učitelje Stefana i Ivana Eladu, rektora i dvojicu drugih uglednika, uzdigavši ih na položaj patricija. Za njihove uprave, položaj carstva i Rimljana postajaše sve teži, krivnjom njihove nesloge, kao i nedostatka poštovanja prema još

Napadnu Konstantinopol.

sasvim mladom caru. Vjerujući kako će se zahvaljujući tim njihovim nesuglasicama lako domoći Konstantinopola, Bugarin dođe pod gradske zidine s brojnom vojskom i krenu više puta u napad. No kad shvati da je obrana jaka, izgubivši nadu da bi mogao osvojiti grad, stavi vojsku u pokret i stiže u Hebdom, gdje odluči sklopiti mir. Stoga patrijarh i drugi namjesnici dovedoše cara u dvor Blaherne, kamo dođe i Simeon s dva svoja sina, s čarobnjakom Bajanom, koji imaše moć pretvarati ljude u životinje, te s Petrom, poslije njegovim nasljednikom na kraljevskom prijestolju. Premda Bugarinu iskazaše počasti preko svake mjere i na sve moguće načine i premda

Tog Bajana Gemblacensis spominje u Njemačkom ljetopisu.

423 ga obasuše darovima, on se ipak ne mogaše odlučiti ni na sklapanje mira, ni na nagodbu s carem, osim pod uvjetom da sve bude njemu po volji. Budući da takav mir ne bijaše nimalo častan, Grci odbiše prihvatiti ga. Nakon što ga patrijarh blagoslovi, a Konstantin pozva na gozbu, on se nakon objeda vrati svojim ljudima. Poharavši

Surovo opustoše Traciju.

cijelu Traciju u pljački i velikim požarima, na koncu se utabori kod grada Hadrianopolisa, starodrevnog Trimoncija i Uskudame, koji se zvaše tako sve dok ga car Hadrijan ne proširi i ne nazva po sebi Hadrianopolis, što na grčkom znači Hadrijanov grad.

Položaj Hadrianopolisa.

Taj je grad u potpunosti smješten u ravnici, iako je okružen mnoštvom brežuljaka, a leži na obali rijeke Hebar, koja se danas zove Marica, i to na mjestu gdje u tu rijeku utječe Tundža. Vidi se da je to bio vrlo velik grad, jer i danas, kad je najveći dio zidina oštećen i već gotovo sasvim srušen, još uvijek se protežu duž 15 milja. Labas se utabori kod toga grada,

Bugarin Simeon zauzme Hadrianopolis.

pa kako mu nikako ne uspijevaše zauzeti ga silom, a željaše to iznad svega, na koncu ga zauze novcem, kupivši ga krišom od nekih vojnika koji mu ga predaše tijekom noći, na veliku nesreću sirotih građana koji ne izgubiše samo sva svoja dobra, već i sâm život. Kad car vidje Bugarinove uspjehe, oslabi njegovo povjerenje u vrijednost dodijeljenih mu skrbnika, a povjerova kudikamo više u ljubav svoje majke Zoe, kao i u vrline i razboritost koju

Caricu Zoe sin vrati na dvor.

bijaše svagda pokazala. Pozva je, dakle, na dvor, odakle je Aleksandar bijaše protjerao na nagovor loših savjetnika, te joj iskaza sve počasti i podijeli s njome vlast nad carstvom, što zasigurno bijaše od velike koristi. Naime,

nakon što se Zoe bijaše vratila na svoj položaj i dovela sa
sobom na dvor Konstantina i drugu braću, njih za ko-
mornike, a Konstantina za osobnog careva komornika,
otjera ona patrijarha Nikolu, Basilicu, Gabriopola i sve
ostale Aleksandrove savjetnike i poslužitelje. Usmjeri ta-
da svoju oštroumnost i sve svoje snage ne bi li nadokna-
dila izgubljeno, te izazva pobunu u Hadrianopolisu i
vrati taj grad pod negdašnji jaram. Ne zadovoljivši se ti-
me, prvo sklopi primirje na istoku s Arapima i drugim
neprijateljskim narodima, a zatim skupi veliku vojsku i s
istoka i sa zapada, te pod zapovjedništvom Foke, nad-
zornika škola i vičnog ratnika, posla vojsku u pohod pro-
tiv Bugarina. Sustignuvši neprijatelja na njegovim polo-
žajima, Foka ga potuče i pobijedi uz veliki pokolj protiv-
nika. Vojnici iz razbijenih bugarskih redova bježahu pos-
vuda i ne okrećući se za sobom. Foka, izmučen naporom
i vrućinom, htjede se osvježiti te napusti tabor bez prat- 424
nje i ne rekavši nikome ni riječi ode do jednog izvora.
Dok bijaše nagnut nad vodom, bilo da pije ili da opere li-
ce od prašine i znoja, konj mu se istrgnu iz ruke i vrati se
trkom u tabor. Vidješe to mnogi vojnici, a konja pozna-
vahu i predobro, te zaključiše kako je njihov zapovjednik
mrtav. Pobojavši se da je tome tako, prestaše se boriti i
ne krenuše više za onima u bijegu. Kad Simeon to vidje s
obližnjeg brda, kamo se bijaše sklonio bježeći, dozva k
sebi ono malo preostalih ljudi pa, popunivši prve redove,
nasrnu na neprijatelje koji se, ostavši bez vođe, dadoše

Bugari potuku Rimljane.

odmah u bijeg. Bugari krenuše u potjeru za njima i pou-
bijaše ih u velikom broju, tako da i sâm Foka jedva imaše
vremena sa šačicom se ljudi povući i spasiti ušavši u Me-
sembriju, carski grad smješten na obalama Velikog mo-
ra. Čuvši za propast svoje vojske, carica smjesta posla
Ivana Bogu da skupi nove ljude, a zapovjedniku pomor-
skih snaga Romanu Lakapenu naloži da ih brodovljem
preveze u Mesembriju u pomoć zapovjedniku Foki, kako
bi uništili neprijatelja. No budući da se između Boge i
Lakapena rodiše nesuglasice, nove se snage rasuše, a za-
povjednik brodovlja vrati se u Konstantinopol, pri čemu
se posumnja da mu je nakana zauzeti carstvo. U prijes-
tolnicu se vrati i Boga, pa kad obojica izložiše svoje raz-
loge, bje donesena presuda da se Lakapenu, s obzirom

da bijaše napustio vojsku, iskopaju oči. Presuda, među-
tim, ne bje izvršena, jer se za osuđenika zauze kod carice
netko tko imaše dovoljno utjecaja da to postigne. Uzo-

Foka potuče Bugare.

holivši se nakon pobjede, Bugarin dođe do Konstantino-
pola i započe s opsadom grada, no Foka ponovno krenu
protiv njega, pa kad zametnuše novu bitku, rimski za-
povjednik potuče bugarsku vojsku i natjera je u bijeg, uz
tako velike gubitke da se malo tko uspije spasiti . Kako

Bugari pošalju izaslanstvo vladaru Tunisa.

Bugarin ne htijaše mirovati sve dok ne zagospodari Kon-
stantinopolom i Rimskim Carstvom, posla svog izaslani-
ka, kako piše Cedren, Fatlumu, vladaru Tunisa, potičući
ga da sa svojim Saracenima dođe morem, a on će s
moćnom vojskom doći kopnom u osvajanje Konstanti-
nopola, pa kad to postignu, plijen od pljačke bit će zajed-
nički, iako će grad, nakon povratka Saracena kućama,
ostati u vlasti Bugara. Prijedlog se svidi Fatlumu, te on
posla neke od svojih velikaša da potpišu nagodbu s Bu-
garinom. Putem ih, međutim, zarobiše Kalabrežani i od-
425 vedoše caru u Konstantinopol. Car smjesta oslobodi Sa-
racene i posla ih natrag kućama s bogatim darovima, a

Bugari opljačkaju Grčku.

Bugare zadrža. Labas svejedno ponovno opustoši i op-
ljačka Grčku, pa odnijevši sav plijen i uništivši zemlju ka-
ko njemu bijaše po volji, budući da ne bijaše nikoga tko
bi mu se suprotstavio, vrati se u svoju zemlju silno bogat.
Nato tadašnji car Roman Lakapen skupi snažnu vojsku i
posla je pod zapovjedništvom Pota Argira protiv Buga-
ra. Rimljani se utaboriše kod Termopila, odakle Poto
posla Mihaela, sina plemića Moroleona i zapovjednika
jednog odreda, da uhodi Bugare. No Mihael neoprezno
nabasa na neprijatelje koji mu bjehu postavili zasjedu, pa
ne mogavši ionako učiniti ništa drugo, stade oružjem
krčiti si put i pobi mnogo neprijatelja, iako i on sâm pogi-
nu. Labas nakon toga povede vojsku u osvajanje Kon-
stantinopola. Kako ne bi ostavio svoje pokrajine na mi-
lost i nemilost neprijatelju, car posla svoje ljude da mu se

Bugari nadjačaju carsku vojsku.

suprotstave. Bugari se uhvatiše u koštac s Rimljanima i
odnesoše pobjedu, a u toj bici pade velik broj ponajboljih
rimskih zapovjednika i vojnika, dok drugi, koji se bacahu
u vodu ne bi li se tako spasili i doplivali do galija usidre-
nih u blizini, djelomice izginuše, a dijelom padoše u za-
robljeništvo. Nakon što bitka završi tako loše po carsku

Piše Zonara u životopisu Lakapenovom da se ta bitka odigrala kod Piga.

vojsku, Bugari spališe careve dvore izgrađene na tom mjestu, kao i sve ostalo na obalama sučelice gradu. Krenuše zatim ponovno u napad na sâm grad i stigoše sve do dvora carice Teodore, gdje podmetnuše vatru i spališe građevinu. Tada car Lakapen upriliči raskošnu gozbu i pozva na nju zapovjednike svoje vojske, među kojima i Santicija, zapovjednika straže. Dok bijahu pri jelu, zapodjenuše razgovor o bugarskom pohodu. Nakon mnogih carevih riječi kojima htijaše ganuti svoje ljude i potaknuti ih da ožive svoje snage i probude klonuli duh protiv Bugara u obranu svoje domovine, ne nađe se nijedan od njih koji se ne ponudi spremno braniti Rimsko Carstvo. Sljedećeg dana, kad Santicije izađe naoružan s mnogo ljudi da bi krenuo za neprijateljem, dogodi se da naiđe na nekolicinu njih koji bijahu izašli u pljačku. Uhvativši se u koštac s to malo protivnika, silno se namuči (kako piše Zonara) kako bi ih svladao, jer oni, naime, da bi sačuvali drevnu svoju slavu stečenu od samoga početka ratovanjem, radije umirahu s mačem u ruci nego da živi padnu u ruke neprijatelju. Tako gotovo svi do jednoga, izvršivši prije toga pokolj nad neprijateljem i usmrtiv- 426
ši i samog Santicija, padoše u tom okršaju. Labas se zbog toga silno rasrdi i ponovno stade opsjedati Hadrianopolis. No ne bi postigao nikakav uspjeh da mu se građani izmučeni glađu ne bjehu predali. Ne zadovoljivši se ni time, Bugarin okrutno uništi i Makedoniju i Traciju, a zatim s moćnom vojskom krenu put Konstantinopola i utabori se kod Blaherne, odakle poruči caru da se želi sastati s njime. Car stiže na obale Komisdija, kao i Simeon sa svojim ljudima, te se dugo tamo zadržaše u razgovoru, no na koncu se, ništa ne zaključivši, vratiše natrag, usprkos tome što car bijaše obdario Bugarina mnogim i bogatim darovima. Upravo to (kaže Zonara) bijaše značenje onih dvaju orlova što ih nadlijetahu, da bi se potom susreli uz veliku buku i krike i na koncu odletjeli, jedan u smjeru Tracije, a drugi put Konstantinopola. Vrativši se u svoju zemlju, Simeon krenu u pohod na Hrvatsku, koju drugi zovu Raškom, a ta država u to vrijeme bijaše u savezu s Rimskim Carstvom. No kad mu Hrvati izađoše u susret i stupiše u borbu, poraze ga, a on izgubi vojsku u planinskim klancima. U međuvremenu

Bugari ponovno zagospodare Hadrianopolisom.

Car bogato obdari Bugarina.

Hrvati, zvani i Rašani, pobijede Simeona Bugarina.

dođe k caru neki čovjek s viješću da se kip, smješten na vrhu svoda koji natkriljuje vrata Kserofila prema zapadu, bijaše pretvorio u lik Simeona Bugarina. Uvjeri cara da će se, otkine li se kojim slučajem kipu glava, uskoro čuti za Simeonovu smrt. Ne prođe mnogo vremena, a Bugarin osjeti neizdrživu bol u trbuhu i od toga umre. Naslijedi ga njegov sin Petar, kojeg bijaše dobio s drugom ženom. Kad novi kralj vidje da mu je kraljevstvo preko svake mjere izmučeno strašnom glađu, te se poboja da bi Rimljani i drugi susjedni narodi mogli iskoristiti tu priliku i napasti njegove zemlje, posla rimskom caru izaslanike da sklope mir i dogovore buduće srodstvo s carevom obitelji, a caru se svidješe oba prijedloga.

Simeon Labas umre, a naslijedi ga sin Petar.

Petar stoga odmah dođe u Konstantinopol i nakon potpisivanja mira oženi se carevom unukom, kćeri njegova starijeg sina Kristofana. No dok Petar bijaše na putu kući, njegov mu brat Ivan zajedno s nekim drugim velikašima tog kraljevstva postavi zasjedu. No sve bje otkriveno, a urotnici uhvaćeni. Ivana javno izbatinaše i po-
427 tom zatočiše u tamnici, a svima ostalima odrubiše glave. Kad car dozna za to, posla redovnika Ivana, bivšeg rektora, pod izlikom da potvrdi nagodbu s Bugarinom, te mu naloži da svakako nastoji osloboditi kraljeva brata Ivana i da ga dovede sa sobom u Konstantinopol. Redovnik to vrlo vješto učini pa, izvukavši ga iz tamnice, ukrca se u Mesembriji s njime na galiju, kojom zatim otplovi u Konstantinopol. Istodobno drugi Petrov brat Mihael, također potaknut pohlepom za vlašću, zauze u Bugarskoj jednu snažnu utvrdu u kojoj pronađe velik broj svojih pristaša. Oni, kad Mihael nedugo potom preminu, nasrnuše na mjesta pod vlašću Rimljana, ne bi li tako izbjegli Petrovu srdžbu, te pustošeći i pljačkajući Makedoniju, Strimon i Grčku, na koncu osvojiše Nikopolje i tamo se zaustaviše. No s vremenom, tijekom mnogih ratova protiv Rimljana, gotovo svi izginuše. Kad Petru umre žena, on htjede obnoviti nagodbu s carem. U tu svrhu posla u Konstantinopol kao taoce svoje sinove Borisa i Romana, kojima nakon smrti njihova oca bje dopušteno otići u Bugarsku i preuzeti vlast nad očevim kraljevstvom, budući da braća David, Mojsije, Aron i Samuilo, sinovi u Bugara vrlo uglednog Komitopula, poticahu

Petar Bugarin oženi se carevom unukom.

Boris i Roman naslijede oca na prijestolju.

puk na pobunu. Ne prođe mnogo vremena, kad Ugri provališe u Bugarsku s velikom vojskom, te Boris zatraži od cara Nicefora pomoć protiv neprijatelja. Nicefor, međutim, ne obazirući se previše na njegove riječi, odgovori da nije prikladno to učiniti misleći na ugled carstva. Ne-

Ugri opustoše Traciju.

dugo potom ti isti Ugri prodriješe u Traciju, gdje se pokazaše strašno okrutnima te car, ne znajući što bi drugo, posla Bugarinu izaslanika s obiljem darova, moleći ga da se sa svojim ljudima suprotstavi Ugrima. No on odbi darove i odgovori kako mu se to ne isplati zbog časti i dobrobiti bugarske krune; naime, sklopivši mir s Ugrima, držaše nepravednim raskinuti ga bez prethodnog izazova s njihove strane. Cara to uvrijedi te posla Kersonova sina Kalokira ruskom knezu Svjatoslavu kako bi ga potaknuo na pohod protiv Bugara.

Ruski knez Svjatoslav prodre u Bugarsku i opljačka je.

Kalokiru to tako uspje da Svjatoslav nakon tog izaslanstva prodre u Bugarsku, opljačka je i odnese velik plijen u Rusiju, što ponovi i godinu dana nakon toga. Pokorivši tako skoro cijelu Bugarsku, kao i kralja Borisa i Romana, pomisli kako bi mogao preseliti svoju prijestolnicu u Bugarsku, djelomi-
428
ce privučen ubavim krajem, a djelomice Kalokirovim pozivom, jer mu ovaj obećavaše da će mu, zagospodari li kojim slučajem on carstvom, prepustiti vlast nad čitavim Bugarskim kraljevstvom. No tadašnji car Ivan Cimisk, nasljednik Niceforov, naslutivši te Kalokirove spletke, hrabro se suprotstavi Svjatoslavu, potuče ga u boju i natjera ga da se povuče u svoju zemlju.

U okršaju s Rimljanima pretrpi poraz.

Kako se kralj Boris sa svojim ljudima bijaše u tom ratu našao na strani Rusa, car, uhvativši ga, vrlo ljubazno postupi s njime i pusti ga na slobodu, te mu reče kako ne bijaše ratovao protiv Bugara, nego protiv Svjatoslava. Čuvši te riječi, Boris dade smjesta razoružati Bugare, kojih bijaše dvadeset tisuća, i stavi ih također pod stražu, kako se ne bi pobunili protiv Rimljana. Nedugo potom oni se, međutim, oslobodiše straža, a kralj Boris bje odveden k caru u

Znamenje bugarskog kralja.

Konstantinopol. Car mu zapovijedi da položi znamenje kraljevske časti, što bijahu zlatna kruna, kapa od najfinije tkanine i obuća od crvenoga grimiza, te mu dodijeli položaj magistra.

Neki Bugarin ubije Borisa.

Boris, ipak, ne zadovoljivši se time, napusti Konstantinopol u rimskom ruhu. Dok bijaše na putu, u šumi ga (kako kaže Cedren) ubi neki Bugarin,

Zavlada Seleuk.

koji zbog ruha bijaše uvjeren da se uistinu radi o Rimljaninu. Kad to doznaše Bugari, predaše kraljevstvo ratniku Seleuku, čovjeku zamjetna duha.

Zauzme zemlju Trorogih i Sredicu.

Ne zadovoljivši se pokrajinom Ferejom, odnosno Zagorjem, zauze također i zemlju Trorogih, danas zvanu Toplica, a osvoji i Sredec, koji Grci iskvareno zovu Sardica. Vraćajući se u Bugarsku, putem ga uhvatiše grčevi, od kojih preminu još prije

Umre Seleuk, a naslijedi ga Sabin.

povratka kući. Naslijedi ga Subotin, kojeg Grci zovu Sabin II. O njemu se u pisaca ne nalazi nikakva spomena, osim da nakon njegove smrti Bugarsko kraljevstvo bje gotovo pokoreno i podjarmljeno od Rimljana, premda

Bugarskom zavladaju četiri Komitopulova sina.

ne osta zadugo tako. Naime, za vladavine cara Bazilija Porfirogeneta, nasljednika Cimiskova, Bugari se stadoše buniti i predaše vlast nad kraljevstvom braći Davidu, Mojsiju, Aronu i Samuilu, kako je rečeno, sinovima Komitopulovim. Kraljevska loza bijaše izumrla budući da od nje ne bijaše preostao nitko drugi osim Petrova sina Romana koji, međutim, bijaše uškopljenik. Od spomenute braće, David ubrzo preminu, Mojsije pade mrtav od
429
udarca kamena pri osvajanju Sereza, a Aron, zajedno s čitavom svojom obitelji, izuzev jednog sina imenom Ivan Svetoslav, poginu od ruke brata Samuila. Dogodi mu se to ili zbog njegovih nastojanja da postane neograničenim vladarom Bugarske, ili pak stoga što bijaše previše naklonjen Rimljanima, a govoraše se i jedno i drugo.

Samuilo sâm zavlada Bugarskom.

Samuilo, dakle, posta jedinim gospodarom Bugarske, pa dok Rimljani bijahu zaokupljeni svojim unutrašnjim razdorima, on prodre u zapadne pokrajine i ne samo da ih

Osvoji mnoge rimske zemlje.

opljačka, nego i zagospodari njima. Pohara cijelu Dalmaciju, gdje uz druga zlodjela koja tamo počini, spali i Dubrovnik i prvi grad Kotor, koji tada osta gotovo sas-

Spali Dubrovnik.

vim opustošen. Pripovijedajući o Samuilovim pustošenjima Rimskim Carstvom, Georgij Cedren ovako govori: Samuilo Bugarin bijaše ratoboran čovjek i ne mogaše ni-

Pohara Traciju i Makedoniju, uništi Tesaliju, Grčku i Peloponez.

kako mirovati. Svojim pustošenjima zada velike muke cijelom Zapadu, te pohara ne samo Traciju, Makedoniju i mjesta u blizini Soluna, već uništi i Tesaliju, Grčku i Peloponez. Osvoji također brojne gradove i utvrde, među kojima najvažniji bijaše Larisa, te više puta porazi Rim-

Potuče i uništi rimske vojske.

ljane, sasvim potukavši njihove vojske. Tako priča Cedren. No car, htijući obuzdati toliku Samuilovu drskost,

povede vojsku u Bugarsku. Magistra Leona Melisenskog ostavi da čuva teško prohodne klance, a on sâm nastavi napredovati i, došavši do Sardike, započe s opsadom toga grada. Dok bijaše zauzet time, primi vijest da Melisenac bijaše već krenuo put Konstantinopola, u nakani da nasilno preuzme vlast nad carstvom. Time se izjaloviše svi carevi naumi i on bje prisiljen napustiti opsadu Sardice i s čitavom se vojskom vratiti u Konstantinopol. Bugarin, pak, ne usuđujući se upustiti u okršaj s neprijateljem, bijaše se povukao u planine, pa kad vidje tu naglu promjenu, pomisli kako car to čini od straha. Stoga nasrnu na njega, potuče i porazi rimsku vojsku i zarobi šatore i carsko znamenje. Car se jedva uspije spasiti bijegom i skloni se u Plovdiv. Nakon toga Bugarin, još se više uzoholivši, pohara ne samo Traciju, Makedoniju, Grčku i Moreju, nego prodre i u Ilirik, plijeneći i paleći sve pred sobom. Tada car, ugušivši i smirivši unutrašnje sukobe i nemire u carstvu, krenu osvetiti se Bugarinu te u Traciju posla svog vojskovođu Gregora Taronita da se suprotstavi Samuilovim snagama. Samuilo pak, htijući osvojiti Solun, postavi dio svojih ljudi u zasjede, a nekolicini drugih zapovijedi da pustoše područjem sve do Soluna.

Car pretrpi poraz u napadu Bugara.

Samuilo opustoši Ilirik.

Kad Gregor primi izvješća o tome, posla svog sina Asota 430
da izvidi broj neprijatelja. Asot neoprezno ode sve do mjesta gdje mu bijaše postavljena zasjeda i pade u zarobljeništvo. Njegov otac, doznavši za to, smjesta pohita sinu u pomoć, no i njega opkoliše Bugari, te nakon srčane borbe časno pade u boju. Kad o smrti zapovjednika izvijestiše cara, on odmah posla namjesnika za čitav Zapad, magistra Nicefora Vrana, a ovoga, tek što bijaše stigao u Solun, obavijestiše kako se Samuilo nakon ubojstva Gregora bijaše još više uzoholio i kako već bijaše prošao kroz Solunske toplice, pregazio rijeku Penej i sad haraše Tesalijom, Beocijom i Atikom, te je zatim preko Korintskog tjesnaca prodro i u Moreju, nanoseći ozbiljne štete. Nicefor stoga stavi vojsku u pokret, pa držeći se podnožja planine Olimp, stiže u Larisu, gdje ostavi kola sa svom opremom i ubrzanim korakom prijeđe s vojskom Tesaliju. Prešavši zatim i Farsalijska polja i rijeku Epidam, utabori sa na obali rijeke Sperhej sučelice Samuilu. No kako rijeka bijaše tada zbog velikih kiša silno

Odnese pobjedu nad Rimljanima.

nabujala i izašla iz svog korita, Bugarin i ne pomišljaše da bi mogao biti iznenada napadnut. Nicefor svejedno posla tijekom noći ljude da izvide može li se rijeka prijeći gazom, pa kad pronađoše za to vrlo pogodno mjesto, prevede vojsku na drugu obalu i noću nasrnu na Bugare koji, vjerujući da su na sigurnom, spavahu. Niceforovi ljudi poubijaše velik broj Bugara budući da nitko od njih ne mogaše dohvatiti oružje, tako tamna bijaše noć. Samuilo i sin mu Roman biše teško ranjeni i bili bi ih i zarobili da se ne bijahu sakrili među leševe. Sljedeće noći pobjegoše u planine Etolije i preko kose te planine dođoše i do gore Pind, a zatim u Bugarsku. Vran za to vrijeme oslobodi zarobljene Rimljane, opljačka mrtve Bugare i s velikim se plijenom skupljenim u neprijateljskom taboru vrati u Solun.

Rimljani iznenada napadnu Bugare i pobiju ih u velikom broju.

Došavši kući, Samuilo oslobodi Taronitova sina Asota i dade mu za ženu jednu svoju kćer koja, zaljubljena u mladića, zaprijeti i reče ocu da će se ubiti ne dobije li upravo njega za muža. Nakon vjenčanja, posla zeta i kćer u Drač, predavši Asotu vlast nad tom pokrajinom. Stigavši tamo, Asot pridobi ženu i nagovori je da se
431 ukrcaju na rimske galije što plovljahu uz obale čuvajući tamošnje granice Carstva, te tako otploviše u Konstantinopol, gdje njemu bje dodijeljen položaj magistra, a njegovoj ženi čast zoste.

Samuilo uda kćer za Asota Taronita.

Car nakon toga prodre u Bugarsku preko Plovdiva, a taj grad ostavi na čuvanje plemiću Teodokranu. Nakon rušenja brojnih utvrda Trijadice, vrati se u Mosinopolj. Sljedeće godine posla s moćnom vojskom spomenutog Teodokrana i ksifijanskog protospatara Nicefora u osvajanje utvrda s druge strane planine Hemos. Zauzeše tamo Veliki i Mali Prislav, te Pliskovu, nakon čega se vratiše kući.

Car prodre u Bugarsku i nanese velike štete.

Godinu dana poslije car ponovno uđe u Bugarsku preko Soluna. U tom pohodu, Dobromir mu se preda zajedno s gradom Verejom, a car mu dodijeli položaj prokonzula. Nikolica, naprotiv, kojeg tako zvahu zbog niska njegova rasta, u obrani Srbije hrabro se odupre carevu napadu na utvrdu. Kad car na koncu osvoji utvrdu, postavi rimske straže, a Bugare raseli u druge krajeve. Pade mu u ruke i sâm Nikolica, kojeg povede sa sobom u Konstantinopol i tamo mu dodijeli plemićki naslov, no ovaj svejedno krišom pobjegne i ode k Samuilu, te obojica smjesta krenuše u osvajanje Srbije.

Car ponovno uđe u Bugarsku i zauzme mnoga mjesta.

No kako car vrlo brzo pohita u pomoć svojoj posadi u utvrdi, odustaše od tog pothvata, a Nikolica u bijegu ponovno pade u zarobljeništvo te ga Rimljani okovana poslaše u Konstantinopol. Napustivši Srbiju, car obnovi utvrde što ih Samuilo bijaše uništio, dok druge, koje još uvijek bijahu u rukama neprijatelja, zauze silom, a Bugare koje tamo zateknu posla u mjesto zvano Volera. Postavivši straže u svoje utvrde, ode u Voden, utvrdu smještenu na hridi i okruženu i odsječenu sa svih strana, budući da onuda neprimjetno podzemnim tokovima prolazi močvara Ostrova, koja zatim izlazi na površinu. Iako car bijaše više puta iskušao one unutar zidina, ne bi li se možda predali svojevoljno, nikako mu ne uspje nagovoriti ih. Stade ih stoga mučiti stalnim napadima, u kojima izgubi velik dio svoje vojske, no na koncu osvoji utvrdu, a bugarske straže posla u Voleru.

Car osvoji utvrdu Voden.

Postavi umjesto Bugara rimsku vojnu posadu i otputova u Solun. Ta utvrda bijaše predana na upravu Drakšanu, ratniku koji od cara izmoli da može ostati u Solunu, gdje mu za ženu 432
dadoše kćer prvog pribatara crkve Svetog Demetrija, s kojom dobi dva sina. No potom, kad se dade u bijeg, uhvatiše ga i zatim na punčeve molbe oslobodiše; nakon drugog bijega, također ga pustiše na slobodu; no treći put ne prođe tako dobro, jer ga u pokušaju bijega uhvatiše i smjesta nabiše na kolac.

Samuilo osvoji i opljačka Hadrianopolis.

Sljedeće godine car započe s opsadom Vidina i nakon osam mjeseci zagospodari tim gradom. U međuvremenu Bugarin krenu u pohod na Hadrianopolis, te ga na dan Uzašašća Gospodinova osvoji i opljačka. Car pak, dobro utvrdivši Vidin, krenu kući, a približavajući se gradu Skopju primi vijest da se Samuilo bijaše utaborio s onu stranu rijeke Aksija, danas zvane Vardar.

Rijeka Aksio danas se zove Vardar.

Budući da rijeka bijaše jako nabujala od poplava i kiša, Bugari ne držahu straže kako bi to inače trebalo, jer i ne pomišljahu da bi ih neprijatelj mogao iznenaditi, no pritom se i te kako varahu. Naime, car pronađe način da pregazi rijeku i krenu noću u napad, u kojem izginuše mnogi Bugari, a Samuilo pobježe s nekolicinom svojih ljudi.

Grad Skopje potpadne pod carevu vlast.

Roman, sin negdašnjeg bugarskog kralja Petra, kojeg neki zovu imenom njegova djeda Simeona, preda caru grad Skopje, a car ga zaduži za obranu i čuvanje grada, te mu dodijeli plemićki naslov i imenova ga namjesnikom Abidosa.

Ratnik Krakras Bugarin.

Napustivši Skopje, car dođe do Pernika, gdje zapovjednik obrane bijaše tada Krakras, muž hrabar i vičan ratovanju. Car utroši mnogo vremena i izgubi velik broj ljudi u opsadi tog mjesta, pa kad uvidje da ne može zauzeti utvrdu silom, niti potkupiti novcem njezine branitelje, ode u Plovdiv i otamo u Konstantinopol. Godinu za godinom ne prestajaše voditi vojsku u Bugarsku u sveopću pljačku i palež. Usprkos tome, Samuilo se ne usuđivaše ući u izravan okršaj, pa kad shvati kako je njegova vojna moć oslabila, odluči jarcima i nasipima spriječiti carev ulazak u Bugarsku. Znajući da car obično ulazi preko Čimbalonga i Kleidija, podignu u tim uskim prolazima ograde i postavi brojne straže, te stade čekati carevu vojsku. Kad car dođe do tog mjesta i pokuša ući, tamošnje
433 straže hrabro odbiše njegov napad. Car već bijaše izgubio nadu da bi mogao ući u zemlju, kad ga plovdivski namjesnik Nicefor Ksifija nagovori da se zaustave na tom mjestu i ne odustaju od napada, a on će otići na drugu stranu ne bi li pokušao štogod poduzeti. Ksifija tada pohita zaobići planinu Bjelasicu, smještenu na jugu sučelice bugarskim stražama, te se dana 29. srpnja pope na vrh, da bi zatim uz veliku buku nasrnuo na Bugare. Iznenađeni napadom, oni pobjegoše, a car, vidjevši da je mjesto napušteno i bez straža, sruši ograde i krenu u potjeru za onima u bijegu.

Car uđe u Bugarsku i krene u potjeru za Samuilom.

Mnoge Bugare zarobiše, a još ih više usmrtiše. Samuilo se jedva spasi zahvaljujući svom sinu, koji hrabro odbijaše napade carske vojske, a zatim smjesti oca na konja i odvede ga u utvrdu Prilep ili Prilup. Zonara u životopisu tog cara kaže da Samuilo sa svojom vojskom od pedeset tisuća boraca i car sa svojom od njih devedeset i četiri tisuće, zametnuše bitku.

Car zarobi i oslijepi petnaest tisuća Bugara.

Rimljani odnesoše pobjedu i zarobiše oko petnaest tisuća Bugara, kojima car dade iskopati oči, ostavivši na svakih stotinu jednog vodiča sa samo jednim okom, te im naredi da takvi svi zajedno izađu pred svoga gospodara Samuila.

Umre Samuilo, a naslijedi ga sin Radomir, od drugih zvan Roman.

Kad ih ovaj ugleda, pade na zemlju gotovo mrtav, pa kad se osvijesti, zatraži da mu daju malo svježe vode, na što ga napadnu bolest koju Grci zovu kardiagma i od koje ubrzo preminu. Na kraljevskom ga prijestolju naslijedi sin Radomir, zvan također i Roman ili Gabrijel. Bijaše on

krupniji i snažniji od oca, ali ne tako razborit. Majka mu bijaše neka robinja iz Larise.

Radomira ubije bratić Vladislav.

Stupi on na vlast dana petnaestog mjeseca rujna, no već nakon nepune godine njegove vladavine, mučki ga u lovu ubi Ivan Vladislav, sin Aronov, kojem upravo Radomir bijaše spasio život kad Samuilo bijaše pogubio svu njegovu braću.

Isto to piše i Dukljanin.

No prije svih tih događaja, Samuilo posla s brojnim ljudstvom Nestoricu, jednog od najistaknutijih bugarskih velikaša, u pohod protiv Teofilakta Botanijata, Davidova nasljednika na položaju namjesnika u Solunu.

Carska vojska potuče Bugare.

Sukobiše se na bojnom polju, gdje Bugari pretrpješe poraz, a mnogi padoše u zarobljeništvo. Teofilakt ih zajedno s ostalim plijenom odvede caru, koji tada bijaše u klancima Kleidija. Prodrijevši s rimskom vojskom kroz te klance u Bugarsku, car se približi Strumici i osvoji utvrdu Macukion, te naloži Teofilaktu da prijeđe brežuljke uz rijeku Strumicu i da
paleći sve pred sobom nastoji ukloniti sve zapreke koje bi 434
im mogle onemogućiti povratak u Solun.

Bugari ubiju Teofilakta Botanijata i sve njegove ljude.

Bugari ga isprva pustiše da izvrši svoju zadaću, no kad se htjede vratiti caru, nasrnuše na njega u nekom teško prohodnom klancu, iz kojeg se ne mogaše probiti naprijed, niti vratiti natrag, te poginu tamo zajedno s najvećim dijelom svojih ljudi. Kad car primi vijesti o tome, silno ga to rastuži, a ne usuđujući se krenuti dalje, povuče se natrag u Zagorje, u tamošnju vrlo snažnu utvrdu Melnik, smještenu na uzdignutoj stijeni i okruženu sa svih strana dubokim jarcima. Mnogi se ljudi iz susjednih mjesta bjehu sklonili upravo tamo, držeći to sigurnim mjestom. Car im posla jednog od svojih tajnih komornika, uškopljenika Sergeja, čovjeka mudra i vješta govornika, koji lijepim riječima i obećanjima na koncu uspje nagovoriti ljude unutar zidina da polože oružje i predaju se caru.

Utvrda Melnik preda se caru.

On ih vrlo ljubazno primi te se, smjestivši u utvrdu dobru vojnu posadu, vrati u Mosinopolj. Za boravka u tom mjestu primi vijest o Samuilovoj smrti na dan 24. listopada. Smjesta napusti Mosinopolj i ode u Solun, a zatim u Pelagoniju, ne nanoseći tim krajevima nikakve štete, osim što Radomiru spali Butelijanske dvore.

Crna rijeka.

Posla u pohod nešto svojih vojnika, koji zauzeše utvrde Prilep i Štip. Stiže potom do Crne rijeke i prijeđe je splavima i bezbrojnim mjehovima, te tako dođe i do Vodena, potom je napustio i taj grad i 9.

Bugari opustoše zemlje sve do Konstantinopola i bivajući strah i trepet cijelom carstvu.

siječnja doputovao u Solun. No Radomir, bijesan zbog očeve smrti, krenu u surov pohod i opustoši Traciju, te s konjicom stiže sve do konstantinopolskih zidina, bivajući strah i trepet cijelom carstvu. Kad to vidje car, pobojavši se za sebe sama i za svoje carstvo, potajice posla poruku Ivanu Vladislavu da krene u osvetu smrti svog oca, kojeg Samuilo bijaše pogubio s još jednim njegovim bratom.

Piše to i Dukljanin.

Obeća, učini li to, da će mu prepustiti cijelo Bugarsko kraljevstvo i povrh toga grad Drač. Ne prođe mnogo vremena, a Vladislav, našavši se u lovu u Radomirovu društvu, mučki ubi kralja, a car za to vrijeme posla s vojskom u Moglensku pokrajinu Ksifiju i Konstantina Diogena, Botanijatova nasljednika na položaju namjesnika u Solunu.

Bugarski kralj Radomir mučki ubijen.

Grad Moglenu Sofijan zove Voden.

Nakon što opljačkaše Moglensku pokrajinu i staviše grad pod opsadu, stiže i car. Dade skrenuti tijek rijeke koja protjecaše uokolo grada i potkopati gradske zidine. Kad to vidje tamošnje pučanstvo, u strahu se preda caru zajedno s utvrdom. Tom prilikom padoše u zarobljeništvo Domicijan Kavkan, moćan čovjek i
435 savjetnik Gabrijelov, te knez Moglene Ilice s mnogim
drugim velikašima i nemalim brojem vojnika. Sposobne za vojsku car dade odvesti u Apstrakaniju, a ljude nesposobne za vojevanje ostavi na milost i nemilost svojim vojnicima, dok utvrdu zvanu Notija, smještenu u blizini Moglene, spali do temelja. Petog dana nakon careva dolaska na to mjesto, dođe Keirotmet Rimljanin vodeći sa sobom sluge Aronova sina Ivana Vladislava, koji izvještavaše cara kako je svom bratiću Gabrijelu oduzeo život i kraljevstvo, obećajući pritom da će biti carevim saveznikom i prijateljem. Vidjevši i pročitavši Vladislavova pisma, car mu posla pismenu potvrdu svega što mu bijaše obećao i zapečati je carskim pečatom. No kad zatim primijeti da se Vladislav uopće ne pridržava obećanja, vrati se u Bugarsku, pa nakon što bijaše opljačkao Ostrovo s obližnjim mjestom Soskom i s Pelagonskim poljem, dade iskopati oči svim Bugarima koje bijaše zarobio.

Ohrid, prijestolnica bugarskih kraljeva.

Stiže tako do Ohrida, prijestolnice bugarskih kraljeva, pa kad osvoji i taj grad, odluči otići u Drač, za čiji spas i očuvanje njegov dolazak bijaše nužan. Naime, dok Trimalija s obližnjim mjestima u Srbiji bijaše pod vlašću Samuilova zeta kralja Vladimira, čovjeka pravedna, miroljubiva i

Piše to i Dukljanin.

urešena svim vrlinama, Drač (kako piše Cedren) življaše u potpunom miru. No pošto Vladislav ubi Gabrijela, a zatim i njegova svaka Vladimira, kojemu, kad ga uhvati pomoću himbene prisege bugarskog nadbiskupa Davida, dade odrubiti glavu, područje Drača pretrpje više puta pustošenja, katkad Vladislavova, a katkad ona njegovih zapovjednika. Taj carev put u Drač bijaše, s druge strane, djelomice štetan. Naime, prije odlaska u Ohrid, car ostavi jedan konjički odred s Georgijom Gonicijatom i protospatarom Orestom, kojima zapovijedi da haraju i pustoše Pelagonskim poljem. No Bugari ih pod zapovjedništvom Ivanceta, kojega Grci zovu Ibaca, opkoliše i sve ih poubijaše. Ganut bolom zbog njihove smrti, car se vrati u Pelagoniju i u potjeri za Ivancetom stiže sve do Soluna, a zatim do Mosinopolja. U osvajanje Strumice posla Davida Arijanita s vojskom, a ovaj smjesta krenu u žestok napad na tamošnja mjesta i zauze utvrdu Termicu. Car posla Ksifiju s drugim dijelom vojske na utvrdu Trijadicu. Zauzevši sve utvrde u ravnici, osvoji također i 436
utvrdu zvanu Bojon. Iste godine, car u mjesecu veljači krenu iz Konstantinopola u pohod na Trijadicu, te započe s opsadom utvrde Pernik, gdje se zadrža punih osamdeset i osam dana u neprestanim napadima. No kako branitelji utvrde odolijevahu, car nakon gubitka velikog broja ljudi podiže tabor i, ništa ne postigavši, ode u Mosinopolj. Obnovivši tamo redove svoje vojske, početkom proljeća provali u Bugarsku i opsadom zauze utvrdu zvanu Longo. Posla zatim Davida Arijanita i Konstantina Diogena na Pelagonsko polje, odakle oni dovedoše mnogo zarobljenika i životinja. Car naloži da spale spomenutu utvrdu Longo, a tamo zarobljene ljude podijeli na tri skupine: jedan ih dio dade svojim saveznicima Rusima, druge Rimljanima, a treću skupinu zadrža za sebe. Odatle krenu u Kostur, no nakon nekoliko napada i bezuspješnih pokušaja da zauzme taj grad, na koncu se povuče. Naime, Ticije, namjesnik u Dorostolu i sin plemića Teodata Iberca, izvijesti pismom cara kako Bugarin Krakras bijaše pripremio snažnu vojsku i ujedinio se s Ivanovom vojskom, te da su spremni, pošto su pridobili na svoju stranu i Pečenege, za napad na rimske pokrajine. Doznavši to, car smjesta krenu drugim putem te, prolazeći onuda, osvoji i spali beogradsku utvrdu, a obnovi, naprotiv, Vereju. Uništivši utvrde Ostrovo i Molisko, ne krenu dalje, budući da mu u međuvremenu stiže vijest kako Krakras i Ivan, uvjerivši se u izdaju Pečenega, bjehu odustali od pohoda protiv Rimljana. Car na povratku zauze, međutim, grad Setenu, gdje bijaše Samuilova utvrda, u koju kralj bješe sklonio veliku količinu žita. Car to žito razdijeli svojim vojnicima, a sve ostalo spali. Doznavši potom kako se Ivan sa svojim ljudima nalazi nedaleko toga mjesta, posla kao prethodnicu zapadne i solunske odrede pod zapovjedništvom Konstantina Diogena. No Ivan im putem bijaše postavio zasjede, a car, strahujući za život svojih ljudi, uzjaha i stupi pred svoje ljude te im reče samo ovo: »Ima li među vama hrabrih ljudi, nek' me slijede«, nakon čega smjesta pohita naprijed. Kad to vidješe Ivanove uhode, prestrašeni se vratiše Bu-
437 garima, ne čineći pritom ništa drugo (kako piše Cedren), osim što vikahu »*Bezeite, Cessar*«, što na jeziku Bugara i drugih Slavena znači »bježite, evo cara«. Nato Ivan Vladislav sa svim svojim ljudima stade bježati pred Rimljanima bez ikakva bojnog reda, a carska vojska krenu za njim u potjeru i ote mu mnogo konja i opreme, a zarobiše i njegova bratića. Car se nakon toga, dana devetog siječnja, vrati u Voden. No Ivan Vladislav ne odustajaše od toga da Rimljanima nanosi najveća zla za koja imaše mogućnosti i snage. Skupivši, dakle, snažnu vojsku, ode u Drač, no po dolasku, nakon dvije godine i pet mjeseci vladavine, poginu, a ne zna se (kako kaže Cedren) od čije ruke. Kad plemić Nicefor Pegonit, namjesnik u Draču, potvrdi vijest o Bugarinovoj smrti, car smjesta podignu tabor i na putu u Hadrianopolis susretnu Krakrasova brata i sina, koji mu donijeơe radosnu vijest da mu se trideset i pet utvrda bijaše predalo. Car ih stoga dostojno nagradi i Krakrasu dodijeli plemićki naslov, budući da mu bjehu predali, među ostalima, i onu tako slavnu utvrdu Pernik. Za careva boravka u Mosinopolju, dođoše k njemu i izaslanici Pelagonije, Morozvizda i Lipenije, predajući sve gradove pod njegovu vlast. Ode zatim u Serez, gdje primi Dragomusa, koji mu preda Strumicu i dovede sa sobom Ivana, namjesnika u Kaldini, kojeg Samuilo bijaše zarobio i držao u zatočeništvu dvadeset i

Bugarski zapovjednik Ivance potuče Rimljane.

Mnoga bugarska mjesta potpadnu pod carevu vlast.

Setena, Samuilova utvrda.

Dukljanin kaže da ga je ubio anđeo Gospodnji.

Trideset i pet bugarskih utvrda preda se caru.

Dragomus izda Strumicu.

dvije godine, a car za to dodijeli Dragomusu plemićki naslov. Tek što se car približi Strumici, izađe mu u susret bugarski nadbiskup David, noseći pismo Marije, žene Ivana Vladislava, u kojem obećavaše da će prepustiti caru cijelu Bugarsku, no uz uvjet da on udovolji njezinim zahtjevima. Car se tu sasta i s Bogdanom, gospodarom udaljenijih utvrda smještenih u unutrašnjosti Bugarske, te i njega proglasi plemićem, budući da Bogdan bijaše već prije dokazao svoju naklonost caru, ubivši svog punca. Nakon toga, car ode iz Strumice u Skopje i preda taj grad na upravu plemiću Davidu Arijanitu, te se vrati, svrnuvši putem i u utvrde Štip i Prosek, gdje ga podanici dočekivahu klicanjem i pjesmom, slaveći pobjedu. Skrenuvši odatle na desnu stranu, uđe u Ohrid i tu utabori svoju vojsku.

Položaj Ohrida.

Grad Ohrid smješten je na visokom brijegu u blizini velikoga jezera, iz kojeg u smjeru sjevera istječe
rijeka Drina, da bi zatim skrenula na zapad i nastavila 438
sve do ušća na Jonskom moru kod utvrde Ilis. Grad taj bijaše prijestolnica cijele Bugarske, a tu bijahu njihove riznice, koje car tom prilikom otvori i pronađe u njima velike svote novca, zlatne krune optočene dragim kamenjem i stotinu stotica zlata. Od tog blaga razdijeli darove svojim vojnicima, a za namjesnika u gradu imenova plemića Eustacija Dafnomila i postavi tamo snažnu vojnu posadu. Izađe zatim iz grada i tamo vrlo milostivo primi ženu Ivana Vladislava s njezina tri sina i šest kćeri, a s njima bijaše i nezakoniti Samuilov sin, kao i dvije kćeri i pet sinova Samuilova sina Radomira.

Vladislavova žena se zajedno s djecom preda caru.

Jednoga od petorice Radomirovih sinova Vladislav bijaše oslijepio u isto vrijeme kad bijaše ubio i njegova oca Radomira sa ženom i zetom Vladimirom. Marija imaše s Vladislavom još tri sina, no oni bjehu pobjegli na planinu Tmor, jednu od najviših Keraunskih gora, s obzirom da nipošto ne htijahu izaći pred cara.

Planina Tmor.

On pak naloži da Mariji svi iskažu dužno poštovanje. Bje to razlogom što dođoše k njemu i mnogi drugi bugarski uglednici, među kojima bijahu i Nestorica, Caric i mladi Dobromir, svaki sa svojim pješačkim odredima. Car se vrlo rado sasta s njima i iskaza im počasti koje dolikovahu njihovu položaju. Na koncu dođe k caru i Vladislavov sin Prosijan s braćom koja se, kako rekosmo, bjehu povukla na planinu Tmor,

Mnogi se bugarski uglednici predaju caru.

odakle bjehu zatim prisiljeni otići zbog neprekidne opsade pod kojom ih vojnici držahu na carev nalog. Kad im car dade dopuštenje slobodnog prolaska, svojevoljno se predaše, a on ih ohrabri lijepim riječima i udovolji njihovim molbama. Nakon toga napusti Ohrid i stiže na Prespansko jezero, gdje podignu dvije utvrde, jednu na brdu smještenom točno u sredini, koju prozva Vasilida, a drugu na spomenutoj močvari ili, točnije, jezeru. S Prespanskog jezera ode zatim u Devol, gdje uspostavi sud, nakon čega ponovno primi Prosijana i njegovu braću, koja redom obećaše vjernost caru, a on Prosijanu dodijeli naslov magistra, dok njegovu braću proglasi plemićima. Braća dovedoše tamo i Ivanceta, kojem bjehu iskopane oči, a neće biti naodmet ispripovijedati ovdje kako ih bijaše izgubio jer čuti to, bit će, kako mi se čini, koliko zanimljivo, toliko i neobično.

Car Bazilije izgradi utvrdu Vasilidu.

Nakon Vladislavove smrti, njegova se žena Marija i drugi bugarski uglednici, kako rekosmo, predaše caru.
439 Ivance jedini pobježe i zauze jednu gotovo nepristupačnu goru. Pod svojom vlašću držaše kraljevsku utvrdu s vrtovima i drugim divotama, koju neki zvahu Brohot, a drugi Proništa. Pružajući otpor kralju, nastojaše zagospodariti cijelim Bugarskim kraljevstvom, što pokvari i uništi mnoge careve zamisli i nakane. Skrenuvši s glavnoga puta na jug, car dođe u Devol izvidjeti što može učiniti, hoće li Ivance položiti oružje i pokoriti mu se, ili će se morati sukobiti s njim i nadjačati ga u boju. Za svoga boravka tamo, pokuša pismima uvjeriti Ivanceta da odustane od toga pothvata, jer mu na koncu ne može donijeti ništa osim potpune propasti, no ovaj mu tako spretno odgovori, da ga više od pedeset i šest dana održi u neizvjesnosti. Kad ohridski namjesnik Eustacije vidje kako je car zamišljen i kako ga muče teškoće s Ivancetom, povjerivši se samo dvojici slugu u čiju vjernost bijaše potpuno siguran, ostvari svoj naum na sljedeći način.

Brohot, divote bugarskih kraljeva.

Bijaše dan Uznesenja Marijina kada Ivance, kako je običaj u slavenskih naroda, pozivaše svoje ljude na gozbu na koju dolažahu ne samo susjedi i znanci, već i ljudi iz udaljenih krajeva i stranci. Eustacije ode na svečanost bez poziva, pa kad ga uhvatiše straže koje čuvahu prolaze, zamoli da izvijeste o tome Ivanceta i da mu kažu da

Kako Rimljani oslijepiše Ivanceta.

želi razgovarati s njime. Kad Ivance ču za to, iznenadi ga
što Eustacije bijaše sâm od sebe došao ravno neprijatelju
u ruke, te ga dade dovesti i veselo ga primi. Po završetku
jutarnje službe, kad svi odoše kućama, Eustacije reče
Ivancetu da ima s njime razgovarati nasamo, a ovaj, vje-
rujući kako se Eustacije bijae zasigurno odmetnuo od
Rimljana i kako htijaše razgovarati o stvarima važnim za
obojicu, uze ga pod ruku i udalji poslužitelje. Šetahu ta-
ko nekim mračnim mjestom, punim stabala jabuke, čije
krošnje bijahu tako guste da se ni glasa ne mogaše čuti.
Ostavši, dakle, sami, Eustacije, muž krupan i snažan,
odmah nasrnu na Ivanceta, obori ga na zemlju i stane
mu koljenima na prsa, ne dopuštajući mu gotovo ni da
diše. Tada dade znak dvojici svojih slugu da dotrče, a
oni, čim stigoše, začepiše Ivancetu usta ubrusom, tako
da ne može vikati ni dozvati pomoć, te mu iskopaše oči.
Odvedoše ga zatim u njegove dvore, a oni, popevši se na
tavan, isukanih mačeva stadoše čekati napad neprijate-
lja. Ivancetovi ljudi, čuvši za takvu smjelost, pohitaše 440
smjesta u dvore, tko naoružan mačem, tko kopljem i lu-
kom, a tko kamenjem, dok drugi donašahu drva i upalje-
ne zublje vičući: »Ubijmo ih, spalimo ih, sasjecimo ih,
kamenujmo ih i nek' nitko ne oprosti ovim zlotvorima i
zločincima.« Vidjevši tu strku i bijes Bugara, Eustacije,
premda bijaše siguran da će poginuti, nastavljaše hrabri-
ti svoje drugove da ne klonu i da se ne predaju neprijate-
lju u ruke poput plašljivih ženskica, jer ionako se nemaju
čemu drugom nadati, osim smrti, i to jadnoj i okrutnoj
smrti. Pomoli se zatim na prozoru i rukom dade znak
Bugarima da se malo umire, te im ovako prozbori: »Vi

Eustacijeva besjeda Bugarima.

vrlo dobro znate, narode bugarski, da između mene i va-
šega gospodara nikada nije bilo osobnih neprijateljsta-
va, jer on je Bugarin, a ja sam Rimljanin. Štoviše, nisam
ni Rimljanin iz Tracije ili iz Makedonije, već sam iz Male
Azije, a koliko je ona udaljena od vaše domovine, znat će
učeni ljudi. Stoga svim imalo razumnim ljudima neće bi-
ti teško povjerovati kako se nisam nepromišljeno, već
natjeran nuždom, upustio u ovaj pothvat, jer inače bih
morao biti i više nego lud da izložim vlastiti život tako
očitoj pogibli. Shvatit ćete, dakle, da sam sve što sam
učinio, učinio na nalog i zapovijed svoga cara. Želite li

nas ubiti, vama smo na milost i nemilost, no nećemo
pasti ili položiti oružje prije no što osvetimo svoju smrt,
jer borit ćemo se do smrti. Poginemo li, što je vjerojatno
i, štoviše, nužno, budući da nas je malo usred tolikog
mnoštva, blažena će biti naša smrt, jer sigurni smo da će
našu prolivenu krv osvetiti onaj kojem se vi želite dugo
opirati.« Bugari, čuvši te riječi i uvidjevši da su ostali bez
vođe, a da je car s vojskom blizu, umiriše se, te stariji me-
đu njima odgovoriše da će pristati priznati rimskog cara
za svoga gospodara i da će mu obećati svoju odanost.
Eustacije tada bez ikakva otpora odvede Ivanceta caru,
koji za tako plemenito djelo nahvali Eustacija do neba i
dodijeli mu namjesništvo u Draču, te darova sva pokret-
na dobra Ivancetova, kojega, naprotiv, zadrža pod stra-
žom. Istodobno stiže i Nikolica, koji već prije bijaše toli-
ko puta uhvaćen, pa pušten. Dok on bijaše pod opsadom
441 u planinama, kamo bijaše pobjegao, neki njegovi druzi
padoše u zarobljeništvo, a drugi se svojevoljno predaše.

Bugarin Nikolica u carevoj vlasti.

Nikolica dođe noću u tabor, no car mu ne dopusti da se
pojavi pred njim, već ga posla u Solun i naredi da ga ta-
mo drže pod stražom. Nakon toga, car uvede potpun red
u naseobine Drač i Hadrianopolis, pa ostavivši u svojim
pokrajinama vojnike sa zapovjednicima, dopusti rim-
skim robovima da oni, koji to žele, slobodno ostanu, a

Dvije Samuilove kćeri napadnu Vladislavovu ženu.

drugi da krenu za njim. Po carevu dolasku u Kostur, do-
vedoše pred njega dvije kćeri Samuila Bugarina, a kad
one primijetiše uz cara Mariju, ženu bivšeg bugarskog
kralja Vladislava, mahnito nasrnuše na nju, kao da je ho-
će ubiti. No car obuzda i utiša njihov bijes obećanjem da
će ih obdariti velikim blagom i kraljevski ih udati, a Mari-
ji dodijeli čast zoste i posla je njezinim sinovima u Kon-

Car sruši utvrde u Srbiji.

stantinopol. Naloži potom Ksifiji da sruši sve utvrde u
Srbiji i u Sosku, a on sâm ode u utvrdu zvanu Stago, gdje
mu dođe u pohode beogradski knez Elemag sa svojim
druzima u služinskom odijelu. Napustivši Stago i prola-

Car promatra kosti Bugara poginulih u boju.

zeći kroz Cetunij, stade promatrati kosti Bugara palih u
bici u kojoj Nicefor bijaše odnio pobjedu nad Samuilom.
Osta zadivljen tim prizorom, no još i više zidom zvanim
Scelos, koji u svrhu zastrašivanja Bugara bijaše podignut
u Termopolisu kod Rupena. Odmah po dolasku u Ate-
nu, uđe u crkvu Majke Božje, kojoj javno zahvali na pob-

jedi, a crkvi ostavi mnogo bogatih darova. Iz Atene se
Slavodobitno ulazi u grad kroz Zlatna vrata.
vrati u Konstantinopol, u koji ga slavodobitno uvedoše
kroz Zlatna vrata, sa zlatnom krunom na glavi, dok ispred njega iđahu Marija, Samuilove kćeri i drugi Bugari.
Tako Rimljani podjarmiše Bugarsko kraljevstvo i zad-
Bugarsko kraljevstvo osta pod rimskom vlašću 35 godina.
ržaše vlast nad njime sljedećih trideset i pet godina. No
tijekom čitavoga tog razdoblja, Bugari nikako ne mirovahu, budući da nigda prije ne bijahu služili nikome, već,
naprotiv, njihovi preði bjehu gotovo pokorili Rimsko
Carstvo i obvezali ga na plaćanje danka. Ne uzmanjka
među njima ni onih koji, ne bi li ih potaknuli i probudili,
pripovijedahu slavne pothvate naroda njihova slavenskog, vječnog pobjednika i sviknulog vladati drugima.
Bugari se ponovno oslobode zahvaljujući Doljaninu.
Tako se za vladavine cara Mihaela Paflagonca Bugari
latiše oružja sa starim žarom i zbaciše rimski jaram zahvaljujući jednom svom Bugarinu, po imenu Doljanin. Bijaše on skromna podrijetla, no čovjek razborit. Bijaše on
rob u Konstantinopolu, odakle pobježe i vrati se u Bu- 442
garsku, gdje stade pripovijedati kako je nezakoniti sin
negdašnjega gospodara Bugarske Arona. Ne prođe
mnogo vremena, kad potaknu sav onaj puk na pobunu
protiv Rimljana i nagovori ih da u neprijateljskom pohodu uđu u Traciju. Car posla jednoga svog zapovjednika
da im se suprotstavi, no ovaj vrlo loše postupaše sa svojim vojnicima koji na koncu nasrnuše na njega, te da u
bijegu ne bijaše produžio korak, bez dvojbe bi tamo izgubio život. Zatekavši se bez vođe, vojnici izabraše za zapovjednika jednoga između sebe, Tihomira, rodom Bugarina, a proglasiše ga k tome i kraljem Bugarske. Kra-
Bugarin Tihomir izabran za zapovjednika Rimljana i kralja Bugarske.
ljevstvo se tako podijeli; na jednoj strani bijahu pristaše
Doljanina, na drugoj Tihomir sa svojima. Doljanin se ne
dosjeti drugog načina kojim bi se oslobodio protivnika,
osim prijevarom, te jednoga dana posla po Tihomira,
poručujući mu da se želi udružiti s njime u ratu protiv
Rimljana i u vladanju kraljevstvom. Povjerovavši tim
njegovim riječima, Tihomir dođe u Bugarsku, a Doljanin
Doljaninova besjeda Bugarima.
okupi sve ljude na sabor, usred mnoštva podignu sudište
i ovako prozbori: »Slava i veličina bugarskog carstva nije
uistinu smjela dopustiti da ugled bugarskog naroda, koji
je tijekom stoljeća pokorio mnoga kraljevstva i carstva,
bude pomračen ne samo od Rimljana nego ni od jedne

druge moćne države na ovome svijetu. Pa ipak, budući
da zbog grijeha naših Bog tako hoće, nije nikakvo zlo s
blagošću prihvatiti i prigrliti sve što nam nebo odredi. No
sada smo, kako vidite, gotovo već zadobili staru svoju
slobodu, a ništa nas drugo ne priječi da sretno napredujemo, izuzev nesloge između mene i Tihomira, jer, kako
se obično kaže, kraljevstvo ne pripušta druga. Stoga, že-
Kraljevstvo ne pripušta druga.
lite li za sebe boljitak, odaberite jednoga od nas za svoga
kralja. Priznate li da sam Samuilova roda, udaljite Tihomira od mene; izaberete li njega, protjerajte mene iz kraljevstva.« Tada svi uglas pozdraviše Doljanina, kralja
Pobunjeni Bugari ubiju Tihomira.
Bugarske, a Tihomira na smrt kamenovaše. Doljanin odmah nakon toga krenu u pohod protiv Drača, pa kad ga
osvoji, prodre u Grčku i zagospodari Nikopoljem s okol-
Doljanin prodre u Grčku i osvoji grad Nikopolje.
nim područjem. Doznavši za tu pobunu Bugara, car odluči osvetiti se njezinu začetniku. Dok još bijahu u tijeku
sve nužne pripreme za rat, dođe čovjek koji ga oslobodi
te brige. Naime, Alusijan, sin Arona Bugarina, koji bijaše
proglašen plemićem za svoga boravka među Rimljani-
443 ma, učini ne znam što protiv cara, koji mu zato zabrani
ulazak u carske dvore, kao i kretanje Konstantinopolom,
te ga prisili da se povuče u svoj dom i tamo ostane. Kad
Alusijan ču za pobunu Bugara, zaputi se u Bugarsku prerušen u Armenca. U prisnim razgovorima koje tamo zapodjenu s ljudima, stade naumice spominjati Arona, govoreći Bugarima: »Da sad kojim slučajem dođe ovamo
neki zakoniti Aronov sin, ne čini li vam se da bi mu trebalo dati prednost pred nezakonitim?« Svi nato odgovarahu kako im je iznad svega želja imati za kralja pravog i
zakonitog Aronova sina. Alusijan tada otkri tajnu nekom
čovjeku koji bolje od drugih poznavaše Aronovu obitelj.
Ovaj, pomno mu se zagledavši u lice, reče da želi vidjeti
jedan drugi, sigurniji znak, koji bi rastjerao sve sumnje, a
bijaše to jedan crni madež na ruci, obrastao gustim dlakama. Vidjevši i taj znak, shvati da je Alusijan uistinu
Aronov sin, te se baci pred njim na koljena, obgrli mu noge i razglasi i drugima da se tu pred njima nalazi čovjek
kraljevskog roda. Mnogi potaknuti time napustiše Doljanina i prikloniše se Alusijanu, no uvidjevši da zbog njihove podijeljenosti Bugarsko kraljevstvo ne može još zadugo opstati, dogovoriše se da će zajednički i složno vladati

kraljevinom. No kako Alusijan bijaše i spretniji i spremniji na prijevare, nadmudri Doljanina. Naime, upriličivši raskošnu gozbu, pozva uz ostale i Doljanina, te ga tijekom gozbe sveza i oslijepi.

Doljanin oslijepljen, te zavlada Aronov sin Alusijan.

Postavši tako jedinim gospodarom Bugarske, poruči caru da želi ponovno podvrgnuti Bugarsko kraljevstvo rimskoj vlasti, no tek kad mu bude zajamčeno da će ga car zauzvrat ljubazno primiti i nagraditi u skladu s njegovim zaslugama, na što mu car odgovori da će Rimsko Carstvo nedvojbeno ispuniti sve što poželi. Alusijan stoga ode u Konstantinopol, gdje ga odmah proglasiše magistrom, a Bugari, na taj način izdani i bez vođe, vrlo se lako ponovno nađoše pod rimskim jarmom.

Alusijanovom izdajom Bugari potpadnu pod vlast Rimskog Carstva.

Svejedno, ne prođe ni godina dana, a Nedjeljko, jedan od bugarskih velikaša, podignu narod na bunu. Ubiše carskog namjesnika, te naoružani krenuše u pohod, nanoseći, kao i obično, velike štete Rimljanima.

Ponovno se oslobode.

Zavlada Nedjeljko.

Oni, nemajući mogućnosti da učine bilo što drugo i ne pronalazeći drugog lijeka tolikim nevoljama, potkupiše velikom svotom novca neke Bugare, te na jednoj gozbi dadoše mučki ubiti Nedjeljka. 444 Otada, a bijaše to, prema nekim tvrdnjama, godine 1175., pa sve do vladavine Izaka Angela, oko godine 1185., Bugari ostaše pod rimskom vlašću.

Mučki je ubijen, a Rimljani pokore Bugarsku.

Premda je Rimsko Carstvo tijekom čitavog toga razdoblja slalo svoje namjesnike u to kraljevstvo, Bugari se ne obazirahu pretjerano na njihove zapovijedi i zahtijevahu od njih da vladaju slijedeći pritom više volju Bugara negoli onu Rimljana, a svaki put kad ne bi bilo tako, svi bi se redom počeli buniti. Budući da Rimljani često ratovahu i na istoku i na zapadu, ne bijaše ni jednog pohoda (kako piše Georgij Cedren) u kojem Bugari ne bi sudjelovali sa svojom konjicom. Stoga, tako dugo dok taj slavenski narod bijaše ujedinjen s Rimljanima, njihovo carstvo postizaše uspjehe. No za vladavine Izaka Angela, zbog pljačke njihovih stada i zbog visokih nameta kojima bijahu preopterećeni, Bugari, koji ionako nigda nisu pretjerano poštovali Rimljane, otvoreno se pobuniše protiv Rimskog Carstva.

Petar i Asen potiču Bugare protiv Rimskog Carstva.

Začetnici te bune bijahu dva brata, bugarski velikaši Petar i Asen, kojega Grci zvahu Asane. Kako se ne bi činilo da to čine bez razloga, braća odoše k caru u Kipsele s molbom da ih uvrsti i pribroji rimskim legijama, te da im potom dodije-

li neki mali posjed na planini Hemos. Kad ni jedan ni drugi ne dobiše ništa od toga, stadoše se potajice tužiti kako ne samo da im molbe ne bjehu uslišane, već povrh toga bjehu odbijeni s prezirom. Pritom naumice pustiše da im pobjegne koja riječ iz koje bi se dalo naslutiti da će se po povratku kući pobuniti, poglavito Asen, kao čovjek smion i okrutan, koji zbog svog preslobodnoga govora bijaše na nalog Ivana Sevastokratora dobio zaušnicu. Vrativši se kući nezadovoljni, osvetiše se potom Rimskom Carstvu tako da (kako piše Niceta Honijat u životopisu Izaka Angela) nema toga ljudskog jezika koji bi mogao pronaći riječi i opisati sve njihove osvete protiv Rimskog Carstva, kao i pustošenja koja ostaviše za sobom u rimskim pokrajinama.

Bugari, propast Rimskog Carstva.

No kako ne bijaše sasvim lako nagovoriti Bugare da se late oružja protiv Rimljana, s obzirom na brojne teškoće koje bi se mogle ispriječiti, braća na vlastiti trošak izgradiše crkvu Svetog Demetrija Mučenika, ne bi li time ohrabrili duhove.

Iznašašće kojim Petar i Asen pobuniše Bugare.

Naime, skupiše u crkvi velik broj ljudi obaju spolova opsjednutih vra-
445 gom, a među njih postaviše i druge koji, pretvarajući se da su i oni opsjednuti, stadoše vikati da je došlo vrijeme koje Bog bijaše odredio za povratak Bugara staroj svojoj slobodi i da je zato Kristov mučenik Sveti Demetrije napustio solunsku metropoliju i tamošnji hram, te došao k njima da im pomogne. Kad to čuše Bugari, kao da ih sâm Bog bijaše nadahnuo, osmjeliše se i vrati im se snaga, te stadoše vikati kako se ne smije dalje odgađati, već se valja latiti oružja i napasti Rimljane, a one koje budu zarobili u ratu smjesta ubiti, ne obazirući se na molbe i odbijajući bilo koju cijenu ili dar koji bi im ovi mogli ponuditi, pokazati se u tome tvrđi od dijamanta. Tako se čitav taj pobunjeni i žarom obuzeti bugarski narod lati oružja. Spomenuti se Petar tada okruni zlatnom krunom i navuče grimiznu obuću, prema navadi bugarskih kraljeva, a i svom bratu Asenu prizna kraljevski naslov.

Petar se okruni kraljevskom krunom i napadne rimske zemlje.

Zadrža se nekoliko dana u napadu na Veliki Preslav, pa kad vidje da ne može ništa učiniti, napusti to mjesto. Nevjerojatnom brzinom stade osvajati rimske zemlje i utvrde, iz kojih odnese bogat plijen i zarobi brojne rimske uglednike. Car stoga krenu s cijelom svojom vojskom u pohod protiv njega, ali se Petar tada sa svojim Bugarima povuče u ob-

ranu teško prohodnih prolaza, gdje neko vrijeme junački pružahu otpor i odbiše careve napade. Dogodi se tada, suprotno svim očekivanjima, da se na čitav taj kraj spusti gusta magla, koja bijaše od velike pomoći Rimljanima, jer zaklonjeni njome iznenada nasrnuše na neprijatelje, te ih nagnaše da pobjegnu i napuste položaje. Asen se tada, zajedno s bratom i nekolicinom velikaša prešavši Dunav, obrati za pomoć obližnjim Vlasima. U međuvremenu se caru pruži mogućnost da opustoši cijelu Bugarsku i da postavi svoje posade u gradove, kojih bijaše mnogo na Hemosu, a još više, zapravo najvećim dijelom, na strmim hridima i na visokim i nepristupačnim brdima. Car, međutim, ne učini ni jedno ni drugo, već se ograniči na to da spali nešto usjeva, te se vrati natrag, ostavivši tako stanje u zemlji još gorim nego prije, budući da se Bugari tada još više osmjeliše protiv Rimljana. Po povratku u Konstantinopol, car se stade hvaliti kao da je pokorio neprijatelja. Bijaše tamo neki sudac, po imenu Leon Monasteriot, koji oštroumno govoraše kako je ža-
lobna duša Bazilija Bugaroubojice; on, naime, potukavši 446
sasvim Bugare, bijaše donio odredbu, ako bi kojim slučajem Bugari ikad više ustali na oružje, da valja slijediti njegov primjer, te da svatko tko stupi u borbu s njima, mora prije svega nastojati podići tabor u njihovoj zemlji, a zatim sve opustošiti i spaliti. Taj edikt protiv Bugara car zatim izvjesi na vrata sotenskog samostana. Bugarski se kralj Asen, pripremivši vojsku sastavljenu podjednako od Bugara i od Vlaha, vrati u domovinu, pa kad je zateknu potpuno slobodnom, posta još bezočnijim no prije. Nezadovoljan samo Bugarskom i svojim mirnim posjedom, ponovno stade harati Rimskim Carstvom, čvrsto odlučivši da će, kao što to bijaše nekad, Bugarskom kraljevstvu pridružiti i Srbiju. Uza sve to, car mu se ne htje osobno suprotstaviti, već posla svog strica Ivana Sevastokratora, koji u sukobu s neprijateljem pokaza svu svoju srčanost. No budući da ga potom optužiše da žudi za carskim naslovom, car mu zapovijedi da se vrati natrag, a umjesto njega posla Ivana Kantakuzena Cezara, oženjena carevom sestrom. Ivan bijaše čovjek visoka stasa, velikodušan, zvonka glasa, a bijaše vičan i iskusan ratnik, no zbog pretjerane njegove smjelosti, svagda ga

Odredba cara Bazilija protiv Bugara.

pratiše (kako piše Niceta u 1. knjizi) loša sreća, te ga Andronik na koncu oslijepi. Kad Ivan, dakle, vidje da se Bugari bijahu povukli u planine, ne prosudi kako razlog tom njihovu povlačenju bijaše odmor nakon tolikih napora ili namjera da se sklone na sigurnije mjesto, već radije to pripisivaše njihovu strahu i malodušnosti. Stoga se sasvim neoprezno utabori u ravnici, ne pobrinuvši se ni da utvrdi tabor opkopima, niti da postavi jake straže. Bugari pak, primijetivši to, krenuše u napad noću, te Ivan jedva uspje pobjeći, a njegova vojska pretrpje poraz i bje izložena strašnim mukama. Nekima, naime, Bugari odrubiše glavu, dok druge uhvatiše žive, a prema onima koji bježahu u Cezarov šator, Cezar je postupao okrutnije nego prema samim neprijateljima, te ne prestajaše grditi ih, nazivajući ih izdajicama carstva. Ne bi li izbrisao toliku svoju sramotu, naoružan uzjaha arapskoga konja, pa sa štitom u ruci pojuri prema neprijatelju, vičući iz svega glasa: »Za mnom!«, ne videći i ne znajući ni kamo ide, ni što se događa u njegovu taboru. Kad car ču za njegov neuspjeh i nesposobnost, pozva ga da se vrati kući, a umjesto njega posla Branu Aleksija, čovjeka niska rasta, no rijetke oštroumnosti i ne manje razboritosti, kojega u to vrijeme smatrahu jednim od najboljih vojskovođa. Povede on vojsku i poka-
447 za veliki oprez pri postavljanju tabora, a za napredovanja vojske zahtijevaše da se održava bojni poredak, kao da će svakoga trena zametnuti bitku. Glavni mu cilj bijaše nanijeti štete i osvetiti se neprijatelju, no pazeći pritom da ne dovede u opasnost svoje ljude. Izdržavši, dakle, mnoge napore puta i prolazak kroz teško prohodne klance, konačno stiže do mjesta zvanog Crno brdašce. Postavi tabor na tomu mjestu, dajući svima nadu u kakav častan pothvat. No kako mu svagdašnja želja zapravo bijaše zauzeti carstvo, pokaza se tada u pravom svjetlu i bje od velike pomoći Bugarima. Nedugo potom ga svejedno sustignu kazna, jer kad se u boju uhvati u koštac s Corradom Cesareom, markizom od Monferrata, poginu u okršaju. Bugari u međuvremenu svejednako nastojahu nanijeti što veće štete Rimljanima, pa kako car ne mogaše to dalje podnositi, odluči još jednom osobno krenuti u pohod protiv Bugara. Odluči se na to tim prije što bijaše doznao da neprijatelj ima uza se brojne skitske legije i da se više

Ivan Kantakuzen oslijepljen.

Bugari potuku Rimljane.

Ratnik Brana Aleksije.

Pogine od ruke Corrada Cesarea.

ne povlači u planine, već da je utaboren na području Agatopolisa, gdje pustoši i uništava tamošnja mjesta. Ne uspjevši u tom trenutku skupiti primjerenu vojsku, car krenu s malo vojnika, pa stigavši do Taurokoma, mjesta u blizini Hadrianopolisa, tu pričeka ostatak snaga. Naime, bijaše zapovijedio Corradu Cesareu da ne oklijevajući krene za njim. Ovaj to isprva obeća, no potom, promislivši kako su njegove nade kod cara zapravo uzaludne i ne ostvaruju se, predomisli se, te se ukrca na jednu novu i čvrstu lađu i otplovi u Tir. Tamo ga ljudi njegova naroda primiše kao da je odgovor što im ga Bog šalje, a on se potom odupre Saracenima i zadobi natrag Jaffu, zvanu također i Acre, kao i druge gradove.

Corrado Cesare zadobi natrag Jafu.

No nedugo nakon toga, izginu mnogo uglednih kršćana koji na vlastiti trošak bijahu krenuli za Corradom u taj pothvat, a Corrada, koji gotovo da još ne bijaše pokazao svu svoju hrabrost, ubi neki Kasijac.

Kasijci i njihove navade.

Taj narod, naime, tako štuje i iskazuje svaku počast svome gospodaru, da su svagda spremni na posluh, te je dovoljan jedan njegov mig da se bez razmišljanja strmoglave s kakve strmine, srnu na oštre mačeve, bace se u valove i u razbuktali plamen, a kad hoće ubiti nekog neprijatelja svoga gospodara, prijateljski mu pristupe ili se pretvaraju da su izaslanici, te ga tako napadnu mačem koji nose skriven, ne obazirući se
pritom i ne hajući što će biti s njima i kakvu će kaznu ili 448
muke pretrpjeti zbog toga. No vraćam se sad caru. Kad vidje u kakvu se položaju zatekao i kako Bugari još uvijek haraju rimskim pokrajinama, odabra tisuću ljudi, dade im najbrže konje i napusti Taurokom u potrazi za neprijateljem, a ujedno zapovijedi da kola s ljudima nesposobnim za rat odu u Hadrianopolis.

Bugari haraju Lardejom.

Uto stigoše uhode s viješću da Bugari haraju mjestima u blizini Lardeje i da se, pošto su poubijali i zarobili mnogo ljudi, krcati plijenom spremaju na povratak kući. Car tada zapovijedi da se oglase trublje, uzjaha i krenu put Basterne, no kad stiže tamo, budući da nigdje ne bijaše ni traga neprijatelju, odmori vojsku i nakon tri dana zaputi se u Beroj. Ne bijaše se još ni udaljio, kad se pojavi neki čovjek noseći caru loše vijesti, naime, da se neprijatelj nalazi u blizini i da se kreće usporenim korakom, bilo zato što ne očekuje neprijateljski napad, ili možda stoga što je krcat plijenom.

Car nato smjesta podijeli vojsku i svakom zapovjedniku dodijeli njegove snage, pa krenu putem odakle mogaše čuti dolazak neprijatelja. Ovi, čim ugledaše Rimljane, predaše plijen na čuvanje nekim bugarskim i skitskim odredima, naloživši im da se najkraćim putem pokušaju domoći planina, a oni neustrašivo stanu čekati rimsko konjaništvo.

Asen hrabri svoje ljude.

Tada Asenov brat Petar, hoteći ohrabriti svoje ljude, viknu iz sveg glasa: »Došlo je vrijeme, vojnici moji hrabri, da zadobijemo staru svoju slobodu, ugled i slavu izgubljenu; sad morate pokazati Rimljanima da im je boriti se sa sinovima i potomcima onih kojima negda plaćahu danak.« Bugari nato nasrnuše na neprijatelje takvom žestinom, da se ovi već pri prvom naletu dadoše u bijeg.

Bugari potuku rimsku vojsku i natjeraju cara u bijeg.

Car, uvidjevši da je napušten, i sâm stade bježati i tako dođe do Hadrianopolisa. Videći potom kako Bugari i dalje napreduju pljačkajući i paleći sve pred sobom, taj put skupi dovoljno vojske i krenu u pohod protiv neprijatelja u Beroj.

Bugari ponovno potuku carevu vojsku.

Zametnuše tamo krvav boj, a car pretrpje poraz, no zatim svejedno velikom brzinom još jednom skupi vojsku i povede je u Agatopolis protiv neprijatelja koji spaljivahu jedno za drugim mjesta u blizini Plovdiva. Kad carske snage htjedoše priteći u pomoć tamošnjem pučanstvu, Bugari im se učas nađoše iza leđa, harajući mjestima koje neprijatelj tek bijaše napustio. Vođa im u svemu tome (kako piše
449 Niceta Honijat) bijaše Asen, muž hrabar i snalažljiv i u najnesigurnijim prilikama. Car zbog svega bijaše utučen, ne znajući što mu je činiti, no svejedno odluči da je najbolje otići u Zagorje i iskušati Bugare, te vidjeti može li ih kako pobuniti protiv Asena. Uvjerivši se konačno u njihovu postojanost, gotovo očajan odusta od pothvata.

Srbi napadnu Bugarsko kraljevstvo.

Istodobno (kako piše Zonara u životopisu Mihaela, sina cara Duke), Hrvati, inače zvani i Srbi, napadnuše Bugarsko kraljevstvo i zauzeše tamo neka mjesta, premda nakon mnogih krvavih bitaka biše prisiljeni na povlačenje u svoju zemlju. Osiguravši se, dakle, sa svih strana, Bugari još više uznastojaše vratiti pod svoju vlast ostatak kraljevstva i naškoditi Rimljanima. To potaknu cara da skupi više ljudi no ikad prije, te odluči ući u Bugarsku. Prošavši kroz Anhijal, krenu najkraćim putem preko planine Hemos, pa iako se zadrža u zemlji

Bugari poraze cara i potuku njegovu vojsku.

dva mjeseca, svejedno ne postignu ništa. Naime, naiđe na gradove i utvrde bolje opskrbljene i branjene no što to bijahu prije, a kad se htjede vratiti natrag, zatvoriše mu sve prolaze, tako da gotovo čitava njegova vojska osta tamo poraženom, dok se on sâm spasi sa šačicom ljudi, izgubivši pritom i šljem s glave. Od tih se pobjeda Bugari silno uzoholiše, a one im omogućiše da odnesu kući velika bogatstva Rimljana i svakovrsno oružje. Ne bijaše potom načina da ih se spriječi da upadaju u rimska područja, haraju i slobodno pljačkaju ne samo sela i gradiće,

Uništavaju rimske gradove.

već i velike i snažne gradove. Među ovima posljednjima, Anhijal uništiše, Varnu zauzeše, a najveći dio Trijadice, negda zvane Sardica, srušiše. Iz Stupiona istjeraše stanovnike, a iz Niša odniješe neizmjeran plijen. Istodobno, župan Srbije uđe u rimske pokrajine i stade nanositi velike štete, nastojeći na sve načine zagospodariti Skopjem. Car posla protiv njega jednoga svog vojskovođu po imenu Kalokom i dade mu vojsku od trideset i dvije tisuće

Srpski župan pobijedi Rimljane u boju.

boraca. Ovaj naiđe na srpskog župana kod rijeke Morave, gdje zametnuše boj u kojem Rimljani pretrpješe poraz, a župan se vrati kući krcat plijenom. Bugari u međuvremenu i dalje nanašahu štete Rimskom Carstvu, tako da više puta opljačkaše plovdivski kraj, te Beroj. U pohod protiv njih krenu Konstantin Angel, no usprkos svim
njegovim naporima, sve bje uzalud. Nakon njega, iz 450

Trideset i sedam tisuća Rimljana pogine u boju s Bugarima.

Konstantinopola poslaše Bataca Bazilija s trideset i sedam tisuća ljudi koji, uhvativši se u koštac s neprijateljima, pretrpješe takav strašan poraz da nijedan od njih ne preživi. Kad Bugari nakon tolikih i takvih pobjeda posta-

Car pošalje Bugarima izaslanika i zatraži mir.

še gotovo nepodnošljivima, Aleksije Angel, stupivši na carsko prijestolje, pokuša nekako ih smiriti, te posla izaslanika braći Petru i Asenu na pregovore o miru. No sve se pokaza uzaludnim zbog bahata odgovora i nepravednih uvjeta koje Bugari postavljahu caru, koji zato bje pri-

Bugari nadjačaju i potuku rimsku vojsku.

siljen poslati vojsku u Bugarsku, kod Sereza. Te se rimske snage sukobiše s Bugarima, a ovi ih nadjačaše i potukoše. Pritom zarobiše živa vojvodu Aleksija Aspiata, da bi gotovo odmah potom zagospodarili mnogim utvrdama, u koje postaviše snažne vojne posade i vratiše se kući krcati plijenom. U želji da bar donekle obuzda njihovu drskost, car posla Isaka Sevastokratora s dovoljno vojni-

ka, pa kad Rimljani naiđoše na tri tisuće Bugara koji harahu Tracijom, napadnuše ih i potukoše. Stoga neki bugarski velikaši, koji u to vrijeme bijahu u Konstantinopolu, upozoriše Bugare da se ubuduće ne upuštaju tako lako u sukobe s Rimljanima, jer da moraju znati kako carstvom vlada veliki ratnik. Kad Bugari izvijestiše o tome

Bugarinovo razmišljanje o slavi.

Asena, on na to dade prilično drzak odgovor, te im reče kako »ne valja svagda vjerovati slavi, niti onoga koga je ona proslavila kao čovjeka snažna i srčana treba odmah štovati kao da je uistinu takav ili strahovati od njega, a ako je tkogod naprotiv na lošem glasu kao plašljivac ili kukavica, ne mora ga se zbog toga prezreti i odbaciti. Pa ipak, ne valja ni podcjenjivati glase koji se pronose, kao da su sasvim nepouzdani, poglavito kad su tako rašireni, već treba, naprotiv, tražiti dokaze o djelima onih koji su hvaljeni ili osramoćeni, kao što se to čini i sa zlatom u lidijskom kamenu. Često valja štogod prepustiti sudu oka, jer uši ništa ne vide, već samo pamte brujanje tuđih i najčešće neprijateljskih jezika, dok je oko sigurniji i iskreniji sudac, pa valja više držati do jednog suca koji je vidio (kako kaže Kornik) nego do njih deset koji su čuli. Takav se sudac ne oslanja na svjedočenje drugih, već na vlastito
451 iskustvo, što je ionako svima poznato. Ne morate se stoga prestrašiti kad vam kažu da je rimski car srčan čovjek, nego valja prosuditi je li uistinu takav temeljem njegove prošlosti, a razmotrimo li pomno njegov dosadašnji život, nećemo naći nijednoga jedinog hvalevrijednog djela careva. Ne bijaše on nigda nazočan u vojevanju i u bitkama Rimskog Carstva, niti pruži pomoć svome bratu u ratnim naporima i opasnostima, bar koliko se sjećam ja koji sam neprestance harao neprijateljskim zemljama, nižući pobjedu za pobjedom i trijumf za trijumfom. Nisu mu ni grimiz ni kruna carska predani kao nagrada za njegova djela, već mu se to prije dogodilo igrom sudbine. Ne znam stoga kako bi se i zašto trebalo bojati onoga koji dosad još nije ni na koji način naškodio Bugarima, bilo djelom ili mišlju. Kako bih vam, koliko mogu, opisao i predočio toga čovjeka i njegova svojstva, pogledajte ove vrpce što vise s moga koplja, kako su sve različite boje, iako od iste tkanine, izrađene od istog prediva i rukom istoga tkalca. No budući da im se razlikuju boje, čini se da

su izrađene svaka od drugoga prediva i rukom drugoga tkalca, iako je zapravo sasvim suprotno. Tako i braća Izak i Aleksije, od kojih je jedan protjeran s carskog prijestolja, a drugi je trenutno zaogrnut carskim grimizom, imali su istog oca i rodili se iz iste utrobe i u istoj zemlji, postigli su iste stvari, iako je Aleksije stariji. Po mom sudu, stoga, nema među njima razlike ni u vojnim pitanjima i neće proći mnogo vremena, a svi ćemo se bjelodano moći uvjeriti u to. Držim, stoga, da nam je u ratovanju slijediti dosadašnje naše navade, jer nam je latiti se oružja protiv istih onih koje smo već više puta napali i u boju nadjačali, a budući da smo im nanijeli tolike štete i gotovo nebrojene poraze, sad su već postali kukavice i malodušni. Hrabri nas i pomisao na to da su već izazvali protiv sebe gnjev Božji oduzevši carski naslov Izaku, kojemu je po pravu pripadao i zahvaljujući kojemu su se oslobodili strašnog nasilja Andronikova, jer oni koji su pokazali takvu nezahvalnost prema čovjeku koji im je spasio život, jamačno će pasti već u prvom neprijateljskom napadu, kao vjerolomnici i nezahvalnici.« Vidjevši, 452
dakle, kako ta njegova razmišljanja potaknuše duhove ljudi, Asen krenu u još žešći napad na pokrajine u blizini Strimona i Amfipolisa.

Bugari napadnu rimske pokrajine.

Tada Sevastokrator, mlad čovjek koji se zbog prijašnje pobjede bijaše pomalo i uzoholio, doznavši da neprijatelji haraju područjem Sereza, ne pobrinu se ni da dozna njihov broj ili snage, već odmah naloži da se oglase trublje. Prvi uzjaha i zamahnu mačem u smjeru neprijatelja kao da kreće u pripremljeni lov na jelena ili kakvu drugu životinju. Prešavši tri i pol milje, iscrpi i konjaništvo i pješake tako da kad dođe vrijeme za bitku, bijahu već sasvim beskorisni. Približiše se neprijateljskom taboru, a najveći i glavni dio Asenovih vojnika bijaše raspoređen u zasjedama koje njihov vojskovođa bijaše postavio Sevastokratoru. Ovaj i ne primijeti, niti se dosjeti Bugarinovim varkama, te u ispraznoj nadi s kojom zamišljaše pobjedu suludo navali na neprijatelje.

Bugari potuku Rimljane.

Bugari zarobe Sevastokratora.

Bugari tada iskočiše iz zasjede pa, opkolivši Rimljane, pobiše mnoge od njih, a Sevastokratora zarobiše. Zato se Bugari još više ohrabriše, te slobodno harahu uokolo, budući da ne bijaše nikoga tko bi im se suprotstavio, jer Rimljani koji bjehu preživjeli bitku, u bijegu prema Serezu produžiše korak. Skitski vojnik koji bijaše zarobio Sevastokratora nastojaše na sve načine zatajiti to pred Asenom, nadajući se da će, odvede li svog zarobljenika u Skitiju, dobiti za njega golemu otkupninu u novcu. No kad se pronije glas da je zarobljen vrhovni rimski zapovjednik, pomno sve pretražiše i, pronašavši ga, odvedoše ga Asenu. U toj bici, uz ostale, bje zarobljen i jedan rimski svećenik, koji bijaše odličan poznavatelj bugarskog jezika, pa kad ga povedoše prema planini Hemos, najusrdnije moljaše i zaklinjaše Asena da ga oslobodi. No ovaj ne htje to učiniti ni pod kakvim uvjetom, govoreći da će radije usmrtiti sve Rimljane negoli ijednome od njih poštedjeti život. Siroti svećenik stade ga tada proklinjati najgorim riječima i reče: »Ne smilovao se Gospodin Bog grijesima vašim, nego nek' vas usmrti smrću okrutnom koliko su to i vaša zlodjela.« Ne prođe mnogo vremena, a upravo to se Asenu i dogodi. Naime, ubi ga jedan njegov dvorjanin na povratku u Bugarsku. Kako se to dogodilo, ovdje ću ukratko ispričati.

Kako poginu kralj Asen.

Bijaše u Bugarskoj neki velikaš
453 imenom Ivanko, vrlo blizak Asenu, s čijom sestrom bijaše u prisnom prijateljstvu. Primijetivši to, Asen okrivi svoju ženu, govoreći joj da zbog toga zaslužuje da joj odrube glavu, a ona, naprotiv, okrivljavaše njega, jer da svagda, iako više puta izviješten o tome, bijaše prešao preko svega. On tada svu svoju srdžbu i bijes usmjeri na Ivanka i pozva ga k sebi usred noći. Ivanku to bijaše sumnjivo, te se ispričavaše da ne može doći prije jutra, no Asen uporno zahtijevaše da dođe što prije. Jedan od ljudi koje Asen bijaše poslao po Ivanka, izvijesti ovoga o razlogu tog poziva. Usprkos tome, Ivanko se odazva pozivu, no prije toga htjede razgovarati i posavjetovati se s rođacima i prijateljima o onome što mu je činiti, a oni mu rekoše da svakako ode k Asenu, no da ponese sa sobom dugi mač skriven pod ogrtačem; vidi li, naime, da Asen viče i da sve ostaje na prijetnjama, nek' ga svakako pokuša umiriti i zamoliti ga da mu oprosti; ako, naprotiv, Asen bude htio potući se s njim, nek' se potrudi preduhitriti ga i raniti ga na smrt.

Bugarin Ivanko ubije kralja Asena.

Ivanko, dakle, dođe pred Asena, a ovaj odmah stade vikati da mu donesu mač, jer da želi ubiti izdajicu, no bijaše već prekasno. Ivanko smjesta pohita i rani ga u prepone, te pobježe i skloni se kod svojih,

kojima ispriča sve kako se bijaše dogodilo i s kojima se dogovori kako će se odmetnuti i pobuniti, jer mu bijaše jasno da će braća i rođaci pokojnog Asena htjeti osvetiti njegovu smrt. Odlučiše tada obratiti se Rimljanima za pomoć i zatražiti od njih zaštitu, a sve to dogovoriše još iste noći, kad i pridobiše mnoge na svoju stranu. Zauzeše Trnovo, najbolje utvrđen i najljepši grad na planini Hemos, smješten na jednom brežuljku i okružen velikim i snažnim zidinama, te se suprotstaviše Asenovu bratu Petru. Tek što svanu, pronije se glas o kraljevoj smrti, i to ne samo u Trnovu, već i u drugim mjestima. No kako Petar ne mogaše uhvatiti Ivanka, niti se ovaj sâm tako lako oduprijeti Petru, Petar odluči svladati ga opsadom, a Ivanko obratiti se za pomoć Rimljanima. Kad Ivanka, dakle, izvedoše pred cara, stade ga on poticati da pošalje vojsku i zauzme Trnovo, te zagospodari gradom, a da će mu on nakon toga pomoći da osvoji i ostatak Bugarske. Jamačno bi tada bez većih teškoća to i bio ostvario, samo da se ne bijaše zadržao toliko dugo oklijevajući. No kako bijaše i previše odugovlačio, posla zatim protostratora Manuela Kamica koji, krenuvši iz Plovdiva, tek što bijaše stigao na granice Bugarske, kad njegovi vojnici stadoše prigovarati, zahtijevajući da im kaže kamo ih vo- 454
di i s kim će se boriti, da bi potom počeli iz sve snage vikati: »Nisu li to možda iste one planine u koje smo se već više puta zaputili bez ikakve koristi, štoviše, na vlastitu propast i sramotu? Vrati se, dakle, vrati i odvedi nas natrag kući, jer inače nećeš još dugo poživjeti.« Manuel stoga bje prisiljen vratiti se caru, koji ponovno skupi vojsku sastavljenu od ponajboljih boraca i još jednom ode na bugarske granice. Uza sve to, ne usuđivaše se zametnuti boj s neprijateljem, već se i on vrati natrag, a da ništa drugo ne bijaše učinio. Kad Ivanko vidje malodušnost Rimljana, iskravši se iz Trnova pobježe k caru, te Petar tako posta gotovo neograničenim vladarom Bugarskog kraljevstva. Nedugo potom, međutim, i njega mučki ubi neki Bugarin. Vlast u Bugarskom kraljevstvu preuze tada njegov brat Ivan, kojeg Petar bijaše uzeo za svog druga u ratovanju i u kraljevanju. Bijaše on proveo neko vrijeme kao talac Izaka Angela u Konstantinopolu, odakle pobježe i vrati se u Bugarsku. Stupivši na prijestolje, u pljački

Trnovo, dobro utvrđen grad na planini Hemos.

Rimljani ne žele ući u okršaj s Bugarima.

Asenov brat Petar mučki ubijen.

Zavlada njegov brat Ivan.

i haranju Rimskim Carstvom pokaza se okrutnim poput svog brata Asena, niti u rimskoj vojsci bijaše ikoga tko bi se usudio suprotstaviti mu se. Odnese on brojne pobjede nad Rimljanima i nad carem. Rimski car pak vrlo ljubazno primi Ivanka, koji zatim u mnogim pothvatima (kaže Zonara) bje od velike pomoći Rimljanima. Bijaše on čovjek visoka rasta, oštrouman i prilično krupan. No pretjeran njegov gnjev i tvrdoglavost često ga natjeraše da počini brojne pogreške, pa iako bijaše u neprestanom dodiru s Rimljanima, svejedno ne izgubi ništa od svoje oholosti i prirođene mu surovosti. Car htjede svakako ispuniti obećanje Ivanku da će mu dati za ženu kćer Sevastokratora poginulog u ratu protiv Bugara, no kako djevojka još uvijek ne bijaše punoljetna, Ivanku ne bijaše nimalo drago toliko dugo čekati. Vidje, međutim, da je djevojčina majka, udovica Ana, prelijepa žena, te stade razmišljati u sebi: »Što da ja radim s janjetom, još dojenčetom? Bolje će biti da se združim u braku s njezinom majkom Anom.« Priopćivši to caru, ostvari svoj naum, a nakon vjenčanja ode živjeti u plovdivski kraj, gdje se više puta srčano odupre svojim Bugarima. Ne uspje mu nikad, međutim, spriječiti ih da nasilno ulaze u rimske pokrajine. Kolike pobjede odniješe Bugari nad Rimskim Carstvom i s kakvom surovošću uništiše njegove pokraji-
455 ne, to (kako piše Zonara) ljudski jezik ne može opisati, iako to i predobro pokazuju ruševine u okolici planine Hemos, u Makedoniji i u Traciji, možda čak i bolje od ikoje ljudske slike ili riječi. Rimska uprava u Traciji i u drugim pokrajinama bijaše loša, a obrana još i gora od toga, kada car Aleksije Angel, potaknut prije sramotom negoli ikakvom nadom u pobjedu, krenu protiv Bugara. Skupivši dovoljno vojske u Kipseli, htijaše prije svega osvetiti se za uvrede koje mu bijaše nanio Bugarin Krez, čovjek vrlo niska rasta, ali vičan ratnik. Kad se Krez bijaše odmetnuo od Bugara, car ga postavi na obranu Strumice, no on se nedugo potom odmetnu i od cara, nastojeći zauzeti Bugarsko kraljevstvo. Car, dakle, krenu u osvetu, no taj pothvat završi tako loše po njega da se vrati kući uz velike gubitke i još veću sramotu. Nedugo nakon toga Bugari, prešavši Istar na dan Svetog Jurja Mučenika, iznenada napadnuše tračanske gradove u blizini Me-

Bugarin Ivanko bijaše od velike pomoći Rimljanima.

Oženi se sevastokratorovom ženom.

Tog Kreza Bugari na svom jeziku zovu Kresoje, što znači »tašt čovjek«.

sene i Zerla. Harajući i drugim krajevima, skupiše bogat plijen, pa dok se s njime vraćahu kući, Rimljani nasrnuše na njih u nekom klancu, oduzeše im plijen, a mnoge od njih pobiše. Tada car, popunivši redove svoje vojske Rimljanima i Perzijancima, krenu u osvajanje mjesta koja bijahu potpala pod vlast Kreza. On sâm povuče se u Prosek, kamo stiže i rimska vojska i zadrža se tamo nekoliko dana. Naime, budući da car ne htje poslušati dobre savjete svojih ljudi, prekinu započetu opsadu. Premda Perzijanci skupiše u Bugarskoj nešto malo plijena, car se ipak vrati iz tog pohoda s velikim gubicima. Uvidjevši u

Car prepusti Strumicu Krezu.

kakvu se položaju nalazi, odluči sklopiti mir s Krezom, te mu prepusti Strumicu, Prosek i obližnje okruge. Iako Krez bijaše već oženjen, car svejedno obeća dati mu drugu ženu, svoju rođakinju i kćer protostratorovu, koju mu zatim posla u Raden u pratnji sevasta Konstantina.

Ivanko se odmetne od cara i postane neograničenim gospodarom plovdivskog kraja.

Ivanko pak, kako rekosmo, postavši carevim zetom i preuzevši namjesništvo u Plovdivu sa zadaćom da sprječava upade Bugara, uspije, štoviše, postati neograničenim gospodarom tog kraja, te se odmetnu od cara. Ovaj na tu vijest pokaza veliko žaljenje te, prvo što učini, posla jednoga svog vrlo pouzdanog uškopljenika da nagovori Ivanka neka ne nastavlja s pobunom i neka se radije prisjeti dobrote koju Rimljani bijahu pokazali prema njemu. No odmah potom, car posla i svoje rođake s vojskom. 456 Da spomenuti uškopljenik tada bijaše ostao vjeran caru, Ivanko bi nedvojbeno bio pao Rimljanima u ruke, no budući da ga uškopljenik bijaše izvijestio o carevoj uroti, on prvo utvrdi neka mjesta na Hemosu, a onda se povuče u planine. Rimljani ponajprije krenuše u osvajanje gradova i utvrda na planini Hemos, te ih većim dijelom i osvojiše, iako uz velike gubitke, pri čemu poginu i jedan srčan zapovjednik, Georgij Paleolog. Ostalim gradovima i utvrdama zagospodariše, a da se ni oružja ne latiše.

Potuče Rimljane.

Ivanko, koji se bijaše povukao u planine, kao mudar čovjek i vičan ratnik, mišljaše samo na to kako bi se osvetio Rimljanima, koje na koncu i potuče, a uz pomoć ratnog lukavstva uhvati živa protostratora Manuela Kamicu.

Zarobi Manuela Kamicu.

Naime, uvidjevši kako je sreća i dalje naklonjena Rimljanima, a budući da se ne usuđivaše upustiti u izravnu borbu, odluči pokušati domoći se pobjede zasjedama, koje

postavi Rimljanima na sljedeći način. Znao je on i predobro da u rimskom taboru ima vrlo malo živeža, da su Rimljani lakomi i odani pljački, kao i da iznad svega ljube svoje Rimljane. Naloži stoga da se u ravnicu dovede mnogo stoke, za kojom iđahu neki Rimljani, njegovi zarobljenici, te se pričini kao da sve to šalje u planinu Hemos na dar knezu Zagorja Ivanu, s kojim bijaše u savezu protiv Rimljana.

Ivan, knez Zagorja.

Kad Rimljani ugledaše toliko stoke, izvijestiše protostratora, koji poput lava ili bijesna tigra izleti van sa svojim ljudima. Ne posumnjavši na Bugarinove varke, slobodno odjaha do ravnice na konju koji ne bijaše bojni.

Ivanko izvrši pokolj nad Rimljanima.

Dok Rimljani bijahu zauzeti plijenom, Ivanko izađe iz zasjede, opkoli ih, veći ih dio pobi, a protostratora zarobi. Uzoholivši se nakon te pobjede, Bugarin stade previše bahato harati carevim pokrajinama, a car tada skupi snažnu vojsku sastavljenu od vojnika raznih narodnosti i osobno krenu u pohod protiv Ivanka. Postrojivši vojsku u Kipseli, zaputi se u smjeru Hadrianopolisa. Zadrža se neko vrijeme u tom gradu, zamišljen i neodlučan što mu je činiti, jer mu bijaše jasno kako će biti više no teško svladati neprijatelja, poglavito stoga što vojnici bijahu tako prestrašeni da im bijaše dovoljno čuti za dolazak neprijatelja pa da gotovo umru od straha. S druge pak strane razmišljaše kako bi, da se kojim slučajem po-
457 vuče, samo još više ohrabrio neprijatelja. Odluči stoga ponovno sklopiti mir s Ivankom, no ovaj to uporno odbijaše ako mu car ispravama ne prepusti sve gradove i mjesta koja bijaše zauzeo i ako mu potom ne pošalje njegovu ženu Anu s carskim znamenjem.

Car sklopi mir s Ivankom.

Car vrlo teško prista na te Ivankove zahtjeve, te gotovo odmah donese drugu odluku, nedoličnu čak i za jednoga barbarskog vladara, a nekmoli za kršćanskog cara. Naime, tek što bjehu sklopili mir, posla Ivanku poruku da svakako želi razgovarati s njime, a kako bi ga lakše nagovorio, posla mu po svom zetu Aleksiju Kristovo Evanđelje, s tim da Aleksije u njegovo ime prisegne Ivanku nad Evanđeljem da ga nitko ne želi uvrijediti niti naškoditi mu na bilo koji način, već da će razgovarati o vrlo važnim pitanjima.

Car na prevaru uhvati Ivanka i zatoči ga.

Ivanko se zahvaljujući tim prisegama osjeti sigurnijim, te ode k caru, a ovaj ga smjesta dade zatočiti, krivo se posluživši pritom i neopravdano navodeći onu izreku proro-

Bugari poharaju Traciju.

Rusi priteknu u pomoć Rimljanima protiv Bugara.

Potuče ih bugarski kralj Ivan.

Ivan osvoji grad Constantu.

Ivanova okrutnost pri zaposjednuću Varne.

Krez postane gospodarom Pelagonije i Prilepa.

Car se pomiri s Bugarinom Ivanom.

Baudouin zaprijeti Bugarinu.

Bugari opustoše Traciju.

ka koja kaže: S prijateljem ti si prijatelj...(2 Kr. 22, 26; Ps 17, 26). Nakon tog zlodjela, car učas zagospodari Ivankovim gradovima i posjedima, jer k tome progna i njegova brata Mitra. No sljedeće godine Bugari provališe u Traciju, spališe mnoga važna mjesta, te se vratiše kući krcati plijenom. Bili bi tada, bez ikakve dvojbe, došli i do konstantinopolskih vrata da ih Rusi, veliki prijatelji Rimljana, ne bjehu spriječili u tome. Bugarski kralj Ivan svejedno se odupre Rusima i, zametnuvši s njima krvav boj, porazi ih i istjera iz svoje zemlje. Okrenu se zatim protiv Rimljana i s lakoćom zauze Constantu, znameniti grad na rodopskom području. Srušivši gradske zidine, krenu put Varne, šestoga dana Velike nedjelje, no kad vidje da su branitelji toga grada najvećim dijelom Latini, hrabri ljudi koji mu srčano odolijevahu, izradi drvenu napravu na četiri kotača, koja visinom dosezaše vrh zidina, do kojih je zatim dogura, te započe s napadom i trećega dana osvoji grad. Sve zarobljenike iz grada zakopa žive, a potom se, srušivši do temelja gradske zidine, vrati kući s bogatim plijenom. Dok protostrator Manuel Kamica, kako je rečeno, bijaše Ivankov zarobljenik, ne uspjevši nagovoriti cara da plati Krezu za njega otkupninu od dvjesto zlatnih dukata i gotovo sasvim izgubivši nadu, nagodi se s Krezom, koji u pratnji Kamice uđe u mjesta u okolici Proseka, te je ubrzo pokorio i Pelagoniju i bez većih teškoća zagospodario Prilepom. Redom zatim napadnu i druga mjesta, preko Tempe prodre u Tesaliju, zauze seoska područja, dignu
na pobunu Grčku i na koncu pobuni protiv Rimljana i 458
Moreju. Kad to vidje car, ne bi li umirio Kreza, dade mu za ženu Anu, bivšu ženu Bugarina Ivanka, te time zadobi natrag Pelagoniju i Prilep, a Tesaliju oduze zatim Kamici, kojeg više puta potuče u boju. Zauze potom i Strumicu, gdje gotovo na prevaru uhvati Kreza, te sklopi mir s bugarskim kraljem Ivanom, a ovaj se nakon toga stade osvećivati drugim narodima koji ga namučiše dok on bijaše u ratu s Rimljanima. Kad Baudouin zauze Rimsko Carstvo, mnogo Grka pobježe u Bugarsku, nastojeći pobuniti narod protiv cara. Baudouin zaprijeti Bugarinu da će ga napasti, ne istjera li Rimljane iz svoje zemlje, na što se Ivan još više rasrdi. Stoga, izabravši ponajbolje među spomenutim Rimljanima, udružen s Vlasima prodre u

Bugari potuku cara Baudouina.

Mletački dužd Dandolo, ranjen od Bugara, umre.

Bugarin Ivan zauzme mnoga rimska mjesta u Traciji.

Potuče u boju Latine.

Osvoji Veriju i Plovdiv.

Bugarska razaranja u Traciji.

Traciju pljačkajući i paleći sve pred sobom. Kad Baudouin primi izvješća o tome, skupi vojsku koju bijaše rasporedio na razna mjesta, te je povede put grada Hadrianopolisa. Uhvatiše se u koštac na drenopoljskom području, a Bugarin, koji bijaše postavio u zasjede mnogo Vlaha, stade se naumice povlačiti. Latini krenuše za njim i tako upadoše u klopku, a Bugari većinu usmrtiše. Car Baudouin pade u zarobljeništvo, a u boju pade Delojko, knez Pelea, dok mletački dužd Enrico Dandolo pobježe s nekolicinom svojih ljudi, no nedugo potom izdahnu od rane zadobivene u toj bici. Bugari pak, uzoholivši se više no ikad, nakon što se nauživaše u raskoši i bogatstvima Latina i zauzeše neka njihova mjesta, smjesta krenuše dalje u svom napredovanju, budući da ne bijaše nikoga tko bi im se suprotstavio. Gotovo i ne posegnuvši za oružjem, zauzeše nekoliko gradova u Traciji, dok druge osvojiše silom, opljačkaše ih i srušiše do temelja. Poharavši bez ikakvih teškoća cijelo područje sve do Soluna i Makedonije, Bugarin uništi mnoga sela, utvrde i gradove, tako da čitav kraj bijaše nalik pustarama Skitije, kako se to obično kaže. Osvoji također i grad Serre, u krvavoj bici s tamošnjim Latinima koji, pouzdajući se u svoju ratnu vještinu, rado uđoše u okršaj s Bugarima i mnogo ih i pobiše, no na koncu ipak pretrpješe poraz. One koji se bjehu pokušali spasiti bijegom u Serre, Bugari sustigoše prije no što ovi uspješe zatvoriti vrata grada, tako da neprijatelji prodriješe u unutrašnjost zidina i stadoše žariti i paliti sve oko sebe, te su na koncu sru-
459 šili i gradske zidine. Nakon toga Bugarin osvoji i grad Veriju s mnogim drugim mjestima, a onda krenu u napad na Plovdiv, gdje opljačka i sruši sve redom, a s obzirom da mu tamošnji ljudi svojedobno bjehu nanijeli uvredu, pokaza se tamo krajnje okrutnim. Nastavi tako postupati i u cijeloj Traciji, u kojoj Bugari naniješe tolike štete koliko ih ljudsko oko (kako piše Niceta) ne bješe nigda vidjelo, niti uho čulo. Gradovi jednoć slavni i napučeni stanovnicima, snažne utvrde, ubave livade, prekrasni vrtovi natapani potocima, domovi i visoki mramorni dvori urešeni slikama, vinogradi prepuni grožđa i plodna polja žita, sve to osta pusto i uništeno, te bijaše prije nalik staništima ježeva i divljih zvijeri negoli ljudskim nastamba-

ma. Kako na zemlji ne bi ostalo mjesta gdje taj tako ratoborni narod ne bi pokazao prirođenu svoju surovost, kad bi uhvatili Rimljane, koji u bici bjehu ubili ne znam koje njihove Bugare, žive bi ih pokopali zajedno s leševima mrtvih Bugara. Katkad bi, zarobivši u ratu kojeg uglednika, živa pokopali ne samo njega naoružana nego i njegova konja u sedlu pod njim. Toliku njihovu okrutnost, između ostalih, iskusi na vlastitoj koži i sâm car Baudouin. Nakon njegova poraza, kako rekosmo, u jednom okršaju s Bugarima, u teškim ga okovima zadržaše neko vrijeme u tamnici u Trnovu. U to vrijeme pobježe iz neke bugarske tamnice Aspiet, a kralja Ivana to tako ozlovolji da smjesta dade izvući iz tamnice Baudouina, te mu bradvom dade odrezati ruke i noge i potom ga baciti u neku dolinu, gdje posta hranom pticama i zvijerima i trećega dana izdahnu. Bugarin isto to učini i s nekim zarobljenim Rimljanima, koje jednakom okrutnošću, ne obazirući se i ne dajući se ganuti njihovim suzama i zaklinjanjima, sve do jednoga usmrti. Među njima bijaše i logotet droma Konstantin Tornicije, koji nakon zaposjednuća Konstantinopola, iako protiv svoje volje, bijaše služio u službi Baudouina, a uz kojega ne bijaše u trenutku njegova zarobljavanja u bici. On se odvaži otići k Bugarinu, vjerujući kako će ovaj dovoljno poštovati njegov ugled, s obzirom na brojna izaslanstva koja za Rimljane bijaše izvršio u Bugarskoj. No njegove se nade pokazaše uzaludnima, jer od Bugarina ne dobi ništa, osim što ga ovaj prvo dade probosti na mnogo mjesta tankom oštricom, a zatim ga ostavi ležati nepokopana. Kad bu- 460
garski kralj Ivan vidje da Teodor Angel, koji bijaše zauzeo velika rimska područja u Traciji i Makedoniji, kao i Solun, najveći i najslavniji makedonski grad, pustoši također i njegove zemlje, pozva u pomoć Vlahe, te ga u okršaju potuče i uhvati živa, a zatim mu dade iskopati oči i zadrža ga u zatočeništvu. Nakon gubitka Konstantinopola, kako rekosmo, Rimljani na svom saboru u Niceji izabraše za cara Teodora Laskarisa, a potom njegova zeta Ivana Duku. Otad neprestance ratovahu protiv Latina i upravo dok Ivan Duka bijaše zauzet tim ratom, dođoše Bugarinovi izaslanici s ponudom za mir i ujedno s molbom da carev sin Teodor uzme za ženu Jelinu, kćer

Strašna okrutnost Bugara.

Okrutna smrt cara Baudouina na nalog Bugarina Ivana.

Bugarin ubije Konstantina Tornicija.

Bugari potuku i zarobe Teodora Angela.

negdašnjeg bugarskog kralja Asena. To se toliko svidi caru, koji se tada odupiraše napadima više neprijatelja, da smjesta prista na prijedlog Bugarina, s kojim se radi dogovora sasta u Hersonezu, gdje upriličiše i vjenčanje Teodora i Jeline. Tom prilikom biskup Trnova, koji dotad bijaše podređen nadbiskupu Justinijane Prime, bje oslobođen te podređenosti. Kad nakon nekog vremena umre car Ivan, Bugarin, doznavši za njegovu smrt, odmah krenu u rat, pustošeći neprestance rimske gradove i utvrde u Traciji, te tako osvoji brojne utvrde u blizini Hemosa. U isti se pothvat upusti i nevjerni Mihael u Tesaliji, harajući susjednim rimskim pokrajinama i gradovima. Pritisnut tolikim teškoćama i nevoljama, tadašnji car Teodor, Ivanov sin, obnovi i potvrdi nagodbe koje njegov otac bijaše već prije sklopio s Turcima, ne bi li se tako oslobodio barem ratova na istoku. Nakon toga, u proljeće, prijeđe Helespont s više ljudi no što ih njegov otac bijaše ikada skupio, budući da za taj rat ne bijaše unovačio samo sposobne za vojsku, već i ljude određene za lov, kojima naloži da ostave pse i ptice i da ga slijede u tom pothvatu. Kad Bugarin ču za te careve pripreme, obeshrabri se. Uvidjevši da se neće moći ravnopravno suprotstaviti neprijatelju, kako zbog toga što nema toliko ljudi, niti ta-
461 ko dobro naoružanih, tako i zbog toga što je car u cvijetu mladosti, slavohlepan i uporan u provedbi svojih nakana, pomisli kako bi bilo najbolje sklopiti s njime mir i obnoviti stare nagodbe. Vjerovaše pritom kako će car lako prihvatiti pomirbu, djelomice zbog toga što mu je svak, a djelomice jer car htijaše što prije krenuti u pohod protiv vjerolomnika Mihaela Tesalca, prije no što ovaj sve zauzme. Stoga posla caru svog izaslanika i sklopi s njime mir čak lakše no što vjerovaše, vrativši mu prethodno sve utvrde oduzete Rimljanima. Nedugo potom Bugarin umre od stare rane na desnoj ruci, koju bijaše zadobio u nekom okršaju. No kako bijaše preminuo bez muških potomaka, izbor novog kralja među Bugarima ne prođe sasvim mirno, iako se na koncu dogovoriše i predaše vlast Micetu čija žena bijaše sestra pokojnog kralja Asena. Mice se odmah pokaza neratobornim i nesposobnim za borbu, te ga malo pomalo njegovi ljudi počeše prezirati. U to vrijeme življaše među Bugarima neki ugle-

Jelina, kći Bugarina Asena, uda se za careva sina.

Bugari haraju Tracijom i zauzmu mnoga mjesta na Hemosu.

Car Teodor pozove u pomoć Turke.

Car sklopi mir s Bugarima.

Smrt kralja Ivana.

Naslijedi ga njegov svak Mice.

dan i plemenit čovjek po imenu Konstantin Tih, a rešahu
ga i mudrost i tjelesna snaga, kojom lako nadmašivaše
sve ostale. Vidjevši kako se stanje u Bugarskoj sve više po-
goršava, pridobi za sebe neke velikaše i puk i bje proglašen
bugarskim kraljem. Prvo što učini bijaše opsada Trnova,

Trnovo, prijestolnica bugarskih kraljeva.

prijestolnice bugarskih kraljeva. Mice mu se ne mogaše
oduprijeti, te bje prisiljen napustiti grad sa ženom i dje-
com i povući se u Mesembriju, snažnu utvrdu smještenu
na obali Crnog mora, a zatim se odatle preselio k caru u
Niceju i predao mu Mesembriju u zamjenu za Skaman-
dar, brojne posjede u blizini Troje i znatne godišnje priho-

Konstantin Tih protjera Miceta i zauzme Bugarsko kraljevstvo.

de. Pošto Konstantin zauze Bugarsko kraljevstvo, posla
caru izaslanika s obećanjem da će mu ubuduće biti prija-
telj i saveznik, no ako on pristane dati mu za ženu jednu
od svojih kćeri. Ne bijaše on to zatražio zato što bi mu tre-
bala žena, budući da prva još uvijek življaše u njegovu do-
mu, a s njom i brojna njihova djeca, već zato da ne bi za-
ostajao za svojim prethodnicima, koji imahu više prava na
kraljevstvo od njega, bilo stoga što bijahu kraljevskog ro-
da, ili pak jer se bjehu orodili sa stranim kraljevima i care-

Oženi se carevom kćeri.

vima. Kad car prista na sve njegove zahtjeve, otputova u
Mesembriju i tamo se oženi carevom kćeri Teodorom, a
prvu ženu posla u Niceju kao taoca svoje odanosti Rim- 462
ljanima i kao zalog postojane svoje ljubavi prema drugoj
ženi. Za Konstantinove vladavine u Bugarskoj umre rim-
ski car, a njegova sina Ivana oslijepi Mihael Paleolog,
koji zatim i zauze carstvo. Konstantinova žena i Ivanova
sestra ne prestajaše stoga poticati muža da osveti nep-
ravdu nanesenu njezinu bratu. Dok Bugarin bijaše tako

Sultan Azedin šalje Konstantinu izaslanike.

neodlučan, tražeći priliku da udovolji ženi, dođoše k nje-
mu izaslanici sultana Azedina s molbom za pomoć pro-
tiv Rimljana i s obećanjem da će ga, stupi li u rat, nagra-
diti velikom svotom novca. Konstantina to izaslanstvo
silno obradova, te skupi snažnu vojsku, pozvavši u po-
moć i dvadeset tisuća Vlaha, s kojima prodre u Traciju u
namjeri da uništi tamošnja rimska mjesta. S obzirom da
i car bijaše u Traciji, u pohodu protiv Tesalije, Bugarin

Rimski car sam pobjegne u planine kod Ganija.

se nadaše kako će ga lako uhvatiti, pa iako postignu us-
pjeh u svemu ostalom, ta mu se nada o zarobljavanju ca-
ra izjalovi. Naime car, kad ga izvijestiše o dolasku Buga-
ra, sâm krišom pobježe u planine u blizini Ganija, da bi

se odatle spustio na more, gdje slučajno zateknu dvije la-
tinske galije, koje se bjehu zaustavile tamo na putu u
Konstantinopol radi opskrbe zalihama vode. Car tim ga-
lijama nakon dva dana puta stiže u Konstantinopol, a
Bugari, vidjevši da se car spasio, ubrzanim korakom kre-
nuše u smjeru Enosa, kako bi oslobodili sultana Azedi-
na, koji u carevoj odsutnosti bijaše tamo zatočen.

Bugari oslobode sultana Azedina.

Mještani im ga predaše, a da se Bugari i ne latiše oružja,
budući da se ljudi bojahu da će ih ovi, pruže li otpor,
uništiti zajedno s gradom. U tom ratu Bugari opljačkaše
Traciju tako da u cijelom kraju bijaše teško vidjeti bar
jednog vola ili orača. Nedugo potom umre Konstantino-

Nakon smrti prve žene, Konstantin se oženi Marijom, kćeri cara Mihaela.

va žena Teodora, na što mu car Mihael Paleolog, ne bi li
se pomirio s njime, dade za ženu Mariju, kćer svoje sestre
Eulogije. Konstantinova nova žena pokaza zatim sav
svoj gnjev prema ujaku i pobuni protiv njega muža, Bi-
zantince i drenopoljskog patrijarha Gregora, kako zbog
toga što joj ne bijaše dao miraz, tako i stoga što se, oti-
šavši na Lyonski koncil [1245.], održan u vrijeme pape

Car Mihael Paleolog složi se s Latinima glede vjerskih dogmi.

463 Grgura X., bijaše složio s Latinima glede vjerskih dog-
mi. Iz istog mu razloga nakon smrti ne upriličiše (kaže
Rafael Volaterano) čak ni dostojne pogrebne svečanos-
ti, a grčki ga svećenici odbiše pokopati. Svemu tome bi-

Grčki svećenici zanijeću mu pokop.

jaše kriva Konstantinova žena Marija. Za vladavine tog
kralja u Bugarskoj, pobuni se Lahana, kojeg (prema
Georgiju Pahimeru) Bugari na svom jeziku prozvaše
Kordukva. Rodi se od oca pastira, a bijaše vrlo do-
mišljat čovjek. Okupivši oko sebe nekolicinu lopova i
drugih zločinaca, zajedno s njima življaše od pljačke.
Vrlo brzo skupi golemo bogatstvo i sastavi pravu voj-
sku, s kojom stade harati Konstantinovim pokrajinama.
Kralj ne htje nipošto podnositi tolika uništavanja u
svom kraljevstvu, te odluči osvetiti se. Naloživši, dakle,
da se izvrše sve nužne pripreme za rat, uđe s odmetni-
kom u okršaj u kojem ne izgubi samo kraljevstvo, već i
život. Lahana, naprotiv, suprotno svim očekivanjima,

Nakon poraza i pogibije Konstantinove, Lahana zauzme kraljevstvo.

osim kraljevstva dobi i Konstantinovu ženu, no zbog
njezina otmjena života postupaše s njom vrlo loše. Pro-
đe tako i zima, a Lahana odluči iz zasjeda napasti neke
rimske utvrde, kako bi na taj način oslabio snage Rim-
ljana, a sebe učinio moćnijim. Kad car ču za to, obuze

ga tjeskoba, jer ne smatraše to nimalo bezazlenim. Ne
bijaše ga strah zato što bi tada držao da ga se treba boja-
ti, već zato što bijaše shvatio kako je hitar i uporan u pro-
vedbi svih svojih zamisli i nakana, te govoraše da ga,
nastavi li kojim slučajem i dalje tako jačati, na koncu ni

Zlo valja spriječiti u početku.

Rimljani neće moći svladati, pa nastavljaše: »Valja stoga
da oni koji ne žele živjeti u stalnoj opasnosti preduhitre i
spriječe zla koja im prijete, jer ako je sad lako prerezati
korijen biljke koja tako brzo raste, ne smije se odugovla-
čiti, niti čekati osvetu pretrpljene nepravde izlažući se
pogibli, kad se već u početku mogu osujetiti nakane nep-
rijatelja.« Stoga, budući da iza Miceta, potomka, kako
je rečeno, kralja Asena poginulog u Troji iz navedenih
razloga, bijaše ostao jedan sin po imenu Ivan Asen,
car ga dade smjesta pozvati kako bi on istjerao iz Bu-

Ivan Asen oženi se carevom kćeri.

garske nasilnika Lahana i preuzeo vlast koja mu po
pravu pripadaše. Ivan Asen prvo oženi carevu kćer Ire-
nu, a car ga zatim posla u Bugarsku s jakom vojskom.

Tatarski vladar Nogaj ubije Lahanu.

Kraljuje Ivan Asen.

Kad Lahana uvidje da njegove snage nisu dostat-
ne za otpor, obrati se za pomoć tatarskom vladaru No-
gaju koji ga, međutim, na carev nalog ubi tijekom jedne
gozbe. Ivan Asen tada uz pristanak Bugara i bez muke 464
zavlada kraljevstvom i progna iz njega carevu nećakinju
Mariju, njezina sina Mihaela, te jednu njezinu kćer, na-
kon čega odoše u Konstantinopol. No kako se to često
događa, da nakon mnogih i velikih radosti uslijede iste
takve nevolje i boli, upravo to snađe tada i Asena. Nai-
me, bijaše tada među Bugarima čovjek jedan plemenit i
zbog svoje razboritosti i izvanredne srčanosti vrlo sla-
van, a ime mu bijaše Terter. Htijući živjeti s Terterom u
miru i pridobiti ga za sebe, ne bi li tako postao moćnijim,
Asen mu dade za ženu jednu svoju sestru, a njegovu prvu
ženu s djecom posla u Niceju, nakon čega ga uzdignu na
položaj despota. No sve to ne bijaše dovoljno da održi
čvrstim njegovo prijateljstvo s Asenom, jer kad shvati ka-
ko je kralj prostodušan i lakouman čovjek, učas krišom
pridobi za sebe cijelu vojsku i mnoge velikaše, a sve to s
nakanom da postane jedinim i neograničenim gospoda-
rom tog kraljevstva. Kad Asena izvijestiše o tome, on se
pričini kao da želi otići k svom puncu, te potajice odni-
jevši sa sobom sve urese i bogatstva bugarskih kraljeva,

Terter zauzme bugarsko kraljevstvo.

uz punca i provede ostatak života. Terter pak, budući da
ne bijaše nikoga tko bi mu se suprotstavio, zauze bugar-
sko kraljevstvo, no ne prođe mnogo vremena kad bje pri-
siljen prepustiti drugome ono na što sâm ne imaše nikak-
vo pravo. Naime, Tatarin Nogaj, uvjerivši se kako u sve-
mu postiže odličan uspjeh, odluči krenuti i u pohod na
bugarsko kraljevstvo. Terter shvati da mu se ne može
oduprijeti, što zbog brojnosti Nogajeve vojske, a što
zbog toga jer Bugari bijahu očito nenaklonjeni svom kra-

Umre u Hadrianopolisu.

lju. Odusta stoga od pothvata i pobježe u Hadrianopolis,
gdje nakon svega nekoliko dana umre od napada grozni-
ce. Usprkos tome, Bugari se sami pripremiše na srčan ot-
por Tatarinu, a ovaj se, dočuvši za tu njihovu nakanu,
povuče natrag. Među Bugarima bijaše svejedno nemira
zbog Terterove smrti, te im car posla jednoga svog izas-
lanika, pozivajući ih da izaberu za svoga kralja Mihaela,
sina Marije i negdašnjeg bugarskog kralja Konstantina, i
obećajući im da će, učine li tako, ubuduće biti još naklo-
njeniji njihovu narodu. Bugari, međutim, ne uspješe
ništa zaključiti, jer jedni pristajahu uz cara, dok drugi bi-
jahu skloniji Svetislavu, najistaknutijem velikašu u kra-
ljevstvu i više no vičnom ratniku. Na koncu Marija odluči
465 posvojiti Svetislava i učini to javno u crkvi, zaogrnuvši
jednim krajem svog ogrtača Svetislava, a drugim krajem

Bugari nakon mnogih nesuglasica predaju kraljevstvo Svetislavu.

svog sina Mihaela. Stupivši, dakle, na kraljevsko prijes-
tolje, Svetislav ne mogaše ni trenutka biti miran, a da ne
pomisli na kakav veliki pothvat. Ne bi li još bolje učvrstio
svoj položaj, oženi se Teodorom, kćeri cara Mihaela, a

Svetislav se oženi carevom kćeri.

jednu svoju sestru dade za ženu Čaki, sinu Tatarina No-
gaja. Kad Čaka nešto kasnije htjede zauzeti bugarsko
kraljevstvo, Svetislav mu postavi zasjedu te, uhvativši ga,

Svetislav ubije tatarskog vladara Čaku.

dade da ga Hebreji zadave u tamnici. U to vrijeme Perzi-
janci harahu Rimskim Carstvom na istoku, te Svetislav
na carevu molbu skupi vojsku od dvadeset tisuća konja-
nika i šest tisuća pješaka i posla je pod zapovjedništvom
svog Bugarina, Ivana Keroboska Macukata. Ovaj se uh-

Bugari potuku Perzijance.

vati u koštac s Perzijancima, potuče ih i odnese nad nji-
ma vrlo časnu pobjedu. No tijekom povratka kući, onako
krcat plijenom, u nekom se teško prohodnom prolazu
sudari s neprijateljima. Odolijevaše im on srčano i izvrši
među njima pravi pokolj, no na koncu pade u boju na

Napadnuti u klancu, poginu u velikom broju.

Patrijarh Joakim strmoglavljen sa stijene.

vječnu svoju slavu. Čim se za to dozna u Bugarskoj, počeše u tom kraljevstvu nemiri protiv Svetislava, jer ga okriviše za smrt tolikih junaka, koji bi gotovo i sami bili dovoljni da obrane Bugarsku od kakva god napada tuđinaca. Svetislav tada, posumnjavši na patrijarha Joakima, zarobi ga i dade ga strmoglaviti sa stijena. No Bog, koji svagda brine za svoje sluge, ne ostavi zadugo nekažnjenom tu drskost i zlodjelo Svetislavovo. Naime kad Bugari, koji poput ostalih Slavena iznad svega štovahu svećenike, vidješe toliku bezbožnost svoga kralja, stadoše se otvoreno buniti protiv njega.

Prilika je duša ljudskih čina.

Tada se Konstantinova žena Marija, svagda u potrazi za prilikom koja je, kako se obično kaže, duša ljudskih čina, ne bi li uzdignula na kraljevski položaj sina Mihaela, okoristi tom pobunom Bugara.

Kralj Svetislav mučki ubijen.

Ubrzo dade mučki ubiti Svetislava, a za nju to učini knez Kefalonije, ujedno despot Etolije i Akarnanije, rođeni bratić Svetislavov.

Na prijestolju ga naslijedi Mihael.

Nakon toga Marijin sin Mihael bje uz pristanak Bugara proglašen kraljem Bugarske. Novi kralj, premda oženjen Nedom, odnosno Dominikom, kćeri srpskog kralja Stefana Nemanje, poželje svejedno drugu ženu, carskoga roda.

Mihaelova žena Neda, kći Stefana Nemanje.

Ostavi stoga prvu ženu i uze Teodoru, udovicu Svetislavovu i sestru Andro- 466 nika Paleologa Mlađeg, pravu krasoticu, koja tada življaše u Trnovu. Taj Andronik, postavši već nestrpljivim zbog dugovječnosti svoga strica Andronika Starijeg, budući da mu želja bijaše što prije postati neograničenim gospodarom toga carstva, posla izaslanika Bugarinu Mihaelu, kako bi ga pridobio za sebe i učinio ga vječnim svojim prijateljem. Odluči se na to tim prije što mu bijaše jasno da Stefan Nemanja ugađa njegovu stricu Androniku na štetu Mihaela, kojem on, Andronik Mlađi, bijaše naprotiv naklonjen, s obzirom na to da njegova sestra, kako rekosmo, bijaše Bugarinova žena. Ona pak ne bijaše vidjela ni svoju majku ni brata, bijahu tome već 23 godine. Stoga zamoli muža da je odvede nekamo gdje bi se mogli vidjeti. Hoteći joj udovoljiti, Mihael je odvede u Dimotiku, gdje ih i car i njegova majka primiše uz kraljevske počasti i obdariše mnogim i bogatim darovima.

Bugarin Mihael i car Andronik sklope nagodbu protiv kralja Srbije.

Tamo se dogovoriše i zaključiše da će car pomoći Mihaelu protiv kralja Srbije, a on caru protiv njegova strica Andronika, te da će Bugarinu, uspiju li u potpunosti svladati neprijatelja, kao nagrada za trud biti dodijeljeni neki gradovi u Romaniji. Mihael se, dakle, donijevši takvu odluku, vrati sa ženom kući, no usprkos svemu ne održa obećanje dano Androniku. Dok ovaj bijaše neprestance u sukobu sa stricem, Mihael, možda potaknut kakvom velikom nadom koja mu se rodi u duši, potajice priopći Androniku Starijem da će mu smjesta pohitati u pomoć, ako pristane sklopiti s njime nagodbu o prijateljstvu. Andronik odmah prihvati taj prijedlog, koji mu se učini darom s neba. Stoga izaslanici stadoše ići od jednoga do drugoga vladara, kako bi ugovorili sve nužno za sklapanje nagodbe. Bugarin posla Androniku u pomoć jaku vojsku, no zatim, ne znam kako, bje otkriveno da Bugari pristigli u Konstantinopol žele zagospodariti tim gradom. Zato nikome od njih, izuzev zapovjedniku, ne bje dopušteno ući u grad, te se vojska utabori deset milja od Konstantinopola. Kad o tome izvijestiše Andronika 467 Mlađeg, on smjesta posla bugarskom zapovjedniku izaslanika s velikim darovima i još većim obećanjima, moleći ga da napusti položaj i da se vrati kući, što Bugarin neodgodivo i učini. Ne prođe ni trideset dana otkad Andronik bijaše protjerao strica i sâm zavladao cijelim Rimskim Carstvom, kad Bugarin Mihael prodre u Traciju kako bi naškodio Rimljanima. Bijaše, naime, odlučio što prije uz pomoć Vlaha napasti Dimotiku i Hadrianopolis.

Bugarin Mihael hara Tracijom.

Doznavši za to, car krenu u Hadrijanopolis, a zatim posla svog izaslanika Bugarinu, htijući znati razlog svemu tome. On mu odgovori da želi od cara sve što mu prije bijaše obećao, jer da je on htio pružiti pomoć njegovu stricu, Andronik Mlađi ne bi uspio postati gospodarom Rimskog Carstva. Videći te njihove nesuglasice i sporove, careva majka, a Bugarinova punica, odluči posredovati i pomiriti ih, te znatnom svotom novca koju pokloni zetu uspje sve urediti. Sljedeće godine srpski kralj Stefan Nemanja pripremi svoje snage kako bi osvetio uvredu što je Bugarin Mihael bijaše nanio njegovoj sestri, kad je bijaše ostavio, dobivši s njom djecu. Kad Bugarina izvijestiše o tim pripremama, uputi molbu caru da s jedne strane prodre u Srbiju sa svojim ljudima, a on će sa svojim Bugarima doći s druge strane, tako da se Nemanja neće moći oduprijeti obojici. Car pripremi svoje snage i sve

nužno za rat, te u proljeće krenu u vojni pohod, no kad uvidje da snage njegove vojske nisu ravnopravne onima srpskoga kralja, utabori se u Pelagoniji i odluči tamo pričekati i vidjeti što će učiniti Bugarin, čije ljudstvo bijaše brojnije od njegova. Mihael, naime, bijaše skupio dvanaest tisuća Bugara i tri tisuće Vlaha, te s tom vojskom prodre u Srbiju preko sjevernih dijelova planine Hemos i stiže skoro do izvora rijeke Strumice. Kako mu nitko ne pružaše otpor, zadrža se četiri dana žareći i paleći sve oko sebe. No petog se dana zajedno sa sunčanim zrakama pojavi i Nemanja s mnogo boraca, čije oružje blistaše tako jako da gotovo zasljepljivaše onoga tko bi gledao u njega. Kad vojske zametnuše boj, Nemanja u pratnji jednoga svog konjičkog odreda i tisuću tristo Nijemaca, lju- 468
di srčanih i vičnih vojevanju, prvo nasrnu na Mihaelov stijeg, pa kad ga oduze bez većih teškoća, okrenu se protiv odreda konjice u kojem bijaše i Mihael, izvrši pokolj u neprijateljskim redovima, a samog Mihaela uhvati živa.

Srbi potuku Bugare.

Ostatak vojske najvećim dijelom izginu, a oni koji uspješe pobjeći, vratiše se kući gotovo goli. Mihael bijaše smrtno ranjen u bici i osta tri dana bez svijesti, a četvrtoga dana, došavši donekle k sebi, napusti ovaj svijet. Kad vijest o tome stiže do cara, on se vrati kući, a da se ne bijaše priklonio nijednoj strani, niti pretrpio bilo kakve štete. Sljedeće godine, kad dozna za nemire u Bugarskoj, budući da Bugari hotijahu oduzeti kraljevstvo ženi i rođacima pokojnog Mihaela, on smjesta skupi vojsku i napadnu krajeve i utvrde u blizini Hemosa, te bez ikakvih teškoća osvoji gotovo sve, jer mu se tamošnje pučanstvo svojevoljno predavaše. Između ostalog, zauze i grad Mesembriju, koji u to doba bijaše pod bugarskom vlašću. Među Bugarima vladahu tada velika pomutnja i nesuglasice, no konačno na molbu Stefana Nemanje prepustiše kraljevstvo Mihaelovu bratu Aleksandru.

Mihaela na prijestolju naslijedi Aleksandar.

Naime, nakon poraza nanesena Bugarima, Nemanja posta gotovo gospodarom u njihovu kraljevstvu. Aleksandar, dakle, preuzevši vlast nad kraljevstvom i skupivši jaku vojsku Bugara i Vlaha, uđe u susjedne rimske pokrajine, pa prodrijevši sve do Hadrianopolisa, opljačka mnoga mjesta i osvoji nekoliko utvrda, te se vrati iz pohoda radostan i krcat plijenom.

Aleksandar opustoši i zauzme rimske posjede.

Car Ivan Kantakuzen, nasljednik Andronikov, ne mogaše podnijeti takva pustošenja svojih zemalja, te skupi rimsku vojsku i iznenada napadnu Bugarsku, kako bi zadobio natrag utvrde na Hemosu koje tada bijahu pod Aleksandrovom vlašću. Naglo provalivši u Bugarsku, stade uništavati sve pred sobom, te osvoji mnoge utvrde i iz njih istjera vojnike koje bijaše tamo postavio Aleksandar.

Car uđe u Bugarsku i nanese tamo velike štete.

Kad ovoga izvijestiše o tome, pokuša preko izaslanika sklopiti mir s carem, govoreći mu kako ne dolikuje kršćaninu takva okrutnost prema ljudima njegove vjere, kad se može i bez toga i kad je moguće živjeti u miru i okrenuti oružje protiv zajedničkog neprijatelja. Car mu nato odgovori kako Rimljanima moraju pripasti gradovi koje bjehu utemeljili njihovi pređi, te tim riječima otpusti Aleksandrova izaslanika. Što brže mogaše, Aleksandar skupi vojsku od osam tisuća
469 Bugara i dvije tisuće Vlaha, pa krenuvši iz Trnova peti dan stiže u Rusku utvrdu i tamo se utabori, budući da bijaše primio vijest da se car još uvijek nalazi u tom kraju. Ovaj pak, iako prestrašen dolaskom Bugarina, čije snage bijahu znatno brojnije od njegovih, ipak se ne obeshrabri, nego okupi sve svoje ljude na jednom mjestu i ovim im se riječima obrati:

Besjeda Ivana Kantakuzena vojnicima.

»Vidite i sami, braćo moja i vojnici moji nepobjedivi, da nam je boriti se u tuđini, pa budući da smo sada daleko od svoje domaje, ne možemo se nadati nikakvoj pomoći. Borimo se zato kao da nam je odmah umrijeti i nestati sa zalazećim suncem. Nek' ova neprijateljska zemlja, gdje ćemo se danas boriti, bude svjedok plemenitih i srčanih naših djela, o kojima će svjedočiti također i život i pogled čak i samih naših neprijatelja, koji će ostati iza nas. Brojnost njihova ne smije vas prestrašiti, jer dobro znamo da su malobrojne vojske često nadjačale velike. Tu nadu moramo održati živom i pouzdati se u milost Božju, jer zahvaljujući njoj je Atenjanin Temistokle s malom vojskom potopio gotovo sve perzijske snage u Salamini, a nakon njega je Tebanac Epaminonda sa šačicom ljudi potukao velike i snažne vojske Lakedemonjana, prvo kod Halijarta, a zatim kod Leuktre, u koje je vrijeme Sparta izgubila Lisandra i na golemu sramotu primila onoga velikog Agesilaja koji bježaše.« Ohrabreni tim govorom, Rimljani odvažno uđoše u borbu s Bugarima. Tu, između ostalih, svoju

srčanost pokaza veliki domestik Kantakuzen, sin cesarov

Car, poražen od Bugara, pobjegne.

i nećak Porfirogenetov. No kako Bugari junaštvom nimalo ne zaostajahu za Rimljanima, ovi počeše bježati i povlačiti se u Russo Castro, pa kad se nađoše tamo pod opsadom, suočiše se s posvemašnjom oskudicom, poglavito zobi za konje, koji zbog toga ugibahu jedan za drugim. Pritisnut tolikim nedaćama, car stade molitvama zazivati Božju pomoć, jer ne mogaše naći drugog lijeka svom jadu. Naime, Mesembrija i mnoga druga mjesta i utvrde, doznavši za poraz Rimljana, prikloniše se Bugarima, zbog čega car izgubi gotovo svaku nadu u
pomoć, a ne usuđivaše se ni zatražiti od Aleksandra mir, 470
prisjetivši se svih razaranja i zala koja bijaše počinio u njegovoj zemlji. Dok on bijaše obuzet takvim mislima, Aleksandar se smilova tolikim njegovim jadima i posla svoje izaslanike da mu ponude mir, te ga pusti da slobodno ode kući, opomenuvši ga da ubuduće bude umjereniji u svojim djelima i da se prisjeti da je godišnjih doba četiri i da katkada u trenu može doći do velikih promjena.

Sklopi mir s Bugarinom.

Vrativši se kući, car uznastoja sklopiti taj mir s Bugarinom, te izaslanici pregovarahu o srodstvu između dva vladara, tako da careva kći postane ženom Aleksandrova sina.

Uda kćer za Aleksandrova sina.

Obojica bijahu zadovoljni time, te car odvede svoju devetogodišnju kćer u Hadrianopolis i uda je za Aleksandrova sina, kojem tada bijaše petnaest godina. Vrativši se nakon vjenčanja kući, Aleksandar se dade na učvršćivanje svoje vlasti u kraljevstvu. Prvo što učini bje progon iz Bugarske Teodore Paleolog, žene negdašnjega bugarskog kralja Mihaela, kao i njezina trogodišnjeg sina Šišmana.

Teodora Paleolog, protjerana od Aleksandra, skloni se u Dubrovnik sa svojim sinom Šišmanom.

Uvidjevši da mu se ne može oduprijeti, Teodora kopnom ode u Dubrovnik i zadrža se tamo neko vrijeme, te je potom otplovila u Apuliju, a odatle u Konstantinopol, gdje zajedno sa sinom kojem, kako neki kažu, nadimak bijaše Capina, provede ostatak života. Aleksandar, dakle, oslobodivši se brige koju za njega predstavljahu Teodora i njezin sin, vladaše kraljevstvom vrlo mudro i u potpunom miru, dijeleći pravdu svojim podanicima na veliko njihovo zadovoljstvo. S prvom ženom dobi dva sina, od kojih se jedan zvaše Stracimir, no budući da majka te djece ne bijaše pretjerano razborita žena, ne slagaše se s mužem, te Aleksandar zbog toga

Otjeravši prvu ženu, Aleksandar se oženi nekom Židovkom.

uze drugu ženu, koja bijaše Židovka. Bijaše ona jednom stupila pred kralja povodom nekog spora, te mu se tako svidi da je svakako htjede za ženu. Dade je krstiti i uvede je u svoje dvore, otjeravši prvu ženu u neko udaljeno mjesto, gdje je držaše pod stražom. S drugom ženom dobi dva sina, Šišmana i Asena, odnosno Asena. Kako bi svojim sinovim osigurala bugarsko prijestolje, vrlo spretno dade otrovati jednog od svojih pastoraka. Kad za to dozna njegov otac Aleksandar, budući da ne mogaše pouzdano utvrditi da iza te smrti stoji njegova druga žena, a kako bi sklonio na sigurno drugog sina, posla Stracimira s majkom u Vidin, predavši mu upravu nad tim gra-
471 dom. Stupivši na vlast u Vidinu, Stracimir poče odbijati posluh ocu, no ovaj, voleći ga najnježnijom ljubavlju, nigda ne krenu u pohod protiv njega, nego ga pusti da čini što hoće, podnoseći čak i da se proglasi carem. U to vrijeme, a bijaše to godine 1351., ugarski kralj Ludovik, ne bi li kaznio neke pobunjenike, posla s jakom vojskom u Bosnu nadvornika Nikolu i ostrogonskog nadbiskupa

Ugri napadnu utvrdu Srebrnik.

Nikolu. Ušavši u to kraljevstvo, njih dvojica krenuše u osvajanje utvrde Srebrnik, pa kako ne uspješe u tom pothvatu, napustiše ga pretrpjevši velike gubitke. Tu noću ukradoše pečat ostrogonskog nadbiskupa, kancelara kralja Ludovika, da bi pečat zatim bio prodan nekim zlatarima.

Aleksandrov sin Stracimir zarobljen i odveden u Ugarsku.

Ne prođe mnogo vremena, a kralj Ludovik, kojega spomenuti Stracimir bijaše uvrijedio, skupi protiv njega snažne kopnene i pomorske snage, pa kad ga s lakoćom pobijedi i zarobi živa, odvede ga sa sobom u Ugarsku. Neko ga vrijeme zadrža u zatočeništvu u utvrdi zagrebačke nadbiskupije, zvanoj Gomnek, dok u Vidinu bijaše ostavio jednoga svog velikaša s nešto ugarskih vojnika da upravlja gradom.

Vlasi spale Vidin.

Tada vlaški vojvoda Vlajko, zbog toga što spomenuti ugarski vojnici harahu njegovom zemljom, ili možda iz nekoga drugog razloga, dođe s brojnim ljudstvom pod vidinske zidine, a Ugri se povukoše u okolne utvrde, te Vlah osvoji grad i spali ga. Sve ljude koje zateknu u Vidinu posla u svoju zemlju s druge strane Dunava, kako bi naselili te krajeve, a on krenu u osvajanje dviju utvrda u koje se bjehu sklonili Ugri. Ne uspje ništa učiniti, jer utvrde bijahu na odličnom položaju i branjene od četiri stotine vojnika, među kojima bijaše

i šezdeset strijelaca iz Genove. Započe stoga s opsadom
i osta tamo sve dok kralj Ludovik osobno ne dođe iz
Ugarske napasti Vlaha. Ovaj, kad uvidje da se ne može
oduprijeti Ugrima, vrati se u svoju zemlju. Sklopiše po-
tom mir, a Vlajko posla u Vidin sve koje bijaše odveo iz

Stracimira oslobode i vrate mu njegov posjed.

grada. Ludovik istodobno oslobodi Stracimira iz tamni-
ce i vrati mu Vidin, no prvo ga nagna da se prisegom ob-
veže na vjernost, a za svaki slučaj zadrža uz sebe, gotovo
kao taoce, dvije Stracimirove kćeri, od kojih jedna ubrzo
umre, a drugu, po imenu Dorotea, uda za tadašnjega bo-
sanskog bana Tvrtka koji zatim, kako rekosmo, uze ta-
kođer i naslov kralja Raške. Stracimir bijaše ostao u za-
točeništvu u Ugarskoj dvanaest godina, a u nepunih pet
godina nakon njegova povratka u Vidin, grad ponovno 472
bje naseljen kao nekad. Vladaše on svojom državom raz-
borito, a s Dubrovčanima koji bi se zatekli u njegovoj
zemlji, postupaše svagda vrlo ljubazno. Nedugo potom,
godine 1363., umre njegov otac Aleksandar. Sa ženom
svojom Braidom Aleksandar imaše kćer krasoticu, koju

Turčin Murat bijaše Stracimirov šurjak.

(kako piše Laonik u 2. knjizi) bijaše dao za ženu Turčinu
Muratu. Ostavi iza sebe tri sina iz braka sa ženom Ži-
dovkom, odnosno Šišmana, Asena i još jednog, s kojima
brat njihov Stracimir zarati. U to vrijeme prodriješe u

Asen padne u bici.

Bugarsku Turci, pa kad se Šišman i njegova braća uhva-
tiše s njima u koštac, Asen poginu u bici nakon koje
Šišman sklopi mir s Turcima, iskazujući im počasti i pla-

Šišman plaća danak Turcima.

ćajući im danak. Turci više puta poharahu područje sve
do Vidina, pljačkajući i uništavajući zemlju, no ne uspje-
še osvojiti grad. Prijeđoše zatim na drugu obalu Dunava
i prodriješe u dijelove Vlaške. Tada im vlaški vojvoda
oduze čamce kojima bijahu prešli rijeku i nasrnu na njih,
te ih potuče u boju. Oni koji ne poginuše u bici, vjerujući
da se još mogu spasiti čamcima, kad ih ne pronađoše,
skočiše u vodu da ne bi pali u ruke neprijatelju i tako svi
do jednoga izginuše. Budući da između Aleksandrovih
sinova Stracimira i Šišmana, kako je rečeno, vladaše

Turčin Murat na poziv Aleksandrovih sinova prijeđe u Grčku.

nesloga zbog očevine i nasljedstva, koju mlađi ne htijaše
prepustiti starijem, kad Šišman shvati da se ne može rav-
nopravno suprotstaviti bratu, pozva u pomoć turskog
vladara Murata, nudeći mu veliku svotu novca. Ovaj
smjesta prijeđe u Grčku s dvanaest tisuća boraca i stade

naumice produžavati rat što više mogaše, pa kad vidje da
su snage braće oslabile, da je očinsko blago potrošeno, a
zemlja uništena, te da zbog toga više ne može iskorišta-
vati prihode, umah okrenu oružje protiv obojice i začas

Osvoji grad Galipolje.

osvoji grad Galipolje. Taj grad, naime, bijaše na za njega
vrlo povoljnu položaju, smješten na Propontidi, na obali
mora u blizini ulaza u Helespontski tjesnac. Odlučivši da
će Grčko Carstvo biti njegovo, Murat nastavi harati

Zauzme Hadrianopolis.

zemljom, s obzirom na da ne bijaše nikoga tko bi mu se
mogao suprotstaviti. Uskoro osvoji i grad Hadrianopolis

Dokad Tracija imade svoga kralja.

s najvećim dijelom Romanije, što ostvari između 1363. i
1364. godine. Pokrajina Romanija je dio Tracije, koja je
imala svoga kralja sve do ljeta Gospodnjega 48., kada je

Drevne granice Tracije.

Rimljani pokoriše i svedoše na pokrajinu. U davnini nje-
zine granice obuhvaćahu vrlo široko područje; na istoku
473 joj granica bijaše Crno more i dosezaše sve do Proponti-
de; na jugu završavaše na Egejskom moru i na rijeci Stri-
mon; na sjeveru joj granica bijaše Istar, a na zapadu pla-
nine Peonije, sa zemljom danas zvanom Ugarska i s rije-
kom Savom. Tvrdi se da Tracija obuhvaćaše obje Mezi-
je, što su danas Srbija i Bugarska. Turci, kako je rečeno,

Murat liši Šišmana kraljevstva i života.

prodriješe sve do Vidina, no ne uspješe zauzeti grad, iako
odnesoše velik plijen. Kad Murat na koncu liši kralja
Šišmana ne samo kraljevstva, nego i života, nesta sasvim
Bugarskog kraljevstva, koje potpadnu pod Muratovu

Turci zauzmu bugarsko kraljevstvo.

vlast. Učvrstivši se u Hadrianopolisu, Murat haraše svim
okolnim područjima. Ovdje se uistinu može vidjeti odli-
čan primjer do čega sve mogu dovesti nesloge i unut-

Valja obratiti pozornost na posljedice građanske nesloge.

rašnji sukobi. Naime Bugari (kako izvješćuju Biondo,
Sabellico i Platina) bijahu najmoćniji narod koji bi bio
mogao uništiti turske snage, a dok življahu međusobno u
miru, ne samo jedan neprijatelj, nego ni svi neprijatelji
zajedno ne uspješe nigda nadjačati ih. No kad se zbog
nesloge svojih vladara podijeliše, sasvim propade njiho-
vo carstvo, koje negda bijaše u punom cvatu. Zagospo-
darivši, dakle, Bugarskom, Murat godine 1370. osvoji

Murat, osvojivši grad Pritur, ubi tamošnjeg vojvodu Momčila Dena.

grad Pritur u Romaniji, te pogubi tamošnjeg vojvodu ili,
kako ga zvahu, despota Momčila Dena, bivšeg vojskovo-
đu cara Stefana Nemanje, nakon čije smrti zauze neka
mjesta u Romaniji. Momčilo se u svim svojim postupci-
ma bijaše pokazao kao čovjek razborit i junak na oružju.

Priteknuvši u pomoć Bugarima, ovi ga na koncu izdaše, te poginu od ruke Murata koji više no jednom iskaza svoje divljenje slaveći njegovu srčanost.

KRAJ

ORBINIJEVI IZVORI (BILJEŠKE)

Mavro Orbini se kod pisanja svojeg djela obilato koristio mnogim autorima i povijesnim izvorima te je na početku *Kraljevstva Slavena* popisao izvore i posložio ih u abecednu tablicu; ukupno se na tom popisu nalazi 289 različitih imena, među kojima i od Crkve osuđeni autori koje su čitatelji morali precrtavati u svojem tiskanom primjerku.

Različiti su načini na koje se Orbini izvorima koristio: najčešće on to čini "iz druge ruke", tj. čitajući pojedina djela koja su mu bila dostupna u bogatoj knjižnici vojvodâ od Urbina u Pesaru (Italija) i u kojima je nailazio na različita imena, citate i događaje o kojima su pojedini pisci izvještavali. Sasvim je sigurno koristio djela Aimona iz Fleuryja, Piccolominija, Giambullarija, Sabellika, Jana Dubravskog, Miechowite, Krantza, Latza, Herbersteina i drugih povjesnika XV. i XVI. stoljeća. Orbini nerijetko preuzima različite verzije istog događaja od različitih pisaca i kompilira ih, ne komentirajući očigledne kontradikcije ili nelogičnosti koje se u takvu preuzimanju dešavaju. Jednako tako, ne smatra neophodnim spomenuti da je neki citat uzeo preko drugog, što je bilo potpuno uobičajeno za ono doba. Na Orbinijevu popisu nalaze se najrazličitiji autori: od antičkih, grčkih, rimskih, bizantskih, preko srednjovjekovnih gotskih, francuskih, nizozemskih itd., do suvremenih talijanskih, francuskih i drugih izvora; često se jedan te isti autor nalazi na popisu pod različitim imenom što govori kako Orbini nije bio svjestan da se radi o jednoj te istoj osobi, ili da je imensko kazalo radio netko drugi koji nije poznavao ni Orbinijevo djelo niti tematiku o kojoj je riječ. Neki proučavatelji Orbinijeva djela smatraju da je on mogao čitati svega tridesetak autora od svih navedenih ili nespomenutih (dakle manje od 10 posto).[1] Sve je to, dakako, teško potvrditi ili opovrgnuti.

U nastavku smo nastojali donijeti temeljne podatke o svakóm od spomenutih autora i identificirati njihova djela. Posebno nam je bilo važno ustanoviti što je Orbini mogao koristiti, tj. moguća izdanja pojedinih djela od Gutenbergova epohalnog izuma do posljednjih godina XVI. stoljeća. Osim tiskanih knjiga Orbini je koristio

1 Usp. S. Ćirković, *Kraljevstvo Slovena*, Beograd 1968., str. 381.

povelje, arhivske dokumente, rukopise, posebno one Ludovika Crijevića Tuberona, zemljopisne karte i drugu građu. Unatoč preciznom navođenju imena i naoko uvjerljivoj argumetaciji, neki od njegovih izvora ostaju nepoznanicama (npr. Arpontaco Burdegalense, Gioanni Tigurino, Paolo Nivemontano). U Herbersteinovim *Rerum moscoviticarum commentariis* (Basel 1556. i 1571.) nismo, nažalost, pronašli *Ruske ljetopise* redovnika Jeremije, iako Orbini na str. 96. izjavljuje da "Geremia Russo l' anno 1227. scrisse gli *Annali di Russia"*. U Herbersteinovu se djelu na više mjesta govori "(de) Ruthenorum Annalibus" ali bez ikakve specifikacije. Učeni Dubrovčanin jednog autora predstavlja pod dva različita imena (na pr. Costantino Spondugino – Teodoro Spondugino, Hartmanno Schedel – Hermanno Schodel), dok druge navodi pod imenima nepoznatima u povijesnoj znanosti (Pietro Crusber, Carlo Wagriese).

U ovom popisu na prvom je mjestu hrvatska transkripcija grčkih, rimskih i bizantskih imena odnosno izvorni način pisanja imena prema pripadajućem jeziku (imena tiskana masno), kako je to danas uobičajeno. U zagradi je navedeno ime pod kojim je taj autor još poznat. Unutar oznaka **< >** nalaze se imena kako ih je koristio Orbini (kurziv, masno). U rijetkim primjerima, kada se Orbinijev i današnji način pisanja pojedinog imena podudaraju, izbjegnuto je navođenje imena u **< >**. Brojevi str. navedeni u bilješkama odnose se na talijanski izvornik.

1. Izvori koje Orbini navodi u svom popisu

A

Ablabio (Abbon iz Fleuryja) <***Ablabius***> (Fleury, danas Saint-Benoît-sur-Loire, oko 945.–1004.), poznat kao povjesničar Gota, teolog i kroničar, autor djela *Passio sancti Edmondi* s kratkim pregledom engleske povijesti, zatim spisa iz crkveno-pravnog područja, jezikoslovlja, filozofije, astronomije i političke teologije (*Apologija redovništva* upućena kraljevima Hugu I. Capetu i Robertu II. Pobožnom). Orbini ga najvjerojatnije poznaje preko Jordanesa.

Adam Bremenski (Adam Saksonac) <***Adameo Sassone, M. Adamo***> bamberški kanonik, kancelar katedralne škole u Bremenu. Umro 12. listopada između 1081. i 1085. godine. Napisao je *Gesta Hammerburgensis ecclesiae pontificum,* s autorovim dodacima (*scholia*), izd. A. Vedel, 1579. Preko Adama Bremenskog Orbini znade za stare poznate pisce Tacita, Salustija, Ovidija, Solina i druge kao Saxa Grammaticusa (*Gesta Danorum*) i Olausa Magnusa (*Historia de gentibus septentrionalibus*).

Agatija (Agathias iz Myrine, Scolasticus) <***Agathia Smyrneo, Scolastico Smirneo***> (Eolida) (536.–582.), malo poznati povjesničar i pisac epigrama iz Justinijanova vremena. Djelovao je u Konstantinopolu.

Aimon iz Fleuryja (Aimonus monachus Floriancensis) <***Aimone Monaco, Annonio Monaco, Ammiano Monaco***> (Fleury, danas Saint-Benoît-sur-Loire, umro 1008.), autor djela *Historia Francorum seu Libri V de gestis Francorum* (do 653., ali

s nastavcima do 1135. i 1165., izd. Pariz 1514. i 1567.). Više je oblika imena autora koje i Orbini rabi (Annonio, Ammiano; str. 30.).

Albert iz Stadea (Albertus Stadensis) <***Alberto Stadense***> benediktinac, opat Svete Marije u Stadeu, na ušću Elbe (Labe) u Donjoj Saskoj. Godine 1236. putuje u Rim ishoditi od pape Grgura IX. dopuštenje da spomenutu opatiju uskladi s cistercitskim načinom života. Nakon rimskog hodočašća pristupio franjevcima. Između 1240. i 1264/65. sastavio *Annales Stadenses*, opću kroniku tiskanu 1578. u kojoj u obliku razgovora između dva redovnika daje upute kako iz sjeverozapadne Europe najlakše doći u Rim.

Althamer, Andreas <***Altamero***> (umro 1540.), rođen u Brentzu kod Gundelfingena, luteranski pastor u Nürnbergu i u Anspachu. Veliki erudit, sudjelovao u raspravi s katolicima 1527. i 1528. u Bernu o Kristovoj nazočnosti u Euharistiji. Orbiniju su zanimljivi Althamerova *Scholia in Tacitum de situ, moribus, populisque Germaniae*, Nürnberg 1529. i 1536; Augsburg 1580.

Ammitato, Scipione, (Lecce, 1531. – Firenca, 1601.), talijanski povjesnik. Napisao je *Delle famiglie nobili napoletane* (Firenca 1580.); *Discorsi sopra Cornelio Tacito* (Firenca 1594.); *Orazioni a diversi principi, intorno a preparamenti contro la potenza del Turco* (Firenca 1598.); *Istorie fiorentine* (1600., najbolje njegovo djelo i najbolja povijest Firence), i dr.

Andrija Dracki <***Andrea Angelo Durazzino***> dominikanac, nadbiskup dubrovački (1387.–1393.), utemeljitelj Zbora dubrovačkih svećenika (Cathedra Sancti Petri, 1391.).

Apijan <***Appiano Alessandrino***> (90./100.–155.), grčki pisac iz Aleksandrije. Proslavio se u Rimu kao vrstan pravnik i carski savjetnik. Napisao je *Historia Romana* u 24 knjige od pada Troje do početka vlasti cara Trajana. Drugi dio IX. knjige opisuje rimske ratove u Iliriku.

Aretino, Leonardo (pravim imenom **Leonardo Bruni**), (Arezzo 1369. - Firenca 1444.), talijanski povjesnik, prevoditelj i pisac. Orbini ga je upoznao preko *Komentara* pape Pija II. Od Aretinovih povijesnih spisa mogao je konzultirati: *De bello italico adversus Gothos gesta libri quatuor*, Foligno 1470.; talijanski prijevod *La guerra dei Goti* (Venecija 1548.); *De temporibus suis*, Venecija 1475. i 1485.; *De bello punico*, 1490., Brescia 1498.; *Historiarum florentinarum*, Strasbourg 1610.

Arijan, Flavije <***Arriano di Nicomedia***> (I./II. st.), grčki političar i povjesnik iz Nikomedije, konzul i namjesnik Kapadocije. Napisao je vrlo pouzdanu povijest Aleksandra Velikog, a izgubljene su povijest Bitinije, Partije i Dijadoha. Bio je značajan izvor za kasnije pisce. Sačuvana su mu djela: *Epiktetov priručnik*, *Aleksandrov pohod* (*Anabasis Aleksandroi*), *Opis Indije*, *Plovidba uz obale Crnog mora* i dr.

Arnold iz Lübecka <***Arnoldo Abbate***> († posl. 1212.), njemački kroničar. Benediktinac samostana St. Gilles u Brunswicku, odakle 1175. prelazi u Lübeck gdje obnaša službu opata. Napisao je *De relictorum Helmoldi supplementum*, od 1171.

do 1209., tiskano u Frankfurtu 1556. i 1573., pod naslovom *Chronica Slavorum Helmoldi et Arnoldi*. Prema Vossiusu Arnoldova je kronika točna što se tiče Slavena.

Arpontah iz Bordeauxa <*Arpontaco Burdegalense*> nepoznat u izvorima i literaturi.

Artopaeus, Peter (pravim imenom **Peter Becker**) <*Pietro Artopeo, dannato autore*> (1491.–1563.), autor jedne *Kronike* (do 1259. oslanja se samo na isprave dok se za razdoblje od 1393. do 1445. oslanja i na službene izvore kao i vlastite doživljaje) i nekoliko teoloških spisa (*De prima rerum origine*, Basel 1546.; *Postilla Evangeliorum,* Basel 1550. itd.

Aruncije, Lucije Stela (Lucius Arruntius Stella) <*Erasmo Stella*> latinski pjesnik, suvremenik careva Tita Vespazijana i Domicijana (I.–II. st.), autor djela *De Borussiae antiquitatibus libri II* (izd. 1518.). Orbini ga navodi u popisu autora ali ga u samom tekstu nigdje ne spominje.

Aubanus, Johannes (pravim imenom **Johann Boemus**) <*Gioanni Aubano*> (prva pol. XVI. st.), pisac djela o običajima raznih naroda *I costumi, le leggi e l'usanze di tutte le genti* (Venecija 1549.), svojevrsna kompilacija po uzoru na Lucija Fauna *De antiquitatibus urbis Romae.*

Augustin Aurelije, sv. <*Agostino Dottore*> (Tagasta u Numidiji, sj. Afrika 354.–Hipon, sj. Afrika 430.), kršćanski teolog, filozof i mistik, jedan od najuglednijih i najutjecajnijih crkvenih otaca. Orbini se poziva na njegovo djelo *De civitate Dei* (Basel 1522. i 1570. ; Lyon 1520. i 1570.).

Augustin Moravski [Kaesebrot] (Boemus, Augustinus Moravus, Olomuncensis) <*Agostino Moravo*> (1467.–1513.), češki humanist i svećenik.

Aurelije, Sekst Viktor (Sextus Aurelius Victor) <*S. Aurelio Vittore*> rimski povjesnik i državni službenik iz IV. stoljeća. Sastavio je povijest Carstva od Augusta do Konstantina kroz portrete careva (*Caesares*, *Origo gentis Romanae*, *De viris illustribus*). Kasniji redaktor priključio je tom djelu anonimne tekstove o podrijetlu Rimljana pod naslovom *Historia tripartita*.

Aventinus, Johannes (pravim imenom **Johann Thürmayer**) <*Gioanni Aventino, dannato aut.*> bavarski kroničar (1466.–1534.). Studirao je u Ingolstadtu i Parizu, predavao u Beču i Krakovu. Napisao je *Annalium Boiorum libri VII.* Thürmayerovi *Bavarski anali* u izdanju Jeronima Zieglera (1554.) onovremeno su klasično djelo za povijest Bavaraca.

B

Baldillo, Francesco <*Francesco Baldilo*> talijanski književnik i prevoditelj iz druge polovice XVI. stoljeća. Preveo je s latinskog i grčkog jezika na talijanski velik broj djela: Filostrata, Diona Kasija, Diodora Sicilskog, Josipa Flavija, Julija Cezara, Pomponija Leta i mnoge druge.

Baltazar Splićanin <*Baldasar Spalatino*> (XV./XVI. st.), jedan od najstarijih hrvatskih povjesničara, pisac velike povijesti ilirske nacije koju M. Orbini citira pod naslovom *Origine di Spalato* (str. 191., 297. i 306.). Baltazarevo je djelo Marco Alandi preveo na talijanski pod naslovom *Delle cose della nazione illirica* (usp. S. Ljubić, *Dizionario biografico, str. 17;* S. P. Novak, *Povijest hrvatske književnosti, II/646.).*

Bardi, Girolamo (Firenca 1544. - Venecija 1594.), talijanski povjesničar. Djela: *Joannis Lucidi Samothaei chronicon ab urbe condito usque ad annum 1535, cum additionibus Hieronymi Bardi*, Venecija 1575. (Bardijevi dodatci i nastavak odnose se na razdoblje od 1535. do 1575.); *Cronologia universale, della creazione d'Adamo sino al 1581,* 2. vol., in folio, Venecija 1581.; *Vittoria navale, ottenuta dalla repubblica di Venezia contra Ottone, figliuolo di Federigo I., imperatore*, Venecija 1587., u 8 svezaka. Ponovo tiskano 1592., 1600. i 1601.

Barletio, Marino (Barletius), (pol. XV. st. - 1526.), albanski povjesnik. Autor *De vita et laudibus Scandarbegii, sive Georgii Castriote Epirotarum principis, libri XIII*, Strasbourg 1537., u kojem opisuje život i ratne podvige Jurja Kastriotića-Skenderbega, opjevanog borca protiv Turaka. Djelo je već u XVI. stoljeću prevedeno na njemački, talijanski, portugalski i francuski. Barletio je također autor *De expugnatione Scodrensi a Turcis*, Venecija 1504.; *Chronicon turcicum*, Frankfurt 1578.

Baroni, Cesare <*Cesare Baronio*< (1538.–1607.), kardinal, povjesnik. Najznačajnije djelo su mu *Annales ecclesiastici* (12 sv. in folio), na kojima je radio sve do svoje smrti. *Anali* su stigli kronološki do 1198., a prvi je svezak izišao u Rimu 1588. Napisao je i *Martirologio romano*, Rim 1586.

Bartolino, Ricardo (Perugia, 2/2 XV. st. - 1529.?), talijanski povjesnik, teolog i humanist. Nakon boravka u Njemačkoj sa stricem Marijem vraća se u Perugiu gdje 1506. postaje kanonik, a 1513. na sveučilištu počinje predavati poetiku i retoriku. Zahvaljujući carskoj naklonosti i godišnjem prihodu od veronske blagajne, Bartolino je mogao obnoviti svoje veze s nizom njemačkih humanista (C. Peutingerom, Adelmannom von Adelmannsfeldenom, Erazmom Roterdamskim, Jacobom Spiegelom iz Schlettstadta i drugima). Napisao je panegirik medicejskom papi Lavu X. *Opusculum ad Leonem P.O.M. de eius creatione* (1513.), opisao susret cara Maksimilijana i kraljeva Ugarske i Poljske u Beču pod naslovom *Odeporicon idest itinerarium reuerendissimi in Christo patris et domini D. Mathei Sancti Angeli cardinalis Gurcensis etc.*, zatim *De bello norico Austriadosi*, djelo koje je naišlo na veliko zanimanje suvremenika; povijesno su zanimljiva i djela *Descriptio rebus etiam externatum gentium*, zatim *Responsio principum Germaniae* (1518.) i *Oratio de expeditione contra Turcos* (1518.).

Beatus Rhenanus (pravim imenom **Bilde von Rheinau**) <*Beato Renano*> poznatiji je pod humanističkim nego pravim imenom (Schlettstadt 1485. - Strasbourg 1547.), humanist, povjesnik i izdavač latinskih tekstova. Surađivao je s Erazmom Roterdamskim i izdavačima J. Amerbachom i J. Frobenom u Baselu na izdavanju djela klasika i crkvenih otaca. Orbini navodi njegov *Rerum germanicarum libri tres* (1531.).

Bellon, Pierre <*Pietro Belonio*>, (Soulletière 1517.–1564.), francuski znanstvenik i putopisac. Putovao je po Grčkoj, Makedoniji, Traciji, Maloj Aziji, Egiptu itd. Nije isključeno da je boravio i u Dubrovniku jer je u djelu *De admirabili antiquorum et rerum suspiciendarum praestantia* (Pariz 1553.) latinskom, grčkom, francuskom, arapskom, turskom nazivlju dodao poneku ilirsku (hrvatsku) riječ. Napisao je i više drugih djela prirodoslovnog značenja.

Beros iz Babilona (Kaldejski) <*Beroso Caldeo*> Baalov svećenik, autor spisa *Babyloniaca* (*Chaldaika*), grčki pisane povijesti Babilona u 3 knjige, koja obuhvaća razdoblje od početka svijeta do Aleksandra Velikog. Orbini je mogao koristiti talijansko izdanje koje je pod naslovom *I cinque libri delle antichità de Beroso sacerdote Caldeo* izišlo 1550. u Veneciji. Komentar navedenom izdanju napisao je Giovanni Annio di Viterbo a preveo Pietro Lauro Modenese.

Biemius, Marin <*Marino Benchemio*> drugi Skenderbegov biograf.

Bisio, Francesco (da Bergamo), nije isključeno da se radi o Francesku Bissiju iz Palerma (Francisus Bissus), liječniku sicilskoga kralja, pjesniku i govorniku (†1598.). Napisao je *Epistolam ad Paul. Restisam Erysipelate per Siciliam vagante*.

Bizzari, Pietro <*Pietro Bizaro*> (Sassoferato 1530.–1583.?), talijanski povjesnik. Obrazovao se u Veneciji, odakle odlazi u Englesku gdje je uzalud očekivao dobar prijam kod kraljice Elizabete kojoj posvećuje svoje djelo *Varii opuscoli*. Razočaran, vraća se u Italiju a potom odlazi u Nizozemsku. Godine 1573. dolazi u Basel gdje objavljuje svoj latinski prijevod *Povijesti ugarskih ratova*. Napisao je niz povijesnih djela: *Delle guerre fatte in Ungheria dall'Imperatore dei cristiani contro quello dei Turchi*, Lyon 1569. (lat. izd. Basel 1573.); *Epitome insigniorum Europae historiarum hinc inde gestarum, ab anno 1564.*, Basel 1573.; *Cyprium bellum inter Venetos et Solimanum imperatorem gestum*, Basel 1573.; *Narrationes de Christianorum in Syriam expeditionibus*, Basel 1585.; *Historia rerum persicarum*, Basel 1583.

Bonfini, Antonio <*Antonio Bofinio*> (1427.–1502.), talijanski povjesnik, pisac povijesti Ugarske, rođen u Patrignoneu (Ascoli). Pozvan na dvor Matije Korvina gdje je obnašao službu upravitelja dvora koju je zadržao i za Ladislava, Matijina nasljednika. Važnija djela: *Rerum Ungaricarum decades tres* (1543.), *Rerum Ungaricarum decades quatuor cum dimidio* (1568.), *Syndromus rerum Turcico-Pannonicarum* (1527.). Bonfini, a po njemu i Orbini, opisuje kako su Goti, Vandali i ostali došli iz Skandinavije.

Botteri, Giovanni (Bottero, Benisius), (1540.–1617.), iz Bene, opat Sv. Mihovila iz Chiuse, tajnik Karla Emanuela Savojskog i odgojitelj njegove djece. Najpoznatije mu je djelo *Della ragione di Stato* (više izdanja, prvo iz 1563., a jedno od njih izišlo je u Veneciji 1589.). Napisao je i *De sapientia regis*, Milano 1583.

Busbecq, Augier-Ghislen de <*Busbequio*> (Commines 1522. – Rouen 1592.), diplomat i putopisac. Bio je Ferdinandov poslanik kod Sulejmana II. Ostavio je svjedočanstvo svojega puta do Carigrada u pismima koja su tiskana kao *Itinera Constantinopolitanum et Amasianum, et re militari contra Turcas instituenda consilium*, Amsterdam 1582. Četiri od tih pisama tiskana su u Parizu 1589. pod naslovom *Legationis Turcicae epistole IV*.

C

Calfurnio, Giovanni <*Calfurino Sura*> (1478.–1502.), kritičar i lingvist iz Brescie, objavio različite prijevode s grčkoga. Možda se radi o **Titu Juliju Calpurniusu**, sicilskom pjesniku i govorniku iz V. st. (*Buccolica*, Leipzig 1517.; *Ludi litterarii*, Strasburg 1519.; Zürich 1537.).

Cantero, Gulielmo (Utrecht 1542.–1575.), sin Lamberta Cantera, utrechtskoga senatora. Čitav život posvetio osobnom obrazovanju na različitim učilištima u Njemačkoj, Italiji i Francuskoj te se napokon skrasio u Louvainu. Objavio je niz knjiga posvećenih antičkim temama i autorima.

Capella, Marziano Mineo Felice <*Marziano Capella*>, autor je male enciklopedije na latinskom, pisane u stihu i prozi (*Satyricon*). *Editio princeps* je ono iz Vicenze 1499. Poznato je i djelo koje je izdao Hugo Grotius pod naslovom *Martiani Minei Felicis Capellae, Carthaginiensis, viri proconsularis Satyricon in quo de nuptiis Philologiae et Mercurii libri duo, et de septem artibus liberalibus libri singulares omnes et emendati et notis sive febris Hug. Grotii illustrati*: ex officina plantiniana, 1599.

Castaldi, Giacomo <*Giacomo Castaldo*> (1500.–1565.), venecijanski geograf i kartograf.

Cedren (Georgij Cedren) <*Giorgio Cedreno*> (XI. st.), monah-kroničar, autor pozamašne kronike svjetskih zbivanja od postanka svijeta (po bizantskoj eri) do 1059. godine. Cedrenove *Annales* (*Sinopsis istorion*) u redakciji G. Xylandera, na latinskom i grčkom tiskao je Johannes Oporinus 1566. u Baselu.

Cerilijan, Fabije (Fabius Ceryllianus) <*Cerilliano, Fabio Celeriano*> (III. st.), rimski povjesnik. U *Scriptores historiae Augustae* spomenut je kao izvor za razdoblje careva Kara, Karina i Numerijana.

Ciceron, Marko Tulije (M. Tullius Cicero) <*M. Cicerone*> (106.–43. pr. Kr.), rimski političar, pisac i najpoznatiji rimski govornik. Sačuvano je 58 govora od kojih su najzanimljiviji vezani uz njegovu političku djelatnost. U njegovim, postumno objavljenim pismima nalazi se mnoštvo podataka važnih povijesnim istraživanjima. Orbini ga navodi na 159. str.

Cochlaeus, Johann Dobneck <*Gioanni Cocleo*> (Wendelstein 1479. – Breslau 1552.), teolog i žestoki kritičar Luthera. Napisao je mnogo djela među kojima *Historiae Hussitarum libri XII*, 1549.; *Commentaria de actis et scriptis M. Lutheri ab anno 1517. ad 1546.*, 1549.; *Speculum antiquae devotionis circa missam*, 1549.; *Vita Theodorici regis quondam Ostroghotarum et Italiae*, Ingolstadt 1544.

Contarino, Luigi, mletački povjesničar iz XVI. stoljeća. Napisao: *L´ Antiquità di Roma* (Napulj 1569., 1578.; Venecija 1575.).

Cornelisz, Andries (Andreas Cornelius Stauriens) <***Andrea Cornelio***> (†1589.), flamanski povjesnik, napisao frizijsku kroniku na nizozemskom jeziku *Ochovana Scharla* (*Occo-Scarlensis*) 1597. Kronika je podijeljena u 12 knjiga i obrađuje razdoblje od 3070. pr. Kr. do 1565. posl. Krista. Izd. *Croniicke ende warachtige Beschryvingue van Vrieslant*, Leuwarden 1597. Orbini je mogao koristiti talijanski prijevod *Istoria di Fiandra*, Brescia 1581.

Crijević Tuberon, Ludovik (Aloysius Cerva Tuberon) <***Lodovico Cervino***> Orbinijev suvremenik čije je djelo *Commentarium de rebus, quae temporibus eius in illa Europae parte, quam Pannonii et Turcae eorumque finitimi incolunt, gestae sunt libri XI*, objavljeno tek 1603. Orbini se s Tuberonovim *Komentarima* najvjerojatnije upoznao u knjižnici samostana Sv. Andrije na istoimenom otočiću kod Dubrovnika u kojem su obojica svojevremeno djelovali kao benediktinci.

Cronica de'Frati Minoriti, najvjerojatnije se odnosi na djelo *Cronica fratrum minorum de observantia provinciae Boznae et Hungariae* Blaža de Zalka i njegovih nastavljača. Usp. *Analecta monumentorum Hungariae historicorum litterarium maximum inedita*, Budimpešta 1986., str. 213-315.

Crusber, Petar <***Pietro Crusber***>, nepoznat autor, za kojeg Orbini (str. 70) kaže da je Nizozemac i pisac knjige o Venedima (Slavenima).

Cyriac iz Spangerberga <***Kiriaco Spangerbergio***> (Nordhausen 1528. – Strasbourg 1604.), povjesnik i teolog, sin luteranskog pastora. Studirao je u Wittembergu, postao je pastor i nadzornik škole u Eislebenu, odakle je otišao za kapelana u Mansfeld. Bio je vrlo učen ali nedovoljno razborit te je svojim sudjelovanjem pridonio kavgama u Mansfeldu oko Vlačićevih predavanja. Napisao je *Kroniku* koja se odnosi na povijest Njemačke, kneževine Hennenberga, Querfurta, Saksonije itd. Napisao je i četverotomno djelo o Lutherovim razgovorima o pjesmama (*Cithara Lutheri*, Erfurt 1581.).

D

Descritione del mondo, usp. Franciscus Monachus, *De Orbis Situ et Descriptione*, Antwerpen 1526., 1529. i 1565.

Diodor Sicilski <***Diodoro Siculo***> (I. st. pr. Kr.), grčki povjesnik iz Agirija. Gotovo 30 godina radio je na svojem životnom djelu – *Knjižnici* (*Bibliotheke*), povijesti svijeta u 40 knjiga koja obuhvaća vrijeme od mitskog doba do prvog trijumvirata. Osim povijesti Grčke i Rima prikazane su i povijesti barbarskih naroda (Asirci, Mezopotamija, Indija i dr.). Djelo je bilo vrlo cijenjeno u antici i važan je izvor za poznavanje navedenog razdoblja.

Diogen Laerćanin <***Diogene Laertio***> (III. st.), biograf antičkih filozofa, napisao zbirku doksografsko-biografskog karaktera (*Bioa kai gnomai ton en filosofia sidokimesanton*), zapravo povijest filozofije od sedam mudraca do II. st.

Dion, Kasije Kokcejan (Dion Cassius Cocceianus) <***Dione Niceo***> (155.–240), povjesnik, rodom iz Niceje u Bitiniji. Glavno mu je djelo *Rimska povijest* (*Romaike istoria*) u 80 knjiga koja je obuhvaćala razdoblje od legendarnog Enejina dolaska u Italiju do smrti Septimija Severa, tj. do godine kad se Dion vratio u rodnu Niceju (229.). Kao izvori su Dionu poslužili ponajprije Tit Livije i Tacit, a jezični su mu uzori Demosten i Tukidid. Ivan Zonara u svojim je *Analima* slijedio Diona Kasija. Dionova je *Povijest* prvi put objavljena 1526. u Mletcima na talijanskom, u prijevodu N. Leonicona, dok je grčki izvornik tiskan 1548. u Parizu te 1591. u Ženevi (grčki tekst s Xylanderovim latinskim prijevodom). Postoje neka izdanja iz 1584. godine. Leunclavius je u Frankfurtu 1592. objavio knjige 61. do 80.

Dionizije Perijeget (Punjanin) <***Dionisio Punico***> (II. st.), pjesnik-putopisac, autor pjesme u kojoj je opjevao grčku obalu i otoke. Djelo je pisano u jampskim trimetrima a sačuvano je prvih 150 stihova. Kao geograf slijedi ideje Eratostena i Strabona. Djelo je već u antici postalo klasičnim pa ga citira i Plinije. Pretpostavlja se da je živio u Augustovo doba.

Ditmar iz Merseburga <***Dithmaro Mersapurgese***> (978.–1018.), njemački kroničar, autor kronike njemačkih careva Henrika I., Ottona I., II. i III. i Henrika II. Ditmarovu kroniku tiskao je Reineck 1580. u Frankfurtu (v. Reineck, Reiner).

Doglioni, Giovanni Niccolò, (Venecija, 1548.–1629.), mletački povjesnik, autor niza kompiliranih djela. Osim ostalog napisao je *L'Ungheria spiegata dalla prima origine di quel regno sino all'anno 1595*, Venecija 1595.; *Istoria Venetiana dalla fondatione sino all'anno 1597.*, Venecija 1598.; *Compendio historico universale,* Venecija 1594.; *Ungheria spiegata,* Venecija 1595.

Donat, Elije (Aelius Donatus) <***Celio Donato***> (IV. st.), rimski gramatičar, autor dviju gramatika, vrlo cijenjenih i tijekom srednjeg vijeka često prerađivanih i komentiranih (*Ars minor*, *Ars maior*). Napisao je i komentare uz Terencija i Vergilija.

Dubravski (Dubravius), Jan <***Gioanni Dubravio***> (1486.–1553.), biskup Olomouca u Moravskoj, pisac *Historiae regni Boiemiae, de rebus memoria dignis in illa gestis, libri 33*, Prostannae, 1552., in folio; Basel 1575. pod naslovom *Historia Boiemica,* str. 1.–328., in folio.

Dubrovački ljetopisi <***Annali di Rausa***> Orbini ih navodi na desetak mjesta. Učeni benediktinac izrijekom na str. 200. spominje samo *Anale* Eusebija Caboge. Usp. *Annales Ragusini anonymi*, izd. S. Nodilo, Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium 14, *Scriptores 1*, Zagreb 1883., str. 1-104. Postoji više anala na koji se može odnositi ovaj navod – npr. rukopisni *Annali della nobilisima Republica di Ragusa* I. Gundulića (1507.–1585.).

E

Ebendorf, Toma (Ebendorfer de Haselbach, Thomas) <***Toma Ebendorfio***>, pisac djela *Annali di Austria* (*Chronicon Austriacum*). Do Orbinijeva vremena ta je kronika bila u rukopisu pa ju je Orbini citirao iz druge ruke, vjerojatno preko Leunclaviuša.

Eginhard (Einhard) <***Eginharto Monaco***> slavni povjesnik i biograf Karla Velikog. Napisao *Vita et gesta Caroli Magni*, Köln, 1521. (rijetko izdanje), Basel 1532. i 1551. Jedno izdanje uključeno je u zbornik Beatusa Rhenanusa (Köln 1561.), izd. Frankfurt 1584.; *Annales regum Francorum Pipini, Caroli Magni, Ludovici Pii ab anno Christi 741 ad 829*, Pariz 1588.

Emanuelo Manasse, vjerojatno **Konstantin Manasa,** grčki pisac iz XII. st., autor kronike od početka svijeta do godine 1081. Napisano na grčkom i posvećeno Ireni, sestri Alekseja I. Komnena (1118.), djelo je prevedeno na latinski i Leunclaviusovim nastojanjem objavljeno 1573. u Baselu.

Emili, Paolo <***Paolo Emilio***> (Verona, sred. 15. st. – Pariz 1529.), povjesnik. Napisao povijest antičke Galije *De rebus a recentiore Francia gestis* (1487.) Nakon svrgnuća Luja XII. s trona, pariški nadbiskup je naručio od Emilija povijest francuskog carstva od početka do njihova vremena. Rezultat te narudžbe bila je *De rebus gestis Francorum* čije su prve četiri knjige izašle 1516., a druge dvije 1519. Još su do njegove smrti objavljene četiri knjige. Važna je Emilijeva uloga u pariškom humanističkom krugu, posebno njegovi odnosi s Erazmom.

Epitome di Strabone, vjerojatno neka zbirka izvedena iz Strabona. Orbini se vrlo često poziva na Strabonovu *Geografiju* (više od dvadeset puta).

Eudocio Panegirista, možda se radi o **Eudoksiju iz Kizika** (Eudoxe de Cyzique), pomorcu iz II. st. Pomponije Mela piše da je pošao s Arapskog poluotoka, oplovio Afriku i iskrcao se u Cadizu (Španjolska).

Eugip Redovnik <***Eugippo Monaco***> (†posl. 533.), opat samostana Luculanum, blizu Napulja (511.). Od Eugipa su sačuvana dva pisma, izvodi iz sv. Augustina (*Epistulae*, *Excerpta ex operibus S. Augustini*) i *De vita S. Severini,* vrlo popularno djelo u srednjem vijeku koje je često služilo kao izvor za povijest kršćanstva dunavskih provincija u V. stoljeću.

Eustahije <***Eustachio***>, nije moguće utvrditi o kojem se autoru radi.

Eutropije (Eutropius) <***Eutropio***> (IV. st.), rimski povjesnik i državni činovnik, napravio je pregled rimske povijesti u 10 knjiga (*Breviarium Historiae romanae ab Urbe condita ab Anna Tanaquilli, Fabri filia*). Jedno od Orbiniju bližih izdanja bilo je rimsko iz 1471. Prvih šest knjiga opisuje razdoblje republike a ostale četiri razdoblje carstva. Povijesne ličnosti predstavljane su u nekoliko karakterističnih crta dok su carevi ocrtani kroz svoje najznačajnije ratne podvige. Djelo je bilo vrlo popularno u srednjem vijeku, prevedeno je na grčki, a nerijetko se dopunjavalo, proširivalo i oponašalo.

Euzebije Cezarejski <***Eusebio***> (oko 265.–341.), pisac prve *Povijesti Crkve* na grčkom jeziku, djela po kojemu je nazvan “ocem crkvene povijesti”. Autor je i jedne *Kronike* te više spisa pastoralno-teološkog usmjerenja. Latinski prijevodi njegovih djela bili su tiskani prije Orbinijeva *Kraljevstva Slavena.*

F

Fabritius, Giorgi <***Giorgio Fabritio**, dannato aut.*> njemački povjesnik i izdavač tekstova iz XVI. stoljeća. Napisao je *Rerum Misnicarum libri VII* (1569.) i *Originum stirpis Saxonicae libri VII* (Basel 1597.).

Farasman <***Farasmanno Greco***>, S. Ćirković pretpostavlja da se ime Farasmanna zabunom našlo na Orbinijevu popisu jer se radi o Farasmanu, kralju Iberaca, o kojem priča Dion.

Faroldo, Giulio > mletački povjesnik XVI. st. Orbini se koristio njegovim djelom *Mletački ljetopisi* (*Annali Veneti*, Venecija 1577.), u kojem daje “kratku, jasnu i jezgrovitu” povijest Mletaka do godine 1487. Glavni mu je izvor Pietro Bembo koji svoje ljetopise završava tom istom godinom. Faroldo opširno govori o Neretvanima uz godinu 835. (nav. dj., str. 44-45.), kada je dužd Petar Gradenico zapodjenuo i napokon izgubio rat s Neretvanima.

Fascicolo de’tempi, autor kronike pod naslovom *Fasciculus temporum antiquorum cronicas a creatione mundi usque ad annum MDXXIIII* kartuzijanac je Werner Rolewinck. Kronika će postati svojevrstan bestseler s 55 latinskih izdanja u 110 godina (prvo je tiskano 1474. u Kölnu, a 55. izdanje godine 1584. u Frankfurtu).

Fauno, Lucio (Venecija, 1544.–1588.), talijanski povjesnik, arheolog i filolog. Autor zanimljivog djela *De Antiquitatibus urbis Romae*, Venecija 1549. (tal. prijevod tiskan u Veneciji 1552.).

Filip Kalimah (pravim imenom **Filippo Buonaccorsi**) <***Filippo Callimaca***> (†1496. u Krakovu), značajan po svojoj povijesti Vladislava Jagelovića i bitke na Varni. Zajedno s Pomponijem Letom utemeljio akademiju koju je papa Pio II. ukinuo a Experiens je pobjegao u Poljsku (1473.). Kazimir III., poljski kralj, povjerio mu je odgoj svoje djece, a kasnije ga je imenovao tajnikom. Napisao je *Historia de rege Vladislavio*, Augsburg 1519.; isto djelo prema rukopisu izdano je u Krakovu pod naslovom *De rebus ab Vladislavo, Hungariae et Poloniae rege, gestis ad Casimirum V*, libri III; zatim *De clade varnensi epistola* u drugom svesku *Chronicon Turcicum*, Basel 1556. kao i *Oratio de bello Turcis inferendo et historia de his, quae a Venetis tentata sunt, Persisa Tataris contra Turcos movendis*, Haag 1533.

Flor, Lucije Anej (Lucius Annaeus Florus, Publius Annius Florus) <***Lucio Gloro, L. Floro***> (II. st.), rimski povjesnik, autor povijesnog pregleda rimskih ratova od nastanka Rima do cara Augusta. Jedan od najomiljenijih i najčitanijih autora u srednjem vijeku. Izd. *Epithomata* (Leipzig 1487. i 1494.); *Libri historiarum quatuor* (Beč 1511.); *Bellorum Romanorum epitomes libri quatuor* (Beč 1518); *De gestis Romanorum libri quatuor* (Basel 1532.); *Rerum a Romanis gestarum libri quatuor* (Köln 1600.).

Frisius, Gemma <***Gulielmo Frisio***> prevoditelj na francuski i izdavač Apijanove *Kozmografije* (*La cosmographie de Pierre Apian*, Antwerpen 1544.).

Frizijski ljetopisi <***Annali di Frisia***>. Kod izvora <***Annali di Olanda***> Orbini najvjerojatnije misli na frizijske ljetopise A. Cornelisza (kao gore) ili na spis Petrija Suffridija.

Fulvonio, Ugo, nepoznat.

G

Gaguin, Robert <***Roberto Gaguino***> (Coline ? – Pariz 1501.), francuski povjesnik, diplomat i državnik, pisac djela *Compendium supra Francorum gestis a Pharamundo usque ad annum 1491*, Pariz 1497. (drugo pariško izdanje izišlo je 1499. pod naslovom *Annales rerum gallicarum*); djelo je bilo prevedeno na francuski, a nastavljano je u XVI. stoljeću i s takvim dodacima više puta tiskano.

Gasparo Tigurino, dann. autore, nepoznat

Genebrande, Gilbert <***Silberto Genebrardo***> (1537.–1597.), benediktinac, biskup dijeceze Aix-en-Provence. Studirao je u Parizu slušajući tada najpoznatije učitelje (Turnebeo, Charpentier, Claude de Saintes), doktorirao u Navarri (1563.) i predavao hebrejski. Bio je vrlo učen pa je u jednom posjetu Rimu pod pontifikatom Siksta V. bio dočekan s iznimnim počastima. Napisao je brojna djela na latinskom i hebrejskom: *Hebraeorum breve chronicon sive compendium de mundi ordine et temporibus* (Pariz 1572.), *Chronographiae libri IV* (Pariz 1580.) itd.

Geoffroy, Antoine (Geoffroy de Monmouth) <***Antonio Geufreo***> († posl. 1155.), pisac povijesti britanskih kraljeva (*Historia Regum Britanniae,* 1135.–1138.), Merlinova proroštva (*Prophetia Merlini,* oko 1135.) i Merlinova života (*Vita Merlini*, 1148.). U *Povijesti britanskih kraljeva* često se poziva na Gildasa (*De excidio et conquesta Britanniae*, 547.) i Bedu Časnoga (*Historia ecclesiastica gentis Anglorum*, oko 731.) Pisac se obilato koristi mitovima (trojansko podrijetlo britanskih kraljeva) i legendama (o kralju Arturu). Tri izdanja *Povijesti britanskih kraljeva* mogao je konzultirati Mavro Orbini: *Britanniae utriusque regum et principium origo et gesta*, Pariz 1507. i 1517.; *Britanniae regum Historiae*, Heidelberg 1587.

Giambullari, Pier Francesco, (Firenca, 1495.–1564.), talijanski povjesnik. Napisao *Istorie delle cose accadute in Europa anno sino al 1200 dopo la nascita di Christo* (Venecija 1560.), nedovršenu povijest Europe: prvih sedam knjiga obrađuje razdoblje do godine 913.: *L'Istoria di Europa dall'anno 800 fino al 913*. (Venecija 1566.).

Giovanni Battista, Orbini ga spominje po krsnom imenu ne navodeći ni prezime ni naslov djela. Lukarević u *Copioso ristretto* spominje Gio. Battistu Egnazia, a navodi i Giambattista Adriania, nastavljača Guiccardinija.Giovio, **Paolo** (Paulus Jovius), (1483.–1552.), talijanski povjesnik, autor spisa *Turcicarum rerum commentarius* (Pariz 1538.) i *Eloges et Vies des principaux hommes de guerre, antiques et modernes* (Lyon 1557.).

Giustiniani, Bernardo <***Bernardo Giustiniano***> (Venecija 1408.–1489.), mletački povjesničar i državnik. Studirao je u Padovi a nakon svoje 19. godine obavljao je čitav niz upravnih dužnosti. U svojem djelu *De origine urbis Venetiarum rebusque ab ipsa gestis historia* (1492., 1534.) obradio je razdoblje mletačke povijesti od utemeljenja do godine 809. L. Domenichi je tekst preveo na talijanski i objavio u Veneciji 1545.

Giustiniani, Pietro < ***Pietro Giustiniano***> (XVI. st.), povjesnik, sin Luigija Giustinianija, jedan od najslavnijih literata Mletačke Republike. Napisao je *Rerum Venetarum ab urbe condita ad annum 1575. historia* (Venecija 1576.), koja obuhvaća događaje sve do njegova vremena. Giuseppe Orologio preveo je Giustinianijevo djelo na talijanski.

Gobellinus, Johannes <***Gioanni Gobellino***> priređivač izdanja Piccolominijeva djela *Commentarii rerum memorabilium quae temporibus suis contigerunt,* Rim 1584. i 1589.

Goropius, Ivan (pravim imenom **Jan Becan van Gorp**) <***Gioanni Goroppeio***> rodom iz Brabanta (XVI. st.), autor *Origines antwerpianae sive Cimmeriorum becceselana novem libris complexa, Atvatiaca, Gigantomachia, Niloscopium, Cronia, Indo-scythica, Saxonica, Gotodanica, Amazonica, Venetica et Hyperbore*, Antwerpen, 1569.

Gottfried <***Godifredo Monaco***>, prema Orbiniju redovnik, autor *Ljetopisa Austrije.*

Gottfried Witerbski <***Gothfrido Viterbiense***> (XII. st.), autor djela *Pantheon seu universitatis libri qui Chronici appellantur*, koje je 1599. objavljeno pod naslovom *Chronicon universale.*

Grgur Veliki <***Gregorio Dottore***> crkveni naučitelj (540.–604.), reformator liturgije i rimski papa (590.–604.). Više godina boravio je na carigradskom dvoru kao delegat pape Pelagija II. Preuzevši vlast u Rimskom dukatu reorganizirao je upravu nad papinskim teritorijem. Njegova djela (*Regula pastoralis*, *Homiliae* i dr.), a osobito njegova pisma, važno su vrelo za kulturnu povijest srednjeg vijeka. Grgur je prvi latinski pisac koji spominje Slavene u Istri i Dalmaciji. Orbini ga spominje na str. 24. i 25.

Günther <*Gunthero Poeta*> njemački pjesnik, autor spjeva *Ligurinus sive de gestis divi Frederici I libri X,* Augsburg 1507. ili Basel 1569. itd. (o prvim godinama vladanja cara Friedricha I. Barbarosse).

Gwagnin, Aleksandar (Alessandro Guagnini) <***Alessandro Guaino***> (Verona, 1538. – Krakov, 1614.), povjesnik i geograf. Godine 1561. stupio je u poljsku vojsku i 18 je godina bio zapovjednikom garnizona u Vitebsku. Upoznavši jezik, povijest i običaje Poljaka i susjednih regija, Guagnini se posvetio istraživanju zemljopisnih, političkih i etnografskih osobina tih zemalja. Plod tih istraživanja sakupljen je u *Sarmatiae Europae descriptio quae regnum Poloniae, Lithuanum, Samogitiam, Russiam, Masoviam, Prussiam, Pomeraniam, Livoniam et Moscoviae Tartariaeque partem complectitur* (Krakov 1578.) i *De Moscovitarum omniumque Ruthenorum religione, ritibus nuptiarum* (1582.).

H

Hamelmann, Hermann <*Hermanno Hamelmanno*> (Osnabrück, 1525.–1595.), reformator (napisao komentar uz *Petoknjižje*) i povjesnik (*Povijest Westfalije u XVI. stoljeću*; *Kronika Oldenburga*).

Hedio (Heyd), Caspar <*Gasparo Hedione, dannato aut.*> njemački teolog i povjesnik (Ettlingen 1494.–1552.). Napisao: *Chronica* (Strasburg 1530.) i *Historia ecclesiastica Eusebii Pamphili* (Strasburg 1545.)

Hegesip <*Egesippo*> (IV. st. pr. Kr.), grčki povjesnik. Obradio je povijest grčkih gradova u Makedoniji i Traciji. Kasniji autori često su posezali za njegovim podacima. Napisao *De bello Iudaico et urbis Hierosolymitanae excidio* (Köln 1559., 1575.; Strasburg 1578.).

Helmold iz Lübecka <*Helmoldo Prete*> (o. 1125.?–1177.?), svećenik u mjestu Bosau u Schleswig-Holsteinu, pisac djela *Chronica Slavorum sive Annales Slavorum libri II*. Bio je prijatelj dvojice biskupa, Vicelinusa i Gerolda, koji su sudjelovali u pokrštavanju Slavena. U *Kronici* je opisao osvajanje slavenskih područja od Karla Velikog do 1172. Prvo izdanje Helmoldove *Kronike* napravio je Reiner Reineck, 1581. u Frankfurtu (*Chronica Slavorum seu Annales Helmoldi, presbyteri Buzoviensis*). Kroniku je nastavio opat Arnold iz Lübecka do 1209. godine.

Henrik iz Herforda <*Henrico di Eruordia*> njemački dominikanac (†1370.), pisac *Liber de rebus memorabilioribus sive Chronicon* (do 1355.).

Herberstein, Sigismund <*Sigismondo Herbersteino*> (1486.–1566.), austrijski diplomat i povjesnik. Istakao se kao vojni zapovjednik u borbi s Turcima. Napisao je *Rerum Moscoviticarum Commentarii*, Beč 1549., Basel (J. Oporinus) 1571. Herbersteinovo je djelo bilo vrlo rijetko i dugo vremena jedino djelo o Rusiji. Objavljivano je i fragmentarno, npr. *Poloniae historiae corpus Pistorii* (Basel 1582.), *Alexandri Guagnini Res Polonicae* (Frankfurt 1584.), a prevedeno na više jezika pa vrlo brzo po objavljivanju i na talijanski (*Comentarii della Moscovia*, Venecija 1550.).

Herburt, Jan <*Gioanni Herburto*> poljski poslanik u Parizu i pisac djela *Chronica sive historiae polonicae compendiosa* (Basel 1571.). Francusko izdanje izišlo je u Parizu 1573. pod naslovom *Histoire des roys et princes de Pologne*.

Hermann Contractus (Herimannus Augiensis) <*Hermanno Contratto*> (†1054.), napisao je svjetsku kroniku *Chronicon de sex aetatibus mundi* (Basel 1549.).Herodijan Sirski <*Herodiano*> (o. 175.–250.), grčki povjesnik. Napisao je *Povijest rimskih careva* u razdoblju rimske povijesti od Marka Aurelija (162.–180.) do Gordijana III. (238.–244.). Kopiju grčkog izvornika *Tes metà Markon basileias istoriai* preveo je Agnolo Ambrogini 1493. na latinski (izd. Bologna / Rim). Francusko izdanje objavljeno je 1541. u Parizu i 1546. u Lyonu. *De imperatorum Romanorum praedare gestis libri VIII*, Basel 1549.; Colmar 1523.

Herodot iz Halikarnasa <*Herodoto Alicarnaseo*> (V. st. pr. Kr.), grčki povjesnik, rodom iz Halikarnasa u Kariji. Iz političkih razloga odlazi iz zavičaja u Atenu gdje

se upoznaje sa Sofoklom i Periklom. U više navrata putuje Grčkom i izvan nje, skupljajući građu za svoja povijesna istraživanja. Podatke u svojem djelu *Povijest* (*Istoriai*) iznosi na temelju opažanja ili razgovora s očevidcima. Osim povijesnih (poglavito opisivanja rata između Grka i Perzijanaca), Herodotova građa sadrži i važne etnografsko-geografske podatke.

Hitreus, David (Chytraeus, pravim imenom David Kochnaff) <*David Chitreo, dannato autore*> (1530.–1600.), njemački povjesnik, retoričar i nastavljač Alberta Krantza (*Proemium metropolis*, Leipzig 1593.). Napisao: *Chronicon anni 1593, 1594. et 1595.* (Leipzig 1595.); *Continuatio historica ab anno 1595.* (Leipzig 1599.); *Chronicon Saxoniae* (Leipzig 1593.); *Sylva Cronici Saxoniae* (Argentinae 1590.).

Hunibaldo, najvjerovatnije izmišljeni autor.

I

Irenicus, Franciscus (pravim imenom **Franz Friedlieb**) <*Francesco Irenico*> (o. 1495. – o. 1559.), njemački povjesnik, autor djela *Germaniae exegesis volumina duodecim* (Nürnberg 1518., Basel 1567., Frankfurt 1570.); to zadnje izdanje tiskano je pod naslovom *Totius Germaniae descriptio*.

Ivan iz Züricha <*Gioanni Tigurino*>, spominje se na str. 83. gdje se govori o drevnim gozbama i o tome kako su Slaveni uvijek bili spremni ugostiti namjernika. Vjerojatno neki švicarski kroničar.

Ivan Redovnik <*Gioanni Monaco*> iz Orbinijeva popisa autora ne može se razabrati o kojem je piscu riječ.

Izidor Seviljski <*Isidoro Hispalense*> (o. 560.–636.), španjolski crkveni pisac. Kao nadbiskup Seville i središnja ličnost kulturnog života u španjolskoj zapadnogotskoj državi predsjedao je crkvenom saboru u Toledu (633.). U svojim teološko-filozofskim koncepcijama oslanja se uglavnom na Augustina i Grgura Velikog. Njegovo glavno djelo je *Etymologiarum seu Originum libri XX*, enciklopedija svega dotadašnjeg znanja. Važna je i *Historia de regibus Gothorum, Vandalorum et Suevorum* u kojoj se nalaze dragocjeni podaci povijesti ranoga srednjeg vijeka.

Izigon <*Isigonio apresso Plinio*>, grčki paradoksograf iz Niceje, vjerojatno iz kasno – helenističkog doba, autor *Nevjerojatnih priča* (*Apista*) i *Paličkih bogova* (*Peri Palikon theon*). Orbini ga navodi prema Pliniju Starijem (*Naturalis historia*, VII, 16).

J

Jeremija Rus <*Geremia Russo*> navodi ga po Orbiniju i Lukarević (*Copioso ristretto*, str. 2.). V. Mažuranić bez osnova nagađa da bi se moglo raditi o Jeremiji Bogomilu (927.–950.) izmišljenom osnivaču bogumilske sljedbe u Bugarskoj i Makedoniji.

Jeronim, sv. (Hyeronimus Sophronius Eusebius) <*Girolamo Dottore*> crkveni pisac i lingvist (Stridon, oko 340.–420.). Bio je tajnik pape Damasa I. i upravitelj jednog samostana u Jeruzalemu. Preveo je starozavjetne knjige s hebrejskog i

aramejskog izvornika (poznata *Vulgata*). Pisao je komentare biblijskim tekstovima, niz polemičkih spisa protiv Helvidija, Vigilancija, Jovinijana, pelagijanaca i dr. Napisao je i literarno-povijesni spis *De viris illustribus*.

Johann iz Essena (Johannes de Essendia) <***Gioanni di Essendia***> (†1457.), povjesnik, dominikanac, autor spisa *Historia belli a Carolo Magno contra Saxones gesti* (izd. C. L. Scheidit, *Bibliotheca historica Goettingensis, I,* Göttingen 1758., str. 19.-63.).

Jordanes (Jornandes, Iordanis) <***Giornando Alano***> povjesnik gotskog podrijetla (VI. st.), vjerojatno biskup u Krotonu a kasnije u Konstantinopolu. Napisao je *De Getharum sive Gothorum origine et rebus gesta* (do vladanja Vitigesa kojega je pobijedio Belizar), Augsburg 1515. (zajedno s poviješću Langobarda Pavla Wernefrida zvanog Pavao Đakon); Leiden (Lugduni Batavorum) 1597. Osim toga, napisao je kratku svjetsku povijest (*De summa temporum vel de origine actibusque gentis Romanorum*).

Juraj Tirski <***Giorgio Tirio***> (o. 1130.-1185.), pisac *Gesta Amaurici* i *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum* (povijest III. križarske vojne). Možda je Orbini Guillaumea (Vilim) zabunom pretvorio u Giorgio (Juraj). To pretpostavlja S. Ćirković.

Justin (Marcus Iunianus Iustinus) <***Giustino***> latinski povjesnik iz II. stoljeća. Sažeo povijest Troga Pompeja pod naslovom *Historiarum philippicarum, et totius mundi originum, et terre situs ex Trogo Pompeio excerptatum, libri XLIV, a Nino ad Caesarem Augustum*. Djelo je kao nerimska povijest trebalo biti protuteža Livijevoj *Ab urbe condita*. Prvih šest knjiga uvod su u povijest Makedonije. Izdanje N. Jensona u Veneciji 1470. općenito se smatra *editio princeps* tog djela. Godinu poslije izišlo je izdanje u Rimu. Zajedno s Lucijem Florom 1581. tiskana Justinova "Epitoma" u potpunosti je potisnula danas izgubljeni predložak.

K

Kalimah iz Cirene <***Callimaco appreso Plinio***> (Libija), aleksandrijski filolog i pjesnik (†270. pr. Kr.), kojim se Orbini služi preko Plinija. Izd. *Hymnoi meta tōn sholíon* (Basel 1532.).

Karlo iz Wagriena <***Carlo Vagriese***>, nema podataka o autoru. Wagrien je kraj između Schleswig-Holsteina i Lübečkog vojvodstva u sjeverozapadnoj Prusiji. Orbini na više mjesta spominje Karlovo djelo *O Venedima.*

Kasiodor, Flavije (Flavius Magnus Aurelius Cassiodorus) <***M. Aurelio Cassiodoro***> (490.-583.), rimski povjesnik, političar i filozof. Kao utjecajan činovnik na Teodorikovu dvoru zagovarao je kompromise u rimsko-germanskim odnosima. Iz tog razdoblja potječu njegovi povijesni i politički spisi: *Chronica*, *Varia* (dvanaest knjiga službenih pisama i obrazaca koje je autor sastavljao za gotske kraljeve), *Historia ecclesiastica tripartita.* Nakon povlačenja iz javnog života utemeljio je u Vivariju (Kalabrija) samostan s knjižnicom koja postaje žarištem učenosti i kulture.

Svojim redovnicima stavio je u zadaću prepisivanje antičkih tekstova i na taj način dao neprocjenjiv doprinos očuvanju antičke književne i obrazovne tradicije.

Konrad iz Bruggesa (zvan Filozof) <***Corrado Brugense***> (XIII. st.), pisac *Chronicon vetus* (izd. Frankfurt 1530.).

Konrad iz Lichtenaua (Urspargensis) <***Abbate Urspargense***> opat premonstrateza u Auerspergu, kroničar i pisac *Chronicon a Nino rege Assyriorum magno usque ad Fridericum II Romanorum Imperatorum* (izd. Augsburg 1515.; Strasbourg 1537.). Napisao je i *Vitae sanctorum* u 12 knjiga. Umro 1241. kao opat Cuissyja u biskupiji Laon (Francuska).

Konstantin VII. Porfirogenet <***Constantino Porfirogenito***> (913.-959.), bizantski car, značajan po svojem djelu *De administrando imperio* (Leiden 1611.), *Opera* (Leiden 1617.), u kojem je opisana povijest slavenskih naroda. Orbini donosi odlomak o Dubrovniku iako je spis na latinski preveden tek 1611., deset godina nakon objavljivanja "Kraljevstva Slavena".

Kord, Elije Junije (Aelius Iunius Cordus) <***Elio Cordo, Giunio Cordo***> (III. st.), rimski povjesnik, autor pregleda životopisa rimskih careva (*Vitae imperatorum*) sastavljenih po uzoru na Svetonija i Valerija Maksima (*Facta et dicta memorabilia*), a kao izvor poslužila je zbirka *Historia Augusta*. Sačuvani su fragmenti o Klaudiju Albinu, Maksiminu, Gordijanu, Maksimu i Balbinu. Svoje životopise Elije temelji uglavnom na neprovjerenim obavijestima i ogovaranjima.

Kotorske povelje <***Privilegi di Cataro***> v. A. Mayer, *Kotorski spomenici*, Zagreb 1951.

Krantz, Albert (Crancio) <***Alberto Crantio***> njemački povjesnik, rođen sredinom XV. stoljeća, umro 1517. Profesor filozofije i teologije, rektor sveučilišta u Rostocku. Glavna su mu povijesna djela: *Vandalia, sive historia Vandalorum vera origine* (Köln 1519.; *Wandalia. Adiecta est Polonici regni descriptio*, Frankfurt 1575.); *Saxonia, sive de Saxonicae gentis vetusta origine* (Köln 1520. i 1574.; Leipzig 1582.); *Regnorum aquilonarium, Daniae, Greciae et Norvegiae chronica* (Strasburg 1546.; Frankfurt 1575. i 1583.).

Krizip <***Crisippo***> (III. st. pr. Kr.), grčki filozof stoik, vrlo plodan pisac, napisao brojna djela. Smatran je jednim od najboljih gramatičara svojega doba. Spisi su sačuvani fragmentarno.

Kromer, Martin <***Martino Cromero***> (Biecz 1512.-1589.), poljski povjesnik, tajnik dvorske kancelarije pod Žigmundom I. Napisao je povijest Poljske od Lecha I. do 1550.: *De origine et rebus Polonarum libri XXX* (Basel 1558. i 1568.). Isto djelo pod naslovom *Polonia* tiskano je u Kölnu 1578. i 1589.

Kuraeus, Joachim <***Ioachimo Cureo***> (Freystadt 1532.-1573.), njemački liječnik, teolog i povjesnik. Učenik i prijatelj Melanchthonov. Napisao je niz medicinskih i teoloških djela, a među povijesnima najvažnija je *Annales Silesiae ab origine gentis usque ad necem Ludovici Hungariae et Bohemiae regis*, Wittemberg 1571.

L

Lambertus Hersfeldensis <*Lamberto Schaffnaburgenie*> kroničar XI. stoljeća, napisao *Annales Germaniae* od stvaranja svijeta do 1077. godine. Djelo je bilo vrlo popularno i tiskano je nekoliko puta tijekom XVI. stoljeća.

Landolfus Sagax de Columna <*Andulfo Sagaco*> (o. 1000.), talijanski povjesnik. Napisao *Breviarium historiale,* izd. Poitiers 1479. Kratkoj povijesti Rima (*Breviarium rerum Romanorum)* Flavija Eutropiusa (IV. st.) i komentaru Pavla Đakona dodao svoj nastavak *Historia miscella,* knjige XVI-XXIV., koje završavaju s 886. godinom, tj. s usponom cara Leona VI. na vlast. Knjiga s tim nastavkom izišla je u Baselu 1569.

Langius, Paulus Cygnaeus <*Paolo Langio*> († 1536.), pisac sjevernonjemačkih kronika.

Laonik Halkokondil (Laonicos Chalcocondylas) <*Laonico Calcondila, dannato aut.*> (Atena, kraj XIV. st. – o. 1464.), bizantski povjesnik. Napisao *Apodeikseis istorikai* (*Povijesne slike*), o podrijetlu i djelima Turaka, u deset knjiga, počevši s godinom 1389. pa do 1462./1463. Tekst je prvi put objavljen na grčkom 1615. u Ženevi. Postoji više francuskih izdanja od kojih je prvo tiskano u Parizu 1557. pod naslovom *Illustrations historiques.*

Latz (Lazius), Wolfgang <*Vuolgfango Lazzio*> (Beč 1514.–1565.), njemački filolog i povjesnik, erudit. Kao povjesničar istražuje arhive. Njegov povjesničarski rad pribavlja mu naslov dvorskog liječnika i povjesnika cara Ferdinanda. Napisao je: *Vienna Austriae seu rerum Viennensium commentarii*, Basel 1546.; *Republicae Romanae in exteris provinciis bello acquisitis constitutae*, Basel 1551., in folio; *De Gentium aliquot Migratonibus, reliquiis, linguarumque initiis et immunationibus*, Basel 1557. i 1572., in folio; *Rei contra Turcas gestae anno 1556. Descriptio,* izd. Echard "Scriptores rerum Germanicarum", sv. II.; također u "Scriptores rerum Hungaricarum". Djela obiluju povijesnim netočnostima i krivim procjenama. Karte Orteliusova *Theatrum orbis terrarum*, koje se odnose na austrijske zemlje, Ugarsku i Hrvatsku, napravljene su prema Latzovim spisima.

Laziardus, Johannes <*Gioanni Laziardo*> († 1467.), pisac *Epitomata a primaeva mundi origine ad tempora nostra* (Pariz, 1521.). Naveden je u Orbinijevom popisu, ali se ne citira u tekstu.

Leunclavius, Johannes (pravim imenom **Johann Löwenklau**) <*Gioanni Leunclavio, dannato aut.*> (1533.–1593.), njemački humanist, povjesnik i pravnik, vrstan grecist i latinist. Godine 1582. pošao u Carigrad u pratnji carskog amabasadora Lichtensteina proputovavši velik dio Turske. Napisao: *Historia Musulmanicae Libri XVIII. usque ad Suleimanem II* (Frankfurt, 1595., in folio) i *Annales Sultanorum Othmanieorum* (Frankfurt, 1588.). Turski tekst završava s godištem 1550. a Leunclavius nastavlja do 1588. uz opširni komentar naslovljen *Pandectae historiae Turcicae.*

Libro delle cognitioni, nepoznat tekst.

Libro delle parti di Pregadi di Rausa, zapisnici Vijeća umoljenih (Pregadi) ili *Reformationes,* odnosno *Acta Consilii rogatorum.*

Lilio, Zacharia <*Zacaria Lilio*>, talijanski povjesnik (XV. st.). Napisao: *Orbis breviarium* (Firenca 1493.; Venecija 1520.); *De origine scientiarum: Contra antipodes; De contemptu mundi; De generibus ventorum* i *Vita Caroli Magni* (Firenca 1496.).

Liutprand iz Cremone <*Luitprando Ticiniense*> (o. 920.–971./72.), biskup Cremone i povjesnik, autor *Antapodosis* (*Odmazda*, protiv Berengarija II.), *Historia Ottonis* (o politici Otona I. prema Italiji) i *Legatio Constantinopolitana* (o poslanstvu u Carigradu 968.). Orbini navodi *Antapodosis seu rerum per Europam gestarum libri VI.*

Livije, Tit (Titus Livius) <*Tito Livio*> (Padova, 64. ili 59. pr. Kr. – Rim, o. 10. posl. Kr.), rimski povjesnik koji se proslavio monumentalnom poviješću Rima od 753., tj. od njegova postanka do 9. godine pr. Kr. Povijest *Ab Urbe condita* na kojoj je radio 40 godina obasizala je 142 knjige; u njoj su obrađeni svi važniji događaji od osnutka Rima do Druzove smrti. Sačuvano je svega 35 knjiga iz kojih je teško izreći sveobuhvatnu ocjenu Livijeva historiografskog umijeća i dosega. Neuspjehe Rima u pojedinim povijesnim razdobljima vidi prvenstveno u moralnoj dekadenciji, zagovarajući reafirmaciju etičkih načela stare republike. Od brojnih izdanja Livijeve *Rimske povijesti* Orbini je mogao koristiti njih tridesetak objavljenih širom Europe, od Basela (1531.) do Strasburga (1596.).

Livio, Pietro, pisac *Oeconomia concordantium Scripturae sacrae*, Venecija 1585. Orbini (*Il Regno*, str. 353.) spominje pisca tog imena, podrijetlom iz Verone (P. L. Veronese), u svezi s podrijetlom patarena.

Lonicero, Filippo, dan. aut., (XVI. st.), povjesnik, autor jedne povijesti Turaka, tiskane više puta u XVI. stoljeću.

Lukan, Enej Marko (Annaeus Marcus Lucanus) **<*Lucano*>** (Córdoba, 39. – Rim, 65.), rimski pjesnik, autor niza izgubljenih djela u stihu i prozi te velikog spjeva *Pharsalia* u kojem opisuje građanski rat između Cezara i Pompeja. Suvremenici su ga cijenili zbog originalnosti i majstorskih opisa u kojima izražava dušu ondašnjega rimskog društva u kojem je drama dio svakidašnjice. Na Lukana se pozivaju kroničari srednjega vijeka (Geoffroy de Monmouth).

Lupold de Bebenburg d'Eglofstein <*Lupoldo Bambergio*> († 1363.), njemački prelat i učenjak, autor *De Zelo veterum Principum Germanorum in religione* (Basel 1497., Strasbourg 1508., Pariz 1540.).

M

Magnus Got, Johannes **<Gioanni Magno Gotho>** (1488.–1544.), nadbiskup Upsale i autor djela *Gothorum Suenumque historia* (Rim 1544.; Basel 1558.) i *Historia metropolis ecclesiae Upsalensis* (Rim 1557. i 1560.).

Maksim, Gaj Valerije (Valerius Maximus) <*Valerio Massimo*> rimski pisac iz I. st. posl. Kr., autor poveće zbirke raznovrsnih povijesnih zgoda i kurioziteta, *Facta et dicta memorabilia*, zanimljive zbog obilja građe, iako je vidljiv nedostatak kritičnosti.

Marcelin (Marcellinus Comes) <*Marcelino Conte*> nastavljač Euzebija i sv. Jeronima, napisao *Chronicon quod rerum orientalium historiam Eusebii et divi Hieronymi usque ad Justiniani tempora prosequitur* (Pariz 1546., Heidelberg 1588.).

Marescalus, Nicolaus <*Nicolo Marscalco*> (†1525.), autor povijesnog spisa *Annales Herulorum et Vandalorum*.

Marianus Scotus <*Mariano Scoto*> (1028.–1086.), povjesnik i kroničar, jedan od najučenijih ljudi svojega vremena. Njegovo glavno djelo je *Svjetska kronika* u čemu mu je uzorom bio Kasiodor. *Kronika* je tiskana pod naslovom *Mariani Scoti chronicon universale a creatione mundi, libris tribus, per aetates sex usque ad annum Christi 1083.* (Basel 1559., in folio), koju do 1200. nastavlja Dodechin, opat Sv. Disiboda u Trieru.

Martin (Martinus Polonus de Troppau) <*Martino Vescovo Cossentino*> (†1285.), cistercit, nadbiskup Gniezna i Cosenze, povjesnik, pisac *Chronica summorum pontificum et imperatorum* (Rim 1476.; Torino 1477.; Antwerpen 1574.; Basel 1559. zajedno s *Kronikom* Marianusa Scotusa, redovnika iz Fulde.Martin iz Fulde (Martinus Fuldensis) <*F. Martino*> autor kronike papa i careva do 1379. Orbini (str. 97.) ga navodi kao pisca sažetka rimske povijesti. Martin iz Fulde sastavio je svoju kroniku na temelju izvadaka iz nekih općepoznatih djela; u posljednjem dijelu ima nekih očitovanja protiv Ivana XXII. a u prilog Ludwiga Bavarskog i Günthera.

Martino Abbate, nepoznat autor, mogući pisac *Flores temporum* (do 1290.) ili pisac *Senatorium sive dialogus historiae Martini abbatis Scotorum*, kako pretpostavlja S. Ćirković.

Mazochio, Giovanni <*Mazochio*> izdavač i tiskar u Bologni (1492.).

Metellus <*Metello Tigurino*> (†1167.), benediktinac iz Tegernseea, hagiograf i pjesnik.

Metod (Methodius) <*Metodio Historico, Metodio Martire* > autor teološko-hagiografskih spisa *De mundi creatione* (Basel 1504., 1515.) i dr. Orbini ga spominje kada govori o Skandinaviji kao kolijevci naroda i o gotskim osvajanjima.

Meyer, Jakov <*Giacomo Meiero*> (1491.–1552.), flamanski povjesnik, autor *Flandricarum rerum* etc., Bruges 1531.; *Chronicon Flandriae* 445.–1278., izd. Nürnberg 1538.; *Commentarii sive Annales rerum Flandricarum*, Antwerpen 1561., Frankfurt 1580. (izd *Recueil des historiens belges*); *Bellum quod Philippus, Francorum rex, cum Othone, Anglis Flandrisque gessit*, Antwerpen 1534.

Miechowita, Matija (Maciej z Miechova) <*Matthia Meccovita*> (1457.–1523.), poljski povjesnik i liječnik. Djela: *Tractatus de duobus Sarmatiis, Asiana et Europiana, et de contentis in eis*, Augsburg 1518. Talijansko izdanje: *Historia delle due Sarmatie... tradotta per Annibale Maggi*, Venecija 1561. i 1584. Napisao je i drugo važno

povijesno djelo *Chronica Polonorum a prima propagatione ab ortu Polonorum usque ad annum 1506*, Krakov 1519. i 1521. Talijanski prijevod izišao je 1562. Studirao je u nekim njemačkim i talijanskim sveučilištima i stekao doktorat medicine u Padovi.

Mihovil (Miho) Solinjanin <*Michel Salonitano*> (XV.–XVI. st.), pisac izgubljena djela *Trattato della Dalmazia* odnosno *Trattato dell'Illirico*. Mihovil Solinjanin osim kod Orbinija, spominje se i kod Lukarevića, a također i u grbovniku pod naslovom *Arme dell'Illirico Stato di Dalmazia intitolato Notizie Historiche descritte dal Autentico di Dno. Michiel Salonitano sin dell'Anno 1010, nella Descritione che fece del regno di Slavi ad laudem Dei*. Usp. I. Lučić, *O kraljevstvu Dalmacije i Hrvatske,* Zagreb, L&G, 1986., str. 486.

Modest < **Modesto**>, nepoznat. Orbini ga usputno spominje (str. 146.) kao jednog od autora koji je tvrdio da su Tračani bili takvi ratnici da je prema predaji i sam bog Mars bio tračkoga roda.

Münster, Sebastian <*Sebastian Munstero*> (Ingelheim, 1489.–1552.), učeni poznavalac hebrejskog, jedan od najboljih geografa i matematičara svojega vremena. Bio je franjevac ali je čitajući Luthera napustio red i posvetio se u Baselu učenju grčkog i teologije. Priredio je mnoga djela, među ostalim i Ptolemejevu *Kozmografiju* (Basel 1544., 1556., 1564., itd.), bilješke o djelima Pomponija Mele i Solina. Napisao je i dvadesetak djela iz teologije, astronomije i matematike *(Compositio horologiorum,* Basel 1531.; *Canones super novum instrumentum luminarium,* Basel 1534.)

Mutius, Huldericus (Hugwaldus) <*Huldrico Mutio,* dannato autore> (1496.–1571.), autor *De Germanorum prima origine, moribus, institutis, legibus et memorabilibus pace et bello gestis omnium seculorum usque ad mensem Augustum anni trigesimi noni supra milesimum quingentesimum, libri Chronici XXXI ex probatioribus germanicis scriptoribus in latinam linguam translati* (Basel, 1539.).

N

Nauclerus, Johannes (pravim imenom **Johannes Vergehans**) <*Gioanni Nauclero*> (1430.–1510.), povjesnik, kroničar poznat po djelu *Chronicon universale*. Bio je prvi rektor sveučilišta u Tübingenu. Nauclerusova kronika obuhvaća razdoblje od stvaranja svijeta do XV. stoljeća u kojoj je autor kao svjedok zbivanja najuvjerljiviji. Prvo izdanje tiskano je 1501. u Tübingenu, a drugo u istom gradu 1516. s nastavkom (*Continuatio*) Nikole Basela. Pregledao ga je u tisku F. Melanchthon, koji je tada radio kao korektor u tiskari Th. Anshelmija. Najcjelovitije izdanje je ono kölnsko iz 1564. u dva sveska, in folio.

Nazarije Mamertinski<*Nazario Mamertino*>, nepoznat autor. Orbini uzima njegov navod da su Česi bili odlični strijelci (str. 50.).

Nicefor Gregora <*Niceforo Gregora*> (Herakleja o. 1295.–1360.), bizantski povjesnik najpoznatiji po svojoj *Povijesti Bizanta* u 38 knjiga, od kojih su samo 24 objavljene. Obuhvaća razdoblje od 1204. do 1359. (tiskani dio ide do 1351.). U početku sažet, u nastavku iznosi bezbroj detalja i svjedočanstava suvremenika

događaja. Pretpostavljalo se da je Fridrik Rostgaard 1559. objavio Gregorino djelo s latinskim prijevodom, premda zasad ne postoji nikakav trag tom izdanju. *Editio princeps*, naprotiv, pripada Jeronimu Wolfu, koji ga je 1562. u Baselu tiskao s latinskim prijevodom (prvih 11 knjiga). Isti svezak sadrži Nicetinu *Paralipomena* i Halkokondilovu *Povijest Turaka*. U Ženevi 1615. izlazi isto pod naslovom *Historiae Byzantinae Descriptores tres*. Boivin u Parizu 1702. objavljuje 24 knjige Gregorine *Povijesti Bizanta* u dva sveska (11. i 13. knjiga) s bilješkama Du Cangea. Orbini je njegovo djelo mogao poznavati iz talijanskog izdanja Sebastiana Dolcea *Historie di Constantinopoli, descrite da Niceforo Gregora, che segue l'Historia di Niceta a Coniate*, Venecija 1569.

Niceta Honijat (Nicetas, nazvan i Acominates i Choniates) <*Niceto Coniato*> (Nicetas, sredina XI. st. – o. 1216.), bizantski povjesnik, svjedok zauzeća Carigrada (1204.) o kojem je ostavio dojmljiv zapis. Nicetina *Povijest* nije jedinstveno djelo nego slijed desetak tekstova okupljenih u 21 knjigu, počev od vladanja Ivana Komnena (1118.–1143.). Jedna je knjiga posvećena razaranju Carigrada (*Urbs capta*), a druga Baudouinu Flandrijskom koji je bio na čelu Latinskog carstva (1204.–1206.). *Povijest* je prvi put objavljena u Baselu 1557. (H. Wolf) i ponovo otisnuta 1593. u Ženevi (S. Goulart). Talijanski prijevod objavljen je prvi put 1562. u Veneciji kod Vincenza Valgirisija pod naslovom *Historia degli Imperatori greci, descritta de Niceto Acomiato da Chone ... questi sono aggiunti gli annali degli Imperatori di Constantinopoli, con l' historia dele parti dell' Oriente scritta da Haithone parlute del re d'Armenia tradotti in lingua italiana da Giuseppe Horologi*. Godine 1569. i ponovno 1571. objavljen je novi prijevod Sebastiana Dolcea s komentarom Agostina Ferentilija.

Nigro, Domenico Mario mletački geograf kojeg Orbini spominje u pregledu povijesti Kotora. Napisao je *Geographiae commentariorum libri XI nunc primum in lucem editi*, Basel 1557., u koju je uključio spis *Cosmographia* Laurentiusa Corvinusa (Basel, oko 1496.).

O

Olaf (Olaus) Magnus <*Olao Magno*> (†1568.), povjesnik, autor spisa *Historia de gentibus septentrionalibus, earumque diversis statibus, conditionibus, moribus, itidem superstitionibus, disciplinis*, Rim 1555., in folio; isto djelo izišlo je u Antwerpenu 1558. i u Baselu 1567. Francuski prijevod tiskan je u Parizu 1561. Knjiga je prevedena na mnoge jezike ali ne i na švedski. Olaf je napisao i *Tabula terrarum septentrionalium et rerum mirabilium in eis ac in Oceano vicino*, Venecija 1639.

Onezim <*Onesimo*>, najvjerojatnije **Tit Flavije Onezim** (Titus Flavius Onesimus), III./IV. st.?, grčki povjesnik, identičan s Onezimom kojeg spominje Flávije Vopisco, sastavljač biografije cara Proba.

Origine de'Gothi, v. **Jordanes**

Ortell, Abraham (Oertell, Ortelius) <*Abraam Ortelio*> njemački geograf i kartograf (Antwerpen 1527.–1598.). Tijekom brojnih putovanja Europom nastojao

je otkriti stare nazive lokaliteta i odrediti odnos stare i moderne geografije. Po povratku u rodni Antwerpen dao se na proučavanje dotadašnjih karata različitih autora. Prijateljevao je s mnogima, osobito sa slavnim geografom Gerardom Mercatorom. Ortellov *Atlas* doživio je veliki uspjeh a i on sam titulu službenoga geografa Filipa II. (1575.). Djela: *Theatrum orbis terrarum*, Antwerpen 1570., *Synonymia geographica*, Antwerpen 1578. (katalog imena mjesta o kojima govore stariji autori – 2. prošireno izd. 1596. pod naslovom *Thesaurus geographicus*; *Theatri orbis terrarum Parergon sive veteris geographiae tabulae*, Antwerpen 1595.).

Oton Frižanin <*Ottone Frigigense*> biograf cara Fridrika I. Barbarosse, freisiški biskup (†1158.). Napisao *Gesta Friderici I Imperatoris* i *Chronicon seu rerum ab initio mundi ad sua usque tempora 1146, libri VIII*.

Ovidije, Nazon Publije (Publius Ovidius Naso) <*P. Ovidio Nasone*> (43. pr. Kr.–17. ili 18. posl. Kr.), rimski pjesnik Augustova doba. Osim njegovih brojnih pjesničkih zbirki (*Metamorfoze*, *Ljubavne pjesme*, *Tužaljke*, i dr.), poznat je i po pismima s Ponta (*Epistulae ex Ponto*).

P

Pahimer (Georgios Pachegmeros) <*Giorgio Pachimero*> bizantski povjesnik (o. 1242.–1310.), autor *Peloponeške kronike* (Chronica de Morea).

Paolo Nivemontano, nepoznat.

Paruta, Paolo (Venecija, 1540.–1598.), talijanski povjesnik i političar. Svojim patricijskim podrijetlom bio je određen za obavljanje različitih javnih funkcija za što se ozbiljno pripremao i obrazovao. Osim što je postao službeni historiograf Mletačke Republike, Paruta je obnašao čitav niz upravnih i državničkih dužnosti. Napisao je više djela među kojima su: *Della perfezione della vita politica*, Venecija 1579., 1586. i 1599.; *Orazione funebre in laude de'morti nella vittoriosa battaglia contro i Turchi*, Venecija 1572.; *Storia veneziana, divisa in due parti*, Venecija 1605. Prvi dio ima dvanaest knjiga i odnosi se na razdoblje od 1513. do 1553. dok drugi ima tri knjige i odnosi se na kraće razdoblje do oko godine 1571.

Paterkul, Gaj Velej (Gaius Velleius Paterculus) <*C. Velleio Patervelo*> (I. st. posl. Kr.), rimski povjesnik Tiberijeva doba (Orbini u indeksu imena pogrešno navodi ime Patervelo). Opisao je rimsku povijest, *Historia Romana* u dvije knjige, dao sažet prikaz događaja od pada Troje. Djelo je sačuvano nepotpuno ali je vrijedan izvor za doba ranog carstva.

Pavao Đakon (Pavao Warnefrid, Paulus Wernefrid) <*Paolo Diacono, Paolo Barnefrido*> (Cividale, 740. – Monte Cassino, 790.), najbolji povjesnik ranoga srednjeg vijeka, profesor grčkog jezika (po želji Karla Velikog). Njegova su djela: *Historia miscella* u 24 knjige, od kojih prvih 11 sadrži Eutropijevu *Povijest*, izd. Rim 1471. pod naslovom *Historia Eutropius historiographus, et post eum Paulus Diaconus de historiis Italicae provinciae ac Romanorum* (izdanje je više puta ponovljeno); *De gestis Longobardorum libri sex.* (počinje izlaskom Lombarda iz Skandinavije, a

završava smrću Liutpranda 744. Erchempert nastavlja do 888., a dva anonimna pisca, jedan iz Beneventa, drugi iz Salerna, do 996.). Izdao F. Lindenberg, Leiden 1595.

Pavao Orozije <*Paolo Orosio*> (V. st.), povjesnik. Na Augustinov poticaj sastavio je kršćansku kroniku u sedam knjiga koja obuhvaća opću povijest kršćanstva do godine 316. Djelo je prvi put tiskano 1471., a zatim više puta tijekom XV. i XVI. stoljeća (npr. *Historia*, Venetiis 1500.). Najbolje je Avercampovo izdanje pod naslovom *Adversus paganos historiarum libri VII*, Leiden 1738.

Petančić, Feliks <*Petancio*> Dubrovčanin (1455.–1517.), kancelar, diplomat, minijaturist i autor knjige *Ad Vladislaum Hungariae et Bohemiae regem, quibus itineribus Turcae sint agrediendi.*

Petar Eschilino (Petrus de Natalibus) <*Pietro Eschilino*> (XVI. st.), autor kataloga svetaca.

Peucer, Caspar <*Gasparo Peucero*> (Bautzen 1525.– Dessau 1602.), liječnik i matematičar. Pripadao je virtemberškom reformatorskom krugu (bio je Melanchthonov zet) gdje je završio akademiju i doktorat. Zbog jedne rasprave koju je napravio prema Zwinglijevim tezama, bio je utamničen jedanaest godina. Napisao *De dimensione Terrae*, Wittenberg 1554. godine. Izdavao je Melanchthonova djela i dopunio Carionovu *Kroniku* (*Chronicon Carionis*, lib. IV, V). Napisao *Commentarius de praecipuis divinatiorum generibus* (Wittenberg 1553., 1576. i 1580.; Frankfurt 1593.); *Descriptio locorum Terrae sanctae autore Bracardo monacho* (Wittenberg 1587.); *Quod repetit historiam regionis quae Hexapolis vocatur* (Budissinae 1594.) itd.

Peutinger, Conrad <*Corrado Peutingero*> (Augsburg 1465.–1547.), humanist. Studirao je kod glasovitog Pomponija Leta i pravo u Padovi. Bio je savjetnik careva Maksimilijana i Karla V. Objavio je *Povijest Langobarda* Pavla Đakona i Jordanesovu *Povijest Gota*, (1515. in folio), *Kroniku* Conrada iz Lichtenaua (1515., in folio) i Alcijatove *Ambleme.* Među ostalim napisao je *Romanae vetustatis fragmenta in Augusta Vindelicorum et ejus dioecesi reperta*, Augsburg 1505.; *De inclinatione Romani imperii, et exterarum gentium, praecipue Germanorum, commigrationibus epitome*. To je djelo Beatus Rhenanus uvrstio u ediciju Prokopijeve povijesti *De rebus Gothorum*, Basel 1531. Poznat je i po *Tabuli Peutingeriani*, zemljopisnoj karti koja mu je pripisana jer je pronađena u njegovoj biblioteci a odnosi se na krajeve kojima je prolazio rimski car Antonin.

Pineda, Juan de <*Gioanni Pineto*> (XVI. st.), španjolski teolog, komentator Biblije.

Pietro de Castro Pere, nepoznat.

Pio II. (Ennea Silvio Piccolomini) <*Pio Secondo*> (Pienza 1405. - Ancona 1464.), 208. papa (1458.–1464.), humanist i pjesnik. Napisao *De rebus Basileae gestis* (1450.); *De Bohemorum et ex his imperatorum aliquot origine ac gestis, 1458.;* izd. *Basel 1575.*; *Europa* (1458.) i *Asia* (1461.), sastavnice nedovršenog spisa *Cosmographia*. Najpoznatije mu je djelo *Commentarii rerum memorabilium quae temporibus suis contigerunt* (1463.–1464. u 12 svezaka, izd. Rim 1584.). Svi Piccolominijevi povijesni spisi bili su dostupni dubrovačkom povjesniku u izdanjima iz XV.–XVI. stoljeća.

Pirkheimer, Wilibald <*Bilibaldo Pirckiameno*> (Nürnberg 1470.–1530.), povjesnik, poznat i kao "nürnberški Ksenofont". Studirao je pravo, matematiku, teologiju i grčki u Padovi i Pisi. Preveo je velik broj spisa s grčkoga, a napisao je *Bellum Helveticum duobus libris descriptum* i *Germaniae ex variis scriptoribus perbrevis explicatio*, Nürnberg 1530.

Piteo, Pietro <*P. Piteo*> najvjerojatnije je **Pierre Pithou** (Troyes 1539. - Nogent-sur-Seine 1596.), francuski pravnik i pisac. Odrekavši se protestantizma, postao je dio "politike". Sastavio je raspravu o trećem staležu, dok je u *La Satire "Ménipée"* (1594.) osudio pretjerivanje Lige. Bio je učenik Jacquesa Cujasa, poznatog francuskog pravnika i zagovornika neutralnosti u vjerskom ratu, čijih je osam knjiga *Tractatus ad Aricanum* objavio. Pithou je bio zagovornik galikanske crkve (*Recueil des libertés de l'Eglise gallicane,* 1596.).

Plinije, Gaj Stariji (Gaius Plinius Secundus Maior) <*Plinio*> (23/24.–79.), rimski političar, povjesnik i pisac. Sačuvano je samo *Prirodoslovlje* (*Naturalis historia*), enciklopedijski priručnik u 37 knjiga, pregled dotadašnjega cjelokupnog znanja. Cijenjena su bila i dva historiografska djela, monografija o rimsko-germanskim ratovima (*Bella Germaniae* u 20 knjiga) i prikaz suvremene povijesti koji se nadovezivao na djelo Aufidija Bassa (*A fine Aufidi Bassi*).

Plutarh <*Plutarco*> (I./II. st.), grčki filozof i biograf. U njegovoj golemoj produkciji važnije su svakako biografije u kojima su u parovima bili postavljeni po jedan ugledni grčki i rimski državnik ili vojskovođa. Sačuvana su takva 22 para. Od životopisa rimskih careva, filozofa, pjesnika i kraljeva sačuvano je, nažalost, vrlo malo.

Polibije <*Polibio*> (II. st. pr. Kr.), grčki povjesnik, rodom iz Megalopola u Arkadiji. Bio je u Rimu talac koji je onda pratio Scipiona Mlađeg u Trećemu punskom ratu i u ratu protiv Numancije. Temeljno mu je djelo velika opća povijest u 40 knjiga (*Istoriai*), koja obuhvaća razdoblje od 220. do 144. pr. Kr. U cjelini je očuvano prvih pet knjiga dok od ostalih postoje samo fragmenti.

Pomponije Leto (Pomponius Laetus) <*Pomponio Leto*> (Amendolora u Kalabriji 1425. - Rim 1497.), erudit, vrlo plodan pisac, posebno poznat po svojim izdanjima i komentarima Aristotelovih djela. Napisao je: *De Romanae urbis antiquitate libellus,* Rim 1515.; *Compendium historiae ab interitu Gordiani usque ad Justinum III,* Venecija 1498. i 1500. i dr.

Porfirije, Publije Optatijan (Publius Optatianus Porphyrius) <*Porfirio*> prefekt Rima 329.–333., autor pohvale Konstantinu Velikom (326.).

Prokopije iz Cezareje (Procopius) <*Procopio di Cesarea*> († pr. 565.), grčki povjesnik, jedan od najznačajnijih povjesničara ranobizantskog razdoblja, školovao

se u Carigradu. Car Justinijan imenovao ga je senatorom i prefektom Carigrada (562.), kako piše Teofan u svojoj *Kronografiji*. Prokopijeva *Djela* sastoje se od osam povijesnih knjiga. Jedna se knjiga sastoji od dva dijela od kojih je prvi dio *Rat protiv Perzijanaca* (talijansko izdanje *De la guerra di Giustiniano contra i Persiani*, Venecija 1547.), dok se u drugom raspravlja o *Ratovima protiv Gota* koji su se vodili u Italiji (487. do 522.). Druga i treća knjiga *Ratova protiv Gota* ispravlja pojedine podatke Pavla Đakona. Leonardo Bruni iz Arezza tiskao je u Folignu 1470. *De bello italico adversus Gothos gesto libri quatuor*, prevevši na latinski velik dio Prokopijeva djela.

Prosper Akvitanski <*Prospero Aquitano*> (oko 385.–455./463.), teolog i povjesničar, autor povijesti od postanka svijeta do 433. godine (*Epitoma Chronicon*), koju nastavlja do 444. (*Chronicon vulgatum*) s dodatkom od 446. do 455. (*Chronicon integrum*). Izd. *Chronicon Prosperi Tironis Aquitani,* 1588.; *Chronica,* Basel 1549.

Ptolemej, Klaudije <*Tolomeo Alessandrino*> (o. 100.–o. 170.), grčki matematičar, astronom i geograf, rođen u Egiptu. Glavno mu je djelo *Veliki matematički sustav* (*Megale mathematike sintaxis*) u 13 knjiga, prema naslovu arapskog prijevoda poznatije kao Almagest. Ptolemej je Zemlju smatrao kuglom i postavio je u središte svemira čime je utemeljio geocentrički sustav. U djelu *Geografska uputa* (*Geografike ifegesis*) označio je oko 8.000 mjesta po geografskoj širini i dužini, oslanjajući se na rad Marina iz Tira. Djelu je dodao i geografske karte.

R

Reginon iz Altripa <*Reginone Abbate*> (Speyer, †915.), kroničar i kanonist, opat benediktinskih opatija Prüm (892.) i Sv. Martin u nadbiskupiji Trier. Pisac crkvenopravnog spisa *De disciplina ecclesiastica* te *Historia seu Cronica* u kojoj raspravlja o raspadu Karolinškog carstva. Nastavak Reginonove *Kronike* napisao je wissemburški opat Adalbert (do 967.)

Reineck, Reiner (Reinerus Reineccius) <*Reinnero Reinecio, dannato autore*> (Steinheim 1541. - Helmstadt 1595.), jedan od obnovitelja njemačke povijesne znanosti. Učitelji su mu bili Melanchthon i Glandorp pod čijim je nadzorom brzo naučio latinski i grčki. Nakon studija predavao je dugo vremena s velikim uspjehom na katedri za književnost u Frankfurtu, ne prekidajući svoje povijesne studije kojima je bio odan. Nakon Frankfurta predavao je književnost i povijest na akademiji u Helmstadtu. Objavio je Witikindove *Annales Sassoni* 1575. in folio, Dithmarovu *Kroniku* 1580., Helmoldovu *Kroniku Slavena* 1581., kroniku Alberta iz Stadea 1587. i mnoga druga povijesna djela. Sam Reineck napisao je više povijesnih djela na latinskom i njemačkom: *Historia Julia sive syntagma heroicum continens historiam Chaldaeorum, Assyriorum, etc.*, Helmstadt, 1594., 1595., 1597. (3 sv.); kroniku brandenburških i nürnberških grofova na njemačkom (Wittemberg 1580.); *Methodus legendi cognoscendique historiam* (Helmstadt 1583.); *Annalium de gestis Caroli Magni imperatoris, libri V, opus auctoris incerti* (1594., 4 sv.); *Historia orientalis seu de rebus in Oriente gestis a Christianis, Saracenis et Turcis* (Frankfurt 1595.).

Registro delle Chroniche, nepoznat tekst.

Rhennius Fannius <*Rhennio Fannio*> kojeg Orbini spominje na 162. str. i citira dva njegova stiha u prijevodu Dionizija Punjanina jest **Kvint Remije Palemon** (Quintus Remmius Palaemon), sin roba i oslobođenik za vrijeme careva Tiberija i Klaudija. Bio je cijenjen zbog svoje učenosti, ali i osporavan radi zle ćudi (Svetonije, *Grammatica*,. 23). Njegov gramatički priručnik (*Ars Grammatica*) sačuvan je tek u fragmentima. Znatno je utjecao na kasniju artigrafsku tradiciju.

Ritius, Michael (Michele Riccio) <***Michel Riccio***> (XV.–XVI. st.), autor niza povijesti državâ i dinastija *De regibus Franciae a Marcomiro ad Ludovicum XII libri III, De regibus Hispaniae libri III, De regibus Hierosolymitanis liber I, De regibus Neapoli et Siciliae libri III, De regibus Ungariae libri II*, izd. Basel 1517. i 1534.; Venecija 1543.

Rinald Britanski <***Rinaldo Britanno***>, možda **Reginald iz Salisburyja** (XII. st.). Orbini (str. 10.) navodi kako su Slaveni na Venedskom (Sjevernom) moru okupili moćnu mornaricu kojom su napali Englesku.

Rolewinck, Werner (Laerius, Larenses, Laer) <***Vernero Rolenuick***> (Münster 1425.–1502.), povjesnik, autor kompendija univerzalne povijesti. Ništa nije poznato o njegovu obrazovanju i mladosti sve do 22. godine kada je stupio u kartuzijanski red u Kölnu. Poznat je po nizu djela od kojih je najpoznatije *Fasciculus temporum*, objavljeno u velikom broju izdanja. Prvo je u Kölnu 1474., zatim ponovno 1480., 1501., itd. Bilo je prevedeno na njemački i francuski. Djelo sadrži kronologiju i pregled glavnih događaja u Njemačkoj, Nizozemskoj i Francuskoj. Iako je za prijašnja stoljeća uzimao nekritički legende i razne mitove, od 1200. pa nadalje povijesni podaci za Njemačku dosta su pouzdani i vjerodostojni. Kronika završava s 1471. godinom. Od 1484. do 1514. nastavio ju je Johannes Linturio, župnik Hoffa u Donjoj Austriji. Rolewinck je napisao i povijest Westfalije u djelu *De laude Westphaliae, sive de moribus et situ antiquorum Saxonum, libri III* (Köln 1514.).

Rudinger, Gerhard <***Gerrardo Rudingero***> autor *Geografije* koju Orbini citira zbog imena Vesecastro, kako se u nekim izvorima nazivao grad Kotor (str. 298.).

Ruf, Kurcije Kvint (Quintus Curtius Rufus) <*Q. Curtio*> (I. st. posl. Kr.), rimski povjesnik, autor povijesti Aleksandra Makedonskog (*Historiae Alexandri Magni Macedonis*), koja je prvotno obuhvaćala 10 knjiga. Prve dvije su izgubljene, sačuvane su s lakunama 5., 6. i 10. knjiga.

Ruscelli, Girolamo, (Viterbo, poč. XVI. st. - Venecija 1566.), pisac, prevoditelj i izdavač. U Rimu je za pontifikata Pavla III. utemeljio akademiju *Prijezira* (Sdegno), potom prelazi u Veneciju gdje radi na korekturama raznih djela zajedno s Dolceom, s kojim dolazi u žestoki sukob oko dvaju Boccacciovih izdanja. Bio je u prepisci s mnogim uglednim suvremenicima. Njegova izvorna i prevedena djela jesu: *Scholia in IV libros de venatione*, Venecija 1551., *Lettera al Muzio in difesa dell'uso delle*

signorie, 1551., komentari nekim sonetima, opći rječnik svih riječi koje je upotrijebio Boccaccio, zatim *Tre discorsi a Lodovico Dolce*, 1553., *Geografia di Tolomeo* (prijevod s grč.), 1561., *Indice degli uominni illustri*, 1572. i mnoga druga.

Ruski ljetopisi <*Annali de Russia*> Orbini spominje zapise o Rusiji Jeremije Rusa čitajući Sigmunda Herbersteina i Franceska Bisia iz Bergama (str. 90.). Očito je navedene ljetopise poznavao preko Herbersteina i Bisia koji raspravljaju o ruskom primanju kršćanstva (str. 91.).

S

Sabellico, Marco Antonio <*M. Antonio Sabelico*> (Vicovaro, 1436. – Venecija, 1508.), talijanski povjesnik, učenik Pomponija Leta. Glavna su mu djela *Historia rerum Venetarum ab urbe condita ad obitum ducis Marci Barbadici*, Venecija, 1487., in folio (postoje dvije talijanske verzije, jednu rijetku napravio je Matteo Visconti de San Canciano 1507. in folio; drugu je preveo Dolce i tiskao u Mlecima 1534. i više puta nakon toga pod naslovom *Le historie Vinitiane di Marc Antonio Sabellico, divise in tre Deche con tre libri della quarta Deca*, 1554.); *Rhapsodiae historicarum, enneades*, Venecija 1498. i 1504., in folio; *De Venetis magistratibus*, Venecija 1488.

Sachsenspiegel <*Specchio de'Sassoni*> pravni zbornik (XIII. st.) koji je sastavio Eike von Rergowe, preveden je na latinski, a do Orbinija je došao preko drugih autora.

Saxo Grammaticus <*Sassone Grammatico*> (1150./1158.-1208./1220.), danski povjesnik, studirao u Parizu (1172.-1175.). Osebujan autor, napisao prvu povijest Danske na latinskom. Poznat po tome da je citirao samo četiri pisca. Nije želio kopirati srednjovjekovne suhoparne kronike nego se oslanjao na pučku tradiciju, dansko narodno pjesništvo i islandske sage. U svojoj povijesti Danaca i Danske opisuje duh vremena i moralne zasade naroda. Opisuje i slavensko Polabje. Izd. *Danorum regum euromque historia*, Pariz 1514. (prema rukopisu Christena Pendersena, kanonika iz Lunda); Basel 1534. (priredio Bebel); Frankfurt 1576. (Wechel).

Schedel, Hartmann <*Hartmanno Schedel, Hermanno Schodel*> (1440.–1514.), njemački kroničar. Učio je medicinu u Nürnbergu i postigao "Artium ac utriusque medicinae doctor". Pisao je razna medicinska djela (*Consilium de peste*), ali je ostao najpoznatiji po *Chronicon mundi* odnosno *Liber chronicarum* (izd. Nürnberg 1493. i Augsburg 1494.), koja obuhvaća razdoblje od stvaranja svijeta do 1492. i najčešće se sastoji u nabrajanju neprovjerenih činjenica i godina.

Sconcovio, Antonio, tiskar i pisac djela *Commentatio epistolica de origine et sedibus Francorum* (1532.).

Sculteto, Alessandro <*Alessandro Sculeto*> povjesnik iz XVI. st. Orbini se služi njegovim djelom *Chronographia sive Annales* (Rim, 1546.) i spominje ga na dva mjesta: kada govori o napadima Slavena na Rimsko Carstvo (str. 26.) i kada govori o Slavenima u Engleskoj (str. 72.). Moguće je da se radi o Bartolu Schulzu

(Scultetusu), njemačkom kartografu, astronomu i ljetopiscu (1540.-1614.), koji je crtao karte za Ortella.

Senging, Martin <*Martino Segonio*> austrijski benediktinac iz opatije Melk (1426.–1485.).

Serdonati, Francesco, (1540.-1603.), talijanski humanist iz Firenze, rektor škole u Dubrovniku (1570.–1582.). Napisao je pogrebni govor dubrovačkom nadbiskupu Krizostomu Calviniju i pozdravni govor novom nadbiskupu Vincenzu Porticu, posvetivši ih dubrovačkom senatu. Osim toga u Firenci je izdao *De Turcarum origine* Ludovika Crijevića Tuberona. Napisao je također *I fatti d'arme de Romani*, Venecija 1572.; *Storia di Genova*, Genova 1597.; *Libro de'casi de gli huomini illustri di G. Boccaccio*, Firenca 1596. i 1598.

Servije <*Servio*> grčki povjesnik, autor *Povijesti Troje* od koje je sačuvan fragment u sholijama uz Homera, i drugih mitografskih spisa, ili Servius Maurus Honoratus, *Commentarius in Virgilium*, Strasburg 1467.?

Sidonije, Gaj Solije Modest Apolinar (Gaius Sollius Modestus Apollinaris Sidonius) <*Sidonio Apollinaro*> (Lyon 430.–489.), pisac *Povijesti Atile*. Sačuvano je njegovih sedam knjiga *Pisama*, od kojih je veći dio upućen prijatelju Konstanzu. U pismima se oslanja na Plinija i Simaha. Leon, ministar Heinricha, kralja Vizigota, nagovarao ga je da napiše povijest svojega vremena.

Sigebert iz Gembloersa (Sigibertus Gemblacensis) <*Sigiberto Gemblacese*> (o. 1030.–1112.) učeni benediktinac iz Brabanta. Napisao je *Chronicon ab anno 381. quo Eusebius finit usque ad annum Christi 1112*; izd. Pariz 1513.; *Germanicarum rerum quatuor vetustationes chronographi*, Basel 1556.; *Historia christiana veterum patrum* (1583.).

Sigonio, Carlo, (Modena 1523.-1568.), talijanski povjesnik, sveučilišni profesor književnosti i pisac. Napisao je povijest Italije od 565. do 1268., *De magno Italiae Historia*, (Venecija 1574.), povijest Rimskog Carstva (*De antiquo iure provinciarum libri III*, Bonn 1574.*D*), povijest rane kršćanske crkve i druga djela.

Simah, Kvint Aurelije (Quintus Aurelius Symmachus) <*Symmaco*> rimski državnik iz IV. stoljeća, suvremenik Ambrozija iz Milana, jedan od najboljih govornika svojeg doba. Krug Rimljana koji se okupio oko njega nastojao je očuvati stare poganske običaje. Simah je pisao pisma po uzoru na Plinija Mlađeg (*Epistulae*), a također i izvješća (*Relationes*) koje je kao prefekt slao caru. Djelomično su sačuvani neki njegovi govori.

Simonetti, Bonifacio <*Bonifacio Simoneta*> (Milano 1492. – Piacenza 1509.), cistercit, teolog, matematičar i književnik. Autor *De christianae fidei et Romanorum pontificum persecutionibus* (Milano 1492.; Basel 1509.).

Skalić, Pavao <*Paolo Scaligero*> (1534.–1575.), humanist-polihistor. Živio je pustolovnim životom i ostavio je niz djela raznovrsna sadržaja (teološka, filozofska i dr.). Sjajan uspjeh na bečkom sveučilištu omogućio mu je da postane dvorski

kapelan Ferdinanda I. u Beču. Poslije je postao priznati teolog, protestantski lider, prvi pruski ministar i münsterski kanonik.

Skilica, Ivan Kuropalat <*Gioanni Curopalato*> (XI. st.), Grk iz Male Azije, zauzimao je u Bizantu značajne službe kuropalata, drungara vigle i protovestijara. Napisao je *Kratku povijest* (*Synopsis historion*), koja obuhvaća razdoblje od 811. do 1057. godine. Skiličinu kroniku nastavio je nepoznati sastavljač do 1079. godine. *Kronika* Georgija Cedrena, koji doslovce slijedi Skilicu, završava također s 1057. godinom.

Sokrat Skolastik <*Socrate Historico*> (Carigrad, oko 380.–450.), pisac *Crkvene povijesti*, nastavljač djela Euzebija Cezarejskog. Prvo latinsko izdanje pod naslovom *Historia ecclesiastica*, objavio je R. Estienne 1544. u Parizu.

Solin, Gaj Julije (Caius Julius Solinus) <*Solino*> latinski geograf iz III. stoljeća, pisac djela *Polyhistor* i *Collectanea rerum memorabilium*. Solin, kojega komentiraju Johann Camers (Beč 1520.) i Sebastian Münster (Basel 1538.), zapravo kompilira geografiju Plinija Starijega.

Soplimento di Eutropio, vjerojatno neki od nastavaka Eutropijeve (Eutropius) povijesti (možda Pavla Đakona ili Landulfusa).

Sozomen <*Sozimeno*>, može biti (1) Ermia Sozomen (Palestina, V. st.), jedan od autora crkvene povijesti (*Historia ecclesiastica*), podijeljene u devet knjiga koja obuhvaća razdoblje od 324. do 439. godine. Sozomen je Sokratov nastavljač, ljepšeg je stila ali manje objektivan i manje kritičan; ili (2) Sozomen (Pistoia 1387.–1458.), talijanski kroničar koji opisuje događaje od početka svijeta do 1455., u tri velike cjeline: od Adama do Bela [Baala], zatim od Bela do Isusa Krista s odgovarajućom potpodjelom rimske povijesti, a treći dio obuhvaća razdoblje od Cezara do kraja XIV. stoljeća.

Spartijan, Elije (Aelius Spartianus) <*Elio Spartiano*> (IV. st.), rimski povjesnik čije su biografije careva uključene u zbirku *Scriptores historiae Augustae* (De vita Hadriani, Aelius, Didius Iulianus, Severus, Pescennius Niger i dr.). U posljednje vrijeme neka istraživanja dovela su u pitanje postojanje tog autora.

Spiegel, Jacob <*Giacomo Spieglio*> (umro 1547.), kraljevski tajnik Maksimilijana I., humanist. Studirao je pravo u Heidelbergu i Beču i objavio *Lexicon iuris civilis.* Osim tog djela, priredio je s bilješkama i svojim komentarima knjigu o Austriji Ricarda Bartholinusa. Knjiga je izišla u Strasbourgu 1531. pod naslovom *Richardi Bartholini Perusini Austriados Lib. XII. Maximiliano Augusto dicati cum scholiis Jacobi Spiegelii Selesten.*

Stacije, Papinije Publije (Publius Papinius Statius) <*C. Stantio Poeta*> (I. st. posl. Kr.), rimski epski pjesnik iz Neapola. Sastavio je epove *Tebaida* (*Thebais*), *Ahileida* (*Achilleis*), *Germanski rat* (*De bello Germanico*). Usp. *Silvarum libri quinque,* Beč 1515.

Staden, Hans <*Stadio, Gioanni*> (1527.–1579), matematičar iz Brabanta, autor *Tabulas a qualibus et apparentis motus coelestium corporum commentationem de coeli figuriss. domibus* (Anvers 1558.).

Stjepan Bizantinac <*Stefano Bizantino*> carigradski gramatičar, po svemu sudeći Justinijanov suvremenik. Enciklopedijsko djelo *Ethnika* sastavio je crpeći iz mnogih danas izgubljenih djela antičkih pisaca. Djelo je sačuvano samo u sažetku gramatičara Hermolaja. Kako je i sažetak posvetom vezan uz Justinijana, ima pomaka u dataciji koja se pomiče od 400. do čak VII. stoljeća, uz pretpostavku da je bilo više epitomatora. Usp. *Perì póleon,* Basel 1568.

Stobej <*Nicolo Stobeo*> (oko 400.), sastavljač zbirke fragmenata iz spisa antičkih filozofa.

Strabon <*Strabone*> (I. st. pr. Kr. / I. st. posl. Kr.), grčki geograf i povjesnik, studirao i živio u Rimu. Proputovao je Malu Aziju, Egipat, Grčku i došao do Etiopije. Pisac *Geografije* (*Geografika*), koja je gotovo u cijelosti sačuvana. Uz opise Europe (knjige 3.–10.), Azije (11.–16.) i Afrike (17.), Strabon je donio mnogo činjenica o povijesti, književnosti, umjetnosti itd. Autor je i izgubljenog djela koje se nastavljalo na Polibijevu *Povijest.*

Suffridi, Petri <*Suffrido Pietro Misnense*> (Ryntsmaguert, Frizija, 1527. – Köln, 1597.), povjesnik i filolog. Studirao u Louvainu. Godine 1577. preuzeo katedru prava na kölnskom sveučilištu. Prevodio djela Plutarha, *Apologiju* starokršćanskog pisca Atenagore i tri zadnje knjige Sozomenove *Crkvene povijesti.* Napisao je *De Frisiorum antiquitate et origine libri tres*, Köln 1590. (djelo sadrži mnoge legende preuzete iz *Annales Frisiensis*); *De scriptoribus Frisiae*, Köln 1593.; *De illustribus Ecclesiae scriptoribus*, Köln 1580.

Suida, grčki leksikograf, poznat po leksikonu koji nosi njegovo ime (*Suida*). Leksikon je izlazio više puta: prvi put pripremio ga je Demetrius Chalcondylas (Milano 1499., in folio), zatim je tiskan kod Aldija u Veneciji 1514. G. Wolf ga je preveo na latinski i tiskao u Baselu 1564., a zatim s korekcijama 1581.

Surius, Laurentius <*Laurentio Suro*> (Lübeck, 1522.–1578.), asketski pisac i povjesnik, poznat po kompilacijama života svetaca. Studirao je u Frankfurtu i Kölnu gdje se sprijateljio s Petrom Canisiusom. Osim mnogobrojnih prijevoda na latinski asketskih autora (Rusbrocka, Sidoniusa, Florenta iz Harlema, i dr.), objavio je i *Homiliae sive conciones praestantissimorum ecclesiae doctorum in evangelia totius anni*, Köln 1569.; *Commentarius brevis rerum in orbe gestarum, ab anno 1500*, Louvain 1566. i 1567. To djelo, prevedeno na francuski i njemački, nastavak je Nauclerusove kronike. Surius se trudio oponirati Sleidenovoj povijesti reforme, ali u tome nije u potpunosti uspio. Njegovo djelo sve do 1673. nastavili su Isselt (1566.–1585.), Brachel (do 1651.), Thulden (do 1660.) i Henrick Brewer.

T

Tacit, Kornelije <*Cornelio Tacito*> (55.–120.), najveći rimski povjesnik, u mladosti se bavio govorništvom a bio je i konzul. U dvjema monografijama *De vita et moribus Iulii Agricolae* i *De origine, situ, moribus ac populis Germaniae* govori o životu svoga tasta Julija Agricole, te donosi zemljopisno-povijesni opis Germanije

(izd. Nürnberg 1475.; *De situ Germaniae*, Beč 1515.). U *Povijesti* (*Historiae*) prikazuje suvremene događaje od Galbe do Domicijana. *Anali* (*Annalim ab excessu divi Augusti*, Basel 1519., 1533. i 1544.; Venecija 1534.; Lyon 1542. itd.) obrađuju razdoblje od Augustove do Neronove smrti.

Tageno Padovanski <***Tugenone Patavino***> autor djela *Expeditio Asiatica adversus Turcas et Saracenos imperatoris Friderici primi* (Nürnberg 1522.).

Teodol <***Teodolo***>, po svemu sudeći **Toma Magister**, bizantski povjesnik s kraja XIII. i početka XIV. stoljeća. Tomino djelo *Eccloga* tiskano je početkom XVI. stoljeća.

Teodor Spanduški (pravim imenom **Theodoros Spanduginos**) <***Teodoro Spandugino, Costantino Spandugino***> grčki učenjak iz XV. st., izdanak ugledne bizantske obitelji Kantakuzena, koji se nakon pada Carigrada 1453. nastanio u Italiji. Napisao je *Povijest Turaka* (*Commentari dell'origine de Principi turchi*) i *Kroniku Epira*. Prvo mu je djelo tiskano u Firenci 1551. Također je napisao *Tratato de costumi de Turchi* (Venecija 1564. i 1582.) i *La Généalogie du grand Turc* (Lyon 1570.).

Teodoret Cirski (Cyr) <***Teoderico, Teodorico Vescouo***> († o. 466.), crkveni pisac, autor zapaženih spisa apologetskog, dogmatskog i egzegetskog karaktera. Napisao *Povijest Crkve* (*Historia ecclesiastica,* 325.– 427.).

Teopomp s Hija <***Teopompo Chio***> grčki povjesnik (IV. st. pr. Kr.). U dvanaest knjiga svoje helenske povijesti (*Ellenikae istoriai*) nastavljao se na Tukidida i opisivao je razdoblje od 410. pr. Kr. do bitke kod Knida 394. Događaje od bitke kod Mantineje godine 362. do Filipove smrti 336. godine sadržavala je *Povijest Filipovih djela* u 58 knjiga (*Filippikai istoriai*). Djela su mu uglavnom izgubljena ili tek sačuvana u fragmentima.

Thuróczy, János <***Gioanni di Thvuocz***> (o. 1435. – o. 1490.), ugarski povjesnik, pravnik i kraljev protonotar, objavio *Chronicon regum Hungariae*, jednu vrstu kompilacije ranijih kroničara i povjesnika. Thuróczyjeva *Kronika* otpočinje s Atilom i petim stoljećem a završava godinom 1464., krunjenjem Matije Korvina kome je djelo i posvećeno. Djelo je objavljeno prvi put 1488., i to u dva izdanja iste godine (u ožujku i lipnju u Brnu i Augsburgu). U djelu se može naći niz opisa bitaka oko Beograda, u Srbiji i Bugarskoj (npr. u poglavlju *De obsidione castri Nandoralbensi per caesarem Thurcorum facta*, f. 3 – f. iij). Dio *Kronike* napisan je prema izjavama očevidaca, s odlomcima iz govora protagonista pojedinih zbivanja (npr. Janosa Hunyadija, sultana, Ivana Kapistrana i dr.), s retoričkim ukrasima tipičnim za humanistički pisani ljetopis po antičkim uzorima.

Trankvil, Gaj Svetonije (Gaius Suetonious Tranquillus) <***Suetonio Tranquillo***> (I./II. st.), rimski povjesnik, tajnik cara Hadrijana. Od dvije velike biografske zbirke gotovo su u potpunosti sačuvani *Životi careva* (*De vita Caesarum*) u 8 knjiga, koji sadržavaju biografije rimskih careva od Cezara do Domicijana. *Zbornik znamenitih muževa* (*De viris illustribus*) sadržavao je životopise istaknutih rimskih pjesnika,

govornika, povjesnika, filozofa, gramatičara etc. Osim tih Svetonije je sastavio niz drugih djela, pretežito kulturno-povijesnog sadržaja.

Trebelije, Polion (Pollion Trebellius) <***Trebellio Pollione***> (oko 300.), rimski povjesnik, autor je spisa *Historia Augusta*. Polionovi radovi obuhvaćaju razdoblje careva Filipa, dvojice Galijena, Valerijana i tridesetorice tirana. Dragocjen je zbog obilja podataka. *Historia Augusta* objavljena je više puta u XV. i XVI. stoljeću: Milano 1475., Venecija 1516. i 1529., Firenca 1519.

Tritheim, Johann <***Abbate Tritemio***> (Tritheius; Trittenheim, 1462. – Würtzburg, 1516.), njemački humanist, povjesnik i teolog, opat benediktinskog samostana Spanheim. Napisao je niz povijesnih djela, nekritičkih i punih legendi: *Chronique des Francs depuis Marcomir jusqu'à Pépin*, Mainz 1515., Pariz 1539.; *De origine gentis Francorum*, Basel 1574., uključena u treći svezak Shardinasove zbirke njemačkih povjesnika; *Chronique des duc de Bavière et des comtes palatins* (do 1485.), Frankfurt 1544. i 1549.; *De luminaribus Germaniae*, Utrecht 1495. i Mainz 1497.; *De scriptoribus ecclesiasticis*, Basel 1494. i 1594., Pariz 1512., Köln 1531. i 1546. itd.

Trog, Pompej (Pompeius Trogus) <***Trogo Pompeo***> (I. st. pr. Kr. – I. st. posl. Kr.), rimski povjesnik, podrijetlom Gal iz Narbonske Galije. Sastavljač je prve opće povijesti na latinskom u 44 knjige. Naslov *Povijest Filipovih djela* (*Historiae Philippicae*) potječe od opširnog opisa povijesti makedonske države. Prvih šest knjiga bilo je posvećeno povijesti velikih istočnih carstava; od 7. do 42. knjige obrađena je povijest naroda istočnoga Sredozemlja i Parta, dok je rimska povijest obuhvaćala posljednje dvije knjige od razdoblja kraljeva do Augustova osvajanja Španjolske. Autoru je bila namjera dopuniti Tita Livija kao pisca rimske narodne povijesti. Djelo je poznato u fragmentima (izgubljeno je prije X. stoljeća) i *Epitomi* Marka Justijana Justina (skraćeno na otprilike petinu izvornika), iako su ga srednjovjekovni autori citirali i prevodili kao Pompejevo. Ipak, Justin je sačuvan u više od dvije stotine rukopisa a Trog ni u jednom. (Usp. A. H. L. Heeren, *De Trogi Pompeii ejusque epitomatoris fontibus et auctoritate*, u: *Commentaria societatis Gotting.*, sv. XV.; također i M. Križman, *Antička svjedočanstva o Istri*, str. 205.–206.).

Tschudi Glareanus, Gilles <***Egidio Tschudio***> (Glarus, 1505.–1572.), švicarski povjesnik. Napisao je *Descriptio prisca ac vera Alpina Rhaetiae cum Alpinarum gentium tractu* (Basel 1530. i 1560.), *Švicarsku kroniku* (*Schweizerchronick*, od 1000. do 1470. godine), tiskanu 1538. na njemačkom pod naslovom *Die Uralt warhafftig Alpisch Rhetia*.

Turski ljetopisi <***Annali de' Turchi***> prema srpskom izdanju Orbinijeva djela iz 1968. radi se o više izvora a ne samo jednom (poglavito preko Leunclaviusa).

Tzetzes, Isaac <***Isacio Tzetze***> (umro 1138.), gramatičar, stariji brat Joannesa Tzetzesa, napisao djelo *O Pindarevoj metrici (Peri ton Pindarikon metron).* Često mu pripisuju djela njegova brata Joannesa (o. 1100.–1185.), koji je napisao *Hilijade* (*Biblios istorion*), zvane također i *Historiae*, prvotno podijeljene na 660 glava s preko 12 tisuća stihova. Djelo *Lycophron. Cassandra sive Alexandra. Commentaria*

(izdanja Basel 1546. i 1558.) ustupio je bratu Isaacu. Joannes je napisao, osim ostaloga *Antehomerica*, *Homerica*, *Posthomerica*, u kojima u heksametrima iznosi trojanske priče prije i poslije događaja o kojima se govori u Ilijadi, kao i mnoga druga djela. U njegovim djelima puno je toga neautentičnog i neuvjerljivog.

V

Valturio, Roberto (kraj XV. st.), savjetnik Sigismunda Pandolfa Malateste, gospodara Riminija, proslavio se djelom *De re militari* u dvanaest knjiga, tiskanom u Veroni 1492., Bologni 1483. i Parizu 1532. i 1534. Paolo Ramusio preveo ga je na talijanski 1483. Valturio je dobro poznavao latinske i grčke autore.

Varon, Marko Terencije (Marcus Terentius Varro) <***M. Varone***> (116.–27. pr. Kr.), rimski pisac, polihistor, autor više od 75 djela od kojih je jedino potpuno sačuvano *De re rustica* (*O poljoprivredi*, Venecija 1470.). Osim ostaloga napisao je antikvarsko-povijesni spis u četiri dijela u kojem opisuje rimske povijesne i vjerske starine (*De vita populi romani*; *Rerum humanarum et divinarum antiquitates*), etnologiju, kronologiju, geografiju i institucije; *Hebdomades* (knjiga o slavnim ljudima), izd. *De lingua latina*, Rim 1471.

Vegecije, Renat Flavije (Flavius Vegetius Renatus) <***F. Vegetio***> (IV./V. st.), rimski pisac, autor priručnika o vojnoj vještini *Epitoma rei militari*. Djelo je posvećeno caru Teodoziju Velikom i odiše patriotskim duhom i skrbi za obrambenu moć Carstva.

Venecijanski ljetopisi <***Annali di Venetia***> *Annales Veneti saec. XII* (izd. H. V. Sauerland, Nuovo Archivio veneto, VII, 1894.); *Annales Venetici breves usque ad 1195* (XIII. st.); *Annali Veneti* (v. Š. Ljubić, Commissiones et relationes Venetae 1, u: *Monumenta Slavorum Meridionalium* 6 – objavljeni prema rukopisu Dvorske knjižnice u Beču).

Viktor iz Udina (Victor Vitensis) <***Vetorre Uticense***> biskup i povjesnik iz V. stoljeća, autor djela *Historia persecutionis Wandalicae sive Africanae ecclesiae sub Geiserico et Hunirico Wandalorum regibus* (izd. *Historia persecutionum quas in Africa Christiani perpessi*, Köln 1537.).

Villani, Giovanni <***Gioanni Villano***> (Firenca, koncem XIII. st. – 1348.), talijanski povjesnik, najpoznatiji po svojim *Storie fiorentine*, od početka epohe do četrdesetih godina XIV. stoljeća. Njegovu kroniku nastavio je brat Matteo do godine 1363. Povijest je tiskana 1559. i 1562. u Veneciji, a postoji i izdanje iz Firenze 1577. Izdanje je četiri godine kasnije dopunjeno knjigama M. Villanija.

Viperano, Giovanni Antonio <***Antonio Viperano***> (Messina, o. 1540.–1610.), talijanski humanist, kapelan i povjesnik Filipa II. Napisao je niz djela s različitom tematikom (*De summo bono*, *De poetica*, *De componenda oratione*, *De divina providentia*, *De ratione docendi* i dr.), a neka i s povijesnom tematikom: *De bello melitensi historia*, Perugia 1567.; *De scribenda historia*, Antwerpen 1569. (ta knjiga sadržavala je čitav niz sjajnih naputaka kako pisati povijesna djela tako da je nekoliko

puta ponovo tiskana u Perugii, Baselu, a uključena je i u *Penus artis historicae*, Basel 1567.); *De rege et regno liber*, Antwerpen 1569.; *De scribendis virorum illustrium vitis*, Perugia 1570.

Vjenceslav Čeh (pravim imenom **Vaclav Hajek**) <***Venceslauo Boemo***> (†1553.), rodom iz Liboczana, autor *Annales Bohemorum*. Djelo je 1541. tiskano na češkom, 1596. prevedeno na njemački, dok latinska redakcija datira iz XVIII. stoljeća. Orbini ga je očigledno poznavao posredno.

Volaterano, Rafael (pravim imenom **Raffael Maffei**) <***Rafaelo Volaterano***> talijanski povjesnik, pisac *Descriptio Urbis Romae* (Rim 1523.); *Historia de vita quatuor maximi pontifici* (Venecija 1511. usp. Bartolomeo Sacchi–Platina); *Opera* (Pariz 1520.) i *Commentariorum Urbanorum octo et triginta libri* (Rim 1506.).

Vopisco, Flavije (Flavius Vopiscus) <***Flavio Vopisco***> (IV. st.), rimski retor i povjesnik. Autor nekih biografija careva uvrštenih u *Scriptores historiae Augustae* (Divus Aurelianus, Tacitus, Probus, Firmus, Saturninus, Proculus et Bonosos ili Quadrigae tyrannorum i dr.).

W

Wagnet, Martin <***Martino Vagneto***>, nepoznat.

Warszewicki, Krysztof <***Christofano Varseuiccio***> (XVI.-XVII. st.), krakovski kanonik (*Turcicae*, Krakov 1595.; *Paradoxa*, Rim 1600.), autor spisa *De origine Polonorum*. Orbini navodi da ga je upoznao kad mu je knjiga već bila u tisku.

Weissenburg, Wolfgang <***Vuolgfango Olandese***> *Terrae Sanctae descriptio*, Argentorati (Strasbourg) 1536.

Werner, Johannes Georg <***Giorgio Vverenhero***> savjetnik ugarskog kralja i namjesnik Šaroša (XVI. st.). Proučavao je mineralne i termalne vode u Ugarskoj i o tome pisao svojem prijatelju barunu Herbersteinu. Rezultati njegovih istraživanja objavljeni su pod naslovom *De admirandis Hungariae aquis Hypomnemation*, Köln 1595. Djelo je Herberstein objavio u svojem *Commentaria rerum moscoviticarum*.

Wimpheling, Jacob <***Giacomo Viselingio***> (Schlestadt, 1450.–1528.), filolog i teolog. Djela: *De integritate*, Strasbourg 1505.; *Cis Rhenum Germania*, Strasbourg 1501.; *Epitome rerum germanicarum*, Strasbourg 1505., Marpourg 1562., Hanan 1594. (otisak uz Witikindovu *Kroniku*, Basel 1532.); *De germanicae nationis et imperii gravaminibus contra sedem et curiam romanam tractatus; et contra Aeneae Sylvii tractatum de iisdem replicae* (na Piccolominijevu knjigu *Germania*), Strasbourg 1515.

Winfred (Bonifacije, sv.) <***Vnefrido Inglese***>, evangelizator Germana, nadbiskup Mainza (732.) i utemeljitelj opatije u Fuldi (743.). Umro kao mučenik u Friziji (755.). Orbini citira Bonifacijevo pismo engleskom kralju Eduardu. Usp. *Epistolae sancti Bonifacii,* Mainz 1605.

Witikind iz Wagriena <***Vitichindo Vagriese***>, nepoznat autor; prema Orbiniju napisao djelo *Germania*.

Witikind Nizozemac <*Vitichindo Olandese*>, autor spisa *De Venedi;* treba ga najvjerojatnije, zajedno s Vitichindom Vagrieseom (?), piscem rasprava *Le guerre dei Sarmati* i *Libro della Germania* dovesti u svezu s Witikindom Saksoncem.

Witikind Saksonac (Wiedkind, Witichind, Widukind, Witekind) <*Vitichindo Sassone*> povjesnik († o. 1004.), opat benediktinske opatije Corvey (*Corbeia Nova*) u Westfaliji. Autor *Annales Saxorum* (tiskano pod naslovom *Annales Witichindi,* Frankfurt 1577.) i *Rerum ab Henrico et Ottone I. imperatorum gestarum libri tres,* Basel 1532. i Frankfurt 1575. (priredio Reiner Reineck). Mnogi su ga hvalili kao učena, nadarena i elokventna pjesnika (Tritheim), ali ta njegova djela nisu sačuvana.

Z

Ziegler, Jakob <*Giacomo Zieglero*> (Landschut, 1480. - Passau, 1549.), njemački teolog i matematičar, bečki profesor, autor spisa *Germania Encomia* (objavljenog 1541.). Napisao je također i *In C. Plinii "de naturali historia"*, Köln 1550.; *Schondia id est regionum et populorum septentrionalium ad Krantzia nam historiam perutilis descriptio*, Frankfurt 1575.

Zlatna bula <*Bulla d'Oro*> bula Karla IV. Na navedenom mjestu (str. 377.) Orbini govori o tome kako je Karlo IV. zlatnim slovima zabilježio povelju koju je Aleksandar Makedonski dao Slavenima (Ilirima). Povelja je krivotvorena (što je utvrdio već papa Pio II. i mnogi drugi povjesničari nakon njega), a prvi ju je kao autentičnu objavio Vinko Pribojević u svojem djelu *De origine successibuque Slavorum*, Venecija 1532., fol. 3v-4r; nakon Orbinijeva prijevoda na talijanski, Franjo Glavinić objavio je prijevod na hrvatski u djelu *Cvit szvetih*, Venecija 1628., a Juraj Rattkaj preveo je ovaj Glavinićev tekst na latinski u *Memoria Regum et Banorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae*, Beč 1652., str. 10-11.; tekst povelje nalazi se i u rukopisu Ivana Lučića *Codex Lucianus*, Znanstvena knjižnica u Zadru, Ms, Varia Dalmatica, 617. Usp. *O podrijetlu i slavi Slavena*, Golden marketing - Narodne novine, Zagreb 1997., str. 16-17.

Zonara (Ivan Zonara), kanonist i povjesnik, aktivan za bizantskih careva Ivana i Manuela Komnena (XII. st.). Napisao je *Annales* (izd. Venecija 1564. i 1570.; Frankfurt 1587.). Zonarini *Anali* počinju stvaranjem svijeta (po bizantskoj eri), a završavaju smrću Alekseja I. Komnena (1118.). Orbini ga je mogao koristiti i u talijanskom prijevodu - prema mletačkim izdanjima iz 1560. i 1580. Postojalo je jedno skupno izdanje svih bizantskih povjesnika koje je Orbini mogao konzultirati, *Corpus universae historiae in Bizantinae* ... Joannis Zonarae *Annales*, Nicetae Acominati Choniatae libri XIX, Nicephori Gregorae libri XI, Laonici Calcondylae libri X *Historiae Turcicae* ... Pariz 1567.

Zosim <*Zosino*> (V./VI. st.), grčki povjesnik i visoki činovnik pod carem Teodozijem III. Pisac je *Nove povijesti* (*Istoria nea*) u šest knjiga, koja obuhvaća događaje od prvih rimskih careva do Alarikova zauzeća Rima (410.). Djelo pripada vrjednijim ostvarenjima historiografije toga doba.

2. Izvori koje Orbini ne spominje u popisu

Orbini je u svojem tekstu naveo ili koristio veći broj imena i autora koji se ne nalaze u popisu citiranih autora na početku knjige (IX, X, XI). U nastavku navodimo podatke i o tim izvorima, primjenjujući istu metodologiju.

A

Aleksandar II. (Anselmo da Baggio) <*Alessandro II. papa*> papa reformator (1061.- 1073.).

Amijan Marcelin (Ammianus Marcellinus) <*Ammiano Marcelino*> (IV. st.), rimski povjesnik, podrijetlom Grk iz Antiohije. Kao vojnik sudjelovao je u više ratova. Povukavši se, pisao je rimsku povijest u 31 knjizi opisujući - u nastavku Tacitova djela - razdoblje od 96. do 378. godine (*Res gestae ab excessu Nervae*). Sačuvalo se tek 18 knjiga koje obrađuju godine 353.-378. i koje svjedoče o brižljivu izboru i kritičkom pristupu, uz brojne ekskurze povijesnog, etnografskog ili prirodoznanstvenog karaktera. Objektivnost izlaganja čini ga posljednjim velikim rimskim historiografom. Orbini je raspolagao s tekstom *Rerum sub imperatoribus Constantio, Juliano, Joviano, Valentiniano et Valente gestarum historia, libris XVIII, comprehensa, qui e XXXI hodie supersunt* (Rim 1474., Bologna 1517., Augsburg 1533., Pariz 1544., Lyon 1552.).

Antonin Firentinski (Antonius Florentinus, Antonio Pierozzi) (<*s. Antonino*> (1389.-1459.), dominikanac, firentinski nadbiskup, teološki pisac i povjesnik, pisac povijesne rasprave *Chronicon sive Summa historialis*, tiskane u Veneciji (1474.-1479.) i Nürnbergu (1484.).

B

Baldasar, Giulio, vjerojatno carski tajnik u Carigradu koji je navodno otkrio Aleksandrovu darovnicu Slavenima (Orbini, *Il Regno*, str. 168.).

Biondo, Flavio, (Forli, 1392. - Rim, 1463.), humanist, povjesnik i arheolog. Bio je tajnik četiriju papa: Eugena IV., Nikole V., Kalista III. i Pija II. Napisao je djela *Italia illustrata per regiones seu provincias XVIII* (Rim 1474., Basel 1531., Basel 1559. - kao dio zbornika koji sadrži i druga njegova djela); *De origine ac gestis Venetorum* (Verona 1481.); *Historiarum ab inclinato romano imperio, et Roma per Alericum, Gothorum regem, anno Christi 410 capta, usque ad annum 1440, Decades tres, libri XXI*, (Venecija, 1483. i 1484.; Basel 1569.). Orbini ga citira na dvadesetak mjesta u djelu.

Boccaccio, Giovanni <*Gioanni Boccaccio*> Orbini (str. 187.) spominje ga zbog spisa *Casi dei homini illustri,* odnosno Serdonatijevih dopuna.

C

Campana, Cesare (1540.–1606.), autor dviju povijesti svijeta od kojih je jedna pod naslovom *Delle istorie del mondo descritte dal signor Cesare Campana* objavljena u Veneciji 1591.

Cuspinianus, Johannes (pravim imenom Johann Spieshamer, Spiesshammer ili Spiesshaymer <*Gioanni Cuspiniano*> (1473.–1529.), filozof, pjesnik, povjesnik, liječnik i knjižničar carske knjižnice u Beču. DBI i IHN upućuju na Cuspinianusa, dakle samo alternativno navode njegovo narodno ime, i to u tri navedene verzije. Poznato je njegovo djelo *De Consilibus Romanorum Commentari, ex optimis ... authoribus collecti...*, Basel 1553. a napisao je i *De Caesaribus atque imperatoribus a Iulio Caesare ad Maximilianum primum commentarius* (1540.), *Austria sive commentarius de rebus Austriae (1553.), De Turcarum moribus et originem* (1541.), *Oratio protreptica ad bellum turcicum* (1553.), itd.

D

Dacije <*Dacio Vescuovo*>, vezuje se uz jedan milanski ljetopis iz XI. stoljeća. Orbini kaže da je biskup, a spominje ga u opisu gotskog rušenja talijanskih gradova.

David Hottomanno, nepoznat.

Deksip, Publije Herenije <*Deusippo Greco*> grčki političar i povjesnik iz III. st. rodom iz Atike. Obavljao je visoke državne dužnosti, autor je svjetske povijesti u 12 knjiga od početaka svijeta do cara Klaudija (*Hronike istoria*). Njegov prikaz gotske provale i historijskog pregleda Aleksandrovih nasljednika *Ta meta Aleksandron*, služio je kao izvor kasnijim povjesnicima.

Digestae, Justinijanove *Digestae,* koje Orbini na više mjesta spominje, dio su Justinijanove kodifikacije rimskog prava poznatog pod imenom *Corpus iuris civilis* (Lyon 1558.; Antwerpen 1567. i 1575.; Basel 1570.; Pariz 1576.; Venetiis 1583.–1584.)

Dlugosz, Jan <*Gioanni Dlugoss*> krakovski kanonik i povjesnik. Orbini ga navodi (str. 53.) kada pripovijeda da su se u njegovo vrijeme u Poljskoj i Češkoj kipovi Marcane i Zjevonije kitili vijencima te su ih nosili u svečanoj povorci uz žaloban pjev i potom ih bacali u močvaru ili rijeku.

Durante, Alesandro je autor kojeg Orbini spominje u svezi s postupkom carice Matilde. Međutim, autora takvog imena ne bilježi niti najpotpuniji *Index bibliographicus hominum notorum* u kojem je stotinjak stranica posvećeno nabrajanju prezimenjaka ovog tobožnjeg autora.

F

Filip iz Bergama (Jacopo-Filipo Foresti) <*Filippo da Bergamo*> pisac djela *Novissime Historiarum Omnium Repercussiones que Supplementum supplementi Chronicarum nuncupantur ab initio mundi usque ad annum 1482.* (Venetiis 1503. i 1506.). Orbini ga spominje na više mjesta (str. 127., 170., 176., 177. i 181.).

G

Grandes Annales et Histoire générale de France <*Annali di Francia*>, u dva sveska, izd. Gabriel Buon, Pariz 1579.

Guidon iz Ravenne <*Guidone da Ravena*>, svećenik iz Ravenne (oko 600.). Autor *Povijesti papa* i *Povijesti gotskih ratova* (*Historia de bello Gothorum*). Orbini ga spominje u svezi s Justinijanovim ratovima.

J

Josip Flavije <*Gioseffo*> židovski povjesnik čije *Antiquitates judaiccae* (Antiquità dei Giudei) i *De bello judaico* (Della guerra dei Giudei, izd. Lyon 1562. i 1569.) Orbini navodi na str. 132. i 144. svojega djela.

Julije Kapitolijski (Iulius Capitolinus) <*Giulio Capitolino*> citira se više puta kad je riječ o Gotima, Markomanima, podrijetlu nekih careva i Slavena. Riječ je o Juliju Afričkom, filozofu, historiografu i teologu (III. st.), autoru *Cronicarum libri quinque*.

K

Kabožić (Kaboga), Euzebije <*Eusebio Caboga*> (†1590.), pjesnik i povjesik, pisac dubrovačkih ljetopisa koje Orbini navodi kao izvor u samom tekstu.

Klaudije Klaudijan (Claudius Claudianus)<*Claudiano Poeta*> (IV./V. st.), rimski pjesnik, autor niza panegirika, epova i pjesničkih polemika. Djeluje u posljednjem razdoblju zapadnog Rimskog Carstva i u poeziji označava pokušaj njegove duhovne obnove. Klaudijan se oslanja na klasična djela rimske književnosti, posebno na Vergilija i Ovidija.

Kluzije (pravim imenom **Charles de l'Escluse)** <*Clusio*> geograf i putnik po zapadnoj Europi. Njegove karte reproducirao je Ortell.

Kornik <*Cornico*>, nepoznat.

L

Lansbergio, Gilberto, pisao je o rimskim kolonijama. Možda se pod tim imenom krije **Jean dit le Juste de Lansberg en Bavière** (1490.–1539.), pisac djela *Euchiridion militiae christianae*, Pariz 1546.

Lucijan iz Samosate <*Luciano*> učitelj retorike i najpoznatiji grčki satiričar. Najveći stilist postklasičnog vremena, utjecao na književnost humanizma i prosvjetiteljstva. Orbini je imao na raspolaganju brojna izdanja njegovih djela na grčkom i latinskom (*Opera,* Firenca 1496.; Lyon 1549.; itd.).

M

Mapamondi moderni, Orbiniju suvremeni zemljopisni atlasi, poput Ortellova, atlasa Petra Martyra (*De Orbe Novo*, Sevilla 1511.) i drugih.

Marcello, Pietro (Petrus Marcellus), talijanski povjesničar, živio na prijelazu XV. u XVI. stoljeće, pisac mletačke povijesti pod naslovom *De vitis principum et Veneto-*

rum a primo Paulutio Anafesto usque ad obitum Augustini Barbadici 1501. Knjiga je tiskana u Veneciji 1554. i Frankfurtu 1574. Drugo frankfurtsko izdanje izašlo je zajedno s više autora *Cum auctario Henrici Kelneri, de vita, moribus et rebus gestis, omnium ducum, qui a jam constituta republica ipsorum, usque ad nostram aetatem imperio praefuerunt,* Frankfurt 1574. Talijanski prijevod izašao je pod naslovom *Vite di principi di Venezia scritte da Pietro Marcello e tradotte da Ludovico Domenichi, con le vite di quei prencipi che furono dopo il Barbarigo sino al Doge Priuli.* Venecija 1558.

Melanchthon, Philipp <*Melantone*> (1497.– 1560.), njemački humanist i crkveni reformator, pisac niza djela u kojima brani Luthera i Reformu.

Myconio, Corrado, spomenut je u povodu antičkog Epidaura i navedena je njegova *Geografija*. Nije poznato o kome se radi.

N

Nicefor Kalist <*Niceforo Calisto*> (o. 1256.-1335.), bizantski crkveni pisac. Pisao je povijesna, liturgijska, egzegetska, hagiografska djela i epigrame. Napisao je crkvenu povijest u 18 knjiga i posvetio je caru Androniku II. Paleologu. Povijest obuhvaća razdoblje od početka kršćanstva do 610., ali prema sadržaju nastavljena je do 911. godine. Glavni su mu izvori Euzebije, Sozomen, Teodoret, Filostorgije i Teodor Anagost.

P

Persa, nepoznat autor; možda se radi o rimskom piscu **Aulu Persiju Flaku.**

Petrarca, Francesco, spomenut je zbog svojeg spisa *De viris illustribus* (1341.), zanimljivog kompendija o životima careva i papa.

Platina (Bartolomeo de Sachi, (†1481.), biograf rimskih papa. Spomenut je više puta u djelu o rimskim papama ali i kad je riječ o rimskim carevima i Gotima.

Pomponije Mela <*Mela*> (I. st. posl. Kr.), rimski geograf podrijetlom iz Španjolske, sastavio je djelo u 3 knjige pod naslovom *Opis zemalja*. Melin je svijet podijeljen na hemisfere i pet zemljopisnih pojaseva. Unutar triju kontinenata, Azije, Afrike i Europe, smješteni su Kaspijsko i Crno more, Perzijski zaljev i Sredozemlje. Prva knjiga sadrži opći opis zemalja, druga obrađuje Skitiju, Traciju, Grčku, Italiju, Hispaniju i mediteranske otoke, dok se u trećoj opisuju dijelovi Hispanije i Galije izvan Mediterana, Germanija i manje poznati krajevi. Priobalna su područja mnogo bolje opisana od unutrašnjosti. Mela donosi podatke o klimi, običajima stanovnika, povijesnim događajima, mitovima i sl. Mela se služio izvorima iz Salustija, Kornelija Nepota, Eudoksa iz Knida i dr. Napisao je *De situ Orbis* ili *Cosmographia*, izd. Hermolaus Barbarus, Rim 1493.; Beč (Vadianus) 1518. i Salamanca 1543. (izd. Olivarius, koristeći bilješke Nuñeza de Guzmana). Orbini ga citira preko Münsterova izdanja tiskanog u Baselu 1538.

Ptolemej de Lago <*Tolomeo di Lago*>, nepoznat, spomenut je kao pisac koji piše o Getima ili Gotima.

R

Ruf, Sekst (Sextus ili Festus Rufus) <*Sesto Ruffo*>, sred. IV. st., autor djela *Breviarium de victriis et provinciis populi Romani*, kraće nazvanog *Breviarium rerum gestarum populi Romani.* Pripisuje mu se i jedan opis Rima. Orbini ga navodi govoreći o Markomanima i Ilirima (str. 138., 140. i 172.).

S

Sansovino, Francesco (Rim, 1521.–1586.), sin slavnog kipara i arhitekta Jakova Sansovina. Nakon što su trupe Karla V. devastirale Rim, s ocem odlazi u Veneciju. Studirao je u Padovi, postao pravnik ali se bavio poviješću. Imao je i vlastitu tiskaru. Napisao je *Annali Turcheschi* (1573.), *Istoria dell'imperio e origine de Turchi* (1568., 1578.), *Chronologia del mondo* (1580.), *Del governo de'regni e delle republiche antiche e moderne* (1561.).

Sofijan (Nikolaos Sofijanos), <*Sofiano*> s Krfa, pisac prve polovice XVI. stoljeća, izradio kartu Grčke.

Spisi crkvenog sabora u Konstanzu <*Atti del concilio Constantiense*> spisi crkvenog sabora u Konstanzu (1414.–1418.) objavljeni su 1500. i više puta tiskani tijekom XVI. stoljeća.

Svencseldio, Corrado, autor kojeg Orbini spominje u svezi s postankom grada Šibenika, podsjećajući da je pisac djela *Teatro della città*.

T

Teoklit <*Teoclito Greco*> nepoznat; Orbini ga citira kao autora koji govori o caru Aurelijanu.

Toma Arhiđakon Splićanin <*Tomaso di Spalato*> (1200.–1268.), školovao se u Bologni što mu je omogućilo da se prihvati pisanja prve i najvažnije srednjovjekovne dalmatinske kronike nazvane *Historia Salonitanorum pontificum atque Spalatensium*, kronološki pisane povijesti salonitansko-splitske nadbiskupije i šire Dalmacije i Hrvatske do sredine XIII. stoljeća, tj. do svojega vremena.

V

Vinko iz Bauvaisa (Vincent de Bauvais) <*Vincenzo di Belloua*> (†1264. ili 1256.), učeni dominikanac, preteča enciklopedista. Napisao je *Speculum maius* (podijeljen u četiri dijela: 1. *Speculum naturale*, 2. *Speculum morale*, 3. *Speculum doctrinale*, 4. *Speculum historiale*), Strasbourg 1473.; Venecija 1494. Francuska redakcija u 5 svezaka objavljena je u Parizu 1495.–1496. To izdanje ponovljeno je više puta tijekom XVII. stoljeća.

Popis najčešće korištenih djela

Allgemeine deutsche Biographie, 56 sv., Leipzig 1875.–1912.
Biografia universale, antica e moderna, Vol. I.– LXXVII, Venecija 1822, 1841.
Chevalier, U. *Répertoire des sources historiques du Moyen Âge*, sv. I-II, Pariz 1905.–1907.
Christian Gottlieb Jöcher. *Allgemeinen Gelehrten Lexicon*, I-IV, Leipzig 1750.–1751.
Ćirković, Sima. Izvori Mavra Orbina, u: M. Orbin: *Kraljevstvo Slovena*, Beograd 1968., str. 382-428.
Dictionary of national biography, 63 sv., London 1885.–1900.
Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclesiastiques, Pariz (od 1912.)
Dictionnaire de biographie française, Pariz (od 1929.)
Dictionnaire encyclopédique du Moyen âge, sv. I-II, Pariz (Cerf) 1997.
Dictionnaire historique et biographique de la Suisse, sv. I-VIII, Neuchâtel 1921.–1934.
Index bio-bibliographicus notorum hominum, Biblio Verlag, Osnabrück 1987. i d.
Kurelac, Miroslav. *Ivan Lučić Lucius – otac hrvatske historiografije*, Školska knjiga, Zagreb 1994.
Leksikon antičkih autora, prir. D. Škiljan, Latina et Graeca&Matica hrvatska, Zagreb 1996.
Lexicon des Mittelalters, sv. I-VIII, Artenius Verlag, München und Zürich 1980-1997.
Lučić, Ivan. *O kraljevstvu Dalmacije i Hrvatske*, prir. i prevela Bruna Kuntić-Makvić, Latina et Graeca&VPA, Zagreb 1986.
Ljubić, Š. *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*, Beč 1856.
Mažuranić, Vladimir. *Izvori dubrovačkoga historika Jakova Lukarevića*, Narodna starina, III, n.8, Zagreb 1924., str. 123-138.
Randles, W. G. L. *De la terre plate au globe terrestre. Une mutation épistmologique rapide (1480-1520)*, Pariz (Armand Colin) 1980.
Ritter Vitezović, Pavao. *Oživjela Hrvatska*, Golden marketing – Narodne novine, Zagreb 1997., str. 143-185 (bilješke prir. T. Cipek – Z. Pleše – C. A. Simpson – M. Šišak)
Ritter Vitezović, Pavao. *Oživljena Hrvatska*, prir. i prevela Zrinka Blažević, Latina et Graeca – Hrvatski institut za povijest – Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb 1997., str. 131-152.
Thevet, A. *Cosmographie de Levant*, Ženeva (Droz S. A.) 1985.
Trithemius, Johannes. *De scriptoribus ecclesiasticis sive per scripta illustribus in Ecclesia viris*, Köln 1546., str. 494.

Priredili
F. Šanjek, M. Šišak

KAZALO OSOBNIH IMENA

A

* Kurzivom su označena imena autora, koje je Orbini koristio. Podaci o njima nalaze se u "Orbinijevim izvorima (bilješke)" str. 535-576.

B

C

Č

Ć

D

Đ

E

F

G

H

I

J

K

L

Lj

M

R

S

Š

T

U

V

W

Z

Ž

KAZALO TOPONIMA, ZEMALJA I NARODA

B

C

Č

D

Lj

M

N

Nj

O

P

R

S

Š

T

Kazala priredili
. Šanjek, M. Šišak, I. Ranić